KRIMINOLOGICKÉ DNY 2018

Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci.

2. doplněné vydání

Filip Ščerba (ed.)

2018 Iuridicum Olomoucense

e-book: ISBN 978-80-88266-24-2 (PDF)

KRIMINOLOGICKÉ DNY 2018

Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci.

2. doplněné vydání

Filip Ščerba (ed.)

Iuridicum Olomoucense, o.p.s.

Olomouc 2018

Recenzenti:

doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D.

JUDr. Petra Masopust Šachová, Ph.D.

JUDr. Roman Vicherek

Vzor citace:

ŠČERBA, Filip. (ed.). *Kriminologické dny 2018.* Sborník z VI. ročníku mezinárodní konference Kriminologické dny pořádaný ve dnech 18.–19. 1. 2018 Českou kriminologickou společností ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. 2.dopl.vyd. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, o.p.s., 2018. 519 s. ISBN 978-80-88266-24-2.

Publikace je šířená pod licencí ***Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives.*** *Dílo je možné opakovaně používat za předpokladu uvedení jmen autorů a jen na nekomerční účely, přičemž není možné z díla ani z jeho jednotlivých částí vyhotovit odvozené dílo formou zpracování nebo jiných změn.*

Vydalo Iuridicum Olomoucense, o.p.s., Tř. 17. listopadu 8, 771 11 Olomouc

Výkonný redaktor: Mgr. Michal Černý, Ph.D.

Technická redakce: Veronika Ščerbová

2. doplněné vydání

© Filip Ščerba, (Ed), 2018

ISBN: **978-80-88266-24-2**

OBSAH

OBSAH 3
NĚKOLIK SLOV ÚVODEM 6
PROBLEMATICKÉ PRVKY PRÁVNÍ ÚPRAVY PORNOGRAFICKÝCH DELIKTŮ 7
FILIP ŠČERBA
K POSUZOVÁNÍ TRESTNÝCH ČINŮ SPOJENÝCH S PORNOGRAFIÍ 17
MIROSLAV MITLÖHNER
TRESTNÉ ČINY Z NENÁVISTI V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY 26
IVO SVOBODA, MICHAELA JURISOVÁ
LEGITIMITA NÁSILÍ A PARTNERSKÉ VZTAHY (PADLA FACKA … V LOŽNICI) ... 43
JIŘÍ BURIÁNEK
KRIMINALITA PÁCHANÁ NA SENIORECH 53
JOSEF SMOLÍK, JIŘÍ ČENĚK
ODSOUZENÉ ŽENY - PŘEHLED VYBRANÝCH RIZIKOVÝCH FAKTORŮ ŽENSKÉ KRIMINALITY 64
DANIELA HODUROVÁ, MAREK BLATNÝ
KVERULANTI A KVERULANTSTVÍ Z POHLEDU KRIMINÁLNÍCH VĚD 80
JAROMÍR HOŘÁK
ROLE MORÁLNÍHO VYVÁZÁNÍ V AGRESIVNÍM A ANTISOCIÁLNÍM CHOVÁNÍ 105
VERONIKA JURÍČKOVÁ, MAREK PREISS
NENÍ IMPULZIVITA JAKO IMPULZIVITA 123
KATEŘINA PŘÍHODOVÁ, TEREZA PŘÍHODOVÁ, JITKA PRAJSOVÁ, NIKOLA MINARČÍKOVÁ, JAN VAVERA
KYBERNETICKÁ KRIMINALITA - DÍLČÍ POZNATKY Z VÝZKUMU I. 138
JIŘÍ VLACH
KYBERNETICKÁ KRIMINALITA – DÍLČÍ POZNATKY Z VÝZKUMU II. 148
KATEŘINA KUDRLOVÁ
KRIMINOLOGICKÉ SÚVISLOSTI ADHD A KRIMINALITY MLÁDEŽE 158
MIROSLAVA VRÁBLOVÁ, VANDA RÍSOVÁ
POZNATKY Z VÝZKUMU SEKUNDÁRNÍ DROGOVÉ KRIMINALITY 172
PETR PŘECECHTĚL, IVANA ZOUBKOVÁ, TOMÁŠ NAJMAN
ZVEŘEJNĚNÍ DAT O KRIMINALITĚ NA ÚROVNI ULIC – NÁVRH NA ŘEŠENÍ PRO MĚSTA V ČESKU 186

MARTIN ŠIMON, JANA JÍCHOVÁ

ANALÝZA FAKTOROV PENOLOGICKEJ RECIDÍVY ODSÚZENÝCH PO UDELENÍ AMNESTIE 205

DENISA HAMRANOVÁ

POSKYTOVÁNÍ A PŘEDÁVÁNÍ INFORMACÍ Z REJSTŘÍKU TRESTŮ 223

ZDENĚK JIŘÍ SKUPIN

KRÁTKODOBÝ NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY – POTŘEBUJEME HO V PRAXI NEBO NE? 238

ROMAN VICHEREK

V ANAMNÉZÁCH VĚZNĚNÝCH ŽEN SE STÁLE ČASTĚJI VYSKYTUJÍ DROGY ... 257

ALENA MAREŠOVÁ

VÝSLEDKY VALIDIZACE NÁSTROJE SARPO 266

FRANTIŠEK DRAHÝ

AKTUÁLNE HODNOTENIE RIZIKA SOCIÁLNEHO ZLYHANIA VÄZNENÝCH OSÔB V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY 287

JOZEF GRIGER, MARTIN LULEI, JAKUB ĽORKO

VĚZEŇSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1965–1992 302

KRISTÝNA BUŠKOVÁ, MICHAL LOUČ, KLÁRA PINEROVÁ

NEMAJETKOVÁ ÚJMA SEKUNDÁRNÍCH OBĚTÍ V KONTEXTU ADHÉZNÍHO ŘÍZENÍ 320

KATARÍNA RUSINKOVÁ

KONTRAINTUITIVNÍ PROJEVY OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ 330

LUDMILA ČÍRTKOVÁ

CO POTŘEBUJE RESTORATIVNÍ JUSTICE Z TRESTNĚPRÁVNÍ PERSPEKTIVY? ANEB HLEDÁNÍ IDEÁLNÍHO PRÁVNÍHO RÁMCE 345

PETRA MASOPUST ŠACHOVÁ

KONCEPT ZMOCNĚNÍ V KONTEXTU RESTORATIVNÍ JUSTICE 361

LENKA HOLÁ

GOOD LIVES MODEL (MODEL DOBRÉHO ŽIVOT) A JEHO VYUŽITÍ V PROBAČNÍM DOHLEDU 376

VERONIKA A. POLIŠENSKÁ

ÚROVEŇ IMPLEMENTACE ETICKÝCH NÁSTROJŮ STÁTNÍHO ZASTUPITELSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE 396

JIŘÍ NESIBA, MARTIN KOVANIČ

ORGANIZÁCIA TRESTNÉHO SÚDNICTVA NA SLOVENSKU 410

DANIEL PETRIČKO

ORGANISATION OF CRIMINAL JUDICIARY IN SLOVAKIA 425

DANIEL PETRIČKO

PROBAČNÁ A MEDIAČNÁ SLUŽBA V INTENCIÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY 442

PATRÍCIA KRÁSNÁ

PRÁCE S RODINOU ODSOUZENÉHO PACHATELE TRESTNÉ ČINNOSTI 454

JANA FIRSTOVÁ

MOŽNOSTI VYUŽITIA VÝSLEDKOV PRIESTOROVÉHO SKÚMANIA KRIMINALITY V RÁMCI PRÍPRAVY ODBORNÍKOV V ODBORE BEZPEČNOSTNÉ SLUŽBY SO ZAMERANÍM NA PREVENCIU KRIMINALITY 470

MAGDALÉNA ONDICOVÁ , MONIKA BLIŠŤANOVÁ

SPOLEČENSKY ODPOVĚDNÉ ZADÁVÁNÍ VEŘEJNÝCH ZAKÁZEK – NOVÝ NÁSTROJ TRESTNÍ POLITIKY 484

KAMIL NEDVĚDICKÝ, JANA NEDVĚDICKÁ

MOBING Z POHĽADU PRÁVA..... 492

DARINA HAVRLENTOVÁ, KAREL SEVERA

JE ČLOVĚK ODPOVĚDNÝ ZA SVOJE ROZHODNUTÍ? 509

MARTINA URBANOVÁ

NĚKOLIK SLOV ÚVODEM

Kriminologické dny představují již tradiční konferenci, kterou každoročně pořádá Česká kriminologická společnost ve spolupráci s některou vysokoškolskou fakultou či katedrou. Této akce se pravidelně účastní přední osobnosti, ať již přímo z oblasti kriminologie, anebo z oblasti trestního práva, penologie, sociální práce a dalších příbuzných oborů. Prezentovány jsou jak příspěvky teoretické, tak i výsledky empirických výzkumů, či analýzy praktických problémů.

Šestý ročník této konference se tentokráte uskutečnil v Olomouci ve dnech 18.–19. ledna 2018 a Česká kriminologická společnost jej organizovala ve spolupráci s Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. Zúčastnilo se jej velké množství odborníků z celé řady institucí, ať již z České republiky, nebo ze Slovenska. Tento elektronický sborník obsahuje podstatnou část příspěvků, které na konferenci zazněly. Jejich skladba je jen důkazem pestrosti kriminologie a příbuzných oborů, neboť příspěvky byly zaměřeny na různorodé problémy.

Část příspěvků je věnována různým formám kriminality, přičemž některé z nich analyzují problémy juristického rázu, jiné se pak věnují danému typu kriminality z pohledu kriminologického. Čtenář se tak může seznámit například s vybranými problémy souvisejícími s kriminalitou sexuální, drogovou, s trestnou činností mladistvých či s tzv. kyberkriminalitou. Významnou část příspěvků lze pak řadit do oblasti penologie, přičemž většina autorů se soustředila na problémy existující v oblasti vězeňství. Další blok příspěvků pak nabízí úvahy týkající se postavení obětí trestné činnosti a zacházení s nimi, s čímž přímo souvisí také stále aktuální problematika tzv. restorativní justice a jejího prosazování v rámci systému trestního práva. Ve sborníku lze konečně nalézt i příspěvky věnované institucionálním otázkám, prevenci kriminality, specifickým otázkám v oblasti sociální práce, jakož i dalším problémům.

Závěrem tohoto úvodu bych rád ještě jednou upřímně poděkoval všem osobám, které se podílely na organizaci VI. ročníku *Kriminologických dnů*, zejména pak členům České kriminologické společnosti. Poděkování však samozřejmě patří všem účastníkům konference, kteří ji obohatili svými příspěvky či diskusními vystoupeními.

doc. JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.
vedoucí katedry trestního práva PF UP v Olomouci

PROBLEMATICKÉ PRVKY PRÁVNÍ ÚPRAVY PORNOGRAFICKÝCH DELIKTŮ

FILIP ŠČERBA

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstrakt

Příspěvek nabízí analýzu některých problematických částí právní úpravy tzv. pornografických deliktů. Hlavní pozornost je soustředěna na právní úpravu trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 trestního zákoníku, příspěvek se však zabývá i jinými trestnými činy, např. trestným činem účasti na pornografickém představení podle § 193a trestního zákoníku. Příspěvek nabízí i možnosti řešení daných problémů, ať již v rovině interpretační a aplikační, nebo v rovině legislativní.

Klíčová slova

Pornografické delikty; šíření pornografie; výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií; účast na pornografickém představení

Abstract

The article brings an analyses of some problematic parts of legal regulation of so called pornographic crimes. The main attention is focused on legal regulation of the crime "Production and other treatment with child pornography" (§ 192 of Criminal Code), however, the article deals also with other criminal offences, e. g. "Participation on pornographic performance" (§ 193a of Criminal Code). The article brings also the possible solution of individual problems, as in interpretation and application level, as in legislative sphere.

Key words

Pornographic crimes; propagation of pornography; production and other treatment with child pornography; participation on pornographic performance

Úvod

Tzv. pornografické delikty představují zvláštní kategorii v rámci trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti. Svým způsobem jde o kategorii *a priori* problematickou,

neboť důvod trestního postihu těchto deliktů spočívá (do značné míry) v ochraně morálky, resp. v ochraně před sexuálně laděným materiálem vzbuzujícím pohoršení. Vymezení toho, jaký druh materiálu již může být (většinou společnosti) považován za amorální, resp. pohoršující, je pochopitelně velmi nesnadné, zvláště když se názory společnosti na sexualitu v průběhu času poměrně intenzivně vyvíjí a mění.

Od tohoto problému se pak nutně odvíjí otázka, jak velký má být dosah trestního postihu za pornografické delikty, tedy zde se tato část právní úpravy nedostává do kolize s principem subsidiarity trestní represe, případně zda stát nepostihuje jednání, které většina společnosti nepovažuje za škodlivé.

Uvedenou otázku by měl pochopitelně primárně řešit zákonodárce (tak jako vždy, když jde o možnou kolizi s principem subsidiarity trestní represe). Ani aplikační praxe by se však neměla stranit úvah o adekvátnosti dosahu trestního postihu za pornografické delikty. Skutkové podstaty pornografických deliktů totiž obsahují řadu neurčitých právních pojmů (ostatně již samotný pojem „pornografie“ nemá jasný obsah)[1], které je třeba interpretovat právě také s ohledem na objekt trestného činu, tedy tak, aby daný znak skutkové podstaty byl považován za naplněný jen v těch případech, kdy dochází k serióznímu a markantnímu útoku na zájem v podobě ochrany morálky. Jinak řečeno, zmíněné neurčité právní pojmy představují relativně široký „manévrovací prostor“, v němž se lze pohybovat při snaze o uplatňování trestního postihu v rozumné (nutné) míře.

Následující stať je proto zaměřena na některé části právní úpravy pornografických deliktů obsažené ve třetí hlavě zvláštní části trestního zákoníku, které lze považovat za problematické, ať již kvůli obtížnosti jejich interpretace, anebo kvůli tomu, že trestní postih vyvozovaný na základě takové úpravy se jeví jako nepřiměřeně přísný.

1. Šíření tzv. tvrdé pornografie

Prvním příkladem části právní úpravy pornografických deliktů, která může být z tohoto pohledu považována za problematickou, je první základní skutková podstata trestného činu šíření pornografie podle § 191 odst. 1 tr. zák. Na jejím základě je postihováno jednání spočívající ve výrobě, prodeji a dalších způsobech nakládání s tzv. tvrdou (někdy též zvrácenou) pornografií. Podle citovaného ustanovení trestního zákoníku přitom do této zvláštní kategorie pornografie spadají i taková díla, v nichž se projevuje násilí nebo neúcta k člověku.

[1] srov. BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze.* Praha: Leges, 2010, s. 285-287.

Není žádných pochyb o tom, že na pornograficky zaměřených internetových stránkách lze v současnosti bez nejmenších problémů nalézt pornografické fotografie či videa znázorňující v sexuálním kontextu různé formy násilí či ponižování, typicky tedy sadomasochistické praktiky různé intenzity. Jestliže však má být postih za trestný čin šíření pornografie uplatňován v rozumné míře a objekt tohoto trestného činu (tedy zájem na ochraně před zvláštním druhem obtěžování v oblasti mravnosti) má být chráněn jen proti skutečně významným útokům, je nutné jak pojem „násilí“, tak pojem „neúcta k člověku“ vykládat restriktivně.

Za násilí projevující se v pornografickém díle tak lze považovat pouze násilí vyšší intenzity, nikoli například jen o pouhé „plácání“ (tzv. spanking), připoutání apod. Projevem neúcty v rámci pornografického díla pak může být typicky zobrazení různých forem ponižování člověka, sexuálního otroctví, znásilňování apod., avšak opět jen tehdy, když jde o intenzivní formy. Za pornografické dílo ve smyslu § 191 odst. 1 by tak nemělo být považováno např. takové dílo, v němž se sice projevuje dominance a submisivnost muže či ženy v souvislosti se sexuálním chováním, avšak z kontextu je zřejmé, že se jedná spíše o formu sexuální hry, v níž absentuje vážné a intenzivní ponižování lidské bytosti.

2. Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií

Trestní postih jednání spočívající ve výrobě a distribuci dětské pornografie se může zdát v podstatě bezproblémový. Vždyť přece na tom, že zneužívání dětí k výrobě pornografických děl je odsouzeníhodné, se prakticky nesporně shodne výrazná většina společnosti. Tento dojem však zmizí, podrobíme-li právní úpravu trestního postihu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podrobnějšímu zkoumání.

Pokud jde právě o trestný čin výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák., jeho objektem (alespoň ne primárním) totiž není ochrana dětí před jejich zneužíváním pro pornografické účely, ale je jím zájem na ochraně některých morálních hodnot spočívajících v odsuzování dětské pornografie. Zmíněnou ochranu dětí před jejich zneužíváním pro pornografické účely lze považovat maximálně za sekundární objekt, jehož zasažení není vyžadováno k dokonání trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií.

Tento závěr jasně vyplývá ze skutečnosti, že podle ustanovení § 192 odst. 1 je do kategorie dětské pornografie zahrnováno nejen takové pornografické dílo, které zobrazuje nebo jinak využívá dítě, ale též dílo zobrazující či jinak využívající osobu, jež se jeví být dítětem. V dílu považovaném za dětskou pornografii tedy nemusí vystupovat žádné reálně dítě, postačí

vystupování osoby, která dítětem reálně není, avšak zejména její vzhled, ale též chování, oblečení, hlas či kontext díla může v průměrném divákovi zřetelně vzbudit přesvědčení, že je dítětem, tedy že je mladší osmnácti let. Musí jít přitom o skutečně věrohodnou imitaci dítěte, která je způsobilá diváka přesvědčit o tom, že dané osoba je s největší pravděpodobností mladší osmnácti let, a za dětskou pornografii by tak nemělo být považováno například dílo, v němž se vystupující osoby situují do role dětí, avšak průměrný divák správně usuzuje, že ve skutečnosti jsou tyto osoby již starší osmnácti let, anebo bude v tomto směru nejistý.

Za dětskou pornografii je však nutno považovat i takové pornografické dílo, v němž sice není zobrazováno ani jinak využíváno skutečné dítě, tedy reálná fyzická osoba mladší osmnácti let, ale vystupuje v něm postava vytvořená, například s využitím počítačové animace, jestliže realisticky znázorňuje dítě, resp. se jeví být dítětem. Opět tedy půjde o případy, kdy vytvořením či následným nakládáním s takovým dílem vůbec nedochází k ohrožení určitého dítěte, takže jediný zájem, který takovým jednáním může být ohrožen, jsou zmiňované morální hodnoty spočívající v pohoršlivosti dětské pornografie jako takové.

Nicméně v některých takových případech, kdy v díle naplňující výše uvedenou charakteristiku dětské pornografie nevystupuje žádné reálné dítě (zejména pak v té podskupině těchto případů, kdy je v díle zobrazováno dítě vytvořené počítačovou či jinou animací), je třeba pozorně zvažovat, zda výroba takového díla či jiné nakládání s ním skutečně představuje útok na morální hodnoty založené na odsouzení dětské pornografie. Lze si představit např. animovaný pornografický film, v němž jsou v pornografických scénách zobrazováni kupříkladu Červená Karkulka, Bart Simpson apod., tedy jednoznačně děti. Taková díla by neměla být považována za dětskou pornografii ve smyslu § 192, neboť nepředstavují *realistické* zobrazení dítěte.[2] Kritérium realističnosti zobrazení ostatně používá ostatně i směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/93/EU ze dne 13. prosince 2011 o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii, a to v ustanovení čl. 2 písm. c). Podobné pornografické dílo není způsobilé vzbudit pohoršení, které obvykle způsobuje dětská pornografie, takže jeho výroba a nakládání s ním by nemělo být považováno za trestný čin podle § 192, neboť není zasažen objekt tohoto trestného činu.

Spornější případ pak mohou představovat pornografická díla, která jsou sice rovněž animovaná (přičemž tato skutečnost je patrná na první pohled), avšak postavy v nich znázorněné jsou již podstatně realističtější a mohou u průměrného diváka vyvolat dojem, že jde o děti. Typickým příkladem takových pornografických děl může být tzv. hentai, neboli

[2] srov. BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze.* Praha: Leges, 2010, s. 306-309.

animované pornografické dílo (původem z Japonska). Zde již bude záležet na konkrétních detailech daného díla, tedy na způsobu vyobrazení jednotlivých postav, zejména na tom, jak realisticky vypadají, na kontextu, v němž jsou pornografické scény vyobrazovány (např. jestli se odehrávají ve škole či obdobném prostředí, z něhož lze zřetelně dovodit, že některá z vystupujících postav je dítě) apod. Výroba a další nakládání s takovými pornografickými díly tak již v některých případech může odůvodňovat trestní postih za trestný čin výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192.

V souvislosti s aktuální právní úpravou trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák. pak nelze přehlížet i další problém vyplývající z širokého vymezení forem nakládání s dětskou pornografií. Odpovědnost za trestný čin podle § 192 totiž nastává i v případě pouhého přechovávání díla obsahujícího dětskou pornografii (srov. § 192 odst. 1 tr. zák.), anebo tehdy, když pachatel prostřednictvím informační nebo komunikační technologie získá přístup k dětské pornografii (srov. § 192 odst. 2 tr. zák.). Trestní odpovědnost tedy dopadá i na pouhé uživatele dětské pornografie, a to včetně těch osob, které z jakýchkoli důvodů vyhledávají pornografii, u níž bezpečně ví, že v ní nevystupuje žádné reálné dítě.

Je vhodné připomenout, že takto daleko, tedy k postihu samotného užívání, nejde trestní zákoník ani v souvislosti s tzv. tvrdou pornografií (srov. § 191 odst. 1 tr. zák.). Jinak řečeno, přechovávat pornografické dílo, v němž je (v sexuálním kontextu) zobrazeno třeba i brutální násilí, znásilňování apod., trestné není, avšak přechovávat dílo, v němž vystupuje (zjevně) animovaná postava, která se jeví být dítětem, již trestné je. Právní úprava, která vede k takovýmto důsledkům, se těžko může jevit jako racionální.

Kromě toho, při úvahách o smysluplnosti trestního postihu přechovávání děl, která podle zákona spadají do kategorie dětské pornografie, avšak nevystupuje v nich žádné reálně dítě, se nelze vyhnout otázce, zda tento způsob ochrany mravnosti není v rozporu se zájmem zcela nepochybně důležitějším, a to zájmem na ochraně dětí před sexuálním zneužíváním. Jestliže se totiž koncový uživatel dětské pornografie „spokojí“ s dílem, k jehož výrobě žádné skutečné dítě nebylo použito, je to z hlediska ochrany dětí před sexuálním zneužíváním vlastně užitečný stav, neboť je tak snižována poptávka po pornografii využívající opravdové děti.

Nutno podotknout, že tento problém již nelze řešit cestou rozumné, restriktivní interpretace zákonných znaků trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií a že ke změně musí dojít v legislativní rovině. *De lege ferenda* přichází v úvahu dvojí řešení: buď zcela zrušit trestnost přechovávání dětské pornografie, resp. získání přístupu k dětské

pornografii, anebo upravit (tj. zúžit) postih takového jednání pouze na případy, kdy jde o díla, v nichž vystupují reálně děti. Druhé z uváděných řešení se přitom jeví jako vhodnější, neboť bojovat proti zneužívání dětí k výrobě pornografie i postihem konečných uživatelů, tedy osob, které dětskou pornografii přechovávají či si k ní získají přístup, může mít pozitivní efekt ve snížení poptávky po takové pornografii.

Dlužno však dodat, že ke změně by v tomto směru muselo dojít i na úrovni práva Evropské unie, neboť již citované ustanovení čl. 2 písm. c) směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/93/EU zahrnuje do definice dětské pornografie mj. „materiál, který zobrazuje osobu se vzhledem dítěte“, tedy právě díla, v nichž nevystupuje reálné dítě. Navíc z ustanovení čl. 5 odst. 1 až 3 téže směrnice vyplývá povinnost členských států přijmout nezbytná opatření k zajištění trestnosti právě i jednání spočívajícího v přechování dětské pornografie (ve výše uvedeném smyslu), jakož i jednání spočívajícího v získání přístupu k dětské pornografii prostřednictvím informačních a komunikačních technologií.

Třetí problém spojený se zákonným vymezením trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák. pak zřejmě nelze řešit ani adekvátní interpretací znaků skutkové podstaty (včetně objektu tohoto trestného činu), ani v legislativní rovině, tedy změnou právní úpravy. Jde o to, že formální znaky tohoto trestného činu může naplnit i jednání, které by těžko mohlo být posuzováno jako zneužívání dítěte k výrobě pornografie nebo jako závažný a pohoršující útok na morální hodnoty společnosti.

Může jít o například o případ, kdy si dva mladí lidé, z nichž alespoň jeden je mladší osmnácti let, natočí či nafotí společný pohlavní styk, a to čistě jen pro vlastní účely, bez jakéhokoli úmyslu nahrávku, resp. fotografie prezentovat třetím osobám, nebo dokonce zveřejňovat. Takové jednání by bylo třeba posuzovat jako výrobu pornografického díla, které zobrazuje dítě, tedy by naplňovalo skutkovou podstatu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 odst. 3 tr. zák.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že postih za provinění tohoto druhu přichází v úvahu i ve vztahu k mladistvé osobě (tj. dítěti staršímu patnácti let), která v pornografickém díle vystupuje. Tento závěr vyplývá opět z toho, že primárním objektem trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák. není zájem na ochraně dětí před zneužíváním k výrobě pornografie, ale zájem na ochraně morálních hodnot (viz výše). Nelze tedy – alespoň ne univerzálně – uplatnit obecný princip, že pachatelem určitého trestného činu

nemůže být osoba, na jejíž ochranu je dané ustanovení trestního zákoníku určeno.[3] Ostatně lze si představit případy, kdy osoba starší patnácti, avšak mladší osmnácti let zcela dobrovolně vystupuje v pornografických dílech a na šíření těchto děl vydělává nemalé peníze. V takové situaci by její trestní postih byl zcela na místě, neboť se tímto jednáním nepochybně dopouští závažného útoku na zájem v podobě ochrany morálních hodnot spočívajících v odsuzování dětské pornografie.

K podobným případům je proto třeba přistupovat vždy individuálně, s přihlédnutím ke všem okolnostem daného případu. V situacích, kdy by se trestní postih jevil jako zcela neadekvátní reakce na uskutečněné jednání (jako např. ve zmíněném případě, kdy dvě osoby, z nichž alespoň jedna je mladší osmnácti let, vytvoří dílo pornografického charakteru, avšak výhradně pro svou vlastní potřebu), je třeba aplikovat buď zásadu subsidiarity trestní represe ve smyslu § 12 odst. 2 tr. zák., neboť takové jednání nevykazuje žádnou společenskou škodlivost, popř. lze využít procesní prostředky v podobě oprávnění nestíhat takové jednání z důvodu neúčelnosti [srov. § 172 odst. 2 písm. c), resp. § 159a odst. 4 tr. řádu].

3. Účast na pornografickém představení

Novelou trestního zákoníku provedené zákonem č. 141/2014 Sb. byly s účinností od 1. 8. 2014 do třetí hlavy zvláštní části trestního zákoníku vloženy dva nové trestné činy, a to účast na pornografickém představení (§ 193a) a navazování nedovolených kontaktů s dítětem (§ 193b). Zakotvení prvního z uvedených trestných činů lze vnímat jako další, poměrně významné rozšíření trestního postihu v oblasti pornografie, přičemž výklad v podstatě všech znaků skutkové podstaty tohoto trestného činu je navíc problematický.

Nejprve je nutné připomenout, že zavedení skutkové podstaty trestného činu podle § 193a představovalo implementaci již zmíněné směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/93/EU o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii.

Trestný čin účasti na pornografickém představení podle § 193a spočívá v účasti na pornografickém představení či obdobném vystoupení, v němž účinkuje dítě. Základní a z hlediska nastavení adekvátní šíře trestního postihu zároveň složitý problém představuje interpretace pojmu „pornografické představení“.

Podle čl. 2 písm. e) cit. směrnice se pornografickým představením (v němž účinkuje dítě) rozumí živé vystoupení určené určitému publiku, a to i představení přenášené prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, přičemž musí jít buď o vystoupení dítěte, které se

[3] Srov. např. ŠÁMAL, Pavel a kol.: *Trestní zákoník.* Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 345.

účastní skutečného nebo předstíraného jednoznačně sexuálního jednání, anebo o vystoupení zahrnující vystavování pohlavních orgánů dítěte k prvotně sexuálním účelům.

Podstatným rysem pornografického představení ve smyslu § 193a je tedy to, že jde o vystoupení živé, tj. probíhající v reálném čase. Tím se liší od pornografického díla ve smyslu § 191 či § 192, které je zachyceno ve formě umožňující opakované přehrávání či jiné zobrazování. Pornografický charakter představení by však měl být posuzován obdobným způsobem a podle obdobných kritérií, jako je posuzován pornografický charakter určitého díla. Pornografickým představením tak nepochybně bude například takové představení, v jehož rámci je uskutečňována či předstírána soulož či jiná forma pohlavního styku, masturbace, anebo jsou vystavovány obnažené pohlavní orgány.

Sporný však může být charakter zejména tzv. striptýzových show, tedy představení založených na postupném svlékání účinkující osoby, doprovázeném zpravidla tancem. I když dojde k úplnému obnažení, tedy i obnažení pohlavních orgánů, nemusí to nutně vést k závěru o pornografickém charakteru takového představení. Nahotu totiž nelze automaticky ztotožňovat s vystavováním pohlavních orgánů k prvotně sexuálním účelům, tedy s jedním z výše uvedených charakteristických znaků pornografického představení.

Pokud při nebo po obnažování v rámci striptýzového představení dojde k jednoznačnému zdůrazňování obnažených pohlavních orgánů ve vyzývavých polohách (srov. přiměřeně NS 7 Tdo 1077/2004, Rt 35/2005), takové představení lze označit jako pornografické. Na druhou stranu by za pornografické představení neměl být považován „obyčejný“ striptýz, tedy svlékání (s případným tancem), jež vyústí ve vystavení nahého těla, avšak postrádá prvek určité vulgarity a vyzývavosti založený právě na vystavování, rozuměno zdůrazňování, obnažených pohlavních orgánů.

Jak bylo uvedeno, představení je charakterizováno jako vystoupení určené publiku. Není přitom rozhodné, jak početné toto publikum ve skutečnosti je, nebo zda je účast v publiku podmíněna zaplacením vstupného, členstvím v určitém klubu apod. Pornografické představení se tak může uskutečnit i na soukromé akci uzavřené pro vymezený okruh osob (například na narozeninové oslavě).

To ale otevírá otázku, zda může být publikum představováno třeba i jediným divákem. Odpověď musí být zřejmě kladná, a trestného činu účasti na pornografickém představení se tak bude moci dopustit i taková osoba, která coby jediný divák sledovala pornografické vystoupení (ve výše uvedeném smyslu) osoby mladší osmnácti let. Počet osob sledujících pornografické představení (ani charakter těchto osob, tedy například jejich věk) nemůže mít vliv na intenzitu

zásahu objektu tohoto trestného činu, který se vztahuje výhradně k dítěti realizujícímu pornografické představení a kterým je ochrana dětí před jejich sexuálním zneužíváním a mravní rozvoj a výchova dětí, resp. zájem na zdravém vývoji dětí v oblasti sexuality.

Na druhou stranu však za představení nelze považovat vystoupení ryze soukromého charakteru, uskutečňované například čistě jako součást milostné předehry, neboť v takové situaci se nejedná o útok na výše vymezený zájem. Ostatně jestliže není trestné samotné vykonání pohlavního styku (s osobou sice mladší osmnácti let, avšak starší patnácti let), nebylo by logické postihovat jednání spočívající čistě v „přípravě“ k takovému pohlavnímu styku.

Pokud již základní pojem „pornografické představení“ je spojen s interpretačními obtížemi, snad ještě větší problémy nastávají při snaze o výklad nezřetelného termínu „jiné obdobné vystoupení“. Obecně jej lze vymezit tak, že půjde o živé vystoupení určené určitému publiku, které se svým charakterem blíží pornografickému představení ve výše uvedeném smyslu. V konkrétnější rovině pak zřejmě půjde o poměrně úzkou skupinu sexuálně směřovaných aktivit, které by bylo přinejmenším diskutabilní označovat jako „představení“. Představit si lze například neplánované, improvizované vystoupení osoby mladší osmnácti let, jež bude mít vyloženě sexuální charakter (například uskutečňování masturbace či vystavování pohlavních orgánů) a bude prováděno před skupinou lidí (například na diskotéce, na oslavě apod.).

V takových situacích však zdaleka ne všichni pozorovatelé podobného vystoupení budou odpovědní za trestný čin účasti na pornografickém představení. Obtíže s posuzováním jejich trestní odpovědnosti se přesunou do subjektivní stránky, neboť za uvedený trestný čin nelze postihovat osoby, které neměly žádný opravdový zájem (tj. úmysl) se takového neplánovaného pornografického kvazipředstavení účastnit. Subjektivní stránka trestného činu účasti na pornografickém představení (v podobě úmyslného zavinění) ostatně obecně nebude naplněna u osoby, která se sice na určitou dobu stane divákem pornografického představení či obdobného vystoupení, v němž bude účinkovat dítě, avšak jakmile si tuto skutečnost uvědomí, bude se snažit svou další účast na takovém představení či vystoupení ukončit (například odejde z místa představení, odpojí se od přenosu představení uskutečňovaného prostřednictvím internetu či jiných komunikačních prostředků), popř. se bude snažit zabránit dalšímu pokračování pornografického představení, resp. obdobného vystoupení.

Závěr

Výše uvedená analýza může sloužit jako potvrzení skutečnosti, že současná česká právní úprava tzv. pornografických deliktů skutečně obsahuje některé problematické prvky, ať již jde o neurčité pojmy nebo třeba přehnaně široký dosah jednotlivých skutkových podstat. Zároveň je však třeba zdůraznit, že větší část těchto problémů lze řešit cestou adekvátní, racionální a spíše restriktivní interpretace a aplikace této úpravy. Jedná se konkrétně např. o výklad pojmu „násilí“ v kontextu skutkové podstaty trestného činu šíření pornografie podle § 191 odst. 1 tr. zák. či pojmu „pornografické představení“ resp. „jiné obdobné vystoupení“ v kontextu skutkové podstaty trestného činu účasti na pornografickém představení podle § 193a tr. zák., anebo o důsledné zohledňování objektu trestného činu výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák.

Jiné z uvedených problémů je však nezbytné řešit v rovině legislativní. Zde se jedná především o kriminalizaci držení (pro vlastní potřebu) takového typu pornografie, která sice formálně spadá do kategorie pornografie dětské, avšak která nezobrazuje žádné reálné dítě. Jak bylo uvedeno, tento problém je nutno řešit nejen na úrovni vnitrostátní, ale též (primárně) na úrovni práva evropského.

Seznam literatury:

BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010. 384 s.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník.* Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. 3632 s.

Doc. JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
tř. 17. listopadu 8, Olomouc
filip.scerba@upol.cz

K POSUZOVÁNÍ TRESTNÝCH ČINŮ SPOJENÝCH S PORNOGRAFIÍ

MIROSLAV MITLÖHNER

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce

Abstrakt

Současná právní úprava trestných činů podle §§ 191 až 193a tr. zák. má svoje kořeny v dnes již neznámém a zapomenutém stanovisku Generální prokuratury ČSFR Č.j. FGn 38/90. Ve sdělení se prezentují některé konkrétní problemy s kvalifikací skutku, které mohou přicházet.

Klíčová slova

Pornografie; mravnost; rozšiřování pornografie; výroba pornografie

Abstract)

The current legal regulation of criminal offenses under Articles 191 to 193a of the Criminal Code. disciple. has its roots in the now unknown and forgotten opinion of the General Prosecutor's Office of ČSFR File no. FGn 38/90. The Communication presents some specific problems with the qualifications of the deeds that may come.

Key words

Pornography; morality; spreading pornography; production of pornography

Úvod

Každá příčina sexuální kriminality se odvíjí od samotné osobnosti pachatele takového trestného činu. Mohlo by se zdát, že prvotními příčinami je přílišná sexuální vzrušivost nebo sexuální pud, ale nelze zapomenout na samotnou schopnost regulovat svoji psychickou a fyzickou stránku. Samotná existence sexuálního pudu nemá za následek páchání sexuálních trestných činů, a proto musí dojít u pachatele též k nedostatečnému zvládnutí vypořádání se s nim.[4]

[4] KÁDEK, Pavol. Osobnnost páchatela sexuálných trestných činov. In *Schelle, Karel., TAUCHEN, Jaromír, a kol. Sexuální trestné činy včera a dnes.* Ostrava: KEY Publishing 2014, s. 344.

Tato slova platí, i pokud jde o taková jednání jako je ohrožování mravnosti, tvorba a držení pornografie apod.

1. Historický exkurs

Od 1. září 1852 až do 31. července 1950 byl na našem území platný a účinný trestní zákon čís. 117/1852 Ř.z., který v § 516 stanovil, že *se hrubé a veřejné pohoršení působící urážky mravopočestnosti nebo stydlivosti dopustí ten, kdo vyobrazeními nebo smilnými činy mravopočestnost nebo stydlivost urazí hrubě a způsobem budícím veřejné pohoršení,vinen jest přestupkem a odsouzen býti má k tuhému vězení od osmi dnů až do šesti měsíců. Ale stalo-li se urážení takové tiskopisem, potrestati se má jako přečin tuhým vězením od šesti měsíců do jednoho roku.*

V návaznosti na toto ustanovení přistoupilo Rakousko a Uhersko z Mezinárodní úmluvě o tom, kterak potírati rozšiřování necudných publikací, ze dne 4. května 1910, publikované pod čís. 116 z r. 1912 v Zákoníku říšského pro království a země v radě říšské zastoupené.

Článek 1 Úmluvy zavazoval signatáře úmluvy *1) sbírat veškeré zprávy, které mohou usnadniti zjištění a potírání oněch činů, které jeví se býti přestoupením jejich domácího zákonodárství v příčině necudných spisů, kreseb, obrazů nebo předmětův a jejich skutkové známky jsou povahy mezinárodní, 2) dodávati veškeré zprávy, které jsou způsobilé k tomu, aby se zamezil dovoz těchto publikací nebo předmětů, jakož i aby se zajistilo neb urychlilo jejich zabavení vše to v mezích domácího zákonodárství.*

Československá republika k úmluvě přistoupila a ta nabyla působnosti pro celé území Československé republiky dnem 8. prosince 1921.[5]

Trestní zákon čís, 86/1952 Sb., který nahradil dosavadní trestněprávní předpisy a zejména Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 17. května 1852 č. 117 Ř.z. v § 244 označeném jako Ohrožování mravnosti postihoval toho, kdo *do oběhu uváděl nebo činil veřejně přístupnými tiskovinu, film, vyobrazení nebo jiný předmět, které ohrožují mravnost, nebo kdo takový předmět za tím účelem vyrobí nebo přechovává.*

Šlo o realizaci mezinárodní Úmluvy o odstranění oběhu a obchodu s obscénními publikacemi z roku 1923.[6] I přes poněkud zužující název zahrnuje úmluva ve skutečnosti všechny druhy pornografie, kterou činí trestnými. Po smluvních stranách se vyžaduje, aby kriminalizovaly *tvorbu, výrobu nebo držení obscéních materiálů jako písemností, kreseb, tisků,*

[5] Vyhl. min. zahraničních věcí č. 184/1922 Sb.
[6] vyhlášená pod č. 96/1927 Sb. z. a n.

obrázků, fotografií, plakátů, emblémů, kinematografických filmů nebo jakýchkoli jiných obscénních materiálů, a to pro účely obchodování nebo z důvodu distribuce nebo veřejného vystavování.

Tuto úpravu v podstatě převzal následující trestní zákon čís. 140/1961 Sb., kde v § 205 trestal toho, kdo *uvádí do oběhu nebo činí veřejně přístupnými tiskovinu, film, vyobrazení nebo jiný předmět, které ohrožuje mravnost, nebo kdo takový předmět za tím účelem vyrobí nebo přechovává.*

Podle komentáře[7] byla prostředkem této trestné činnosti především tiskovina, film, vyobrazení, ale vedle toho i jakýkoliv jiný předmět, který ohrožuje mravnost (např. sochařský výrobek ohrožující mravnost, gramofonová deska s nemravnou básní apod,). Nenáleží sem však předměty, u nichž převažuje umělecká hodnota, jež mají historickou cenu apod.

I když komentář výslovně připomenul, že záleží přirozeně i na způsobu užití těchto předmětů, v praxi soudů docházelo k odsuzování za tento trestný čin i držení vibrátorů a dalších erotických sanitárních pomůcek a to i přesto, že při znaleckém posuzování ze strany psychiatrů či sexuologů býval zdůrazňován pozitivní vliv žití těchto předmětů v oblasti erotické komunikace, léčení poruch sexuálního chování či posilování děložního dna.

2. Vliv a dopad událostí listopadu 1989

Listopadové události roku 1989 přinesly mimo jiného tolik vytoužené otevření hranic a možnosti poznat doslova jiný svět, ale zároveň přinesly i nebývalé možnosti nejrůznější aktivit a podnikání.

Vzniká dokonce politická strana Nezávislá erotická iniciativa, která podle svých stanov *prosazuje nový přístup k otázkám sexuální výchovy a plánovaného rodičovství, k boji proti AIDS a dalším pohlavním chorobám, podílí se na řešení sexuální problematiky společenských menšin a spolupracuje s ostatními organizacemi působícími v této oblasti.*[8]

Objevili se desítky prodejců, od kterých bylo možno získat za relativně příznivou cenu tiskovinu, film, vyobrazení nebo jiný předmět (Venušiny kuličky, vibrátory, nafukovací panny, nejrůznější stimulátory), který podle dosavadních pravidel ohrožoval mravnost. Krátce a dobře řečeno souběžně s revolucí sametovou probíhala revoluce erotická.

---

[7] *Trestní zákon – komentář*. Praha: Orbis 1964, s. 537-538.
[8] Čl. 1 odst. 3

Pornografické materiály, stejně jako další předměty, označované jeho erotické sanitární zboží, které se v masovém měřítku objevily a zcela volně se prodávaly, pocházely z německých velkoobchodů, kde šlo o běžný artikl.

Tedy tiskoviny, filmy a předměty, které „ohrožovaly mravnosti“. A nebo neohrožovaly?

Mimo diskuzi prodejci, další šiřitelé, vlastníci a držitelé těchto předmětů zcela jednoznačně jednali v rozporu se zákonem a tudíž se dopouštěli trestné činnosti v supermasovém rozsahu.

Bylo při tom jasné, že v případě trestního stihání nebude možno příliš spoléhat na absenci nebezpečnosti činu pro společnost jako materielního znaku skutkové podstaty trestného činu a že po opadnutí euforie bude k trestnímu stihání docházet.

Budiž řečeno, že se na tehdejší Generální prokuratuře ČSFR našlo mimořádné pochopení a zájem věc řešit. Došlo k osobnímu jednání, jehož se na straně prokuratury zúčastnil tehdejší ředitel odboru prokurátorského dozoru JUDr. Jiří Levinský a pracovník téhož odboru JUDr. Jiří Teryngel, za Sexuologickou společnost společnost ČLS J. Ev. Purkyně její předseda Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc. spolu s členem předsednictva MUDr. Radimem Uzlem, CS. a za NEI JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

2.1 Stanovisko Generální prokuratury ČSFR Č.j. FGn 38/90 ze dne 27.9.1990

Výsledkem jednání bylo zformulování již dávno zapomenutého a možná i skartovaného Stanoviska k postupu při posuzování podezření z trestného činu ohrožování mravnosti podle § 205 tr. zák.[9]

Podle tohoto materiálu *základní podmínkou trestní odpovědnosti je, aby šlo o předměty, které ohrožují mravnost. Posouzení této otázky však v zásadě není otázkou právní, ale otázkou odbornou. Mravnost je kategorie morální, filozofická a sociologická, její pravidla nejsou nikde sepsána a kodifikována, jsou v podstatě určována společenským konsensem a jen zčásti se překrývají nebo ztotožňují s pravidly chování, upravenými právním řádem.*

Společenské názory na mravnost a samotná pravidla morálky se proto vyvíjejí do značené míry nezávisle na vývoji právního řádu. To je třeba mít na paměti při posuzování toho, zda určitý konkrétní předmět, vyobrazení, film, umělecké dílo apod. mravnost ohrožuje či nikoliv.

V zásadě je nutno mít za to, že samotné zobrazení nahého lidského těla, popř. odhalení lidského těla v přiměřené situaci (např. nudistické pláži) je v současné doně akceptováno, takže

[9] úplný text je k dispozici u autora článku

takového zobrazení mravnost neohrožuje a zacházení s ním způsobem předpokládaným skutkovou podstatou § 205 nenaplňuje základní znak skutkové podstaty, tj. ohrožování mravnosti.

Složitější otázkou však je postoj společnosti a pravidel mravnosti pokud jde o uspokojování sexuálních potřeb a rozvíjení erotické fantazie. Vzhledem k tomu, že jde o jednu ze základních biologických potřeb člověka jako jednotlivce i jako druhu, je nutnost uspokojení této potřeby náležitou formou rovněž společností akceptována jako přípustné, náležité chování v sexuální oblasti.

Posouzení této otázky přesahuje možnosti orgánů činných v trestním řízení, neboť nejde o otázku právní, ale sociologickou a sexuologickou.

Za nepřípustné, tedy z hlediska mravnosti mravnost ohrožující, lze patrně považovat jen takové chování v sexuální oblasti, které ohrožuje jiné jedince: sadismus, pedofilii, do určité míry opatrně i masochismus, zoofilii, nabádání k prostituci apod.

Proto v případě pochybnosti o tom, zda příslušná vyobrazení, filmy, předměty apod., které slouží k uspokojování sexuálních potřeb (včetně rozvíjení erotické fantazie, která je v širším slova smyslu rovněž sexuální potřebou), je třeba přibrat k posouzení odborných otázek znalce.

Vzhledem k nutnosti komplexního posouzení otázek sociologických, medicínských a etických v oblasti sexuálního chování bude zpravidla takovým znalcem sexuolog, popř. sexuologický ústav. Umělecká hodnota zkoumaných předmětů je zde vedlejší.

Znalec se ve svém posudku vyjádří, zda dotyčný předmět orientuje sexuální chování nebo rozvíjí sexuální fantazii směrem, který ohrožuje fyzickou nebo duševní integritu jiných osob, je tedy v rozporu s obecně přijatou normou sexuálního chování ve společnosti a v tomto smyslu narušuje mravnost.

Vzhledem k zvláštnostem osob mladších než osmnáct klet, které jsou snáze ovlivnitelní k přijetí nežádoucích norem chování i v této oblasti (promiskuitně, bez hlubšího citového vztahu, citové plochosti, prostituci apod.) a na jejichž normy sexuálního chování (resp. počínajícího sexuálního chování) klade společnost jiná měřítka, vyjádří se znalec k povaze takových předmětů i z hlediska možnosti ohrožení osob mladších osmnácti let.

Znalci ovšem nepřísluší hodnotit, zda jednání naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, to je úkolem orgánů činných v trestním řízení. Proto nelze znalci uložit, aby se vyjádřil k tomu, zda určité předměty, vyobrazení apod. ohrožují mravnost, nýbrž pouze to, zda je či není v rozporu s výše uvedenou normou sexuálního chování a proč.

Teprve tehdy, když se znalec vyjádří kladně, a to buď ve smyslu, že jeho posudek umožní závěr, že dochází k ohrožení mravnosti i dospělých osob (což samozřejmě ohrožuje i mravnost osob mladších než osmnáct let), popř. závěr, že k ohrožení mravnosti dospělých nedojde, avšak ohrožení mravnosti osob mladších osmnácti let může nastat, zkoumá orgán přípravného řízení, zda byly naplněny i ostatní znaky skutkové podstaty.

3. Od novely k současnosti

Uvedeným stanoviskem byly vymezeny mantinely a v následujícím roce došlo zákonem čís. 557/1991 Sb. k novelizaci a skutková podstata § 205 Ohrožování mravnosti formulovaná s přihlédnutím ke stanovisku GP ČSFR postihovala jen pornografická díla a předměty ohrožující mravnost, v nichž se projevuje neúcta k člověku a násilí, nebo která zobrazují sexuální styk s dítětem, zvířetem nebo jiné sexuálně patologické praktiky.

Takto formulovaná skutková podstata nejen tedy zúžila dopad na určitou množinu předmětů, ale některé předměty vyloučila zcela, jako právě již připomenuté vibrátory, poševní kuličky a další sortiment sexshopů.

Trestní zákon čís. 40/2009 Sb. opustil z hlediska terminologického „ohrožování mravnosti“ a nadále postihuje v § 191 a násl. šíření pornografie za předpokladu, že se v ní projevuje násilí či neúcta k člověku, popisuje, zobrazuje nebo jinak znázorňuje pohlavní styk se zvířetem. Za násilí jsou považovaná sado-masochistická témata, bondáže, rozpálený vosk, bičování, poutání atd. s tím, že se sexuálním fantaziím meze nekladou.

Za pornografii tedy lze vymezit jako předmět, zobrazení nebo prezentaci pohlavních orgánů, pohlavního nebo jiného sexuálního styku s dítětem nebo sexuální styk a pohlavní ukájení, které veřejně nebo způsobem ponižujícím lidskou důstojnost hrubě zasahují do dobrých mravů, obvykle vyvolávají pocit studu a ošklivosti, zvýrazňují agresi a zvláště intenzivním a vtíravým způsobem patologicky podněcují sexuální pud.[10]

Z tohoto vymezení plyne, že nelze označit vše za pornografické. Může jít o zobrazení sexuality určené k terapeutickým, pedagogickým či vědeckým účelům. Z trestněprávního hlediska bude vždy vůdčí úvahou posouzení do jaké míry je čin společensky škodlivý s ohledem na základní princip trestního práva, kterým je ultima ratio.

[10] CHMELÍK, Jan. Pornografie a prostituce jako jedna ze základních kategorií mravnostní trestné činnosti. In *Schelle, K., Tauchen, a kol. Sexuální trestné činy včera a dnes,* Ostrava: KEY Publishing 2014, s. 234.

4. Dětská pornografie

Zvláštní pozornost věnuje zákon postihu aktivit spojených s dětmi. Dochází k postihu dovozu, vývozu, provozu, nabídce, veřejným zpřístupněním, zprostředkováním, prodejem těch pornografických děl, kde je zobrazeno dítě nebo osoba, jež se jeví být dítětem.

Samostatně je v §§ 192 a 193 tr. zák. upraven postih výroby a nakládání s dětskou pornografií, zneužití dítěte k výrobě pornografie a účast na pornografickém představení nebo jiném obdobném vystoupení, ve kterém účinkuje dítě. Podle § 126 tr. zák. se dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud trestní zákon nestanoví jinak.

Dobrovolný pohlavní styk či jakékoliv jiné sexuálně motivované jednání mezi osobami staršími patnácti let není trestným činem, je zcela legální a bez jakékoliv ingerence trestního zákona. Z této these ale existuje jedna výjimka a tou je pořizování foto- nebo videodokumentace.

Když totiž kdokoliv, tedy i souložící dětský pár, třebas jen jako vzpomínku, svoje hrátky natočí či vyfotografuje, „vyrobí pornografické dílo, které zobrazuje dítě“, dopouští se trestného činu.

Podle doktríny by bagatelní delikty neměly být trestné, ač nesou formálně znaky trestných činů. Řešení problému vychází ze subsidiarity trestního práva a z jeho ochranné funkce.[11] Trestní postih, který musí představovat ultima ratio, trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze tedy uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačí uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Je sice pravdou, že lze bagatelní případy eliminovat ve smyslu principu minima non curat praetor, ale je otázkou, zda-li by bylo uvedené jednání posuzováno jako bagatelní delikt. Podle Novotného[12] např. v případě letmého dotyku prsou čtrnáctileté dívky přes oděv nepůjde o způsob pohlavního zneužití a tedy ani o trestný čin podle § 187 odst. 1 tr. zák. Tedy nesrovnatelně méně závažné jednání než v případě výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií podle § 192 tr. zák.

Chmelík[13] spatřuje základní rozdíl mezi pornografií a tzv. erotikou v tom, že erotika je obvykle charakterizována jako produkt umělecké povahy s intimními náměty podněcujícími estetické zážitky, ale bez vyzývaných až šokujících podnětů. Mezi erotickou produkci lze zařadit akty nahých těl mužů i žen včetně zobrazení genitálií. Dokonce i vyobrazení pohlavního

[11] NOVOTNÝ, Oto a kol., *Trestní právo hmotné, obecná část,* Praha: Wolters Kluwer 2010, s. 114.
[12] NOVOTNÝ, Oto a kol., *Trestní právo hmotné, obecná část,* Praha: Wolters Kluwer 2010, s. 115.
[13] CHMELÍK, Jan. Pornografie a prostituce jako jedna ze základních kategorií mravnostní trestné činnosti. In *Schelle, K., Tauchen, a kol. Sexuální trestné činy včera a dnes,* Ostrava: KEY Publishing 2014, s. 243.

styku lze zařadit mezi erotiku za splnění následujících podmínek: 1) ze zobrazení je patrné kladně emocionální cítění, 2) vyobrazení neatakuje estetické cítění, 3) pohlavní spojení je výsledkem přirozeného podnětu, 4) vyobrazení respektuje mužskou a ženskou krásu těla, půvab a jednoznačnost vztahu, a 5) vyobrazení nepředjímá žádné násilí, perverzitu a anomálii pohlavního aktu.

Takže lze vyslovit následující závěr: 1) Jestliže tyto děti natočily bez zjevných vulgarit průběh svého pohlavního aktu jako vzpomínku a doklad svého citu, vyrobili dílo erotické a nikoli pornografické, takže by u tohoto skutku nebyla naplněna objektivní stránka a nešlo by o trestný čin. 2) Jestliže tyto děti natočily průběh svého pohlavního aktu včetně vulgarit jako vzpomínku a doklad svého citu, vyrobily pornografické dílo, byla u skutku naplněna objektivní stránka a šlo by o spáchání trestného činu v případě shledání společenské škodlivosti tohoto jednání. 3) Jestliže tyto děti natočily průběh svého pohlavního aktu včetně vulgarit, který veřejně zpřístupnily kupř. na webu, vyrobily pornografické dílo, byla naplněna objektivní stránka a šlo by o spáchání trestného činu, protože nelze očekávat, že by v tomto jednání nebyla shledána společenská škodlivost.

Závěr

Rozlišit, co je jen erotické a co je už pornografické, je velice obtížné, ale není nemožné. Existují nejrůznější definice, které se snaží vymezit mezi těmito oblastmi více či méně přesně hranice. Všechny tyto pokusy v podstatě očekávají od erotické tvorby, že sexuálně vzrušující a dráždivá tématika bude konzumentovi předkládána v takové formě, která nebude urážet vkus.

Pornografie nemůže být nositelem uměleckých hodnot a ani to není to jejím posláním a smyslem. Jde o relativně snadno přístupnou tématiku zpracovanou pro rychlé dosažení pohlavního vzrušení a uspokojení, mnohdy s cílem navození potřebné erotické situace, povzbuzení erotické fantazie a koneckonců i nabídnutí určitého názorného návodu k použití. Nezřídka pornografie zachází do oblasti sexuální perverze a úchylného sexuálního chování. Pro tento závěr svědčí současná právní úprava toho, co je zjednodušeně řečeno trestnou pornografií a co je dovoleno konzumovat zcela beztrestně.

Seznam literatury:

CHMELÍK, Jan. Pornografie a prostituce jako jedna ze základních kategorií mravnostní trestné činnosti. In *Schelle, K., Tauchen, a kol. Sexuální trestné činy včera a dnes,* Ostrava: KEY Publishing 2014, s. 243.

KÁDEK, Pavol. Osobnnost páchatela sexuálných trestných činov. In *Schelle, K., Tauchen, a kol. Sexuální trestné činy včera a dnes,* Ostrava: KEY Publishing 2014, s. 344.
NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné, obecná část.* Praha: Wolters Kluwer 2010, s. 115.

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta
Rokitanského 62, 500 02 Hradec Králové
Miroslav.Mitlöhner@seznam.cz

TRESTNÉ ČINY Z NENÁVISTI V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

IVO SVOBODA, MICHAELA JURISOVÁ

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie

Abstrakt

Daný príspevok pojednáva o takzvaných trestných činoch z nenávisti v podmienkach Slovenskej republiky v podobe trestných činov spáchaných s osobitným motívom - konkrétne trestných činov extrémizmu. Pozornosť je venovaná legislatívnej úprave, poukázaniu na možnosti expertného skúmania tohto fenoménu a postaveniu Policajného zboru v kontexte objasňovania tohto druhu trestnej činnosti. K hodnote textu prispieva poukázanie na konkrétny prípad posudzovaný znalcom v predmetnej oblasti.

Kľúčové slová

Trestné činy z nenávisti, osobitný motív, trestné činy extrémizmu, extrémizmus, znalecké skúmanie.

Abstract

The article tells about hate crimes in the Slovak Republic, in the form of crimes committed with a special motive, namely crimes of extremism. Attention is focused to the legislation, expert investigation and position of the Police Force at investigation these crimes. The article tells about specific case judged by expert.

Key words

Hate crimes, special motive, crimes of extremism, extremism, expert investigation.

Úvod

Problematika páchania trestných činov z nenávisti v podobe trestných činov extrémizmu je aktuálnym, závažným a spoločensky sledovaným fenoménom súčasnej doby, nie len v podmienkach Slovenskej republiky. Hovoríme o celosvetovom probléme prejavujúcom sa z hľadiska vnútroštátneho ako aj medzinárodného. Následky či dôsledky

extrémistického správania sa sú často fatálne čo nepochybne potvrdzuje vysokú spoločenskú nebezpečnosť tohto javu.

Uvedené potvrdzujú aj princípy a východiská slovenskej koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 (*„Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019“*, ďalej len „Koncepcia“). V kontexte extrémizmu je v súčasnej dobe nutné vidieť Slovenskú republiku neizolovane od týchto trendov, z čoho vyplýva potreba venovania pozornosti vývoju v tejto oblasti aj v okolitých štátoch. Vzhľadom na vysokú mieru prepojení a spolupráce domácich a zahraničných subjektov sú práve podnety zo zahraničia významné pri formovaní nových trendov, metód pôsobenia, organizovania a zmien ideológie v rámci slovenskej extrémistickej scény.[14]

Latenciu a pomerne nízky vek páchateľov[15] je možné zaradiť k špecifikám tohto fenoménu, tak ako aj oblasť zberu či zhromažďovania dát a v neposlednom rade aj ich kriminalistické skúmanie, expertnú a znaleckú činnosť – ide o nesmierne širokú problematiku. Hovoríme napríklad o akceptácii základných demokratických hodnôt, akými sú rovnosť ľudí v dôstojnosti a v právach, sloboda vyznania, ochrana menšinových práv alebo o problémoch vnímania a rešpektu k právam národnostných a iných menšín a i.

V dnešnej „internetovej dobe“, kedy je prístup k informáciám jednoduchší a rýchlejší ako kedykoľvek predtým, je nevyhnutné zameranie pozornosti spoločnosti na zvyšovanie povedomia (a zvlášť niektorých ľahko ovplyvniteľných skupín) o nebezpečenstve, ktoré extrémizmus a s ním súvisiace javy predstavujú, tak pre celú spoločnosť ako aj každého jednotlivca.

Dôležitými sú vyhľadanie a sústredenie sa na najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva a veľmi jasné a presné zameranie odkazu, ktorým sa Slovenská republika dištancuje od akceptácie prejavov, ktoré by pôsobili nenávistne voči skupinám obyvateľstva pre dôvody akými sú rasa, farba pleti, pohlavie, etnická či národnostná príslušnosť, sexuálna orientácia alebo náboženské vyznanie.[16]

Vývoj kriminality tiež v poslednom období naznačuje trend postupného presunu prejavov rasovej diskriminácie a iných foriem neznášanlivosti z „ulice“ do „virtuálneho prostredia“. Hovoríme napríklad o trestnom čine hanobenia národa, rasy a presvedčenia či

[14] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 2.
[15] Vyplývajúc z Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 ide v najväčšej miere o osoby vo veku 25 rokov a viac. Páchateľ má zväčša základné, prípadne stredoškolské vzdelanie a je slobodný.
[16] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 2.

podnecovania k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti, pričom sociálne siete a diskusné fóra sa tiež využívajú na ponuku nákupu, predaja a výroby rôzneho extrémistického materiálu.[17]

V spojitosti s extrémizmom je možné hovoriť o takzvanej „brániacej sa demokracii" ako východiskovom boji s extrémizmom, pričom podľa koncepcie konečným, aj keď málokedy otvorene deklarovaným cieľom extrémistov je odstránenie základných prvkov a atribútov demokratického právneho štátu a preto aj reakcia štátu musí zodpovedať tejto hrozbe.[18]

Prioritnými pre riešenie problematiky extrémizmu v podmienkach Slovenskej republiky, nepochybne vyplývajúc z medzinárodného rámca, sú Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015-2019 a legislatívna úprav v podobe zákona č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon).

1. Legislatívna úprava trestných činov z nenávisti v podmienkach Slovenskej republiky

Pojem *trestné činy z nenávisti* (angl. „hate crimes"), ktorý je používaný vo viacerých dokumentoch (napríklad závery Rady EÚ o boji proti trestným činom z nenávisti v Európskej únii z roku 2013) a odporúčaniach medzinárodných organizácií (napríklad rozhodnutia rady ministrov OBSE alebo záverečné odporúčania Výboru OSN pre odstránenie rasovej diskriminácie z mája 2014), ktorých je Slovenská republika členom a ktorých výskyt je týmito organizáciami monitorovaný, *nie je v slovenskej trestnoprávnej legislatíve (Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon) definovaný*.[19]

Pre účel daného príspevku za trestný čin z nenávisti je považovaný čin obsahujúci tieto znaky:

- ✓ Čin, ktorý bol spáchaný je v intenciách slovenskej trestnoprávnej legislatívy trestným činom. Teda každý trestný čin z nenávisti si vyžaduje spáchanie určitého konkrétneho „základného trestného činu".
- ✓ Daný čin musí byť páchateľom spáchaný s určitým motívom označovaným ako „zaujatosť". Uvedený prvok motívu zaujatosti odlišuje trestné činy z nenávisti od takzvaných „bežných trestných činov". Páchateľov výber cieľa je úmyselný a to z dôvodu chránenej charakteristiky[20].

[17] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 22.
[18] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 5.
[19] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 3.
[20] Za túto sa považuje spoločná vlastnosť skupiny, ako napríklad rasa, náboženstvo, etnická príslušnosť, národnosť, pohlavie, sexuálna orientácia alebo akýkoľvek iný podobný spoločný faktor, ktorý je dôležitou súčasťou identity takejto skupiny. (Napríklad páchateľ si môže zvoliť obeť útoku z dôvodu skutočnej alebo dokonca aj domnelej

Je na mieste podotknúť, že trestný čin z nenávisti si nevyžaduje aby páchateľ cítil nenávisť. Vyžaduje si „iba“ aby spáchaný trestný čin bol motivovaný zaujatosťou (voči objektu).

Za *konanie z nenávisti* je považovaný čin, ktorého súčasťou sú predsudky a zaujatosť (vyššie opísaného druhu), ktorý však nenapĺňa znaky trestného činu. Aj keď konanie z nenávisti nie je trestným činom často predchádza páchaniu samotných nenávistných trestných činov (trestných činov z nenávisti), takzvane vytvára kontext pre ich páchanie alebo ich sprevádza. Teda záznamy o konaniach motivovaných nenávisťou nepochybne majú svoju výpovednú hodnotu, napríklad pri samotnom dokazovaní.[21]

V súvislosti s vyššie uvedeným je nevyhnutné spomenúť ustanovenie § 140 Osobitný motív (Z. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon). Z uvedeného ustanovenia v súvislosti s obsahom príspevku je sústredená pozornosť na písmeno e)[22] - Osobitným motívom sa rozumie konanie *z nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, pohlavie, sexuálnu orientáciu, politické presvedčenie alebo náboženské vyznanie.*[23]

Komentár upriamuje pozornosť na fakt, že rasistická a xenofóbna motivácia trestnej činnosti je osobitným motívom v súlade s Rámcovým rozhodnutím Rady o boji proti niektorým formám a prejavom rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva zo dňa 28.11.2008 publikovaným v Úradnom vestníku pod číslom L 328, 06/10/2008.

Komentár národnosťou rozumie príslušnosť jednotlivca k určitému národu ako historickému a sformalizovanému spoločenstvu ľudí, ktorá sa vyznačuje spoločnými dejinami, ekonomikou, kultúrou, územím, psychickými aspektmi a vedomím vlastnej existencie ako národa. Obdobnými znakmi sa vyznačuje aj etnikum, hoci tie nie sú formálne dané a absentuje najmä ekonomický aspekt a územie. Za rasu je považovaná skupina ľudstva líšiaca sa navzájom viacerými typickými znakmi, ktoré sa týkajú vzhľadu, najmä farby pleti, vlasov, tvaru nosa, perí a podobne, ktoré sú dané historicky a geograficky. Komentár upriamuje pozornosť aj na fakt, že zakotvenie dôvodu nenávisti pre sexuálnu orientáciu do tohto ustanovenia vychádzal z plnenia úloh vyplývajúcich z Koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2011-2014 schválenej

---

príslušnosti obete k danej skupine. Páchateľovým objektom môže byť osoba, o ktorej si myslí že je homosexuálna. Ak osoba obete nebude homosexuálne orientovaná, aj napriek tomu môže byť útok páchateľa označený ako trestný čin z nenávisti, pretože páchateľ si vybral svoju obeť na základe sexuálnej orientácie.)

[21] Informácie boli využité z materiálov ku školeniu školiteľov programu TAHCLE: AKADEMIA PZ. 2018. [online]. [cit. 2018.01.05]. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/skolenie-skolitelov-programu-tahcle>

[22] Pozn. autorov: ustanovenie účinné od 1. januára 2018.

[23] ZAKONY.JUDIKATY.INFO. 2018. [online]. [cit. 2018.01.23]. Dostupné na: <https://zakony.judikaty.info/predpis/zakon-300/2005>

uznesením vlády SR č. 379 z 8. júna 2011 v rámci činnosti Medzirezortnej pracovnej skupiny odborníkov zameranej na elimináciu rasovo motivovanej trestnej činnosti a extrémizmu.

Súvisiacimi ustanoveniami, s § 140 Osobitný motív, sú trestné činy proti mieru, proti ľudskosti, trestné činy terorizmu, extrémizmu a trestné činy vojnové (12. hlava osobitnej časti TZ).[24]

Vyššie spomenuté vybrané činy spáchané podľa osobitného motívu (§ 140 písm. e)) radíme k trestným činom extrémizmu podľa ustanovenia § 140a TZ (*Trestné činy extrémizmu*), podľa ktorého sú trestnými činmi extrémizmu aj:

- Založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 421 TZ),
- Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd (§ 422 TZ),
- Výroba extrémistických materiálov (§ 422a TZ),
- Rozširovanie extrémistických materiálov (§ 422b TZ),
- Prechovávanie extrémistických materiálov (§422c TZ),
- Popieranie a schvaľovanie holokaustu a zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskosti (§ 422d TZ),
- Hanobenie národa, rasy a presvedčenia (§ 423 TZ),
- Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti (§ 424 TZ),
- Apartheid a diskriminácia skupiny osôb (§ 424a TZ).

Komentár dodáva, že ustanovenie jednoznačne a taxatívnym spôsobom vymedzuje, ktoré trestné činy je možné a potrebné považovať za trestné činy extrémizmu. S poukazom na ustanovenie § 140 písm. e) akýkoľvek trestný čin spáchaný z osobitného motívu podľa tohto písmena je potrebné považovať za trestný čin extrémizmu.[25]

Koncepcia definuje extrémizmus nasledovne: „konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré či už priamo alebo v určitom časovom horizonte deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty. Druhou charakteristickou črtou extrémizmu a s ním spájaných aktivít je, že útočia na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie takýchto práv sťažiť či znemožniť. Za ďalšie charakteristické znaky extrémizmu

[24] ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon - Veľký komentár, 3. aktualizované vydanie*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 279 a nasl.
[25] ČENTÉŠ, Jozef a kol. Trestný zákon - *Veľký komentár, 3. aktualizované vydanie.* Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 281 a nasl.

sa považuje snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násilia či hrozba použitia násilia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku.“[26]

Extrémistickou skupinou sa podľa ustanovenia § 129 ods. 3 TZ a pre účely tohto zákona (Skupina osôb a organizácia) rozumie spolčenie najmenej troch osôb na účely spáchania trestného činu extrémizmu.[27]

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019 predstavuje základný dokument definujúci strategické priority Slovenskej republiky v oblasti predchádzania a eliminácie radikalizácie[28], extrémizmu a s nimi spojenej protispoločenskej činnosti ohrozujúcej základné práva a slobody osôb a základy demokratického právneho štátu. Potreba jej prijatia a realizácia v nej navrhnutých opatrení vyplýva tak z dôvodu ochrany týchto hodnôt zakotvených v Ústave Slovenskej republiky ako aj medzinárodných dohovoroch v oblasti ľudských práv, ktorými je Slovenská republika viazaná, nevynímajúc ostatné dokumenty strategickej povahy v tejto oblasti. Z pohľadu európskej úrovne predstavuje koncepcia premietnutie úloh zo Stratégie vnútornej bezpečnosti Európskej únie v oblasti predchádzania násilnému extrémizmu a radikalizácii.

Extrémizmus je potrebné potláčať od samotného zárodku. Koncepcia má odrážať vôľu celej spoločnosti predchádzať a zamedziť prejavom extrémizmu a radikalizácie. Koncepcia uvádza, že radikalizáciu a extrémizmus môže spoločnosť nečinnosťou a ľahostajnosťou podnecovať a preto je v jej obsahu stanovený ambiciózny cieľ – zamedziť radikalizácii prostredníctvom vzdelávania a zvyšovania povedomia spoločnosti. Mnohé subjekty vyjadrili súhlas so spoluprácou a tiež sa aktívne spolupodieľali na príprave textu danej Koncepcie. Zámerom je upriamenie pozornosti na prevenciu či zvyšovanie povedomia o tomto fenoméne,

---

[26] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 3.

[27] ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon - Veľký komentár, 3. aktualizované vydanie*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016, s. 255.

[28] „Radikalizácia označuje proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny pod vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie opustia hodnotový systém danej krajiny a osvoja si nový systém hodnôt, ktoré nie sú v súlade so základnými princípmi demokratickej spoločnosti ako je vláda práva, vrodená ľudská dôstojnosť, rovnosť pred zákonom či univerzálny systém základných práv a slobôd. S takýmto osvojením radikálnej ideológie a oddelením jednotlivca od systému morálnych a právnych noriem existujúcich v demokratickej spoločnosti sa zvyšuje odhodlanie realizovať radikálnu ideológiu v praxi násilnými spôsobmi a toto môže niekedy viesť až k použitiu prostriedkov terorizmu.“
Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 3 a nasl.

tiež na efektívne vzdelávanie príslušníkov bezpečnostných zborov a spoluprácu s okolitými štátmi.[29]

Spoločným cieľom strategických cieľov koncepcie je predchádzať a zamedziť radikalizácii vedúcej k extrémizmu formou skorej intervencie a systematickým vzdelávaním jednotlivých cieľových skupín. V systéme kontroly kriminality je poukázané aj na oblasť represie, kde je strategickým cieľom koncepcie zvýšenie kapacít a možností na efektívne odhaľovanie a stíhanie trestných činov extrémizmu a s nimi súvisiace organizačné opatrenia.

Jednotlivé strategické ciele koncepcie, ktorými *sú: posilniť odolnosť komunít a jednotlivcov voči nedemokratickým ideológiám a extrémizmu; zvyšovať povedomie o prejavoch a spoločenskej závažnosti extrémizmu a následkoch radikalizácie; efektívne monitorovať a odhaľovať trestné činy extrémizmu, stíhať ich páchateľov; vytvárať inštitucionálne a personálne kapacity pre štátne orgány plniace úlohy vo veciach ochrany ústavného zriadenia, vnútorného poriadku a bezpečnosti štátu*[30],[31] je možné považovať za pomerne jasne definované. Zároveň ich obsahové naplnenie je však možné vnímať ako relatívne veľkú výzvu pre Slovenskú republiku, vyžadujúcu si množstvo trpezlivosti, odhodlania, inštitucionálnych zmien, spolupráce heterogénnych inštitúcií a nepochybne aj kvalitného ľudského faktora.

Neopomenuteľným zdrojom fenomenologických informácií, aj o trestných činoch extrémizmu, je v podmienkach Slovenskej republiky Evidenčno-štatistický systém kriminality, aj keď je na mieste opäť pripomenúť naozaj vysokú latentnosť tejto kriminality, tak isto ako aj jej medzinárodný rozmer. V ostatnom sledovanom roku (2017) bol stav evidovanej kriminality (vybraných trestných činov extrémizmu) nasledovný:

[29] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 2 a nasl.
[30] Pozn. autorov: podrobnejšie charakterizovanie jednotlivých cieľov je možné dohľadať v rámci textu Koncepcie.
[31] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 6 a nasl.

Tab. 1 Evidované trestné činy extrémizmu za rok 2017 v SR

Trestný čin	Počet evidovaných TČ
§ 421	9
§ 422/1	64
§ 422/2	0
§ 422a	3
§ 422b	22
§ 422c	10
§ 422d	2
§ 423/1a	11
§ 423/1b	8
§ 424/1	7
§ 424/2	0
§ 424a/1a	2
§ 424a/1b	0

Zdroj: Evidenčno-štatistický systém kriminality

V porovnaní s rokom 2016 má sledovaný druh kriminality stúpajúcu tendenciu.

Z pohľadu etiológie boli ako závažné faktory ovplyvňujúce extrémizmus vyhodnotené, napríklad vplyv ulice, vplyv internetu a jednoduchá dostupnosť webových stránok obsahujúcich násilie, neschopnosť rodičov kontrolovať voľnočasové aktivity svojich detí, nevhodný a negatívny vplyv masmédií, vplyv spoločnosti ako takej, nedostatok času venovaný deťom zo strany rodičov, vplyv cirkví a nepochybne aj vplyv školského prostredia.

2. Delikty extrémizmu v aplikačnej praxi

Dnes je možné sa v realite stretnúť s mnohými definíciami extrémizmu. Vo všeobecnom poňatí ide o výrazné odchýlenie sa od všeobecne uznávaných noriem. V rovine sociologickej a kriminologickej je možné extrémizmus vymedziť ako súhrn určitých sociálne patologických javov vytváraných viac či menej organizovanými skupinami osôb a prívržencami týchto skupín, s dominujúcim odmietaním základných hodnôt, noriem a spôsobov správania sa platných v aktuálnej spoločnosti.

Z policajného hľadiska sa extrémizmom rozumie súhrn verbálnych, grafických, fyzických a iných aktivít spravidla s ideologickým kontextom, vyvíjaných jedincom alebo skupinou osôb, zameraných všeobecne na narušovanie verejného záujmu, napádanie osôb alebo

poškodzovanie vopred zvolených objektov. Extrémizmus vo všetkých formách je jedným z kriminogénnych faktorov, zvyšujúcich nebezpečnosť všetkých druhov deliktov.[32]

Tiež je veľmi zložité určiť, kto je vlastne extrémistom a kto „iba“ radikálom, ktorý sa pohybuje ešte v rámci daného ústavného systému.

V dnešnej dobe sa v realite čoraz častejšie stretávame so zmenou v aktivitách jednotlivých subjektov, konkrétne s rozširovaním aktivít pravicovo orientovaných skupín, napríklad k zahraničným subjektom. Činnosť týchto subjektov je čoraz sofistikovanejšia a vyznačujúca sa dlhodobým plánovaním s cieľom získania finančných zdrojov nevyhnutných na dosiahnutie konečného cieľa samotných aktivít (v poslednom období motivovaných politicky).[33]

Subjekty pôsobiace na extrémistickej scéne môžu byť orientované pravicovo alebo ľavicovo a opomenutý by nemal byť ani určitý prienik pravicového extrémizmu viditeľný na futbalových štadiónoch, kde si svoje miesto prejavu nachádza extrémistická rétorika a symbolika a o prepojení s pravicovou extrémistickou scénou možno hovoriť najmä v spojitosti s rizikovými fanúšikmi najväčších slovenských futbalových klubov.

V rámci Policajného zboru v podmienkach Slovenskej republiky problematiku extrémizmu rieši prioritne Národná kriminálna agentúra prostredníctvom pomerne nedávno vzniknutej (01.02.2017) Národnej protiteroristickej jednotky.

Činnosť jednotky je zameraná predovšetkým na odhaľovanie a vyšetrovanie trestných činov terorizmu podľa § 140b Trestného zákona, trestných činov extrémizmu podľa § 140a Trestného zákona a trestných činov teroru podľa prvého dielu siedmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona. Národná protiteroristická jednotka je aj gestorom boja proti extrémizmu z celospoločenského hľadiska a v spolupráci s príslušnými ústrednými orgánmi štátnej správy a ďalšími vybranými subjektmi spracováva, plní vo vymedzenom rozsahu a vyhodnocuje plnenie úloh vyplývajúcich z Koncepcie boja proti extrémizmu.[34]

V zmysle konštruktívnej kritiky je nutné, v rámci nenávistných trestných činov v podmienkach Slovenskej republiky, upriamiť pozornosť na legislatívu a judikatúru. Trestnoprávna legislatíva týkajúca sa tejto oblasti je pomerne ťažkopádna a ešte stále sa vyvíjajúca, s čím súvisí aj prakticky neexistujúca judikatúra. Pohľad, nie len laickej verejnosti ale aj odbornej, na extrémistické protiprávne konania (delikty) môže niekedy komplikovať fakt

[32] VÁLKOVÁ, Helena, KUCHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky, 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2012, s. 587 a nasl.
[33] Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019, s. 22.
[34] MINV.SK. 2018. [online]. [cit. 2018.01.07]. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?narodna-protiteroristicka-jednotka>

existencie priestupkov extrémizmu podľa § 47a[35] Z. č. 372/1990 Zb. o priestupkoch. Vedecká činnosť je sporadická a publikačná činnosť expanduje o čosi viac. Obidvom spomenutým činnostiam by bola nesmierne nápomocnou spolupráca a kvalitné prepojenie teórie a policajnej praxe, tak ako aj podpora znaleckej činnosti v tejto špecifickej oblasti. Vzhľadom na futurologický predpoklad rastu nápadu extrémistických protiprávnych konaní je myšlienka podpory znaleckého skúmania plne opodstatnená.

V texte nižšie je poukázané na konkrétne vybrané fakty zo znaleckého posudku vypracovaného zatiaľ jediným znalcom danej špecifikácie (doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D. je znalcom v odbore „Spoločenské a humanitné vedy“ v odvetví „Politický extrémizmus“) pre Slovenskú republiku.

Na základe uznesenia z decembra 2017 národná kriminálna agentúra vzniesla obvinenie pre prečin „Podpory a propagácie skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd“ podľa § 422 ods. 1 Trestného zákona (znenie účinné do 31.12.2016). Obvineným bol muž vo veku 25 rokov.

Cieľom znaleckého posudku bolo posúdenie hudobného zoskupenia Stahlgewitter a hudobného albumu Nationaler Wiederstand.

Znalec sa v texte posudku vyjadril k zadaným otázkam aj faktom objasňujúcim a bližšie charakterizujúcim predmetnú posudzovanú vec.

Znalec sa zaoberal názvom skladby „Nationaler Wiederstand“ (slovensky „Národný odpor“, ďalej len „NO“), ktorý je totožný s názvom organizácie „Národný odpor“, ktorá je tradičným zoskupením v Európe pevne etablovaným už pred viac ako dvadsiatimi rokmi. Súčasnú dominantnú štruktúru neonacizmu, v Slovenskej republike či Českej republike aj vo veľkej časti západoeurópskeho či stredoeurópskeho teritória, tvorí NO. Táto organizácia pritom vystupuje v poslednej dobe aj pod účelovo pozmenenými názvami. Ide o sieť lokálnych a regionálnych skupín navzájom spolupracujúcich na celoštátnej úrovni. Inšpirácia plynie

---

[35] *§ 47a Priestupky extrémizmu (Z. č. 372/1990 Zb. o priestupkoch):*
(1) Priestupku extrémizmu sa dopustí ten, kto
a) použije na verejnosti písomné, grafické, obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové vyhotovenie textov a vyhlásení, zástav, odznakov, hesiel alebo symbolov skupín alebo hnutí a ich programov alebo ideológií, ktoré smerujú k potláčaniu základných ľudských práv a slobôd,
b) použije na verejnosti písomné, grafické, obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové vyhotovenie obhajujúce, podporujúce alebo podnecujúce nenávisť, násilie alebo neodôvodnene odlišné zaobchádzanie voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie,
c) dopustí sa priestupku podľa § 49 ods. 1 písm. a), b) a d) alebo priestupku proti majetku podľa § 50 úmyselným zničením alebo poškodením veci z dôvodu národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisti alebo nenávisti z dôvodu farby pleti, pôvodu rodu alebo z dôvodu náboženského vyznania.
(2) Za priestupok podľa odseku 1 možno uložiť pokutu do 500 eur.

z nemeckého konceptu „slobodného nacionalizmu“ a zo spolupráce s obdobnými štruktúrami v zahraničí. NO nemá jedného vodcu a jeho politiku určuje niekoľko osôb s autoritou, ktorú si vo vnútri hnutia vydobyli. V rámci NO exitujú prúdy, ktoré sú viac naklonené tradičnému nemeckému poňatiu nacizmu, iné sa zameriavajú na presadzovanie českej identity v rámci celoárijského neonacistického pôsobenia. NO sa hlási aj k násilným metódam, obzvlášť v spojitosti s násilnými časťami kampaní „odpor bez vodcu či Anti-antifa“. NO používa rôzne neonacistické symboly. V súčasnosti je jeho hlavným symbolom vlajka v ozubenom kolese, čo svedčí o jeho väzbe na koncept autonómneho nacionalizmu. Používa však aj ríšskonemeckú symboliku.[36]

Organizácia NO sa stala vodcovskou silou českej militantnej ultrapravice na prelome tisícročia. Jej členovia vytvorili násilnícke komanda, ktoré cielene vyrážali do ulíc napádať protivníkov. Na verejnosti však pôsobia aj spôsobom, ktorý je skôr charakteristický pre záujmové skupiny – organizovaním demonštrácií a pochodov, nosením transparentov a podobne. Dokonca boli zrealizované pokusy o registráciu. Určiť presný dátum vzniku organizácie je sporné, pretože sa kreovala z pražskej sekcie Blood & Honour Division Bohemia v roku 1998 a názov „Národný odpor“ začal byť definitívne využívaný až po určitom vývoji.[37]

NO sa programovo jednoznačne vymedzil ako slobodne nacionalistický prúd, pričom ťažisko ideológie predstavoval koncept „leaderless resistence“ (resp. „odpor bez centrálneho vedenia“). Názorovo je NO vyhranený nacionalisticky, členovia sa často dopúšťajú násilností voči predstaviteľom krajnej ľavice (komunistom, anarchistom a ďalším anarchoautonómnym celkom). Krátko po svojom vzniku NO začal spolupracovať so zahraničnými partnerskými organizáciami, predovšetkým s nemeckou neonacistickou scénou.

NO sa od počiatku snažil o úzke kontakty s nemeckou neonacistickou scénou vrátane pokusu v Českej republike založiť a oficiálne registrovať organizáciu Junge Nationaldemokraten (podľa vzoru nemeckej mládežníckej organizácie pridruženej ku krajne pravicovej NPD – Nationaldemokratische Partei Deutschlands / Národnodemokratická strana Nemecka – nemecká krajne pravicová politická strana). V Českej republike v čele organizácie stál F. Vávra, vtedy známy a aktívny neonacista. Okolo roku 2000 sa NO pokúsil o viac politickú líniu začlenenia do vtedajšieho Národného sociálneho bloku, čo však nemalo

[36] KALAMÁR, Štěpán., SVOBODA, Ivo., SUNARDI. Teddy a Pavel VOPRŠAL. *Terminologie a symbolika užívaná soudobou extremistickou scénou*. Ostrava: Key Publishing s. r. o., 2011, s. 75.
[37] MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR.* Praha: Barrister&Principal, 2003, s. 489.

dlhodobé trvanie. Postupom rokov prešiel NO k taktike „slobodného nacionalizmu“ a naďalej ostal kľúčovou štruktúrou ultrapravicovej scény.[38]

Titul aktivista NO sa získa iba prijatím revolučných ideálov a ich aktívnym presadzovaním. Je potrebné presviedčanie svojho okolia o správnosti ideálov, byť príkladom a bojovať s nepriateľom, obzvlášť s extrémnou ľavicou. NO dokázal podchytiť a zaktivizovať veľkú časť českej militantnej ultrapravicovej mládeže a v súčasnosti predstavuje najdynamickejšiu militantnú pravicovú extrémistickú organizáciu v Českej republike.[39]

NO organizuje demonštrácie, koncerty, športové a paramilitantné aktivity. Verejné aktivity už spravidla v dôsledku právnej represie nekoná pod svojim menom. Štruktúry NO sa podieľajú aj na násilnej činnosti voči protivníkom neonacizmu. Internetová stránka NO je dôležitou informačno-propagačnou platformou súčasného neonacizmu. Prejavuje sa aj snaha prezentovať NO ako široké protisystémové hnutie s voľnou možnosťou individuálneho zapojenia.[40]

Približne v roku 2009 NO upustil od svojho verejného prezentovania sa, s výnimkou internetu. Prispeli k tomu rozhodnutia súdu v trestných veciach, v ktorých bol fakticky označený za neonacistickú organizáciu. Stúpenci na danú situáciu reagovali aj začatím využívania rôznych mierne modifikovaných názvov ako „Slobodný odpor“, „Odpor“, „Slobodná mládež“, „Kamarátsky spolok“, „Neonacisti“, „Slobodní neonacisti“, prípadne „Národní socialisti“ alebo úplne otvorene vystupovali pod hlavičkou „Robotníckej strany“.[41]

Nenacistické hnutie na konci dekády charakterizuje postupná pasivita v aktivitách, mimo iného aj ako dôsledok policajných akcií voči nenacistickej scéne. Svoju úlohu ale hrá aj neschopnosť mnohých členov hnutia a ich nízke politické zapálenie. Opätovnej aktivizácii scény v súčasnej dobe výrazne pomáha takzvaná „rómska problematika“ v kontexte situácií vybraných (sociálne odlúčených) lokalít, ktoré dávajú neonacistickému hnutiu nový impulz k činnosti.[42]

Znalec konštatuje, že v rámci webových stránok, kde sú propagované piesne hudobnej skupiny Stahlgewitter s hudobným albumom Nationaler Wiederstand, sa vyskytujú aj iné symboly a vyobrazenia blízke súčasnej neonacistickej scéne. Táto forma stvárnenia plne zodpovedá obsahu myšlienkových prúdov súčasnej neonacistickej scény – teda návrat

---

[38] SCHEINHOST, Miroslav. et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, s. 196.
[39] MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR.* Praha: Barrister&Principal, 2003, s. 493.
[40] Kolektiv autorů: *Hrozby neonacismu – Příležitosti demokracie*. Asi-milovaní, o. s., 2009, s. 57.
[41] CHMELÍK, Jan. *Extremismus.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 41.
[42] MAREŠ, Miroslav a kol. *České militantní neonacistické hnutí (aktuální trendy)* Brno: Analýza pro Ministerstvo vnitra České republiky – Odbor bezpečnostní politiky, 2011, s. 9.

k ideálom Hitlerovej Tretej ríše vrátane všetkých obzvlášť zavrhnutiahodných praktík, ktoré boli odhalené a odsúdené v Norimberskom procese. Obrázky nižšie uvedené boli predmetom znaleckého skúmania.

Obr. 1, 2 Obrazová propagácia k posudzovanej skladbe tak ako je uverejnená na webe

Zdroj: KARAOKETEXTY.CZ. 2018. [online]. [cit. 2018.01.27]. Dostupné na: <http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/stahlgewitter-17365>

RAHOWA („Racial Holy War“) je výraz pre „rasistickú svätú vojnu“ a označuje bitku, ktorá ako v to veria bieli rasisti, postaví bielu rasu proti menšinám a židom a povedie k árijskej vláde na celom svete.

Znalcom bol následne posúdený aj záber z koncertu danej hudobnej skupiny. Na obrázku nižšie je v pozadí viditeľný symbol Blood & Honour – medzinárodná neonacistická skinheadská skupina niekedy označovaná aj ako B & H, číslom 28 alebo nemeckým ekvivalentom „Blut und Ehre“. Skupinu založil britský propagátor nadradenosti bielej rasy a spevák Ian Stuart z kapely Screwdriver. Šíri sa po celom svete, predovšetkým v Európe a členské základy sú aj v Spojených štátoch amerických. Toto hnutie je spojené s násilníckou skupinou COMBAT 18. Súčasná neonacistická scéna je na transnacionálnej úrovni organizovaná v niekoľkých zoskupeniach, ktoré spravidla majú (či aspoň mali) svoje sekcie aj v Slovenskej republike a Českej republike. Najvýznamnejšou z nich je „Blood & Honour“ („Krv a česť“), ktorú v osemdesiatych rokoch 20. storočia založil vo Veľkej Británii leader hudobnej neonacistickej skinheadskej skupiny Skrewdriver Ian Stuart Donaldson.

Obr. 3 Fotografia z koncertu posudzovanej kapely

Zdroj: materiál k znaleckému posudku.

Znalec ďalej konštatuje, že v súvislosti s vyššie uvedeným je častým symbolom využívaným súčasnou neonacistickou scénou takzvaný symbol „Čierne slnko“ („Schwarze Sonne“). Ide o symbol, ktorý je spojený s identifikáciou historického nacizmu aj starogermánskou symbolikou. Uvedené dokumentuje aj obal CD posudzovanej skupiny. Tento symbol sa v období nacizmu nachádzal v podobe mozaiky na podlahe jednej z miestností hradu Wewelsburg. O pôvodnom význame a samotnej existencii symbolu v prednacistickom období sa vedú spory, pričom niektoré názory ho označujú za alchymistickú značku.

Obr. 4 Obal CD posudzovanej skupiny

Obr. 5 Symbol „Schwarze Sonne“

Zdroj: materiál k znaleckému posudku.

Pre súčasný neonacizmus má značný význam hudobná scéna „hudby bielej sily“ („White Power Music“), pričom grafické symboly niektorých hudobných skupín či názvy ich albumov i skladieb sa stali v neonacistickom prostredí dôležitým identifikačným symbolom. White Power Music má mnoho špecifických podtypov definovaných spravidla podľa rôznych hudobných štýlov, napríklad hatecore či nazi-techno. Zrejme najznámejším je názov a symbol skupiny Skrewdriver, ktorá predstavuje zakladateľa modernej White Power Music. Symbol skupiny je často v neonacistickom prostredí kombinovaný s ďalšími symbolmi a heslami.

Ďalšími významnými (pod)skupinami White Power Music (stále hrajúcimi alebo už zaniknutými) vo svete sú napríklad britské skupiny No Remorse!, americké skupiny Max Resist, Bound for Glory, Nordic Thunder, Blue Eyed Devils, kanadská skupina Rahowa, nemecké skupiny Kraftschlag, Nahkampf, Endstufe, talianska skupina Gesta Bellica, poľská Konkwista 88, ruská skupina Kolowrat a mnohé ďalšie. Veľký význam pre neonacistickú black-metalovú scénu má nórsky projekt Burzum a jeho iniciátor Varg Vikernes a rovnako aj nemecký projekt Absurd a jeho vodca Hendrik Möbus. Skupinami White Power Music (stále aktívnymi alebo už zaniknutými) z Českej republiky sú napríklad Buldok, Vlajka, Hlas Krve, Conflict 88, Adler, Blizard a mnohé ďalšie.[43] Patria medzi nich aj hudobné skupiny Biely odpor (Slovenská republika), 88 Cirhoza, Sturm 18, Incident, Ortel, Rodobrana, Agrese 95, ktoré sa stali pre svoju obľúbenosť v neonacistickej scéne kadekde už legendárnymi.

V závere znaleckého posudku znalec konštatuje, že hudobné skupiny a CD, ktoré boli predložené na znalecké posúdenie, sú tradičným repertoárom na koncertoch, ktoré organizuje súčasná neonacistická scéna. Texty piesní uvedených skupín sú z nemalej časti zamerané na vzbudzovanie nenávisti voči výlučným skupinám obyvateľov, napríklad židom, rómom, homosexuálom či migrantom. Ide o tradičný kolorit súčasnej neonacistickej scény – využitím hudobnej produkcie Hate Core Music k prejavom nenávisti a agresivity voči týmto skupinám osôb, čo je dlhodobým všeobecne známym fenoménom, ktorý je opakovane predmetom znaleckého skúmania.

Záver

Z prognostického hľadiska je veľmi ťažké odhadnúť úroveň a trend extrémistických trestných činov. Páchanie tejto trestnej činnosti bude pravdepodobne motivované snahami extrémistov o oslovenie širších skupín vlastných sympatizantov a o ich radikalizáciu

[43] KALAMÁR, Štěpán a kol. *Terminologie a symbolika užívaná soudobou extremistickou scénou.* Ostrava: KEY Publishing, 2011.

podnecovaním k neznášanlivosti voči minoritným a zraniteľným skupinám či nabádaním k ich hanobeniu na základe ich rasovej, národnostnej, etnickej, sociálnej príslušnosti, sexuálnej orientácie, vierovyznania alebo farby pleti či spoločenského statusu a podobne. Je takmer istým predpokladom, že realizácii týchto aktivít bude čoraz častejšie nápomocný internetový priestor. V rámci kontroly kriminality by mal Policajný zbor dbať na prevenciu aj represiu tejto trestnej činnosti. Tiež je pravdepodobne možné očakávať silnejúce úsilie pravicovo-extrémistických skupín, ich predstaviteľov a sympatizantov o vlastné zviditeľňovanie sa prezentovaním ideológií a tém, ktoré môžu vyvolávať napätie v širšej spoločnosti či jej polarizáciu. V súvislosti s ambíciami predstaviteľov pravicovej extrémistickej scény o prienik do politického a verejného života a legitimizovať tak extrémistické ideológie je možné očakávať rozširovanie spolupráce krajne nacionalisticky orientovaných subjektov na medzinárodnej úrovni. V prípade lavicovo-extrémistických skupín či ich predstaviteľov a sympatizantov je pravdepodobne možné predpokladať útoky zamerané voči pravicovým extrémistom a ich majetku alebo blokácie ich verejných stretnutí, tiež virtuálne monitorovanie a zosmiešňovanie prívržencov pravicovej extrémistickej scény.

Mnohé z uvedených prognostických úvah, ku ktorým sa názorovo prikláňame, sú aj súčasťou koncepcie. Jedno je však isté – extrémizmus je zameraný proti demokratickým spoločnostiam, súčasne však môže byť ich produktom. Problematika extrémizmu je neopísateľne zložitou multidisciplinárnou záležitosťou, ku ktorej je nevyhnutné pristupovať z hľadiska interdisciplinárneho.

Seznam literatury:

AKADEMIA PZ. 2018. [online]. [cit. 2018.01.05]. Dostupné na: <https://www.akademiapz.sk/skolenie-skolitelov-programu-tahcle>

ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon - Veľký komentár, 3. aktualizované vydanie*. Žilina: Eurokódex, s. r. o., 2016. 959 s.

Evidenčno-štatistický systém kriminality.

CHMELÍK, Jan. *Extremismus.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 425 s.

KALAMÁR, Štěpán., SVOBODA, Ivo., SUNARDI. Teddy a Pavel VOPRŠAL. *Terminologie a symbolika užívaná soudobou extremistickou scénou*. Ostrava: Key Publishing s. r. o., 2011. 137 s.

KARAOKETEXTY.CZ. 2018. [online]. [cit. 2018.01.27]. Dostupné na: <http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/stahlgewitter-17365>

Kolektiv autorů: Hrozby neonacismu – Příležitosti demokracie. Asi-milovaní, o. s., 2009. 218 s.

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019.

MAREŠ, Miroslav a kol. *České militantní neonacistické hnutí (aktuální trendy)* Brno: Analýza pro Ministerstvo vnitra České republiky – Odbor bezpečnostní politiky, 2011. 55 s.

MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Praha: Barrister&Principal, 2003. s. 655 s.

MINV.SK. 2018. [online]. [cit. 2018.01.07]. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?narodna-protiteroristicka-jednotka>

SCHEINHOST, Miroslav. et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. 238 s.

VÁLKOVÁ, Helena, KUCHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky, 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2012. 636 s.

Z. č. 372/1990 o priestupkoch Z.z.

ZAKONY.JUDIKATY.INFO. 2018. [online]. [cit. 2018.01.23]. Dostupné na: <https://zakony.judikaty.info/predpis/zakon-300/2005>

Znalecký posudok k predmetnému prípadu.

doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava
ivo.svoboda@minv.sk

JUDr. Michaela Jurisová, PhD.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1, 835 17 Bratislava
michaela.jurisova@minv.sk

LEGITIMITA NÁSILÍ A PARTNERSKÉ VZTAHY (PADLA FACKA … V LOŽNICI)

JIŘÍ BURIÁNEK

FF UK Praha[44]

Abstrakt

Výzkumy domácího násilí ukazují v ČR nezanedbatelný podíl násilí fyzického (byť může jít o lehčí formy) i sexuálního. Příspěvek si na základě nových dat (omnibus 2017) klade otázku, nakolik dochází ke změně vnímání násilí českou veřejností. Zejména ve vztahu k sexuálnímu násilí přetrvává u části veřejnosti problematický postoj. Přetrvávající akceptace násilí vystupuje jako latentně kriminogenní faktor i výzva pro odbornou veřejnost.

Klíčová slova

Násilí; sexuální násilí; legitimita

Abstract

Surveys on domestic violence surveys show a considerable proportion of physical violence in the Czech Republic (although in the international comparison it is probably lighter) and sexual violence as well. This paper based on new data (2017 survey) examines the extent to which the perception of violence is changing by the Czech public. Particularly in relation to sexual violence, a problematic attitude persists in part of the public. The persistent acceptance of violence acts as a latent criminogenic factor as well as a challenge for the professionals.

Key words

Violence; sexual violence; legitimacy

Úvod

Při vymezení tématu násilí a jeho legitimity vycházíme důsledně z *public opinion definition*, tedy z postojů veřejnosti. Soustředíme se na formy fyzického a sexuálního násilí, a to v partnerských vztazích. I když v souladu s Eliasovou tezí o rostoucí civilizovanosti

[44] Práce na příspěvku podpořeny grantem GAČR 18-23940S Partnerské násilí: diferenciace jeho podmínek, měření a hodnocení.

společnosti a o její stále jemnější právní regulaci (v této souvislosti viz zákonná úprava z roku 2006) bychom mohli očekávat jeho postupný pokles[45], v oblasti partnerských vztahů ho viktimologickým výzkumem nelze jednoznačně doložit, a také policejní statistiky ukazují stabilní stav (zde jde ovšem o zlomek celkového objemu).

Vycházíme z teze, že pojem násilí v partnerských vztazích je silně metaforický a zahrnuje řadu rozmanitých forem zneužívání, vydírání, apod.[46] Výzkumy domácího násilí ovšem ukazují nezanedbatelnou prevalenci násilí fyzického (byť v mezinárodním srovnání jde zřejmě o lehčí formy) i sexuálního. Ve výzkumu IVAWS byla zjištěna celoživotní prevalence násilí na ženách v České republice 58 % (vyšší než kupříkladu například v Polsku 35 %, Švýcarsku 39 % - od kteréhokoli pachatele), nicméně jako nezávažnější forma partnerského násilí z rozsáhlé baterie *Conflict Tactics Scale* vycházela častěji facka (v Česku 56 %, v Polsku jen 40%).

Tabulka 1: Mezinárodní srovnání prevalence násilí podle IVAWS 2003 (%)

Násilí proti ženám:	Česko	Dánsko	Polsko	Švýcarsko	Austrálie
Poslední rok - partner	**9**	1	3	1	4
Celoživotní prevalence u partnera – fyzické	**35**	20	15	10	25
Celoživotní prevalence u partnera – sexuální	**11**	6	5	3	8
Nejzávažnější případ:					
Facka	**56**	34	40	43	30
Ohrožení zbraní	8	10	12	12	15

Zdroj: Johnson, Ollus, Nevala, 2008

Na přelomu století se ukazovalo, že některé formy násilí nejsou ve veřejném diskursu definovány jednoznačně jako násilné a nepřípustné, což by vysvětlovalo právě relativní přijatelnost facky jako nástroje řešení konfliktů (Tab. 2). To platí o české společnosti jako celku, i když muži jsou v reflexi násilí o něco tolerantnější: platí to prakticky o všech formách (do tabulky jsme pro tento účel vybrali pouze některé z dotazovaných položek).

Z tehdejších údajů vyplýval zejména problematický postoj části českých mužů k problematice vynuceného sexuálního styku (13 % ho nevylučuje za všech okolností, totéž ovšem připouští 7 % žen!). V dalším výkladu budeme samozřejmě rozlišovat mezi sexuálním násilím a násilným sexem.

[45] Pikálková, Simona, Podaná, Zuzana, Buriánek, Jiří. *Ženy jako oběti partnerského násilí: Sociologická perspektiva. Praha:* Sociologické nakladatelství SLON 2015, s. 162

[46] Viz např. Gelles, Richard J.:. Violence in the family. In: W. Heitmeyer, & J. Hagan (eds.), *International Handbook of Violence Research.* Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2003

Pokud ovšem každý osmý muž soudí, že u znásilnění nanejvýš „záleží na situaci“, nepřekvapí fakt, že ke znásilnění dochází častěji v partnerském vztahu než někde jinde. Jak ukazuje graf 1, u sexuálního obtěžování je tomu naopak. Stejně špatnou zprávou je to, že i s formami fyzického násilí se ženy setkávají častěji právě v partnerském vztahu.

Tabulka 2: Názory občanů na to, co je násilí, podle pohlaví (1999)

Považoval/a byste následující formy chování manželů nebo partnerů vůči sobě navzájem za opravdové a nepřípustné "násilí"?					
	vždy	jak kdy	asi ne	neodp.	%
facka M	39,8	**49,1**	**10,9**	0,1	100,0
facka Ž	48,9	42,6	8,2	0,3	100,0
bolestivé sevření paže, ruky M	56,0	**35,9**	**7,9**	0,1	100,0
bolestivé sevření paže, ruky Ž	63,6	31,3	4,9	0,1	100,0
tahání za vlasy M	76,2	**17,2**	**6,4**	0,1	100,0
tahání za vlasy Ž	81,8	13,9	4,2	0,1	100,0
bití M	91,9	3,7	4,2	0,1	100,0
bití Ž	95,8	1,5	2,5	0,1	100,0
sexuální obtěžování M	71,6	**19,9**	**7,9**	0,6	100,0
sexuální obtěžování Ž	79,4	15,8	4,5	0,3	100,0
vynucení sexuálního styku M	86,1	**8,2**	**5,2**	0,4	100,0
vynucení sexuálního styku Ž	92,8	3,6	3,1	0,4	100,0

Zdroj: Bezpečnostní rizika 1999

Graf 1 – Fyzické a sexuálního násilí v závislosti na partnerském vztahu – ženy 2003

Zdroj: IVAWS ČR 2003, N = 1980

1. Data

Náš příspěvek si na základě nových dat z roku 2017 klade otázku, nakolik dochází k posunům ve vnímání násilí českou veřejností. Musíme však předeslat, že jeho cílem nebyla přímá komparace, takže znění otázek i stupnice odpovědí se měnily.

Omnibusový výzkum FF UK (finančně podpořený schématem UK PROGRES Q 15), realizovalo Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., v době od 17. do 27. listopadu 2017. Kvótní výběr pracoval se znaky kraj (NUTS 3), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání a je reprezentativní pro obyvatelstvo ČR ve věku od 18 let. Z výběru 1110 osob bylo získáno 956 dotazníků v rámci standardizovaného face-to-face rozhovoru.

2. Postoje k násilí

Z normativního pohledu se násilí lidem jeví jak málo přijatelná alternativa, jen malá část populace (ne více než desetina) je hodnotí jako víceméně akceptovatelné v oblasti partnerských vztahů nebo výchovy dětí. Pronásledování se nejeví jako tolik nebezpečné, náznaky tolerance se objevují u prostituce, která nás ovšem ve stávající analýze nebude více zajímat.

Tabulka 3: Míra přijatelnosti u vybraných forem jednání (stupnice 1 – 7, 1 = zcela nepřijatelné)

	Stalking	Partnerské násilí	Fyzické tresty	Prostituce
Muži	**2,7**	**2,3**	2,4	**3,7**
Ženy	2,4	2,0	2,2	3,0
Celkem	2,5	2,1	2,3	3,3

Třebaže je násilí většinově odsuzováno jako nevhodný prostředek, zbývá odpovědět otázku, co do této kategorie vlastně patří. Ptali jsme se na totéž, co v roce 1999, ale za pomoci jemnějšího rozlišení odpovědí.[47] Snažili jsme se o poměrně detailní popis situace, kterou má respondent zhodnotit, a nově zařadili některé položky, kde zařazení do kategorie „jasné násilí" nemusí být zcela evidentní. Tomuto předpokladu ostatně odpovídají výsledky, které shrnuje graf 2. Největší shoda nastává u znásilnění, přesto i tady musíme poukázat na skupinu 17 % dotázaných, kteří volili zápornou odpověď (a dalších 6 % „neví"). Takže i tento základní kulturní vzorec vykazuje jisté trhliny, které přinejmenším stále přetrvávají. Jinak se ukazuje, že hrozba násilím je zřejmě „horší" než facka, a že větší část populace stále podporuje fyzické tresty dětí (explicitně výprask za užití předmětu). Jak ukazuje ve svých studiích Z. Podaná[48], jde o typický problém české společnosti ve srovnání s celou Evropou. Naopak konsenzuální formy násilí jsou jako explicitně násilné vnímány jenom malou částí veřejnosti. Celkově však jde o signály přetrvávající tendence k toleranci násilí. Stačí tu připomenout notoricky známou tezi o tom, že násilí plodí násilí: v rovině empirického zkoumání vztahu mezi viktimizací mládeže a tzv. násilnými ideacemi to nově odhaluje M. Eisner.[49] Tato souvislost se rovněž projevuje u chlapců o něco silněji.

[47] „Vrátíme se ještě k často diskutovanému problému násilí ve společnosti. Mohl/a byste ohodnotit, které z následujících forem jednání byste považoval/a za jasné, zřetelné násilí?
a) Dítě dostane od rodičů výprask např. páskem, prutem, holí.
b) Někdo někomu vyhrožuje, že mu fyzicky ublíží.
c) V partnerské hádce padne facka.
d) Jeden z partnerů si vynutí sexuální styk, i když ten druhý nechce.
e) Partneři ve svém sexuálním vztahu uplatňují dobrovolně, po vzájemné dohodě praktiky jako svazování, bití, vzájemné poškozování.
f) Provozování boxu, bojových sportů, apod."

[48] Podaná, Zuzana: „Corporal punishment of children by parents in the Czech Republic: Attitudes, prevalence rates, and intergenerational transmission of violence" *AUC Ph. et H. 2 , Studia sociologica XXII,* Karolinum 2018, s. 61-80

[49] Eisner, Manuel: From the past to the future of violence. *Criminology in Europe: Newsletter of the European Society of Criminology*, vol.16, 3/2017

Graf 2 - Definice násilí

Všechny uvažované položky tvoří víceméně konzistentní škálu měřící postoj k násilí, explorační faktorová analýza ovšem rychle odhalí dvě relativně samostatné komponenty, kde se postoj k násilnému sexu spojuje s postojem k bojovým sportům. Není to zcela překvapivé i z pohledu teoretického: zatímco u klasického násilí vlastně reakce oběti není až tak důležitá (a reciprocitu nelze očekávat), v těchto dvou případech jde svým způsobem o symetrickou záležitost („bez pachatele“) a o elementární konsenzus.

Z jednotlivých korelací vychází jako poměrně silná (R = 0,48) vazba mezi postojem k facce a postojem ke znásilnění. Existuje sice také slabší (i když signifikantní) korelace mezi fackou a násilným sexem, avšak souvislost mezi násilným sexem a znásilněním již nelze prokázat. Zdá se tedy, že veřejnost dokáže obojí dobře rozlišit.

3. Determinace postojů

Před hlubší analýzou zdrojů, z nichž postoje vycházejí, je užitečné prověřit souvislost se základními charakteristikami sociálního postavení respondentů. S jistou dávkou překvapení lze konstatovat, že názory jsou poměrně homogenní: nepodařilo se totiž prokázat souvislost s věkem nebo vzděláním u obou hlavních forem domácího násilí. Hodnocení facky nebo znásilnění tak zůstává závislé pouze na pohlaví respondenta (tab. 4). U facky se ženy relativně častěji přiklánějí k variantě *rozhodně ano*, u znásilnění tuto variantu většinově preferují. U znásilnění se poměrně velká část mužů přiklání k oběma středním kategoriím.

Tabulka 4: „Jsou uvedené formy jednání násilím?“ podle pohlaví

	Facka mezi partnery		Znásilnění v partnerském vztahu	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Rozhodně ano	19,6	**29,3**	39,7	**52,6**
Spíše ano	41,4	41,1	**39,4**	31,1
Spíše ne	**31,3**	22,5	**15,6**	10,2
Rozhodně ne	7,7	7,2	5,3	6,1
	100	100	100	100

Kdybychom považovali obě dvě odmítavé odpovědi za alarmující (jenom připomeneme, že v těchto tříděních již nebereme v potaz kategorii „nevím“), volil je každý pátý muž a každá šestá žena. V tomto světle je neprůkaznost vztahu k věku a vzdělání pozoruhodná, jako by šlo – u části populace – o hluboce zakořeněný a inertní kulturní stereotyp.

V kategorii násilného sexu se vliv faktorů sociálního postavení mění. Neprokázali jsme totiž rozdílnost názorů podle pohlaví. V celkovém pohledu se to nepodařilo ani ve vztahu k věku, přesto můžeme najít některé dílčí rozdíly: tolerantnější jsou respondenti ve středním věku, méně tolerantní ti nejstarší. Určitou souvislost naznačuje pouze proměnná vzdělání (tab. 5). Vztah ke vzdělání ovšem není lineární. Vyšší podíl odpovědi *„rozhodně ne“* (46 %) u absolventů vysokých škol ještě neznamená celkově vyšší toleranci, kterou můžeme připsat lidem se základním vzděláním (85 % v součtu kategorií). Nevyšší míru distance pozorujeme u středoškoláků s maturitou.

Tabulka 5: „Jsou násilné praktiky v sexu násilím?“ podle vzdělání

	Vzdělání				
	základní	střední	maturita	VŠ	Celkem
Rozhodně ano	6,2	3,1	**10,3**	6,7	6,6
Spíše ano	8,5	16,0	12,4	12,7	13,1
Spíše ne	45,4	41,3	43,6	35,1	41,7
Rozhodně ne	40,0	39,6	33,7	**45,5**	38,6
	100	100	100	100	100

Pozn.: $p < 0,01$

Celkově tedy nelze očekávat, že by postoje nějak výrazněji vycházely ze sociálního postavení respondentů, naopak zdá se, charakterizují kulturu jako celek. Případné zdroje diferencí bude třeba hledat v dalších oblastech, například v osobnosti. Přitom data ukazují, že situace v oblasti percepce násilí se v odstupu dvaceti let evidentně nemění k lepšímu.

4. Diskuze: Co spoluvytváří širší kontext legitimity násilí?

V rámci širších úvah o souvislostech našich zjištění můžeme rozlišit mezi důvody tradičními, které limitují pozitivní vývoj a vedou k nezanedbatelné reprodukci násilných vzorců jednání, a fenomény poměrně současnými. Do první skupiny řadíme přesvědčení o neproblémové efektivitě násilných praktik ve výchově dětí, přičemž u části populace rozhodně nejde jen o nějaké výstražné plácnutí. Část mládeže se setkává nejenom s fyzickými tresty, ale i s vážnějšími formami zneužívání, nemluvě o střetech mezi rodiči. Domácí násilí zažívané v dětství (ať už v roli oběti, nebo svědka) nepochybně[50] komplikuje nějakou „generační proměnu“. V tomto smyslu jde o vliv dlouhodobě petrifikující naši situaci. Na vztah mezi tělesnými tresty a partnerským násilím (v rovině *dating violence*) přitom upozorňují E. Douglasová a M. Straus.[51]

Faktorem, který toleranci k násilí nejspíš posiluje a patří k fenoménům spíše posledních desetiletí, se stala rozsáhlá prezentace násilí v médiích. Její vliv bývá často přeceňován (a sama o sobě pravděpodobně není příčinou kriminality), může ovšem vést ke snížení prahu citlivosti veřejnosti s řadou dalších možných důsledků. Lze tu uvažovat o oslabení funkce neformálních systémů sociální kontroly, o snížení „emoční gramotnosti“ jedinců nebo o jisté „normalizaci“ násilí. Těžko lze světu médií vyčítat snahu zaujmout konzumenty nějakými neotřelými dramatickými obrazy, problémem zůstává, že i v této oblasti jako by bylo třeba denní příděly neustále zvyšovat (J. Young v této souvislosti užívá pojem refrakce[52]).

Při výzkumu partnerského násilí se v posledních letech ukazuje jistá souvislost s nepříznivou sociální situací obětí. Může jít o deprivaci ekonomickou, a to například v kombinaci s malým potenciálem sociální podpory (např. u žen bez partnera) nebo s nezaměstnaností (na straně partnera). Násilí jako ventil deprivace a frustrace má ovšem univerzalistickou povahu – může být lákavým nástrojem i pro příslušníky vyšších vrstev, často dobře situované a profesně úspěšné.

V případě násilných sexuálních praktik může jít spíše o variantu únikovou, pochopitelně nelze vyloučit ani určité prvky exkluzivity nebo módy, ostatně spektrum lidských potřeb je svým způsobem neohraničitelné.

---

[50] Srovnej např. Widom, Cathy Spatz, Wilson, Helen W. : Intergenerational transmission of violence. In J. Lindert & I. Levav (eds.), *Violence and mental health* (pp. 27-45). Dordrecht: Springer 2015

[51] Douglas, Emily M., Straus, Murray A.: Assault and Injury of Dating Partners by University Students in 19 Countries and its Relation to Corporal Punishment Experienced as a Child. European Journal of Criminology, Volume 3 (3): 2006, SAGE, str.. 293–318

[52] Young, Jock: *The Exclusive Society*. London: SAGE 1999, str.70

Zatímco v oblasti domácího násilí se ukázalo posílení právní regulace jako vcelku efektivní přinejmenším v oblasti násilí fyzického (v kombinaci s celkovou osvětou a s aktivním přístupem řady aktérů)[53], na jiných úsecích se vlastně nic zásadního neděje. Téma tělesných trestů u dětí je z hlediska politického kapitálu značně nezajímavé (podobně jako jakákoli úvaha o zmírnění trestů v tradičně vysoce punitivní české společnosti), regulace médií se více soustřeďuje na ta tradiční, zatímco na těch nových se pravidla hry ustavují jen velmi pozvolna. Hodně se spoléhá na výchovu dětí v rodině, ale zdaleka ne ve všech je prostředí v tomto ohledu dostatečně funkční.

Závěr

Náš výzkum ukázal, že vážnou překážkou osvěty nebo jiných intervencí zůstává nejasnost hranic. I když je násilí jako forma jednání veřejností dosti jednoznačně odmítáno, v jednotlivých případech může být i z hlediska aktérů dosti obtížné stanovit, kdy již dochází k překročení hranice únosnosti. Mimochodem, podobný problém provází vymezení korupce, tedy té drobné, každodenní. Možnosti právní regulace v případě takto „rozostřené legitimity“ budou vždy vděčným námětem k diskuzím a musíme počítat s tím, že právní normy narazí čas od času na kulturní stereotypy či předsudky (jedním z nich může být představa, že uzavření sňatku znamená jistou licenci k užití násilí). Přitom je zřejmé, že adekvátní reflexe situace na straně oběti zůstává základním předpokladem její ochoty hledat pomoc a využít všechny dostupné nástroje k jejímu řešení. Naše data svědčí o tom, že přes veškerou osvětu nemá část populace úplně jasno ani v otázce znásilnění (v partnerském vztahu): ještě složitější situace pak nastává v případě sexuálního obtěžování, stalkingu nebo oné tradiční české facky, která „padla na sále“.

Ve světle provedené diskuze by bylo riskantní uzavírat příspěvek nějakou praktickou radou nebo výhledem do budoucna. Není vůbec zřejmé, zda v českých ložnicích ubude facek a vynuceného sexu a případně přibude svištění důtek nebo chrastění řetězy (a třeba také sledování wrestlingu nebo pěstních řeží v oktagonu). Určitě by ale nebylo vhodné spoléhat na vyrážení klínu klínem (nebo vyhánění čerta ďáblíkem).

[53] Podrobněji viz např. Kovář Petr a kol.: Sexuální agrese – znásilnění z pohledu medicíny a práva, Praha: Maxdorf, 2008, 292 s.

Seznam literatury:

Douglas, Emily M., Straus, Murray A.: Assault and Injury of Dating Partners by University Students in 19 Countries and its Relation to Corporal Punishment Experienced as a Child. *European Journal of Criminology*, Volume 3 (3): 2006, SAGE, pp. 293–318 (DOI: 10.1177/1477370806065584)

Eisner, Manuel: From the past to the future of violence. *Criminology in Europe: Newsletter of the European Society of Criminology*, vol.16, 3/2017, pp. 5-10

Gelles, Richard J.:. Violence in the family. In: W. Heitmeyer, & J. Hagan (eds.), *International Handbook of Violence Research.* Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2003, pp. 837–862.

Johnson, Holly, Ollus, Natalie, Nevala, Sami: *Violence Against Women. An International Perspective*. New York: Springer 2008. 287 str.

Kovář Petr a kol.: Sexuální agrese – znásilnění z pohledu medicíny a práva, Praha: Maxdorf, 2008, 292 s.

Pikálková, Simona, Podaná, Zuzana, Buriánek, Jiří: *Ženy jako oběti partnerského násilí: Sociologická perspektiva. Praha:* Sociologické nakladatelství SLON 2015. 162 str.

Podaná, Zuzana: Corporal punishment of children by parents in the Czech Republic: Attitudes, prevalence rates, and intergenerational transmission of violence. *AUC Ph. et Hist. 2/2018, Studia sociologica XXII*, Karolinum 2018 (s.61-80)

Widom, Cathy Spatz, Wilson, Helen W. : Intergenerational transmission of violence. In J. Lindert & I. Levav (eds.), *Violence and mental health* (pp. 27-45). Dordrecht, Springer. 2015. (DOI:10.1007/978-94-017-8999-8_2)

Young, Jock: *The Exclusive Society*. London: SAGE 1999, 216 str.

Doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

Katedra sociologie FF UK Praha, Nám. J. Palacha 2, 11638 Praha 1

jiri.burianek@ff.cuni.cz

KRIMINALITA PÁCHANÁ NA SENIORECH

JOSEF SMOLÍK, JIŘÍ ČENĚK

Ústav sociálního rozvoje, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií,
Mendelova univerzita v Brně

Abstrakt

Tento příspěvek představí fenomén kriminality páchané na českých seniorech. Vymezeny budou základní termíny a charakteristiky této trestné činnosti. Představen bude rovněž dotazníkový výzkum realizovaný u seniorské populace navštěvující U3V, jehož data byla sesbírána na podzim roku 2017. Výzkum se zaměřuje na tři hlavní témata: informovanost o kriminalitě vůči seniorům, preventivní opatření vůči této kriminalitě a obavy z vybraných trestných činů.

Klíčová slova

Kriminalita; senioři; media; dotazníkové šetření; Univerzita třetího věku (U3V)

Abstract

In this paper we focus on the issue of criminality against Czech senior citizens. We define the basic terms connected to the topic and the common characteristics of such acts. We conducted a questionnaire research among seniors, who study a U3V; the data were gathered in the autumn 2017. We investigated three main topics: the awareness of the senior-related criminality, the preventive measures the seniors adopt and their concern about selected criminal acts.

Key words

Criminality; seniors; media; survey; University of the Third Age (U3A)

Úvod

Pocit bezpečí a obavy z kriminality se dlouhodobě řadí mezi často diskutované společenské problémy a dá se říci, že představují jakési stálice kriminologického výzkumu.[54]

[54] KRULICHOVÁ, Eva. *Pocit bezpečí a obavy z kriminality v České republice.* Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2017, s. 5.

Stejně tak se často řeší i kriminalita páchaná na seniorech, která se z hlediska mravních hodnot a důvěry netýká pouze seniorské populace, ale celé společnosti.[55] Senioři jsou v mnoha případech vnímáni jako marginalizovaná skupina, a jako skupina „jiných".[56] Stáří bylo v historickém kontextu vnímání vždycky dvojznačně, z jedné strany to byl obdiv starších osob nad jejich zkušenostmi a životní moudrostí, a z druhé strany strach spojený s fyzickou neschopností, nemocností a blízkou smrtí.[57]

V současnosti je senior stereotypně vnímám jako někdo, kdo pobírá starobní důchod (od této dávky je odvozen i nepřesný název „důchodci"), sleduje ve větší míře televizní programy, nakupuje zboží v supermarketech na základě doporučení z akčních letáků či konzumuje velké množství léčiv. Na základě mediálních zpráv jsou senioři také vnímáni jako časté oběti nejrůznějších „předváděcích akcí" či „podvodníků". I proto je téma kriminality páchané na seniorech vhodné ke zpracování z nejrůznějších perspektiv.

Kriminalita na seniorech je téma široké, bezesporu aktuální a také značně medializované nicméně z hlediska prevence v České republice dosud nedostatečně reflektované. V rámci policejní spolupráce v zemích Evropské unie je však toto téma jedním z prioritních a nadmíru aktuálních, i vzhledem k demografickému vývoji v evropských zemích a vzrůstajícím podílu trestné činnosti páchané na seniorech.[58]

Tato studie navazuje na dřívější šetření realizovaná v letech 2012 a 2016. Je zřejmé, že míra viktimnosti je seniorů vyšší, což je mj. v důsledku měnících se psychických determinant.

1. Senioři jako oběti trestných činů

Fenomén kriminality páchané na seniorech je natolik společensky závažný, že si zasluhuje, aby nejenom sociální pracovníci, nýbrž též policisté a orgány činné v trestním řízení věnovali zvýšenou pozornost problematice sociální gerontologie.[59]

---

[55] Srov. MARTINKOVÁ, Milada. Senioři jako oběti trestné činnosti. In VEČERKA, Kazimír (ed.): *Kdo slyší hlas volajícího na poušti. Referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010, s. 184-188.

[56] Seniory je také možno považovat za „zvlášť zranitelné oběti" dle § 2 odst. 4 zákona o obětech trestné činnosti. K těmto obětem se řadí mj. osoby, které jsou postiženy fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením. Srov. GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie.* Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 112.

[57] MÜHLPACHR, Pavel. *Kvalita života seniorů*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2017, s. 27.

[58] Srov. SMOLÍK, Josef, KAJANOVÁ, Alena. Prevence kriminality páchané na seniorech pohledem studujících univerzity třetího věku. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 2012, roč. VIII, č. 1, s. 56-65.

[59] GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie.* Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 124.

V moderní společnosti se každý jedinec může stát obětí trestného činu, nicméně určité sociální skupiny jsou k nim náchylnější (srov. Novotný, Zapletal a kol. 2004). V tomto kontextu se hovoří o zranitelnosti (vulnerabilitě) jednotlivých skupin.[60]

K těmto skupinám jsou běžně řazeni i senioři. Sociální a ekonomické problémy současné doby vedou postupně ke zhoršení životního stylu po stránce fyzické, psychické i ekonomické.[61]

Senioři jsou potenciálně snadné oběti, což vyplývá i z jejich změn v kognitivních schopnostech, a obecně psychických funkcí. Tyto významné změny v důsledku stárnutí lze u seniorů sledovat například v těchto oblastech: změny v paměti, změny v intelektové oblasti, změny v oblasti myšlení, problémy s koncentrací a pozorností, osobnostní změny včetně změn charakteru, výskyt psychických poruch spojených s věkem, druh charakterových změn, druh psychických poruch atp.[62]

V případě trestné činnosti páchané na seniorech jsou nejčastějšími trestnými činy: a) kapesní krádeže a loupeže, a to především ze strany mladistvých pachatelů (např. v dopravních prostředcích, cestou na poštu, atp.), kteří využívají toho, že senioři nosí většinou (při výběrech i větší) hotovost při sobě, b) krádeže vloupáním do bytů, rodinných domků, sklepů, rekreačních objektů – opět s ohledem na předpokládané úschovy hotovosti; a mnohdy za použití lsti[63], c) podvody[64], d) vydírání, f) úmyslné ublížení na zdraví.[65]

U trestné činnosti páchané na seniorech se lze identifikovat specifické kriminogenní faktory, které lze členit do tří skupin 1) sociální faktory (senioři jsou specifická skupina obětí); 2) behaviorální faktory (jedná se o rizikové způsoby chování, například důvěřivost v případě sociálních situací atp.) a 3) osobnostní faktory (jde o veškeré individuální rizikové znaky ve smyslu psychických vlastností, jako např. extrémní důvěřivost, naivita, pohybový hendikep atp.).[66]

---

[60] KRULICHOVÁ, Eva. *Pocit bezpečí a obavy z kriminality v České republice.* Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2017, s. 15.
[61] MÜHLPACHR, Pavel. *Životní styl seniorů*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2017, s. 38.
[62] MÜHLPACHR, Pavel. *Kvalita života seniorů*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2017, s. 27.
[63] Z policejních analýz vyplývá, že nejčastější legendou pro majetkovou trestnou činnost jsou legendy Vnuk, Elektrikář, Sociální pracovnice, Přeplatky apod. I přes mediální kampaň se najdou důvěřivé osoby, které pachatele do svého obydlí vpouští. Rozhodujícím kriminogenním faktorem je nedostatečná informovanost seniorů o tom, jak se v tomto případě zachovat (Štěpánková 2015).
[64] V kategorii podvodů figurují v posledních letech firmy pořádající různé výletní akce spojené s prezentacemi a následnou nabídkou zboží, do jehož koupě jsou senioři manipulováni (Blíže viz Paulasová 2010).
[65] Blíže viz VENGLÁŘOVÁ, Martina. Senioři. *Prevence. Příloha časopisu Policista*. 2007, roč. 6, s. 1–4; SMOLÍK, Josef, ČENĚK, Josef. What troubles our senior citizens? Crime against the elderly in the Czech Republic in 2016. *Kontakt*. 2017, roč. 19, č. 1, s. 39-46.
ŠTĚPÁNKOVÁ, Lenka. ASI (aktivní, sebevědomý, informovaný) SENIOR. In VEČERKA, Kazimír (ed.): Ohrožené a rizikové skupiny současnosti. Konference sekce sociální patologie MČSS ve Svratce ve dnech 8.-10. 2015. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2015, s. 180-184.
[66] ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Co z nás dělá trestných činů? *Psychologie dnes*. 2000, roč. 6, č.4, s. 22-24.

Proces, v němž se potenciální oběť stává obětí skutečnou, se označuje jako viktimizace.[67] Na základě mnoha výzkumů lze také konstatovat, že právě senioři mají mnoho zkušeností s kriminalitou, kdy jim je (často opakovaně) způsobovaná fyzická, majetková či psychická újma.[68] Důvody zvýšené viktimizace starších lidí v moderní společnosti jsou zřejmé. Především je třeba uvést rozšířenou izolaci, omezené pohybové možnosti, poměrně stereotypní způsoby chování atp. Ve svých dopadech je kriminalita proti starým lidem zvláště závažná. Nejen tělesná a duševní dopady jsou značné, ale též předměty spojené s citovými prožitky a vzpomínkami jsou pro ně nenahraditelné.[69]

Prožitkovým jádrem viktimizace – nejenom u seniorů - je ztráta iluze dobrého světa a ztráta iluze kontroly.[70] V této souvislosti nabývá na významu tzv. viktimologická prevence, která se do určité míry překrývá s prevencí sociální a s prevencí situační. Je orientována především na potenciální a skutečné oběti trestných činů.[71] Zaměřuje se na činnost osvětovou a poradenskou a na vštěpování obecných a speciálních zásad ochrany ohrožených osob.[72] Viktimologická prevence je v ČR spojována nejenom s Policií ČR, obecní policií, ale i s neziskovými organizacemi, které se věnují seniorské populaci.

Nezanedbatelným tématem je také zvýšená míra latentní kriminality v kontextu seniorské populace, kdy trestná činnost páchaná na seniorech není zaregistrována (například z důvodu strachu z pomsty, nedůvěry v policii či skutečností, že pachatelem je rodinný příslušník atp.).[73]

2. Cíl výzkumu

Cílem našeho šetření je popsat informovanost seniorů o kriminalitě, která je směřována právě vůči nim. I proto nás zajímaly především zdroje těchto informací a také to, jak senioři tyto informace posuzují z hlediska jejich dostatečnosti.

---

[67] Tento proces může být ovlivněn chováním oběti (např. její neopatrností, provokujícím chováním) nebo vztahem pachatele a oběti. Někteří autoři definují viktimizaci jako proces poškozování a způsobování újmy, v němž se z jedince stává oběť určitého konkrétního trestného činu. Viz ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 217.

[68] KRULICHOVÁ, Eva. *Pocit bezpečí a obavy z kriminality v České republice.* Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2017, s. 11.

[69] KAISER, Günther. *Kriminologie. Úvod do základů*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 230-231.

[70] Podrobněji viz SMOLÍK, Josef, ČENĚK, Josef. What troubles our senior citizens? Crime against the elderly in the Czech Republic in 2016. *Kontakt*. 2017, roč. 19, č. 1, s. 39-46.

[71] Srov. KAISER, Günther. *Kriminologie. Úvod do základů*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 223.

[72] Srov. NOVOTNÝ, Oto – ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 188.

[73] Srov. ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 83, MARTINKOVÁ, Milada. Senioři jako oběti trestné činnosti. In VEČERKA, Kazimír (ed.): *Kdo slyší hlas volajícího na poušti. Referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010, s. 187.

3. Metodika

Pro sběr dat jsme použili techniku polostrukturovaného dotazníku užitého již v šetření z let 2011 a 2016. Ten byl strukturován do třech hlavních témat. Prvním z nich byla informovanost o kriminalitě vůči seniorům, kterou jsme zjišťovali dvěma otevřenými otázkami na typy trestných činů, o kterých mají informace, a na zdroje získávání těchto informací, a jednou škálovanou otázkou (póly: zcela nedostačující – zcela dostačující) reflektující subjektivní hodnocení dostatečnosti informací o kriminalitě.

Druhý blok témat se týkal prevence nebo ochrany seniorů před případným kriminálním chováním. Byl tvořen jednou otevřenou a jednou škálovanou otázkou (póly: zcela nedostačující – zcela dostačující) reflektující subjektivní hodnocení dostatečnosti preventivních opatření.

Třetím tématem byly obavy z kriminálního chování vůči osobě respondenta/respondentky a obavy o bezpečnost, které bylo zjišťováno pomocí série výroků zjišťujících obavy z konkrétního kriminálního chování (výroky typu „Bojím se, že mě někdo přepadne."). Respondenti u těchto výroků hodnotili na 5 bodové škále míru souhlasu, otázka byla doplněna o otevřenou otázku dotazující se na obavu z jiných, než námi uvedených, trestných činů.[74]

Výzkumný soubor představovali studující Univerzity třetího věku na Masarykově univerzitě a Mendelově univerzitě v Brně, kteří byli osloveni s prosbou o participaci na sondě v rámci výuky. Bylo sesbíráno celkem 103 dotazníků. Z celkového počtu bylo 90 seniorů z U3V Masarykovy univerzity, 13 respondentů pak bylo z U3V Mendelovy univerzity v Brně. Sběr dat v kurzu U3V proběhl 3. 11. 2017 na Masarykově univerzitě, a 30. 11. 2017 na Mendelově univerzitě.

Věkový profil vzorku se pohyboval mezi 54 a 80 lety (průměr = 67,1; medián = 67). V souladu s demografickými charakteristikami tohoto věkového období převládaly ženy (N = 92; 89,3 %) nad muži (N = 11; 10,7 %). Dotazovali jsme se také na velikost obce, ve které respondenti žijí. Pro klasifikaci velikosti obce byla využita metodika ČSÚ, která obsahuje deset kategorií obcí podle velikosti.[75] Po exploraci dat byly obce pod 100.000 obyvatel pro další analýzu sdruženy do jediné kategorie. Většina respondentů žije v Brně (N = 71; 73,2 %), zbytek

[74] Blíže viz SMOLÍK, Josef, ČENĚK, Josef. What troubles our senior citizens? Crime against the elderly in the Czech Republic in 2016. *Kontakt*. 2017, roč. 19, č. 1, s. 39-46, SMOLÍK, Josef, KAJANOVÁ, Alena. Prevence kriminality páchané na seniorech pohledem studujících univerzity třetího věku. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 2012, roč. VIII, č. 1, s. 56-65.

[22] Český statistický úřad. Velikostní skupiny obcí podle krajů, okresů - počet obyvatel. 2014; [Online] Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/ 10180/20556339/32019914004.pdf/ 0d76d46c-3a7e-43d5-87fd-cb4ce5a94e44?version=1.0.

žije v menších obcích Jihomoravského kraje (N = 26; 26,8 %). Šest respondentů tuto otázku nezodpovědělo.

4. Analýza dat

4.1. Informovanost o kriminalitě vůči seniorům

Naprostá většina (N = 88; 85,4 %) respondentů se setkala s informacemi o kriminálním chování vůči seniorům a jeho specificích. V otevřené otázce jsme se ptali, jakých konkrétních činů se informace týkaly. Odpovědi jsme kategorizovali podle Trestního zákoníku.[76] Vyřazeny byly všechny irelevantní odpovědi, příliš obecné odpovědi a odpovědi týkající se nekriminálního chování. Četnosti odpovědí jsou shrnuty v tabulce 1.

Tab. 1: Informovanost o kriminálním chování proti seniorům (N = počet výskytů, % = relativní četnost).

Trestný čin	N	%
§ 140 Vražda	4	3,8
§ 145-146 Ublížení a těžké ublížení na zdraví	12	11,7
§ 173 Loupež	21	20,4
§ 175 Vydírání	4	3,8
§ 199 Týrání osoby žijící ve společném obydlí	11	10,6
§ 205 Krádež	47	45,6
§ 209 Podvod	40	38,8

Klasifikované trestné činy spadají do pěti kategorií trestných činů: trestné činy proti životu (§ 140), proti zdraví (§ 146), proti svobodě (§ 173 a 175), proti rodině a dětem (§ 199) a proti majetku (§ 205 a 509). Respondenti mají informace zejména o majetkových trestných činech, jako jsou krádeže (často se vyskytují zmínky o okradení v MHD a kapsáři na ulici nebo v obchodě; o podvodném vniknutí do bytu pod záminkou) a podvody (nejčastěji uzavírání nevýhodných smluv pod nátlakem a podvodné vylákání peněz). Často zmiňovaná jsou také loupežná přepadení, tedy vymáhání majetku násilím a pod pohrůžkou násilím (na ulici, u bankomatu). Častěji je zmiňováno i týrání seniorů ze strany jejich blízkých (psychické a fyzické).

[76] Trestní zákoník 40/2009 Sb.; [Online]. Dostupné z: http://www.trestnizakonik.cz/.

V následující otázce jsme se ptali na zdroje, ze kterých respondenti informace o kriminalitě čerpají. Někteří respondenti identifikovali více zdrojů informací, jiní neodpověděli. Četnosti odpovědí jsou shrnuty za celý soubor. Celkově lze identifikovat tři hlavní informační kanály: média (93 zmínek), ústní sdělení a osobní zkušenost (29) a vzdělávací kurzy (17). V odpovědích, kde je konkrétně zmíněn typ média se vyskytuje nejčastěji televize (37 zmínek), následována tiskem (16), menšina respondentů čerpá informace z rozhlasu (7) a internetu (5). Ve 2 případech byl respondent sám obětí trestného činu, dále jsou jako zdroje informací zmiňováni přátelé, známí a sousedé (11) a rodina (7). Respondenti častěji zmiňují dva typy kurzů, ze kterých získávají informace o kriminalitě: kurzy na U3V na univerzitách a Senior akademie, která je organizována policií.

Na škálovanou otázku „Informace, které máte o kriminálním chování vůči seniorům, považujete za:…“, zaznačilo odpověď „zcela dostatečné“ 13,6 % respondentů, možnost „spíše dostatečné“ 35 %, možnost „spíše nedostatečné“ 36 % a možnost „zcela nedostatečné“ 6,8 %, zbytek nebyl schopen dostatečnost informací posoudit. Je patrné, že senioři ve své většině nějakými informacemi o kriminalitě disponují, ale vidí zde prostor pro zlepšení.

4. 2. Prevence kriminality vůči seniorům

Druhým tematickým okruhem byla prevence kriminality tedy to, jakými způsoby se senioři vůči kriminalitě chrání. V tabulce 2 je uvedena kategorizace jednotlivých typů a podtypů prevence identifikovaných v odpovědích respondentů včetně jejich četností.

Tab. 2: Typy prevence (N = počet výskytů, % = relativní četnost).

Typ prevence	Podkategorie	N	%
Zvýšená obezřetnost	Nemluvit s cizinci a nepouštět je do bytu	29	28,1
	Obecně	20	19,4
	Vyhýbání se místům a situacím	18	17,4
	Nereagovat na obchodní nabídky	17	16,5
	Na osobní věci	13	12,6
	Na internetu	5	4,8
	Nenápadnost	4	3,8
Aktivní opatření	Zabezpečení bytu	15	14,5
	Obranné prostředky	9	8,7
	Kurzy sebeobrany	7	6,8
	Chození po ulici s doprovodem (člověk, pes)	6	5,8

Typy prevence jsou rozčleněny do dvou zastřešujících kategorií: zvýšenou obezřetnost a aktivní opatření. Celkově nejvíc výskytů (29) je v kategorii nedůvěra k cizím lidem (nebavit se s nimi, nepouštět je do bytu), 20 respondentů uvedlo, že jsou jednoduše obezřetní v situacích běžného života, 18 respondentů se vyhýbá určitým místům a situacím (opuštěná místa, nebezpečné situace, být večer na ulici, apod.). Poměrně rozšířená (17 výskytů) je i nedůvěra v nevyžádané obchodní nabídky (energetické firmy, prodejci čehokoliv; ať už podomní prodejci, tak i telefonické oslovování). Část respondentů (13) uvádí, že si dává zvýšený pozor na své osobní věci (v MHD, na ulici) jako jsou kabelky, šperky, apod. Z aktivních opatření nejvíce respondentů uvádí dobré zabezpečení bytu a domu (15), část (9) jich využívá obranné prostředky (spreje, paralyzéry, střelné zbraně), nebo chodí na kurzy sebeobrany (7), případně chodí po ulici v doprovodu psa či jiného člověka (6).

Další otázka se týkala vnímání dostatečnosti přijatých opatření. Na otázku „Opatření, která používáte, abyste předcházel(a) kriminálnímu chování, považujete za:...“, označilo odpověď „zcela dostatečné“ 15,5 % respondentů, možnost „spíše dostatečné“ 61,2 %, možnost „spíše nedostatečné“ 13,6 % a možnost „zcela nedostatečné“ 1 %, zbytek nebyl schopen svá preventivní opatření v tomto ohledu posoudit. Valná většina respondentů (76,7 %) hodnotí opatření k prevenci kriminality vůči vlastní osobě za dostatečná.

4. 3. Obavy o vlastní bezpečnost a obavy z trestných činů

Poslední sledovanou oblastí byly obavy respondentů vůči vybraným druhům trestné činnosti a obavy o bezpečnost obecně. Tato oblast byla měřena sedmi otázkami na pětibodové škále (1 = zcela nesouhlasím, 5 = zcela souhlasím). Vyšší hodnota tedy znamená vyšší strach z daného činu. V tabulce 3 jsou uvedeny popisné statistiky odpovědí na jednotlivé otázky (řazeny od nejvyšší hodnoty po nejnižší).

Tab. 3: Obavy o bezpečnost a obavy z vybraných trestných činů (M = průměr, SD = směrodatná odchylka).

Otázka	M	SD
Obava z okradení v MHD	3,3	1,3
Obava z okradení na ulici	3,0	1,3
Obava z přepadení	3,0	1,3
Strach o bezpečnost v místě bydliště (v noci)	2,9	1,3
Obava z vloupání do bytu (v nepřítomnosti)	2,7	1,3
Obava z vloupání do bytu (v noci)	2,5	1,2
Strach o bezpečnost v místě bydliště (přes den)	2,1	1,3

Z tabulky je patrné, že se respondenti průměrně cítí bezpečně. Mimo obavy z okradení v MHD žádná hodnota nepřesahuje neutrální bod škály (kódován jako 3).

Závěr

Tento příspěvek se zabýval tématem kriminality mezi seniory, konkrétněji (1) informovaností seniorů o formách kriminálního chování, které hrozí seniorům jako specifické společenské skupině; (2) preventivním opatřením, kterými se senioři vůči tomuto chování brání, a (3) obavami z vybraných typů kriminálního chování.

Nejvyšší informovanost podle typu trestného činu je mezi seniory o různých typech krádeží na veřejných místech a o podvodech, o něco méně pak o loupežných přepadeních. Informace o kriminálním chování senioři získávají zejména z médií (nejčastěji z televize a tisku), o něco méně často pak ústními sděleními od rodiny, sousedů, přátel. Třetím kanálem,

kterým senioři získávají informace o kriminalitě, jsou tréningy a kurzy. Tato zjištění korespondují s předchozími sociologickými šetřeními realizovanými v letech předchozích.[77]

Senioři se vůči kriminalitě chrání zejména zvýšenou obezřetností (nemluvit s cizími, vyhýbat se určitým místům a situacím, nereagovat na nevyžádané obchodní nabídky). Menší část z nich pak zmiňuje i nějakou formu aktivních opatření (zabezpečení bytu, obranné prostředky). Více jak tři čtvrtiny respondentů hodnotí svá preventivní opatření jako dostatečná. Úroveň obav respondentů z vybraných trestných činů a obav o bezpečnost obecně je poměrně nízká, nejvíce mají senioři obavy z okradení v MHD.

Přestože jsou výše uvedená zjištění inspirativní a poukazují na poměrně zajímavé tendence, je nutné konstatovat, že se jednalo pouze o sociologickou sondu, která byla limitována tím, že respondenti a respondentky, jež navštěvují U3V na Masarykově a Mendelově univerzitě, nejsou typickým vzorkem seniorů v České republice, jedná se o relativně více aktivní seniory.

Seznam literatury:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Co z nás dělá trestných činů? *Psychologie dnes*. 2000, roč. 6, č. 4, s. 22-24.

ČSÚ. Velikostní skupiny obcí podle krajů, okresů - počet obyvatel. 2014; [Online] Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/ 10180/20556339/32019914004.pdf/ 0d76d46c-3a7e-43d5-87fd-cb4ce5a94e44?version=1.0.

GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 4. vydání. 636 s.

KAISER, Günther. *Kriminologie. Úvod do základů*. Praha: C. H. Beck, 1994. 268 s.

KRULICHOVÁ, Eva. *Pocit bezpečí a obavy z criminality v České republice.* Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2017. 205 s.

MARTINKOVÁ, Milada. Senioři jako oběti trestné činnosti. In VEČERKA, Kazimír (ed.): *Kdo slyší hlas volajícího na poušti. Referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010, s. 184-188.

MÜHLPACHR, Pavel. *Kvalita života seniorů*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2017. 163 s.

[77] SMOLÍK, Josef, KAJANOVÁ, Alena. Prevence kriminality páchané na seniorech pohledem studujících univerzity třetího věku. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 2012, roč. VIII, č. 1, s. 56-65; SMOLÍK, Josef, ČENĚK, Josef. What troubles our senior citizens? Crime against the elderly in the Czech Republic in 2016. *Kontakt*. 2017, roč. 19, č. 1, s. 39-46.

MÜHLPACHR, Pavel. *Životní styl seniorů*. Brno: Vysoká škola Danubius, 2017. 140 s.

NOVOTNÝ, Oto – ZAPLETAL, Josef a kol. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, 2. vydání. 451 s.

PAULASOVÁ, Jitka *Senior jako oběť trestného činu*. Olomouc: Univerzita Palackého (diplomová práce), 2010. 92 s.

SMOLÍK, Josef, ČENĚK, Josef. What troubles our senior citizens? Crime against the elderly in the Czech Republic in 2016. *Kontakt*. 2017, roč. 19, č. 1, s. 39-46.

SMOLÍK, Josef, KAJANOVÁ, Alena. Prevence kriminality páchané na seniorech pohledem studujících univerzity třetího věku. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 2012, roč. VIII, č. 1, s. 56-65.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Lenka. ASI (aktivní, seběvědomý, informovaný) SENIOR. In VEČERKA, Kazimír (ed.): Ohrožené a rizikové skupiny současnosti. Konference sekce sociální patologie MČSS ve Svratce ve dnech 8.-10. 2015. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2015, s. 180-184.

Trestní zákoník 40/2009 Sb.; [Online]. Dostupné z: http://www.trestnizakonik.cz/.

VENGLÁŘOVÁ, Martina. Senioři. *Prevence. Příloha časopisu Policista*. 2007, roč. 6, s. 1–4.

ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 251 s.

PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálního rozvoje, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studí, Mendelova univerzita v Brně
Tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno

Email: josef.smolik@mendelu.cz

Ing. Mgr. Jiří Čeněk, Ph.D.

Ústav sociálního rozvoje, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studí, Mendelova univerzita v Brně
Tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno
Email: jiri.cenek@mendelu.cz

ODSOUZENÉ ŽENY - PŘEHLED VYBRANÝCH RIZIKOVÝCH FAKTORŮ ŽENSKÉ KRIMINALITY[78]

DANIELA HODUROVÁ, MAREK BLATNÝ

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt

Tento příspěvek poskytuje deskripci ženské vězeňské populace. Zaměřuje se především na sociodemografické údaje, data z rodinné a osobní anamnézy a přítomnost symptomatiky ADHD u odsouzených žen. Východiskem jsou dílčí výsledky empirického šetření zaměřeného na analýzu faktorů ovlivňujících páchání trestné činnosti ženami.

Klíčová slova

Ženská kriminalita; odsouzené ženy; kriminogenní faktory; násilný trestný čin; výkon trestu, ADHD

Abstract

This paper provides a description of the female prison population. It focuses primarily on socio-demographic data, family and personal history and the presence of ADHD symptoms of convicted women. The starting point is the partial results of an empirical survey focused on the analysis women crime factors.

Key words

Female crime; convicted women; criminogenic factors; violent crime; imprisonment; ADHD

Úvod

Ženy stojí ve středu zájmu forenzních psychologů podstatně méně často než muži. Tento fakt je přirozený vzhledem k nižšímu podílu kriminálního chování žen oproti mužům. Ten se

[78] Tato práce vznikla za podpory projektu Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.
The work was supported by the European Regional Development Fund - Project "Creativity and Adaptability as Conditions of the Success of Europe in an Interrelated World" (No. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734)

dlouhodobě pohybuje mezi 12 - 14 %, i když v posledních čtyřech letech zaznamenáváme jeho pomalý nárůst (viz. tabulka č. 1).[79]

Tabulka č. 1 Vývoj stavů stíhaných osob v období 2000 až 2016 (Policie ČR)

Rok	Celkem stíhání	Ženy	Ženy v %
2000	130 234	15 483	11,9
2001	127 858	15 715	12,3
2002	123 964	15 392	12,4
2003	121 393	14 577	12,0
2004	121 531	15 071	12,4
2005	121 511	17 237	14,2
2006	122 753	16 708	13,6
2007	127 718	16 708	12,8
2008	122 053	15 237	12,5
2009	123 235	15 958	12,9
2010	112 477	14 804	13,2
2011	114 975	15 260	13,3
2012	113 024	15 479	13,7
2013	117 670	16 736	14,2
2014	114 608	16 962	14,8
2015	101 881	15 925	15,6
2016	101 308	16 271	16,1

Počet žen odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody má podobně stoupající charakter a k 31. 12. 2016 se ve věznicích nacházelo 1 482 odsouzených žen, což představuje 7,2 % z celkového počtu odsouzených osob.[80]

[79] Statistické přehledy kriminality za léta 2000 – 2016 [online, cit. 19. 12. 2017] dostupné na <http://policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

[80] Statistické ročenky Vězeňské služby za léta 2000 – 2016 [online, cit. 19. 12. 2017] dostupné na <http://vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Tabulka č. 2 Vývoj stavů odsouzených v období 2000 – 2016 (Generální ředitelství VS ČR)

Rok	Celkem odsouzených	Ženy	Ženy v %
2000	15 571	605	3,9
2001	14 737	547	3,7
2002	12 829	508	4,0
2003	13 868	570	4,1
2004	15 074	637	4,2
2005	16 077	741	4,6
2006	16 196	804	5,0
2007	16 647	855	5,2
2008	18 100	891	4,9
2009	19 374	1 007	5,2
2010	19 449	1 129	5,8
2011	20 541	1 307	6,4
2012	20 429	1 300	6,4
2013	14 301	810	5,7
2014	16 433	1 022	6,2
2015	18 850	1 282	6,8
2016	20 501	1 482	7,2

Od tohoto faktu se také odvíjí nižší počet vědeckých prací zaměřených na kriminalitu žen. Přesto lze říci, že studií, které zahrnují do svého výzkumného vzorku také odsouzené ženy, přibývá, i když práce věnované výhradně ženám – pachatelkám trestné činnosti (TČ) jsou stále vzácností. Podobně jako studie zabývající se mužskou kriminalitou, i práce zaměřené na ženy mapují výskyt poruch osobnosti a impulzivity u odsouzených [81] a/nebo zjišťují vztahy mezi psychopatickými rysy osobnosti, agresivitou a páchání násilné TČ. [82] Lze nalézt také práce zaměřené na mladistvé pachatele, které do svého výzkumného souboru zahrnují také mladistvé delikventky. Například na základě belgické studie byly vytvořeny empiricky odvozené podtypy dospívajících delikventů, jak chlapců, tak dívek.[83] Američtí autoři přinášejí zajímavé výsledky

[81] HILDEBRAND, Meagen M., CULHANE, Scott E. Personality characteristics of the female serial murderer. *Journal of Criminal Psychology*, 2015, 5.1, pp. 34-50.

[82] DAVIDSON, Megan, SORENSEN, Jon R., REIDY, Thomas J. Gender-responsiveness in corrections: Estimating female inmate misconduct risk using the Personality Assessment Inventory (PAI). *Law and human behavior*, 2016, 40.1, pp. 72-81.
THOMSON, Nicholas D., TOWL, Graham J., CENTIFANTI, Luna. The habitual female offender inside: How psychopathic traits predict chronic prison violence. *Law and human behavior*, 2016, 40.3, pp. 257-269.
SWOGGER, Marc T., et al. Psychopathy and Axis I psychiatric disorders among criminal offenders: relationships to impulsive and proactive aggression. *Aggressive Behavior*, 2010, 36.1, pp. 45-53.

[83] DECUYPER, Mieke, et al. Latent personality profiles and the relations with psychopathology and psychopathic traits in detained adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 2013, 44.2, pp. 217-232.

o autoagresivním chování odsouzených žen či o výskytu posttraumatické stresové poruchy (PTSD) mezi pachatelkami TČ.[84] Obecně lze říci, že v posledních letech přibývají vědecké práce mapující výskyt uživatelů návykových látek (NL) mezi osobami překračující společenské normy a vliv abúzu drog na násilné chování a míru recidivy. Jinak tomu není ani v případě žen – uživatelek.[85] V posledních několika letech se objevují studie, které hledají souvislosti mezi syndromem ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) a kriminálním chováním.[86]

V české republice se forenzně psychologická věda zaměřuje na podobné fenomény jako ta zahraniční. Ministerstvem zřízený Institut pro kriminologii a sociální prevenci se snaží poskytovat nejnovější informace z oblasti kriminologie i forenzní psychologie. Přináší nejrůznější přehledy a statistiky vztahující se ke kriminálnímu chování a poskytuje také cenné informace o pachatelkách trestné činnosti. [87]

Odlišnosti ženské kriminality od té mužské můžeme např. najít v rozložení odsouzených žen vzhledem k již vykonaným trestům odnětí svobody, tedy ve vztahu k recidivě. Většinu odsouzených v ženských věznicích tvoří ženy, které jsou odsouzeny k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) poprvé, kdežto u mužů se jedná o recidivisty (tabulka č. 3).[88]

---

[84] VERONA, Edelyn, HICKS, Brian M., PATRICK, Christopher J. Psychopathy and suicidality in female offenders: mediating influences of personality and abuse. *Journal of consulting and clinical psychology*, 2005, 73.6, pp. 1065-1073.

[85] GUSTAVSON, Christina, et al. Age at onset of substance abuse: a crucial covariate of psychopathic traits and aggression in adult offenders. *Psychiatry research*, 2007, 153.2, PP. 195-198.

[86] GINSBERG, Ylva, et al. ADHD and criminality: could treatment benefit prisoners with ADHD who are at higher risk of reoffending?. *Expert review of neurotherapeutics*, 2013, 13.4, pp. 345-348.
nebo také SHILLING, Catrina M., WALSH, Anthony, YUN, Ilhong. ADHD and criminality: A primer on the genetic, neurobiological, evolutionary, and treatment literature for criminologists. *Journal of Criminal Justice*, 2011, 39.1, pp. 3-11.

[87] MAREŠOVÁ, Alena, KOTULAN, Petr, MARTINKOVÁ, Milada. *Výzkum prvovězněných žen. Sonda do problematiky žen v ČR v posledních cca 10 letech poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, 212 s.
nebo také BLATNÍKOVÁ, Šárka, NETÍK, Karel. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, 116 s.

[88] Statistická ročenka Vězeňské služby za rok 2016 [online, cit. 19. 12. 2017] dostupné na <http://vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Tabulka č. 3 Členění odsouzených dle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody k 31. 12. 2016

Počet předchozího uvěznění	Muž	Žena	Celkový součet	Celkem %
0x	6 749	860	7 609	37,1
1x	4 066	318	4 384	21,4
2x	2 632	125	2 757	13,5
3x	1 830	81	1 911	9,3
4x	1 291	48	1 339	6,5
5x	846	15	861	4,2
6x	547	15	562	2,7
7x	353	11	364	1,8
8x	269	1	270	1,3
9x	157	2	159	0,8
10x	80	1	81	0,4
Více než 10x	199	5	204	1,0
Celkem	19 019	1 481	20 501	100,00

1. Výzkumný projekt

Cílem studie bylo za využití anamnestických údajů a diagnostických metod popsat populaci odsouzených žen ve věznici Světlá nad Sázavou. Vzhledem k tomu, že se jedná o centrální ženskou věznici v České republice, jsou zde k výkonu trestu umístěny odsouzené s různou závažností trestných činů, a tedy i s různou kriminální historií a délkou trestu. K 31. 12. 2016 zde bylo umístěno 877 odsouzených žen, což představuje 59 % celkového počtu odsouzených žen v České republice.

Samotný sběr dat probíhal v období od listopadu 2016 do července 2017. Účelem bylo zmapovat netříděnou, co možná nejrozsáhlejší ženskou kriminální populaci. Z tohoto důvodu byl sběr dat prováděn náhodně. Jediným kritériem pro vstup respondentek do studie bylo poskytnutí informovaného souhlasu s účastí na výzkumu a dostatečné porozumění českému jazyku psanému i mluvenému.

2. Oblasti zkoumání

Našim cílem bylo zjistit anamnestická data o odsouzených, které se vztahují k sociodemografickým údajům, kriminální historii a kriminálnímu chování. Dále jsme se snažili zmapovat výskyt symptomatiky ADHD v ženské kriminální populaci. Před samotným měřením byly odsouzené seznámeny s typem a účelem výzkumného šetření, byly poučeny o dobrovolnosti a anonymitě dle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a následně

jim byl předložen k podpisu souhlas s účastí na výzkumu a se zpracováním osobních údajů. Administrace metod byla prováděná individuálně nebo hromadně v malých skupinách (max. 6 odsouzených).

2.1. Anamnestické údaje

Ke zjištění anamnestických údajů jsme využili dostupné záznamy o odsouzených. Jedná se např. o pravomocný rozsudek soudu, výpis z rejstříku trestů nebo také znalecký posudek, pokud byl vypracován. Dále jsme využili informace získané z nástroje SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), který byl do věznic zaváděn od listopadu 2012 a stal se standardní nástroj pro tvorbu zprávy o odsouzených. S nástrojem SARPO nemá právo pracovat každý zaměstnanec Vězeňské služby ČR, podmínkou je jeho proškolení. Mezi zaměstnance, kteří daná rizika a potřeby u osoby hodnotí, patří vychovatel/ka, speciální pedagog/žka, psycholog/žka a sociální pracovník/ce. Posuzované oblasti obsahují tzv. „statické“ a „dynamické“ faktory, které představují proměnné, jež jsou považovány za rizikové (nebo také naopak protektivní) vzhledem ke kriminálnímu chování a recidivě. Statické faktory představují data z minulosti a jsou tedy neměnné (např. věk v době spáchání prvního trestného činu, počet odsouzení, pohlaví apod.). Dynamické faktory jsou ty aktuální a lze je ještě ovlivňovat (např. zaměstnání, závislosti, sociální okolí apod.). Zpráva o odsouzené je vytvořena na základě dotazníků a rozhovorů se zaměstnanci věznice během první adaptační fáze, kdy jsou odsouzené ženy umístěné na tzv. „nástupním oddělení“.[89] Dále jsme odsouzeným administrovali vytvořený anamnestický dotazník, který se se částečně s údaji ze zprávy o odsouzených překrýval. V případě protichůdných informací byla dána přednost údajům z dotazníku administrovaného v době sběru dat.

2.2. Intelekt

K měření intelektu byl použit Vídeňský maticový test (VMT) A. K. Formana, který je jednodimenzionální a měří obecnou úroveň intelektu. Test je určen ke zjišťování úrovně neverbální inteligence a je možno jej administrovat jak individuálně, tak skupinově. Obsahuje 24 úloh řazených se vzrůstající obtížností, je časově omezený. Každá úloha obsahuje matici obrázků s jedním chybějícím v poslední řadě. Úkolem probanda je doplnit matici výběrem obrázku, který podle něj řadu nejlépe doplňuje. V testu je obsaženo několik typů pravidel, které

[89] Na nástupní oddělení jsou odsouzené umisťovány hned po příjezdu do věznice a pobývají zde zpravidla dva týdny dle vyhl. č. 345/1999 Sb., Vyhláška Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

osoba musí správně aplikovat na jednotlivé úlohy. Jedná se např. o distribuci symbolů v úloze, slučování symbolů, přibývání nebo úbytek symbolů a kombinace těchto principů pro různé symboly v jedné úloze. V testu proband uplatňuje základní kognitivní schopnosti jako vnímání, myšlení, pozornost či operační paměť.[90]

2.3. Symptomy ADHD

Výskyt symptomů ADHD jsme měřili pomocí sebehodnotící škály ASRS (ADHD Self-Report Scale), která byla vyvinuta Světovou zdravotnickou organizací. Škála slouží ke zjišťování přítomnosti symptomatologie ADHD v dospělosti a obsahuje celkem 18 položek rozdělených do dvou částí. Část A má 6 položek, část B má 12 položek. Všechny položky korespondují s kritérii DSM-IV pro ADHD, přičemž prvních šest v části A mají z hlediska příznaků ADHD nejsilnější prediktivní hodnotu. Škála je považována za citlivý screeningový nástroj pro identifikaci symptomatologie ADHD.[91]

3. Charakteristika výzkumného souboru

Sběr dat byl proveden v ženské věznici ve Světlé nad Sázavou. Výzkumný soubor obsahuje celkem 286 odsouzených žen. Jedná se o pachatelky různých trestných činů bez ohledu na zařazení do konkrétního typu věznice. Kritéria pro výběr osob byla minimální, do studie byly zahrnuty ženy, které byly v době sběru dat umístěné ve Věznici Světlá nad Sázavou k výkonu trestu odnětí svobody, a které dobrovolně souhlasily s poskytnutím a zpracováním dat. Výzkumný soubor tvoří odsouzené ženy:

- prvotrestané i recidivistky;
- s různou délkou trest (od několika měsíců až po doživotí);
- zařazené do typu věznice dohled, dozor, ostraha, zvýšená ostraha, mladiství;
- odsouzené za různé delikty (od nedbalostních činů až po závažné násilné TČ);
- různého věku;
- umístěné ve VTOS různě dlouhou dobu (bezprostředně po nástupu do VTOS či již několik let uvězněné).

[90] FORMAN, A. K. *Vídeňský maticový test. Nové, přepracované vydání. Přeložili a upravili J. Klose, D. Černochová, P. Král*. Praha: Testcentrum, 2002.
[91] KESSLER, Ronald C., et al. The World Health Organization Adulg ADHD Self-Report Scale (ASRS): a short screening scale for use in the general population. *Psychological medicine*, 2005, 35.2, pp. 245-256.

4. Výsledky

Věkový průměr celého souboru je 33,6 (SD=10,06), přičemž věkové rozpětí činí 16 až 70 let. Většina odsouzených žen je svobodných (63,6 %) a dosáhlo pouze základního vzdělání (54,9 %). Ke kriminální historii můžeme říci, že průměrný počet záznamů v trestním rejstříku je u našeho souboru 5,68 (SD=4,88; min=1, max=29). Celkem 190 žen (66,4 %) bylo v době sběru dat uvězněných poprvé, což koresponduje s celkovým poměrem prvotrestaných a recidivujících žen v České republice. Nejvyšší počet předchozích uvěznění činilo 8 a to u dvou odsouzených žen (tzn., že se nacházely ve VTOS po deváté). Průměrný věk, ve kterém respondentky spáchaly první trestný čin, za které byly odsouzené, je 25,52 (SD=9,03; min=15, max=61). Téměř dvě třetiny (63,6 %) nebyly nikdy odsouzené za násilný TČ, 65 žen (22,7 %) si v době sběru dat odpykávalo trest za násilný TČ, 24 (8,4 %) jej spáchalo v minulosti a 15 (5,2 %) za něj bylo odsouzeno opakovaně. Většina odsouzených žen (76,8 %) svůj TČ neplánovala a nijak se na něj předem nepřipravovala, 23,2 % trestných činů lze dle výpovědi odsouzených i z pravomocného soudního rozsudku považovat za plánované.

Analýza kriminálního chování pachatelek přináší následující výsledky. Ženy nejčastěji (64 %) porušují normy samostatně, páchání TČ v páru či skupině činí 32,5 % a jen výjimečně (3,1 %) se ženy stávají členkami organizované skupiny. Bezmála třetina odsouzených odmítá, že by měly zkušenost s užíváním drog, zbývající část, tzn. dvě třetiny žen, přiznává přinejmenším experimentální užití, přičemž obecně návykové látky byly označeny za spouštěč trestné činnosti u 58 % odsouzených žen. Souhrn všech zjišťovaných spouštěčů TČ je uveden v tabulce č. 4. Převážná část (74,8 %) trestné činnosti je páchána na fyzické osobě a nejčastěji si pachatelky vybírají oběť pro ně neznámou, náhodnou (37,1 %).

Tabulka č. 4: Přehled spouštěčů trestné činnosti

SPOUŠTĚČE TRESTNÉ ČINNOSTI															
Nelze zjistit		NL		Aktuální psychický stav		Vztahy		Životní styl		Problém		Sexuální potřeba		Jiná porucha	
Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
11	3,8	166	58,0	3	1,0	50	17,5	70	24,5	56	19,6	2	0,7	3	1,0

Z mapování abúzu NL mezi pachatelkami vyplývá, že 14 % z celkového počtu respondentek pravidelně nadužívá alkohol, 67,1 % odsouzených žen připouští zkušenost s jinými nealkoholovými drogami, z čehož 43, 7 % bylo označeno jako „závislých“.[92]

Téměř přesně na poloviny je soubor rozdělen vzhledem k typu rodiny - 46,5 % žen pochází z úplné rodiny, 48,6 % vyrůstalo v rodině neúplné. S určitou formou náhradní rodinné péče má zkušenost celkem 66 respondentek (23,1 %). Konkrétní formy náhradní rodinné péče ukazuje tabulka č. 5. Je však nutné zmínit, že především četnost pěstounské péče je pravděpodobně ovlivněna směrem dolů nevědomostí respondentek, především pokud byly vychovávány prarodiči či jinými blízkými osobami z rodiny. Tento typ rodinné péče, i přesto, že bývá v určitém období u části odsouzených žen běžný, nevnímají jako náhradní rodinnou výchovu, a tedy ji negují, i když formálně mohly být do pěstounské péče svých blízkých svěřeny. Některé ženy během svého dětství zažily více druhů náhradní rodinné péče a skórovaly tedy současně na více úrovních. Z tohoto důvodů celkový počet nekoresponduje s velikostí výzkumného souboru.

Tabulka č. 5 Formy náhradní rodinné péče u odsouzených žen.

Náhradní rodinná péče	Počet	%
Ne	220	76,9
Dětský domov	28	9,8
Pěstounská péče/Adopce	14	4,9
Diagnostický/výchovný ústav	52	18,2
Celkem	314	109,8

Více než třetina odsouzených žen (37,1 %) přiznává etopedické problémy v průběhu školní docházky, přičemž u nich převládá záškoláctví (18,2 %). Přesto ve většině případů (76,6 %) odsouzené subjektivně hodnotí své dětství jako spokojené/šťastné a svou výchovu jako normální/běžnou (53,8 %). Hned poté odsouzené hodnotí svou výchovu jako příliš benevolentní. Tuto možnost volilo celkem 54 žen (18,9 %). Tělesné tresty uvádí 7 % respondentek. V tabulce č. 6 jsou shrnuty všechny styly výchovy a četnost s jakou je odsouzené uváděly. Za ambivalentní byly označeny ty případy, ve kterých odsouzená uvedla, že jedna z vychovávajících osob byla např. přísná a druhá „příliš hodná“. Pokud respondentky uváděly přísný styl výchovy a také tělesné tresty, byla tato výchova započtena pouze do stylu „tělesné

[92] Závislost na NL byla hodnocena dle pokynů Manuálu SARPO, který se opírá o diagnostická kritéria daná MKN-10

tresty“, jež představuje vystupňovanou přísnou výchovu. Do modelu přísné výchovy, byly pak zahrnuty výpovědi respondentek, které tělesné tresty negovaly, ale subjektivně svou výchovu vnímaly jako přísnou.

Tabulka č. 6 Styl výchovy

Výchova	**Počet**	**%**
Normální	154	53,8
Benevolentní	54	18,9
Lhostejná	8	2,8
Přísná	29	10,1
Tělesné tresty	20	7,0
Ambivalentní	19	6,6
Jiná	2	,7
Celkem	**286**	**100,0**

Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů odsouzených žen je nejčastěji střední odborné bez maturity (shodně u obou rodičů 47,6 %) a téměř polovina žen (49,3 %) pochází z rodinného kriminálního zázemí, kdy nejčastěji bývá, ať už aktuálně či v minulosti, odsouzený otec či nevlastní otec respondentky (13,4 %) a poté sourozenec nebo více členů rodiny (shodně 12, 8%). V 35,3 % rodin se objevuje problémová konzumace alkoholu, opět nejčastěji u otce/nevlastního otce (19,9 %).

Prožití traumatu v dětství (do 18 let) uvádí celkem 78 žen (27,3 %), kdy jde nejčastěji o roli svědka domácího násilí v rodině. Zkušenost s traumatickými zážitky v dospělosti má celkem 83 žen (29 %), s převahou fyzického týrání. Některé respondentky uváděly jak u traumatu z dětství, tak z dospělosti, kombinaci více druhů takových zkušeností. Výsledný počet jednotlivých typů traumatických zážitků tak může být ve skutečnost o něco vyšší. Protože však kombinace několika druhů traumatu se nevyskytovala mezi mnoha ženami, rozhodli jsme se tuto možnost zmínit zvlášť společně s možností „jiné“, kdy odsouzené ženy sice trauma přiznávaly, ale odmítly uvést jeho konkrétní podobu (tabulka č. 7).

Tabulka č. 7 Výskyt traumatických zážitků v průběhu dětství a dospělosti

	TRAUMA DĚTSTVÍ		TRAUMA DOSPĚLOST	
	Počet	%	Počet	%
Žádné	208	72,7	203	71,0
Fyzické	22	7,7	59	20,6
Sexuální	13	4,5	2	0,7
Svědek DN/psychické	24	8,4	9	3,1
Jiné/kombinace	19	6,7	13	4,6
Celkem	**286**	**100,0**	**286**	**100,0**

Většina odsouzených (86,4 %) uvádí heterosexuální orientaci, homosexuální orientaci přiznává „pouze“ 2,1 % a 11,5 % žen označilo svou orientaci jako bisexuální. Autoagresivní jednání se objevuje u 24,8 % žen, z čehož převládá sebepoškozování. Agresi vůči jiným odsouzeným během výkonu trestu přiznalo 15 žen (5,2 %).

V další části analýzy dat jsme soubor rozdělili na skupiny dle typu spáchaného TČ na násilný a nenásilný a dle charakteristiky oběti na TČ spáchaný na dítěti či na dospělé osobě. Na základě tohoto rozdělení vzniklo těchto pět skupin:

skupina 1 - TČ vraždy na dospělé oběti

skupina 2 - jiný násilný TČ na dospělé oběti (nejčastěji loupež)

skupina 3 - TČ vraždy na dítěti

skupina 4 - jiný násilný TČ na dítěti (nejčastěji týrání)

skupina 5 - nenásilné TČ

V grafu č. 1 je znázorněn počet a procentuální poměr jednotlivých skupin vzhledem k celkovému počtu žen ve výzkumném souboru.

Graf č. 1 Rozdělení výzkumného souboru dle typu TČ a charakteristiky oběti

Výsledky z porovnání skupin naznačují, že odsouzené ženy se vzhledem k aktuálnímu věku (v době sběru dat), ale také vzhledem k věku v době spáchání prvního TČ, za které byly odsouzeny, nijak významně neliší. V obou případech lze za nejmladší skupinu označit pachatelky jiného násilného TČ na dospělém (skupina 2), zatímco průměrně nejstarší jsou pachatelky ze skupiny 4. Míra intelektu v rámci jednotlivých skupin se také nijak významně neliší. Nejníže skóruje skupina 4 (M=69), nejvýše skupina 1 (M=86). Největší počet záznamů v rejstříku trestů má skupina odsouzených žen za nenásilný TČ. Naopak je tomu u skupiny pachatelek ve skupině 3, kde je průměr předchozího uvěznění 1,2. Podobně je tomu u další proměnné - míry recidivy. Nejvíc recidivující skupinu tvoří pachatelky nenásilných TČ, naopak pachatelky jiného násilného trestného činu na dítěti je složena výhradně z prvotrestaných žen. Výsledky dále ukazují, že násilná trestná činnost, kde je v roli oběti dítě, je vždy páchána na oběti blízké, tzn., že obětí je buď vlastní dítě pachatelky, jejího partnera či z jejího nejbližšího okolí. Podobně je tomu u skupiny 1 (vražda na dospělém), kdy se pouze u jedné odsouzené stala obětí neznámá osoba. Zbývající TČ vraždy na dospělé osobě byly spáchány na osobě blízké, kdy se ve většině případů jednalo o manžela či druha pachatelky. U ostatních skupin (2 a 5) jsou nejčastěji oběti náhodné neznámé osoby, přičemž u skupiny 5 fyzické osoby tvoří více než dvě třetiny (69 %) obětí. Zbývající část tvoří právnické osoby, kdy odsouzená typicky spáchá přečin krádeže v obchodě.

Odlišné výsledky přináší analýza spouštěčů trestné činnosti, obzvláště u „návyková látka“ a „konfliktní vztahy“. Droga stála v roli spouštěče TČ ve většině případů skupiny 1 (67 %), skupiny 2 (80 %) a skupiny 5 (57 %). TČ vraždy, spáchané jak na dospělé oběti, tak na dítěti, vznikají nejčastěji v důsledku konfliktních vztahů, partnerských či rodinných, kterých je pachatelka součástí. Poruchy chování v dětství a dospívání se určitou měrou objevují ve všech

skupinách, nejčastěji u pachatelek jiného násilného TČ na dítěti (70%). Necelá polovina odsouzených ve skupině 2 (49 %) prošlo náhradní rodinnou péči, ať se již jednalo o dětský domov, pěstounskou péči, adopci či diagnostický a/nebo výchovný ústav.

Při mapování traumatických prožitků jsme zjistili, že nejméně pachatelek s traumatickými zkušenostmi se nacházejí ve skupině 5 a 3. Naopak nejčastěji si traumatickým zážitkem v dětství prošly ženy ze skupiny 4 (70 %) a v dospělosti ženy ze skupiny 1 (60 %). Významné rozdíly mezi skupinami vzhledem k výskytu maladaptivního chování ve formě sebepoškozování či suicidálního jednání se neprojevily. Souhrn výše uvedených proměnných dle skupin je uveden v tabulce č. 8

Tabulka č. 8 Rozdělení vybraných proměnných dle skupin odsouzených žen

PROMĚNNÁ	Skupina 1	Skupina 2	Skupina 3	Skupina 4	Skupina 5
	Vražda dospělí	Jiný násilný TČ dospělí	Vražda dítě	Jiný násilný TČ dítě	Nenásilný TČ
Věk	41	30	32	35	34
Věk v době spáchání 1. TČ	34	23	28	28	25
IQ	86	74	77	82	76
Počet záznamů v rejstříku trestů	2,3	5,3	1,2	3,2	6,5
Předchozí uvěznění	13 %	39 %	7 %	0 %	84 %
Oběť blízká	80 %	17 %	86 %	80 %	16 %
Zkušenosti s užíváním NL	67 %	80 %	13 %	40 %	57 %
NL jako spouštěč TČ	66 %	80 %	13 %	40 %	57 %
Konfliktní vztahy jako spouštěč TČ	73 %	17 %	67 %	30 %	9 %
Poruchy chování	40 %	61 %	47 %	70 %	30 %
Náhradní rodinná péče	27 %	49 %	7 %	20 %	19 %
Trauma v dětství	47 %	32 %	20 %	70 %	23 %
Trauma v dospělosti	60 %	30 %	27 %	40 %	26 %
Maladaptivní chování	33 %	39 %	27 %	30 %	21 %

Dále jsme analyzovali data získané ze sebeposuzovací škály ASRS, kterou vyplnilo celkem 269 odsouzených žen. Průměrný počet bodů v části A činí 13,09 (SD=5,21; 0-26) a v části B je to 26, 76 (SD=10,17; 0-54). Z analýzy souboru vyplývá, že pozitivní

symptomatika ADHD se objevuje u 30 žen, což představuje 10,5 % z celkového počtu vyplněných dotazníků, přičemž rozdíly mezi skupinami dle typu spáchaného TČ a charakteristiky oběti nejsou signifikantní. Objevily se však dvě proměnné, které významně se symtomatikou ADHD měřenou v části A korelují. Jedná se negativní korelaci s věkem (-,247) a s úrovní vzdělání (-,265). Tzn., že čím starší odsouzená žena je a čím vyšší má vzdělání, tím nižší je pravděpodobnost výskytu symptomů ADHD. Tyto výsledky korespondují s vývoj ADHD u běžné populace. [93]

Závěr

V příspěvku byly nastíněny dílčí výsledky empirické studie, které mají přinést informace o odsouzených ženách z výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Světlá nad Sázavou. Výsledky, vycházející z deskriptivní statistiky anamnestických údajů a analýzy dotazníku ASRS ukazují, že typická odsouzená z našeho vzorku je svobodná a její 33 let. Během svého života dosáhla pouze základního vzdělání. Byla vychovávaná v neúplné rodině, která je zatížená kriminalitou. I přesto svou výchovu odsouzená žena považuje za normální a své dětství hodnotí jako šťastné. Má minimálně experimentální zkušenosti s užíváním NL. Ve VTOS se nachází poprvé, s porušováním společenských norem má však opakované zkušenosti a v rejstříku trestů má pět záznamů. Aktuálně je odsouzená za nenásilný TČ, konkrétně za krádež. Tu spáchala impulzivně pod vlivem NL nebo za účelem jejího získání. Analýza výskytu ADHD symptomů ve vězeňské populaci nepřinesla překvapující výsledky odlišné od běžné populace.

Získané informace nám dávají prostor pro diskuzi o specifikách ženské kriminality a otevírá otázku, zda kriminální chování žen je rozdílné od kriminálního chování mužů a zda je tedy nutné, popřípadě jak, k odsouzeným ženám přistupovat odlišně a zvolit k nim jiný penitenciární přístup, který by měl za důsledek snížení selhávání těchto žen po propuštění z VTOS.

Seznam literatury:

BLATNÍKOVÁ, Šárka, NETÍK, Karel. *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007. 116 s.

[93] ČERMÁKOVÁ, Markéta, PAPEŽOVÁ, Hana, UHLÍKOVÁ, Petra. Poruchy pozornosti a hyperaktivita (ADHD/ADD). *Příručka pro dospělé*. 44 s.

BLONIGEN, Daniel M., et al. Facets of Psychopathy in relation to potentially traumatic events and posttraumatic stress disorder traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment,* 2012. 3.4, pp. 406-414.

ČERMÁKOVÁ, Markéta, PAPEŽOVÁ, Hana, UHLÍKOVÁ, Petra. Poruchy pozornosti a hyperaktivita (ADHD/ADD). *Příručka pro dospělé*. 44 s.

DAVIDSON, Megan, SORENSEN, Jon R., REIDY, Thomas J. Gender-responsiveness in corrections: Estimating female inmate misconduct risk using the Personality Assessment Inventory (PAI). *Law and human behavior,* 2016. 40.1, pp. 72-81.

DECUYPER, Mieke, et al. Latent personality profiles and the relations with psychopathology and psychopathic traits in detained adolescents. *Child Psychiatry and Human Development,* 2013. 44.2, pp. 217-232.

FORMAN, A. K. *Vídeňský maticový test. Nové, přepracované vydání. Přeložili a upravili J. Klose, D. Černochová, P. Král*. Praha: Testcentrum, 2002.

GINSBERG, Ylva, et al. ADHD and criminality: could treatment benefit prisoners with ADHD who are at higher risk of reoffending?. *Expert review of neurotherapeutics*, 2013. 13.4, pp. 345-348.

GUSTAVSON, Christina, et al. Age at onset of substance abuse: a crucial covariate of psychopathic traits and aggression in adult offenders. *Psychiatry research,* 2007. 153.2, PP. 195-198.

HILDEBRAND, Meagen M., CULHANE, Scott E. Personality characteristics of the female serial murderer. *Journal of Criminal Psychology,* 2015. 5.1, pp. 34-50.

KESSLER, Ronald C., et al. The World Health Organization Adult ADHD Self-Report Scale (ASRS): a short screening scale for use in the general population. *Psychological medicine,* 2005. 35.2, pp. 245-256.

MAREŠOVÁ, Alena, KOTULAN, Petr, MARTINKOVÁ, Milada. *Výzkum prvovězněných žen. Sonda do problematiky žen v ČR v posledních cca 10 letech poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných.* Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. 212 s.

SHILLING, Catrina M., WALSH, Anthony, YUN, Ilhong. ADHD and criminality: A primer on the genetic, neurobiological, evolutionary, and treatment literature for criminologists. *Journal of Criminal Justice*, 2011. 39.1, pp. 3-11.

SWOGGER, Marc T., et al. Psychopathy and Axis I psychiatric disorders among criminal offenders: relationships to impulsive and proactive aggression. *Aggressive Behavior,* 2010. 36.1, pp. 45-53.

THOMSON, Nicholas D., TOWL, Graham J., CENTIFANTI, Luna. The habitual female offender inside: How psychopathic traits predict chronic prison violence. *Law and human behavior*, 2016. 40.3, pp. 257-269.

VERONA, Edelyn, HICKS, Brian M., PATRICK, Christopher J. Psychopathy and suicidality in female offenders: mediating influences of personality and abuse. *Journal of consulting and clinical psychology*, 2005. 73.6, pp. 1065-1073.

Statistické přehledy kriminality PČR [online, cit. 19. 12. 2017] dostupné na <http://policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky [online, cit. 19. 12. 2017] dostupné na <http://vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Mgr. Daniela Hodurová
Policejní prezidium České republiky
Strojnická 27
170 89 Praha 7
daniela.hodurova@pcr.cz

Prof. PhDr. Marek Blatný, DrSc.
Univerzita Karlova, Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
blatny@psu.cas.cz

KVERULANTI A KVERULANTSTVÍ Z POHLEDU KRIMINÁLNÍCH VĚD

JAROMÍR HOŘÁK

Právnická fakulta Univerzity Karlovy
katedra trestního práva

Abstrakt

Příspěvek ze zabývá kverulantským chováním a osobami, které lze označit za tzv. kverulanty. Pokouší se fenomén kverulantství charakterizovat především na základě publikovaných zjištění psychiatrické znalecké praxe, soudních rozhodnutí a obecnějších poznatků z kriminologické teorie. Naznačuje, jakým způsobem se vyvíjel odborný zájem o toto téma. Zamýšlí se nad dynamikou a důsledky kverulantských projevů. Podrobněji se příspěvek věnuje otázce trestní odpovědnosti osob, které trpí kverulantskou poruchou. Zmiňuje však i mimotrestní opatření, která brání přetěžování orgánů veřejné moci neopodstatněnými podněty či v důsledku procesní neukázněnosti účastníků řízení. Autor čerpá zejména z anglosaské a německy psané literatury a ze svých praktických zkušeností pracovníka Ústavního soudu.

Klíčová slova

Kverulant; kverulace; paranoidní porucha osobnosti; kriminální kariéra; příčetnost; verbální delikty; afektivní delikty; výtržnictví, pohrdání soudem, násilí proti úřední osobě; trestní sankce; znalec; nedobrovolná hospitalizace; procesní průtahy a obstrukce; Ústavní soud ČR

Abstract

The paper examines the phenomena of morbid querulous behavior in the form of vexatious litigation and petitioning. It treats the subject from both the perspective of forensic psychiatry and criminal law.

Key words

Querulence; querulous petitioning; vexatious litigant; insanity; paranoid personality disorder; contempt of court; verbal offences; violence against public authority

1. Pojem kverulantství a konkrétní příklady z praxe

Latinský výraz „*queri*“ znamená hádat se, soudit se; *querulans* je ten, kdo vyvolává spory, tedy sudič. *Kverulantským chováním* v nejširším smyslu rozumíme soustavné vyvolávání sporů, podávání stížností, žalob, žádostí a podnětů, zpravidla neopodstatněných, nesmyslných nebo z malicherných příčin. Důsledkem je přetěžování veřejných orgánů opakovanými neopodstatněnými podněty, a to buď v rámci téhož řízení nebo vyvolávání a „řetězení“ stále nových řízení, včetně nepřehledného vršení opravných a dozorových prostředků všeho druhu. Kverulantství je z hlediska psychologického formou tzv. protestní reakce. Oproti jiným protestním reakcím (srov. pojem „rezonérství) se kverulant soustřeďuje na oficiální a písemné stížnosti a úřední projednání věci. Prvotní příčinou může být skutečná křivda, avšak reakce postiženého přesahuje rozumnou míru.[94]

Jako *kverulanta* označujeme osobu, která se kverulantského chování dopouští dlouhodobě (nejméně 6 měsíců[95], řádově jde o roky i desetiletí). Jde o pojem, který se užívá na evropském kontinentě; v angloamerických pramenech se objevuje označení *vexatious litigant* a v poslední době politicky korektní „unreasonable complainant“. Kverulantství je projevem specifické poruchy osobnosti. Pro kverulanty je typický určitý *habitus* a charakteristické vzorce chování. K nim patří produkce velkého množství písemných podání, přípisů a dalších materiálů, které mají excentrický ráz (střídání velikosti písma, barevné podtrhávání, emotivnost, expresivita, rétorické otázky). Soudní spisy týkající se jejich záležitostí váží mnoho kilogramů.[96] Sami si doma s velkou pečlivostí řadí opisy svých podání, rozsudků atd. Dokáží zpaměti citovat úřední čísla jednací, přestože se účastnili nebo účastní řádově desítek až stovek řízení. Vládnou velmi detailními právními znalostmi, odříkávají doslovně paragrafy, odkazují na judikaturu vyšších soudů, včetně mezinárodních tribunálů. Nezřídka prokazují velkou procesní zběhlost. Jejich výklad právních předpisů však bývá jednostranný, přehlíží buď širší kontext nebo naopak nebere v úvahu upřesňující ustanovení.

Objemnou dokumentaci svých případů běžně nosí i u sebe. Zpravidla jde o muže staršího středního věku, statné, hyperthymní, s vysokým krevním tlakem, zarudlé v obličeji.[97] Někteří mají na první pohled patrné zvláštnosti fyziognomie a chování: „*Mluví překotně*

---

[94] DUFKA, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 79.
[95] LESTER, Grant. Searching for the Spectrum of the Querulous. In PETHERICK, Wayne, SINNAMON, Grant (eds.) *The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior. Victim and Offender Perspectives.* Elsevier Academic Press, 2017, s. 518.
[96] KNOBLOCH, Edward. *Duše a zločin*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1948, s. 254.
[97] DIETRICH, Heinz. *Querulanten*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, s. 47; LESTER, Grant. Searching for the Spectrum of the Querulous. In PETHERICK, Wayne, SINNAMON, Grant (eds.) *The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior. Victim and Offender Perspectives.* Elsevier Academic Press, 2017, s. 506-507.

a hodně nahlas, skoro křičí. Špatně slyší na levé ucho, a když stojí, neustále přešlapuje z jedné nohy na druhou. Hadrovou tašku má plnou kopií zpráv k soudu a starších lékařských posudků, všechno vytahuje na stůl.[98]

Kverulanti soustavně a zatvrzele obtěžují úřady, soudy a další orgány. Původní podání doplňují neustále dalšími přípisy a současně vyvolávají nová řízení, takže vzniká nepřehledná *procesní změť*. Reakce příslušného orgánu např. spojením věcí jim zavdá vítanou záminku k dalšímu sledu stížností. Během konkrétního řízení se paralelně obracejí na věcně a funkčně nepříslušné orgány, včetně ústředních správních orgánů, prezidentské kanceláře, ombudsmana, Ústavního soudu atd.[99] Domáhají se osobního kontaktu s úředními osobami, telefonují jim, jsou neodbytní, žalují, emotivně obviňují, stěžují si a hrozí, vytýkají rozličná pochybení a podjatost. Nedají se odradit neúspěchy a své procesní úsilí stupňují. Pokud jim některý soud nebo jiný orgán dá v jednotlivosti za pravdu, povzbudí je to k znásobení kverulantské aktivity.

Na internetu běžně zveřejňují obsáhlé zprávy o údajných příkořích, napadají zde své odpůrce, úředníky a pracovníky justice. Pokud si vedou tzv. blog, *ad nauseam* v každém příspěvku znovu vyprávějí svůj životní příběh a sled křivd, které je postihly. Někteří vydávají i tiskem brožury, v nichž líčí domnělá bezpráví a očerňují své nepřátele. Pasují se do role právních aktivistů, podepisují petice, účastní se veřejných manifestací k otázkám lidských práv, pokud mají pocit, že tyto aktivity směřují proti jejich protivníkům.[100] Jsou postrachem pro advokáty a další pomáhající profese, neboť spolupráce s nimi zpravidla končí stížností podanou kverulantem na advokáta profesní komoře a vzájemným soudním sporem. Podávají opakovaná trestní oznámení a současně vyvolávají náhodné rozmíšky s policií a spoluobčany „v terénu“, např. sousedské rozbroje. Kverulanti si svým fanatickým soustředěním na soudní spory zpravidla přivodí finanční tíseň, nesnáze v zaměstnání a rodinné problémy. Jejich partnerské vztahy se rozpadají; typická je pro ně žárlivost, existují však i manželské páry kverulantů, kdy druhý z manželů je „indukován“ (*folie à deux*). Agresivnější kverulanti se dopouštějí schválností, přestupků i trestných činů proti úředním osobám a představitelům protistrany. Obvykle jde o verbální injurie, včetně křivých obvinění, pomluv a vyhrožování. Dochází však i k fyzickým napadením domnělých nepřátel a úředních osob.

---

[98] ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina: *Případ bláznivé blogerky. Česká justice ráda uklízí lidi na psychiatrii*. [cit. 30. 1. 2018] Dostupné na https://www.respekt.cz/z-noveho-cisla/pripad-blaznive-blogerky

[99] Viz již KNOBLOCH, Ferdinand, KNOBLOCHOVÁ, Jiřina. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*, Praha: Orbis, 1965, s. 118. Příručka vzhledem k tehdejším politickým poměrům zmiňuje i orgány KSČ.

[100] Australský autor Freckelton, který v 80. letech působil jako tzv. policejní ombudsman, označuje činnost kverulantů za „multidimenzionální kampaň za spravedlnost“. Jiné přirovnání, které užívá, je „scatter-gun-method“, zhruba „s kanónem na vrabce“. FRECKELTON, Ian. Querulent Paranoia and the Vexatious Complainant. *International Journal of Law and Psychiatry*. Volume 11 (1988), s. 131-132.

Pro ilustraci citujme namátkou z usnesení Ústavního soudu: *„jako žalobce v průběhu řízení svými podáními opakovaně bezdůvodně a nesrozumitelně měnil a rozšiřoval rozsah jím uplatňovaných nároků, opakovaně nedůvodně vznášel námitky podjatosti soudců, kteří předmětnou věc projednávají, odmítal komunikovat se soudem a opakovaně bezdůvodně podával návrhy na určení lhůty k provedení různých procesních úkonů. Žalobci byl sice s ohledem na předpoklady pro osvobození od soudních poplatků v průběhu řízení ustanoven zástupce z řad advokátů, ten však stěžovatele pro jeho naprostou nespolupráci odmítl zastupovat.“* (II. ÚS 2951/07)

Jiný případ: „obiter dictum *považuje Ústavní soud za případné vyjádřit v dané věci politování nad skutečností, že právní zástupkyně stěžovatele, resp. stěžovatel samotný považuje za profesionálně a odborně únosné, aby neustálým vyvoláváním mnoha desítek soudních sporů z malicherných důvodů nad únosnou míru zatěžovali kapacitu obecných soudů a Ústavního soudu. Ke dni 21. 10. 2011 stěžovatel podal k Ústavnímu soudu 60 návrhů ve věcech nejrůznějšího druhu, z nichž rovných 52 bylo již odmítnuto pro nedostatek zákonných náležitostí, pro neoprávněnost navrhovatele nebo pro zjevnou neopodstatněnost.* (III.ÚS 2791/08)

Životní osudy kverulantů naznačují, že lze hovořit o tzv. *kverulantské kariéře*. V zahraničních pramenech jsou tradičně zmiňovány pohnuté historie takových osob, a to již od doby raného novověku. Nejvíce takových případů je však popsáno z 19. století a z počátku století minulého.

Ve starší německé literatuře se uvádí příklad statkáře Maxe von **Hausena**, který se do doby, než byl zbaven svéprávnosti, zapletl do 304 civilních procesů, podal nejméně 300 různých stížností a 152 trestních oznámení, z toho 78 stížností na soudce pro údajné zneužití jejich pravomocí, 22 na různé svědky pro křivou výpověď; sám byl 48 x trestně stíhán pro ublížení na zdraví, vyhrožování, urážky na cti a za kladení odporu úřední osobě; v roce 1920 spáchal sebevraždu.[101] V anglosaských pramenech bývá citován případ australského inženýra a šíleného vynálezce Ruperta Fredericka **Millane**, který v letech 1925-1930 podal 213 žalob, z toho 87 bylo podáno u australského Nejvyššího soudu, dalších 235 dokumentů poslal správním úřadům, 101x se obrátil na polici; dále podal přes 1000 žádostí o různé licence. V Austrálii byl

[101] DIETRICH, Heinz. *Querulanten*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973, s. 45.

kvůli němu přijat zvláštní zákon, na jehož základě mu bylo znemožněno podávat další žaloby. Millane záhy poté zemřel.[102]

Autor příspěvku v letech 2006 až 2014 působil jako pracovník Ústavního soudu ČR, z jehož tehdejší agendy vybírá následující kasuistiky:

Případ ing. Č.

Původně šlo snad o rozvodový spor, posléze již nikdo netušil, co bylo prvotní příčinou. Jen ústavních stížností podal tento chronický stěžovatel během necelé dekády kolem osmdesáti. Ing. Č. se opakovaně pokoušel proniknout k předsedovi ÚSČR. Jednou obratně pronikl až do předpokoje, a teprve po delším vyjednávání byl vyveden příslušníky Ochranné služby Policie ČR. Jindy došlo k výtržnosti, když se ing. Č. nechtěl podrobit kontrole u rentgenového rámu. Rozčilil se do afektu 3. stupně a za velikého křiku mu byla součinností několika policistů přiložena pouta. Kvůli ing. Č. byly vydány nové vnitřní předpisy a pravidla pro vstup osob do budovy ÚSČR. Službu konající pracovník Ochranné služby nadále už neseděl za pultíkem, nýbrž měl nařízeno držet stráž poblíž rámu. Ing. Č. posléze prý skončil na ulici jako bezdomovec (sám ve svých podáních uváděl, že „spí v parku“). Ústavní soud v usnesení sp. zn. III. ÚS 287/11 popsal situaci takto: *„poučení Ústavního soudu o náležitostech ústavní stížnosti navrhovatel sveřepě ignoruje a navzdory mnoha desítkám zpravodajsky odmítnutých ústavních stížností činí další a další podání, zatížená stejnými vadami“ (...) „V případě stěžovatele má podávání vadných návrhů až šikanózní ráz - jeví se tendence zahltit Ústavní soud množstvím meritorně neprojednatelné agendy, v čemž stěžovatel zřejmě spatřuje jakousi odplatu veřejné moci za to, že mu v bezpočtu jím neopodstatněně vyvolaných civilních a správních soudních řízení nebylo vyhověno. Takovýto litigiózní přístup některých stěžovatelů zatěžuje nesmírně obecnou justici i Ústavní soud, a ve svém důsledku vede k oslabení a menší účinnosti soudní ochrany, kterou ústavní pořádek předpokládá.“*

Případ PhDr. P.

Obvykle se tvrdí, že většina kverulantů jsou muži staršího středního věku– obvykle mezi 45 a 60 lety. Kverulantky- ženy jsou zřejmě zastoupeny rovným dílem či tvoří alespoň 30% případů. Nebývají ovšem tak často popisovány v literatuře, což je dáno tím, že ženské

[102] LESTER, Grant, SMITH, Simon. Inventor, Entrepreneur, Rascal, Crank or Querulent?: Australia's Vexatious Litigant Sanction 75 Years On. *Psychiatry, Psychology and Law*, Volume 13, 1/2006, s. 9.

kverulování má jen zřídka doprovodné projevy násilného charakteru a kverulantky proto bývají méně často posuzovány forenzními psychiatry. Pracovníkům správních soudů v ČR je znám případ PhDr. P., bývalé ředitelky státního zámku, která podává desítky žalob a dalších návrhů a zpěčuje se přitom platit soudní poplatky. Vyvolává neustálé spory ve správním soudnictví ohledně bagatelních částek za různé poplatky a pokuty (např. 250,-Kč). Podává časté stížnosti a žaloby o náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem. K prosazení svých požadavků založila i vlastní odborovou organizaci, jejíž členstvo tvoří její rodinní příslušníci. Když ji autor tohoto příspěvku v odůvodnění jednoho zamítavého rozhodnutí vytknul její neukázněný procesní postup, žádala přípisem ministerstvu spravedlnosti 500.000,-Kč za nemateriální újmu na cti a dobré pověsti a v této věci podala i civilní žalobu dle příslušného zákona.

MgA. K. Š.

Ohlas v médiích nalezl případ paní MgA. K. Š., kterou novinářka z týdeníku *Respekt* označila za „bláznivou blogerku“. Lze tu vzpomenout výrok MUDr. Radkina Honzáka v knize „Babičku potrkal jelen“ (Praha: Galén, 2012), podle nějž měl dříve každý psychiatr obsáhlou sbírku literárních výtvorů svých pacientů; dnes však pacienti vše napíší rovnou na internet. Paní Š., starší žena s uměleckým vzděláním, vedla nejprve zdlouhavou právní bitvu, aby jí byl do péče svěřen prasynovec umístěný v dětském domově. Kamenem úrazu se jí stala nepovedená výměna bytu s manželským párem P. Stěžovatelka tvrdila, že předmětný byt měl skryté vady, je neobyvatelný a že byla podvedena. Civilní řízení o neplatnost výměny se táhlo řadu let, přičemž chování paní Š. nabývalo typických kverulantských rysů. Její věcí se opakovaně zabýval i Ústavní soud a veřejný ochránce práv; vystupovala i v médiích. Paní Š. si vedla na internetu blog s charakteristickou kverulantskou dikcí, kde útočila mimo jiné na právního zástupce manželů P., JUDr. L., jehož soustavně označovala za spolupracovníka někdejší Státní bezpečnosti a připisovala mu nejrůznější zločiny z období před rokem 1989. Od dalších pomluv paní Š. nedoradilo ani trestní oznámení a žaloba na ochranu osobnosti. Causa vyvrcholila její nedobrovolnou hospitalizací v psychiatrické nemocnici v Praze- Bohnicích, která trvala 6 měsíců. Následně paní Š. začala usilovat o to, aby byla její léčba prohlášena za nezákonnou.

Antikomunistická rétorika byla u kverulujících osob velmi rozšířená v prvních dvou polistopadových dekádách. Sociolog Stanislav Holubec poukazuje na to, že i část disentu tvořili lidé, kteří „věrni své kverulantské filozofii vystupují opozičně i proti dnešnímu režimu“(…) „Z těchto kruhů také nejčastěji zaznívají konspirační teorie o sametové revoluci jako spiknutí

estébáků a bolševiků“.[103] Antikomunistická či obecně antiautoritářská *ideologie* umožňuje kverulantům zasadit svůj příběh do širšího manichejského narativu boje dobra s absolutním zlem. Přijetí politického narativu má kverulanta vybavit aureolou nevinně trpící oběti, usnadnit dehumanizaci protivníka a získat spojence či sympatizanty. Výjimeční nejsou kverulanti „právní aktivisté“. Lze připomenout figuru T.P., inženýra z Prahy, který v první dekádě tohoto století na svých webových stránkách publikoval kolem 1000 komentářů k různým právním kausám. K jeho činnosti patřilo i samozvané udělování titulu „Osel měsíce“ soudcům, kteří odmítli jeho bezpočetná podání. V prostředí justice byla známa také dvojice drobných podnikatelů ze středních Čech, kteří se specializovali na skandalizaci policistů a policie, jíž chtěli „šlapat na paty“. Oblíbeným nástrojem, který tyto osoby zneužívají, je právo na přístup k informacím dle zákona č. 106/1999 Sb.[104]

Míra toho, co lze již považovat za kverulantské chování, může být otázkou *kulturní normy* – např. v Číně nebo v jiné konfuciánské kultuře je nepřípustné se jakkoli stavět proti autoritám, na druhé straně v anglosaských zemích se považuje opakované vyvolávání soudních sporů za způsob, jak dosáhnout žádoucích společenských změn.[105] Lze říci, že zkušený právní praktik nebo psychiatrický odborník kverulantství „pozná, když je vidí“.

Australský autor Grant Lester se pokusil vymezit **rozdíly mezi chorobným kverulantstvím a normálním chováním** člověka, který usiluje o spravedlnost, v následujících bodech:

Proporcionalita – u kverulantů bývá krajní nepoměr mezi obrovským úsilím, které souzení a stěžování věnují a relativně malým významem toho, co je pro ně (např. materiálně) v sázce.

Focus – zaměření – kverulant postupně ztrácí ze zřetele původní podnět, proč si začal stěžovat a vyvolává spory další, vzájemně nesouvisející.

---

[103] HOLUBEC, S.: *Výměna elit. Sociologické aspekty tzv. sametové revoluce*. Praha: Futura, 2002, s. 11.

[104] Ideologicky zabarvený „aktivismus“ kverulantů a jejich připravenost vyvolávat konflikty s úředními osobami dobře ilustruje incident, který je popsán v rozsudku Nejvyššího správního soudu č.j. 10 As 236/2015-36 ze dne 28. 1. 2016. Provádění namátkových perlustrací policií na veřejných místech je pro kverulanta- „aktivistu“ vítanou příležitostí, aby takovou identifikaci (jednoduchým předložením dokladu totožnosti či sdělením údajů o své osobě) demonstrativně – bez skutečných důvodů a z pouhé umíněnosti- odmítl a rozehrál divadlo, v němž vystupuje jako zásadový obránce práv občanů před policejní šikanou. Z citovaného rozsudku je patrný malicherný, afektovaný a *egocentrický* postoj žalobkyně. Také reakce policistů však byla nesprávná. Předvedení žalobkyně se muselo v dané situaci jevit jako nadbytečné a nepřiměřené -šlo spíše o odplatu schválností za schválnost [srov. § 11 písm. c) zákona č. 273/2008 Sb., o Policii ČR]. I další vývoj případu názorně ukazuje charakteristickou nesmiřitelnost a neústupnost stěžovatelky, která nebyla adekvátní závažnosti původního incidentu (viz usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 839/17 ze dne 28. 11. 2017).

[105] LESTER, *Searching for the Spectrum of the Querulous*, s. 511.

Valuation – hodnocení – stupeň důležitosti, který kverulant připisuje kladnému „perfektnímu“ výsledku řízení, je extrémně vysoký – není proto ochoten ke kompromisům.
Victimization – dílčí spor je vnímán jako součást širšího „životního zápasu“- kverulant si jej bere osobně (personalization) a vnímá se jako oběť.
Vindication – na rozhodnutí sporu kverulant hledí jako na osudový verdikt, který má ospravedlnit jeho minulost, má jej „pomstít“, má zhojit minulá selhání a křivdy.[106]

Německý psychiatr Heinz Dietrich uváděl, že pro kverulanty je typická určitá zvláštní **afektivita**, spíše než ryzí agresivita. „Man erkennt den Querulanten daran, *wie* er kämpft, nicht daran, *daß* und *um was* er kämpft“ (Dietrich, str. 35). Tzn. „kverulanta poznáme podle toho, *jak* bojuje, nikoli podle toho, že se do boje pustil a z jakého důvodu“. Starší německý autor Heydt se v 50. letech zabýval mj. vystupňovaným právním citem kverulanta, který má dle jeho názoru charakter masky, za níž se skrývají sobecké motivy. Kverulantství má dle Heydta narcistické a histrionské prvky.[107]

V jednání kverulanta je patrná zvláštní motivace, která má *ambivalentní* – protikladné rysy: Kverulant si přeje, aby se soud stal svědkem jeho životního zápasu a dal mu zapravdu, zároveň však chce vůči soudu vystupovat jako rebel. Pokouší se úředníky a soudními osobami manipulovat tak, aby mu i přes jeho neukázněné chování dávali najevo sympatie. Kverulant si dále přeje, aby se k němu soud choval shovívavěji, než by odpovídalo jeho kverulacím a hostilním postojům. Jde o touhu po jistém rozhřešení, absoluci, která je ale ambivalentní, neboť kverulant si zároveň přeje být odsouzen, čímž by se opět prokázala velikost křivdy, jež je na něm páchána (Dietrich, str. 30-31). Lze shrnout, že kverulant touží získat převahu, ale zároveň chce mít výhody oběti. Takřka u všech kverulantů lze vystopovat určitý klíčový – spouštějící zážitek (precipitating experience, Schlüsselerlebnis“, srov. Lester, 2017, str. 507, Heydt, str. 22 a násl.), kdy se jim přihodilo skutečné bezpráví – typickým příkladem je záležitost s bytem paní K. Š. Kolem roku 2010 měla řada kverulantů anamnézu neúspěšných podnikatelů z 90. let, jejichž úpadek započal druhotnou platební neschopností. Autor si vzpomíná na historii majitele papírny z moravského regionu, který po několika letech procesů o nezaplacené pohledávky propadl kverulování do té míry, že mu byl posléze přiznán invalidní důchod z důvodů psychiatrického onemocnění.

---

[106] LESTER, ibid., s. 512.
[107] HEYDT, Arthur von der. *Querulatorische Entwicklungen.* Medizinisch- Juristische Grenzfragen, Heft 2, Carl Halle: Marhold Verlagsbuchhandlung, 1952, s. 33-34.

2. Vývoj odborného zájmu o fenomén kverulantství

V 19. a v první polovině 20. století se problém kverulantů a kverulantství těšil trvalému zájmu psychiatrů a právníků. Vznikla řada monografií a odborných pojednání, která se tímto tématem zabývala. Jejich autory jsou klasikové moderní psychiatrie, zejména v německy mluvících zemích jako E. Kraepelin, R. von Kraft-Ebbing, E. Kretschmer, K. Kolle, K. Jaspers (srov. literaturu citovanou Dietrichem, Heydtem, Lévym a Lesterem). S určitou nadsázkou lze říci, že v každé řádné učebnici nebo příručce soudní psychiatrie se nacházel text o kverulantech s malebnými kasuistikami.[108]

V meziválečném období ještě nebyla ustálená klasifikace duševních poruch. V té době se kverulantská porucha zpravidla označovala jako tzv. *paranoia querulans*.[109] Kverulanti byli totiž nahlíženi jako osoby trpící formou tzv. pobloudilosti nebo paranoie, což byl velmi široký, dalo by se říci „sběrný" pojem starší psychiatrie. Nosologicky se tato porucha – pro nás trochu překvapivě – kladla do blízkosti psychóz, zejména schizofrenie, resp. toho, co se dříve označovalo jako *dementia praecox, parafrenie* atd. Jde o těžká onemocnění, pro něž jsou charakteristické *bludy*, halucinace a rozpad myšlení. Bez účinné léčby vedou k degradaci osobnosti a k úplné invaliditě pacienta. Oproti tomu u kverulantů se jen zřídka setkáváme s perzekučními bludy zcela iracionálního obsahu, jež odporují přírodním zákonům atp. Důvodem, proč starší psychiatrie řadila kverulanty mezi psychotiky byl fakt, že k tehdejším psychiatrickým veličinám, což byli obvykle primáři ústavů pro choromyslné, se k vyšetření dostával jen zlomek nejtěžších případů mezi kverulanty: ti, u nichž soud zvažoval zbavení svéprávnosti nebo kteří se dopustili závažných zločinů a řešila se jejich příčetnost v rámci trestního řízení. Je možné, že v těchto případech existoval sociální tlak na „zneškodnění" kverulanta – jak ze strany úřadů tak i příbuzných nebo „vyšších míst", proti nimž posuzovaný kveruloval. Z toho mohla vyplynout jistá tendence řadit kverulanty mezi typické choromyslné (psychotiky), aby nemocný mohl být „zavřen do blázince".

Zároveň u některých hluboce duševně narušených kverulantů skutečně dochází k vystupňování jejich perzekučních smyšlenek v bludy.[110] Ve své anamnéze zaznamenají období,

---

[108] Viz např. BLEULER, Eugen. *Lehrbuch der Psychiatrie*, umgearbeitet von Manfred Bleuler, 8. Aufl., Zürich:1949, s. 347, 368-369, SCHULHOF, Friedrich. *Praktische Psychiatrie*, 2. Aufl. ,Wien, 1949, s. 332, srov. již BIRNBAUM, Karl. *Die Psychopathischen Verbrecher*. *Die Grenzzustände zwischen geistiger Gesundheit und Krankheit in ihren Beziehungen zu Verbrechen und Strafwesen*, 2. Aufl., Leipzig: Thieme Verlag, 1926, s. 37-45. Z českých autorů viz např. KNOBLOCH, Edward. *Duše a zločin*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1948, s. 254.

[109] U nás se psalo o „kverulatorní formě paranoie". Viz MYSLIVEČEK, *Speciální psychiatrie*. Státní zdravotnické nakladatelství, 1959 s. 116.

[110] K otázce bludů při paranoickém vývoji zajímavě viz ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*, Praha: SPN, 1989, s.56. Srov. již MYSLIVEČEK, Zdeněk. *Obecná psychiatrie*. Praha: Státní zdravotnické

která lze označit jako *psychotické epizody,* v jejichž průběhu vykazují symptomy závažného duševního onemocnění. Kverulantské chování může být navíc přítomno v prodromálním stadiu skutečných psychóz- zejména v předchorobí schizofrenie. Je známo, že určité osobnostní typy jsou hojněji zastoupeny mezi psychotiky- psychóza tu postupně vyrůstá z abnormální osobnosti.

Podstatu problému vystihl u nás Mysliveček, když zdůrazňoval, že „kverulantství není samostatná choroba, nýbrž chorobný syndrom, přicházející jak u různých psychopatů, tak i u psychos".[111] Určitým kverulantstvím se může projevovat řada duševně nemocných s rozličnými diagnózami – např. lidé v manické fázi bipolární poruchy, alkoholici, lidé se senilní demencí atd. Tyto osoby však nejsou schopny vyvinout trvalé úsilí v řízeních před úřady a soudy, které je tak typické pro skutečné kverulanty. Už před druhou světovou válkou německý psychiatr Wernicke upozorňoval na rozdíl mezi psychotickými bludy a pouhými utkvělými či ovládavými myšlenkami kverulantů (überwertige Idee, overvalued idea).[112]

Zhruba od 40. let 20. stol. se chorobné kverulantství začalo posuzovat spíše v rámci diagnostiky tzv. **poruch osobnosti/psychopatie**.[113] Taxonomie tzv. specifických poruch osobnosti se proměňovala. Kverulanty nalezneme v publikacích z 50. až 80. let zařazeny pod různými označeními – ve starších pramenech často mezi tzv. fanatickými psychopaty. Od 80. let až dosud se obvykle posuzují jako trpící tzv. **paranoidní poruchou osobnosti** (v MKN-10 pod F60.0). Místy se kverulantní (resp. kverulantská či kverulatorní) porucha uvádí výslovně jako *subtyp paranoidní poruchy* (vedle expanzivně paranoidní, fanatické a senzitivně paranoidní osobnosti).[114] Lidé s paranoidní poruchou osobnosti jsou nastaveni krajně nedůvěřivě vůči ostatním. Jde o rigidní, podezřívavé jedince, kteří podléhají často žárlivosti, závisti. Je pro ně typická *hypersenzitivita* - jsou extrémně citliví na nezájem, domnělé odmítnutí, znevážení, urážky. Své osobě přikládají nadměrný význam – ale jejich narcismus je paranoidně zaměřen- mají pocit, že jsou tak důležití, že by se ostatní proti nim mohli spiknout (Praško, str. 201). Jejich vztahy s okolím jsou konfliktní, druhé podezírají z nekalých úmyslů a považují je za původce svých neúspěchů. Nedokáží a ani nechtějí odpouštět, nesnesou kritiku. Typický je pro ně „hostile attribution bias"- tendence mylně chápat chování druhých jako

---

nakladatelství, 1959, s. 113 a Týž, *Speciální psychiatrie*, s. 111-113. Z novějších prací zmiňují rozvoj do poruchy s bludy např. BOUČEK, Jaroslav a kol. *Speciální psychiatrie*. Olomouc: LFUP, 2006, s. 180.

[111] MYSLIVEČEK, *Speciální psychiatrie*, s. 49.

[112] Srov. LESTER, *Searching for the Spectrum of the Querulous*, s. 500.

[113] Dobře je tento vývoj patrný u Myslivečka. Srov. *Speciální psychiatrie*, s. 47-49, s. 108-117.

[114] PRAŠKO, Ján a kol. *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál, 2003, s. 201 a násl. Srov. např. DOBIÁŠ, Jan et al. *Psychiatrie*. *Učebnice pro lékařské fakulty*. Praha: Avicenum, 1986, s. 227.

nepřátelské nebo opovržlivé, i když je neutrální nebo dokonce přátelské. Z hlediska temperamentu je u nich běžná dysthymie- nespokojenost, trvalá „nazlobenost“.

U klasických kverulantů zřejmě přistupují prvky další – např. prvek maniodepresivní, prvek sadomasochistický. Švýcarský psychiatr Noll ve zde citovaném článku upozorňuje na podstatné rozdíly mezi kverulanty a ostatními paranoidními osobnostmi. Vztahovačnost a nedůvěra části kverulantů směřuje jen proti úřadům, úředním osobám a procesním odpůrcům, zatímco k ostatním lidem mohou pěstovat normální vztahy, ba dokonce se mezi nimi snaží s jistou dávkou nadšení a důvěřivosti hledat spojence.

Paranoidní poruchu lze jen velmi obtížně ovlivnit psychoterapií, protože se s postiženým nedaří navázat smysluplný terapeutický vztah. K přenosu podezření a nedůvěry na terapeuta dochází i tehdy, pokud klient sám dobrovolně psychologa vyhledal (např. z důvodů psychosomatických potíží, úzkostných stavů, krize v zaměstnání či v rodině, zneužívání alkoholu atd.). Podobně omezené jsou možnosti psychiatrické farmakoterapie (experimenty s nízkými dávkami antipsychotik, srov. výklad, resp. zmínky v citovaných příručkách kolektivů J. Boučka a J. Praška).

Je na místě si položit otázku, proč ve forenzních vědách od 70. let výrazně *opadl zájem* o fenomén kverulantství. Prvním důvodem byl zmatek v psychiatrickém názvosloví, který panoval ve starší literatuře ohledně „paranoie“, kdy se tak označovaly nesouměřitelné kategorie- jak poruchy psychotické, tak i nápadné chování vyplývající z pouhých zvláštností disharmonické osobnosti. Diagnóza „paranoie“ nakonec zmizela jako samostatná nosologická jednotka, podobně se přestalo užívat např. označení „monománie“. V diagnostických manuálech (MKN a DSM) zůstaly taxonomicky vzdálené jednotky paranoidní schizofrenie a paranoidní poruchy osobnosti. Psychologové hovoří o paranoidním nastavení nebo osobnostním stylu. V době, kdy se psychopatologie diferencovala, kverulantství, jež jde spíše napříč nosologickými kategoriemi, nevyhovovalo specializacím badatelů a zaměřením výzkumů.

Druhým, závažnějším důvodem byla změna atmosféry ve společnosti s krajním důrazem na neomezenou možnost prosazovat individuální práva a nároky vůči orgánům státu. S tím souvisí i třetí důvod, kdy se od 60. let prosazovalo hnutí *antipsychiatrie*, foucaultovství („Zrození kliniky“, 1963, „Dohlížet a trestat“, 1975), které mj. varovalo před patologizací stěžovatelů a zneužíváním psychiatrie k disciplinaci osob, které se chovají non-konformně. Připomeňme postup běžný v totalitních státech, např. ve stalinském Rusku, kdy se nepohodlné

osoby izolovaly v psychiatrických zařízeních. Dle zmíněných názorů je úkolem psychiatrie pomáhat; nemá být nástrojem sociální kontroly.[115]

3. Léčba nebo represe?

K problému kverulantství existuje historicky v zásadě *dvojí přístup*. První lze označit jako **medicínský** či psychopatologický– je založen na posouzení kverulanta jako duševně nemocného člověka, který svým chování ohrožuje sebe i okolí. Řešením je psychiatrické léčení, zahrnující i možnost nedobrovolné detence ve zdravotnickém zařízení. Po právní stránce předpokládá tento přístup omezení svéprávnosti/zbavení procesní způsobilosti, případně zastoupení opatrovníkem. Medicínský přístup ke kverulantům byl původně charakteristický pro *kontinentální* Evropu, jak pro románské tak i německy mluvící země (včetně habsburské monarchie). Vycházel z ducha osvícenského racionalismu (kult práva a lékařské vědy jako nástrojů k udržování řádu ve společnosti), z vrchnostenského pojetí justice i zdravotnictví a ze spíše direktivního, paternalistického přístupu veřejných institucí k občanům.

Oproti tomu v *anglosaském* prostředí byla kverulace považována za ryze **právní**, zejména procesní problém. Nebyly zkoumány duševní vlastnosti kverulanta, ale spíše jen samo šikanózní zneužívání právních prostředků. Anglické common law znalo až do roku 1967 delikt *sudičství* „barratry“, které spočívalo v soustavném vyvolávání soudních sporů ze zlomyslnosti či jiných malicherných a nízkých pohnutek s cílem „vyvolávat neklid“. Šlo o starobylé ustanovení, jež cílilo prvotně na středověké „malkontenty“, svářící se o pozemkovou držbu. Sankcí bylo prohlášení za „obecného sudiče“ či „rušitele míru“ (common barrator) a odnětí práva k dalšímu podávání žalob (srov. „věčné mlčení“ – *perpetuum silentium*- uložené kdysi Chodům v Čechách). Stíhání pro sudičství bylo již v 19. stol. považováno za obsoletní. Místo něj byly v Anglii, Austrálii a později i v různých amerických státech přijímány zvláštní zákony, obvykle pod názvem „Vexatious Action Act“ či „Vexatious Litigant Act“; nejpřesněji lze tento název přeložit jako „zákon o žalobcích- potížistech“. I zde sankce spočívá v prohlášení určité osoby za kverulanta (vexatious litigant), přičemž dojde k zanesení jejího jména na oficiální seznam. Taková osoba není nadále připouštěna s dalšími žalobami (někdy se omezení vztahuje jen na žaloby určitého předmětu či druhu), resp. může žalovat jen se zvláštním přivolením soudu. Jindy může osoba další žalobu podat jen prostřednictvím zvláštní komise, takže se opatření podobá ustanovení opatrovníka. Příslušný k rozhodnutí bývá zpravidla nejvyšší soud nebo zákonodárný orgán. Někdy však jde jen o opatření s lokální účinností (v některých státech

[115] Srov. LESTER, *Searching for the Spectrum of the Querulous*, s. 491.

USA), kterým se zabrání nápadu kverulantských žalob u konkrétního soudu. K přijímání těchto zákonů docházelo velmi často v reakci na řádění konkrétního kverulanta, jakým byl např. Alexander Chaffers v Anglii, Isaac Wunder v Irsku nebo již zmíněný vynálezce Millane v australském státě Victoria. Zákony tohoto typu nejsou nadužívány a dotýkají se řádově jenom desítek osob.[116] Připomenout lze i civilní žalobu využívanou křivě nařčenými jako obranu v USA proti „malitious prosecution".

Oba přístupy, medicínský i ryze právní, během 20. století v jednotlivých zemích do značné míry splynuly. I v anglosaském prostředí došlo k postupnému prosazování soudních znalců- psychiatrů jako osob, na něž často bezradný soud deleguje řešení situace. K posílení významu znaleckého posuzování došlo v západních zemích i v souvislosti se vzestupem tzv. *terapeutické justice* (therapeutical jurisprudence) od 70. let 20. stol. Pokud jde o situaci u nás, již před účinností nového občanského zákoníku bylo spíše nepravděpodobné, že dojde v důsledku kverulantského chování ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům. V civilním řízení si soudy vypomáhají ustanovením opatrovníka *ad hoc* pro konkrétní řízení, s odkazem na § 29 odst. 3 o.s.ř. Tento postup byl v případě osob, jež soudy zahlcují množstvím nesrozumitelných podání, shledán vhodným i Ústavním soudem (srov. např. usnesení ve věci sp. zn. III. ÚS 2951/07 ze dne 17. 1. 2008). Opatrovníkem bývá nezřídka ustanovena obec či město, čímž kverulantovi vzniká další pole působnosti, neboť může své stížnosti směřovat i proti pracovníkům příslušných správních orgánů.

Spíše výjimečně se v případech kverulantů uplatní **nedobrovolná psychiatrická detence**. Nejspíše se tak stane v reakci na veřejný exces kverulanta, při němž je zajištěn policisty, kteří jej laicky vyhodnotí jako choromyslného a dopraví do psychiatrického zařízení. Platná úprava zdravotnického práva u nás umožňuje nedobrovolnou hospitalizaci, pokud pacient jeví známky duševní poruchy a bezprostředně závažným způsobem ohrožuje sebe a své okolí [srov. § 38 odst. 1 písm. b) zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách]. Následovat může detenční řízení, v němž místně příslušný okresní soud na základě znaleckého posudku rozhodne o další přípustnosti držení pacienta ve zdravotnickém zařízení. Z hlediska kverulantské poruchy je významné, že tzv. „umístěný" se v detenčním řízení těší širokým

[116] Např. australský *Millane Act* byl dle Freckeltona (str. 129) za prvních 60 let použit jen 8x; K historickému vývoji a odlišnostem ve vnímání kverulantství v kontinentální Evropě a v anglosaských zemích podrobně viz LÉVY, Benjamin. From paranoia querulans to vexatious litigants: a short study on madness between psychiatry and the law. Part 2, *History of Psychiatry*, Vol. 26, č. 1/2015, zejm. s. 40-41. Francouzský autor Lévy upozorňuje na veřejné sympatie k osobám, které samy vystupují u soudu bez zastoupení advokátem v USA či Austrálii (tzv. *pro se* fenomén) a na tradici individualistického anarchismu v těchto zemích, který zabraňuje spatřovat v sudičství duševní patologii. Poukazuje i na odraz v populární kultuře (filmy typu *Kramerová versus Kramer* a žánr soudního románu).

procesním právům a úprava předpokládá styk s advokátem i s dalšími osobami. Umožňuje však rovněž, aby soudní písemnosti nebyly pacientovi doručovány, pokud to doporučí znalec nebo ošetřující lékař. Pacient může na takové opatření reagovat výslovným požadavkem doručení rozhodnutí a dalších písemností. Z praxe je znám již zmíněný kontroverzní případ „šílené blogerky“ K. Š. Nedobrovolná hospitalizace je bezesporu na místě, trpí-li kverulant bludy, tzn., jde-li o stav podobný paranoidní psychóze. V jiných případech se nabízí spíše příležitost pro obratného ošetřujícího lékaře, který by přesvědčil kverulanta, aby dobrovolně souhlasil s další psychiatrickou či terapeutickou péčí. Přestože léčba může kverulantskou osobnost jen zřídka trvaleji ovlivnit, jde pro kverulanta o šanci k určitému zotavení (např. za pomoci zklidňujících farmak, srov. s postupy při manické fázi bipolární poruchy). Lze předpokládat značné dilema soudců, kteří rozhodují o nedobrovolné hospitalizaci, pokud je jim známa historie kverulanta. Soudce může být v pokušení kverulanta alespoň na čas „zneškodnit“.

Podrobnou pozornost by si zasloužil ambivalentní vztah kverulanta k jeho **právnímu zástupci** i možnost tohoto zástupce ovlivnit míru kverulací. Zpočátku přichází kverulant k advokátovi nebo k osobě poskytující právní poradenství se zdánlivou pokorou a srdečností. Překvapí však advokáta značnými nároky (zejména jej zahrne množstvím irelevantních písemností) a zvláštnostmi chování– např. dotazem, zda místnost, v níž se právní konzultace odehrává, nemůže být nahrávána. Advokát musí počítat s tím, že zkušený kverulant nosí u sebe nahrávací zařízení (totéž ostatně platí pro všechny telefonické rozhovory).[117] Pro vztah kverulanta k právnímu zástupci je charakteristický tzv. splitting - prvotní nekritická důvěra ba obdiv se snadno změní v zarputilé nepřátelství. Jindy přichází kverulant již se skrytým podezřením, že také advokát může být účasten spiknutí proti jeho osobě a ostražitě čeká na potvrzení tohoto předpokladu. Po tomto zjištění následuje v lepším případě změna právního zástupce, velmi často však stížnost podaná profesní komoře, civilní žaloba nebo trestní oznámení. Zajímavým fenoménem jsou advokáti, kteří se de facto specializují na zastupování kverulantů – především v řízeních, kde kverulant nemůže vystupovat *in propria persona* (řízení o individuální ústavní stížnosti, dovolání atp.). Takový advokát sám bývá kontroverzní osobností, s dramatickou profesionální historií. Hrozba kárné odpovědnosti advokáta je v zahraničních pramenech zmiňována jako důležitý nástroj prevence kverulantského chování. Dle mých zkušeností bývá kverulant shovívavější k mladšímu advokátovi nebo k advokátce-ženě, pokud se ovšem bezvýhradně řídí jeho pokyny (dovolí mu, aby vystupoval jako dominantní osoba znalá práva i konkrétního problému).

[117] Srov. FRECKELTON, Ian. Querulent Paranoia and the Vexatious Complainant. *International Journal of Law and Psychiatry*. Volume 11 (1988), s 131.

Jinou samostatnou otázkou je problém **nákladů řízení** a soudních poplatků, jež se tradičně považují za jednu z překážek účastnických kverulací. Není výjimečné, že kverulant odmítne zaplatit za právní služby, pokud se u soudu potkal s neúspěchem. Nemalé náklady sudičských aktivit bývají posléze jednou příčin sociálního úpadku kverulanta. Americký autor Manwell se zamýšlel nad možností ukládat kverulantům zvláštní poplatky „vexatious penalty" či „frivolous appeal penalty" (při šikanózním zneužívání opravných prostředků) podle práva některých států USA (Illinois, Kalifornie). Jde o určitou obdobu *pořádkové pokuty*, užívané dle našich procesních předpisů. Manwell poukazuje na problém těchto pokut, které obvykle *zastaví kverulanta jen v konkrétním řízení* („stops the case but not the person").[118]

4. Kverulant jako pachatel trestného činu

Kverulantství je zvláštní formou agresivního chování, které ve svých rysech poměrně ojedinělým způsobem kombinuje *iracionální a afektivní motivaci* s překvapivou *výdrží a soustavností*. Výše popsané vlastnosti, jako jsou krajní sebestřednost, nepochopení pro potřeby druhých, absence smyslu pro sociální adekvátnost a hněvivá afektivita vedou kverulanty k porušování sociálních a právních norem, k opětovným zásahům do práv a zájmů druhých osob. Obětí kverulantských tažení jsou pochopitelně osoby žalované kverulanty v civilních sporech nebo trpící jejich schválnostmi v občanském soužití. Sebezničující dopady má chronické kverulantství na samotného hlavního aktéra, který po letech kverulování bývá pravidelně zruinován ekonomicky, dochází u něj k další osobnostní degradaci a izolaci, včetně ztráty zaměstnání a rozpadu rodiny. „Křížová tažení" typických kverulantů trvají kolem 10 let, po nichž nastává vyhoření, prudké zhoršení zdravotního stavu, propad do úplné sociální izolace, nezřídka končící suicidiem.

Následky působení kverulantů se však v prvé řadě projevují ve *fungování orgánů veřejné moci*. Nutnost vyřizovat neopodstatněné kverulantské podněty a zabývat se kverulantskými požadavky a stížnostmi ubírá policistům, úředníkům a soudcům čas a energii, kterou potřebují k řádnému zvládání svých úkolů ve věcech, kde je zásahu státních orgánů skutečně zapotřebí. Pracovníci těchto orgánů musejí být stále na pozoru před hyperkritickým nazíráním veškeré své činnosti. V atmosféře antidiskriminačních kampaní a kultu bezohledného prosazování individuálních práv si nemohou být vždy jisti podporou nadřízených. Tato nejistota vede často k přehnanému formalismu a potřebě velmi pracně

[118] MANWELL, Edmund R. The Vexatious Litigant. *California Law Review*, Volume 54 (Oct 1966), Issue 4, s 1802-1803.

písemně odůvodňovat každý úřední úkon. Díky tomu se veškerá řízení prodlužují a působení veřejné moci ztrácí na efektivitě. Obavy z neférové kritiky kverulantského rázu bere úředním osobám odvahu využívat pohotově a účinně svých exekutivních a rozhodovacích pravomocí. Výjimkou však nejsou ani fyzické insultace, zejména však různé formy verbálních útoků.

Velká většina společensky škodlivých jednání kverulantů má charakter **přestupků**, a to na celé myslitelné škále od přestupků proti pořádku ve státní správě (srov. § 2 zákona č. 251/2016, o některých přestupcích), přes tzv. křivá vysvětlení, přestupky proti veřejnému pořádku, občanskému soužití i proti majetku. Téma odpovědnosti kverulanta za přestupek, zejména za opakované páchání přestupků by zasloužilo bližšího zkoumání. Základním problémem tohoto typu odpovědnosti je ovšem fakt, že uložení sankce za přestupek představuje pro typického kverulanta spíše vítaný podnět k další eskalaci „boje o právo“, který bude veden všemi dostupnými právními prostředky. Kverulanti jsou lidé, kteří se vyžívají v konfliktech s veřejnou mocí, *jen pokud tato moc uplatňuje sebeomezení* a uchyluje se k mírným sankcím. Riziko přestupkové odpovědnosti nemá pro kverulanta dostatečně odstrašivého účinku. Je spíše povzbuzením – potřebným dokladem, že na kverulantovi je pácháno příkoří, proti kterému se je třeba bránit další záplavou procesní činnosti. Oproti tomu riziko trestního stíhání je pro většinu kverulantů již nepřijatelné.

Trestnou činnost, jíž se kverulanti podle zkoumaných pramenů dopouštějí, můžeme rozdělit na několik okruhů (pro názornost uvádíme názvy trestných činů ze zvláštní části platného trestního zákoníku):

a) **„jádrové“ kverulantské delikty**, které bezprostředně vyplývají z podstaty kverulantství. Z trestných činů uvedených ve zvláštní části platného trestního zákoníku sem patří trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných (hlava X) a z nich v prvé řadě delikty soustředěné v dílu 4 – tzv. “jiná rušení činnosti orgánu veřejné moci“: Pohrdání soudem (§ 336), zasahování do nezávislosti soudu (§ 335), křivé obvinění (§ 345), křivá výpověď (§ 346) a do jisté míry i padělání a pozměnění veřejné listiny (§ 348).

Trestný čin pohrdání soudem je trestným činem hromadným, který již pro naplnění základní skutkové podstaty vyžaduje *opakování* některé ze závažných forem procesní neposlušnosti: *závažná* rušení jednání soudu, opakované urážlivé chování, znevažování soudu při soudním jednání, opakované ignorování výzev a příkazů či zmaření samotného jednání soudu.

Velký význam z hlediska kverulantských aktivit má trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání (§337). Lze tu poukázat mimo jiné na ust. § 337 odst. 3 písm. a) TZ, podle nějž je postihován ten, kdo zmaří nebo podstatně ztíží výkon rozhodnutí soudu nebo jiného orgánu veřejné moci tím, že zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou věc, které se takové rozhodnutí týká. Následující ustanovení může dopadnout na svérázný typ kverulantů, u nichž byl spouštěcím zážitkem spor o svěření nezletilých dětí do péče [srov. něm. „Ehequerulanten“, § 337 odst. 4]. Mezi „jádrové“ kverulantské delikty lze dále řadit přečin pomluvy. Tyto delikty vyplývají z *modu operandi* společného většině kverulantů a jeví se jako logická ba nezbytná součást kverulantských scénářů.

b) **násilné delikty, obtěžování a vyhrožování směřující proti úředním osobám** – vedle forem výtržnictví, nebezpečného vyhrožování či pronásledování sem patří delikty v dílu 1 hlavy X v § 323 a násl. TZ: Násilí proti orgánu veřejné moci, vyhrožování s cílem působit na orgán veřejné moci, násilí proti úřední osobě, vyhrožování s cílem působit na úřední osobu. Ze zahraničních výzkumů vyplývá poměrně vysoká prevalence takových útoků. Např. z nedávného výzkumu v Německu (2012) vyplynulo, že takřka polovina (49%) dotázaných soudců, státních zástupců a advokátů (ze souboru 296) byla během své kariéry alespoň jedenkrát obětí výhrůžek a násilí. Z těchto napadených musela přibližně třetina zůstat v pracovní neschopnosti déle než tři měsíce. Podobně švýcarská studie z roku 2013 uvádí že z 249 dotázaných kantonálních úředníků se 90% setkalo s nějakou formou zastrašujícího jednání, kam ovšem řadili projevy velmi různorodé, od pouhého zastoupení cesty, přes bouchání pěstí do stolu až k poškození věcí a telefonickým výhrůžkám.[119] Lze se jen domýšlet, jaký podíl na těchto útocích tvoří typičtí kverulanti. Spíše tyto studie podávají představu o fenomenologii jednání, která u kverulantů jako pachatelů trestného činu nalézáme. Ta mají velmi často charakter vystupňované rozepře s personálem úřadu či soudu, který začne netrpělivě reagovat na neodbytnost či dotěrnost kverulanta. Může dojít ke konfliktu s justiční stráží, ochrannou službou či policií ohledně pravidel pro vstup do úřední budovy. Stejně často však půjde o reakci pachatele na odmítnutí jeho požadavků, včetně neochoty řídících pracovníků k rozmluvě s pachatelem. Tyto delikty jsou typické jen pro část kverulantů s hyperthymními rysy.[120]

---

[119] NOLL, Thomas. Rechtliche und kriminologische Aspekte bei Drohung gegen Behörden und Beamte durch Querulanten. *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht,* sv. 132/2014, s. 217-218.

[120] K tzv. afektivním deliktům obecně viz např. NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Darja, HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. C.H. Beck, 1997, s. 82-83. K teorii tzv. *Afektdeliktu*

c) **delikty demonstrativního rázu** – jde o trestné jednání, jímž chtěl kverulant upoutat pozornost širší veřejnosti ke svému případu. Na rozdíl od afektivních deliktů sub 2 tu pachatel nezřídka postupuje po předchozím uvážení. Tyto skutky se obvykle odehrávají na místech přístupných veřejnosti a kvalifikovat je lze zpravidla opět jako výtržnictví. V nastalém konfliktu se spoluobčany, strážníky či policií může vedle deliktů proti úředním osobám dojít k ublížení na zdraví nebo k činům posuzovaným jako vydírání či omezování osobní svobody. Výjimkou nejsou ani poškození cizích věcí (např. popsáním barvou), z verbálních deliktů pak nebezpečné vyhrožování, šíření poplašné zprávy nebo činy posuzované jako „hate crime" (hanobení určité skupiny osob).

d) **další delikty vyplývající z paranoidní a nezdrženlivé osobnosti kverulanta**. Sem patří trestné činy, které kverulant spáchal bez přímé souvislosti se svojí probíhající stěžovatelskou agendou. Jde hlavně o fyzické insultace v rámci sousedských či rodinných vztahů i jednání v rámci konfliktu s neznámými osobami, které chtěl kverulant určitým způsobem napomínat či disciplinovat.[121] Velmi typické je vměšování kverulanta do konfliktů, kterých byl náhodným svědkem, zejména pokud mu situace umožní se stylizovat do role zastánce spravedlnosti. Kverulant např. vystoupí proti domnělé policejní zvůli na straně spoluobčana, vzápětí odmítne prokázat svoji totožnost, dojde ke stupňujícímu verbálnímu a posléze i fyzickému střetnutí s policistou. Následné přestupkové či trestní řízení naplno mobilizuje kverulantské instinkty obviněného.

e) **nejzávažnější trestné činy proti životu a zdraví.** Jde o výjimečné případy, kdy kverulantská kariéra vyvrcholila např. spácháním vraždy. Této malé skupině pachatelů věnuje zahraniční odborná literatura značnou pozornost ve snaze odhalit určité *prediktory* podobné eskalace u znalecky posuzovaných osob. Zkoumány byly anamnézy „šílených střelců", pro jejichž řádění se vžily americké idiomy „*killing spree*" či „going postal". Takovým byl např. Švýcar Friedrich Leibacher, který ve vládní budově kantonu Zug v roce 2001 postřílel 14 osob

---

v německém právu a forenzní nauce podrobně viz příslušné pasáže v mé práci *Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd*. UK Praha, 2011.

[121] K sousedskému teroru viz usnesení sp. zn. III. ÚS 2190/10 ze dne 9.6. 2011: „V trestní věci stěžovatelky je stupeň společenské nebezpečnosti zvyšován právě její pohnutkou zlomyslně ublížit poškozenému *zohyzděním takřka nové fasády i plotu jeho domu*. Jednání stěžovatelky nelze spravedlivě posoudit bez přihlédnutí k průběhu a souvislostem dlouhodobého sousedského sporu, který vznikl a je udržován z malicherných příčin především z iniciativy stěžovatelky, která v něm projevuje mimořádnou zarputilost a nesmiřitelnost. Nelze přehlédnout, že stěžovatelka se vůči poškozenému i dalším obyvatelům obce dopouští útoků soustavně.(…) poškozeného K. *bila do hlavy holí.* Pro podezření z uvedených trestných činů bylo proti ní vedeno trestní stíhání i poté, co poškozeného *polila močůvkou*. Obecné soudy, zejména soud nalézací, v odůvodnění svých rozhodnutí opakovaně zdůrazňují nesnášenlivost a agresivitu stěžovatelky."

a dalších 18 zranil, aby poté spáchal sebevraždu. Z písemného provolání, které měl Leibacher u sebe, vyplynulo, že se považoval za oběť pronásledování a komplotu ze strany státních orgánů. Leibacher (nar. 1944) měl za sebou dlouhou kariéru konfliktů s úřady; v minulosti byl stíhán za fyzické útoky, ohrožování lidí pistolí, domácí násilí, exhibicionismus, delikty v dopravě a falšování listin. Střelbou vyvrcholil jeho zápas se švýcarskou justicí, v němž původně šlo o spor s řidičem autobusu, který Leibachera žaloval za napadení. Post factum bylo zjištěno, že Leibacher vedl četné další soudní spory a řízení o stížnostech, která podle svědků sám vyvolával „jako své hobby". Dále bylo zjištěno, že Leibacher úředníkům opakovaně vyhrožoval, aniž by to pro něj mělo závažnější důsledky (Noll, str. 213). V kriminologické literatuře vedou podobné případy k úvahám nad možností odhadnout nebezpečnost podobných osob, zejména riziko realizace výhrůžek. Odhady rizik tu jsou ještě mnohem obtížnější než v případech psychotiků, kteří obvykle již byli v psychiatrické péči a jimž lze připsat jednoznačnou diagnózu duševní nemoci (obvykle paranoidní schizofrenie). Švýcarský autor Noll se na základě Leibacherova případu pokusil vymezit vysoce rizikovou skupinu kverulantů, kterou označuje jako „Typ Q+". Je pro ně charakteristická delší historie antisociálních jednání, užívání výhrůžek a násilí. Prevence tu má spočívat v registraci osob, které se dopustily vyhrožování úředním osobám (opatření provedené ve Švýcarsku po Leibacherově cause) a v proškolení úředníků, kteří mají hlásit i zdánlivě méně závažné incidenty. Pracovníkům státních orgánů a zdravotnických zařízení má být k dispozici psychologické poradenství a možnost supervize, resp. žádosti o mediaci nezávislou osobou (Noll, str. 223 a násl.). U nás lze za nástroj prevence považovat povinnosti a oprávnění policie podle zákona č. 119/2002 Sb. o střelných zbraních a střelivu. Jde zejména o ustanovení týkající se *zdravotní způsobilosti držitele zbrojního průkazu*, včetně oznamovací povinnosti lékařů a o povinnost policie vyzvat držitele průkazu k lékařské prohlídce, existuje-li u něj důvodné podezření na ztrátu zdravotní způsobilosti (§ 20a odst. 3 cit. zákona).

5. Otázka příčetnosti kverulanta a problém trestních sankcí

Z hlediska trestní odpovědnosti je nesporně klíčovou otázkou příčetnost kverulanta. Obvykle dnes nepanují pochybnosti v rovině tzv. biologického kritéria nepříčetnosti. Osoby s výše popsaným extrémním kverulantským chováním a kariérou kverulanta zpravidla vykazují symptomy paranoidní nebo jiné specifické poruchy osobnosti. Ta sice není duševní nemocí v užším slova smyslu, přesto jde o *duševní poruchu* jako závažnou odchylku od běžné interindividuální normy. Patologický ráz kverulantské poruchy lze dovodit z příslušných

diagnostických manuálů. Lze poukázat i na samotnou dikci § 123 TZ, kde v demonstrativním výčtu duševních poruch nalezneme „těžkou asociální poruchu osobnosti“ nebo „jinou těžkou duševní odchylku“. Lékařské zjištění duševní poruchy je však pouhým východiskem pro zkoumání jejího vlivu na spáchání trestného činu. Forenzní význam poruchy, musí být takový, aby v jejím důsledku pachatel *tempore criminis* pozbyl schopnosti rozpoznat protiprávnost činu, případně nebyl s to své jednání ovládnout.

V případech kverulantů psychiatrické znalecké posudky u nás i v zahraničí takřka vždy konstatují jen *mírné* (tzn. nepodstatné, srov. § 27 TZ) snížení uvedených schopností.[122] Děje se tak zejména tehdy, pokud kverulant spáchal násilný trestný čin. Jde o součást ustáleného přístupu k posuzování odpovědnosti psychopatů (zejména osob s disociální poruchou). Je pravda, že delikty kverulantů mívají silně afektivní ráz – obvykle jde o napadení (fyzické či verbální) ve vystupňovaném afektu hněvu. Kverulant si je však vědom, že se dopouští jednání přinejmenším formálně zakázaného, přestože si je může racionalizovat jako vyprovokované domnělým pronásledováním a příkořím (srov. § 146a TZ). Stenický afekt kverulanta, přestože se jeví pozorovatelům hrozivě, nemívá neovladatelný ráz. Naopak zde hraje značnou roli *prvek histriónský*: výtržnosti a napadení ze strany kverulantů bývají divadlem pro přihlížející publikum (kverulant by se mnohdy zdržel útoku, pokud by s napadeným jednal mezi čtyřma očima).

Váhat ohledně příčetnosti lze do jisté míry *u psaných projevů* kverulantů, kde kverulantská vášeň postiženého strhává k extrémním výhrůžkám, pomluvám, nařčením atd. „Dramatické“ psaní slouží kverulantům k odreagování afektu a vnitřní tenze, dovedou však nahlédnout antisociální dosah výhrůžek jako formy agrese vůči adresátovi (tento dosah kverulant často spíše přeceňuje) a podle tohoto náhledu mohou i jednat (písemnost neodeslat).[123] Z tohoto hlediska je třeba přistupovat s větší shovívavostí k projevům *na internetu* (různá diskusní fóra, sociální sítě, ale také spontánní odesílání e-mailů, které neumožňují korekci napsaného *ex-post)*. Je možné, že část kverulantů si není plně vědoma veřejného dosahu projevů na internetu a vedení „blogu“ chápe spíše jako autoterapeutickou činnost. Nepříčetnost v důsledku duševní poruchy lze kverulantům přiznat zpravidla jen v případech, kdy ovládavé myšlenky skutečně přerostly v paranoidní či perzekuční bludy zjevně nesmyslného obsahu (psychotická epizoda, viz předchozí výklad). Takový nemocný je

[122] Srov. nověji PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3. vydání, GRADA, 2009, s. 85-89; ze starších prací velmi podrobně ŠTUDENT, cit. dílo, s. 58- 69.
[123] Nad otázkou příčetnosti kverulantů se podrobně zamýšlí Heydt v citované práci (str. 68-70). Srov. i obecnější úvahy o trestní odpovědnosti osob s poruchami osobnosti v citovaném díle Študentově.

nevývratně přesvědčen o pravdivosti svých bludů, přestože se protiví jednoduché logice či přírodním zákonům a není schopen své jednání rozumně regulovat.

Vedle nepříčetnosti si lze spíše v teoretické rovině představit i situace, kdy kverulant trestný čin spáchal v důsledku právního omylu, v tzv. putativní nutné obraně či v domnělé krajní nouzi. Právní omyl by mohl být projevem kverulantovy typické „právní tvořivosti“, kdy z právních předpisů jsou mimo kontext vytrhávána dílčí ustanovení, ústavní články nebo výroky vyšších soudů o základních právech a svobodách jsou aplikovány s „důsledností“ *ad absurdum.* Závažnější mohou být výtržnosti či napadení, kdy se kverulant domnívá, že je oprávněn zasáhnout proti domnělé „svévoli“ úředních osob.

Z pohledu trestního práva je citlivým problémem **otázka sankcí**, jimiž lze kverulanty účinně postihnout za trestné činy spáchané v rámci kverulací. Lze tu uvažovat v podstatě o třech problémových okruzích, jimiž jsou

1. otázka ochranných opatření
2. otázka alternativních trestů (včetně vyslovení dohledu a uložení různých omezení v rámci podmíněného odsouzení)
3. otázka výkonu trestu odnětí svobody

Pokud jde o ochranná opatření, v úvahu tu připadá **ochranné léčení** psychiatrické, které však bývá klasickým kverulantům ukládáno jen zřídka. Důvodem je zmiňovaný charakter poruch osobnosti, které nejsou klasickými duševními nemocemi, jež by šlo výrazně terapeuticky ovlivnit (např. ve srovnání s psychózami či závislostmi). V případě kverulanta lze navíc očekávat krajně odmítavý přístup k nařízené léčbě, kterou bude nemocný vnímat jako záludnou patologizaci svého boje za spravedlnost. Režim ambulantního léčení zřejmě jen zavdá podnět k další záplavě kverulací vůči zdravotníkům i OČTŘ. Ústavní léčba se navíc bude jevit jako zásah nepřiměřený, pokud se kverulant dopouštěl jen bagatelních výtržností či verbálních deliktů. Ochranné léčení tak přichází ke slovu zpravidla jen v případech, kdy kverulant spáchal v afektu závažnější násilný čin, případně se fyzických útoků dopouští opakovaně, takže je třeba zajistit ochranu společnosti [srov. § 99 odst. 2 písm. a) TZ]. V těchto nejzávažnějších případech

nelze paradoxně vyloučit i jistý náhled kverulanta, že tentokrát již jeho jednání překročilo únosnou míru a „musí se léčit“.[124]

Jako ochranné opatření v případě kverulantských deliktů lze jistě užít i **zabrání věci** (srov. případy kverulantů souzených za skutky naplňující dříve znaky „sprejerství“, resp. poškození cizí věci a páchání různých schválností, kdy lze kverulantovi zabrat jeho „instrumenta sceleris“, např. štětce a barvy, transparenty či tabule s nápisy, difamující brožury, letáky, megafon, reproduktory atd.).

Rovněž při **ukládání trestů** osobám s kverulantskou poruchou je třeba mít na zřeteli, že každá sankce kverulanta v prvé řadě utvrdí v jeho přesvědčení, že je nespravedlivě pronásledován. Přesto u většiny kverulujících osob působí již sama *pohrůžka* citelným trestem dostatečně k tomu, aby se vyvarovali závažnějších trestných jednání (zejm. fyzických napadení, ale také otevřených výhrůžek násilím). Pro mnohé kverulanty je ostatně typické, že své chování vědomě udržují *na samé hranici trestně nepostižitelného*. Velký význam má skutečnost, zda právní řád obsahuje hrozbu trestního stíhání pro maření předběžných opatření a dalších příkazů soudu či jiných orgánů. Riziko trestního stíhání bývá pro kverulanty mezí, kterou překračují spíše neplánovaně, ve vystupňovaném afektu a v reakci na razantnější odmítnutí. I proto se domnívám, že kverulantům je nejvhodnější za většinu pro ně typických přečinů ukládat *podmíněný trest* odnětí svobody. Pokud by měl být tento druh trestu kombinován s vyslovením dohledu probačního úředníka a uložením přiměřených omezení či povinností [§ 48 odst. 4 TZ] je tu třeba mít na zřeteli stejná úskalí jako v případě ambulantního ochranného léčení. Za málo vhodné lze mít další alternativní tresty, snad s určitou výjimkou domácího vězení v případě, že se kverulant soustavně dopouští výtržností na veřejnosti či fyzicky insultuje spoluobčany. Dle zkušeností z aplikační praxe lze tušit, že např. peněžitý trest bude jen obtížně vymahatelný a pokus o jeho výkon povede jen k dalšímu znásobení kverulantských aktivit. Tento důsledek má ovšem výkon každého trestu, včetně samotného odnětí svobody, pokud jde o produkci dalších písemností. Uvěznění se týká hlavně osob, které se dopustily situačních vražd a těžkých ublížení na zdraví. Je třeba ovšem mít na zřeteli, že *stěžovatelské chování vězňů* ve velké většině není projevem kverulantství ve smyslu námi popisovaném, přestože se mu může podobat. Zde se jedná častěji o osoby s disociálními rysy, které v chronickém stěžování, opakovaných neopodstatněných návrzích na povolení obnovy řízení, v nepravdivých nařčeních vězeňského personálu atd. spatřují odplatu za své odsouzení. Z aplikační praxe si vzpomínám na velmi

[124] Starší psychiatrická literatura se stavěla k detenci nařízené trestním rozsudkem méně zdrženlivě – Heydt poukazoval na nebezpečí, které pro společnost představují „expanzivní kverulanti“, jejichž kverulace se stále stupňují (tyto je třeba odlišovat od „kverulantů příležitostných“, viz cit. dílo str. 71-73).

inteligentního mladého vězně s diagnózou disociální poruchy osobnosti, odsouzeného za vraždu k mnohaletému trestu, který se rozhodl „svléci z taláru“ jistou soudkyni. Toho chtěl docílit zasypáváním této soudkyně, funkcionářů soudu a všech myslitelných orgánů veřejné moci nejrůznějšími podáními a následně opravnými prostředky.

Konečně nelze přehlédnout, že řada kverulantů vystupuje v trestním řízení také v postavení **oznamovatelů a poškozených**. Často lze na ně vztáhnout učení o viktimologickém zavinění a tzv. agravující (hypertrofující) oběti trestného činu. Z praktického hlediska tu je důležitá možnost policie vyřešit opakovaná trestní oznámení tzv. *administrativním uložením* (založením). Jde o vžitý postup, jenž se dosti volně opírá o výklad ust. § 158 odst. 2, 3 TŘ – kverulant je upozorněn na to, že se policie nebude zabývat jeho opakovanými oznámeními, pokud v nich nebudou obsaženy žádné nové skutečnosti, na jejichž základě by bylo možné zahájit úkony trestního řízení. Tyto přípisy jsou pak toliko administrativně registrovány (ukládány), aniž by policejní orgán musel opětovně rozhodovat o odložení věci.[125]

Závěr

Forenzní psychopatologie a kriminologie jako věda odráží vývoj celospolečenských nálad, pokud jde o volbu problémů, jimiž se badatelé chtějí zabývat. Tento příspěvek si kladl za cíl stručně představit mnohorozměrný problém jednání a odpovědnosti osob s kverulantskou poruchou. Jde o téma, které alespoň u nás zůstává prakticky nepovšimnuto (až na zmínky v některých starších pracích). Porovnejme současný velký zájem českých autorů o tzv. stalking s takřka úplnou absencí zmínek o kverulantství. Jde přitom o jevy v mnoha ohledech příbuzné – např. pronásledovatelé celebrit, o kterých se dnes hojně píše, mají s kverulanty mnoho společných rysů. Viz termíny jako „fixated loners“ či „long standing grievance“ užívané literatuře o stalkingu, jež připomínají anamnézu kverulantů. Obnovený zájem o kverulanty v západních zemích v současné době paradoxně vychází z liberálního diskurzu: souvisí s určitou panikou kolem mužské agresivity, hegemonní maskulinity a z jisté přecitlivělosti na projevy fyzického násilí na veřejnosti, kterého se kverulanti občas dopouštějí. Téma kverulantství lze rovněž zařadit do širšího okruhu otázek kriminální predikce, profilování a odhadu nebezpečnosti pachatele. Po právní stránce se téma fakticky rozpadá na celou řadu dílčích hmotněprávních i procesních otázek. Lze je zkoumat i v nejobecnějších souvislostech ochrany základních práv a svobod a mezí přípustného prosazování individuálních zájmů prostředky

[125] ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUCHTA, Josef. a kol. *Trestní právo procesní*, 4. vydání, Praha: C.H. Beck, 2013, s. 497.

práva. Po kriminologické stránce téma úzce souvisí s problematikou afektivních a verbálních deliktů, motivace trestného jednání a zábran pachatele. Pro futuro by bylo vhodné iniciovat alespoň nevelký empirický výzkum na toto téma, který by bylo možné zaměřit na zkušenosti osob, jež se s kverulanty běžně setkávají při výkonu své profese (úředníků, advokátů, soudců, policistů, pracovníků ve zdravotnictví, v nevládním sektoru či v sociálních službách).

Seznam literatury:

BIRNBAUM, Karl. *Die Psychopathischen Verbrecher*. *Die Grenzzustände zwischen geistiger Gesundheit und Krankheit in ihren Beziehungen zu Verbrechen und Strafwesen*, 2. Aufl., Leipzig: Thieme Verlag, 1926.

BLEULER, Eugen. *Lehrbuch der Psychiatrie*, umgearbeitet von Manfred Bleuler, 8. Aufl., Zürich, 1949.

BOUČEK, Jaroslav a kol. *Speciální psychiatrie*. Olomouc: Lékařská fakulta UP, 2006.

DIETRICH, Heinz. *Querulanten*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1973.

DOBIÁŠ, Jan et al. *Psychiatrie. Učebnice pro lékařské fakulty*. Praha: Avicenum, 1984.

DUFKA, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976.

FRECKELTON, Ian. Querulent Paranoia and the Vexatious Complainant. International Journal of Law and Psychiatry. Volume 11 (1988), s. 127- 143.

HEYDT, Arthur von der. *Querulatorische Entwicklungen. Eine Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der Dynamik der Wechselwirkung von Erlebnis und Charakter, der Differentialdiagnose und der forensischen Beurteilung*. Medizinisch- Juristische Grenzfragen, Heft 2, Halle: Carl Marhold Verlagsbuchhandlung, 1952.

HOLUBEC, Stanislav. *Výměna elit. Sociologické aspekty tzv. sametové revoluce*. Praha: Futura, 2002.

KNOBLOCH, Edward. *Duše a zločin*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1948.

KNOBLOCH, Ferdinand, KNOBLOCHOVÁ, Jiřina. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1965.

LESTER, Grant. Searching for the Spectrum of the Querulous. In PETHERICK, Wayne, SINNAMON, Grant (eds.) *The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior*. *Victim and Offender Perspectives.* Elsevier Academic Press, 2017, s. 489-522.

LESTER,Grant, SMITH, Simon. Inventor, Entrepreneur, Rascal, Crank or Querulent?: Australia's Vexatious Litigant Sanction 75 Years On. *Psychiatry, Psychology and Law*, Volume 13, 1/2006, s. 1-27.

LÉVY, Benjamin. From paranoia querulans to vexatious litigants: a short study on madness between psychiatry and the law. Part 1, *History of Psychiatry*, Vol. 25, č. 3/2014, s. 299-316.
LÉVY, Benjamin. From paranoia querulans to vexatious litigants: a short study on madness between psychiatry and the law. Part 2, *History of Psychiatry*, Vol. 26, č. 1/2015, s. 36- 49.
MANWELL, Edmund R. The Vexatious Litigant. *California Law Review*, Volume 54 (Oct 1966), Issue 4, s. 1769 – 1804.
MYSLIVEČEK, Z. *Obecná psychiatrie.* Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1959.
MYSLIVEČEK, Z. *Speciální psychiatrie*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1959.
NETÍK, Karel, NETÍKOVÁ, Darja, HÁJEK, Stanislav. *Psychologie v právu. Úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd., Praha: C.H. Beck, 1997.
NOLL, Thomas. Rechtliche und kriminologische Aspekte bei Drohung gegen Behörden und Beamte durch Querulanten. *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht,* sv. 132/2014, s. 210- 221.
PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 3 rozšířené a aktualizované vydání, GRADA, 2009.
SCHULHOF, Friedrich. *Praktische Psychiatrie*, 2. Aufl. Wien: Urban & Schwarzenberg, 1949.
ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina: *Případ bláznivé blogerky. Česká justice ráda uklízí lidi na psychiatrii*. [cit. 30. 1. 2018] Dostupné na https://www.respekt.cz/z-noveho-cisla/pripad-blaznive-blogerky
ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUCHTA, Josef. a kol. *Trestní právo procesní*, 4. vydání, Praha: C.H. Beck, 2013.
ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*, Praha: SPN, 1989.

JUDr. Jaromír Hořák, Ph.D.
Univerzita Karlova, Právnická fakulta
katedra trestního práva
nám. Curieových 7, Praha 1
horak@prf.cuni.cz

ROLE MORÁLNÍHO VYVÁZÁNÍ V AGRESIVNÍM A ANTISOCIÁLNÍM CHOVÁNÍ

VERONIKA JURÍČKOVÁ, MAREK PREISS

Národní ústav duševního zdraví, 1. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt

Studium morálního vyvázání se nabízí potenciál pro pochopení intrapsychických mechanismů, které jsou základem pro vývoj antisociálního a kriminálního chování. Zkoumání modelu morálního vyvázání by mohlo zvýšit naše chápání toho, jak mohou kognitivní mechanismy vysvětlit, proč se lidi oddělují a jsou lhostejní k sociálním a morálním hodnotám. V kriminologii má dlouhou historii studium morálního vyvázání se ve spojitosti s agresivním a antisociálním chováním nejen v dospělosti, ale i v dětském a adolescentním věku.

Klíčová slova

morální vyvázání, antisociální chování, psychopatie, pachatelé trestné činnosti

Abstract

The study of moral disengagement offers the potential for understanding the intrapsychic mechanisms that are the basis for the development of antisocial and criminal behavior. Exploring the model of moral disengagement could increase our understanding of cognitive mechanisms, which explain why people are distant and indifferent to social and moral values. Criminology has a long history of studying moral disengagement in connection with aggressive and antisocial behavior not only in adulthood, but also in childhood and adolescence.

Key words

moral disengagement, antisocial behavior, psychopathy, crime offenders

Úvod

Zprávy o krutostech a podvodech, v nás vyvolávají otázku, proč jsou lidi schopni se chovat neeticky prakticky ve všech oblastech společnosti (obchod, zaměstnání, vláda, vzdělání, sport, náboženské instituce atd.). Jak je možné, že někteří lidé nejsou schopni si ani vzít něco, co jim nepatří, a jiní lidé bez ostychu páchají závažné zločiny jako je vražda či znásilnění?

Základní důvod, proč se většina jedinců distancuje od páchání závažného trestného jednání, se týká morálky (DeLisi et al., 2014)[126] a morální výchovy.

Morálka a morální chování jsou záležitostí svobodné lidské vůle, kterou lze z empirického hlediska jen obtížně předpovídat. Problém psychologické interpretace morálky a konceptů jako morální usuzování, morální identita či morální vyvázání nejen pro účely výzkumu spočívá v tom, že psychologickými – empiricky definovanými prostředky – studujeme abstraktní filosofická témata, která jsou s ohledem na svůj filosofický původ empiricky nezachytitelná. Morální vyvázání se umožňuje klasifikovat morální jednání z určité předem definované perspektivy a je jedním z konceptuálních pokusů empiricky měřit to, co je z hlediska své podstaty empiricky neměřitelné. Navzdory tomu poskytuje tento psychologický konstrukt odpovědi na mnohé otázky spojené s eticky problematickým a antisociálním chováním a hraje významnou roli ve vysvětlení, jak je možné, že lidé páchají na druhých krutosti nebo podvody v korporacích bez zřetelného „kognitivního distresu".

Jednotlivci, kteří se chovají nečestně (např. chovají se agresivně nebo ubližují ostatním), mění své přesvědčení o svých špatných činech prostřednictvím morálního vyvázání a tím zmírňují kognitivní disonanci (Shu, Gino, Bazerman, 2009)[127]. Nesoulad mezi tím, co člověk ví, že je správné a tím, co cítí, že musí udělat, nazývaný jako kognitivní disonance, je dobře známý fenomén, který spolu s morálním distresem může vést až k morální necitlivosti a morálnímu vyvázání.

1. Vymezení pojmu

Morální vyvázání se, klíčový pojem Alberta Bandury (moral disengagement; Bandura, 1991; Bandura et al., 1996; Bandura, 1999)[128], umožňuje zarámovat většinu otázek, které jsou spojeny s tematizací morálky a je také jeden z klíčových pojmů, který nabízí určitou perspektivu, jak uchopit problém morálního selhání bez pocitu viny a výčitek. Podle jeho teorie

---

[126] DELISI, Matt, PETERS, David J., DANSBY, Tamerria, VAUGHN, Michael G., SHOOK, Jeffrey J., HOCHSTETLER, Andy. Dynamics of Psychopathy and Moral Disengagement in the Etiology of Crime. *Youth Violence and Juvenile Justice.* 2014, roč. 12, č. 4, s. 295-314.

[127] SHU, Lisa L., GINO, Francesca, BAZERMAN, Max H. Dishonest Deed, Clear Conscience: Self- Presentation Through Moral Disengagement and Mtivated Forgetting. Harvard Business School NOM Unit Working Paper. 2009, s. 53.

[128] BANDURA, Albert. Social cognitive theory in moral thought and action. In: *Handbook of moral behavior and development.* New Jersey: LEA, 1991. 45- 103.

[3] BANDURA, Albert, BARBARANELLI, Claudio, CAPRARA, Gian Vittorio, PASTORELLI, Concetta. Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Personality and Social Psychology.* 1996, roč. 71, č. 2, s. 364-374.[3] BANDURA, Albert. Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review.* 1999, roč. 3, s. 193-209.

jsou lidé, kteří mají vyšší tendence k morálnímu vyvázání, schopni kognitivně deaktivovat seberegulační funkce a osvobodit se od vnitřních rozpaků, které vznikají, když chování porušuje vnitřní morální normy (Christian, Ellis, 2014)[129].

Morální vyvázání se má praktické implikace do klinické psychologie a psychiatrie, je základním mechanismem pro rozvoj antisociálního chování a součástí porozumění kriminálním deliktům i pocitům viny a vině skutečné. Zároveň nám může pomoci porozumět etiologii a udržování tohoto chování (Hyde, Shaw, Miolanen, 2010)[130]. Tento velice rozšířený fenomén funguje v každodenních situacích, kdy důstojní lidé rutinně vykonávají činnosti mající škodlivé účinky, aby prosadili své vlastní zájmy a získali profit a žádný jedinec nebo skupina nemůžou tvrdit, že jsou naprosto imunní vůči jeho účinkům (Johnson, 2014)[131].

Morální vyvázání je tedy používáno jako proces, který umožňuje udělat ze škodlivého chování osobně přijatelné přesvědčení, že toto chování je ve skutečnosti morálně přípustné (Bandura et al., 1996; Bandura, 1999)[3]. Toto přesvědčení může mít několik podob: vnímání neetického chování jako prostředek sloužící morálním účelům, připisování chování vnějším podnětům, překrucování následků chování nebo dehumanizací obětí neetického chování. Tyto způsoby morálního vyvázání vysvětlují, jak jednotlivci hodnotí své činy tak, aby vypadali méně nemorálně (Shu, Gino, Bazerman, 2009)[132].

Zdá se, že morální vyvázání má svou roli i na individuální afektivní úrovni, protože lidem pomáhá zbavit se pocitu sebeodsuzování, které by mělo být spojené s nežádoucím chováním. Tento kognitivní mechanismus deaktivuje morální seberegulační procesy, které přirozeně brání neetickému jednání a vysvětlují, proč mají lidé tendenci zapojit se do neetického chování bez zjevných pocitů viny či výčitek. Mechanismy morálního vyvázání tak mohou nepřímo působit na škodlivé chování tím, že zmírňují pocit negativních emocí spojených s tímto

---

[129] CHRISTIAN, Jessica Siegel, ELLIS, Aleksander P. J. The Crucial Role of Turnover Intentions in Transforming Moral Disengagement Into Deviant Behavior at Work. *J Bus Ethic.* 2014, roč. 119, s. 193–208.

[130] HYDE, Luke W., SHAW, Daniel S., MOILANEN, Kristin L. Developmental Precursors of Moral Disengagement and the Role of Moral Disengagement in the Developemental of Antisocial Behavior. *J Abnorm Child Psychol.* 2010, roč. 38, č. 2, s. 197–209.

[131] JOHNSON, Craig E. Why "Good" Followers Go "Bad": The Power of Moral Disengagement *Journal of Leadership Education.* 2014, s. 36-50.

[132] SHU, Lisa L., GINO, Francesca, BAZERMAN, Max H. Dishonest Deed, Clear Conscience: Self- Presentation Through Moral Disengagement and Mtivated Forgetting. Harvard Business School NOM Unit Working Paper. 2009, s. 53.

chováním (Aguiar, 2016)[133]. Lidé s vyšší tendencí k morálnímu vyvázání proto uváděli méně pocitů viny (Boardley, Kavussanu, 2011)[134].

Morální vyvázání se zkoumalo jako prediktor agresivního a delikventního chování a na základě výsledků studií je s nimi i spojováno. Zdá se, že pojem neutralizační techniky popsané v roce 1957 autory Sykes a Matza a pojem sebestředné kognitivní zkreslení zavedený autorem Gibbs a jeho (1996) kolegy popisují kognitivní procesy srovnatelné s morálním vyvázáním. Tyto procesy pomáhají jedinců zdůvodňovat jejich činy, které jsou v rozporu s jejich morálními přesvědčeními a sebepojímáním a jsou tak klíčovými mechanismy pro pochopení agresivního a obecně delikventního chování jedinců, kteří se sami domnívají, že dodržují pravidla a jednají v souladu s morálními standardy (Ribeaud, Eisner, 2010, str. 299)[135]. Autoři Ribeaud a Eisner (2010, str. 301)[10] ve své studii porovnávají tyto konstrukty a nazývají je obecně jako morální neutralizace. Přehled konceptů morální neutralizace zobrazuje tabulka č. 2.

Tabulka č. 1: Přehled konceptů morální neutralizace (Ribeaud, Eisner, 2010, str. 301)[10]

Kognitivní mechanismy	**Neutralizační techniky (Sykes, Matza, 1957)**	**Morální vyvázání (Bandura et al., 1996)**
Kognitivní restrukturalizace	• Odvolání se na vyšší loajalitu • Eufemistický jazyk (implicitní)	• Morální ospravedlňování • Eufemistické nálepkování • Výhodná srovnání
Minimalizace vlastního přičinění	Odmítnutí odpovědnosti	• Přemístění odpovědnosti • Rozptýlení odpovědnosti
Nerespektování/ zkreslení negativních vlivů	Odmítání škod	• Překrucování důsledků • Zkreslování důsledků

Morální vyvázání zůstává u jedinců relativně stabilní v průběhu času. Využívaní praktik kognitivní restrukturalizace neetického chování, v němž se člověk angažuje, je pak pro jedince

[133] AGUIAR, Tiago Francisco Teixeira Gomes Monteiro. Moral disengagement and the emotional concomitants of subjective group dynamics. Tese de Doutoramento. 2016, s. 242.

[134] BOARDLEY, Ian, KAVUSSANU, Maria. Moral disengagement in sport. *International Review of Sport and Exercise Psychology.* 2011, roč. 4, č. 2, s. 93-108.

[135] RIBEAUD, Denis, EISNER, Manuel. Are Moral Disengagement, Neutralization Techniques, and Self-Serving Cognitive Distortions the Same? Developing a Unified Scale of Moral Neutralization of Aggression. *International Journal of Conflict and Violence.* 2010, roč. 4, č. 2, s. 298-315.

obvyklé používat opakovaně a využívá tyto praktiky i během normativního chování (Moore, 2008, str. 3)[136]. Podle Moorové (2008, str. 3)[11] je nutno konstatovat, že morální vyvázání není možné vnímat jako stabilní rys, ale spíše jako kognitivní orientaci na svět, která je ovlivněna sociálními kontexty, v nichž působí.

Autoři Shu, Gino a Bazerman (2009)[137] naopak vnímají morální vyvázání spíše jako důsledek neetického jednání, než jako nezávislý prediktor chování s cílem vysvětlit, jak obyčejní lidé běžně ospravedlňují své nemorální chování. Ve své studii zkoumají, zda rozhodnutí jednat neeticky může motivovat k reálným změnám v morálce a v paměti prostřednictvím procesu morálního vyvázání a jestli nečestné chování vede k motivovanému zapomenutí etických norem a standardů. Vzhledem k tomu, že motivace je klíčovou složkou paměti, zkoumají, zda existuje tzv. „strategické zapomínání“ morálních pravidel poté, co se člověk rozhodne chovat neeticky (Shu, Gino, Bazerman, 2009)[138]. Použitím hypotetických scénářů zjistili, že pouhé popisy nepoctivého chování vyvolaly morální vyvázání.

Morální vyvázání se nejen projevuje v násilí, ale také ovlivňuje naše vnímání, kdo si ho zasluhuje a kdo ne. Lidé dosahují vyšší míry morálního vyvázání, když uvažují o svém vlastním chování, než když posuzují nečestné chování jiných osob. Lidé dokonce vykazují nižší míru morálního vyvázání při posuzování nečestného chování než při posuzování čestného chování. To znamená, že lidé jsou morálně přísnější (nižší úroveň morálního vyvázání), když si představovali nepoctivost druhých, ale jsou více morálně shovívaví (vyšší úroveň morálního vyvázání) při pouhé představě vlastní nečestnosti. Při posuzování vlastního chování se účastníci stali morálně přísnějšími, když si jen představili, že se chovají čestně, ale stali se více morálně shovívaví, když si jen představili svou vlastní nečestnost. Studie autorů Shu, Gino a Bazerman (2009)[13] tedy potvrzuje důkazy o vlivu vlastního nečestného ale i čestného chování na morální vyvázání. Dále naznačují, že morální vyvázání je ovlivněno také příležitostí k podvádění - prostředí, které umožňuje podvádění, systematicky zvyšuje morální vyvázání.

---

[136] MOORE, Celia. Moral Disengagement in Processes of Organizational Corruption. *Journal of Business Ethics.* 2008, roč. 80, č. 1, s. 129-139.

[137] SHU, Lisa L., GINO, Francesca, BAZERMAN, Max H. Dishonest Deed, Clear Conscience: Self- Presentation Through Moral Disengagement and Mtivated Forgetting. Harvard Business School NOM Unit Working Paper. 2009, s. 53.

[138] SHU, Lisa L., GINO, Francesca, BAZERMAN, Max H. Dishonest Deed, Clear Conscience: Self- Presentation Through Moral Disengagement and Mtivated Forgetting. Harvard Business School NOM Unit Working Paper. 2009, s. 53.

2. Mechanismy morálního vyvázání

Bandura (1986)[139] argumentuje, že lidé dělají neetická rozhodnutí, když morální sebe-regulační procesy, které normálně brání neetickému chování, jsou deaktivovány pomocí několika vzájemně propojených kognitivních mechanismů označených jako morální vyvázání.

Morální vyvázání popisuje deaktivaci seberegulačních a sebesankčních mechanismů, která chrání nemorálně se chovajícího jedince před negativními pocity, zejména před vinou a studem (Fráňová, 2010, str. 182)[140]. Fráňová (2010) uvádí, že se jedná o jakési uvolnění morální kontroly chování a vyvázání se z určitých morálních norem, které bývá spojeno s desinhibující agrese. Strategie, kterými mají jedinci tendenci vyjadřovat morální vyvázání, tvoří osm různých sociálně - kognitivních mechanismů.

Prvním z nich je *morální ospravedlňování*, které slouží k omluvení špatných prostředků a procesů k dosažení dobrých cílů (Osofsky, Bandura, Zimbardo, 2005)[141]. Prohlížení špatných aktivit, které slouží na dosažení důstojných cílů, eliminují jakékoli špatné sebehodnocení za jejich vykonávání a dokonce může vyvolat pocity hrdosti, když jsou vykonány správně (White, Bandura, Bero, 2009)[142].

Eufemistické nálepkování směřuje ke snížení závažnosti nemorálních činů pomocí termínů a vyjádření, které minimalizují krutost spáchaných činů (Sagone, De Caroli, 2013)[143]. Vlastní morální sankce za škodlivé praktiky jsou osobně a společensky přijatelné díky „maskování“ v neškodném jazyce.

Výhodné srovnání porovnává nebo kontrastuje nečestné aktivity a činnosti s jinými aktivitami a činnostmi, které tak činí benigní, méně významné a méně škodlivé (White, Bandura, Bero, 2009)[144]. Jedinec se snaží odvrátit pozornost od svého negativního konání tím, že jej srovnává s ještě horšími a krutějšími činy.

Mechanismy působící na chování umožňují lidem transformovat jejich trestuhodné chování na morální prostředky tak, že je transformují na sociální a mravní cíle (morální

---

[139] BANDURA, Albert. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1986, s. 617.

[140] FRÁŇOVÁ, Lenka. Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. *Československá psychologie.* 2010, roč. 54, č. 2, s. 175-185.

[141] OSOFSKY, Michael J., BANDURA, Albert, ZIMBARDO, Philip G. The role of moral disengagement in the execution process. *Law and Human Behavior.* 2005, roč. 29, č. 4, s. 371-393.

[142] WHITE, Jenny, BANDURA, Albert, BERO, Lisa A. Moral Disengagement in the Corporate World. *Accountability in Research.* 2009, roč. 16, s. 41–74.

[143] SAGONE, Elisabetta, DE CAROLI, Maria Elvira. Personality factors and civic moral disengagement in law and psychology university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences.* 2013, roč. 93, s. 158 – 163.

[144] WHITE, Jenny, BANDURA, Albert, BERO, Lisa A. Moral Disengagement in the Corporate World. *Accountability in Research.* 2009, roč. 16, s. 41–74.

ospravedlňování), označují své činy eufemistickým jazykem (eufemistické nálepkování) nebo je srovnávají s horším nebo více hrubým chováním (výhodná srovnání). Tyto tři mechanizmy zahrnují chybnou kognitivní interpretaci trestuhodného chování způsobem, který zvyšuje jeho morální přijatelnost a toto chování se pak jeví jako morálně ospravedlnitelné (Detert, Treviño, Sweitzer, 2008)[145].

Další mechanismus, *přemístění odpovědnosti*, umožňuje jedinci přesunout osobní zodpovědnost na někoho jiného, nebo na vyšší úroveň reprezentovanou uznávanou autoritou, systémem nebo společností obecně. Vlastní odpovědnost se nepřipouští, přisuzuje se autoritě či sociálnímu tlaku druhých (Fráňová, 2010, s. 183)[146].

Rozptýlení odpovědnosti umožňuje jedinci sdílet odpovědnost za škodlivé akce se skupinou, aby se snížila závažnost akce vytvořené jednotlivcem. Osobní odpovědnost za nemorální jednání je tak snižována skupinovým rozhodováním a skupinovými aktivitami, takže jednotlivci se vůbec necítí osobně zodpovědní, zvláště když jsou odpovědní všichni.

Překroucení nebo zkreslení důsledků se používá na to, aby se změnily účinky škodlivého chování s cílem snížit osobní pochybení. Škody vyplývající z nepřijatelného chování jsou minimalizovány, zkresleny, zdiskreditovány nebo odmítnuty.

Tyto tři mechanismy jsou využívány, když se člověk snaží zakrýt nebo zkreslit účinky svých činů, přemístit zodpovědnost za své činy autoritativní osobě nebo popřít jakoukoli osobní odpovědnost za své nepříznivé jednání (Detert, Treviño, Sweitzer, 2008)[147].

Atribuce viny motivuje jedince, aby interpretoval své vlastní chování jako důsledek chování způsobeného obětí a osvobodil se tak od závažnosti následků svých činů (Sagone, De Caroli, 2013)[148]. Oběti jsou obviňovány z toho, že si újmu zapříčinily samy svým chováním, psychosociálními nedostatky a biologickou zranitelností (White, Bandura, Bero, 2009)[149]. Další faktory, které mohou být obviněny z nepříznivých následků, mohou být třeba prostředí, genetické faktory nebo nemoci. Přisouzením viny jiné oběti nebo okolnostem se tak člověk sám může cítit jako nevinná oběť, která byla k činu přinucena provokací.

---

[145] DETERT, James R., TREVIÑO, Linda Klebe, SWEITZER, Vicki L. Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes. *Journal of Applied Psychology.* 2008, roč. 93, č. 2, s. 374-391.
[146] FRÁŇOVÁ, Lenka. Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. *Československá psychologie.* 2010, roč. 54, č. 2, s. 175-185.
[147] DETERT, James R., TREVIÑO, Linda Klebe, SWEITZER, Vicki L. Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes. *Journal of Applied Psychology.* 2008, roč. 93, č. 2, s. 374-391.
[148] SAGONE, Elisabetta, DE CAROLI, Maria Elvira. Personality factors and civic moral disengagement in law and psychology university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences.* 2013, roč. 93, s. 158 – 163.
[149] WHITE, Jenny, BANDURA, Albert, BERO, Lisa A. Moral Disengagement in the Corporate World. *Accountability in Research.* 2009, roč. 16, s. 41–74.

Za nejzávažnější mechanismus morálního vyvázání je považována *dehumanizace obětí.* Působí tak, že ruší vlastní zásady způsobené pocity empatie a soucitu a připisuje znechucující nebo dehonestující vlastnosti obětem. Obětem se můžou přisuzovat i démonické nebo bestiální vlastnosti, které jsou opovržení hodné, aby bylo snadnější je brutalizovat nebo zabít. Zbavuje jiného člověka lidských atributů a jedná s ním jako se zvířetem nebo věcí. Tento způsob byl využíván během válek. Kombinací dehumanizace a rozptýlení odpovědnosti se výrazně zvyšuje úroveň tendence k obviňování a trestání (Bandura, 2002)[150].

Bandura (1991)[151] uvádí, že je možné využívat i několik mechanismů simultánně. Čím více mechanismů morálního vyvázání je použito, tím větší je pravděpodobnost, že se sníží cenzura vlastních pocitů, a tím pravděpodobněji se jedinec bude angažovat v deviantním chování (Carroll, 2009, str. 44)[152]. Zároveň platí, že čím větší je intenzita a frekvence využívání těchto mechanismů, tím menší potřebu sebe - trestání jedinci mají. Lidi chronicky využívající morální vyvázání tedy mají i větší tendence se vyvazovat a chovat agresivněji.

Tabulka č. 1 poskytuje přehled o různých mechanismech morálního vyvázání, které se mohou zaměřovat na chování, jednání, efekt konání nebo oběť (Hardy, 2017, str. 2)[153].

Tabulka č. 2: Mechanismy morálního vyvázání a místa jejich působení

Zaměření na chování	Morální ospravedlňování
	Eufemistické nálepkování
	Výhodné srovnání
Zaměření na jednání	Přemístění odpovědnosti
	Rozptýlení odpovědnosti
Zaměření na efekt	Překroucení nebo zkreslení důsledků
Zaměření na oběť	Atribuce viny
	Dehumanizace

[150] BANDURA, Albert. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education.* 2002, roč. 31, č. 2, s. 101-119.

[151] BANDURA, Albert. Social cognitive theory in moral thought and action. In: *Handbook of moral behavior and development.* New Jersey: LEA, 1991. 45- 103.

[152] CARROLL, Jessica Ashley. Impact of moral judgement and moral disengagement on rape-supportive attitudes in college males. Dissertation. 2009.

[153] HARDY, William. Understanding Moral Disengagement: How Moral Lapses Can Undermine Trust and Decision-Making in Mission Command. White paper. 2017.

1.1 Mechanismy morálního vyvázání v každodenních situacích

Moorová (2015, str. 1)[154] popisuje, jak by mohlo fungovat morální vyvázání v běžné situaci na příkladu pána jménem Sam, kterému jeden z vnitřních standardů zakazuje krádež. Přesto si Sam vzal z kavárně Starbucks noviny, aniž by je zaplatil nebo o tom někomu řekl. Může si myslet, že:

- to, že si vzal z kavárně noviny, nemůže mít nějaké vážné důsledky (minimalizování důsledků)
- kdyby noviny po přečtení noviny vrátil do kavárny, mohlo by opravdu jít jen o vypůjčení (eufemistické nálepkování)
- každý z nás si občas vezme nějakou malou věc jako třeba noviny, která mu nepatří (rozptýlení odpovědnosti)
- vzít si noviny z kavárně není tak závažné ve srovnání s jiným porušováním pravidel a předpisů (výhodné srovnání)
- zaměstnanci společnosti Starbucks si určitě také občas vezmou noviny, tak proč by nemohl on (přemístění odpovědnosti)
- být informovaným občanem je mnohem důležitější platit za noviny (morální ospravedlňování)
- Starbucks je velká bezcitná korporace, která si chybějících novin ani nevšimne (dehumanizace)
- On sám si dokonce zaslouží, aby si od nich ty noviny vzal, vzhledem k tomu, kolik si účtují za kávu (atribuce viny).

Tyto mechanismy morálního vyvázání mu usnadňují vnímat jeho chování jako nesouvisející s jeho vnitřními standardy proti krádeži a pomocí nich může oddělit své vnitřní standardy od toho, jak bude nahlížet na své chování, a tím tyto standardy učiní neúčinnými. Sam tak může opustit kavárnu s novinami v ruce s přesvědčením, že neudělal nic špatného (Moore, 2015)[155].

Studie věnující se výzkumu hraní násilných videoher u adolescentů potvrdili, že pravidelné a časté koukání na násilné videa zvyšují tendenci k morálnímu vyvázání (Gabbiadini et al., 2012)[156] a hraní násilných videoher zvyšuje tendenci k dehumanizaci, což vyvolává agresivní

---

[154] MOORE, Celia. Moral Disengagement in Processes of Organizational Corruption. *Journal of Business Ethics.* 2008, roč. 80, č. 1, s. 129-139.

[155] MOORE, Celia. Moral Disengagement in Processes of Organizational Corruption. *Journal of Business Ethics.* 2008, roč. 80, č. 1, s. 129-139.

[156] GABBIADINI, Alessandro, ANDRIGHETTO, Luca, VOLPATO, Chiara. Brief report: Does exposure to violent video games increase moral disengagement among adolescents? *Journal of Adolescence.* 2012, roč. 35, č. 5, s. 1403-1406.

chování (Greitmeyer, McLatcie, 2011)[157]. Tyto zjištění podnítili výzkum prevalence mechanismů morálního vyvázání v agresivních a násilných videohrách.

Výsledky studie potvrdili, že hráči používají několik mechanismů během hraní. Tyto mechanismy dělají násilné videohry přijatelné pro hráče a umožňují, aby si je hráči užívali (Hartmann, Krakowiak, Tsay-Vogel, 2014, str. 316)[158]. Násilí ve videohrách je zobrazované jako opodstatněné, protože:

- hráči bojují za vyšší dobro, třeba zachraňují svět (morální ospravedlňování)
- interpretují násilí humorným způsobem, nebo ho nenazývá pravým jménem- vyřadit soupeře z hry místo zabít soupeře; reakce na násilí jsou nerealistické a vtipné; po násilné akce zazní hrdinská nebo povzbudivá hudba (eufemistické nálepkování)
- soupeř je zobrazen jako hrozivější nebo může být použito jako reakce na předchozí násilné konání soupeře, který konal krutějším a násilnějším způsobem (výhodné srovnání)
- je součástí skupinové nebo týmové práce např. během mise (rozptýlení odpovědnosti) nebo reakcí na příkazy velitele (přemístění odpovědnosti)
- násilí je odměněno (získání bodů, ocenění); hry neukazují na reálné důsledky, jsou buď těžko viditelné, nerealistické (bez krve nebo nechutných ran) nebo nezobrazují znepokojivé formy utrpení obětí, jako např. pokračující fyzická nebo psychická bolest (překrucování/ zkreslování následků)
- soupeř si ho svým konáním ve hře zasloužil (atribuce viny)
- oběti zřídka zahrnují civilisty, ženy nebo děti; soupeř je spíš zobrazován jako hrozivý, jako obluda, nebo příšera, často i s nadlidskými schopnostmi; negativní emoce soupeře nejsou zobrazovány (dehumanizace).

Konkrétně ospravedlňování násilných činů, dehumanizace oponentů nebo zobrazování následků násilných činů ovlivňují, jak uživatele citově reagují na virtuální násilí (Hartmann, Krakowiak, Tsay-Vogel, 2014, str. 311)[33]. Analýza pocitů hráčů násilných her přinesla několik zjištění, jako např. že střílení příšer způsobuje menší pocity viny než střílení lidí, násilí vůči objektům způsobuje menší morální distress, než násilí vůči lidem, a odůvodněné násilí působí menší pocity viny než neodůvodněné.

---

[157] GREITMEYER, Tobias, MCLATCHIE, Neil. Denying humanness to others: a newly discovered mechanism by which violent video games increase aggressive behavior. *Psychological Science.* 2011, roč. 22, č. 5, s. 659-665.
[158] HARTMANN, Tilo, KRAKOWIAK, Maja, TSAY-VOGEL, Mina. How Viloent Video Games Communicate Violence: A Literature Review and Content Analysis of Moral Disengagement Factors. *Communication*

3. Výsledky výzkumů

Teorie morálního vyvázání se stala základem pro empirický výzkum v mnoha oborech, včetně dětské a adolescentní vývojové psychologie, organizačního chování či kriminologie. Předchozí studie ukázaly, že individuální predispozice k morálnímu vyvázání jsou spojeny s řadou negativních projevů chování jako agrese, šikanování, podvádění, krádež, lhaní, kontraproduktivní chování na pracovišti, kriminální chování či neetické chování obecně. Kriminologie má dlouhou historii studia morálního vyvázání v souvislosti s agresivním a antisociálním chováním nejen v dospělosti, ale také v dětství a dospívání.

Většina dospělých zločinců začíná páchat kriminální činnost již v mladém věku. Abychom teda zabránili kriminalitě v pozdějším životě, musíme začít tím, že budeme zvládat kriminalitu u mladistvých. Výzkumy potvrdily, že morální vyvázání je výsledkem mnoha dětských a rodinných rizikových faktorů. U dětí snižuje prosociální chování jako např. vstřícnost nebo kooperativnost a zvyšuje tendence k antisociálnímu chování (Bandura et al., 1996)[159]. Negativně také koreluje s empatií či pocity viny. Méně empatičtí lidi mají větší tendenci k morálnímu vyvázání a pravděpodobněji činí neetická rozhodnutí (Detert, Treviño, Sweitzer, 2008)[160]. Nízká míra empatie, výčitek nebo pocitů viny jsou považovány za základní složky antisociálního chování mladistvých (Fuik, 2014)[161]. Ukazuje se, že jakmile se v období dospívání objeví antisociální chování, přispívá to také k vyšší tendenci k morálnímu vyvázání. Jak naznačují výzkumy, morální vyvázání lze považovat za základní mechanismus pro predikci a rozvoj antisociálního chování (Hyde, Shaw, Miolanen, 2010)[162].

Shulman, Cauffman, Piquero a Fagan (2011)[163] uvádějí významné signifikantní korelace mezi bezcitnými a chladnými emocionálními rysy, morálním vyvázáním a kriminalitou a potvrzují, že tyto faktory mezi sebou vzájemně souvisejí. Vzhledem ke vztahu mezi nemorálním (agresivním a násilným) chováním a psychopatickými vlastnostmi nebo

---

[159] BANDURA, Albert, BARBARANELLI, Claudio, CAPRARA, Gian Vittorio, PASTORELLI, Concetta. Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. *Journal of Personality and Social Psychology.* 1996, roč. 71, č. 2, s. 364-374.

[160] DETERT, James R., TREVIÑO, Linda Klebe, SWEITZER, Vicki L. Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes. *Journal of Applied Psychology.* 2008, roč. 93, č. 2, s. 374-391.

[161] FUIK, E. J. The Dark Triad, moral disengagement, and cognitive distortions in adolescents. Tilburg University, ANR 182943. 2014.

[162] HYDE, Luke W., SHAW, Daniel S., MOILANEN, Kristin L. Developmental Precursors of Moral Disengagement and the Role of Moral Disengagement in the Developemental of Antisocial Behavior. *J Abnorm Child Psychol.* 2010, roč. 38, č. 2, s. 197–209.

[163] SHULMAN, Elizabeth P., CAUFFMAN, Elizabeth, PIQUERO, Alex R., FAGAN, Jeffrey. Moral disengagement among serious juvenile offenders: A longitudinal study of the relations between morally disengaged attitudes and offending. *Developmental Psychology.* 2011, roč. 47, č. 6, s. 1619-1632.

vlastnostmi Temné triády (narcismus, Machiavellismus, psychopatie) lze očekávat také spojitost těchto vlastností s tendencí využívat morální vyvázání (Fuik, 2014)[36]. Ačkoli nepsychopatičtí lidé využívají různé mechanismy morálního vyvázání, psychopatičtí jedinci již vykazují jádrové deficity v morálním jednání, empatii a emocionálním propojením s ostatními (DeLisi et al., 2013)[164]. Psychopati s osobnostními charakteristikami jako impulzivita, narcismus, necitelnost, nedostatek pocitů viny a emoční chlad jsou nejen antisociální, ale mají mnohem větší tendenci k morálnímu vyvázání a mnohem pravděpodobněji se zapojí do vážnějších forem interpersonálního násilí (DeLisi et al., 2013)[39].

Tendence jednotlivců k morálnímu vyvázání jsou považovány za důležitý faktor v morálním usuzování. Americká autorka J. A. Carroll ve své dizertační práci zkoumala roli morálního vyvázání a morálního usuzování v sexuální agresi u členů a nečlenů vysokoškolského internátního bratrství. Morální usuzování může potlačit morální vyvázání oslabením nebo posílením jeho účinků na postoje a jednání jedinců. Tato studie potvrzuje, že čím je vyšší morální vyvázání a nižší morální usuzování, tím větší bude existence zuřivých postojů, které pak předpovídají agresivní chování (Carroll, 2009, str. 111)[165], a tím víc postojů podporujících znásilnění se bude u jedinců vyskytovat. Propojením těchto dvou teoretických perspektiv, je možné pochopit kombinované prvky, které vysvětlují agresivní a nemorální chování u jedinců, zejména u osob v rizikových skupinách jako jsou vysokoškolská bratrství (Carroll, 2009, str. 112)[40]. Dalším zjištěním autorky bylo, že rozdíly v morálním vyvázání, morálním usuzování a postojích podporujících znásilnění mezi členy a nečleny bratrství byly statisticky významné. Sociální klima a členství v bratrství zvyšují tendence k morálnímu vyvázání, snižují morální soudnost a zvyšují postoje podporující znásilnění. Autorka ve své práci dále uvádí, že sexuálně agresivnější studenti měli osobnostní rysy a antisociální přesvědčení, jako je nezodpovědnost, nedostatek společenského svědomí či hodnotová orientace legitimizující agresi podobné odsouzeným násilníkům (Carroll, 2009, str. 13)[40].

4. Intervence

Z dlouhodobého hlediska výzkum morálního vyvázání se a dalších kognitivních faktorů zapojených do antisociálního chování může pomoci při identifikaci potenciálního rizikového chování, ale také již při plánování léčby. Zkoumání úrovně a mechanismů morálního vyvázání

---

[164] DELISI, Matt, PETERS, David J., DANSBY, Tamerria, VAUGHN, Michael G., SHOOK, Jeffrey J., HOCHSTETLER, Andy. Dynamics of Psychopathy and Moral Disengagement in the Etiology of Crime. *Youth Violence and Juvenile Justice.* 2014, roč. 12, č. 4, s. 295-314.

[165] CARROLL, Jessica Ashley. Impact of moral judgement and moral disengagement on rape-supportive attitudes in college males. Dissertation. 2009.

u jednotlivců by mohlo být podnětem k intervenci nebo učení. Několik autorů se pokusilo koncept morálního vyvázání využít i jako intervenční a rehabilitační metodu. McAlister et al. (2000)[166] využívá u studentů metodu tzv. „behaviorální žurnalistiky“, která po šesti měsících intervence vedla k poklesu morálního vyvázání a nesnášenlivých přesvědčení. V další studii McAlister (2001)[167] svou práci postavil na přesvědčivé komunikační strategii, v níž předkládal skupině studentů informace ve prospěch morálního vyvázání a druhé skupině informace proti morálnímu vyvázání a také zaznamenal krátkodobé změny v postojích a v chování studentů. Bustamante a Chaux (2014)[168] uvádí tyto studie jako důkaz, že existují účinné intervence zaměřené na morální vyvázání, kognitivní deformace nebo specifické přesvědčení související s antisociálním chováním. Většina těchto intervencí je ale určena pro mladistvé pachatele a delikventy. Autoři Bustamante a Chaux (2014)[43] se proto pokusili o sestavení intervenčního programu pro dospělé, kterého cílem bylo snížit tendenci k morálnímu vyvázání pomocí kritického myšlení, strategií sociální regulaci, přesvědčovacími strategiemi a behaviorální žurnalistikou. Jejich studie dosáhla pozitivní výsledky a jsou přesvědčení, že snížením procesu morálního vyvázání by se mohli snížit i tendence lidí k neetickému chování.

Závěr

V naší studii jsme se snažili představit a přiblížit Bandurův (1991)[169] koncept morálního vyvázání, který byl převážně teoretický a měl sloužit pro vysvětlení politického a válečného násilí. Bandura se pomocí tohoto konceptu pokusil vysvětlit, proč jsou lidi schopni se podílet na nehumánním konání bez zřetelného distresu nebo negativních pocitů. Jedná se o koncept, který je součástí každodenního života každého z nás. Jednotlivé mechanismy morálního vyvázání ovlivňují vnímání běžných i morálně konfliktních situací, a jsou zapojovány do našeho rozhodování či hodnocení našeho konání.

Během několika let se teorie rozšířila do výzkumů v různých oblastech života. Empirické studie zabývající se morálním vyvázáním našli své uplatnění především v kontextu predikce

---

[166] MCALISTER, Alfred L., AMA, Enomoyi, BARROSO, Cristina, PETERS, Roland J., KELDER, Steven. Promoting tolerance and moral engagement through peer modeling. *Cultural Diversity and Ethic Minority Psychology.* 2000, roč. 6, č. 1, s. 363-373.

[167] MCALISTER, Alfred L. Moral Disengagement: Measurement and Modification. *Journal of Peace Research.* 2001, roč. 38, č. 1, s. 87-99.

[168] BUSTAMANTE, Andrea, CHAUX, Enrique. Reducing Moral Disengagement Mechanisms: A Comparison of Two Interventions. *Journal of Latino/Latin American Studies.* 2014, roč. 6, č. 1, s. 52-63.

[169] BANDURA, Albert. Social cognitive theory in moral thought and action. In: *Handbook of moral behavior and development.* New Jersey: LEA, 1991. 45- 103.

agresivního a antisociálního chování u dětí a adolescentů. Morální vyvázání ale predikovalo neetické chování nejen u dětí a adolescentů, ale také u různých populačních skupin. Pozdnější výzkumy potvrdily, že lidé s vyšší mírou morálního vyvázání inklinují k delikventnímu chování, dosahují vyšší míry agrese, mají méně pocitů viny nebo jsou méně prosociálně orientovaní.

Domníváme se, že koncept morálního vyvázání nabízí určitou perspektivu, jak uchopit problém morálního selhání a jeho zkoumání by mohlo zvýšit naše chápání etiologie a rozvoje neetického a antisociálního chování. Z dlouhodobého hlediska může výzkum morálního vyvázání a jiných kognitivních faktorů zapojených do antisociálního chování pomoci zejména při identifikaci a predikci potenciálně rizikového a nebezpečného chování u různých populačních skupin. Studium morálního vyvázání má potenciál na uplatnění také v plánování intervenčních a rehabilitačních programů nejen pro děti a adolescenty, ale i pro dospělé. Doufáme proto, že naše budoucí studie zabývající se konceptem morálního vyvázání u pachatelů trestné činnosti přinese zajímavá zjištění, která nám pomohou při predikci antisociálního chování a také při plánování vhodné intervence.

Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované projektem „Udržitelnost pro Národní ústav duševního zdraví“, č. LO1611, za finanční podpory MŠMT v rámci Národního programu udržitelnosti I (NPU I). Dále byl projekt podpořen programem (Progres = C4 = 8D. Q 06/LF1 = 20).

Seznam literatury:

AGUIAR, Tiago Francisco Teixeira Gomes Monteiro. Moral disengagement and the emotional concomitants of subjective group dynamics. Tese de Doutoramento. 2016, s. 242.

BANDURA, Albert. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1986, s. 617.

BANDURA, Albert. Social cognitive theory in moral thought and action. In: Handbook of moral behavior and development. New Jersey: LEA, 1991. 45- 103.

BANDURA, Albert, BARBARANELLI, Claudio, CAPRARA, Gian Vittorio, PASTORELLI, Concetta. Mechanisms of Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. Journal of Personality and Social Psychology. 1996, roč. 71, č. 2, s. 364-374.

BANDURA, Albert. Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. Personality and Social Psychology Review. 1999, roč. 3, s. 193-209.

BANDURA, Albert. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. Journal of Moral Education. 2002, roč. 31, č. 2, s. 101-119.

BARSKY, Adam. Investigating the Effects of Moral Disengagement and Participation on Unethical Work Behavior. Journal of Business Ethics. 2011, roč. 104, s. 59-75.

BOARDLEY, Ian D., KAVUSSANU, Maria. Development and Validation of the Moral Disengagement in Sport Scale. Journal of Sport & Exercise Psychology. 2007, roč. 29, č. 5, s. 608-628.

BOARDLEY, Ian, KAVUSSANU, Maria. Moral disengagement in sport. International Review of Sport and Exercise Psychology. 2011, roč. 4, č. 2, s. 93-108.

BUSTAMANTE, Andrea, CHAUX, Enrique. Reducing Moral Disengagement Mechanisms: A Comparison of Two Interventions. Journal of Latino/Latin American Studies. 2014, roč. 6, č. 1, s. 52-63.

CAPRARA, Gian Vittorio, FIDA, Roberta, VECCHIONE, Michele, TRAMONTANO, Carlo, BARBARANELLI, Claudio. Assessing civic moral disengagement: Dimensionality and construct validity. Personality and Individual Differences. 2009, roč. 47, č.5, s. 504–509.

CARROLL, Jessica Ashley. Impact of moral judgement and moral disengagement on rape-supportive attitudes in college males. Dissertation. 2009. Dostupné na https://ir.ua.edu/bitstream/handle/123456789/623/file_1.pdf?sequence=1

CHRISTIAN, Jessica Siegel, ELLIS, Aleksander P. J. The Crucial Role of Turnover Intentions in Transforming Moral Disengagement Into Deviant Behavior at Work. J Bus Ethic. 2014, roč. 119, s. 193–208.

DELISI, Matt, PETERS, David J., DANSBY, Tamerria, VAUGHN, Michael G., SHOOK, Jeffrey J., HOCHSTETLER, Andy. Dynamics of Psychopathy and Moral Disengagement in the Etiology of Crime. Youth Violence and Juvenile Justice. 2014, roč. 12, č. 4, s. 295-314.

DETERT, James R., TREVIÑO, Linda Klebe, SWEITZER, Vicki L. Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes. Journal of Applied Psychology. 2008, roč. 93, č. 2, s. 374-391.

FRÁŇOVÁ, Lenka. Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. Československá psychologie. 2010, roč. 54, č. 2, s. 175-185.

FUIK, E. J. The Dark Triad, moral disengagement, and cognitive distortions in adolescents. Tilburg University, ANR 182943. 2014. Dostupné na http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=135265.

GABBIADINI, Alessandro, ANDRIGHETTO, Luca, VOLPATO, Chiara. Brief report: Does exposure to violent video games increase moral disengagement among adolescents? Journal of Adolescence. 2012, roč. 35, č. 5, s. 1403-1406.

GREITMEYER, Tobias, MCLATCHIE, Neil. Denying humanness to others: a newly discovered mechanism by which violent video games increase aggressive behavior. Psychological Science. 2011, roč. 22, č. 5, s. 659-665.

HARDY, William. Understanding Moral Disengagement: How Moral Lapses Can Undermine Trust and Decision-Making in Mission Command. White paper. 2017. Dostupné na http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p16040coll2/id/27

HARTMANN, Tilo, KRAKOWIAK, Maja, TSAY-VOGEL, Mina. How Viloent Video Games Communicate Violence: A Literature Review and Content Analysis of Moral Disengagement Factors. Communication Monographs. 2014, roč. 81, č. 3, s. 310-332.

HYDE, Luke W., SHAW, Daniel S., MOILANEN, Kristin L. Developmental Precursors of Moral Disengagement and the Role of Moral Disengagement in the Developemental of Antisocial Behavior. J Abnorm Child Psychol. 2010, roč. 38, č. 2, s. 197–209.

JOHNSON, Craig E. Why "Good" Followers Go "Bad": The Power of Moral Disengagement Journal of Leadership Education. 2014, s. 36-50. Dostupné na http://www.journalofleadershiped.org/attachments/article/362/JOLE_2014_special_issue_Johnson_36-50.pdf.

KRAKOWIAK, Maja K., TSAY, Mina. The role of moral disengagement in the enjoyment of real and fictional characters. International Journal of Arts and Technology. 2011, roč. 4, č. 1, s. 90-101.

MCALISTER, Alfred L., AMA, Enomoyi, BARROSO, Cristina, PETERS, Roland J., KELDER, Steven. Promoting tolerance and moral engagement through peer modeling. Cultural Diversity and Ethic Minority Psychology. 2000, roč. 6, č. 1, s. 363-373.

MCALISTER, Alfred L. Moral Disengagement: Measurement and Modification. Journal of Peace Research. 2001, roč. 38, č. 1, s. 87-99.

MOORE, Celia, DETERT, James R., TREVIÑO, Linda Klebe, BAKER, Vicki L., MAYER, David M. Why employees do bad things: moral disengagement and unethical organizational behavior. Personnel psychology. 2012, roč. 65, s. 1-48.

MOORE, Celia. Moral Disengagement in Processes of Organizational Corruption. Journal of Business Ethics. 2008, roč. 80, č. 1, s. 129-139.

NGUYEN, Brenda. The Effect of Ethical Leadership, Behavioural Integrity, and Moral Disengagement in Predicting Turnover Intentions During Newcomer Socialization. Thesis. 2015. Dostupné na https://dspace.ucalgary.ca/handle/11023/2543.

OSOFSKY, Michael J., BANDURA, Albert, ZIMBARDO, Philip G. The role of moral disengagement in the execution process. Law and Human Behavior. 2005, roč. 29, č. 4, s. 371-393.

RIBEAUD, Denis, EISNER, Manuel. Are Moral Disengagement, Neutralization Techniques, and Self-Serving Cognitive Distortions the Same? Developing a Unified Scale of Moral Neutralization of Aggression. International Journal of Conflict and Violence. 2010, roč. 4, č. 2, s. 298-315.

SAGONE, Elisabetta, DE CAROLI, Maria Elvira. Personality factors and civic moral disengagement in law and psychology university students. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2013, roč. 93, s. 158 – 163.

SHU, Lisa L., GINO, Francesca, BAZERMAN, Max H. Dishonest Deed, Clear Conscience: Self- Presentation Through Moral Disengagement and Mtivated Forgetting. Harvard Business School NOM Unit Working Paper. 2009, s. 53. Dostupné na https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1323803.

SHULMAN, Elizabeth P., CAUFFMAN, Elizabeth, PIQUERO, Alex R., FAGAN, Jeffrey. Moral disengagement among serious juvenile offenders: A longitudinal study of the relations between morally disengaged attitudes and offending. Developmental Psychology. 2011, roč. 47, č. 6, s. 1619-1632.

SWANN, Alison, LENNON, Alexia, CLEARY, Jasmine. Development and preliminary validation of a scale of driving moral disengagement as a tool in the exploration of driving aggression. Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour. 2017, roč. 46, s. 124-136.

WHITE, Jenny, BANDURA, Albert, BERO, Lisa A. Moral Disengagement in the Corporate World. Accountability in Research. 2009, roč. 16, s. 41–74.

Mgr. Veronika Juríčková

Národní ústav duševního zdraví, Topolová 748, 250 67 Klecany

1.Lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Kateřinská 1660/32, 121 08 Praha 2

Veronika.jurickova@nudz.cz

Doc. PhDr. Marek Preiss, Ph.D.
Národní ústav duševního zdraví, Topolová 748, 250 67 Klecany
University of New York in Prague, Londýnská 41, 120 00 Praha 2
Marek.preiss@nudz.cz

NENÍ IMPULZIVITA JAKO IMPULZIVITA

KATEŘINA PŘÍHODOVÁ, TEREZA PŘÍHODOVÁ, JITKA PRAJSOVÁ, NIKOLA MINARČÍKOVÁ, JAN VAVERA

Národní ústav duševního zdraví

1. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt

Mezi často zmiňovanou charakteristiku impulzivity v rámci multidimenzionálního pojetí patří netrpělivost, bezmyšlenkovité chování, lhostejnost vůči důsledkům chování či neschopnost potlačit nevhodné chování. Měření impulzivity může probíhat za pomoci sebeposuzovacích dotazníků ale také behaviorálních metod, přičemž společné využití těchto dvou postupů se začalo praktikovat v poslední době. S ohledem na komplexnost impulzivity je cílem tohoto příspěvku představit primární výsledky analýz impulzivity u pachatelů násilné trestné činnosti s prokázanou historií opakovaných agresivních útoků (vč. loupeže, vraždy a pokusu o vraždu). Výsledky poukazují na nutnost diferencovat impulzivitu na základě definic jednotlivých domén a typů impulzivity, které daná metoda zkoumá, což bude také předmětem diskuze pro praktické využití.

Klíčová slova

Impulzivita, oddálená a pravděpodobnostní gratifikace, násilná trestná činnost

Abstract

Impulsivity, as a multidimensional concept, is often characterized as impatience, acting without aforethought, indifference to the consequences of one´s behavior, or the inability to control inappropriate behavior. As a result, impulsivity can be measured with self-report questionnaires or using behavioral methods, while the joint use of these approaches has been utilized only in recent research. The purpose of this presentation is to discuss the preliminary results of the analyses of impulsivity in offenders convicted of violent crimes with a history of repeated aggressive attacks (including robbery, murder, and attempted murder). The outcomes of this research highlight the importance to differentiate impulsivity according to the definitions of various subtypes and domains of impulsivity examined by each method, which will also be the subject of discussion for practical use in the future.

Key words

Impulsivity, delay and probability discounting, violent crimes

Úvod

Impulzivita je důležitý psychologický konstrukt a bývá často definována jako netrpělivost, bezmyšlenkovité jednání, lhostejnost vůči důsledkům chování či jako neschopnost potlačit nevhodné chování. Impulzivita bývá mnohdy vnímána jako dysfunkční a předpokládá se tedy, že s sebou nese mnoho negativních důsledků, faktem ale zůstává, že impulzivita může mít i funkční vlastnosti, například v situacích, kdy je nutné rychle se rozhodnout a impulzivní jednání je pak optimálním řešením[170].

Impulzivita bývá zkoumána z mnoha různých úhlů pohledu – z biologického či neurologického pohledu[171,172], jako osobnostní rys[173] či jako atribut chování[174]. Je tedy patrné, že existuje velké množství konceptualizací, které jsou vzájemně nekonzistentní. Čím dál patrnější je také fakt, že impulzivita by měla být zkoumána jako multidimenzionální konstrukt [175].

Barratt[176] se při svých výzkumech týkajících se dotazníku BIS (viz dále) zabýval mimo jiné také tím, jak definovat impulzivitu v rámci širších osobnostních rysů, jež je možné zjišťovat vícedimenzionálními osobnostními dotazníky. Na základě svých výzkumných zjištění rozdělil impulzivitu do tří základních typů – 1. motorická impulzivita, 2. pozornostní impulzivita, 3. neschopnost plánování. Podobně k impulzivitě přistupoval také Bechara a kol.[177], kteří impulzivitu rozdělili na motorickou a kognitivní, přičemž zdůrazňují vliv pozornosti a

[170] DICKMAN, S.J. Functional and dysfunctional impulsivity: Personality and cognitive correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990, roč. 58, č. 1, s. 95-102.
[171] HOPTMAN, M. J., ANTONIUS, D. a kol. Cortical thinning, functional connectivity, and mood-related impulsivity in schizophrenia: relations to aggressive attitudes and behavior. *The American Journal of Psychiatry*. 2014, roč. 171, č. 9, s. 939-948.
[172] MITCHELL, M.R., POTENZA, M.N. Recent Insights into the Neurobiology of Impulsivity. *Current Addiction Reports*. 2014, roč. 1, č. 4, s. 309-319.
[173] EYSENCK, S.B.G., EYSENCK, H.J. The place of impulsivity in a dimensional system of personality description. *British Journal of Social and Clinical Psychology*. 1977, roč. 16, č. 1, s. 57–68.
[174] MADDEN, G.J., PETRY, N.M. a kol. Impulsive and self-control choices in opioid-dependent patients and non-drug-using control participants: drug and monetary rewards. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*. 1997, roč. 5, č. 3, s. 256-262.
[175] WHITESIDE, S. P., LYNAM, D. R. The Five Factor Model and impulsivity: using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 2001, roč. 30, č. 4, s. 669-689.
[176] PATTON, J. H., STANFORD, M. S. a kol. Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. *Journal of Clinical Psychology*. 1995, roč. 51, č. 6, s. 768-769.
[177] BECHARA, A., DAMASIO, H. a kol. Emotion, decision and the orbitofrontal cortex. *Cerebral Cortex*. 2000, roč. 10, č. 3, 295-307.

především pracovní paměti při rozhodování. Na základě těchto dvou přístupů je tedy možné rozdělit impulzivitu následovně:

1. **Motorická impulzivita** *(motor impulsiveness)* – chování bez rozmyslu.
2. **Pozornostní impulzivita** *(attentional impulsiveness)* – neschopnost věnovat pozornost aktuálnímu úkolu.
3. **Neschopnost plánování/kognitivní impulzivita** *(nonplanning impulsivness)* - orientace na přítomnost tady a teď bez ohledu na budoucnost a na důsledky chování v budoucnosti. Jde také o neschopnost oddálit uspokojení.

S dalším členěním impulzivity přišel Reynolds a kol.[178]. Toto dělení více zohledňuje impulzivní chování a behaviorální metody zkoumání impulzivity.

1. **Podstupování rizika** *(risk taking)* – rizikové či nebezpečné chování zaměřené na získání odměny[179].
2. **Inhibice dominantních motorických reakcí** *(response inhibition)* – schopnost oddálení, zabránění či přizpůsobení své odpovědi nebo reakce na dominantní podnět[180].
3. **Oddálená gratifikace** *(delay discounting)* – snížení subjektivní hodnoty odměny v závislosti na tom, jak velké je zpoždění předcházející skutečnému získání odměny[181].

1. Měření impluzivity

Bylo vytvořeno mnoho metod zabývajících se měřením impulzivity. Impulzivitu je možné zjišťovat sebeposuzovacími dotazníky *(self-report measures)* či behaviorálními metodami *(behavioral measures)*.

Sebeposuzovací dotazníky existují jak specifické (zaměřené přímo na měření impulzivity, např. BIS-11, UPPS-P, DGI), tak nespecifické (osobnostní dotazníky, které kromě impulzivity měří také jiné rysy či dimenze osobnosti, např. TCI, EPI).

Další možností, jak impulzivitu posuzovat, jsou metody behaviorální, např. Go/No-Go Task, Stop Signal Task, Balloon Analogue Risk Task/BART, Delay/Probability Discounting.

---

[178] REYNOLDS, B., ORTENGREN, A. a kol. Dimensions of impulsive behavior: Personality and behavioral measures. *Personality and individual differences*. 2006, roč. 40, č. 2, s. 305-315.
[179] LEJUEZ C. W., BROWN J. R. a kol. Evaluation of a behavioral measure of risk taking: The Balloon Analogue Risk Task (BART). *Journal Of Experimental Psychology: Applied*. 2002, roč. 8, č. 2, s. 75.
[180] LITTMAN R, TAKÁCS, A. Do all inhibitions act alike? A study of go/no-go and stop-signal paradigms. *PLoS ONE*. 2017, roč. 12, č. 10, s. 1-2.
[181] MCKERCHAR, T.L., RENDA, C.R. Delay and Probability Discounting in Humans: An Overview. *The Psychological Record.* 2012, roč. 62, č. 4, s. 817.

Tyto metody se zaměřují na přímé zjišťování impulzivního chování ve smyslu podstupování rizika, inhibice dominantních motorických reakcí nebo oddálené či pravděpodobnostní gratifikace.

1. 1 Sebeposuzovací dotazníky

Osobnostní dotazníky

TCI (Dotazník temperamentových a charakterových rysů)[182] se skládá z 240 položek a hodnotí čtyři temperamentové rysy (vyhledávání nového, vyhýbání se ohrožení, závislost na odměně, persistence) a tři charakterové rysy (sebeřízení, spolupráce, sebepřesah). V tomto dotazníku je impulzivita měřena jako součást rysů Vyhledávání nového a Závislost na odměně. Rys Vyhýbání se ohrožení je pak možné chápat jako opak impulzivity.

Dalším osobnostním dotazníkem, který se využívá při měření impulzivity je **EPI** (Eysencův osobnostní dotazník)[183]. Tento dotazník zahrnuje 57 položek, na které respondent odpovídá ano či ne. Impulzivitu měří dvě subškály zaměřené na rizikové chování – Impulzivnost a Odvážnost.

Dotazníky zaměřené specificky na impulzivitu

BIS-11 (Barrattova škála impulzivity-11)[184] je považována za jednu z klasických metod měření impulzivity. Škála je tvořena 30 položkami, které jsou rozděleny do 6 faktorů prvního řádu – Pozornost, Kognitivní nestabilita, Motorika, Vytrvalost, Sebeovládání a Kognitivní komplexita. Faktory druhého řádu jsou již dříve zmíněné – Motorická impulzivita, Pozornostní impulzivita a Neschopnost plánovat.

UPPS-P[185] zahrnuje 5 faktorů impulzivity – Urgence, Nedostatek plánování, Nedostatek vytrvalosti, Vyhledávání intenzivních prožitků, Pozitivní urgence. Velkým přínosem této metody je zahrnutí vlivu emocí na impulzivní jednání. V současnosti se jedná o jeden z nejkomplexnějších osobnostních modelů impulzivity[186].

---

[182] CLONINGER, C.R. *The temperament and character inventory (TCI): A guide to its development and use*. St. Louis, MO: Center for Psychobiology of Personality, Washington University, 1994.
[183] EYSENCK, S. B. G., EYSENCK, H. J. Impulsiveness and venturesomeness: Their position in a dimensional system of personality description. *Psychological Reports*. 1978, roč. 43, č. 3, s. 1247-1255.
[184] PATTON, J. H., STANFORD, M. S. a kol. Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. *Journal of Clinical Psychology*. 1995, roč. 51, č. 6, s. 768-774.
[185] WHITESIDE, S. P., LYNAM, D. R. The Five Factor Model and impulsivity: using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 2001, roč. 30, č. 4, s. 669-689.
[186] LINHARTOVÁ, P., ŠIRŮČEK, J. a kol. České verze sebeposuzovacích modelů impulzivity Barrattovy škály a škály UPPS-P a jejich psychometrické charakteristiky. Česká a slovenská psychiatrie. 2017, roč. 113, č. 4, s. 152.

Další specifickou metodou zaměřenou na impulzivní chování je **DGI** (Inventář oddálené gratifikace)[187]. Tento 35 položkový inventář je zaměřen na schopnost oddálené gratifikace a zahrnuje 5 oblastí – Jídlo, Fyzické potěšení, Sociální interakce, Peníze a Úspěch.

1. 2 Behaviorální metody

Go/No-Go Task[188] je behaviorální metoda zaměřená na zjišťování schopnosti inhibice odpovědi. Respondentům jsou prezentovány dva druhy stimulů – Go podnět a Stop podnět. Na Go podnět respondent odpovídá zmáčknutím tlačítka, zatímco při Stop podnětu musí svou reakci potlačit a tlačítko zmáčknout nesmí. Go podněty se vyskytují častěji než Stop podněty. Výsledky zahrnují počet dvou druhů chyb - jedny vycházející z reakce na Stop podněty *(comissions)* a druhé z nereagování na Go podněty *(omissions)*. Dále se také měří reakční čas na Go podněty.

Obdobnou metodou je **Stop Signal Task**[189], který měří schopnost inhibovat dominantní motorické reakce. Respondenti jsou vyzýváni, aby reagovali na Go podnět, avšak někdy se několik milisekund po Go podnětu může objevit Stop podnět (vizuální či auditivní) a v tom případě reagovat nesmí. Stop podnět následuje Go podnět přibližně v 25% stimulů. Výsledkem je počet chyb, poměr úspěšných zastavení reakce, reakční čas na Go podněty a reakční čas na Stop podněty (SSRT). Jedinci, kteří potřebují delší čas pro zastavení své reakce, jsou vnímáni jako impulzivnější.

Zatímco předchozí dvě metody se zabývaly především motorickou impulzivitou a schopností inhibovat dominantní reakce, metoda **Balloon Analogue Risk Task/BART** je zaměřena na podstupování rizika. Respondentům se na obrazovce objeví nafukovací balonek, který se opakovaným stisknutím tlačítka počítačové myši nafukuje. Při každém stisknutí tlačítka, které značí jedno fouknutí, je respondentovi dána odměna ve formě peněz. Tyto peníze si může respondent převést do „banky“ a tím začít foukat nový balonek. Každý balonek může totiž po nepředvídatelném počtu fouknutí prasknout a tím respondent ztrácí veškeré peníze, které nemá uložené v „bance“. Respondenti, kteří balonek víckrát nafouknou před tím, než si peníze uloží do banky, jsou považováni za impulzivnější, protože jsou ochotni podstoupit riziko prasknutí balonku a tím také ztráty peněz.

---

[187] HOERGER, M., QUIRK, S. W. a kol. Development and validation of the Delaying Gratification Inventory. *Psychological Assessment.* 2011, roč. 23, č. 3, s. 725-738.
[188] DONDERS, F.C. On the speed of mental processes. *Acta Psychologica*. 1969, roč. 30, s. 412-431. *(pozn. Originální text je z roku 1868.)*
[189] LAPPIN, J.S., ERIKSEN, C.W. Use of a delayed signal to stop a visual reaction–time response. Journal of Experimental Psychology. 1966, roč. 72, č. 6, s. 805–811.

Díky metodám **oddálené a pravděpodobnostní gratifikace** *(delay/probability discounting)*[190] je možné posoudit, jak pro respondenta klesá hodnota nějaké komodity v závislosti na čase anebo na pravděpodobnosti získání odměny. Při **oddálené gratifikaci** se respondent rozhoduje mezi okamžitou malou odměnou (např. 10 Kč hned) a oddálenou vyšší odměnou (např. 100 Kč za 1 den). Je hodnocena míra, do jaké se sníží hodnota dané komodity s časovou prodlevou. **Pravděpodobnostní gratifikace** hodnotí míru, do jaké se sníží hodnota dané komodity s pravděpodobností zisku odměny. Respondent si vybírá mezi menší jistou odměnou (5 Kč s pravděpodobností 100%) a větší nejistou odměnou (50 Kč s pravděpodobností 5%).

Variabilita těchto úkolů je vysoká. Je možné pracovat s různě vysokým zpožděním, s různě vysokými odměnami a také s různými komoditami odměn. Tradičně se k posuzování u metody oddálené a pravděpodobnostní gratifikace využívá finančních odměn[191,192]. Peníze jsou řazeny k tzv. sekundárním podmíněným odměnám (SCR), jde o odměny, které nemají přímou a okamžitou hodnotu a jedinec se musí naučit, že takovéto odměny s sebou nesou pozitivní důsledky. Naopak mezi primární podmíněné odměny (PCR) patří např. jídlo či sex. Jde o odměny, které mají okamžitý pozitivní vliv na jedince, který odměnu přijímá. Tyto odměny jsou nejčastěji spojené s fyziologickými procesy jedince [193]. Jak jídlo[194], tak sex[195] již byly výzkumně několikrát užity jako komodity pro oddálenou a pravděpodobnostní gratifikaci. Mezi další užívané komodity patří návykové látky (např. alkohol, nikotin)[196].

Při vyhodnocování oddálené a pravděpodobnostní gratifikace se využívá modelování hyperbolické funkce[197] podle následujícího vzorce:

$$V = \frac{A}{1 + kD}$$

[190] AINSLIE, G. Specious reward: a behavioral theory of impulsiveness and self-control. *Psychological Bulletin.* 1975, roč. 82, č. 4, s. 463-496.
[191] KIRBY, K.N., MARAKOVIĆ, N.N. Delay-discounting probabilistic rewards: Rates decrease as amounts increase. *Psychonomic Bulletin & Review*. 1996, roč. 3, č. 1, s. 100-104.
[192] LEE C.A., DEREFINKO, K.J. a kol. Longitudinal and reciprocal relations between delay discounting and crime. *Personality and Individual Differences*. 2017, roč. 111, s. 193-198.
[193] LUTZ, K., WIDMER, M. What can the monetary incentive delay task tell us about the neural processing of reward and punishment. *Neuroscience and Neuroeconomics*. 2014, roč. 3: 33-34.
[194] RASMUSSEN, E.B., LAWYER, S.R. a kol. Percent body fat is related to delay and probability discounting for food in humans. Behavioral Processes. 2010, roč. 83, č. 1, s. 23-30.
[195] LAWYER, S. R., WILLIAMS, S. a kol. Delay and probability discounting for hypothetical sexual contact. Behavioural Processes. 2010, roč. 84, č. 3, s. 687 – 692.
[196] LAWYER, S. R., SCHOEPFLIN, F. a kol. Discounting of hypothetical and potentially real outcomes in nicotine-dependent and nondependent samples. *Experimental and clinical psychopharmacology*. 2011, roč. 19, č. 4, s. 263 - 274.
[197] MAZUR, J.E. An adjusting procedure for studying delayed reinforcement. In: COMMONS, M.L., MAZUR, J.E. a kol. (Eds.), The Effect of Delay and of Intervening Events on Reinforcement Value. Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1987, s. 55-73.

V značí subjektivní hodnotu zpožděné odměny, *A* je velikost zpožděné odměny, *k* je konstanta značící míru klesání hodnoty v čase, *D* značí zpoždění nebo pravděpodobnost získání vyšší odměny. Při oddálené gratifikaci značí větší hodnota *k* preferenci dřívější a tedy také menší odměny (tzn. impulzivní rozhodování). Čím menší je hodnota *k* v případě pravděpodobnostní gratifikace, tím větší je tendence riskovat a vybírat možnosti s nižší pravděpodobností.

Alternativní a také jednodušší způsob vyhodnocení pak je výpočet průměrného počtu impulzivních odpovědí, který jsme využili v rámci této prezentace.

1. 3 Společné využití sebeposuzovacích a behaviorálních metod

Sebeposuzovací i behaviorální metody jsou hojně využívány ve výzkumech. V minulosti však byly tyto metody výzkumníky využívány odděleně a výzkumů, které současně využily oba přístupy, není mnoho[198]. Na základě existujících výzkumů porovnávajících výsledky ze sebeposuzovacích a behaviorálních metod[199,200] se zdá, že tyto dva okruhy metod měří různé domény impulzivity.

Impulzivní tendence, které jsou odhalovány sebeposuzovacími metodami, jsou odlišné od těch, které odhalí metody behaviorální. Výsledky sebeposuzovacích metod podléhají mnoha zkreslením, protože respondent na ně odpovídá subjektivně tak, jak sám sebe vnímá, nebo jak chce, aby byl vnímán. Výsledky jsou rovněž ovlivněny tím, jak respondent rozumí jednotlivým položkám a hodnotícím stupnicím. Zdá se, že behaviorální metody poskytují více objektivní výsledky. Nicméně se také ukazuje, že různé behaviorální metody zjišťují odlišné komponenty impulzivního chování.[201] Cílem tohoto projektu je tedy multidimenzionální analýza impulzivního chování u odsouzených s násilnou trestnou činností za pomoci sebeposuzovacích a behaviorálních metod.

---

[198] REYNOLDS, B., ORTENGREN, A. a kol. Dimensions of impulsive behavior: Personality and behavioral measures. *Personality and individual differences*. 2006, roč. 40, č. 2, s. 306.
[199] LANE S.D., CHEREK, D.R a kol. Relationships among laboratory and psychometric measures of impulsivity: Implications in substance abuse and dependence. *Addictive Disorders And Their Treatment*. 2003, roč. 2, č. 2, s. 33-40.
[200] ENTICOTT, P.G., OGLOFF, J.R. a kol. Associations between laboratory measures of executive inhibitory control and self-reported impulsivity. *Personality and Individual Differences*. 2006, roč. 41, č., 2, s. 285-294.
[201] REYNOLDS, B., ORTENGREN, A. a kol. Dimensions of impulsive behavior: Personality and behavioral measures. *Personality and individual differences*. 2006, roč. 40, č. 2, s. 306-313.
[33] WORLD HEALTH ORGANIZATION. The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines. *Geneva: World Health Organization*. 1992.
[34] AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. *Washington, DC: Author*. 2013, ed. 5, s. 692-696.

2. Metodologie

2. 1 Respondenti

V rámci participujících věznic (Světlá nad Sázavou, Plzeň – Bory, Věznice a ÚVZD Opava, Horní Slavkov a věznice v Ústeckém kraji) se do studie zařadilo 118 vězňů (56 mužů a 62 žen). Inkluzivními kritérii byla opakující se historie násilných trestných činů (nejméně dvě odsouzení v souvislosti se závažnou trestnou činností včetně: loupeže, vraždy, pokusu o vraždu), diagnostika Disociální poruchy osobnosti[33] či Antisociální poruchy osobnosti[34] a věk 18 let a starší. Mezi exkluzivní kritéria byla zařazena přítomnost Organické poruchy mozku a skóre nižší než 8 v sub-testu Informace nebo Podobnosti z WAIS-III (Wechslerovy inteligenční škály pro dospělé). Po uplatnění exkluzivních kritérií se do analýz kvalifikovalo pouze 25 vězňů, převážně díky nízkým skórům na sub-testech z WAIS-III, které zkoumají míru premorbidního intelektu a zda vzhledem ke komplexnosti metody oddálené a pravděpodobnostní gratifikace respondenti rozumí tomuto konceptu a otázkám, které jim byly položeny.

Z kontrolní skupiny se do studie zařadilo 21 respondentů z běžné populace (7 mužů a 14 žen). Inkluzivním kritériem byl věk 18 let a starší, přičemž exkluzivním kritériem bylo znovu skóre nižší než 8 v sub-testu Informace nebo Podobnosti z WAIS-III. Po uplatnění těchto exkluzivních kritérií zůstalo pro analýzu 21 respondentů.

2. 2 Testová baterie

Testová baterie zahrnovala: Wechslerovu inteligenční škálu pro dospělé (WAIS-III), **sebeposuzovací dotazníky na impulzivitu**: Barrattovu škálu impulzivity (BIS-11), UPPS Impulsive Behavioral Scale (UPPS-P) a Delaying of Gratification Invenotry (DGI), **behaviorální měření**: oddálenou a pravděpodobnostní gratifikaci, **osobnostní dotazníky**: Temperament and Character Inventory (TCI) a Eysenck´s Personality Inventory (EPI), sebeposuzovací dotazník na ADHD **(**ADHD Self-report Scale/ASRS), sebeposuzovací dotazník na agresivitu **(**Buss-Perry Aggression Questionnaire /BPAQ-SF) a semi-strukturované interview zaměřené na psychopatii (The Hare Psychopathy Checklist Revised, 2nd edition).

3. Výsledky

3. 1 Analýza sebeposuzovacích dotazníků impulzivity mezi vzorkem vězeňské a obecné populace

U získaných dat byl proveden Shapiro-Wilk test normality, který poukázal na normální rozložení dat pouze u některých škál sebeposuzovacích dotazníků, z tohoto důvodu byly v rámci statistického zpracování použity parametrické i neparametrické statistické testy. Výsledky parametrických analýz poukázaly na statisticky významný rozdíl mezi skóre vězeňské (M = 19,00, SD = 5,65) a obecné populace (M = 22,48, SD = 3,98) na škále DGI – impulzivita ve vztahu k jídlu t(44) = -2,367, p = 0,022, kde vězeňská populace měla tendenci být impulzivnější vůči jídlu, a rozdíl mezi skóre vězeňské (M = 20,52, SD = 4,57) a obecné populace (M = 23,95, SD = 2,96) na škále DGI – fyzická impulzivita t(44) = -2,960, p = 0,005, kde vězeňská populace skórovala impulzivněji v rámci fyzického potěšení.

Výsledky neparametrických analýz poukázaly na statisticky významný rozdíl mezi vězeňskou a obecnou populací na škále Urgence a Pozitivní urgence dotazníku UPPS-P a na škále Sociální interakce a Peněz dotazníku DGI (viz Tabulka č. 1), kde vězeňská populace skórovala impulzivněji v rámci jednotlivých škál.

Tabulka č. 1 – Srovnání sebeposuzovacích dotazníků u vězeňské a obecné populace

Test Statistics[a]

	Urgency	Perseverance	Positive Urgency	Social	Money	DD large 2	DD small 2	PD large 2	PD medium 2	PD small 2
Mann-Whitney U	106,500	232,000	99,500	120,000	82,000	255,500	198,500	188,500	205,000	216,000
Wilcoxon W	431,500	557,000	424,500	445,000	407,000	486,500	429,500	488,500	505,000	516,000
Z	-3,445	-,674	-3,598	-3,164	-3,989	-,157	-1,445	-1,479	-1,081	-,837
Asymp. Sig. (2-tailed)	,001	,500	,000	,002	,000	,875	,148	,139	,280	,402

a. Grouping Variable: Skupina
b.

3. 2 Analýza oddálené a pravděpodobnostní gratifikace

Průměrný počet impulzivních odpovědí byl vypočten pro každou ze tří skupin peněžních odměn (malá, střední a velká odměna). Předběžné výsledky analýzy oddálené gratifikace u vězeňské populace neukázaly žádné významné rozdíly v počtu impulzivních odpovědí u zmíněných skupin peněžních odměn (viz Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2 – Průměrný počet impulzivních odpovědí pro oddálenou gratifikaci

ANOVA

The average number of impulsive responses for monetary outcomes (DD)

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	15,707	2	7,853	2,786	,068
Within Groups	202,960	72	2,819		
Total	218,667	74			

Předběžné výsledky analýzy pravděpodobnostní gratifikace u vězeňské populace ukázaly významné rozdíly mezi skupinou malých a velkých odměn, kde respondenti označili více impulzivních odpovědí v rámci malých peněžitých odměn (viz Tabulka č. 3).

Tabulka č. 3 – Průměrný počet impulzivních odpovědí pro pravděpodobnostní gratifikaci

ANOVA

The average number of impulsive responses for probability outcomes (PD)

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	90,128	2	45,064	6,296	,003
Within Groups	400,821	56	7,158		
Total	490,949	58			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: The average number of impulsive responses for monetary outcomes (PD)

Tukey HSD

(I) VAR00049	(J) VAR00049	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval Lower Bound	95% Confidence Interval Upper Bound
Large reward	Medium reward	-1,69048	,85935	,130	-3,7594	,3785
	Small reward	-3,08333*	,86920	,002	-5,1760	-,9907
Medium reward	Large reward	1,69048	,85935	,130	-,3785	3,7594
	Small reward	-1,39286	,83589	,227	-3,4053	,6196
Small reward	Large reward	3,08333*	,86920	,002	,9907	5,1760
	Medium reward	1,39286	,83589	,227	-,6196	3,4053

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

4. Diskuze

Výsledky porovnání sebeposuzovacích dotazníků měřících impulzivitu mezi vězeňskou a obecnou populací poukázaly na významné rozdíly mezi těmito dvěma skupinami jak u škál dotazníku DGI tak u škál dotazníku UPPS-P, přičemž dotazník DGI se projevil jako velmi užitečný při měření impulzivity ve vězeňském prostředí. Nicméně, metoda oddálené a pravděpodobnostní gratifikace neukázala prozatím žádné významné rozdíly mezi těmito dvěma skupinami.

Analýza průměrného počtu impulzivních odpovědí u oddálené gratifikace mezi malou, střední a velkou peněžitou odměnou u vězeňské populace neprokázala žádné významné rozdíly mezi různými velikostmi odměn, které bývají často zaznamenány u obecné populace[202,203]. Vliv na odpovědi respondentů u této metody ve vězeňském prostředí může mít například délka trestu odnětí svobody, kdy u delších trestů mohou respondenti být lhostejní vůči časovým prodlevám nebo naopak impulzivnější a vybírat okamžité odměny vzhledem k omezeným finančním prostředkům, kterými disponují. V běžné populaci může mít vliv na odpovědi aktuální ekonomická situace či další okolnosti. Analýza průměrného počtu impulzivních odpovědí u pravděpodobnostní gratifikace mezi malou, střední a velkou peněžitou odměnou odhalila významný rozdíl mezi skupinou malých a velkých odměn, kde respondenti označili více impulzivních odpovědí v rámci malých peněžních odměn, což koresponduje i s výsledky běžně zaznamenanými u obecné populace[204]

Mezi další limitace projektu patří prozatím malý počet respondentů, především z důvodu nízkých skórů v kognitivních testech, ale také potenciální vliv demografických charakteristik, jakými jsou například vzdělání či socioekonomický status. Nicméně vliv kognitivních funkcí na výsledky oddálené a pravděpodobnostní gratifikace bude předmětem dalších statistických zkoumání. V dalším pokračování projektu analýzy impulzivity u pachatelů násilných trestných činů plánujeme také připojit Stop Signal Task, měřící motorickou impulzivitu, Stroopův test, zabývající se převážně pozorností, a diagnostické interview pro poruchu pozornosti s hyperaktivitou (ADHD) u dospělých (D.I.V.A)[205], vzhledem k tomu, že prevalence ADHD ve vězeňské populaci dosahuje v Evropě 32,1 %, Severní Americe 26,9 % a ostatních zemích 17,6 %[206].

Závěr

V souhrnu lze říci, že impulzivita by měla nadále být vnímána jako multidimenzionální koncept, který navzdory určitým pozitivům může být také elementárním mechanismem mnoha behaviorálních disfunkcí, včetně ADHD či Antisociální poruchy osobnosti. V závislosti na

[202] KIRBY, K.N., MARAKOVIĆ, N.N. Delay-discounting probabilistic rewards: Rates decrease as amounts increase. *Psychonomic Bulletin & Review*. 1996, roč. 3, č. 1, s. 100-104.
[203] MYERSON, J. a kol. Discounting delayed and probabilistic rewards: Processes and traits. *Journal Of Economic Psychology*. 2003, roč. 24, s. 619-635.
[204] MYERSON, J. a kol. Discounting delayed and probabilistic rewards: Processes and traits. *Journal Of Economic Psychology*. 2003, roč. 24, s. 619-635.
[205] KOOIJ, J. J. S., FRANCKEN, M. H. *DIVA 2.0 Diagnostic Interview Voor ADHD in Adults bij volwassenen* [DIVA 2.0 Diagnostic Interview for ADHD in Adults]. Haag: DIVA Foundation, 2010.
[206] YOUNG, S. a kol. A meta-analysis of the prevalence of attention deficit hyperactivity disorder in incarcerated populations. *Psychological medicine*. 2015, roč. 45, č. 2, s. 247-258.

okolnostech lze impulzivitu zkoumat sebeposuzovacími či behaviorálními metodami. Nicméně, pro každou metodu je nutné zkontrolovat operacionální definici impulzivity, aby bylo možné identifikovat a rozlišit domény a dimenze impulzivity, které jsou danou metodou zkoumány.

Grantová podpora: Studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky, reg. č. 17-05791S. Tato kniha/studie je výsledkem badatelské činnosti podporované projektem číslo LO1611 za finanční podpory MŠMT v rámci programu NPU I. Projekt byl podpořen programem PRVOUK-P03/LF1/9).

Seznam literatury:

AINSLIE, G. Specious reward: a behavioral theory of impulsiveness and self-control. *Psychological Bulletin.* 1975, roč. 82, č. 4, s. 463-496.

AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. *Washington, DC: Author*. 2013, ed. 5, s. 692-696.

BECHARA, A., DAMASIO, H. a kol. Emotion, decision and the orbitofrontal cortex. *Cerebral Cortex.* 2000, roč. 10, č. 3, 295-307.

CLONINGER, C.R. *The temperament and character inventory (TCI): A guide to its development and use.* St. Louis, MO: Center for Psychobiology of Personality, Washington University, 1994.

DICKMAN, S.J. Functional and dysfunctional impulsivity: Personality and cognitive correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990, roč. 58, č. 1, s. 95-102.

DONDERS, F.C. On the speed of mental processes. *Acta Psychologica*. 1969, roč. 30, s. 412-431. *(pozn. Originální text je z roku 1868.)*

ENTICOTT, P.G., OGLOFF, J.R. a kol. Associations between laboratory measures of executive inhibitory control and self-reported impulsivity. *Personality and Individual Differences.* 2006, roč. 41, č., 2, s. 285-294.

EYSENCK, S. B. G., EYSENCK, H. J. Impulsiveness and venturesomeness: Their position in a dimensional system of personality description. *Psychological Reports*. 1978, roč. 43, č. 3, s. 1247-1255.

EYSENCK, S.B.G., EYSENCK, H.J. The place of impulsivity in a dimensional system of personality description. *British Journal of Social and Clinical Psychology*. 1977, roč. 16, č. 1, s. 57–68.

HOERGER, M., QUIRK, S. W. a kol. Development and validation of the Delaying Gratification Inventory. *Psychological Assessment*. 2011, roč. 23, č. 3, s. 725-738.

HOPTMAN, M. J., ANTONIUS, D. a kol. Cortical thinning, functional connectivity, and mood-related impulsivity in schizophrenia: relations to aggressive attitudes and behavior. *The American Journal of Psychiatry.* 2014, roč. 171, č. 9, s. 939-948.

KIRBY, K.N., MARAKOVIĆ, N.N. Delay-discounting probabilistic rewards: Rates decrease as amounts increase. *Psychonomic Bulletin & Review*. 1996, roč. 3, č. 1, s. 100-104.

KOOIJ, J. J. S., FRANCKEN, M. H. *DIVA 2.0 Diagnostic Interview Voor ADHD in Adults bij volwassenen* [DIVA 2.0 Diagnostic Interview for ADHD in Adults]. Haag: DIVA Foundation, 2010.

LANE S.D., CHEREK, D.R a kol. Relationships among laboratory and psychometric measures of impulsivity: Implications in substance abuse and dependence. *Addictive Disorders And Their Treatment*. 2003, roč. 2, č. 2, s. 33-40.

LAPPIN, J.S., ERIKSEN, C.W. Use of a delayed signal to stop a visual reaction–time response. *Journal of Experimental Psychology*. 1966, roč. 72, č. 6, s. 805–811.

LAWYER, S. R., SCHOEPFLIN, F. a kol. Discounting of hypothetical and potentially real outcomes in nicotine-dependent and nondependent samples. *Experimental and clinical psychopharmacology*. 2011, roč. 19, č. 4, s. 263 - 274.

LAWYER, S. R., WILLIAMS, S. a kol. Delay and probability discounting for hypothetical sexual contact. *Behavioural Processes*. 2010, roč. 84, č. 3, s. 687 – 692.

LEE C.A., DEREFINKO, K.J. a kol. Longitudinal and reciprocal relations between delay discounting and crime. *Personality and Individual Differences*. 2017, roč. 111, s. 193-198.

LEJUEZ C. W., BROWN J. R. a kol. Evaluation of a behavioral measure of risk taking: The Balloon Analogue Risk Task (BART). *Journal Of Experimental Psychology: Applied.* 2002, roč. 8, č. 2, s. 75-84.

LINHARTOVÁ, P., ŠIRŮČEK, J. a kol. České verze sebeposuzovacích modelů impulzivity Barrattovy škály a škály UPPS-P a jejich psychometrické charakteristiky. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2017, roč. 113, č. 4, s. 149-157.

LITTMAN R, TAKÁCS, A. Do all inhibitions act alike? A study of go/no-go and stop-signal paradigms. *PLoS ONE*. 2017, roč. 12, č. 10, s. 1-20.

LUTZ, K., WIDMER, M. What can the monetary incentive delay task tell us about the neural processing of reward and punishment. *Neuroscience and Neuroeconomics*. 2014, roč. 3: 33-45.

MADDEN, G.J., PETRY, N.M. a kol. Impulsive and self-control choices in opioid-dependent patients and non-drug-using control participants: drug and monetary rewards. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*. 1997, roč. 5, č. 3, s. 256-262.

MAZUR, J.E. An adjusting procedure for studying delayed reinforcement. In: COMMONS, M.L., MAZUR, J.E. a kol. (Eds.), *The Effect of Delay and of Intervening Events on Reinforcement Value*. Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1987, s. 55-73.

MCKERCHAR, T.L., RENDA, C.R. Delay and Probability Discounting in Humans: An Overview. *The Psychological Record*. 2012, roč. 62, č. 4, s. 817-834.

MITCHELL, M.R., POTENZA, M.N. Recent Insights into the Neurobiology of Impulsivity. *Current Addiction Reports*. 2014, roč. 1, č. 4, s. 309-319.

MYERSON, J. a kol. Discounting delayed and probabilistic rewards: Processes and traits. *Journal Of Economic Psychology*. 2003, roč. 24, s. 619-635.

PATTON, J. H., STANFORD, M. S. a kol. Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. *Journal of Clinical Psychology*. 1995, roč. 51, č. 6, s. 768-774.

RASMUSSEN, E.B., LAWYER, S.R. a kol. Percent body fat is related to delay and probability discounting for food in humans. *Behavioral Processes*. 2010, roč. 83, č. 1, s. 23-30.

REYNOLDS, B., ORTENGREN, A. a kol. Dimensions of impulsive behavior: Personality and behavioral measures. *Personality and Individual Differences*. 2006, roč. 40, č. 2, s. 305-315.

WHITESIDE, S. P., LYNAM, D. R. The Five Factor Model and impulsivity: using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 2001, roč. 30, č. 4, s. 669-689.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines. *Geneva: World Health Organization.* 1992.

YOUNG, S. a kol. A meta-analysis of the prevalence of attention deficit hyperactivity disorder in incarcerated populations. *Psychological medicine.* 2015, roč. 45, č. 2, s. 247-258.

Kateřina Příhodová, MA

Národní ústav duševního zdraví

Topolová 748

250 67 Klecany

LF UK

Kateřinská 1660/32

121 08 Praha 2

Katerina.Prihodova@nudz.cz

KYBERNETICKÁ KRIMINALITA - DÍLČÍ POZNATKY Z VÝZKUMU I.

JIŘÍ VLACH

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Abstrakt

Spolu se stále širším využívání moderních technologií, můžeme v posledních letech zaznamenat také výrazný nárůst kybernetické kriminality. V rámci řešení výzkumného úkolu IKSP zaměřeného na kriminalitu páchanou v kyberprostoru, byla mimo jiné věnována pozornost případům takové kriminality registrované na území ČR. Příspěvek vychází z poznatků získaných analýzou trestních spisů a dostupných statistických údajů.

Klíčová slova

kybernetická kriminalita; výzkum; statistická data; trestní spisy

Abstract

In connection with the ever wider use of modern technologies, we can also see a significant increase of cybercrime in recent years. In the framework of solving the IKSP research task focused on crimes committed in cyberspace was, among other things, paid attention to cases of such crimes registered on the territory of the Czech Republic. The paper is based on findings gained by analysis of the criminal files and the available statistical data.

Key words

cybercrime; research; statistical data; criminal files

Úvod

S přihlédnutím ke vzrůstajícímu trendu kriminálních aktivit páchaných v kyberprostoru, nemohla tato problematika zůstat stranou pozornosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Proto byl do střednědobého plánu výzkumných úkolů na období let 2016 – 2019 zahrnut také výzkumný úkol „Identifikace a posouzení druhů a trendů kriminality páchané prostřednictvím Internetu, případně dalších sociálních sítí". V rámci řešení tohoto úkolu jsme provedli analýzu dostupných statistických údajů o kybernetické kriminalitě, jakož i analýzu

relevantních trestních spisů. V tomto příspěvku jsou stručně shrnuty dílčí poznatky, které se nám k dané problematice podařilo získat.

1. Kyberkriminalita v ČR z pohledu dostupných statistických údajů

Vzhledem k samotné podstatě kybernetické kriminality lze předpokládat vysokou míru latence. V mnoha případech poškozený subjekt vůbec nezjistí, že se stal cílem útoku. V dalších případech je sice zjištěno, že k útoku v kyberprostoru došlo, ale není poškozeným subjektem vyhodnocen jako trestné jednání, a tedy ani oznámen orgánům činným v trestním řízení. Některé z poškozených subjektů sice zjistí, že se staly obětí kybernetického útoku, ale nemají zájem tuto skutečnost oznámit například proto, že se obávají ztráty důvěryhodnosti v očích svých klientů (typickým příkladem jsou peněžní ústavy).

1.1 Statistiky Ministerstva vnitra ČR a Policie ČR

Přes již zmíněnou vysokou míru latence jsou nepochybně cenným zdrojem informací o části kybernetické kriminality statistiky Ministerstva vnitra ČR a Policie ČR publikované ve formě Zpráv o bezpečnostní situaci na území České republiky[207] a Statistických přehledů kriminality[208]. Tyto statistické přehledy skýtají mimo jiné souhrnné údaje[209] pro tzv. počítačové trestné činy, kterými jsou neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací (§ 230 TrZ), opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat (§ 231 TrZ) a poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti (§ 232 TrZ)[210] Nezanedbatelná část dalších trestných činů, které bychom mohli též řadit ke kybernetické kriminalitě je však skryta pod celou řadou dalších skutkových podstat a nelze je tak ve statistických údajích odlišit od klasické kriminality.[211]

---

[207] Gestorem těchto zpráv je Odbor bezpečnostní politiky a prevence kriminality MV ČR . Jsou dostupné on-line: http://www.mvcr.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx

[208] Dostupné on-line: http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx.

[209] Ve Statistických přehledech kriminality jsou Policií ČR skutky dle § 230 – 232 TrZ vykazovány pod jednotným takticko-statistickým kódem 865 „poškozování a zneužívání záznamu na nosiči informací“ v rámci hospodářské kriminality. Pro možnost porovnání jsou v tomto textu data z justičních statistik uváděná pro § 230 – 232 TrZ taktéž souhrnně, ačkoliv jsou ve Statistických ročenkách MSp uváděny pro jednotlivé paragrafy samostatně.

[210] Údaje uvedené za období před účinností trestního zákoníku (zák. č. 40/2009 Sb.) odpovídají trestnému činu poškození a zneužití záznamu na nosiči informací dle § 257a zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

[211] Typickým příkladem jsou internetové podvody, které jsou v některých případech stíhány a souzeny pouze dle § 209 TrZ a v některých dle § 209 TrZ v souběhu s § 230 TrZ. Blíže viz např. SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 133.

Dle zmíněných statistických přehledů docházelo v letech 2000 až 2015 k postupnému zvyšování počtu zjištěných skutků. Od roku 2010 pak vykazuje tento růst o poznání větší dynamiku, než v předchozích letech. Nevětší meziroční nárůst byl v tomto období zaznamenán mezi roky 2013 a 2014, kdy činil 122,3 % (tj. o 368 skutků více). Podrobnější údaje jsou uvedeny v tabulce 1 a grafu 1.

Graf 1 – Vývoj počtu zjištěných a objasněných počítačových trestných činů (2000-2016)

Tabulka 1 - Přehled statistických údajů o počítačových trestných činech (2000-2016)[212]

Rok	Zjištěno	Objasněno	Míra objasněnosti	Stíháno	Obžalováno	Odsouzeno
2000	11	11	100%	18	15	0
2001	24	20	83%	22	14	2
2002	27	8	30%	22	14	8
2003	33	5	15%	14	7	0
2004	35	16	46%	17	14	7
2005	37	17	46%	33	27	1
2006	32	11	34%	18	16	3
2007	48	13	27%	14	12	1
2008	51	15	29%	35	30	2
2009	62	20	32%	21	16	4
2010	101	30	30%	8	5	5
2011	134	54	40%	41	31	17
2012	178	45	25%	44	29	27
2013	301	76	25%	49	42	27
2014	669	192	29%	75	55	46
2015	707	144	20%	167	113	51
2016	638	157	25%	184	127	73

Zcela opačný trend vykazuje míra objasněnosti těchto skutků. Jak je patrno z výše uvedené tabulky 1 a též grafu 2, má míra objasněnosti ve sledovaném období převážně trend klesající. Její nejvýraznější propad lze zaznamenat mezi lety 2000 až 2003, kdy z počáteční 100% objasněnosti došlo k poklesu až na 15 %. Po opětovném zvýšení míry objasněnosti v následujícím roce se v dalších letech pohybovala, byť s několika výkyvy, kolem průměru 35 %. Další období poklesu lze pak zaznamenat v posledních pěti letech.

[212] Údaje byly čerpány ze Statistických přehledů kriminality (Policie ČR), Statistických ročenek kriminality (MSp) a systému CSLAV (MSp).

Graf 2 - Míra objasněnosti počítačových trestných činů (2000-2016)

1.2 Statistiky Ministerstva spravedlnosti ČR

Neméně zajímavým zdrojem informací o kybernetické kriminalitě jsou statistické údaje resortu Ministerstva spravedlnosti ČR, publikované v podobě statistických ročenek kriminality. Podobně jako u statistických údajů resortu Ministerstva vnitra lze i ve vývoji počtu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob pro trestné činy dle § 230 – 232 TrZ zaznamenat výrazný vzestupný trend po roce 2010. Nevětší, více než pětinásobné meziroční zvýšení počtu stíhaných osob v tomto období (o 33 osob) bylo zaznamenáno mezi roky 2010 a 2011. Také u počtu obžalovaných byl mezi těmito lety zaznamenán nárůst největší, a to více než šestinásobný (tj. o 26 osob). Přestože se také počet odsouzených za počítačové trestné činy po roce 2010 nesl ve znamení růstu, největší nárůst zaznamenal až mezi roky 2013 a 2014, kdy činil 170,4 % (tj. o 19 osob více). Podrobnější údaje jsou uvedeny v tabulce 1 a grafu 3.

Graf 3 - Vývoj počtu osob stíhaných, obžalovaných a odsouzených za počítačové trestné činy (2000-2016)

Je však na místě si připomenout, že vzhledem k předpokládané vysoké míře latence[213] kybernetické kriminality nám tyto, byť bezesporu zajímavé, statistické údaje ukazují pouze příslovečnou špičku ledovce a o jejím reálném rozsahu se můžeme jen domýšlet.

2. Poznatky z trestních spisů

V rámci našeho výzkumu byla též provedena rozsáhlá analýza soudních spisů. Tato analýza nám umožnila se seznámit s jednotlivými případy kybernetické kriminality o poznání podrobněji, než jak nám to umožňují dostupné statistické údaje. Analýza byla především

[213] viz např. GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 337.

zaměřena na poznatky o osobě pachatele, oběti, způsobu páchání, jakož i na způsobenou škodu v případech kdy byl pachatel obžalován ze spáchání trestných činů dle § 230 či § 231 TrZ. Vyžádali jsme si celkem 71 spisů, jejichž statistické listy byly do justičního informačního systému CSLAV odeslány v roce 2015. Zapůjčeno nám bylo celkem 65 spisů (zbývajících 6 spisů nebylo možno zapůjčit).

Celkem bylo ve spisech sledováno 50 položek, z nichž 11 je věnováno osobě pachatele. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku bude následující část věnována pouze poznatkům o pachatelích tzv. počítačových trestných činů.

2.1 Poznatky o pachatelích

Z celkového počtu 68 pachatelů se jednalo 53 mužů a 15 žen. Až na jednu výjimku se jednalo o občany ČR (touto výjimkou byl jeden pachatel ze Slovenska). Průměrný věk pachatelů v našem vzorku činil necelých 34 let, přičemž nejmladšímu z nich bylo 17 let a nejstaršímu 58 let. Nejpočetněji zastoupenou skupinou jsou pachatelé do 25 let věku. Blíže viz graf č. 1.

Graf 4 - Věková struktura pachatelů

Co se týče rodinného stavu pachatelů – více než polovina z nich uvedla, že jsou svobodní[214] (celkem 38 osob), téměř třetina pachatelů byla rozvedených. Více než čtvrtina pachatelů a pachatelek (19 osob) byla ženatých či vdaných.

Dále jsme se zajímali o socioprofesní status pachatelů. Nejpočetněji jsou zastoupeni pachatelé v zaměstnaneckém poměru v nedělnických profesích, kteří tvořili téměř třetinu našeho vzorku. Více než pětina pachatelů byla nezaměstnaných. Jistě není zcela bez zajímavosti, že pět pachatelů bylo v době spáchání trestného činu ve služebním poměru u Policie ČR. Bližší údaje jsou uvedeny v tabulce 2.

Tabulka 2 – Socioprofesní status pachatelů

Socioprofesní status	**Počet**	**%**
Zaměstnanec v dělnické profesi	7	10%
Zaměstnanec v nedělnické profesi	19	28%
OSVČ / podnikatel	11	16%
Uchazeč o zaměstnání (v evidenci ÚP)	9	13%
Bez zaměstnání	7	10%
Student	9	13%
Služební poměr	5	7%
Nezjištěno	1	1%
Celkem	**68**	**100%**

Pokusili jsme se též zmapovat čistý měsíční příjem pachatelů v době páchání trestné činnosti. Tento údaj se nám podařilo zjistit u 56 osob, přičemž 11 z nich uvedlo, že žádný příjem nemají[215]. Zbývající pachatelé uváděli výši příjmu v rozmezí od 1 000 Kč do 47 000 Kč. Jejich průměrný čistý příjem činil necelých 14 000 Kč měsíčně.

Stranou naší pozornosti nemohlo samozřejmě zůstat ani nejvyšší dosažené vzdělání pachatelů (viz graf 5). To se nám podařilo zjistit u 64 osob. Nejvíce pachatelů v našem vzorku (23 osob) bylo absolventy středních škol či učebních oborů s maturitou. Na pomyslné druhé příčce se pak umístili pachatelé se základním vzděláním, kterých bylo 19, tj. tvořili 28 % vzorku. Téměř pětina pachatelů byla absolventy učebních oborů bez maturity. Nejméně zastoupenou skupinu tvořili vysokoškolsky vzdělaní pachatelé, kterých bylo 9.

[214] zahrnuje též pachatele žijící v družském poměru
[215] někteří sice uvedli, že si přivydělávají brigádně, avšak bez uvedení konkrétního výdělku

Graf 5 – nejvyšší dosažené vzdělání pachatelů

Neopomněli jsme též sledovat kriminální minulost pachatelů. V téměř dvou třetinách případů nebyl pachatel dosud trestán (41 osob). U jednoho z pachatelů nebylo jeho případnou kriminální minulost možno zjistit, neboť trestní spis neobsahoval opis z rejstříku trestů. Ze zbývajících 26 pachatelů, kteří již byli v minulosti trestáni, jich 7 bylo trestáno pouze jednou, zatímco ti zbývající již byli trestáni vícekrát. Mezi pomyslné rekordmany lze v rámci našeho vzorku zařadit dva pachatele, z nichž jeden byl v minulosti trestán již třináctkrát a druhý jedenáctkrát. Nutno však podotknout, že mezi dříve již trestanými pachateli byli pouze dva trestaní pro počítačové trestné činy. Bezesporu zajímavým se jeví zjištění, že trestná činnost obou těchto pachatelů vykazuje téměř shodný modus operandi. V obou případech se jednalo o neoprávněný přístup do cizích e-mailových schránek a následné zneužití m-plateb za pomoci mobilních telefonů a sociálních sítí.

Závěr

V současné společnosti nabývá využívání moderních technologií stále většího významu. Spolu s tímto trendem se však, krom nesporných výhod, objevuje též nový prostor pro páchání trestné činnosti. Nejde jen o nové formy kriminality, ale též o formy tradiční, které pouze využívají stále více dostupných prostředků založených na nových technologiích. Vzhledem k aktuálnosti této problematiky vystupuje do popředí stále naléhavěji potřeba věnovat se

kriminalitě páchané v kyberprostoru též v rámci kriminologického výzkumu. Jedním z nezanedbatelných zdrojů poznání o kybernetické kriminalitě je analýza trestních spisů. Takto získané poznatky mohou být významné jak z hlediska primární, tak sekundární prevence kybernetické kriminality.

Seznam literatury

GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014,

JIROVSKÝ, Václav. *Kybernetická kriminalita – nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství.* Praha: Grada, 2007

KUDRLOVÁ, Kateřina, VLACH, Jiří. Kyberkriminalita (nejen) v ČR – její stav a trendy. *Kriminalistika*. 2017, roč. L, č. 4, s. 256-268

SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015

Mgr. Jiří Vlach
Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Náměstí 14. Října 12
150 21 Praha 5
Email: jvlach@iksp.justice.cz

KYBERNETICKÁ KRIMINALITA – DÍLČÍ POZNATKY Z VÝZKUMU II.

KATEŘINA KUDRLOVÁ

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Abstrakt

Příspěvek se zabývá dílčími poznatky z výzkumu kybernetické kriminality těch pachatelů, jejichž trestní řízení pravomocně skončilo v roce 2015. Zaměřuje se na neoprávněné proniknutí do emailových schránek a na případu jednoho z pachatelů demonstruje jejich zranitelnost v podobě slabě zabezpečeného hesla.

Klíčová slova

Email; heslo; kybernetická kriminalita; výzkum

Abstract

The paper deals with partial findings from the research of cyber crime of those offenders whose criminal proceedings ended definitively in 2015. It focuses on unauthorized penetration into email boxes and demonstrates their vulnerability in the form of a weakly secure password on the case of one of the perpetrators.

Key words

Cybercrime; email; password; research

Úvod

V roce 2017 proběhl v rámci střednědobého plánu výzkumné činnosti IKSP na období 2016-2019 výzkum kybernetické kriminality zaměřený na tzv. počítačové trestné činy. Jedná se o skutkové podstaty spadající pod § 230-232 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen TZ), tedy neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací, opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat a poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti, zajímaly nás ty, které se dostaly do stádia trestního řízení před soudem a byly pravomocně skončené v roce 2015.

Jednalo se celkem o 71 trestních věcí, z nichž u 65 bylo možné seznámit se se soudním spisem a získat díky tomu poznatky o celkem 68 pachatelích.[216] V drtivé většině se jednalo o řízení vedené pro přečin neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací podle § 230 TZ (případně v kombinaci se sbíhající se trestnou činností), pouze ve dvou případech byli celkem tři pachatelé obviněni z přečinu opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat.[217]

Dle očekávání byla téměř polovina pachatelů (47 %) ve věkové kategorii do 29 let a většinu tvořili muži (78 %).

Graf č. 1: Věkové složení pachatelů celkem

Zajímavější se však ukázalo věkové rozložení pachatelů v závislosti na pohlaví, neboť zatímco muži byli v této věkové skupině zastoupeni 53 %, u žen to bylo pouhých 27 % a pohybovaly se oproti očekávání převážně ve věkové skupině 35 až 49 let (53 %).[218]

[216] Blíže k tomu viz Kybernetická kriminalita - dílčí poznatky z výzkumu I.
[217] Z těchto tří byl jeden pachatel obžaloby zproštěn a ve zbývajících dvou případech bylo trestní řízení zastaveno z důvodů uvedených v § 172 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád.
[218] Překvapivé zejména proto, že kyberprostor se tradičně všeobecně považuje za doménu spíše mladších generací.

Graf č. 2: Věkové složení pachatelů – mužů (53 osob, 78 %)

Graf č. 3: Věkové složení pachatelek (15 osob, 22 %)

Jedním z faktorů, které k tomu přispěly, je nepochybně fakt, že byť hovoříme o takzvané kybernetické kriminalitě nebo počítačových trestných činech, jde o jednání ve většině případů v zásadě bez zvláštních požadavků na technické znalosti či schopnosti.[219] Jádro jednání u většiny skutků spadajících pod § 230 TZ nespočívá v technologiích jako takových (např. vytvoření malwaru – škodlivého softwaru, odposlech zařízení, prolamovač hesel atp.), nýbrž v běžných mezilidských interakcích, pro které technologie pouze nabízí jiné prostředí a

[219] Nutno ovšem zdůraznit, že zjištěná data žádným způsobem nevypovídají o latentní kriminalitě, jejíž míra je pravděpodobně značná, viz např. SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, str. 498 nebo GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 337.

propůjčuje jim určitou formu, zatímco sama podstata zůstává beze změny (např. neoprávněný přístup a využití emailové schránky díky prostému uhádnutí hesla).

Ač byla paleta sledovaných jednání spadajících pod § 230 TZ s pravomocným skončením v roce 2015 poměrně pestrá, ukázalo se několikero opakujících se jevů. Tento příspěvek se bude blíže věnovat především jednomu ze sledovaných případů, který názorně ilustruje hned několik z nich, a v tomto kontextu pak napadání emailových schránek.

1. Roztoužený zvědavec

Pachatelovo jednání lze stručně shrnout jako neoprávněné pronikání do cizích emailů za účelem prohlídky nebo stažení jejich obsahu. V jeho případě se jednalo o fotografie a videa s erotickou nebo přímo pornografickou tematikou,[220] která využíval pro vlastní sexuální uspokojení: „*...nikde jsem je dále nešířil. Při prohlížení těchto fotografií jsem masturboval.*“ Dle znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie a sexuologie, byl pachatel v době jednání závislý na konzumaci internetové erotiky k autoerotickým aktivitám, na alkoholu a drogách, jeho ovládací schopnosti byly v důsledku toho podstatnou měrou sníženy. „*Ve většině případů ... jsem často byl pod vlivem alkoholu, kdy jsem za večer vypil asi 5 12stupňových piv a pravděpodobně vždy jsem byl pod vlivem marihuany.*“

Pachatel neměl dosud žádný záznam v trestním rejstříku a svého jednání se dopouštěl po dobu zhruba pěti let ve svých 32 až 37 letech, skončil po absolvování prvního výslechu v této věci. Trestné činnosti pak dle svého tvrzení dobrovolně zanechal: „*...pokračoval jsem v tom až do prvního výslechu... Potom jsem už nic takového nedělal. V současné době ... trestnou činnost již neprovádím. Přišel jsem na to sám, ale kdy a za jakých okolností si již nevybavuji*.“

Své vzdělání dovršil na střední škole s maturitou, ještě v době trestního řízení byl svobodný a žil ve společné domácnosti se svou matkou. Jeho průměrný měsíční výdělek jakožto instalatéra činil zhruba 8.000 Kč.[221]

[220] Spojení neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací se získáváním pornografického materiálu touto cestou bylo v roce 2015 ojedinělé, a to navzdory úzkému propojení mezi internetem a pornografií (včetně dětské pornografie) jako takovou.
[221] Z toho splácel úvěr 100.000 Kč vždy částkou 5.000 Kč měsíčně.

2. Trpělivost přináší růže

Pachatelův modus operandi byl po celou dobu jednání poměrně neměnný. Nejprve si vyhlédnul osobu na sociálních sítích Lidé.cz nebo Najdise.cz. Mezi jeho objekty zájmu patřily především mladé dívky, a to výhradně ty, které uvedly jako kontaktní email adresu s doménou seznam.cz.[222] Následně se pokusil u takto vybraných osob zjistit, zda existuje s jejich příjmením profil na sociální síti Spolužáci.cz, který by mohl patřit jejich matce,[223] neboť právě zde se zpravidla nachází vedle stávajícího příjmení dané osoby i její jméno za svobodna.[224]

Vyzbrojen těmito údaji (emailová adresa a rodné příjmení matky, případně i její jméno) se následně pachatel pokusil proniknout do emailové schránky prostřednictvím tzv. obnovy zapomenutého hesla. V předchozích letech poskytovatel emailových služeb Seznam.cz umožňoval uživatelům zajistit svůj účet pro případ zapomenutí hesla prostřednictvím odpovědi na kontrolní otázku vybranou z krátkého seznamu, kde byla na prvním místě otázka po rodném příjmení matky.[225] Podle pachatele většina vybraných majitelek používala právě tuto otázku: „*Protože volba kontrolní otázky je velmi omezená, naprostá většina žen tam měla rodné příjmení své matky za svobodna. Také je to první z možností v nabídce na kontrolní otázku a většina lidí si to právě proto vybere*.“ Tento zdánlivě jednoduchý způsob byl podle pachatele zdlouhavý a nepochybně vyžadoval určitou dávku trpělivosti: „*Byla to mravenčí práce, uspět se a najít potřebnou odpověď se mi podařilo jen asi v 5 % případů, kdy jsem hledal odpověď na kontrolní otázku ke vstupu*.“ Nutno podotknout, že oněch 5 % znamenalo přinejmenším 97 emailových schránek, do nichž se pachateli prokazatelně podařilo proniknout.

Jakmile se pachatel octl v emailové schránce, pokusil se vyhledat zejména v rámci odchozí pošty přílohy v podobě fotografií a videí erotického až pornografického charakteru, v některých případech objevil i samostatné složky, jejichž názvy vypovídaly o obdobném obsahu. Pokud byl ve svém hledání úspěšný, emailovou adresu a přihlašovací údaje k ní si poznamenal pro opakované pozdější použití: „*Emailovou adresu a přístupové heslo jsem si uložil pro případné budoucí využití, kdy jsem do těchto schránek vstupoval i opakovaně a pátral, zda se zde neobjevily nějaké nové fotografie.*“

---

[222] Tzn. „...@seznam.cz“.

[223] Vodítkem mu bylo např. místo narození, bydliště (zpravidla informace dostupná na některé sociální síti, nejčastěji Facebooku) nebo navštěvovaná škola, křestní jméno odhadoval.

[224] Sociální síť Spolužáci.cz vznikla a je hojně využívána k vyhledávání bývalých spolužáků (a udržování komunikace s nimi), a proto si ji lze jen těžko představit jako úspěšně fungující bez tohoto atributu.

[225] V současnosti již Seznam.cz upřednostnil obnovu zapomenutého hesla prostřednictvím tzv. ověřeného telefonu nebo emailu (uživatelem předem zadané číslo mobilního telefonu / email, na který posléze přijde kontrolní zpráva s kódem potřebným pro potvrzení / ověření daného kontaktu), na který v případě zapomenutého hesla zašle heslo nové. Možnost obnovy hesla prostřednictvím kontrolní otázky zůstává pouze u dříve založených emailových schránek, jejichž uživatelé dosud žádný mobilní telefon ani email neověřili.

Motivem pachatelova jednání bylo sexuální uspokojení jednak formou masturbace, jednak plynoucí ze samotného vědomí, že majitelky napadených emailových schránek o jeho jednání nic netuší: „*Mé jednání bylo způsobeno mým zvýšeným sexuálním apetitem, který jsem si neměl kde vybít. Vzrušovalo mě, že o tom, že se jim dívám do emailů a stahuji si jejich fotky a videa poškozené nevěděly. Na text nějakého emailu jsem se podíval asi jen v jednom případě, ale to mě nijak nezajímalo, chtěl jsem pouze fotografie.*“

3. Lesk a bída emailu

Ač si to mnozí neuvědomují, email představuje do jisté míry vstupní bránu do virtuálního světa jeho majitele. V prvé řadě zahrnuje vlastní aktivity spojené s emailovou komunikací jako takovou, zejména samotný obsah komunikace (včetně příloh) a emailové adresy osob, s nimiž dotyčný udržuje nebo byl někdy v kontaktu. Z využívání emailové schránky lze do jisté míry vyčíst například i dobu aktivity a spánku, stav offline i online. Mimoto velmi často obsahuje i přihlašovací údaje k sociálním sítím a dalším aplikacím. [226] V neposlední řadě pak mnohdy slouží i pro obnovu hesla pro tyto aplikace, tj. jako adresa, na kterou je v případě zapomenutí odesláno stávající heslo nebo odkaz pro jeho změnu.

Ve sledovaných spisech hrál email významnou roli zhruba ve čtvrtině případů (v 17 případech z oněch 65 analyzovaných). Útok byl cílený na obsah emailové schránky jako takové v 9 případech, přičemž v pěti případech byl blízký vztah mezi pachatelem a poškozeným (ať už šlo o muže či ženy na obou stranách) – manželé či partneři, stávající i bývalí. Pachatelé zejména pátrali po nevěře (v pěti případech), ale také např. hledali informace použitelné v rozvodovém řízení, jeden z pachatelů si neoprávněně zálohoval „svou“ firemní poštu po ukončení pracovního vztahu.

Napadení emailové schránky ovšem sloužilo ve zbývajících 8 případech i jako prostředek k dalšímu jednání, převážně šlo o zištnou motivaci nebo nějakou formu virtuálního násilí. Ve dvou případech virtuálního násilí pachatele motivovala touha po odplatě,[227] usiloval o poškození dobré pověsti poškozené.[228]

Zištná motivace vedla jednoho z pachatelů k přeposílání dat o klientech zaměstnavatele konkurenční společnosti. Další prostřednictvím napadených emailových schránek získával přístup mj. k sociální síti Facebook všude tam, kde se mu podařilo dohledat uschované

[226] Náš pachatel díky tomu ve dvou případech „navštívil“ i profily poškozených na sociální síti Facebook, když vyhledal přihlašovací údaje právě v jejich napadených emailových schránkách.
[227] Vůči bývalé přítelkyni po rozchodu a vůči sestře pro rodinné neshody.
[228] Rozesíláním intimních fotografií poškozené a zveřejněním její jinak neveřejné komunikace na Facebooku.

přihlašovací údaje. Ty poté změnil, aby s nimi jejich oprávněný uživatel nemohl nakládat, a jménem tohoto uživatele oslovoval další osoby s žádostí o přeposlání potvrzovacích sms, v nichž se skrývaly tzv. m-platby[229] v různé výši, které využíval pro dobití kreditu na několika pokerových portálech, na nichž hrál.[230] Poslední vybraný pachatel zachytával emailovou komunikaci obsahující výrazy jako „platba“, „faktura“ atp., aby v takových emailech následně pozměnil čísla účtů ve svůj prospěch.[231]

Všechny útoky na emailové schránky měly až na jedinou výjimku společné nedostatečné zabezpečení hesla, které nabývá několika základních podob: jednoduchost, fyzické nezabezpečení, neměnnost, zranitelnost obnovy. Příliš jednoduché heslo pachatel ve třech případech uhodl (např. heslo v podobě jména poškozené instituce). Fyzicky nezabezpečené heslo využili pachatelé ve dvou případech (nalezené v diáři spolubydlící a uložené v zapůjčeném počítači). Dlouho neměnné heslo se stalo kamenem úrazu pro bývalého zaměstnavatele vůči zaměstnanci po rozvázání pracovního poměru a pro poškozenou, jejíž partner ho znal ještě z časů bezproblémového soužití.[232]

Nakonec je zde ona zranitelnost obnovy hesla, s jejíž pomocí pachatel snadno obejde i jinak neprolomitelné a bedlivě střežené heslo, a která umožnila i našemu pachateli mnohé uspokojení. Při neoprávněném pronikání do emailových schránek byla v nějaké formě využita ve čtyřech případech (z toho ve třech šlo o kontrolní otázku zjišťující rodné jméno matky za svobodna, ve čtvrtém o oblíbenou filmovou postavu).[233]

Za zmínku stojí ještě tři případy již o něco sofistikovanějšího získání hesla, a to prostřednictvím tzv. phishingu, tj. emailu tvářícího se jako z důvěryhodného zdroje požadujícího po adresátovi určité jednání nebo informace. Šlo o email zdánlivě pocházející od administrátorů určité sociální sítě požadující pro kontrolu sdělení přihlašovacích údajů pod hrozbou ztráty přístupu k vlastnímu profilu, dále pak o dvoje falešné přihlašovací stránky, na něž pachatelé zaslali poškozeným odkaz s cílem získat jejich přihlašovací údaje vyplněné na těchto stránkách.[234]

---

[229] Tj. platby prostřednictvím mobilního telefonu.

[230] Počet poškozených zde dosáhl téměř 300, způsobená škoda téměř 470 tisíc Kč (pachatel se pokusil způsobit škodu přesahující 1 milion Kč).

[231] Někdy své jednání doplnil vytvořením další emailové komunikace jménem poškozených – např. zrušil objednaný zájezd u cestovní kanceláře poté, co změnil ve svůj prospěch číslo účtu v emailu potvrzujícím rezervaci zájezdu adresovaném poškozené, aby tak oddálil okamžik zjištění jeho podvodu.

[232] Zaměřeno pouze na zneužití hesla v souvislosti s neoprávněným proniknutím do emailové schránky.

[233] Obojí lze při troše štěstí nalézt na sociálních sítích, či se jednoduše zeptat pod smyšlenou záminkou samotné/ho budoucí/ho poškozené/ho (jeden z pachatelů tak úspěšně učinil).

[234] V jednom z těchto případů pachatel oslovoval náhodně vybrané osoby, jejichž emailové adresy vyhledával na serverech jako bezrealitky.cz atp., způsobená škoda dosáhla téměř 700 tis. Kč.

Samotný „pohyb“ v rámci napadené emailové schránky obvykle spočíval v jednoduchém čtení zpráv a prohlížení příloh, případně jejich přeposlání na jinou adresu, ve vyhledání a změně přihlašovacích údajů k dané schránce a dalším aplikacím. Pouze jeden z pachatelů vytvořil postupně prakticky plně automatizovaný systém, který v napadených emailových schránkách zachytával pro něho zajímavou poštu (obsahující výrazy jako „platba“, „faktura“ atp., viz výše), kterou z napadené schránky dočasně odstranil. Z této dále vyfiltroval emaily sdělující adresátům čísla účtů pro provedení plateb převyšujících určitou částku, se kterými dále pracoval: změnil platební údaje ve svůj prospěch a pozměněný email „vrátil“ původnímu adresátovi, pouze s určitým časovým odstupem, stejně jako pro pachatele jinak nezajímavé emaily, které takto zachytil. Dle své výpovědi tak činil díky softwarové automatizaci prakticky v masovém měřítku, výslovně se zmínil o 20 tis. napadených emailových schránkách, nicméně odsouzen byl za 5 dílčích útoků se způsobenou škodou necelých 700 tis. Kč.

4. Dovětek k pachateli

Náš pachatel se nakonec neomezil "pouze" na procházení obsahu napadených emailových schránek, ale jeho sexuální apetit si vyžádal další aktivity, a to v podobě stahování dětské pornografie prostřednictvím tzv. P2P[235] sítě. Soud[236] mu proto uložil úhrnný trest ve výměře dvanácti měsíců za sbíhající se přečiny neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací dle § 230 odst. 1 TZ (týkalo se pouze neoprávněně navštívených emailových schránek) a § 230 odst. 2 TZ (z některých navštívených schránek pachatel přeposlal část obsahu na svůj email) a dále přečin výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií dle § 192 odst. 1 TZ, který podmíněně odložil na zkušební dobu 36 měsíců. Vedle toho pak trest propadnutí věci (mj. tří počítačů včetně netbooku) a ochranné léčení sexuologické ambulantní formou.[237] Poškozené byly se svým nárokem na náhradu škody odkázány na řízení ve věcech občanskoprávních.

[235] Tzv. Peer-to-Peer síť značí přímé propojení zařízení bez zprostředkujícího serveru. Uživatelé obvykle dají část vlastního obsahu k dispozici ostatním pro stažení, zatímco sami mohou získat takto poskytnutý obsah od nich.
[236] Trestní řízení bylo zahájeno na základě podaného trestního oznámení na neznámého pachatele od jedné z poškozených, která pří náhodné kontrole odeslané pošty objevila několik odešlých emailů, které však sama neposlala).
[237] Viz § 43 odst. 1, § 81 odst. 1, § 82 odst. 1 a § 70 odst. 2 písm. a) TZ a § 99 odst. 3 a § 99 odst. 4 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád.

Závěr

Jednání podřazovaná pod skutkové podstaty tzv. počítačových trestných činů jsou poměrně pestrá, leč přesto lze vysledovat určité opakující se jevy. Při bližším pohledu zaměřeném na zneužívání emailových schránek (zhruba čtvrtina sledovaných případů) se ukázalo především slabé zabezpečení heslem, ať už z důvodu jeho přílišné jednoduchosti, fyzické dostupnosti, dlouhodobé neměnnosti nebo snadnému obejití prostřednictvím příliš jednoduché nebo vyhledatelné odpovědi na kontrolní otázku při tzv. obnově zapomenutého hesla. I z toho důvodu nevyžadovalo až na několik málo výjimek neoprávněné proniknutí do emailové schránky prakticky žádnou zvláštní schopnost či znalost digitálních technologií nad rámec běžného užívání.

K hlavním důvodům napadání emailových schránek patří zájem na prostém prohlédnutí jejich obsahu (zejména ze žárlivosti), dále pak ve spojení s další aktivitou zisk (např. informace pro konkurenční společnost nebo změna čísel účtů v emailech ve vlastní prospěch) nebo virtuální násilí (např. pomsta formou rozeslání intimních fotografií na kontakty uložené v napadené schránce). Opomenout nelze ani přihlašovací údaje k dalším aplikacím často ponechané v emailové schránce (pachatelé takto využívali především přístupové údaje k sociální síti Facebook), případně roli emailové adresy sloužící k obnovení zapomenutého hesla k jiné aplikaci (i v tomto případě především k Facebooku).

Je ovšem na místě zdůraznit, že se jedná o 68 pachatelů (resp. 17 při zúžení sledovaných věcí na neoprávněný přístup k emailovým schránkám), jejichž trestní řízení pravomocně skončilo v roce 2015, a tak lze jen stěží uvažovat o statisticky významných číslech. Více údajů o možných trendech by měla poskytnout pokračující analýza v dalších letech.

Seznam literatury:

GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 536 s.

KUDRLOVÁ, Kateřina, VLACH, Jiří. Kyberkriminalita (nejen) v ČR – její stav a trendy. *Kriminalistika*. 2017, roč. L, č. 4, s. 256-268

SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015. 640 s.

Mgr. et Mgr. Kateřina Kudrlová
Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Náměstí 14. října 12, Praha 5
KKudrlova@iksp.justice.cz

KRIMINOLOGICKÉ SÚVISLOSTI ADHD A KRIMINALITY MLÁDEŽE[238]

MIROSLAVA VRÁBLOVÁ, VANDA RÍSOVÁ

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Lekárska fakulta

Abstrakt

Predmetom tohto článku je skúmanie súvislostí biologických determinantov osobnosti mladistvého páchateľa s páchaním kriminality. Poukazuje na rozšírenie a rozmach výskytu ADHD u mladistvých páchateľov. Ťažiskom tohto článku je skúmanie mechanizmov, ktoré ADHD spôsobujú, charakteristických znakov a možných príčin, ktoré zvyšujú nebezpečenstvo páchania kriminality, následne i miery recidívy trestnej činnosti mládeže. S ohľadom na interdisciplinárne zameranie príspevku bude dôraz kladený na význam identifikácie a liečby ADHD, tak aj na možnosti prevencie.

Kľúčové slová: syndróm hyperaktivity, etiológia ADHD, kriminalita mládeže, recidíva.

Abstract

The subject of this article is the study of mutual connections between biological determinants of juvenile's personality and criminal activity. It deals with a general rise and prevalence of ADHD within the juvenile justice system. Its core lies in the study of mechanisms responsible for ADHD, as well as characteristic features and possible causes of an increased risk committing crimes and risk of relapse among juveniles. With regard to the interdisciplinary focus of the contribution, emphasis will be placed on the importance of identifying and treating ADHD, as well as on the possibilities of prevention.

Key words:

Attention-deficit/hyperactivity disorder, Etiology of ADHD, juvenile delinquency, relapse.

[238] Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106

Úvod

Problematika kriminality mládeže zaujíma tradične jedno z popredných miest kriminologickej i trestno-politickej pozornosti, tak aj pozornosti laickej verejnosti. Ide o negatívny a relatívne stabilný fenomén poškodzujúci spoločnosť. Hoci v ostatných rokoch stav kriminality mládeže v Slovenskej republike dlhodobo vykazuje klesajúce tendencie, pretrváva záujem spoločnosti na skúmaní príčin, charakteristických prejavov, sledovaní stavu, štruktúry a dynamiky tohto javu, ako aj účinnosti trestnoprávnej reakcie spoločnosti na kriminalitu mládeže, v záujme hľadania efektívnych nástrojov znižovania kriminality mládeže a zamedzenia budúcej kriminálnej kariéry delikventných detí v dospelosti.

Z dostupných štatistických ukazovateľov je zrejmé, že podiel mládeže na celkovej registrovanej kriminalite sa v rokoch 1989-2001 pohyboval v rozmedzí od 9,59 – 15 % a v rokoch 2002-2017 v rozmedzí od 4,49 - 9,18 %. Od roku 2002 je možné sledovať pozvoľný pokles podielu maloletých a mladistvých na celkovej kriminalite, s tým, že v ostatných piatich rokov osciloval podiel mládeže okolo 5% na celkovej kriminalite. Pokles registrovanej kriminality mládeže v Slovenskej republike súvisí do určitej miery s demografickým vývojom a poklesom podielu skúmaných vekových kategórií (maloletých a mladistvých) v populácii celkovo.

Pre porovnanie môžeme sledovať stav kriminality mládeže v roku 2000 na úrovni 9 724 činov, kým v roku 2017 bolo spáchaných mládežou „len“ 3 091 činov. Podiel kriminality mládeže na celkovej kriminalite spáchanej na území Slovenskej republiky v roku 2000 dosahoval úroveň 10,95 %, kým v roku 2017 predstavoval podiel mládeže „len“ 4,67 %. Všimnime si, že v roku 2017 došlo v porovnaní s predchádzajúcim rokom 2016 k miernemu nárastu u delikvencie maloletých, kedy bolo spáchaných maloletými 687 činov inak trestných (t.j. o 9 skutkov viac ako v roku 2016) a súčasne došlo k miernemu zvýšeniu podielu mládeže na celkovej kriminalite.

Tabuľka č. 1: Stav kriminality mladistvých a delikvencie maloletých v Slovenskej republike v rokoch 2000-2017

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Celková kriminalita	88817	93053	107373	111893	131244	123563	115152	110802	104758	104905
Delikvencia maloletých	4159	3937	4131	3755	3149	3349	2531	2246	2189	2888
Kriminalita mladistvých	5565	5591	5723	5004	4952	4819	4683	4892	4432	4930
Podiel (%)	10,95	10,24	9,18	7,83	6,17	6,61	6,26	6,44	6,32	7,45

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Celková kriminalita	95252	92873	90351	89677	81245	73163	69635	66215
Delikvencia maloletých	1105	1112	845	783	726	694	678	687
Kriminalita mladistvých	4282	4216	3669	3615	3264	2764	2448	2404
Podiel (%)	5,66	5,74	5,0	4,9	4,91	4,73	4,49	4,67

Zdroj: Štatistické údaje Ministerstva vnútra SR

Názory na kriminalitu mládeže, je príčiny a podmienky sú rôznorodé. Kriminologická literatúra nachádza tradičné príčiny a podmienky kriminality mládeže v rodine (rozvrátenej, alkoholikov), v prostredí, v ktorom sa jedinec pohybuje, keď je mimo rodiny (škola, pracovný kolektív, partia), ďalej v psychických a somatických vlastnostiach jednotlivcov, ktoré sú u každého individuálne, v motivačných činiteľoch, ktoré nadväzujú na predstavy o životných smeroch a cieľoch, ktoré chce jedinec dosiahnuť i vo výbere prostriedkov, ktoré by mu mali k tomu dopomôcť, ako aj v demografickom prostredí, v ktorom žije.

1. Teoreticko-metodologické východiská skúmanej problematiky

Vo všeobecnosti podľa tradičnej etiologickej kriminológie sa za príčiny zločinnosti považujú tie skutočnosti, ktoré kriminalitu vyvolávajú ako svoj účinok, resp. tie faktory, bez ktorých by kriminalita či už ako individuálny, skupinový alebo hromadný sociálny jav (fenomén) ani nevznikla.[239] Vedci z najrôznejších vedných odborov a špecializácií sa snažia vysvetliť príčiny tohto patologického prejavu správania sa. Teórie predkladané sociológmi zdôrazňujú pôsobenie pomerne širokého spektra sociálnych vplyvov, predovšetkým rodiny a neformálnych sociálnych skupín. Psychológovia a psychiatri vidia problém najmä v spôsobe

[239] KAISER, Gűnther. *Kriminologie. Úvod do základů*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 1994, s. 77.

rodinnej komunikácie a vo vzťahovej rovine, vo vzťahu osobnostnej zložky či osobnostnej individuálnej dynamiky k delikventnému správaniu sa. Kriminológovia sa zameriavajú na posúdenie závažnosti páchateľovho činu, na druh trestnej činnosti, na typológiu páchateľa a na také znaky, ktoré sú používané na rozlíšenie páchateľov trestnej činnosti. Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti nemožno jednoznačne tvrdiť, že tie či oné vplyvy dominujú alebo majú zásadnejší vplyv na vysvetlenie príčin delikventného správania sa mládeže, avšak je možné súhlasiť, že sa navzájom podmieňujú, dopĺňajú a ovplyvňujú.

Kriminologická analýza kriminogénnych faktorov, príčin a podmienok ukazuje, že pod kriminalitu mládeže sa podpisujú nielen klasické príčiny závislé od stavu spoločnosti, ako sú negatívne javy v rodine (vzťahy v rodine medzi jednotlivými členmi), negatívne javy v škole súvisiace s praktikovanými spôsobmi vzdelávacieho a výchovného procesu, nevhodný spôsob využívania voľného času (a s tým súvisiace rozšírené negatívne javy v spoločnosti- alkoholizmus, toxikománia, hráčstvo), problémy s pracovným zapojením mládeže, ale aj príčiny súvisiace s dospievaním jedincov- poruchy správania podmienené pubertuálnou a adolescentnou nevyrovnanosťou, prejavy generačného osamostatňovania, vzdoru, tak aj poruchy osobnosti jedinca podmienené geneticky, chorobou, duševnou poruchou- mentálna retardácia, poruchou socializácie jedinca ako výsledku pôsobenia nevhodného primárneho sociálneho prostredia, nevhodné pôsobenie referenčnej skupiny, dôsledky alkoholizmu alebo drogovej závislosti. Nemožno opomenúť ani tzv. „nové príčiny“[240] vytvorené v posledných rokoch, ktoré sú často v priamej súvislosti s podmienkami kriminality mládeže, ktoré vytvárajú vhodné prostredie, resp. klímu pre jej rozširovanie. Ide o zmenu hodnôt a ich hierarchie v rebríčku dôležitosti, zmenu v prístupe k výchove a zaobchádzaniu s deťmi a mladistvými, opovrhovanie životným štýlom určeným pracovným zaradením človeka v spoločnosti, neúcta k znalostiam a skúsenostiam starších a preceňovanie schopností mládeže (napr. zaobchádzanie s modernou technikou), médiami preferované ospravedlňovanie kriminálneho správania sa mládeže vzhľadom na ich vek a mnohé ďalšie).

[240] Pozn. autora- podľa A. Marešovej medzi tzv. *„nové príčiny“ kriminality mládeže* patrí: prehlbujúca sa neschopnosť mladých ľudí odložiť uspokojenie svojich potrieb na neskoršiu dobu alebo sa niektorých potrieb vzdať, potreba presadiť sa v skupine rovesníkov, strach z vlastného neúspechu, túžba po okamžitom a bezpracnom zisku, nákladnosť životného štýlu mládeže – mobilománia, značkové oblečenie, drahé autá, nákladné športové aktivity, cestovanie, zábava, snaha napodobniť životný štýl celebrít, nekritickosť k vlastnému správaniu sa, pocit nudy, hnev na rodičov pre ich neschopnosť zabezpečiť priaznivé podmienky svojim potomkom. Bližšie In: MAREŠOVÁ, Alena. K příčinám a podmínkám kriminality mládeže. *Trestní právo,* č. 7–8, 2007, s. 23–26.

1.1 ADHD ako príčina kriminality mládeže

Etiologické aspekty kriminality mládeže sú nevyhnutne spojené s biologickým základom človeka, jeho genetikou, hereditárnymi a konštitučnými vplyvmi. Konkrétne dispozície jednotlivca vytvárajú všeobecný rámec jeho možností a často krát sa podpisujú pod odlišný socializačný vývoj jednotlivcov vyrastajúcich hoci aj v rovnakom výchovnom prostredí. Z hľadiska kriminológie majú význam nielen biologické determinanty, ktoré majú vzťah k duševnému životu človeka, ale aj biologické anomálie či odlišnosti poznamenávajúce vzhľad človeka alebo jeho zdravotný stav v najširšom slova zmysle.

Kriminologickou literatúrou sú bohato popísané vnútorné (endogénne) kriminogénne faktory, medzi ktoré patria: *príčiny súvisiace s dospievaním jedincov* – poruchy správania podmienené pubertuálnou a adolescentnou nevyrovnanosťou; disharmónia v oblasti sociálnej, somatickej a psychickej odrážajúca sa v mnohých kritických situáciách vo vývoji jedinca; prejavy generačného osamostatňovania, vzdoru; *poruchy osobnosti jedinca podmienené geneticky* (genetické dispozície majú vplyv na zníženú sebakontrolu), *chorobou, osobnostnou poruchou* – psychopatia, ďalej znížená úroveň kognitívnej komplexity, t. j. znížená úroveň rozumových schopností, ako aj impulzivita, *duševnou poruchou* – mentálna retardácia, *poruchou socializácie jedinca.*

Dieťa prichádza na svet do konkrétnych sociálnych podmienok s určitým genetickým vybavením a určitými dispozíciami. U niektorých jedincov môže správanie v raných vývojových fázach socializácie vykazovať agresívne prejavy. Naša pozornosť bude venovaná jednému z najčastejších rizikových faktorov podieľajúcom sa na vzniku potenciálneho delikventného správania, akým je *syndróm hyperaktivity,* označovaný ako ľahká mozgová dysfunkcia. Zahraničné štúdie jednoznačne charakterizujú syndróm hyperaktivity (ADHD) prostredníctvom jeho príznakov, akými sú nepozornosť, impulzívnosť, hyperaktivita.[241]

[241] EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. *Journal of Forensic Psychology Practice*. Vol. 8(2), 2008, p.174-185.

Početné zahraničné štúdie[242] poukazujú na vzájomnú koreláciu medzi poruchou správania v dospievaní, predovšetkým nami skúmanej ADHD, a asociálnym správaním sa mládeže.[243] Výskumy uskutočnené v Európe[244] a USA[245] naznačujú, že viac ako dve tretiny mladistvých väzňov a polovica dospelých väzňov, spĺňajú diagnostické kritéria pre detské ADHD a mnoho väzňov vykazuje symptómy ADHD aj v dospelosti (14 % mužov, 10% žien).[246] ADHD je považované za najdôležitejší prediktor rizika kriminálneho správania. Prevalencia (prevaha) porúch správania sa odhaduje na 87-91 % u "chronickej populácie mladistvých páchateľov".[247]

2. Medicínske aspekty ADHD

Syndróm hyperaktivity s deficitom pozornosti je v odbornej literatúre označovaný skratkou ADHD (z angl. *Attention Deficit Hyperactivity Disorder*). ADHD patrí medzi *neurovývojové poruchy*, ktoré sú charakteristické poruchami pozornosti (nesústredenosť, nepozornosť), impulzivitou a hyperaktivitou. ADHD je porucha sprevádzaná neurovývojovým oneskorením s odchýlkami vo vývoji centrálnej nervovej sústavy, s porušenou reguláciou na úrovni neurotransmiterových systémov (noradrenergného a dopamínergného). V dôsledku tejto poruchy sú ovplyvnené prakticky všetky kognitívne funkcie. Tento syndróm sa vyznačuje trvalým nekľudom, kolísaním pozornosti, zmenami nálad, neobratnosťou, nedostatkom

---

[242] RASMUSSEN, K., ALMVIK, M.R., LEVANDER, S. Attention deficit hyperactivity disorder, reading disability, and personality disorders in a prison population. *J Am Academy Psychiatry Law*, 2001; 29: 186-93; RETZ, W., RETZ-JUNGINGER, P, HENGESCH G, et al. Psychometric and psychopathological characterization of young male prison inmates with and without attention deficit/hyperactivity disorder. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci.* 2004; 254: 201-8; EME, R.F. Attention-deficit/hyperactivity disorder and correctional health care. *J Correct Health Care*, 2009; 15: 5-18; RÖSLER, M., RETZ, W., YAQOOBI, K., BURG, E., RETZ-JUNGINGER, P. Attention deficit/hyperactivity disorder in female offenders: prevalence, psychiatric comorbidity and psychosocial implications. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*, 2009; 259: 98-105.

[243] CAPRARA, G.V., REGALIA, C., BANDURA, A. Longitudinal impact of perceived self-regulatory efficacy on violent conduct. Eur Psychol 2002; 7: 63-9.; SIMOURD, D., HOGE, R.D., ANDREWS, D.A., LESCHIED, A.W. An empirically-based typology of youthful offenders. *C J Criminol* 1994; 36: 447-61.

[244] DALTEG, A., LEVANDER, S.. Twelve thousand crimes by 75 boys: a 20-year follow-up study of childhood hyperactivity. *Journal of Forensic Psychiatry* 1998; 9: 39-57; DALTEG, A., LINDGREN, M., LEVANDER, S. Retrospectively rated ADHD is linked to specific personality characteristics and deviant alcohol reaction. *Journal of Forensic Psychiatry* 1999; 10: 623-34; HAAPASALO J, HÄMÄLÄINEN T. Childhood family problems and current psychiatric problems among young violent and property offenders. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1996; 35: 1394-401.

[245] VITELLI R. Prevalence of childhood conduct and attention-deficit hyperactivity disorders in adult maximum-security inmates. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 1996; 40: 263-71; YOUNG, S.J., ADAMOU, M., BOLEA, B., et al. The identification and management of ADHD offenders within the criminal justice system: a consensus statement from the UK Adult ADHD Network and criminal justice agencies. *BMC Psychiatry* 2011; 11: 32.

[246] YOUNG, S., WELLS, J., GUDJONSSON, G. Predictors of offending among prisoners: the role of attention-deficit hyperactivity disorder and substance use. *J Psychopharmacol* 2010; 25: 1524-32.

[247] SNYDER, H.N. Serious, violent, and chronic juvenile offenders: an assessment of the extent of and trends in officially recognized serious criminal behavior in a delinquent population. In: LOEBER, R., FARRINGTON, D.P. (eds). *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions,* 1st edn. Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.

koordinovanosti a zábran. Postihuje najmenej 5%, podľa niektorých prameňov až 10-15% detí, častejšie chlapcov ako dievčatá.[248] ADHD sa vyskytuje u 2 až 10 percent detí školského veku. Nezriedka sú pridružené iné poruchy: v 20% prípadov poruchy nálady a poruchy správania, 40% postihnutých detí má provokatívny charakter, v 25% sa pridružia tiky či *de la Tourettov* syndróm.

Už od raného detstva sú viditeľné prejavy tejto poruchy v podobe porúch reči, čítania, písania, neurotických porúch a porúch správania. Tieto deti trpia reakciami okolia na ich sociálne interakcie, ktoré nedokážu riešiť. Majú znížené sebahodnotenie, sú medzi rovesníkmi menej obľúbené, vo svojich prejavoch sú hodnotené negatívnejšie ako ich vrstovníci. Prejavy hyperaktivity s vekom zväčša nemiznú a tieto deti majú väčšie problémy s adaptáciou na spoločenské prostredie. V dospelosti môže dôjsť k prehlbovaniu hyperaktivity, čo vedie k prehlbovaniu priepasti medzi hyperaktívnym jedincom a ostatnými. Východiskom z tohto stavu je často delikventná činnosť. V prejavoch niektorých adolescentov sú viditeľné napríklad zvýšená impulzivita, agresivita, záchvaty hnevu. Svoje neúspechy sa snažia kompenzovať náhradnou aktivitou, často zameranou proti spoločenským normám a pravidlám, v ktorej sa snažia vyniknúť a získať prestíž. Podľa zahraničných štúdií sa výskyt hyperaktívnych jedincov v populácii mladých delikventov, ktorí vykonávajú trest alebo sú umiestnení vo výchovných zariadeniach, pohybuje medzi 16-30%. U týchto osôb dochádza v dospelosti dvakrát častejšie k rozvodu, fluktuácia v zamestnaní je častejšia až štvornásobne. Takisto majú zvýšenú tendenciu k abúzu alkoholu a iných psychoaktívnych látok.

2.1 Etiológia ADHD

Neexistuje jediný postačujúci faktor, ktorý by sám o sebe spôsoboval ADHD. Syndróm je teda považovaný za tzv. komplexnú či multifaktoriálnu poruchu. Medzi potenciálne rizikové faktory patria gény, pre- a peri-natálne faktory i psychosociálne vplyvy. Veľmi významnú úlohu zohrávajú toxíny z vonkajšieho prostredia.

Podobne ako u ďalších *neurovývojových porúch*, aj pri ADHD je možné pozorovať zvýšený výskyt v niektorých rodinách. Dvoj až osemnásobné štatistické zvýšenie rizika výskytu u prvostupňových príbuzných pacientov, v porovnaní s príbuznými zdravých jedincov potvrdzuje túto teóriu, takisto ako vedecké pozorovania výskytu a prejavov choroby u rovnakých dvojičiek. Odhady dedičnosti zahŕňajú nielen genetické faktory, ale aj interakcie

[248] MATOUŠEK, Oldřich, MATOUŠKOVÁ Alena. *Mládež a delikvence*. Aktualizované vydání. Možné príčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Praha : Portál, 2011, s. 27.

génov s vonkajším prostredím. Štúdium adopcií potvrdilo silný genetický základ v prípade ADHD, hoci pri týchto pozorovaniach nie je možné vylúčiť vplyv skorých rizikových faktorov pôsobiacich zvonka (prenatálnych a perinatálnych). Fajčenie cigariet matkou počas tehotenstva je jedným z najprebádanejších z nich.

Pri ADHD je mimoriadne často pozorovaná komorbidita (súbežné ochorenie) s inými neuropsychiatrickými poruchami – nižším IQ a intelektom, špecifickými problémami pri učení a celkovom psychickom vývoji, akými sú napríklad neschopnosť naučiť sa čítať, problémy pri rozprávaní a používaní jazyka ako dorozumievacieho prostriedku, pohybovej koordinácii a takisto poruchy z tzv. autistického spektra. Najmä tzv. „nepozorné“ prejavy ADHD sú často sprevádzané týmito vedľajšími poruchami. ADHD sa okrem toho často vyskytuje spolu s inými psychiatrickými poruchami a poruchami správania, osobitne s problémami vo výchove/antisociálnymi prejavmi, abúzom alkoholu a iných psychotropných látok, nových závislostí na internete či mobilnej komunikácii alebo s poruchami nálady. Takéto pomerne časté koexistencie sú vysvetľované spoločnými dedičnými príčinnými faktormi (Revolution in Psychiatry, 2013). Niektoré z nich však môžu byť považované aj za dôsledok ADHD a pridružiť sa až v neskoršom veku.

Tak, ako u iných komplexných porúch, model genetickej predispozície je vysvetľovaný prítomnosťou mnohých častejších variácií v génoch, ktoré spolupôsobia s faktormi prostredia. Analýzami dedičnosti reťazcov (*linkage studies*) sa v prípade ADHD nepodarilo identifikovať žiaden „efekt rozhodujúcej génovej zmeny“. Pri starších výskumoch metódou génu kandidáta (identifikovaného ako pravdepodobne zapojeného do patogenézy ADHD) boli úspešne odhalené variácie – polymorfizmy – v génoch, ktoré kodifikujú pre proteíny dopaminergického prenosu vzruchov (dopamínový D4 receptor, dopamínový D5 receptor, proteín zapojený do re-uptaku dopamínu), sérotoninergického (proteín zapojený do reuptaku 5´HT, sérotonínový 1B receptor), či iné proteíny (napr. SNAP25, ktorý je dôležitý pri uvoľňovaní neurotransmiterov, plasticite synáps ako i raste neurónových axónov, potom latrofilín, kadherín a pod.). Asociačné štúdie jednonukleotidových zmien (mutácií či polymorfizmov, v závislosti od frekvencie výskytu v populácii) na úrovni celého genómu s cieľom identifikovať o. i. neznáme biologické procesy ako rizikové faktory, nepriniesli podnes očakávané výsledky. S rozšírením sekvenácie ďalšej generácie (*next generation sequencing*) a v rámci širšej medzinárodnej spolupráce, ktorá umožní analýzu oveľa väčšieho počtu jedincov, prinesie v budúcnosti pravdepodobne aj štúdia asociácií (súvislostí medzi daným polymorfizmom a určitým klinickým prejavom) presvedčivé výsledky.

Medzi vonkajšie faktory spôsobujúce ADHD je nutné spomenúť vystavenie plodu škodlivým vplyvom niektorých chemických látok počas tehotenstva, ťažké kovy, faktory súvisiace s výživou a psychosociálne/lifestyle-ové faktory. Ako sme už spomínali, fajčenie matky počas tehotenstva je najprebádanejším rizikovým faktorom v súvislosti s ADHD. Takisto významný sa zdá podiel pesticídov na vzniku ochorenia. V súčasnosti je veľká pozornosť venovaná tiež vzájomnému vzťahu prítomnosti olova v organizme a následnému možnému vzniku syndrómu ADHD u detí. Expozícia nadmerného množstva anorganického olova počas batolivých rokov môže produkovať trvalé nepriaznivé následky na mozgové funkcie. Defekty v kognitívnych a behaviorálnych funkciách vznikajú u detí so zvýšenými krvnými hladinami olova. Neurobehaviorálne zmeny nájdené pri intoxikácii detí olovom môžu vyplývať z poškodenia hematoencefalickej bariéry, z priamych účinkov olova na neuronálnu aktivitu a synaptogenézu. Podľa odbornej literatúry je príčinou tohto syndrómu difúzne organické poškodenie mozgu spôsobené kumuláciou olova v striate mozgu, ktorý obsahuje myelín v pošvách neurónov. Predpokladá sa, že olovo sa dostáva do tela matky vonkajšími vplyvmi počas prenatálneho vývoja dieťaťa alebo počas priebehu pôrodu, ekologickými faktormi, akým je zvýšený výskyt ťažkých kovov v ovzduší a v potravinách, pretože prítomnosť kovových prvkov v krvnom sére narúša metabolizmus enzýmov a to môže u niektorých detí vyvolať hyperaktívne stavy.

Vysvetlenie ADHD býva tradične založené na kauzálnych modeloch, v ktorých jeden s výkonnou funkciou nefunguje, čo vysvetľuje všetky ostatné nedostatky a príznaky ADHD. Nedávny vývoj chápania ADHD viedol k novému vnímaniu podstaty syndrómu. Podľa toho je ADHD poruchou, ktorá je charakterizovaná množstvom neuropsychologických nedostatkov, sprostredkovaných rozličnými neurologickými mozgovými okruhmi, vyúsťujúcimi do rozličných prejavov bežne objavujúcich sa v rámci ADHD, a preto si vyžadujú odlišnú liečbu.[249]

3. Kriminologická charakteristika ADHD páchateľa

Zahraničné štúdie ukazujú, že rozšírenie ADHD v rámci systému justície nad mládežou je najmenej tri až štyrikrát vyššie ako podiel v celkovej populácii.[250] Tento odhad je založený na zbiehaní rozličných metód odhadujúcich rozšírenie ADHD v systéme justície nad mládežou.

[249] BIEDERMAN (2006) In: EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. Journal of Forensic Psychology Practice, Vol. 8(2), 2008, p. 174-185.
[250] BIEDERMAN (2006) In: EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. Journal of Forensic Psychology Practice, Vol. 8(2), 2008, p. 174-185.

Prvá metóda predpokladá, že väčšina mládeže je uväznená kvôli vážnemu protispoločenskému správaniu, pričom poruchy správania sú odôvodňované diagnózou. Táto porucha zaznamenáva deštruktívne rozmery, vzťahuje sa na väčšiu závažných protispoločenských, agresívnych konaní, ktoré rezultujú do násilných činov. Vo svojej podstate zahŕňa agresívne, násilné, konfrontačné správanie, ktoré je predpokladom kriminálneho správania. Viaceré štúdie prinášajú odhad rozšírenia ADHD medzi mladistvými osobami v systéme justície nad mládežou, kedy konštatujú, že u mladistvých s poruchou správania a ADHD sa viac prejavuje protispoločenské správania ako u tých s jednou poruchou, najmä pokiaľ ide o rozsah, závažnosť a trvanie protispoločenskej činnosti. Druhá metóda odhaduje rozšírenie ADHD u väznených mladistvých. Prednostne na základe údajov z individuálnych vzdelávacích programov je zrejmé, že 28% mladistvých s nariadeným vzdelávacím programom má diagnózu ADHD.[251]

Charakteristiku ADHD páchateľa demonštrujeme na výsledkoch zahraničného výskumu[252],

ktorý bol realizovaný v Škótskom väzení na odsúdených mužoch s ADHD. Dotazníky boli rozdané 198 väzňom mužského pohlavia (priemerný vek 30 rokov) a predmetné údaje boli získané tiež zo záznamov väzníc. Personál dodatočne doplnil informácie v dotazníku týkajúce sa správania väzňov. Približne u jednej štvrtiny (1/4) mužov boli zistené ADHD symptómy v detstve, a 14% mužov vykazovala pretrvávajúce ADHD symptómy. Kľúčové rozdiely boli zaznamenané medzi ADHD odsúdenými a odsúdenými bez ADHD. Oficiálne záznamy ukázali, že ADHD páchatelia boli o 2,5 roka mladší, keď sa prvý krát dostali do kontaktu s trestnou justíciou (boli obvinení z trestného činu) a mali vyššiu mieru recidívy kriminálneho správania. Fakt, že u mladistvých páchateľov s neliečeným ADHD je zvýšené riziko recidívy, bol potvrdený predchádzajúcimi štúdiami.[253] V skupine ADHD odsúdených silne vystupovalo do popredia zneužívanie drog a alkoholu. Zahraničné výskumy dokazujú koexistenciu ADHD so zneužívaním návykových látok v období adolescencie približne v 20-27%.[254] Drogová

[251] TUDISCO (2006) In: EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 8(2), 2008, p. 174-185.

[252] YOUNG, S., GUDJONSON, G.H., WELLS, J. et al. Attention deficit hyperactivity disorder and critical incidents in a Scottish prison population. *Pers. Indiv. Differ.* 46, 2009, p. 265-269. In: YOUNG, Susan, GOODWIN, Emily. Attention-deficit/hyperactivity disorder in persistent criminal offenders: the need for specialist treatment programs. *Expert Review of Neurotherapeutics*. 10 (10), 2010, p. 1497-1500.

[253] EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 8(2), 2008, p.174-185.

[254] ZASO, M.J., PARK, A., ANTSHEL, K.M.: Treatments for adolescents with comorbid attention-deficit/hyperactivity disorder and substance use: A systematic review. *Journal of Attention Disorders*. 2015, IN: HOVEY, Katrina A., ZOLKOSKI, Staci M., BULLOCK, Lyndal M. Mental Health and the Juvenile Justice System: Issues Related to Treatment and Rehabilitation. *World Journal of Education*, Vol. 7, No. 3, 2017.

závislosť a symptómy ADHD predstavovali vytvárali najsilnejšie predpoklady pre majetkovú trestnú činnosť. Závažnejšou skutočnosťou je fakt, že ADHD bol silnejším prediktorom v porovnaní so závislosťou pre násilnú trestnú činnosť. Štúdia dokázala, že ADHD páchatelia páchajú osem krát (8x) častejšie agresívne incidenty ako ostatní väzni.

4. Prevencia, liečba a špeciálne programy zaobchádzania

Keďže ústavné zariadenia na výkon trestu odňatia slobody nemajú za úlohu suplovať zdravotníctvo, včasná identifikácia a úspešná liečba ADHD sú základnými predpokladmi zníženia negatívneho vplyvu ochorenia na spoločnosť. Zásah (liečba) „skorého zachytenia nepohodlia“ by sa mal uskutočniť ešte pred tým ako sa stane skutok otvárajúci priestor pre trestný systém. Včasnosť zásahu je nevyhnutným predpokladom úspechu, avšak v praxi sa tak nedeje kvôli nedostatku špecifických postupov a profesionality príslušných sociálnych služieb.

Z hľadiska prevencie kriminality Halperin podčiarkuje potrebu vytvoriť čo najskôr štandardizované programy sekundárnej prevencie pre deti v predškolskom veku, kedy sa príznaky ochorenia spravidla stávajú evidentnými a kedy je vďaka „plasticite“ nervového systému možné v značnej miere vyhnúť sa chronicizácii a pridružovaniu sa nových príznakov či chorôb. Fyzickým cvičením *ad hoc* by sa malo tiež dať, podľa autorov, predísť klinickému rozvoju syndrómu.[255]

Syndróm hyperaktivity (ADHD) je liečiteľná choroba, pričom intervencia môže začať v akomkoľvek veku. Neliečené ADHD predstavuje vážne nebezpečenstvo, že dlhotrvajúce problémy budú spojené so závislosťou, upevnia sa antisociálne postoje a životný štýl, čím sa zníži potenciál nápravy (rehabilitácie). V prípade dospelých osôb sa odporúča liečba liekmi, ktorá sa javí ako efektívny nástroj na zníženie ADHD symptómov v dospelosti. Samozrejme, takáto liečba by mala byť súčasťou komplexného programu zaobchádzania (liečby) cieleného na psychologické, behaviorálne, výchovnovzdelávacie alebo pracovné potreby. Prístup, ktorý funguje, je založený na troch princípoch: posúdenie rizík, kriminogénne potreby a citlivé vnímanie. Tento prístup predurčuje potrebu prispôsobovania obsahu a tempa liečby špecifikám páchateľov, zdôrazňujúc úpravu liečebných programov s cieľom maximalizovať vzdelávanie. Komplexne individualizovaný plán liečby by mal viesť s náprave mladistvých páchateľov a ich príprave, aby dokázali viesť produktívny život. **Žiaľ, zahraničné výskumy dokazujú, že**

[255] HALPERIN, J., SCHULTZ, K. Revisiting the role of the prefrontal cortex in the pathophysiology of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Psychological Bulletin*, 2006, 132: 560–581.

väčšina štátov naďalej využíva uväznenie, trestné prostriedky a reštriktívne prostredie pre deti a mladistvých s problémami správania, a to aj napriek ich neefektívnosti.[256]

V tejto súvislosti sme identifikovali oblasť, ktorá by mala byť predmetom empirického skúmania aj na Slovensku. Cieľom výskumu by malo byť preskúmať, či sa medzi odsúdenými mladistvými v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody, v reedukačných domovoch nachádzajú/nenachádzajú jednotlivci so symptómami ADHD. Je ťažké pripustiť, že by Slovenská republika patrila k štátom, ktorý využíva uväznenie, trestné prostriedky a reštriktívne prostredie pre deti a mladistvých s problémami správania, a to aj napriek ich neefektívnosti.

Záver

Kriminalita mládeže je jedným z negatívnych a relatívne stabilných fenoménov poškodzujúcich spoločnosť. Jej hrozba okrem negatívneho ekonomického dopadu spočíva najmä v tom, že mládež je každým spoločenstvom vnímaná ako nádej a perspektíva, čo však v prípade protispoločenských prejavov práve u tejto skupiny osôb vyvoláva oprávnené obavy o zdravé fungovanie spoločnosti a zachovanie tradičných hodnôt. Vychádzajúc zo skutočnosti, že len poznaním javu, jeho príčin a podmienok možno kriminalitu potláčať a následne nájsť vhodné formy prevencie a spôsoby jej uskutočnenia, bola pozornosť autoriek zameraná práve na vybraný vnútorný kriminogénny faktor. Početné zahraničné i domáce štúdie (kriminologické, psychiatrické, psychologické) dokazujú, že **syndróm ADHD je významným endogénnym kriminogénnym faktorom, ktorý sa podieľa na vzniku delikventného správania mládeže. Závažnosť zistenej skutočnosti podčiarkuje aj preukázaná koexistencia ADHD so zneužívaním návykových látok v období adolescencie približne v 20-27% a zvýšené riziko recidívy u mladistvých páchateľov s neliečeným ADHD.** Neliečené ADHD predstavuje vážne nebezpečenstvo, že dlhotrvajúce problémy budú spojené so závislosťou, upevnia sa antisociálne postoje a životný štýl, čím sa zníži potenciál nápravy (rehabilitácie).

Význam tohto príspevku vidíme v tom, že hlbšie poznanie príčin a podmienok kriminality otvára priestor pre prevenciu a navrhovanie adekvátnych preventívnych oparení. Po zvážení a vyhodnotení situácie v rodine, škole a vzťahov s rovesníkmi sú odporúčané

[256] NELSON, C.M., JOLIVETTE, K., LEONE, P.E., MATHUR, S.R. Meeting the needs of at-risk and adjudicated youth with behavioral challenges: The promise of juvenile justice. *Behavioral Disorders*, 2010, 36, p. 70-80., SPRAGUE, J.R., SCHEUERMANN, B., WANG, E., NELSON, C.M. JOLIVETTE, K., VINCENT, C. Adopting and adapting PBIS for secure juvenile justice settings: Lessons learned. *Education and Treatment of Children*, 2013, 36 (3), p. 121-134.

štandardizované programy sekundárnej prevencie pre deti v predškolskom veku, výchovné kurzy pre rodičov a zaradenie pacienta do špecifických školských a edukačných programov. Okrem behaviorálnej terapie je možná aj farmakoterapia, ktorá sa však neodporúča v predškolskom veku. Účinnou nástrojom riešenia skúmaného problému je zachovanie multidisciplinárneho prístupu prostriedkov prevencie, klinickej liečby a súdneho zaobchádzania. Nemožno opomínať ani emocionálnu podporu rodiny a spoločnosti, odhodlanie inštitúcií podporovať proces socializácie mládeže.

Zoznam Literatúry

BENECKE, Mark, BENECKE, Lydia. *Aus der Dunkelkammer des Bösen.* Köln: Lübbe, 2011. 431 s.

CARABELLESE, Happy, LA TEGOLA, Donatello, MARGARI, Lucia, CRAIG, Francesco, OSTUNI, Alessio, SCARDACCIONE, Ermenegildo, PERRINI, Francesca, MARGARI, Francesco. ADHD and illegal conduct: a survey in Juvenile Justices Services in Puglia. *Rivista di Psichiatria*, 2016, 51 (4), p. 156-163.

CARRABINE, Eamonn, COX, Pam, LEE, Maggy, PLUMMER, Ken & SOUTH, Nigel. *Criminology: a sociological introduction*. NY: Routledge, 2009. 530 s.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Viktimologie pro forenzní praxi.* Praha: Portál, 2014. 158 s.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých.* Kriminalistika, č. 4, 36, 2003.

ČIRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 309 s.

DIANIŠKA, Gustáv, STRÉMY, Tomáš, VRÁBLOVÁ, Miroslava a kolektív: *Kriminológia.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, 408 s.

EME, Robert F. Attention Deficit/Hyperactivity Disorder and the Juvenile Justice System. *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 8(2), 2008, p.174-185.

HOVEY, Katrina A., ZOLKOSKI, Staci M., BULLOCK, Lyndal M. Mental Health and the Juvenile Justice System: Issues Related to Treatment and Rehabilitation. *World Journal of Education*, Vol. 7, No. 3, 2017.

KAISER, Gűnther. *Kriminologie. Úvod do základů*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 1994.

KUCHTA, Jozef, VÁLKOVÁ, Helena a kolektiv. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, 568 s.

LUBELCOVÁ, Gabriela. *Kriminalita ako spoločenský fenomén.* Úvod do sociologicky

orientovanej kriminológie. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, 212 s.

MATOUŠEK, Oldřich, MATOUŠKOVÁ Alena. *Mládež a delikvence*. Aktualizované vydání. Možné príčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže. Praha : Portál, 2011, 336 s.

NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Jozef a kolektiv. *Kriminologie*. Praha : ASPI Publishing, 2004, 451 s.

VRÁBLOVÁ, Miroslava. *Kriminologické a trestnoprávne aspekty trestnej činnosti mládeže.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2012, 188 s.

YOUNG, Susan, GOODWIN, Emily. Attention-deficit/hyperactivity disorder in persistent criminal offenders: the need for specialist treatment programs. *Expert Review of Neurotherapeutics*. 10 (10), 2010, p. 1497-1500.

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
miroslava.vrablova@truni.sk

MUDr. Vanda Rísová, PhD.
Lekárska fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Sasinková 4
811 01 Bratislava
Slovenská republika
vandarisova@gmail.com

POZNATKY Z VÝZKUMU SEKUNDÁRNÍ DROGOVÉ KRIMINALITY

PETR PŘECECHTĚL, IVANA ZOUBKOVÁ, TOMÁŠ NAJMAN

Policejní akademie České republiky v Praze

Abstrakt

Příspěvek přináší první poznatky aktuálně provedeného reprezentativního výzkumu o sekundární drogové kriminalitě, tedy trestné činnosti, kterou osoby v různé úrovni drogové závislosti páchají pod farmakologickým vlivem těchto látek (nebo v důsledku abstinenčního stavu) a za účelem získání prostředků na jejich obstarávání (opatřovací kriminalitě). Cílem výzkumu bylo zjistit zkušenosti občanů s užíváním návykových látek v souvislostech s drogovou kriminalitou. Dotazováno bylo 1806 občanů náhodně vybraných, reprezentativnost byla zabezpečena z hlediska pohlaví, věku (15 let a více) a regionu (členění dle krajů). První výsledky výzkumného šetření ukázaly propojení užívání drog s výskytem kriminality, a to především krádeží (nejčastěji v rodině, následně i mimo rodinu), řízením pod vlivem drog, výtržnictvím, poškozením cizí věci, rvačkou i ublížením na zdraví.

Klíčová slova

sekundární drogová kriminalita; motivy kriminality; kriminalita pod vlivem drog; farmakologický vliv drog; kriminalita opatřovací; kriminalita majetková

Abstract

The article brings the first findings of current representative research on secondary drug related crime, thus crime, committed by persons at different levels of drug using under the pharmacological influence of these substances (or in abstinence syndrom) and in order to obtain funds for their procurement. The aim of the research was to find out the experiences of people with the use of drugs in the context of drug related crime. The research was attended by 1806 randomly selected respondents, representativeness was ensured in terms of gender, age (15 years and over) and region (breakdowns by Regions). The first results of the research show the interconnection of drug use with the occurrence of crime, especially the thefts (most often in the family, then also outside the family), driving under the influence of drugs, vandalism, destruction of someone's property, affrays or battery.

Key words

Secondary drug related crime, motives of crime, crime under the influence of drugs, pharmacological influence of drugs, crime of obtaining, property crime

Úvod

Ve starší české kriminologické literatuře se setkáváme s tradičním členěním drogové kriminality na tzv. primární a sekundární drogovou kriminalitu. Stále častěji se však i v české literatuře setkáváme s teoretickým modelem doporučeným Evropským monitorovacím střediskem pro drogy a drogové závislosti. (dále jen „EMCDDA"), který klasifikuje trestné činy související s užíváním návykových látek do čtyř kategorií.[257]

Primární drogovou kriminalitu jako kategorii trestných činů porušování drogových zákonů lze určit poměrně jednoznačně, neboť se jedná o naplňování znaků skutkových podstat konkrétních drogových trestných činů. Jde o trestné činy spočívající v porušení právní regulace nakládání s omamnými a psychotropními látkami (dále jen „OPL"). Podstata primární drogové kriminality vyplývá ze samotného charakteru drog jako látek, u kterých stát zakazuje či striktně omezuje možnost nakládání s nimi.

Naopak vymezení sekundární drogové kriminality, resp. podřazení jednotlivých protiprávních jednání do této kategorie je značně obtížnější. Jde o „ostatní" trestné činy související s užíváním drog, zejm. trestné činy související s kompulzivním jednáním, jehož motivací je potřeba získat prostředky na obstarání drogy, ale také trestné činy spáchané pod jejím vlivem či v důsledku abstinenčního stavu. Dochází zde k vzájemnému propojování dvou bezesporu velmi závažných a poměrně komplikovaných sociálně patologických jevů: *užívání drog & páchání trestné činnosti*. Složitost je dána identifikováním vztahu (kauzality) mezi užíváním drogy a pácháním kriminality, který vyžaduje jak komplexní přístup, tak především individuální posouzení konkrétních případů se zaměřením na osobu pachatele. V tomto ohledu je nutno vzít v úvahu řadu souvisejících skutečností jako např. motivaci protiprávního jednání (zisk, agresivita, sexuální tenze apod.), stav pachatele v době páchání trestného činu (akutní či chronická intoxikace, abstinenční syndrom) a v neposlední řadě i stupeň užívání drogy či etapu „drogové dráhy", ve které se osoba aktuálně nachází.

[257] GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie.* 4.vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, s. 327.; ZEMAN, Petr, ŠTEFUNKOVÁ, Michaela, TRÁVNÍČKOVÁ, Ivana. *Drogová kriminalita a trestní zákoník.* Praha: IKSP, 2015, s. 12.; ŠTEFUNKOVÁ, Michaela. Drogy a kriminalita. Jaký je mezi nimi vztah? *Adiktologie.* 2011, č. 3, s. 160.

Empirické poznatky z výzkumů orientovaných na vztah mezi abúzem drog a kriminalitou jsou v českých podmínkách řídkým jevem a zkoumání pachatelů sekundární drogové kriminality, pokud je nám známo, nebylo dosud vůbec provedeno. Většina poznatků z českých analýz pachatelů drogové kriminality je výsledkem šetření různých písemných materiálů zhotovených v průběhu trestního řízení s pachateli nebo záznamů o tomto řízení, tj. z analýz trestních spisů, údajů z rejstříku trestů apod. a zpravidla vypovídají o pravomocně odsouzených pachatelích.[258]

1. Fenomenologie drogové kriminality

V souladu s platnou českou právní úpravou lze drogové delikty rozlišit do čtyř skupin:

1. primární drogové delikty v užším smyslu
2. primární drogové delikty v širším smyslu
3. sekundární delikty spáchané za účelem obstarání drogy
4. sekundární delikty spáchané pod vlivem drogy

Ad 1) Do skupiny drogových deliktů v užším smyslu lze zahrnout trestné činy spočívající v nedovoleném zacházení s OPL. Jedná se o § 283 trestního zákoníku (dale jen TrZ) nedovolená výroba a jiné nakládání s OPL a s jedy; § 284 TrZ přechovávání OPL a jedu; § 285 TrZ nedovolené pěstování rostlin obsahujících OPL; § 286 TrZ výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě OPL a jedu. Takto vymezenou primární drogovou kriminalitu v užším smyslu lze kvantifikovat ze statistických dat Policie ČR podle výše uvedených skutkových podstat trestných činů pod takticko-statistickým kódem (TSK) 635 a 641-643 (*viz Tabulka 1*).

Tabulka 1 ***Primární drogová kriminalita*** *(v užším smyslu)*

ROK 2016	***ZJIŠTĚNO TČ***	***PODÍL NA VŠECH TČ (%)***
TSK 635, 641-643	**5521**	**2,5**

Ad 2) Do skupiny drogových deliktů v širším smyslu lze řadit protiprávní jednání vedoucí k šíření nealkoholové toxikomanie, tzn. svádění, podporu nebo jiné podněcování ke zneužívání návykových látek jiných než alkohol. Jde o ustanovení § 287 TrZ (dříve §188a) šíření

[258] Např. TRÁVNÍČKOVÁ, Ivana, ZEMAN, Petr. *Kriminální kariéra pachatelů drogové kriminality.* Praha: IKSP, 2010. 117 s.; ZEMAN, Petr, ŠTEFUNKOVÁ, Michaela, TRÁVNÍČKOVÁ, Ivana. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: IKSP, 2015. 224 s.; ŠTEFUNKOVÁ, Michaela. Drogy a kriminalita-jaký je mezi nimi vztah? *Adiktologie. 2011, č.3*. s. 156–164.

toxikomanie. Takto vymezenou primární drogovou kriminalitu v širším slova smyslu lze rovněž kvantifikovat ze statistických dat Policie ČR podle uvedené skutkové podstaty trestného činu pod TSK 636 (*viz Tabulka č. 2*).

Tabulka 2 ***Primární drogová kriminalita (v širším smyslu)***

ROK 2016	***ZJIŠTĚNO TČ***	***PODÍL NA VŠECH TČ (%)***
TSK 636	**49**	**0,02**

Ad 3) Tato skupina zahrnuje trestné činy spáchané za účelem získání drogy, případně trestné činy za účelem získání prostředků k obstarání si návykové látky; nejčastěji se jedná o majetkovou kriminalitu, loupeže, podvody. Relevantní registrovaná statistická data o opatřovací kriminalitě nejsou k dispozici. K dispozici jsou expertní odhady Národní protidrogové centrály SKPV PČR a Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti. Jde o expertní retrospektivní odhad pracovníků krajských ředitelství a územních odborů Policie ČR, který spočívá v určení podílu trestných činů spáchaných uživateli drog zejména za účelem získání prostředků na nákup drog pro vlastní potřebu. Posuzováno je 17 trestných činů a odhadované podíly jsou srovnávány s počtem zjištěných a objasněných činů na daném území.

Ad 4) Specifickou skupinu tvoří psychofarmakologicky podmíněné trestné činy, u kterých byl zjištěn vliv psychoaktivních látek při jejich páchání. Jinak řečeno, jejich spáchání bylo důsledkem akutního nebo chronického užívání drog pachatelem. Tato kriminalita je rozdělována na alkoholové a nealkoholové návykové látky. Policie ČR dlouhodobě sleduje a vykazuje trestnou činnost spáchanou pod vlivem drog i její vývojové trendy, a to jak v resortní statistice, tak i prostřednictvím Národní protidrogové centrály Služby kriminální policie a vyšetřování Police České republiky (dále jen „SKPV PČR“) a Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti.

Tabulka 3 ***Sekundární drogové delikty spáchané pod vlivem drogy***

Počet trestných činů (TČ) spáchaných pod vlivem alkoholu a dalších drog v l. 2003–2016

Rok	TČ pod vlivem alkoholu		TČ pod vlivem nealkoholových drog		Celkem TČ pod vlivem NL	TČ pod vlivem NL na 100 tis. os. 15–64 let
	Počet	Podíl (%)	Počet	Podíl (%)		
2003	10 143	91,5	939	8,5	11 082	153,2
2004	10 916	93,0	816	7,0	11 732	161,6
2005	11 020	93,4	781	6,6	11 801	161,8
2006	14 075	95,0	735	5,0	14 810	202,2
2007	22 030	96,5	793	3,5	22 823	308,8
2008	22 826	95,7	1 019	4,3	23 845	320,9
2009	22 277	92,1	1 900	7,9	24 177	326,1
2010	17 290	88,4	2 277	11,6	19 567	265,2
2011	17 168	88,9	2 142	11,1	19 310	265,9
2012	16 130	87,6	2 289	12,4	18 419	256,2
2013	15 265	84,1	2 890	15,9	18 155	255,4
2014	15 466	78,4	4 250	21,6	19 716	279,4
2015	14 489	75,6	4 668	24,4	19 157	273,8
2016	12 753	79,9	3 200	20,1	15 953	229,8

Zdroj: Mravčík a kol. (2016a), Policejní prezidium Policie ČR (2017)

Podle údajů Policie ČR v posledních letech dochází k poklesu evidovaných drogových deliktů i k poklesu trestných činů spáchaných pod vlivem návykových látek. Především klesá počet trestných činů ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274 a opilství podle § 360 pod TSK 771. Protože tyto evidovaní trestné činy jsou více než ze tří čtvrtin spáchány pod vlivem alkoholu, a pod vlivem dalších návykových látek méně než jedna čtvrtina, tak celkový pokles je touto skutečností ovlivněn. Pří rozdělení sekundární drogové kriminality na spáchanou pod vlivem alkoholu a pod vlivem nealkoholových drog, konkrétně nejužívanějšího pervitinu, marihuany a amfetaminu, je u těchto drog opačný vývojový trend než u deliktů spáchaných pod vlivem alkoholu.[259]

2. Omnibusové šetření

Cílem reprezentativního sociologického výzkumu omnibusového charakteru bylo zjistit zkušenosti občanů České republiky s užíváním návykových látek v souvislostech s drogovou kriminalitou. Šetření obsahovalo 7 základních otázek zjišťovaných technikou standardizovaného rozhovoru (face-to face), pokládaných profesionálními tazateli. Terénní šetření proběhlo mezi 20. 11. - 8. 12. 2017, statistická data byla zpracována v programu SASD.

[259] MAREŠOVÁ, Alena, ZOUBKOVÁ, Ivana: Trendy kriminality páchané pod vlivem drog. In *Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky VIII.* Bratislava: APZ v Bratislave, 2017, s. 79.

Výběrový soubor tvořilo 1806 respondentů vybraných náhodným kvótním vývěrem, reprezentativnost byla odvozena od základního od souboru obyvatelstva ČR ve věku od 15 let výše, odchylka výběrového souboru byla v rozmezí max. 0,1 %.

Výsledky výzkumu jsou reprezentativní pro populaci ČR nad 15 let, a to z hlediska pohlaví, věku a regionu (*viz Tabulka 4,5*).

Tabulka 4 ***Respondenti – pohlaví, věk***

	MUŽI – 880 (48,7%)			**ŽENY – 926** (51,3%)		
	A	**%**	**ODCHYLKA**	**A**	**%**	**ODCHYLKA**
15 - 19 let	46	2,5	-0,1	46	2,5	0,0
20 - 24 let	58	3,2	0,0	55	3,0	0,0
25 - 34 let	147	8,1	0,0	139	7,7	0,0
35 - 44 let	184	10,2	0,0	175	9,7	+0,1
45 - 54 let	145	8,0	0,0	139	7,7	0,0
55 - 64 let	132	7,3	0,0	138	7,6	0,0
nad 65 let	168	9,4	0,0	234	13,1	0,0

Graf 1 ***Respondenti – věková pásma***

Zastoupení mužů a žen bylo vyvážené, nejpočetnější skupina respondentů mužského pohlaví byla ve věku 35–44 let, u žen bylo nejsilnější zastoupení respondentek ve věkovém pásmu nad 65 let. Nadpoloviční většina respondentů byla starší 40 let.

Tabulka 5 ***Respondenti – region***

KRAJ	A	%	ODCHYLKA
PRAHA	221	12,2	+0,1
STŘEDOČESKÝ	225	12,5	+0,1
JIHOČESKÝ	110	6,1	0,0
PLZEŇSKÝ	99	5,5	0,0
KARLOVARSKÝ	51	2,8	0,0
ÚSTECKÝ	139	7,7	0,0
LIBERECKÝ	75	4,2	0,0
KRÁLOVÉHRADECKÝ	94	5,2	0,0
PARDUBICKÝ	88	4,9	0,0
VYSOČINA	87	4,8	0,0
JIHOMORAVSKÝ	201	11,1	0,0
OLOMOUCKÝ	107	5,9	-0,1
ZLÍNSKÝ	101	5,6	0,0
MORAVSKOSLEZSKÝ	208	11,5	0,0

Nejvíce respondentů bylo ze Středočeského kraje, Hl. města Prahy a Moravskoslezského kraje.

Dalšími sledovanými znaky bylo vzdělání a velikost bydliště respondentů (*viz Tabulka 6,7).*

Tabulka 6 ***Respondenti – vzdělání***

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Základní	131	7,30 %
Vyučen/anebo SŠ bez maturity	522	28,90 %
Maturita, VOŠ	739	43,90 %
Bakalářské, vysokoškolské	360	19,90 %
CELKEM	**1806**	**100,00 %**

Nejvíce respondentů mělo středoškolské vzdělání.

Tabulka 7 ***Respondenti – velikost místa bydliště***

	Absolutní četnost	Relativní četnost
1 - 499	141	7,80 %
500 - 1 999	248	13,70 %
2 000 - 4 999	248	13,70 %
5 000 - 19 999	288	15,90 %
20 000 - 99 999	466	25,80 %
100 000 a více	415	23,00 %
CELKEM	**1806**	**100,00 %**

Téměř polovina respondentů byla z měst nad 20 000 obyvatel.

Následující část je věnována prezentaci sedmi testovaných otázek:

Graf 2 ***Zkusil jste někdy nelegální drogu?*** (otázka č. 1)

Téměř 30 % respondentů (343) přiznalo, že zkusilo nějako nelegální drogu, z toho 14 % i vícekrát. V rámci uvedených věkových skupin se vyšší podíl ukázal u nižších věkových skupin *(viz Graf 3).*

Graf 3 ***Podíl respondentů, kteří alespoň 1x zkusili drogu dle věkového pásma.***

Nejčastější zkušenost s drogou uvedli respondenti věkové skupiny 20–29 let, šlo o nadpoloviční většinu respondentů (52 %), druhou nejčastější zkušenost uvedli nejmladší respondenti ve věku 15 až 19 let, kde zkusila drogu téměř polovina respondentů (47 %), následovali respondenti ve věku 30 až 39 let (42%), naopak nejmenší zkušenost uvedli nejstarší respondenti nad 40 let, šlo o necelou pětinu respondentů (19 %).

Graf 4 ***Stal jste se někdy obětí nějakého protiprávního jednání spáchaného osobou pod vlivem drog anebo osobou, která jednala v úmyslu získat prostředky na pořízení drogy?*** (Otázka č. 2)

108 dotázaných odpovědělo, že se stalo obětí sekundární drogové kriminality.

Graf 5 ***Znáte osobně někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného protiprávního jednání pod vlivem drog?*** (Otázka č. 3)

Téměř pětina respondentů (325) uvedla, že zná někoho, kdo se dopustil protiprávního jednání.

Graf 6 ***Zkušenost s nějakou nelegální drogou a znalost někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného či protiprávního jednání pod vlivem drog*** (otázky č. 1 a č. 3)

Z 18 %, kteří osobně znají někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného či protiprávního jednání pod vlivem drog bylo 52 % respondentů s osobní zkušeností s užíváním drogy (*srovnej Graf 9)*

Graf 7 ***Pokud znáte, víte, o jakou drogu se jednalo?*** (Otázka č. 4)

Respondenti (325), kteří odpověděli kladně na otázku č. 3, následně uvedli, že nejčastěji se jednalo (51, 7 %) o konopné látky, téměř polovina respondentů (47, 4 %) uvedla alkohol, dále následoval pervitin a extáze. Kokain, LSD, halucinogenní houby a heroin uvedlo méně než 10 % respondentů.

Graf 8 ***Znáte osobně někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného jednání s úmyslem získat prostředky na pořízení drogy?*** (Otázka č. 5)

Téměř každý desátý respondent (163) uvedl, že zná osobně někoho, kdo se dopustil „opatřovací kriminality“.

Graf 9 ***Zkušenost s nějakou nelegální drogou a znalost někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného či protiprávního jednání s úmyslem získat prostředky na pořízení drogy*** (Otázky č. 1 a č. 5)

Z 9 % respondentů, kteří osobně znají někoho, kdo se dopustil opatřovací kriminality, bylo 52 % respondentů, kteří mají osobní zkušenost s užíváním drog (*srovnej Graf 9*).

Graf 10 ***Pokud znáte, víte, na jakou drogu byly prostředky získány?*** (otázka č. 6)

Respondenti (163), kteří odpověděli kladně na otázku č. 5, následně uvedli, že nejčastěji se jednalo (44,4 %) o konopné látky, více než třetina uvedla pervitin (38,3 %) a téměř třetina alkohol (32,1 %). S větším odstupem pak heroin, extáze, kokain, LSD a na posledním místě halucinogenní houby.

Graf 11 ***Pokud znáte někoho, kdo se dopustil společensky nepřijatelného či protiprávního jednání pod vlivem drog nebo s úmyslem získat prostředky na pořízení drogy, víte, o jaké jednání se jednalo?*** (Otázka č. 7)

Více než čtvrtina respondentů uvedla krádež v rodině, řízení pod vlivem drog, prodej drog a výtržnictví. Jedna pětina respondentů uvedla krádež (obchody, školy…), poškození věci a rvačka, méně pak ublížení na zdraví.

Závěr

Podle údajů Policie ČR v posledních letech sice dochází k poklesu evidovaných drogových deliktů i k poklesu trestných činů spáchaných pod vlivem alkoholu, avšak u nealkoholových drog zaznamenáváme trend opačný.

Reprezentativní sociologické omnibusové šetření prokázalo, že sekundární drogová kriminalita je v současnosti závažný kriminogenní problém. Osobní zkušenost s drogou uvedla téměř třetina dotazovaných, z toho každý druhý ve věku do 30 let věku, naopak jako oběť sekundární kriminality se považuje 6 % dotázaných. Téměř pětina dotázaných uvedla, že zná někoho, kdo se dopustil protiprávního jednání pod vlivem drog a téměř každý desátý dotázaný uvedl, že zná někoho, kdo se dopustil opatřovací kriminality. U obou druhů sekundární drogové kriminality (pod vlivem i opatřovací) dotazovaní uváděli nejčastěji konopí, alkohol a pervitin.

Lze konstatovat, že výzkumné šetření ukázalo propojení užívání drog s výskytem kriminality, a to především krádeží (nejčastěji v rodině, následně i mimo rodinu), řízením pod vlivem drog, výtržnictvím, poškozením cizí věci, rvačkou i ublížením na zdraví.

Seznam literatury:

GŘIVNA, Tomáš, SCHEINOST, Miroslav, ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie.* 4.vyd. Praha: Wolters Kluwer,a.s., 2014. 536 s.

MAREŠOVÁ, Alena, ZOUBKOVÁ, Ivana. Trendy kriminality páchané pod vlivem drog. In *Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky VIII.* Bratislava: APZ v Bratislave, 2017, 124 s.

ŠTEFUNKOVÁ, Michaela. Drogy a kriminalita. Jaký je mezi nimi vztah? *Adiktologie,* 2011, roč. 11, č. 3, s. 156-164.

TRÁVNÍČKOVÁ, Ivana, ZEMAN, Petr. *Kriminální kariéra pachatelů drogové kriminality.* Praha: IKSP, 2010. 117 s.

ZEMAN, Petr, ŠTEFUNKOVÁ, Michaela, TRÁVNÍČKOVÁ, Ivana. *Drogová kriminalita a trestní zákoník.* Praha: IKSP, 2015. 224 s.

ZOUBKOVÁ, Ivana, MAREŠOVÁ Alena, PŘECECHTĚL, Petr. Rozhodování pachatelů sekundární drogové kriminality – výzkumný záměr. In VEGRICHTOVÁ, Barbora (ed.) *Bezpečnostní hrozby současnosti*. Praha: PA ČR v Praze, 2016, s. 255–266.

PaedDr. Petr Přecechtěl
doc. JUDr. Ivana Zoubková, CSc.
Mgr. Tomáš Najman
Policejní akademie České republiky v Praze
Lhotecká 559/7
P. O. BOX 54
143 01 Praha 4
precechtel@polac.cz
zoubkova@polac.cz
najman@polac.cz

ZVEŘEJNĚNÍ DAT O KRIMINALITĚ NA ÚROVNI ULIC – NÁVRH NA ŘEŠENÍ PRO MĚSTA V ČESKU

MARTIN ŠIMON, JANA JÍCHOVÁ

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i; Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

Abstrakt

Cílem příspěvku je představit návrh na zveřejnění dat o kriminalitě na úrovni ulic v podmínkách českých měst. Příspěvek nejprve informuje čtenáře o aktuálních výzkumech ve světě, které se věnují analýzám kriminality na úrovni ulic. Ze zahraničních výzkumů víme, že pokud analyzujeme kriminalitu na mikro-úrovni uličních segmentů, tak je polovina trestné činnosti koncentrována na pouhých pěti procentech segmentů. Tyto závěry do značné míry platí i v českých městech a mají své důsledky pro současnou bezpečnostní praxi. V Česku existující popularizační projekty typu www.mapakriminality.cz jsou sice užitečné, nicméně vedou k vytvoření mylných představ o územním rozmístění kriminality. Vzhledem k výše zmíněné velké nerovnoměrnosti kriminality na úrovni ulic poskytují veškeré statistiky kriminality využívající areálové jednotky (OOP, MOP, okresy) občanům extrémně zkreslenou a nepřesnou informaci o reálném rozmístění kriminality. Možným řešením tohoto problému je vytvoření korigovaného indexu kriminality na úrovni ulic založeném na víceleté řadě dat o kriminalitě, který by poskytoval reálnou představu o míře kriminality v území, ale zároveň by umožnil dostatečnou míru anonymizace.

Klíčová slova

Kriminalita; mapy kriminality; uliční segmenty; index kriminality; veřejná správa; bezpečnostní praxe

Abstract

The aim of this paper is to present a proposal for the public presentation of street crime data suitable for Czech cities. In the first part, the article review current research on street-level crime analyses in scholarly literature. We know from research by Weisburd (2015) and others that if we analyse spatial patterns of crime on micro-level, a half of the crime is concentrated in only five percent of street segments. In general, this conclusion is valid largely also in Czech cities and it has implications for policing and crime prevention. Current projects visualising

crime in space such as www.mapakriminality.cz[260] present only data aggregated for large spatial units. Such projects are useful to initiate a public discussion in the first place, but they tend to create misconceptions about the actual spatial distribution of crime in cities. Crime statistics using large spatial units (OOPs, MOPs, districts) provide solid information about macro-regional patterns of crime, but they inevitably and falsely imply that a crime occurs somehow evenly within these large spatial units. Citizens do not have any detailed information about the real distribution of crime in Czechia and tend to fear or act in their lives according to highly biased media representation of crime. A possible solution to this problem is creation of a corrected Street Crime Index based on a multi-year series of crime data that would provide a realistic picture of crime in the territory, but at the same time allow sufficient spatial anonymization of data.

Key words

Crime; map of criminality; street segments; index of crime; governance; accountability; policing

Úvod

Je strach z kriminality iracionální? Není, pokud víme, kde a kdy ke kriminalitě dochází. Špičkový kriminologický výzkum prof. Weisburda (2015)[261] ukazuje, že kriminalita je vázána jak k pachatelům, tak k určitým místům. Policie neumí zabránit kriminalitě – to je společenský mýtus, kriminalitu lze ale efektivně snížit dohledem na neuralgická místa. V Česku v současnosti neexistují spolehlivé analýzy kriminality na úrovni konkrétních míst, které by analyzovaly nejen samotné trestné činy, ale i místa, kde k nim dochází (podrobněji Šimon, Jíchová, 2018[262]). Veřejnost v Česku nemá téměř žádné informace o výskytu kriminality v místech, kde lidé žijí a kde se pohybují. To považujeme z perspektivy české společnosti za závažný nedostatek. Bez dostupných dat není zcela funkční veřejná kontrola nad mechanismy prevence a potírání kriminality. Tvůrci veřejných politik nemají dostatečné informace pro to, aby mohly veřejné politiky a další mechanismy prevence kriminality nastavit v souladu se současnými trendy, které ukazují data.

[260] MAPA KRIMINALITY. Projekt Otevřené společnosti, o. p. s. Dostupné na: <www.mapakriminality.cz>.
[261] WEISBURD, David. The law of crime concentration and the criminology of place. *Criminology*. 2015, roč. 53, č. 2, s. 133–157.
[262] ŠIMON, Martin, JÍCHOVÁ, Jana. Stabilita kriminality v místech: obecný model kriminality českého města. Sociologický časopis. 2018, v recenzním řízení.

Racionalita rozhodování jak o vlastní bezpečnosti, tak o bezpečnostní praxi je omezená. Výzkumy v oblasti psychologie prokazují, že lidé umí lépe pracovat s narativními informacemi než se statistickými daty vyjadřujícími míru rizika či pravděpodobnost viktimizace. Lidé svá rozhodnutí zakládají primárně na informacích z osobního doslechu či informacích z médií, které poskytují velmi zkreslenou představu o reálné kriminalitě. Média informují o reálně kriminalitě extrémně disproporčně (zdůraznění mediálně atraktivních případů, násilí, atd., viz Háková 2016[263]), tj. uvedenou iracionalitu v chování exponují. Obyvatelstvo se chová na základě takovýchto informací nutně suboptimálně. Narativně informované rozhodování o vlastní bezpečnosti či bezpečnostní praxi vede nutně k iracionálnímu rozhodování a sebe-omezování v každodenním chování. Někteří lidé nevycházejí večer z domu, vyhýbají se některým místům ve svém okolí a podobně (Jíchová, Temelová 2012[264]), což vede jak k omezením osobního života (vč. psychiky, trávení času venku), tak k nevhodným ekonomickým rozhodnutím (výdaje na pojištění). Osobní bezpečnost i bezpečnost rodiny představuje zároveň jeden z faktorů ovlivňujících výběr místa bydliště, potažmo je impulsem ke stěhování, což má silné ekonomické důsledky pro trh s nemovitostmi a navazující sektory.

V Česku chybí nástroj schopný jak komplexně analyzovat detailní data o kriminalitě, tak je zároveň převést do praxe a srozumitelně zpřístupnit veřejnosti. A to i přesto, že se opakovaně dozvídáme z úst mnoha zástupců samospráv, zástupců různých bezpečnostních složek, či zástupců vzdělávaní v bezpečnostní praxi, že jim takový nástroj chybí a využili by ho ve své odborné práci. V tomto článku argumentujeme, že detailní výzkum lokalizované kriminality přispěje k poznání reálného ohrožení kriminalitou v ulicích měst. Umožní tak obyvatelům přehodnotit jejich bezpečnostní chování podle dat a využít tuto znalost pro zkvalitnění vlastního života. Výsledky prvotních analýz umožňují jasně dokladovat ekologické souvislosti kriminality a naznačují solidní potenciál dat i v oblasti výzkumů sociální struktury městských čtvrtí (Šimon, Jíchová 2017[265], Jíchová, Šimon 2017[266]). V současnosti v Česku ani v dalších post-komunistických zemích není výzkum na toto téma příliš rozvinutý, byť výsledky takového výzkumu mají potenciál vyjma oblasti bezpečnosti obyvatelstva, ale také v pojišťovnictví či realitním sektoru.

---

[263] HÁKOVÁ, Lucie. Prezentace kriminality a trestních sankcí v televizním zpravodajství. *IV Kriminologické dny*, 25. 1. 2016, Brno.

[264] JÍCHOVÁ, Jana; TEMELOVÁ, Jana. Kriminalita a její percepce ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova. Geografie, 2012, roč. 117, č. 3, s. 329–348.

[265] ŠIMON, Martin, JÍCHOVÁ, Jana, Exploratory analysis of crime patterns in a low-crime context: the law of crime concentration at places and social disorganisation theory. *17th Annual Conference of the European Society of Criminology*, 13. 9. 2017. Cardiff, UK.

[266] JÍCHOVÁ, Jana, ŠIMON, Martin. Město zločinu: analýza ekologických souvislostí trestné (a přestupkové) činnosti v lokalitách českého města. *V. Kriminologické dny*, 30. 1. 2017, Plzeň.

V našem příspěvku představíme nejprve teoretické zdůvodnění, proč má smyslu studovat prostorové rozmístění kriminality. Dále budeme diskutovat praktické problémy, které nastávají při mapové vizualizaci kriminality, jako je otázka prostorové anonymizace dat či shlukování dat. V druhé části příspěvku přejdeme k praktickému návrhu, jak prezentovat detailní kriminální data na úrovni uličních segmentů v podmínkách českých měst. Představíme konkrétní řešení, které je z věcného hlediska relevantní, limituje možnou stigmatizaci míst se zvýšenou kriminalitou a zároveň je technicky jednoduše proveditelné.

1. Rozmístění kriminality a její mapová vizualizace

Ze zahraničních výzkumů prostorového rozmístění kriminality víme, že rozmístění kriminality je v prostoru velmi nerovnoměrné a tato nerovnoměrnost je velmi stabilní v čase i prostoru (Weisburd 2015[267]). Tabulka 1 zobrazuje, jaký podíl segmentů ulic (součet těch s nejvyšší kriminalitou) koncentruje stanovené podíly kriminality na celkovém výskytu kriminality v daném městě. Místa vysokého výskytu kriminality a místa nízkého či žádného výskytu kriminality se v realitě mohou vyskytovat blízko sebe. Nenáhodnost v rozmístění kriminality vyplývá přímo z povahy kriminality jako takové. Jak každý policista, právník či kriminolog ví, kriminalita se neděje zcela náhodně, ale souvisí s výskytem kriminogenních faktorů. Pro realizaci kriminálního činu je nutné mít motivovaného pachatele, vhodnou oběť, příhodné okolní podmínky, a to vše mít v jednom místě a jednom čase. Bez splnění všech těchto faktorů nevznikají vhodné podmínky pro konání kriminální činnosti. Protože tyto faktory bývají splněny pouze v omezeném počtu míst a v omezeném čase, tak je kriminalita do těchto míst více koncentrována. V místech, kde z různých důvodů tyto podmínky splněny nejsou, ke kriminalitě nedochází. Koncentrace kriminality se jednoduše řečeno odvíjí od toho, že kriminalita je ve své podstatě vzácný jev. Na druhou stranu musíme mít v patrnosti, že kriminalita podobně jako další vzácné jevy může s určitou pravděpodobností vytvářet i takové prostorové shluky, které jsou ve své podstatě náhodné. Eliminace nahodilosti při vytváření shluků kriminality vyžaduje pokročilé výpočetní metody nad rámec tohoto textu, v empirické rovině je ale možné velkou část tohoto efektu potlačit eliminací méně početně významných dat, čímž se významně sníží pravděpodobnost vzniku prostorových shluků kriminality nahodilým způsobem.

[267] WEISBURD, David. The law of crime concentration and the criminology of place. Criminology. 2015, roč. 53, č. 2, s. 133–157.

Tabulka 1: Srovnání míry koncentrace kriminality v místech mezi zahraničními městy a českým městem

Podíl uličních segmentů (%), na kterém se koncentruje …. % kriminality	25 %	50 %	75 %	100 %
Zahraniční výzkumy				
Tel Aviv-Jaffa	0,9	4,5	12,1	36,8
Obvyklé rozmezí pro velká města	0,8 – 1,6	4,0 – 6,0		
Obvyklé rozmezí pro malá města	0,4 – 0,7	2,1 – 4,0		
Regionální město				
Trestné činy a přestupky	2,4	8,4	21,7	79,1
Trestné činy	3,4	10,0	23,6	59,7
Přestupky	1,9	7,2	18,8	69,0

Zdroj: Weisburd, Groff, Yang 2012[268], Weisburd 2015[269], vlastní výpočty

Při porovnání obvyklých hodnot koncentrace kriminality v místech v zahraničních výzkumech a na českém příkladu (Tabulka 1) jsou na první pohled vidět výrazné rozdíly. Regionální město má méně než poloviční míru koncentrace kriminality oproti obvyklému rozmezí pro malá města, kam svou populační velikostí spadá. Má dokonce nižší koncentraci kriminality, než je obvyklá i pro velká města (v českém kontextu by této kategorii odpovídala pouze Praha). Pro úplnost je nezbytné uvést, že zahraniční výzkumy byly doposud realizovány převážně ve velmi odlišném kontextu oproti Česku, např. ve Spojených státech amerických. Odlišnosti lze vidět z různých pohledů, jak z hlediska četnosti kriminality, tak z hlediska diferenciace prostředí (sociálního, fyzického), které ovlivňuje kriminogenní podmínky a příležitosti. Dalším poznatkem je výrazně nižší podíl uličních segmentů s nulovým výskytem kriminality v případě regionálního města. Řečeno čísly, v osmdesáti procentech uličních segmentů došlo ve sledovaném období k nenulovému výskytu kriminality. Ač je nezbytné dodat, že absolutní hodnoty kriminality jsou ve většině uličních segmentů velmi nízké. Tato čísla se výrazně liší od výsledků v Tel Avivu – Jaffě, kde je čtyřicet procent uličních segmentů s kriminalitou a šedesát procent uličních segmentů bez kriminality. Nižší míra koncentrace kriminality pravděpodobně vede k plošnějšímu výskytu kriminality, nebo je jeho důsledkem. Tento výsledek komplikuje aplikaci doporučovaných strategií *place-based policing*, které se soustředí na snížení kriminality v konkrétních místech a které jsou pro svou zacílenost

[268] WEISBURD, David, GROFF, Elizabeth R., YANG, Sue-Ming. The criminology of place: Street segments and our understanding of the crime problem. New York: Oxford University Press, 2012. 288 s.
[269] WEISBURD, David. The law of crime concentration and the criminology of place. *Criminology*. 2015, roč. 53, č. 2, s. 133–157.

považovány za velmi účinné (např. Telep, Weisburd, 2012[270]). Ideální pro tyto strategie je právě vyšší koncentrace kriminality v méně neuralgických místech, nikoliv plošná rozprostřenost, kterou ukazují data z výzkumu v Česku.

Možností, jak kriminalitu vizualizovat v prostoru, je celá řada. Tradiční metody mapové prezentace kriminality pomocí agregátních areálových jednotek, jako jsou obvodní oddělení policie (OOP) nebo okresy či kraje, je vhodné použít pouze v případě, že chceme zobrazit rozdíly v kriminalitě mezi jednotlivými makroregiony v Česku (Obrázek 1). Taková data jsou bohužel pro účely veřejných politik a pro účely municipálních politik českých měst nevhodná, neboť neposkytují dostatek detailu, aby mohla být pro veřejnou správu a samosprávy relevantní pro jejich činnost. Pro uživatele mapy toto vyjádření kriminality na úrovni OOP areálovou vizualizací vytváří představu, že kriminalita se děje všude v celém obvodu OOP „plošně“, protože ukazuje průměrnou hodnotu za celé území OOP. To je zcela mylná a pro uživatele map klamavá informace o realitě. Z praxe a z výše uvedeného ověření pravidla koncentrace kriminality v místech v Česku ale víme, že rozložení kriminality v území je extrémně nerovnoměrné. Existují zásadní rozdíly mezi městy a venkovem, mezi městkou a venkovskou částí téhož OOP. Víme, že většina lokalit má nulovou či výrazně podprůměrnou míru kriminality a pouze několik málo hot-spotů kriminality koncentruje většinu nápadu trestné a přestupkové činnosti.

[270] TELEP, Cody W., WEISBURD, David. What is Known about the Effectiveness of Police Practices in Reducing Crime and Disorder? *Police Quarterly*. 2012, roč. 15, č. 4, s. 331–357.

Obrázek 1: Vizualizace kriminality na úrovni OOP

Zdroj: Nemeškal, Jíchová 2016[271]

Pozn.: Diagram znázorňuje standardizovaný index kriminality (poměr standardizované míry kriminality v OOP k celkové míře kriminality v Česku podle jednotlivých druhů kriminality).

Technologický pokrok a zvýšené využívání informačních technologií nám umožňuje vizualizovat kriminalitu v prostoru v de facto jakékoli podrobnosti. Podle současné kriminologické teorie představují právě analýzy kriminality na mikro-úrovni oblast, kde se daří nejvíce poznávat podmíněnosti a pravidelnosti ve výskytu kriminality. Tři ukázkové mapy z Velké Británie zobrazují možnosti vizualizace kriminálních dat na mikro-úrovni (Obrázek 2). Na všech mapách se jedná o stále tatáž data, přičemž se mění pouze způsob, jak jsou tato data zobrazena v mapě. Mapa nalevo zobrazuje intenzitu kriminality za uliční segmenty. Každý uliční segment má přiřazené číslo, které vyjadřuje počet trestných činů spáchaných v okolí daného uličního segmentu. Uliční segmenty mají určitou minimální velikost, aby se zajistila prostorová anonymizace kriminálních dat. Mapa uprostřed zobrazuje intenzitu kriminality pomocí šířky ulic – čím širší značka ulice, tím více kriminality. Mapa napravo zobrazuje intenzitu kriminality pomocí barevného škálování – čím intenzivnější barva značky ulice, tím více kriminality. Tento způsob vizualizace je možný i v českých podmínkách, jak si ukážeme

[271] NEMEŠKAL, Jiří, JÍCHOVÁ, Jana. Typologie struktury kriminality [online]. Atlasobyvatelstva.cz. 2016. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Dostupné na<atlasobyvatelstva.cz/kriminalita>

v následující kapitole textu, nicméně je náročnější z hlediska využitých podkladových geografických dat.

Obrázek 2: Intenzita kriminality na úrovni ulic – příklad z Velké Británie

Zdroj: Singleton, Brunsdon 2014[272]

V Česku používá policie bodovou vizualizaci kriminality v systému evidence trestního řízení. V případě tohoto typu vizualizace mohou vznikat problémy s porozuměním zobrazených dat. Bodové vyjádření může vést k vizuálním překryvům v zobrazení, které neumožní dobře zobrazit všechny činy a posoudit reálnou míru koncentrace kriminality v území. Taková vizualizace ukazuje pouze prostorové rozmístění, nijak neměří, do jaké míry jsou případné shluky kriminality v místech statisticky významné. Zároveň tento způsob vizualizace není anonymní, může zvyšovat riziko stigmatizace určitých lokalit. Navíc, bodová vizualizace kriminality není vhodná pro některé geo-statistické analýzy a je zcela nevhodná pro vizualizaci pro veřejnost.

[272] SINGLETON, Alex, BRUNSDON, Chris. Escaping the pushpin paradigm in geographic information science: (re)presenting national crime data. *Area*. 2014, roč. 46, č. 3, s. 296, 300, 301.

2. Mapy kriminality na úrovni ulic – praktický návod

Ve světové i české kriminologii je běžná velká diverzita oborů a specializací, které se větší či menší měrou setkávají s daty o kriminalitě ve své odborné činnosti. Pro řadu těchto oborů a specializací jsou detailní data o kriminalitě užitečná, nicméně většinou netvoří hlavní část jejich odborné činnosti. Proto jsme se rozhodli vytvořit návod, který by široké české kriminologické komunitě přiblížil lokalizovaná data o kriminalitě v přehledné formě. Zohlednili jsme přitom základní fakt, že významná část české kriminologické obce působí mimo bezpečnostní složky se specializovanými přístupy k datům o kriminalitě. Proto jsme navrhli takovou formu vizualizace detailních kriminálních dat, která odstraňuje problémy s přesnou prostorovou adresností dat. Navržený postup data prostorově anonymizuje, a tudíž umožňuje detailní data o kriminalitě zpřístupnit nejenom kriminologické komunitě, ale také zástupcům veřejné správy, samosprávy, studentům a zájemcům o kriminalitu z řad veřejnosti. Jako vstup pro naši analýzu využíváme geo-lokalizovaná data o vybraných 17 nejčastějších trestných činech a přestupcích pro jedno velké české město. Konkrétně se jedná o trestné činy: loupeže, úmyslná ublížení na zdraví, nebezpečná vyhrožování, nebezpečná pronásledování, vloupání do bytu, vloupání do sklepa, krádeže motorových vozidel dvoustopých, krádeže věcí z automobilů, krádeže v bytech a rodinných domech, poškozování cizí věci, výtržnictví, ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství a zanedbání povinné výživy; a dále přestupky: proti veřejnému pořádku (§47, §48), proti občanskému soužití (§49), proti majetku (§50) a proti přestupky spáchané pod vlivem alkoholu či toxických látek. Vizuální doprovod k novým mapám kriminality je uveden na konci této části textu formou map s vysvětlujícím komentářem.

Zadáním, které jsme si určili před analýzou dat, bylo vybrat takový maximální rozsah dat, která mají jasnou věcnou relevanci, ale která zároveň půjde zveřejnit v detailu uličních segmentů v prostorově anonymizované podobě. To vyžaduje určitou expertízu v oblasti statistických a geo-statistických metod, neboť nevhodná vizualizace dat v mapě může vést k mylnému pochopení čtenáři mapy, stejně jako je toto riziko přítomné v případě statistické analýzy dat a interpretace jejích výsledků. Dílčím limitem dat může být to, že neobsahují nenahlášenou trestnou činnost. Nehlášená kriminalita je obecný a těžko řešitelný problém všech statistik o kriminalitě. Nicméně v naší analýze předpokládáme, že prostorový výskyt hlášené a nehlášené kriminality spolu úzce souvisí, takže i tak budou mít výsledné mapy kriminality dostatečnou vypovídací hodnotu.

Možnosti analýzy geo-lokalizovaných dat, tedy dat s GPS souřadnicemi či adresou, se do značné míry odvíjí od toho, jak je daný trestný čin či přestupek lokalizován v rámci evidence

trestního řízení a do jaké míry je přesná prostorová lokalizace důležitá a věcně relevantní pro daný trestný čin nebo přestupek. V rámci přípravy dat jsme po konzultaci s odborníky vybrali relevantní trestné činy a přestupky pro účely prostorových analýz (viz seznam vybraných trestných činů a přestupků výše). Trestné činy s minimálním výskytem v českém kontextu, jako je například žhářství, nemá věcný smysl do této konkrétní analýzy zahrnovat. Nicméně i tak je prostorová evidence u těchto řídce zastoupených činů zásadní, má svoji roli při vyšetřování deliktu a umožňuje nám poznat pravidelnosti vázané na tento konkrétní typ trestné činnosti. U vybraných dat jsme provedli kontrolu GPS souřadnic, data s adresou jsme v prostředí ArcGIS geo-kódovali tak, aby vytvořili ucelenou geo-databázi pro další analytické zpracování. V databázi rozdělujeme data v členění podle sedmnácti typů trestných činů a přestupků, data tak nejsou žádným způsobem propojena do evidence trestního řízení. Vyjádřením pomocí typu činu anonymizujeme data a poskytujeme tak jen obecnou interpretaci kriminality v místě, která ve svém důsledku limituje možnosti stigmatizace.

Jak pro účely některých geo-statistických analýz, tak pro účely zveřejňování dat jsou bodová dat s GPS souřadnicemi zcela nevhodná. Konkrétní GPS souřadnice umožňují identifikaci konkrétního místa. Proto je nutné data převést na jinou prostorovou jednotku tak, aby došlo k prostorové anonymizaci, ale zároveň aby zůstala zachována vypovídací hodnota takových dat. V současné světové kriminologii (Braga, Andresen, Lawton, 2017[273]) je za nejvhodnější jednotku pro tento typ analýz považován tzv. „uliční segment“. Laicky řečeno, jedná se o „kus ulice od křižovatky ke křižovatce“. V GIS jsme provedli přiřazení geo-lokalizovaných kriminálních dat z naší databáze ke konkrétním uličním segmentům. Po tomto kroku již data s GPS souřadnicí nepotřebujeme a dále pracujeme v analýzách jen s agregovanými daty za uliční segmenty. Tím se data prostorově anonymizují a nelze je už jakýmkoli způsobem vztáhnout zpět k evidenci trestního řízení. Takto anonymizovaná data jsou vhodná pro výzkumy měst a výzkumy pro veřejnou správu, protože umožňují analyzovat ekologické souvislosti kriminality v dostatečném detailu.

V následujícím kroku data agregujeme do nových jednotek – do uličních segmentů. Pro každý uliční segment tak ve výsledku známe počty trestných činů a přestupků podle našich kategorií. Fakultativně můžeme tyto naše kategorie rozdělit v datech do podskupin trestných činů a podskupin přestupků podle toho, jak četné jsou jejich jednotlivé kategorie. Vzhledem k menší četnosti závažnějších trestných činů bude jejich kartografická viditelnost v mapě malá a navíc nebudou identifikovatelné přesně, pouze jako kategorie v rámci trestných činů. To je

[273] BRAGA, Anthony A., ANDRESEN, Martin A., LAWTON, Brian (eds). Special Issue: The Law of Crime Concentration at Places. *Journal of Quantitative Criminology*. September 2017, roč. 33, č. 3, s. 421–674.

nicméně pouze jeden z možných způsobů řešení, který není podle našeho názoru ten nejvhodnější.

Pro vizualizaci kriminality v mapě není nutné a ani vhodné snažit se vizualizovat úplně všechna data, naopak, taková snaha je kontraproduktivní, protože vede k informačnímu zahlcení uživatele mapy a vytváří řadu problémů s vhodnou kartografickou vizualizací. Mapa kriminality je prostředek efektivního předání syntetické informace, měla by proto obsahovat jen ty významné a systematicky využitelné informace. Aby tomu tak opravdu bylo, je nutné provést takové datové úpravy, které povedou k eliminaci nevýznamných dat, tedy k eliminaci náhodné složky a nestabilní složky v prostorovém rozmístění kriminality. Nejjednodušším a elegantním způsobem, jak tohoto výsledku dosáhnout, je eliminace málo četných dat v jednotlivých kategoriích trestných činů a přestupků v jednotlivých segmentech ulic. V našem případě jsme hodnoty četnosti jednotlivých typů trestné činnosti, které byly menší jak tři v daném uličním segmentu, vynechali z analýzy. Obdobně jsme nezahrnuli ani přestupky, které se v daném jednotlivém typu přestupkové činnosti v daném uličním segmentu vyskytovaly s četností menší než pět. Zaprvé se touto četnostní eliminací výrazně sníží pravděpodobnost, aby se do výsledné mapy dostaly nějaké shluky kriminality, které vzniknou nahodile. Možnost vzniku nahodilých shluků vyplývá přímo z povahy kriminálních dat – kriminalita je sama o sobě vzácný jev. Do výsledné vizualizace se tak dostanou jen ty shluky kriminality, u nichž je vysoká pravděpodobnost, že nejsou nahodilé. Využitím delší časové řady k výpočtu se do mapy dostanou také jen ty shluky, které mají zaznamenatelnou míru stability. Zadruhé se četnostní eliminací do mapy nedostanou uliční segmenty, ve kterých je žádná nebo zcela marginální úroveň kriminality. Tato úprava je klíčová pro zajištění anonymizovaného zobrazení dat. Souhrnně řečeno se do výsledné vizualizace dostanou jen ty uliční segmenty, které mají dostatečně vysoký počet dat pro zajištění anonymizace. Všechny rizikové uliční segmenty s malým počtem dat, kde by mohl vzniknout problém s anonymizací, jsou z výsledné vizualizace touto jednoduchou datovou úpravou vyjmuty. Tento postup je z hlediska datového zpracování velmi jednoduchý, ale zároveň velmi funkční. Konkrétní minimální čísla pro eliminaci lze považovat za parametr, který lze nastavit podle místních podmínek.

Posledním krokem zpracování dat je jejich vhodná mapová vizualizace. Místo plošných jednotek je vhodnější využít kartodiagram, který kartograficky přiřadíme vůči středu uličního segmentu. Vizualizace kartodiagramem bez vyznačení detailního územního záběru uličního segmentu umožnuje zobrazit data o kriminalitě, ale neváže se ke konkrétním prvkům v území. Při tvorbě kartodiagramu můžeme uživatelsky omezit minimální a maximální rozsah velikosti diagramu, tj. tento způsob vizualizace omezuje možnou stigmatizaci těch lokalit s nejvyšší

mírou kriminality. Takto zpracovaná data v mapové formě jsou vhodná pro vizualizaci kriminality i mimo kriminologický výzkum, tj. například pro výuku či zájemce ze strany veřejnosti.

Obrázek 3: Příklad území města

Komentář obrázku: Zobrazuje základní kartografický podklad, který poskytují v současnosti běžné mapové služby na internetu (obrysy domů, ulic, zelených ploch, atd.). Toto jedno území je použito ve všech následujících vizualizacích.

Obrázek 4: Bodová vrstva kriminality – jako v ETŘ

Komentář obrázku: Zobrazuje bodovou vrstvu, kde každá tečka je jeden trestný čin či přestupek s GPS souřadnicemi nebo geo-kódovanou adresou. Jednotlivé body se mohou vizuálně překrývat. Data o kriminalitě z tohoto území jsou využita a zobrazena ve všech následujících vizualizacích, pouze jsou kartograficky upravena tak, jak popisuje text kapitoly.

Mapa vlevo obsahuje data bez kartografického podkladu pro lepší viditelnost kartografické metody.

Obrázek 5: Bodová vrstva kriminality – rozptýlená vizualizace

Komentář obrázku: Zobrazuje bodovou vrstvu kriminality v rozptýlené podobně, kde každá tečka je jeden trestný čin či přestupek. Jednotlivé typy trestné či přestupkové činnosti jsou barevně odlišeny. Jednotlivé body se na rozdíl od předchozí mapy nesmí překrývat, tj. jsou vizualizovány v nejbližším možném místě od svých souřadnic a propojeny linkou. Tento způsob rozptýlené vizualizace umožňuje lépe posoudit četnost kriminality v území, přičemž zachovává lokalizaci a určení typů kriminality.

Obrázek 6: Kartodiagram kriminality s vyznačením areálu agregace

Komentář obrázku: Zobrazuje agregovaná kriminální data na úrovni segmentů ulic. Každý uliční segment má svůj graf se strukturou kriminality odlišující kategorie trestných činů a kategorie přestupků. Na rozdíl od předchozích vizualizací nezobrazuje žádné konkrétní GPS souřadnice ani žádné konkrétní adresy. Uliční segmenty se zanedbatelnou mírou kriminality jsou z vizualizace vyloučeny.

Obrázek 7: Kartodiagram kriminality s korekcí vůči segmentům ulic

Komentář obrázku: Tento finální kartodiagram představuje možnou vizualizaci kriminality na úrovni ulic, která je aplikovatelná v podmínkách českých měst. Oproti výpočtové fázi agregace jsou kartodiagramy posunuty tak, aby přesněji odpovídaly příslušným uličním segmentům. Tato vizualizace poskytuje podrobnou informaci o výskytu kriminality, ale zároveň je v důsledku předchozích datových úprav dostatečně neadresná, že dovoluje anonymizovanou prezentaci dat o kriminalitě. Tento způsob vizualizace lze zveřejnit formou

tzv. „mashupu“, který zobrazuje zájmovou vrstvu kriminality nad obecně geografickou mapou. Popřípadě lze vizualizaci zveřejnit v jednom konkrétním měřítku i formou obrázku nad obecně geografickou mapou.

3. Diskuze

Téma znázorňování a zpřístupňování kriminálních dat veřejnosti je v Česku v posledních letech poměrně aktuálním tématem. Zejména proto, že oproti leckterým vyspělým zahraničním zemím zde existuje jen omezený způsob prezentace dat o kriminalitě veřejnosti, pokud opomineme obraz kriminality vytvořený (a zcela pokřivený) mediálním zpravodajstvím (Háková 2016[274]). V tomto ohledu je důležité připomenout, že pokřivené vnímání kriminality skrze mediální diskurz se netýká jen řadových občanů, ale také jejich volených zástupců v municipalitách nebo poslanecké sněmovně. Tito volení zástupci veřejnosti v rámci výkonu své funkce rozhodují mimo jiné i o bezpečnostních otázkách obyvatelstva a trestní politice státu. Je otázkou, do jaké míry se tito volení politici řídí tím, co o kriminalitě mediálně vnímá jejich volič – občan, a do jaké míry zohledňují data o kriminalitě evidované bezpečnostními složkami. I proto lze v rámci několika posledních let vidět různé snahy zpřístupnit data za kriminalitu vhodnou formou veřejnosti.

V roce 2012 začala iniciativa Občanská společnost, o.p.s. provozovat web mapakriminality.cz[275], v rámci nějž měsíčně (s drobnými přestávkami) zveřejňuje data o kriminalitě v podrobnosti za kraje, okresy a oddělení policie. Tento web je jednou z možností, jak se aktuálně dostat ke konkrétním datům o kriminalitě. Bohužel nejnižší jednotky, za které jsou data dostupná (obvodní oddělení policie), jsou stále poměrně velké a hrozí dezinterpretace zobrazených výsledků laiky. Dalším krokem, který měl přispět porozumění a k většímu povědomí o kriminalitě, a to mezi veřejností, ale zejména uvnitř policie, byl rozsáhlý projekt Mapy budoucnosti. Tento projekt realizovala pod patronátem MV ČR v letech 2014–2015 společnost Accendo, o.p.s.[276]. Projekt sloužil, jak vypovídá celý jeho název, ke zvýšení efektivity a kvality veřejné správy v oblasti prevence kriminality, a to prostřednictvím analýzy a predikce kriminality. Cílil zejména na analýzu strategií prevence kriminality používaných

[274] HÁKOVÁ, Lucie. Prezentace kriminality a trestních sankcí v televizním zpravodajství. IV Kriminologické dny, 25. 1. 2016, Brno.
[275] MAPA KRIMINALITY. Projekt Otevřené společnosti, o.p.s. Dostupné na: <www.mapakriminality.cz>.
[276] MAPY BUDOUCNOSTI. Moderní nástroj ke zvýšení efektivity a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality. Projekt Ministerstva vnitra ČR ve spolupráci se společností ACCENDO, o.p.s. Online dostupné: <http://www.prevencekriminality.cz/projekty/mapy-budoucnosti/informace-o-projektu/>.

v zahraničí a na jejich aplikaci v praxi u nás. Konkrétní dopady na zpřístupnění informací veřejnosti ale nejsou zřejmé, dostupné jsou pouze sborníky z realizovaných workshopů. V současné době jsou známé informace, že by měl být realizován navazující projekt, konkrétnější obrysy, zacílení, či časová realizace zatím nejsou dostupné (IKSP 2017[277]).

Zřejmá je rovněž snaha diskutovat téma zveřejňování informací o kriminalitě i na půdě neziskového sektoru či akademických institucí. Příkladem je hackaton, který uspořádala zmíněná Občanská společnost, o.p.s. v roce 2015[278]. Jeho cílem bylo uspořádat data získaná od Policejního prezidia ČR do publikovatelné formy, dále vymyslet či vylepšit aplikace či datové mashupy, které by zvýšily informovanost a usnadnily dostupnost dat, a to jak pro veřejnost, tak pro ty, co s daty pracují. V roce 2017 Institut pro kriminologii a sociální prevenci zorganizoval seminář, který se přímo zaměřil na geografické přístupy v kriminologii[279]. V rámci něj vystoupila řada odborníků a některé příspěvky se mj. dotkly i tématu zveřejňování dat o kriminalitě, problémů vizualizace, anonymizace apod. Je tedy zřejmé, že téma zveřejňování dat je poměrně aktuální a je řešené na řadě úrovní, včetně Policejního prezidia ČR.

Pokud opustíme snahu informovat o kriminalitě „všude“ v Česku, tak existuje několik měst, která na svých webech zveřejňují v mapové podobě informace o vybraných typech či druzích kriminality. Většinou se jedná o statické mapy, na bázi čtrnáctidenní či měsíční periodicity (Kolín 2017[280], Příbram 2017[281]). Určitě jde podle našeho názoru o krok vpřed, nicméně je otázkou, za jaká časová období by bylo vhodné daná data zobrazovat vzhledem k obecně poměrně nízké úrovni kriminality v Česku, specificky pak u některých trestných činů či přestupků. Obecně vhodnější by byla delší období, která lépe odhalí pravidelnosti v rozmístění od nahodilých shluků.

Zatím v Česku neexistuje žádná aplikace, která by data za trestné činy a přestupky zpřístupňovala plošně za celé Česko a zároveň tak činila v dostatečně podrobné a dostatečně anonymizované podobě. Přitom zahraniční zkušenost ukazuje, že lze zveřejňovat i poměrně přesně lokalizovaná data za vybrané druhy kriminality. Řada zahraničních měst, zejména ze Spojených států amerických a západní Evropy, využívá online mapy kriminality dostupné

---

[277] IKSP. Geografické přístupy v kriminologii. Odborný seminář. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 9. 11. 2017, Praha.

[278] Data o trestné činnosti. Hackaton Otevřené společnosti. 14.-15. 3. 2015, Praha. Dostupné na: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/hackaton01>.

[279] IKSP. Geografické přístupy v kriminologii. Odborný seminář. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 9. 11. 2017, Praha.

[280] KOLÍN. Mapy kriminality a vývoj kriminality ve městě Kolín. 2017. Dostupné na: <http://www.bezpecnykolin.cz/mapy-kriminality>.

[281] PŘÍBRAM. Mapy kriminality a přestupků. 2017. Dostupné na: <http://www.bezpecnapribram.cz/mapy-kriminality>.

veřejnosti, které ukazují, kde se koncentruje jaká kriminalita (např. Vídeň 2017[282], New York 2017[283]). Nejsou opomíjeny ani násilné trestné činy, kdy v případě města Chicago byly dostupné nejen informace o lokalizaci např. vražd, ale i jména obětí či odkazy na konkrétní novinové články pojednávající o samotném činu. Dosavadní výsledky ukazují, že se nezdá, že by zveřejnění lokalizace kriminality negativně ovlivnilo rozmístění kriminality či její celkovou výši. Nicméně určitě je nezbytné pečlivě zvážit co a jak znázorňovat vzhledem k odlišnostem českého (či středoevropského) kontextu.

Závěr

Předložený příspěvek prezentoval teoretické a praktické úvahy, které podmiňují současnou diskuzi o prezentaci dat o kriminalitě v Česku. V praktické rovině pak na základě rozboru reálných kriminálních dat z českého Regionálního města prezentoval konkrétní návrh, jak lze v našich podmínkách relativně snadno a veřejně prezentovat data o kriminalitě na úrovni segmentů ulic. Předložený návrh umožňuje prezentovat detailní data o kriminalitě na úrovni uličních segmentů, eliminuje do značné míry vznik nahodilých shluků ve vizualizaci kriminality. Přitom ale poskytuje dostatečnou míru anonymizace a navrhuje takový způsob vizualizace, který významně snižuje možnou stigmatizaci míst s vyšší mírou kriminality. Navržený způsob prezentace kriminality v území využívá současné moderní informační a komunikační technologie a mimo kriminologickou oblast má i solidní potenciál využití v oblasti sociální a bezpečnostní prevence, v pojišťovnictví, v realitním sektoru a ve veřejném sektoru obecně.

Seznam literatury:

BRAGA, Anthony A., ANDRESEN, Martin A., LAWTON, Brian (eds). Special Issue: The Law of Crime Concentration at Places. *Journal of Quantitative Criminology*. September 2017, roč. 33, č. 3, s. 421–674.

HÁKOVÁ, Lucie. Prezentace kriminality a trestních sankcí v televizním zpravodajství. IV Kriminologické dny, 25. 1. 2016, Brno.

IKSP. Geografické přístupy v kriminologii. Odborný seminář. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 9. 11. 2017, Praha.

[282] VÍDEŇ. Crime map Vienna. 2017. Dostupné na: <http://www.vienna.at/features/crime-map>.
[283] NEW YORK. NYC Crime map. 2017. Dostupné na: <https://maps.nyc.gov/crime/>.

JÍCHOVÁ, Jana, ŠIMON, Martin. Město zločinu: analýza ekologických souvislostí trestné (a přestupkové) činnosti v lokalitách českého města. *V. Kriminologické dny*, 30. 1. 2017, Plzeň.

JÍCHOVÁ, Jana; TEMELOVÁ, Jana. Kriminalita a její percepce ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova. Geografie, 2012, roč. 117, č. 3, s. 329–348.

MAPA KRIMINALITY. Projekt Otevřené společnosti, o.p.s. Dostupné na: <www.mapakriminality.cz>.

MAPY BUDOUCNOSTI. Moderní nástroj ke zvýšení efektivity a kvality výkonu veřejné správy v oblasti prevence kriminality založený na analýze a predikci kriminality. Projekt Ministerstva vnitra ČR ve spolupráci se společností ACCENDO, o.p.s. Online dostupné: <http://www.prevencekriminality.cz/projekty/mapy-budoucnosti/informace-o-projektu/>.

NEMEŠKAL, Jiří, JÍCHOVÁ, Jana. Typologie struktury kriminality [online]. *Atlasobyvatelstva.cz*. 2016. Specializovaná mapa. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Dostupné na<atlasobyvatelstva.cz/kriminalita>.

SINGLETON, Alex, BRUNSDON, Chris. Escaping the pushpin paradigm in geographic information science: (re)presenting national crime data. *Area*. 2014, roč. 46, č. 3, s. 294–304.

ŠIMON, Martin, JÍCHOVÁ, Jana. Stabilita kriminality v místech: obecný model kriminality českého města. *Sociologický časopis*. 2018, v recenzním řízení.

ŠIMON, Martin, JÍCHOVÁ, Jana, Exploratory analysis of crime patterns in a low-crime context: the law of crime concentration at places and social disorganisation theory. *17th Annual Conference of the European Society of Criminology*, 13. 9. 2017. Cardiff, UK.

WEISBURD, David. The law of crime concentration and the criminology of place. *Criminology*. 2015, roč. 53, č. 2, s. 133–157.

TELEP, Cody W., WEISBURD, David. What is Known about the Effectiveness of Police Practices in Reducing Crime and Disorder? Police Quarterly. 2012, roč. 15, č. 4, s. 331–357.

WEISBURD, David, GROFF, Elizabeth R., YANG, Sue-Ming. *The criminology of place: Street segments and our understanding of the crime problem*. New York: Oxford University Press, 2012. 288 s.

NEW YORK. NYC Crime map. 2017. Dostupné na: <https://maps.nyc.gov/crime/>.

VÍDEŇ. Crime map Vienna. 2017. Dostupné na: <http://www.vienna.at/features/crime-map>.

KOLÍN. Mapy kriminality a vývoj kriminality ve městě Kolín. 2017. Dostupné na: <http://www.bezpecnykolin.cz/mapy-kriminality>.

PŘÍBRAM. Mapy kriminality a přestupků. 2017. Dostupné na: <http://www.bezpecnapribram.cz/mapy-kriminality>.

Data o trestné činnosti. Hackaton Otevřené společnosti. 14.-15. 3. 2015, Praha. Dostupné na: < http://www.otevrenaspolecnost.cz/hackaton01>.

Poděkování

Tento článek byl podpořen Grantovou agenturou České republiky, v rámci projektu GA16-02242S, Prostorové vzorce kriminality a percepce bezpečí v Česku a byl vytvořen s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378025.

RNDr. Martin Šimon, Ph.D.[1,2]
[1]Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Jilská 1, Praha 1, 110 00
martin.simon@soc.cas.cz

RNDr. Jana Jíchová, Ph.D.[2]
[2]Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova
Albertov 6, Praha 2, 128 43
jana.jichova@natur.cuni.cz

ANALÝZA FAKTOROV PENOLOGICKEJ RECIDÍVY ODSÚZENÝCH PO UDELENÍ AMNESTIE[284]

DENISA HAMRANOVÁ

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave/Generálne riaditeľstvo zboru väzenskej a justičnej stráže

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje rozsiahlej analýze penologickej recidívy odsúdených, na ktorých sa vzťahovala amnestia z roku 2013. Teoretická rovina sa prelína s praktickou v podobe realizácie výskumu, hodnotenia výsledkov a premietnutia záverov, ktoré z výskumu vyplývajú. Hlavným cieľom je poukázanie na skutočnosť, či predmetné kriminologické aspekty vplývajú na osobnosť odsúdených v zmysle penologickej recidívy.

Klíčová slova

Amnestia, recidíva, recidivista, odsúdený, kriminologické faktory

Abstract

In the contribution, the author deals with a comprehensive analysis of the penultimate recidivism of the convicted persons who were subject to the 2013 amnesty. The theoretical level is overlapping with the practical implementation of the research, the evaluation of the results and the conclusions from the research. The main objective is to point out whether the criminological aspects in question affect the penologous recidivism of the convicts

Key words

Amnesty, recidivism, recidivist, convicted person, criminological factors

Úvod

Dňa 2. januára 2013 nadobudlo platnosť rozhodnutie prezidenta Slovenskej republiky č. 1/2013 Z. z. o amnestii v znení neskorších predpisov, ktoré prezident udelil pri príležitosti 20. výročia vzniku samostatnej Slovenskej republiky.[285] Predmetná udelená amnestia bola striktného charakteru, čo odráža negatívna enumerácia vyjadrená v čl. V rozhodnutia, nakoľko

[284]Vedecký príspevok vznikol na základe riešenia projektu VEGA č.1/0542/17 „*Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v SR*“.

[285] **Právomoc prezidenta udeľovať milosť generálne vyplýva z čl. 101 ods. 1 písm. j) Ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.**

amnestia sa okrem iného nevzťahovala na tresty právoplatne uložené za trestné činy s následkom smrti, ťažkej ujmy na zdraví alebo škody veľkého rozsahu, na tresty právoplatne uložené za trestný čin zanedbania povinnej výživy, ohrozovania mravnej výchovy mládeže, šírenia toxikománie, podávania alkoholických nápojov mládeži, na tresty právoplatne uložené za trestné činy ohrozenia pod vplyvom návykovej látky a opilstva. Rovnako sa domnievame a súhlasíme s názorom Čapeka, že v súvislosti s uvedenou amnestiou sa vyskytli viaceré sociálno - ekonomické, ako aj právne problémy.[286]Amnestia sa vzťahovala na podmienečné, ako aj nepodmienečné tresty odňatia slobody, uložené za nedbanlivostné aj úmyselné trestné činy do 18 mesiacov. Išlo najmä o mladistvých odsúdených vo veku do 18 rokov a odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody zaradených do minimálneho stupňa stráženia.

Na základe amnestie bolo prepustených **798 odsúdených** vo výkone trestu odňatia slobody a 716 právoplatne odsúdených osôb, ktoré na trest do účinnosti predmetnej amnestie nenastúpili. Na základe dostupných štatistík zastávame názor, že amnestia do značnej miery prispela k poklesu priemerného počtu odsúdených v roku 2013 v porovnaní s rokom 2012, pričom klesol priemerný počet odsúdených o 729 osôb (čo predstavuje pokles o 7,6 %).

Spomenutá amnestia zvrátila nepriaznivý trend vývoja postupného nárastu počtu odsúdených, ktorý sa v posledných rokoch premietal do obsadenosti ústavov, ktoré boli koncom roka 2012 obsadené na 100,3 % z celkovej ubytovacej kapacity (10 822 miest) určenej z minimálneho zákonného nároku 3,5 m2 ubytovacej plochy na odsúdených mužov, resp. 4 m2 na odsúdené ženy a mladistvých.[287]

Graf. č. 1: *Vývoj počtu odsúdených za uvedené roky*

[286] K uvedenej problematike pozri bližšie: ČAPEK, Jan. Amnestie ve světle judikatury Evropského soudu pri lidské práva. *Trestní právo.* Wolters Kluwer, č. 3, 2015, s. 32.

[287] Zbor väzenskej a justičnej stráže – ročenka za rok 2013, Dostupné na http://www.zvjs.sk/dokumenty/rocenky/Rocenka_2013.pdf.

1. Definícia pojmu kriminálna recidíva

Kriminálnu recidívu definujeme ako *„stav páchateľa, ktorý po predchádzajúcom odsúdení k trestu právoplatným rozsudkom spácha nový trestný čin.“*[288]. Z uvedeného vyplýva, že musia byť splnené dva elementy a to právoplatne odsudzujúci rozsudok a trestný čin spáchaný po nadobudnutí právoplatnosti predchádzajúceho odsudzujúceho rozsudku. Predmetná definícia však nepokrýva kriminálnu definíciu vo všeobecnej rovine, ale len z trestnoprávneho hľadiska. Z kriminologického hľadiska je pojem recidíva omnoho širší z dôvodu, že už len samotné opätovné spáchanie trestného činu bez ohľadu na to, či bol páchateľ za predchádzajúci trestný čin odsúdený, trestne stíhaný alebo či bol vôbec trestný čin odhalený, postačuje na to aby sa páchateľ stal recidivistom.

Penologické, resp. penitenciárne poňatie recidívy je naopak vymedzené omnoho užšie, nakoľko za recidívu sa považuje prípad, kedy je rovnaká osoba najmenej druhý krát vo výkone trestu odňatia slobody.[289] V našom výskume sme sa zamerali na penologickú recidívu odsúdených, pričom sme prostredníctvom metód analýzy a syntézy skúmali najzákladnejšie faktory vplývajúce na osobnosť odsúdeného, ktoré môžu aj nemusia ovplyvňovať vznik, resp. udržanie stavu penologickej recidívy.

2. Realizácia výskumu kriminologických aspektov penologickej recidívy odsúdených po udelení amnestie

Výskum, ktorý začal v roku 2017 a súčasne stále trvá, realizuje referát aplikovaného penologického výskumu odboru výkonu väzby a výkonu trestu Generálneho riaditeľstva Zboru väzenskej a justičnej stráže.[290] Primárnym výskumným cieľom bola analýza dát (kriminologických faktorov endogénneho a exogénneho charakteru) z jednotlivých kariet odsúdených a dôkladná analýza obsahu psychologických posudkov. V rámci realizácie výskumu sme doteraz využili nasledovné <u>výskumné metódy:</u>

a) Analýza štatistických dát

---

[288] SUCHÝ, Oldřich. *Recidiva. Komparativní studie. I.* Praha: Výskumný ústav kriminologický, 1971, s. 221- 222.

[289] K problematike penologickej recidívy pozri bližšie: SHOHAM, Shlomo Giora., BECK, Ori., KETT, Martin: *INTERNATIONAL HANDBOOK OF PENOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE.* CRC Press, 2007, 800 p.

[290] Realizácia výskumu vychádza z výskumného zámeru Kľúčové faktory na vznik „kariéry“ recidivistu, zaradeného do Koncepcie aplikovaného penologického výskumu na roky 2016 až 2026 a dlhodobej orientácie analyticko-výskumnej činnosti v podmienkach Zboru väzenskej a justičnej stráže. Dostupné na http://www.zvjs.sk/dokumenty/Dokumenty/2017/Koncepcia%20aplikovan%C3%A9ho%20penologick%C3%A9ho%20v%C3%BDskumu%20na%20roky%202016%20a%C5%BE%202026%20a%20dlhodob%C3%A1%20orient%C3%A1cia%20analyticko-v%C3%BDskumnej%20%C4%8Dinnosti%20v%20podmienkach%20ZVJS.pdf.

b) Historická analýza jednotlivca v rámci záznamu kriminálnej kariéry páchateľa
c) Monografická metóda prejavujúca sa individuálnou prípadovou štúdiou, ktorá sa zameriava na vývoj skúmanej osoby – odsúdeného z psychologického posudku.

Nevyhnutným bolo skúmať faktory v podobe chovania, mentálneho a duševného stavu, závislostí, rodinnej genézy, rodinného stavu, pracovného života a ďalšie vonkajšie, ako aj vnútorné vplyvy, ktoré pôsobia na osobnosť páchateľa a následný vznik, resp. udržanie penologickej recidívy. Získané výsledky sú spracované do tabuliek a grafických znázornení a sú doplnené podrobným komentárom. Analýza sa netýkala celkového počtu odsúdených, ktorí boli prepustení v zmysle amnestie (798 osôb), ale išlo o čiastkovú vzorku a to 498 odsúdených páchateľov, ktorý vykonávali trest odňatia slobody v minimálnom stupni stráženia. Je tomu tak z dôvodu stále prebiehajúceho vyhodnocovania výsledkov zvyšných odsúdených.

2. 1. Štruktúra výskumnej vzorky vo všeobecnej rovine a predchádzajúca trestná činnosť

Výskum sme uskutočnili na vzorke 498 odsúdených špeciálnej podmnožiny, na ktorú sa vzťahuje amnestia zo dňa 2. januára 2013. Väčšinu výskumnej vzorky tvorili muži 88 % (438 osôb), pričom žien bolo 12 % (60 osôb). Najviac odsúdených bolo vo veku 19 - 30, čo tvorilo vyše polovicu všetkých odsúdených 51,9 % (258 odsúdených). Na mladistvých (15 -18 rokov) pripadlo 4,6 % vzorky, na osoby *„blízke veku mladistvému“* (19 - 21 rokov) pripadlo 12 %. Druhé najväčšie zastúpenie vzorky tvorili odsúdení v rozsahu veku 31 - 50 rokov a to 34,9 %. Nad 50 rokov tvorili odsúdení 8,6 % (43 osôb).

Z hľadiska trvalého bydliska, väčšia časť odsúdených, na ktorých sa vzťahovala amnestia, pochádzali z bratislavského kraja (91 osôb), pričom najmenšie zastúpenie mal žilinský kraj (21 osôb). Pri opätovnom výkone trestu odňatia slobody po udelení amnestie došlo k zmene trvalého bydliska v 2,2 % prípadoch (4 osoby) a nezmenené trvalé bydlisko malo 97,8 % odsúdených (181 osôb). Na nasledovnej mape znázorňujeme zloženie amnestovaných odsúdených v závislosti od trvalého bydliska/kraja.

Mapa č. 1: Počet odsúdených vo VTOS, ktorým bola udelená amnestia podľa jednotlivých krajov ich trvalého bydliska

Dôležitým kriminologickým faktorom je zároveň aj predchádzajúca trestná činnosť. V našom výskume sme zamerali pozornosť na dva faktory, a to či už bol odsúdený trestaný vykonávaným amnestovaným trestom v podobe trestu odňatia slobody s podmienečným odkladom (t. j. nebol vo výkone trestu odňatia slobody) a rovnako či už bol vo výkone trestu odňatia slobody. Ide o kľúčový ukazovateľ, ktorý poukazuje na skutočnosť, či osoba páchateľa nadobudla status recidivistu. Realizácia výskumu našej vzorky preukazuje, že 45,4 % odsúdených (226 osôb) bolo vo výkone trestu odňatia slobody prvýkrát, teda trest, na ktorý sa vzťahovala amnestia bol prvým nepodmienečným trestom. Zvyšných 54,6 % odsúdených (272 osôb) môžeme označiť za recidivistov. Rovnako za dôležitý údaj považujeme, že až 96,2 % (479 osôb) bolo predtým aspoň raz odsúdených podmienečne bez ohľadu na to, či boli vo výkone trestu odňatia slobody alebo nie.[291]

Pre úplnosť je nevyhnutné zmieniť sa o tom, že kriminologické faktory, ktorými sú rodinná genéza (pôvodné rodinné prostredie), mentálne a duševné poruchy a závislosti bolo možné zistiť len na základe psychologických posudkov.

2. 2. Penologická recidíva po udelení amnestie

Hlavným cieľom predmetného výskumu bolo zistenie, či sa odsúdení po udelení amnestie dostali naspäť do výkonu trestu odňatia slobody za nový trestný čin. Za dôležité považujeme porovnanie kriminologických faktorov a ich vplyv na penologickú recidívu. Do výkonu trestu odňatia slobody sa z celkového počtu 498 prepustených vrátilo 37 % (185 osôb),

[291] V uvedenom prípade ide o recidivistov z trestnoprávneho hľadiska.

čo činí vyše 1/3 z celkového počtu. Uvedené údaje sme porovnávali a analyzovali k dátumu 31.12.2017. Následne sme rovnako skúmali, aký počet odsúdených sa po ďalšom výkone trestu odňatia slobody vrátilo po druhýkrát do výkonu trestu odňatia slobody. Zo 185 odsúdených sa po druhýkrát po udelení amnestie vrátilo naspäť do výkonu trestu odňatia slobody vyše 1/3 odsúdených, teda 32,4 % (60 osôb).

áno	185
nie	313

Tab. č. 1: Tabuľka ku grafu *Návrat do VT po prepustení* 1x.

Graf č. 2: Návrat do výkonu trestu po prepustení

Dôležitým ukazovateľom v rámci recidivistov bolo presné zistenie časového obdobia, v rámci ktorého sa odsúdený po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody (2. januára 2013), vrátil opätovne do výkonu trestu odňatia slobody.

Najvyššie zastúpenie mali odsúdení, ktorí sa vrátili do 6 mesiacov po prepustení a to takmer 1/3 odsúdených (53 osôb) a paradoxne aj tí, ktorí sa vrátili až po 24 mesiacoch tiež 1/3 odsúdených (54 osôb). Za zaujímavé zistenie považujeme, že v 6 % sa odsúdení vrátili opätovne do výkonu trestu odňatia slobody už do 1 mesiaca od prepustenia.

Graf č. 3: Časové obdobie návratu do VT po prepustení

Za veľmi spoľahlivý prediktor recidívy u amnestovaných odsúdených sa prejavil vek. S výnimkou najstaršej kategórie nad 60 rokov (2 osoby) podiel recidivujúcich s pribúdajúcim vekom s výnimkou mladistvých nápadne klesal. Do opätovného výkonu trestu odňatia slobody sa po prepustení na základe amnestie dostalo 2,1 % mladistvých (4 osôb). V rozsahu veku 19 -30 malo opätovný výkon trestu odňatia slobody až 61,6 % (114 osôb), v rozsahu veku 31 - 40 to bolo 19,5 % (36 osôb), v rozsahu veku 41 – 50 už len 10,8 % (20 osôb). Najstaršia kategória odsúdených nad 50 rokov tvorila 6 % (11 osôb). Predmetný záver ilustrujeme nasledovným grafickým znázornením.

Graf č. 5: Podiel opätovne odsúdených po udelení amnestie podľa veku

Následne sme vyhodnocovali údaje, ktoré preukazujú do akého stupňa stráženia sa odsúdení po udelení amnestie vracali. Do minimálneho stupňa stráženia bola zaradená nadpolovičná väčšina, až 69 % (127 osôb), do stredného stupňa stráženia 30 % (56 osôb) a do maximálneho stupňa stráženia 1 % (2 osoby odsúdené pre trestný čin lúpeže podľa § 188, a trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 172 v kvalifikovaných skutkových podstatách zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej ako **„TZ“**)

Stupeň stráženia	minimálny	127
	stredný	56
	maximálny	2

Tab. č. 2: Návrat do stupňa stráženia po prepustení **Graf č. 6:** Návrat do stupňa stráženia po udelení amnestie

2. 2. 1. Analýza odsúdených v závislosti od páchanej kriminality

V rámci výskumu sme sa zamerali aj na analýzu odsúdených v závislosti od druhu kriminality, pričom výskumnú otázku, ktorú sme si stanovili bola, či odsúdení, ktorí po udelení amnestie znovu recidivovali, spáchali rovnaký (obdobný) trestný čin alebo nie. V zásade Mencerová rozlišuje recidívu podľa charakteru spáchaných trestných činov na rovnorodú a nerovnorodú recidívu. Rovnorodá recidíva sa ďalej rozdeľuje na recidívu druhovú a recidívu individuálnu (špeciálnu).[292] Počas realizácie výskumu sme typologicky rozdelili a zadelili najprv všetkých odsúdených v závislosti od toho, aký trestný čin spáchali, do jednotlivých druhov kriminality.[293] Pri rozdelení sa pri viacerých odsúdených vyskytlo odsúdenie pre viaceré trestné činy, preto prezentujeme výsledky v počte prípadov 44 a nie v počte odsúdených.

Typ kriminality	Celkový počet	Podiel v %
Násilná kriminalita	70	15,8
Drogová kriminalita	19	4,3
Mravnostná kriminalita	3	0,7
Majetková kriminalita	278	62,7
Hospodárska kriminalita	4	0,9
Trestné činy všeobecne nebezpečné	2	0,5
Trestné činy proti poriadku vo verejných veciach	47	10,6
Trestné činy proti iným právam a slobodám	19	4,3
Extrémizmus	1	0,2

Tab. č. 3: Rozdelenie počtu prípadov odsúdených v závislosti od typu kriminality.

Ďalšou dôležitou výskumnou otázkou bolo zistenie, či odsúdení po udelení amnestie mali tendenciu páchať rovnakú kriminalitu, teda rovnorodú, alebo spáchali iný trestný čin nezávisle od druhu kriminality. Zo vzorky 185 odsúdených, na ktorých sa vzťahuje recidíva

[292] MENCEROVÁ, Ingrid., TOBIÁŠOVÁ, Lýdia., TURAYOVÁ, Yvetta. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2013, s. 251.

[293] **Klasifikácia jednotlivých trestných činov do určitých typov kriminality:**
násilná kriminalita - § 156, § 183, § 188, § 189, § 194, § 360 TZ
drogová kriminalita - § 171, § 172 TZ
mravnostná kriminalita - § 201, § 202 TZ
majetková kriminalita - § 212 - 249 TZ
hospodárska kriminalita - § 250, § 251, § 277 TZ
trestný čin všeobecne nebezpečný - § 286 TZ
trestné činy proti poriadku vo verejných veciach - § 323, § 345, § 346, § 348 TZ
trestné činy proti iným právam a slobodám - § 361, § 362, § 364, § 367, § 378 TZ
extrémizmus - § 422 TZ

vyše polovica, t. j. 59 % (110 osôb) pácha rovnaký typ kriminality. Ostatných 41 % (75 osôb) sa dopustilo trestného činu, ktorý zaraďujeme do iného typu kriminality. Najfrekventovanejším trestným činom, za ktorý bol súdom uložený opätovný výkon nepodmienečného trestu odňatia slobody bola krádež podľa § 212 TZ v 76 prípadoch. Predmetné zistenie ilustrujeme na nasledovných grafoch.

Graf č . 7: Páchanie rovnakej kriminality pred aj po výkone trestu odňatia slobody

Graf č. 8. Rozdelenie rovnakej kriminality pred aj po výkone trestu odňatia slobody na rôzne typy

Typ kriminality	**Celkový počet**	**Podiel v %**
Násilná kriminalita	12	11
Drogová kriminalita	6	5
Majetková kriminalita	79	72
Trestný čin všeobecne nebezpečný	1	1
Trestný čin proti poriadku vo verejných veciach	12	11

Tab. č. 4: Tabuľka ku grafu *Rozdelenie rovnakej kriminality pred aj po VT na rôzne typy*

2. 3. Závery výskumu penologickej recidívy v zmysle exogénnych a endogénnych faktorov

Príčiny recidívy trestnej činnosti môžu byť zapríčinené buď endogénnymi, alebo exogénnymi faktormi. Treba však povedať, že len málokedy sú determinované len jedným z nich, väčšinou ide o kombináciu oboch skupín faktorov.

2. 3. 1. Kriminálna história ako exogénny faktor ovplyvňujúci vznik penologickej recidívy – závery z výskumu

Zásadným faktorom, ktorý súvisel s vyššou pravdepodobnosťou recidívy, bola podľa očakávania kriminálna minulosť odsúdeného. Osoby, ktoré už pred amnestovaným výkonom trestu boli vo výkone trestu odňatia slobody, recidivovali v 97 %, t. j. zo 185 odsúdených, ktorí sa opätovne vrátili na výkon trestu odňatia slobody, z nich až 176 bolo recidivistov, čo znamená, že už boli pred tým vo výkone trestu odňatia slobody. Zvyšných 9 odsúdených bolo prvotrestaných, teda do výkonu trestu odňatia slobody boli zaradení prvýkrát. Rovnako uvádzame, že v 100 % prípadoch všetkých opätovne odsúdených, ktorí recidivovali aj pred udelením amnestie bolo zistené, že odsúdeným boli v minulosti uložené tresty s podmienečným odkladom. Uvedené znázorňujeme na nasledovnom grafe.

Graf č. 4: Návrat do VTOS po udelení amnestie na základe kriminálnej minulosti

2. 3. 2. Zamestnanosť ako exogénny indikátor ovplyvňujúci vznik penologickej recidívy – závery z výskumu

Faktor zamestnania rovnako vplýva na recidívu, nakoľko v 24 % boli odsúdení príležitostnými zamestnancami a 31,9 % tvorili odsúdení, ktorí mali *zamestnanie nezaradený robotník*. Z uvedeného je zrejmé, že vyše polovica recidivistov, t. j. 55,9 % (103 osôb) malo nestabilné zamestnanie, pričom z tejto vzorky „nezamestnaných“ vyše polovica odsúdených, t.j. 55,3 % (57 osôb) bola opätovne zaradená do výkonu trestu odňatia slobody a to za majetkovú/hospodársku kriminalitu. Domnievame sa, že faktor nestabilného, resp. príležitostného zamestnania určitým a zásadným spôsobom ovplyvňuje konanie páchateľa s cieľom ľahšieho zaobstarania si majetku formou majetkových a hospodárskych trestných činov, najčastejšie formou krádeže.

Graf. č. 9: Charakter zamestnania recidivistov

Ďalším krokom bolo v súvislosti so zamestnaním zisťovať, koľkí odsúdení, ktorí pôvodne vykonávali amnestovaný trest odňatia slobody boli pracovne zaradení vo výkone trestu odňatia slobody a následne, tí, ktorí sa vrátili, či boli opätovne pracovne zaradení vo výkone trestu odňatia slobody. Z celej vzorky 498 odsúdených bolo pracovne zaradených 213 odsúdených, a pracovne nezaradených 285 odsúdených. Následne sme vyňali zo vzorky 213 odsúdených, teda recidivistov, ktorí sa opätovne vrátili do VTOS, pričom bolo zistené, že z nich 84 osôb sa vrátilo do výkonu trestu odňatia slobody a z nich vyše polovica, teda 65,6 % bola zaradená do práce. V záujme lepšieho priblíženia uvedené zistenia podrobne premietame do nasledovnej tabuľky.

Výkon amnestovaného trestného činu **Počet 498**			
Pracovné zaradenie		**Pracovné nezaradenie**	
213 osôb		**285 osôb**	
Opätovný VTOS po udelení amnestie			
84 osôb		**101 osôb**	
Pracovné zaradenie	**Pracovné nezaradenie**	**Pracovné zaradenie**	**Pracovné nezaradenie**
55 osôb	**29 osôb**	**68 osôb**	**33 osôb**

Tab. č. 5: Rozdelenie odsúdených podľa pracovného zaradenia v dobe keď vykonávali amnestovaný TOS a v dobe keď vykonávali ďalší TOS po udelení amnestie.

2. 3. 3. Ďalšie tresty a ochranné opatrenia ako exogénne faktory vplývajúce na penologickú recidívu – závery z výskumu

Nepodmienečný trest odňatia slobody bol ukladaný v spojení s inými druhmi trestov, najčastejšie s trestom zákazu činnosti[294] (46 osôb), trestom prepadnutia veci[295] (6 osôb) a s peňažným trestom[296] v jednom prípade. Za zaujímavé zistenie považujeme, že tí páchatelia, ktorí boli opätovne odsúdený a vykonávali ďalší trest po udelení amnestie mali znovu uložený trest zákazu činnosti až v 19 prípadoch.

[294] Hmotnoprávne podmienky trestu zákazu činnosti sú upravené v § 61 TZ, a procesnoprávne podmienky sú upravené v § 436 – 438 TP.
[295] Hmotnoprávne podmienky trestu prepadnutia veci sú upravené v § 60 TZ, a procesnoprávne podmienky sú upravené v § 428 TP.
[296] Hmotnoprávne podmienky peňažného trestu sú upravené v § 56-57 TZ, a procesnoprávne podmienky sú upravené v § 429 - 433TP.

Odsúdeným, ktorí vykonávali amnestovaný trest bolo rovnako súdmi uložené ochranné opatrenia a to ochranné liečenie[297] u 7,4 % (37 osôb). Z odsúdených, ktorým bolo uložené ochranné liečenie podľa analýzy psychologických posudkov vyplývala závislosť až u 70,3 % odsúdených (26 osôb). Následne z týchto 26 osôb opätovne vykonávalo trest odňatia slobody 10 osôb, z ktorých až 6 osobám bolo znovu uložené ochranné liečenie.

Po opätovnom výkone trestu odňatia slobody bolo ochranné liečenie uložené u 14,6 % (27 osôb) zo 185 osôb. Ochranný dohľad[298] bol uložený dvom odsúdeným, pričom obaja boli zaradení do maximálneho stupňa stráženia za trestný čin lúpeže podľa § 188 TZ (rovnako bol tomuto odsúdenému uložený trest zákazu činnosti) a za trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 172 TZ.

2. 3. 4. Rodinná genéza a rodinný stav ako exogénne faktory vplývajúce na penologickú recidívu – závery z výskumu

Rodinná genéza, ako aj rodinný stav tzv. „*family risk factors*“[299]je vo väčšine realizácii takýchto výskumov sledovaným faktorom, nakoľko všeobecne platí, že jedinec väčšiu časť svojho života, a najmä prvé roky života prežíva v rodinnom prostredí, ktoré má vplyv na jeho osobnosť a chovanie.

V dôsledku toho, že u 53 odsúdených absentoval psychologický posudok z dôvodu krátkodobého trestu, určili sme pre vyhodnotenie rodinného stavu vzorku 445 odsúdených. Prevažná väčšina odsúdených 66 % (295 osôb) pochádzala z úplnej rodiny a 34 % (150 osôb) z neúplnej rodiny. Pre úplnosť dodávame, že pri posudzovaní rodinnej genézy sme vzali do úvahy rodičovskú výchovu, vzťah rodičov a rovnako kriminálnu záťaž v rodine. Podľa uvedených hodnôt sme zaradili jednotlivých páchateľov do úplnej/neúplnej rodiny. Na nasledujúcom grafe ilustrujeme percentuálny podiel odsúdených v závislosti od toho, či pochádzajú z úplnej alebo neúplnej rodiny.

---

[297] Hmotnoprávne podmienky ochranného liečenia sú upravené v § 73-74 TZ, a procesnoprávne podmienky sú upravené v § 445-448a TP.

[298] Hmotnoprávne podmienky ochranného dohľadu sú upravené v § 76-80 TZ, a procesnoprávne podmienky sú upravené v § 454-460 TP.

[299] **K problematike rodinnej genézy páchateľa ako kriminologického faktoru pozri bližšie: ACTON, A. *Issues in Criminology and Criminal Justice Research: 2012 Edition.* Scholarly Editions, 2013, 47 p.**

Graf č. 10: Rodinná genéza odsúdených v závislosti od toho, či vyrastal v úplnej alebo neúplne rodine.

Rodinný stav odsúdených sme posudzovali komparatívne na začiatku amnestovaného výkonu trestu odňatia slobody a následne pri opakovanom treste odňatia slobody pri recidivujúcich osobách. Vyše polovica skúmaných odsúdených (55, 8 %), ktorí vykonávali amnestovaný trest, boli slobodní, pričom z psychologického posudku vyplývalo, že mnohí z nich udržiavali partnerský vzťah. Tomu zodpovedá aj druhá najväčšia skupina odsúdených, ktorí uviedli, že sú vo vzťahu druh – družka (18,3 %). Najmenší podiel mali odsúdení, ktorí boli ovdovení (0,6 %), pričom vo všetkých troch prípadoch išlo o odsúdených, ktorí majú od 50 – 74 rokov.

Rodinný stav	Celkový počet	Podiel v %
Slobodný/á	**278**	**55,8**
Rozvedený/á	**59**	**11,8**
Druh/družka	**91**	**18,3**
Vdovec/vdova	**3**	**0,6**
Ženatý/Vydatá	**68**	**13,6**

Tab. č. 6: Anamnéza odsúdených podľa rodinného stavu v dobe amnestovaného trestu

Následne sme porovnali rodinný stav odsúdených, ktorí sa opätovne dostali do výkonu trestu odňatia slobody, pričom výskumom sa zistilo, že zo vzorky 185 odsúdených sa rodinný stav zmenil len u 15 osôb, z ktorých 12 odsúdených zmenilo svoj rodinný stav zo slobodný/slobodná na ženatý/vydatá. Nezmenený rodinný stav zostal u 170 odsúdených.

Pokiaľ ide o deti skúmaných odsúdených v čase amnestie, rozdelili sme súbor na áno – má deti, nie – nemá deti. Približne polovica odsúdených mala deti (47,2 %), ostatní odsúdení boli v čase výkonu amnestovaného trestu bezdetní.

2. 3. 6. Závislosti a mentálne/duševné poruchy ako endogénne faktory vplývajúce na penologickú recidívu – závery z výskumu

Z celkovej skúmanej vzorky (445 osôb) sa mentálnou/duševnou poruchou a súčasne závislosťou vyznačovalo 5,9 % odsúdených (43 osôb). Z predmetných odsúdených sa opätovne vrátilo do výkonu trestu odňatia slobody skoro 1/3 odsúdených, t. j. 33 % (14 odsúdených). Z predmetnej analýzy môžeme usudzovať, že dané faktory majú vplyv na penologickú recidívu.

Závislosť na návykových látkach a nelátkových závislostiach bola zistená až u 39 % recidivistov, z čoho sa domnievame, že uvedený faktor je výrazným indikátorom recidívy.

Na nižšie uvedenej tabuľke sme si vyňali odsúdených, ktorí sa opätovne vrátili do výkonu trestu odňatia slobody a zároveň boli závislí na alkohole alebo drogách. Môžeme vidieť, že najviac prevláda typovo páchateľ, ktorý pochádza z neúplnej rodiny, je slobodný a závislý na drogách.

Recidivisti	Neúplná	Úplná rodina	Rozvedený	Slobodný	Ženatý	Drogy+alkohol
3	*		*			*
28	*			*		*
5	*				*	*
1		*	*			*
23		*		*		*
10		*			*	*

Tab. č. 7: Vyjadrenie rodiny, súčasného stavu a závislosti k návratu do výkonu trestu odňatia slobody

Záver

Silným benefitom realizovaného výskumu je pomerne vysoká vzorka odsúdených, nakoľko išlo o najrozsiahlejšiu amnestiu v histórii Slovenskej republiky.

Z autorkinho realizovaného výskumu vyplývajú nasledovné zistenia:

- Zo vzorky 498 odsúdených a boli prepustení po udelení amnestie, opätovne vykonávalo nepodmienečný trest odňatia slobody 37,1 % odsúdených (185 osôb), teda viac ako 1/3 odsúdených. Z uvedených 185 osôb následne opätovne vykonávalo nepodmienečný trest odňatia slobody 60 osôb.
- Prevažná časť skúmaných odsúdených už bola z hľadiska penologickej recidívy recidivistami, t. j. v 97 % prípadoch. Zo 185 odsúdených, ktorí sa opätovne vrátili na výkon trestu odňatia slobody po udelení amnestie, z nich až 176 bolo recidivistov, čo znamená, že už boli pred tým vo výkone trestu odňatia slobody.

- Dôležitým ukazovateľom v rámci recidivistov bolo presné zistenie časového obdobia, v rámci ktorého sa odsúdený po prepustení z VTOS (2. januára 2013), vrátil opätovne do výkonu trestu odňatia slobody.
- Najvyššie zastúpenie mali odsúdení, ktorí sa vrátili do 6 mesiacov po prepustení a to takmer tretina odsúdených (53 osôb) a paradoxne aj tí, ktorí sa vrátili až po 24 mesiacoch tiež 1/3 odsúdených (54 osôb). Za zaujímavé zistenie považujeme, že v 6 % sa odsúdení vrátili opätovne do výkonu trestu odňatia slobody najneskôr do 1 mesiaca od prepustenia.
- Zo vzorky 185 odsúdených, na ktorých sa vzťahuje recidíva vyše polovica, t. j. 59 % (110 osôb) pácha rovnaký typ kriminality. Ostatných 41 % sa dopustilo trestného činu, ktorý zaraďujeme do iného typu kriminality.
- Medzi recidivistami prevažovali mladší odsúdení a s pribúdajúcim vekom prudko klesal ich počet. Najväčší podiel mali odsúdení v rozsahu 19-30 rokov.
- Faktor zamestnania rovnako vplýva na recidívu, nakoľko 24 % boli odsúdení príležitostnými zamestnancami a 31,9 % tvorili odsúdení, ktorí mali pôvodné zamestnanie nezaradený robotník. Z uvedeného je zrejmé, že vyše polovica recidivistov 55,9 % (103 ľudí) malo nestále zamestnanie, pričom z týchto odsúdených „nezamestnaných“ vyše polovica odsúdených 55,3 % (57 osôb) bola opätovne zaradená do VTOS za majetkovú/hospodársku kriminalitu. Domnievame sa, že faktor príležitostného zamestnania môže určitým a zásadným spôsobom ovplyvňovať konanie páchateľa v zmysle ľahšieho zaobstarania majetku formou majetkových trestných činov, najčastejšie formou krádeže.
- Závislosť na návykových látkach a nelátkových závislostiach bola zistená až u 39 % recidivistov, z čoho sa domnievame, že uvedený faktor je výrazným indikátorom recidívy. Vychádzame z toho, že typický odsúdený v závislosti od penologickej recidívy je páchateľ, ktorý pochádza z neúplnej rodiny, je slobodný a závislý na drogách.

Na základe vyššie uvedených záverov zastávame názor, že efektívnosť nástrojov trestnoprávnej represie nie je dostačujúca vzhľadom na vysoký počet odsúdených, ktorí sa opätovne vracajú do výkonu trestu odňatia slobody.

Pri náprave páchateľov trestnej činnosti sa kladie veľký dôraz na penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými počas výkonu trestu odňatia slobody zamerané na ich

resocializáciu. Tá znamená súhrn aktivít zameraných na dosiahnutie účelu trestu, ktorým je chrániť spoločnosť pred páchateľmi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život, a tým výchovne pôsobiť aj na ostatných členov spoločnosti. Na dosiahnutie tohto cieľa je nutné počas výkonu trestu odňatia slobody vykonať množstvo opatrení, pričom je dôležité odsúdených vhodne diferencovať tak v rámci vonkajšej diferenciácie (rozdelenie odsúdených podľa skutkovej podstaty trestného činu a ich rizikovosť a mieru nebezpečenstva činu pre spoločnosť do jednotlivých stupňov s rôznou mierou stráženia), ako aj v rámci diferenciácie vnútornej. Okrem uvedeného je potrebné zostaviť kvalitný program zaobchádzania, ktorý je špecifikovaný na konkrétneho odsúdeného vzhľadom na perspektívu jeho nápravy.

Zoznam literatúry:

ACTON, A. *Issues in Criminology and Criminal Justice Research: 2012 Edition.* Scholarly Editions, 2013. ISBN 978-1-481-64966-7.

ČAPEK, Jan. Amnestie ve světle judikatury Evropského soudu pri lidské práva. *Trestní právo.* Wolters Kluwer, č. 3, 2015, s. 32 – 36. ISSN 1211-2860.

MAREŠOVÁ, Alena., BLATNÍKOVÁ, Šárka, KOTULAN, Petr., MARTINKOVÁ, Milada., ŠTĚCHOVÁ, Markéta., TAMCHYNA, Miroslav. *Kriminální recidiva a recidivisté.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, 302 s. ISBN 978-80-7338-119-6.

MENCEROVÁ, Ingrid., TOBIÁŠOVÁ, Lýdia., TURAYOVÁ, Yvetta. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2013, 478 s. ISBN 978-80-89122-86-8.

SHOHAM, Shlomo Giora., BECK, Ori., KETT, Martin: *INTERNATIONAL HANDBOOK OF PENOLOGY AND CRIMINAL JUSTICE.* CRC Press, 2007, 800 p.

SUCHÝ, Oldřich. *Recidiva. Komparativní studie. I.* Praha: Výskumný ústav kriminologický, 1971, s. 221- 222.

TOMÁŠEK, J. Účinnost sankční politiky z pohledu recidivy: zkušenosti s České republiky. *Acta facultatis iuridicae universitatis comenianae*. Mimoriadne číslo. Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2016. 176 s. ISBN 1336-6912.

Rozhodnutie prezidenta Slovenskej republiky č. 1/2013 Z. z. o amnestii v znení neskorších predpisov.

JUDr. Denisa Hamranová
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave / Generálne riaditeľstvo zboru väzenskej a justičnej stráže
d.hamranova@gmail.com

POSKYTOVÁNÍ A PŘEDÁVÁNÍ INFORMACÍ Z REJSTŘÍKU TRESTŮ

ZDENĚK JIŘÍ SKUPIN

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstrakt česky

Rejstřík trestů náleží mezi základní rejstříky a obsahuje zejména informace o odsouzeních trestními soudy. Příspěvek se zabývá statistickými informacemi vedenými Rejstříkem trestů a Ministerstvem spravedlnosti, jejich zhodnocením a důsledky z nich plynoucích. Ve vztahu k zahlazení, jakožto obnovení soudní bezúhonnosti a zániku recidivy z pohledu právního, je důraz kladen na informace o výkonu jednotlivých trestů a osvědčeních se ve zkušební době.

Klíčová slova česky

Rejstřík trestů; zahlazení odsouzení; statistiky; evidence odsouzení

Abstract

The Crimes Registry belongs to the public registers and contains mainly informations about criminal court convictions. The paper deal with statistical informations held by the Crimes Register and the Ministry of Justice, evaluation of these informations and evaluation of consequences of these informations. On the basis of spent convictions, as reclamation of the integrity of the convicted and destruction of his or her criminal recidivism, the accent is put on the performance of punishment and certification during the trial period.

Key words

Crimes Register; Spent Convictions; Statistics; Evidence of Sentences

Úvod

Rejstřík trestů je zřízen zákonem č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Rejstříku trestů“) jako organizační složka státu a účetní jednotka se sídlem v Praze. Je podřízen Ministerstvu spravedlnosti, přičemž v čele stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti.

Informace obsažené v Rejstříku trestů lze rozdělit do dvou kategorií. První je evidence fyzických a právnických osob pravomocně odsouzených za trestný čin a jiných informací významných pro trestní řízení, z níž se poskytuje opis a výpis rejstříku trestů pro potřebu soudních a správních orgánů, taktéž pro účely prokázání bezúhonnosti.

Druhou kategorií je evidence osob (fyzických, právnických a fyzických podnikatelů), které byly pravomocně odsouzeny za přestupek. V této kategorii je ale zákonodárce nedůsledný, neboť příslušná ustanovení zákona o Rejstříku trestů stále odkazují[300] na zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, který byl zrušen zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Z evidence přestupků jsou vyloučeni příslušníci zpravodajských služeb České republiky a příslušníci Policie České republiky vybraní ministrem vnitra k plnění závažných úkolů Policie České republiky. Z evidence rejstříku přestupků je vydáván pouze opis.

Vzhledem k tomu, že Rejstřík uchovává písemnosti, užije se taktéž přiměřeně zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Protože rejstřík obsahuje jak osobní, tak citlivé osobní údaje, použije se taktéž zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Mimo to ke své funkci rejstřík v nezbytné míře využívá informací obsažených v základním registru obyvatel podle zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění pozdějších předpisů.

1. Obsah a rozsah evidence Rejstříku trestů

Do evidence se nezaznamenávají pouze pravomocná odsouzení soudů, ale také výsledná rozhodnutí některých odklonů jako je rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení návrhu na potrestání a schválení narovnání. U mladistvých se jako skutečnost významná pro trestní řízení eviduje odstoupení od potrestání.[301]

Evidované informace lze rozdělit do tří kategorií podle jejich původu. Zaprvé jsou zakládány trestní listy osob pravomocně odsouzených českými soudy, údaje o osobách odsouzených podle dříve platných předpisů, tj. odsouzení z dob Československé republiky a Československé federativní republiky, a údaje zapisované na základě mezinárodní smlouvy se

[300] Podle zákona č. 200/1990 Sb. mezi osoby, o nichž se vede evidence přestupků, jsou řazeny i osoby podléhající vojenské kázeňské pravomoci, příslušníky bezpečnostních sborů a osoby ve výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence.
[301] § 2b písm. e) zákona o Rejstříku trestů ve spojení s § 71 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Slovenskou republikou. Trestní listy obsahují přesné označení odsouzeného tak, aby nebyl zaměnitelný s osobou jinou, označení soudu a spisovou značku, rozhodnutí o vině, trestu, případně o ochranném opatření a jejich výkonu (také datum, kdy bylo rozhodnuto a datum právní moci), dále rozhodnutí o podmíněném odsouzení, podmíněném propuštění z výkonu trestu, nebo upuštění od jeho zbytku, udělení milosti, rozhodnutí o amnestii a zahlazení odsouzení.[302]

Druhou kategorií jsou odsouzení českých občanů, právnických osob se sídlem, podnikem nebo organizační složku v České republice (případně též má-li právnická osoba v České republice majetek nebo vykonává-li zde činnost), dále odsouzení osob, které vykonávají trest na území České republiky, odsouzení mezinárodními trestními soudy, mezinárodními trestními tribunály či jinými mezinárodními soudními orgány, které byly ustanoveny nebo uznány Českou republikou podle § 145 odst. 1 zákona č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o mezinárodní justiční spolupráci“) nebo odsouzení soudy cizích států, které nejsou členy Evropské unie na základě a splnění podmínek uznání podle § 120 a násl. zákona o mezinárodní justiční spolupráci. Tato odsouzení jsou do rejstříku trestů zapisována na základě uznání rozhodnutím krajského soudu na návrh Ministerstva spravedlnosti. V případě jiných odsouzení je příslušný k uznání Nejvyšší soud. Dojde-li k takovému uznání, hledí se na tato rozhodnutí jako na rozhodnutí českými soudy včetně všech dopadů.

Třetí kategorií jsou odsouzení občanů České republiky soudy členského státu Evropské unie. Tato se zaznamenávají na základě informací a změn poskytnutých příslušným členským státem. Stejně jako bylo zmíněno výše, na návrh Ministerstva spravedlnosti Nejvyšší soud rozhodne, zda se na jiná odsouzení hledí jako na odsouzení českým soudem.

V druhé a třetí kategorii Nejvyšší soud může rozhodnout, že se na jiná cizí odsouzení hledí jako na odsouzení českými soudy pouze za splnění formálních a materiálních podmínek, mezi něž náleží podmínka oboustranné trestnosti, tj. jednání je trestné i v České republice, a podmínka závažnosti činu a druhu uloženého trestu.[303] Nejvyšší soud se již mnohokrát vyjadřoval k takto stanoveným podmínkám tak, že v případě „jednoduchého“ odsouzení (za jeden čin) nevznikají výkladové obtíže, avšak v případě obsahuje-li cizí rozsudek více činů, je třeba každý takový zkoumat zvlášť, zda splňuje požadované podmínky, a případně rozsudek jen z části uznat a z části uznání zamítnout, včetně provedení poměrné úpravy délky trestu.

[302] § 3 odst. 3 zákona o Rejstříku trestů

[303] Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2009, sp. zn. 11 Tcu 80/2000, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 4. 2009, sp. zn. 11 Tcu 19/2009.

Do evidence Rejstříku trestů se poté zaznamená pouze takto uznaná část.[304] K neuznání rozhodnutí z důvodu druhu trestu a vážnosti činu srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2002, sp. zn. 11 Tcu 83/2002.

V obecné rovině jsou orgány činné v trestním řízení povinné spolupracovat a neprodleně zasílat informace mající vliv na záznamy a skutečnosti evidované Rejstříkem trestů. V případě, kdy není rozhodnutí o osvědčení, nebo ponechání v platnosti podmíněného zastavení trestního stíhání či podmíněného odložení návrhu na potrestání doručeno rejstříku do jednoho roku od konce zkušební doby, rejstřík vyřadí údaje o dotčených odsouzeních z evidence. Lze se domnívat, že bude analogicky postupovat i ve všech případech, v nichž je vyžadováno rozhodnutí o osvědčení se.

Veškeré údaje o pravomocných odsouzeních jsou uchovávány po dobu sto let od data narození fyzické osoby nebo od data právní moci rozhodnutí, jímž je právnická osoba odsouzena nebo jímž je evidována významná skutečnost pro trestní řízení právnické osoby.

2. Statistické údaje k evidovaným informacím vztahujícím se k zahlazení odsouzení

V současné době se statistiky k oblasti zahlazení odsouzení vedou pouze omezeně. Soudy a jiné orgány činné v trestním řízení statistiky nevedou vůbec. Jediný možný zdroj je Rejstřík trestů.

Níže uvedené informace byly vyžadovány na základě zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o svobodném přístupu k informacím“), v podobě otázek o jednotlivých počtech:

1) zahlazení odsouzení z rozhodnutí soudu podle jednotlivých písmen trestního zákoníku [tj. § 105 odst. 1 písm. a) – e)],
2) stejně tak údaje o osvědčení se ve zkušební době (podmíněného odsouzení, podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, včetně jejich variant s vyslovením dohledu),
3) údaje o počtu zahlazení ze zákona v případě trestů: obecně prospěšných prací, peněžitého trestu za přečin spáchaný z nedbalosti, zákaz činnosti a upuštění od potrestání,
4) dále údaje o počtech udělených amnestií a milostí.

[304] Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 3. 2000, sp. zn. 11Tcu 6/2000, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 7. 2015, sp. zn. 11 Tcu 51/2015-40

K otázce č. 1 nejsou informace dostupné, neboť nejsou vedeny. K otázce č. 2 nejsou vedeny informace o osvědčení se ve zkušební době podmíněného propuštění s vysloveným dohledem, k ostatním statistikám viz následující tabulka.

Osvědčení se ve zkušební době							
Počet za rok	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Podmíněné odsouzení	34.129	33.410	32.830	6.526	9.420	26.383	33.040
Podmíněné propuštění	3.729	4.039	4.240	2.598	1.934	1.970	2.290
Podmíněné odsouzení s dohledem	1.536	1.594	1.614	859	547	834	1.544

Tab. 1. – vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 1 – Osvědčení se ve zkušební době (vlastní zpracování)

K otázce č. 3 je možno konstatovat, že údaje k počtům zahlazení ze zákona, výjimkou jsou pouze tresty obecně prospěšných prací a zákazu činnosti, avšak bez vlivu ust. § 105 odst. 5 trestního zákoníku, k zahlazení pro peněžitý trest za přečin spáchaný z nedbalosti a upuštění od potrestání nejsou informace dostupné, viz tabulka níže.

Počty výkonů trestů							
Počet za rok	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Obecně prospěšné	6.011	5.045	4.371	1.001	2.837	3.904	4.308
Zákaz činnosti	12.763	11.568	10.544	10.952	10.496	10.427	9.974

Tab. 2. - vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 2 – Počty výkonů trestů (vlastní zpracování)

Počet amnestovaných odsouzení za období od roku 2010 do roku 2016 (včetně) je celkem 139.189, což by odpovídalo průměrně 19.884 prominutým trestům za rok za zkoumané období, takto však nelze postupovat, tj. v tomto případě nelze použít prostého aritmetického průměru. Je potřeba totiž připomenout, že amnestie, které dopadají na toto období, byly vyhlášeny jedna v roce 1998 a druhá v roce 2013, tudíž je vysoce pravděpodobné a lze tak logicky usuzovat, že výše zmíněný celkový počet prominutých trestů byl založen amnestií z roku 2013. Tudíž pro velmi hrubou představu, kolik odsouzení bylo amnestováno za jeden rok, by bylo potřeba vědět rok další amnestie a celkový takto zjištěný počet podělit léty, která dopadají na období mezi danými amnestiemi, přičemž tyto hodnoty, taktéž nejsou vypovídající. Ideální stav by byl zjistit počty jednotlivých amnestovaných odsouzení[305] za všechny doposud proběhlé amnestie, kterých bylo od roku 1945 do současnosti celkem 22[306], a podělit součet takto zjištěných odsouzení počtem amnestií, čímž by se došlo k průměrnému výsledku amnestovaných rozhodnutí spadajících na jednu amnestii. Ke statistikám milostí viz následující tabulka.

[305] Informacemi o počtech amnestovaných odsouzeních jednotlivými amnestiemi od roku 1945 autor tohoto článku v současné době nedisponuje.
[306] *Přehled amnestií od roku 1945* [online]. Trestní právo a trestní řízení pro každého: © 2006-2017 [cit. 6. 11. 2017]. Dostupné z: http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/prehled-amnestii-od-roku-1945

Počty udělených milostí							
Počet za rok	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
milosti	39	18	31	11	0	0	7

Tab. 3. - vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 3 – počty udělených milostí (vlastní zpracování)

U osvědčení se ve zkušební době a u výkonu trestu obecně prospěšných prací lze za rok 2013 a 2014 sledovat výrazný propad v jejich počtech, tato skutečnost je bezpochyby způsobena amnestií, která byla vyhlášena prezidentem Václavem Klausem 1. ledna 2013.

Z dat Českého statistického údaje[307] a statistik Policie České republiky[308] vyplývá jasná výše současné kriminality za období roků 2010 a 2015. Průměrný počet zjištěné trestné činnosti je 299.458 činů za rok. Objasněnost trestných činů je poté za stejné období přibližně dvoupětinová, tj. v průměru 121.276 objasněných činů za rok. Ze statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti[309] lze vyčíst, že počet odsouzených se pohybuje v průměrně ve výši 73.142 za rok, k tomu srov. tabulka níže (v kolonce „průměr bez amnestie“ je vyloučen dopad let 2013 a 2014, v nichž mohlo dojít ke zkreslení hodnot v důsledku vyhlášené amnestie).

Počty odsouzených							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**průměr**	**průměr bez amnestie**
Počet	70.651	70.160	71.471	77.976	72.825	73.142	71.637

[307] Český statistický úřad. *Kriminalita, nehody* [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/
[308] Policie České republiky. *Statistické přehledy kriminality* [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx
[309] Ministerstvo spravedlnosti České republiky. *Statistická ročenka rok 2014.* InfoData [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html

Tab. 4. – vlastní zpracování na základě dat Statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti

Graf k tabulce č. 4 – počty odsouzených (vlastní zpracování)

Podle druhu uloženého trestu poté vyplývají následné průměrné počty: 45.287 podmíněných trestů odnětí svobody za rok a 7.343 trestů obecně prospěšných prací za rok, srov. tabulka níže. To znamená, že z celkového počtu odsouzení v 65,6 % je jako hlavní trest ukládán podmíněný trest odnětí svobody a v 10 % jako hlavní trest je ukládán trest obecně prospěšných prací.

Počty podmíněných odsouzení a trestů obecně prospěšných prací							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**průměr**	**průměr bez amnestie**
Podmíněné odsouzení	44.403	45.783	45.675	57.465	50.203	48.706	45.287
Obecně prospěšné práce	7.420	6.514	8.094	6.746	7.962	7.347	7.343

Tab. 5. - vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 5 – počty podmíněných odsouzení a trestů obecně prospěšných prací (vlastní zpracování)

Dojde-li ke zprůměrování počtů vykonaných trestů obecně prospěšných prací, s vyloučením let 2013, 2014 a 2015, z výše zmíněného důvodu, dojde se k výsledku 4.934 vykonaných trestů obecně prospěšných prací za rok. Vypočte-li se průměr za stejných podmínek pro podmíněné odsouzení (včetně podmíněného odsouzení s dohledem, tj. průměrně 1.572), je výsledkem 34.924 výkonů podmíněných odsouzení za rok.

Z takto zjištěných průměrů lze vyvodit několik důsledků, prvním z nich je účelnost trestu obecně prospěšných prací a podmíněného trestu, neboť byl-li vykonán, je nezbytně nutné říci, že byl i naplněn jeho účel. Na základě tohoto je možno konstatovat, že podmíněný trest odnětí svobody je účelný z 77,1 % a trest obecně prospěšných prací je účelný z 67,2 %. Druhou zjištěnou skutečností je ta, kdyby byl příslušný trest ukládán samostatně, k zahlazení by došlo pouze u uvedeného procentuálního počtu odsouzených.

Avšak není třeba zůstávat pouze u osvědčení se u podmíněných trestů odnětí svobody nebo u výkonu trestu obecně prospěšných prací, neboť Rejstříkem trestů byly poskytnuty i informace k osvědčení se ve zkušební době podmíněného propuštění. Za stejných podmínek, jak byly nastaveny výše, tj. za vyloučení let 2013 – 2015, jsou průměrné výše stanoveny na 4003 osvědčení se ve zkušební době podmíněného propuštění. Takto zjištěné údaje lze hodnotit v návaznosti na znalost celkových počtů odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, viz tabulka níže.

Počty uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**průměr**	**průměr bez amnestie**
NEPO	11.818	11.733	11.602	8.579	9.568	10.660	11.718

Tab. 6. - vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 6 - počty uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody (vlastní zpracování)

Z takto prezentovaných informací lze dovodit, že z celkového počtu všech odsouzení 16 % je odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Počty podmíněně propuštěných									
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**průměr**	**průměr bez amnestie**
PP	4.375	4.104	4.658	2.835	2.326	2.361	2.411	3.296	4.379

Tab. 8. – vlastní zpracování na základě dat ze Statistických ročenek Vězeňské služby České republiky

Graf k tabulce č. 8 - Počty podmíněně propuštěných (vlastní zpracování)

Dle statistik Vězeňské služby[310] průměrný počet vězněných osob v roce 2016 dosahoval počtu 20.552. Z tohoto počtu je průměrně celkem 21,3 % odsouzených osob podmíněně propuštěno na svobodu, přičemž z těchto 4.379 (srov. tabulka výše) podmíněně propuštěných osob se ve zkušební době osvědčí celkem 92,4 % (tj. 4.003).

Jinak řečeno 19,5 % nepodmíněně odsouzených vykoná pouze část jim uloženého trestu a vzhledem k jejich vedení řádného života je jim zbytek „odpuštěn“. Nepodmíněný trest odnětí svobody má výchovný vliv pouze na tento počet odsouzených, neboť zbylá část není podmíněně propuštěna vůbec, tj. nesplní zákonné podmínky, nebo se neosvědčí a zbytek trestu tak vykoná, tj. nevede řádný život ve zkušební době podmíněného propuštění. Přičemž pouze u těchto odsouzených lze, vzhledem k § 105 odst. 4 trestního zákoníku, uvažovat o „dřívějším“ zahlazení, neboť ve vztahu k jednotlivým dobám nepřetržitého vedení řádného života podle § 105 odst. 1 písm. a) – e) trestního zákoníku, může dojít k jejich k jejich posunu, v závislosti na délce skutečně vykonaného trestu.

[310] Vězeňská služba České republiky. Statistická ročenka 2016. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR [online]. [cit. 20. 1. 2018]. Dostupné z: http://vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/

Vzhledem k tomu, že zákaz činnosti, jakožto hlavní sankce, je ukládán pouze v řádech stovek za rok, srov. tabulka níže, nelze takto ve vztahu k datům poskytnutým Rejstříkem trestů činit dalších závěrů.

Počty uložených zákazů činností jako hlavní sankce							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**průměr**	**průměr bez amnestie**
ZČ	545	435	349	312	252	379	443

Tab. 7. - vlastní zpracování na základě písemných informací poskytnutých Rejstříkem trestů

Graf k tabulce č. 7 - počty uložených zákazů činností jako hlavní sankce (vlastní zpracování)

Výše zmíněné závěry jsou pouze generalizací závěrů s vysokou mírou abstrakce, neboť do zkoumaných údajů se nepromítají veškeré vlivy, zejména problematika nejednotné délky trestů, doba jejich ukládání, délka samotného trestního řízení atd., aby byly částečně odstraněny tyto nedostatky, byly jednotlivé údaje podrobeny aritmetickému průměru.

Závěr

Vzhledem ke skutečnosti, že Rejstřík trestů je zejména založen k evidenci a uchovávání jednotlivých trestních listů a informací o odsouzení, jak tuzemskými, tak cizozemskými soudy a soudními orgány, je pochopitelné, že ostatní informace, zejména ty, jež byly specifikovány a žádány autorem po Rejstříku podle zákona o svobodném přístupu k informacím, vede tento jen omezeně. Jednotlivá evidovaná odsouzení lze takto obecně rozdělit do tří kategorií, na první kategorii: odsouzení tuzemskými soudy, na druhou kategorii: odsouzení mezinárodními soudy (ať mezinárodními trestními ať soudy cizích států) a na třetí kategorii: odsouzení soudy členských států Evropské unie. Přičemž o tom, zda se na odsouzení spadajících do kategorie druhé a třetí bude hledět jako na rozhodnutí soudu tuzemského, rozhoduje krajský, případně Nejvyšší soud. Jakékoliv nové skutečnosti a změny mající vliv na evidované informace musí všechny orgány činné v trestním řízení Rejstříku trestů neprodleně oznamovat.

Pro statistiky bylo autorem vybráno období od roku 2010 (tj. od účinnosti trestního zákoníku) do současnosti (tj. do roku 2016, neboť statistické údaje v době tvorby tohoto

příspěvku za rok 2017 nebyly doposud dostupné). Výrazný dopad ve zkoumaném období mělo amnestijní rozhodnutí prezidenta Václava Klauze v roce 2013, kdy lze říci, že bylo amnestováno celkem 139.189 odsouzených. Pro tvorbu obecnějších závěrů bylo potřeba vyloučit dopad této amnestie, proto při tvorbě průměrných hodnot musely být vyloučeny roky 2013 – 2015, v nichž, v porovnání s ostatními roky, hodnoty jednotlivých zkoumaných skutečností nabývaly nepoměrně nižších čísel. Za takto stanovených podmínek poté bylo možno dojít k obecným závěrům.

Lze tedy konstatovat, že z celkové zjištěné trestné činnosti, která se pohybuje kolem 300.000 trestných činů za rok (do čehož se neprojevuje latentní kriminalita), jsou dvě pětiny činů objasněny, přičemž pouze u čtvrtiny činů dojde pravomocného odsouzení. Z celkového počtu odsouzení je v 65,6 % ukládán jako hlavní tres podmíněný trest odnětí svobody, přičemž je tento trest účinný „pouze“ ze 77,1 %. V 10 % je jako hlavní trest ukládán trest obecně prospěšných prací, který je účinný z 67,2 %. Nepodmíněný trest odnětí svobody je ukládán ve 16 % všech odsouzení. V současné době celkový počet vězněných osob průměrně dosahuje 20.552 osob, z toho je průměrně každoročně podmíněně propuštěno 21,3 %, z nichž se ve zkušební době osvědčí až 92,4 %.

Ze zmíněných údajů je nepochybné, že největších úspěchů je dosahováno v podmíněném propuštění, na rozdíl od podmíněného odsouzení. Důvod této skutečnosti je možné spatřovat v tom, že jednak podmíněně propuštění se již bezpochyby nechtějí vrátit zpět do vězení a jednak v tom, že podmíněnému propuštění předchází rozsáhlé hodnocení osoby takto propouštěné, což je rozdíl oproti podmíněnému odsouzení, které je ukládáno, jak plyne ze statistik, většině odsouzených, přičemž tomuto ukládání nepředchází tak rozsáhlý průzkum osoby odsuzované.

osoby

Grafy č. 9. – 14. – grafické znázornění závěrů (vlastní zpracování)

Seznam literatury:

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (pozn. neúčinný). In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 1990, částka 35, s. 810 – 826, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 1994, částka 80, s. 3067 – 3069, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 1999, částka 39, s. 2578 – 2582, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2000, částka 32, s. 1521 – 1532, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2000, částka 39, s. 1865 – 1871, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2003, částka 79, s. 4030 – 4052, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2004, částka 173, s. 9742 – 9779, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2009, částka 11, s. 354 – 464, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2013, částka 47, s. 1058 – 1172, ISSN 1211 – 1244.

Zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 2016, částka 98, s. 3714 – 3747, ISSN 1211 – 1244.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2009, sp. zn. 11 Tcu 80/2000.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 3. 2000, sp. zn. 11Tcu 6/2000.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2002, sp. zn. 11 Tcu 83/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 4. 2009, sp. zn. 11 Tcu 19/2009.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 7. 2015, sp. zn. 11 Tcu 51/2015-40.

Přehled amnestií od roku 1945 [online]. Trestní právo a trestní řízení pro každého: © 2006-2017 [cit. 6. 11. 2017]. Dostupné z: http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/prehled-amnestii-od-roku-1945.

Český statistický úřad. *Kriminalita, nehody* [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/.

Policie České republiky. *Statistické přehledy kriminality* [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx.

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. *Statistická ročenka rok 2011, 2012, 2013, 2014, 2015.* InfoData [online]. [cit. 15. 9. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html. (Tab. 4 – Tab. 7.)

Vězeňská služba České republiky. *Statistická ročenka 2016.* Generální ředitelství Vězeňské služby ČR [online]. [cit. 20. 1. 2018]. Dostupné z: http://vscr.cz/informacni-servis/statistiky/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby/. (Tab. 8)

Písemné informace poskytnuté Rejstříkem trestů na základě žádosti podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbírka zákonů: Česká republika. Praha: Ministerstvo vnitra, 1999, částka 39, s. 2578 – 2583, ISSN 1211 – 1244. (Tab. 1. – Tab. 3.)

Zdeněk Jiří Skupin

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

17. listopadu 8, 771 11 Olomouc

Zdenek_Jiri.Skupin@law.muni.cz

KRÁTKODOBÝ NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY – POTŘEBUJEME HO V PRAXI NEBO NE?

ROMAN VICHEREK

Univerzita Palackého v Olomouci, právnická fakulta

Abstrakt

Náplní mého příspěvku je problematika krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody. V právní teoriI se podává, že u krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody převládají negativní účinky výkonu trestu odnětí svobody oproti pozitivním. Při zohlednění současného aktuálního vývoje počtu krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody a zohlednění nevýhod této formy tresu si kladu otázku, zda se lze bez těchto trestů obejít a v případě, že ano, tak za jakých okolností. Mé teoretické závěry bych rád podrobil kritickému pohledu soudce soudu I. stupně a každodenní soudní praxe.

Klíčová slova

Krátkodobý trest odnětí svobody; alterativní trest; boot camp.

Abstract

The subject of my contribution is the issue of short-term imprisonment. In the legal theory, it is submitted that the negative effects of imprisonment against positive imprisonment are prevalent in the case of short-term unconditional penalties. Taking into account the current evolution of the number of short-term imprisonment and taking into account the disadvantages of this form of Tres, I wonder whether they can be circumvented without these penalties and, if so, in what circumstances. My theoretical conclusions I would like to submit to the critical view of Judge I. degree and everyday judicial practice.

Key words

Short-term imprisonment; Alternative punishment; Boot Camp.

Úvod

Český trestní zákon pojem krátkodobého trestu nedefinuje. Penologie rozlišuje z hlediska délky tři kategorie trestů odnětí svobody – krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé. Délka krátkodobých trestů však není stanovena jednotně. Pokud však penologie vymezuje jako střednědobé tresty odnětí svobody v intervalu od 1 do 5 let, lze bezesporu akceptovat definici krátkodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody jakožto **trestu odnětí svobody do jednoho roku** uloženého pravomocným rozsudkem soudu, byť není explicitně jako krátkodobý trest označen.[311] Obdobně je možné na vymezení krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých trestů usuzovat ze Statistické ročenky kriminality, kde Ministerstvo spravedlnosti vymezuje kategorie uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody (dále jen NTOS) na 0–1 rok (krátkodobé NTOS), 1–5 let (střednědobé NTOS), 5-15 let (dlouhodobé NTOS) a výjimečné NTOS (15-25 let a doživotí).

1. Vývoj krátkodobých NTOS

Argumenty, které zaznívají proti krátkodobým trestům odnětí svobody, se zde v podstatě objevují již řadu let v nezměněné podobě:

- minimální odstrašující účinek z hlediska individuální i generální prevence,
- nedostatek časového prostoru pro zacházení s odsouzenými ve směru jejich převýchovy,
- dost času na působení škodlivých vlivů vězeňského prostředí,

[311] KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí.* Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 103.

- ekonomická náročnost spojená s výkonem těchto trestů a neúměrné zatěžování kapacit vězeňských zařízení.

Nevýhody krátkodobých trestů odnětí svobody spočívají ve:

- vytržení pachatele z občanského života,
- nežádoucí stigmatizace pachatele,
- negativní vliv vězeňského prostředí,
- obtížné zařazení odsouzených po VTOS do společnosti,
- náklady na výkon trestu,
- způsobují přeplněnost věznic.

Krátkodobé tresty sebou rovněž nesou některé své problémy. Jde především o nedostatečné možnosti působení na osobnost pachatele z důvodu krátkého časového úseku výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS). Podmínky, ve kterých jsou vykonávány, nemají dostatečně odstrašující účinky a pro některé pachatele mohou představovat přijatelné riziko při páchání trestných činů. Naproti tomu i krátký časový úsek často stačí k navázání vazeb s ostatními odsouzenými a ke kriminální infekci.[312]

[312] EPRAVO.CZ. *Krátkodobý trest odnětí svobody a jeho výkon.* [online], publikováno 11. 12. 2002 [cit. 29.11.2015]. Dostupné z: http://www.epravo.cz/top/clanky/kratkodoby-trest-odneti-svobody-a-jeho-vykon-20247.html

Počet odsouzených pachatelů trestné činnosti v letech 1994–2016[313]

Rok	Odsouzeno	NTOS	V %	do 1 r.	%	1–5	%	5–15	15–25	doživotí
1994	51931	11126	21,4	6.606	59,4	4.117	37,0	394	8	1
1995	54957	12552	22,8	7.722	61,5	4.313	34,4	506	11	0
1996	57974	13375	23,1	8.290	62,0	4.502	33,7	555	26	2
1997	59777	13933	23,3	8.760	62,9	4.562	32,7	588	20	3
1998	54083	14656	27,1	8.987	61,3	4.951	33,8	700	17	1
1999	62954	15340	24,5	9.926	64,7	4.728	30,9	671	11	4
2000	63211	14114	22,3	9.365	66,4	4.129	29,3	603	15	2
2001	60182	12533	20,8	8.407	67,1	3.563	28,4	547	15	1
2002	65098	9659	14,8	5.827	60,3	3.291	34,1	535	2	4
2003	66131	9797	14,8	5.925	60,5	3.298	33,7	551	22	1
2004	68443	10192	14,9	6.118	60,0	3.516	34,5	539	13	6
2005	67561	10078	14,9	6.429	63,8	3.264	32,4	542	14	4
2006	69445	9997	14,4	6.320	63,2	3.126	31,3	535	14	2
2007	75728	9871	13,0	6.549	66,4	2.833	28,7	485	4	0
2008	75761	10255	13,5	6.923	67,6	2.856	27,9	466	8	2
2009	73787	10687	14,5	7.144	66,8	2.781	26,0	488	3	3
2010	70651	11818	16,8	7.685	65,0	3.631	30,7	487	15	1
2011	70160	11733	16,7	6.944	59,2	4.265	36,4	485	39	1
2012	71471	11602	16,2	6.680	57,6	4.388	37,8	505	29	5
2013	77976	8579	11,0	4.694	54,7	3.332	38,8	511	42	2
2014	72825	9568	13,1	5.664	59,2	3.333	34,8	520	51	1
2015	65569	9531	14,5	5.710	59,9	3.284	34,5	486	51	4
2016	61423	9485	15,4	5.547	58,5	3.380	35,6	528	30	0

Opakovaně je zdůrazňována zásada ultima ratio u krátkodobých trestů odnětí svobody. Kalvodová poukazuje na postavení ultima ratio nejen u krátkodobých, ale i některých střednědobých trestů odnětí svobody.[314] Pokud nahlédneme do statistiky posledních let, tak zjistíme, že počet **krátkodobých trestů odnětí svobody** je v dlouhodobém horizontu ukládán v rozmezí mezi 60-67 % ve vztahu ke všem uloženým nepodmíněným trestům odnětí svobody. Od roku 2011 dochází k poklesu krátkodobých trestů pod hranici 60 %, a to až na 54,7 % v roce 2013 (což souvisí s amnestii prezidenta republiky ze dne 1.1.2013 a s „vyčištěním rejstříku

[313] Ministerstvo spravedlnosti. *Statistické ročenky kriminality 1988–2016*. [online]. [cit. 29. 12. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html a Ministerstvo spravedlnosti. *Přehledy statistických listů*. 2015–2016. [online]. [cit. 29. 12. 2017]. Dostupné z: slav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html

[314] KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí.* Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 102.

trestů“ i recidivujícím odsouzeným). Bohužel v roce 2014 opětovně dochází k otočení trendu zpět k růstu, kdy počet krátkodobých trestů dosáhl 59,2 %, v roce 2015 59,9 %. V roce 2016 však již vzestupný trend nepokračuje, kdy se jednalo jen o 58,5 %. **Střednědobé tresty odnětí svobody** jsou v ČR ukládány v rozmezí od 28 % do 37 %, s mimořádným poklesem pod tuto hranici v roce 2008 a 2009. V posledních letech se hodnoty střednědobých trestů drží spíše na horní hranici vytyčeného pásma. V roce 2014 na 34,8 % a rok předtím na rekordních 38,8 %. V letech 2015 a 2016 se jedná o 34,5 % resp. 35,6 %. Je nutné konstatovat, že o hodnoty, o které poklesly v posledních letech krátkodobé tresty odnětí svobody, narostly tresty střednědobé. **Tresty dlouhodobé** a tresty výjimečné mají setrvalou konstantní úroveň. Pokles krátkodobých TOS tedy nelze přičíst jen vyššímu ukládání alternativních trestů (což je pozitivní), ale i posunu při ukládání trestů, kdy je ukládáno více střednědobých trestů (což je negativní). Pokud vezmeme v potaz krátkodobé a střednědobé tresty odnětí svobody, tyto ve svém součtu dosahují 90–95 % všech uložených NTOS. Dlouhodobé tresty jsou uloženy v rámci několika stovek případů, výjimečné tresty pak v jednotkách, maximálně několika desítkách, případů.

V současné době již existuje řada alternativních trestů nebo procesních postupů (trest obecně prospěšných prací, trest domácího vězení, peněžitý trest, podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání), které by měly omezit ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody. V rozhodovací praxi soudů se patrně stále projevuje určitá setrvačnost nebo nedůvěra v tyto instituty, což vede ke stále vysokému počtu krátkodobých trestů se všemi nežádoucími průvodními jevy. Bohužel toto nelichotivé konstatování se ani v průběhu doby příliš nemění. Obdobný výše uvedený „povzdech“ již učinil v roce 2000 Karabec,[315] nicméně ani po 18 letech nemohu konstatovat, že by se situace zásadním způsobem změnila, a stále vnímám v rozhodování soudu setrvačnost a konzervativnost, která brání novému pohledu na ukládání krátkodobých TOS, resp. jejich nahrazení tresty alternativními. Jak uvedl Preusker, *„z reforem sankční politiky v evropských zemích (pokles podílu trestu odnětí svobody oproti alternativním trestům) vyplývá, že změny se musejí nejdříve odehrát v přístupech a postojích jak odborníků, tak i laické veřejnosti. Zákony samotné nevytvářejí novou právní skutečnost.“*[316] Krátkodobé TOS nejsou jen problémem České republiky, ale jedná se o problém celosvětový, který je s

[315] Obdobně KARABEC, Zdenek. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000, s. 4.

[316] PREUSKER, Harald. Vývojové linie výkonu trestu v Evropě. In: Válková, Helena a kol. K vybraným otázkám novel trestních kodexů. *Sborník příspěvků, závěrů a doporučení ze semináře s mezinárodní účastí, Srní, 15. - 17.11.1995. Praha*: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, 1996.

různými úspěchy řešen od druhé poloviny 19. století. Pojímání krátkodobých trestů v této době je možné ilustrovat na vyjádření německého právníka Franze Rittera Von Liszta, který konstatoval, že: *„krátkodobý trest ve své současné podobě není k ničemu, v podstatě je škodlivý. Neodstrašuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí“.*[317]

2. Krátkodobý trest odnětí svobody a alternativní tresty

Srovnání krátkodobého trestu odnětí svobody (do 1 roku) a alternativních trestů ukládaných jako tresty hlavní[318]

Obecně příjemným faktem je, že je nutné, pokud ne už zcela odbourat krátkodobé NTOS pak je alespoň minimalizovat. Nicméně je to možné? A pokud je to možné, je to v souladu s účelem trestu?

První myšlenkou, která není s tézí snížení počtů krátkodobých trestů odnětí svobody zcela v souladu, je otázka „**šokového působení krátkodobého nepodmíněného trestu odnětí svobody**“. Je poukazováno na to, že tíže trestu je pociťována individuálně značně rozdílně v závislosti na osobnosti daného subjektu.[319] Přednost krátkodobých trestů bývá spatřována i v možnosti docílit **psychologického šoku**, který může účinně působit ve smyslu odstrašení u dosud netrestaných a nedemoralizovaných pachatelů.[320] Jednalo by se o krátký trest odnětí

[317] LISZT, Franz Ritter Von. *Die reform der Freiheitsstrafe*, citována z KARABEC, Zdeněk. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*, IKSP, Praha 2000, s. 8.
[318] MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Přehledy statistických listů.* [online] publikováno 5. 4. 2016 [cit. 16. 12. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html
[319] KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí.* Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 104.
[320] SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva.* Praha: Novatrix, s. r. o., 2009, III. Tresty a ochranná opatření, s. 56.

svobody, v rámci kterého by byl pachatel podroben silným represivním a omezujícím opatřením. Cílem by bylo, aby si uvědomil své předchozí protispolečenské jednání, byl v něm vyvolán stud a obava z příštího delšího odsouzení. [321]

Zastáncem **šokového působení krátkodobého trestu** odnětí svobody je řada autorů. Ščerba uvádí, *„že ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to včetně trestů krátkodobých, může být nezřídka tou nejlepší reakcí na spáchaný trestný čin. Tzv. šokové nepodmíněné tresty mohou mít v některých případech nemalý odstrašující účinek, a mít tedy žádoucí individuálně preventivní efekt.“*[322] Obdobně se k této problematice poté vyjadřují i další autoři.[323] Vrtek například navrhuje de lege lata po vzoru jiných států uvažovat o ukládání kratších nepodmíněných trestů za současného stanovení automatického podmíněného propuštění (za splnění určitých podmínek bezproblémového chování) po určité době (např. čtvrtina vykonaného trestu).[324]

Zajímavou alternativou šokového působení krátkodobého trestu odnětí svobody jsou tzv. **boot camps**. Jde o „formu trestu“ blízkou TOS, nicméně postavenou na jiném základě, kde šokové působení trestu je poměrně výrazné. Toto opatření se ukládá především mladistvým pachatelům a prvotrestaným osobám.[325] Boot camps jsou součástí vězeňského systému některých angloamerických státu, především USA, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu. Boot camps jsou provozovány po vzoru rekrutovacích tréninkových vojenských táborů pro nováčky v armádě. Stěžejní pro tyto zařízení je vojenský dril. Důraz je kladen na komunitní systém a pevný režim. ***Hlavním cílem pobytu pro pachatelé je více porozumět tomu, že když se sebou něco neudělají, skončí v životě špatně, a že tady mají šanci něco pochopit a něčemu užitečnému se naučit.*** Odsouzený je zde podrobován intenzivní zátěži, jejímž cílem je však osobnostní rozvoj odsouzeného. Celý den je strukturován do bloků: ranní rozcvička – posílení fyzické kondice, škola – ukončení povinné školní docházky nebo základního vzdělání, práce – rozvinutí praktických pracovních dovedností a příprava na učební obory, speciální kurzy –

---

[321] MEZNÍK, Jiří; KALVODOVÁ, Věra; KUCHTA, Josef. *Základy penologie.* Brno: Nakladatelství Masarykovy univerzity, 1995, s. 31.

[322] ŠČERBA, Filip. Tresty alternativní a nepodmíněné – doplnění diskuze. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 2, s. 65.

[323] LATA, Jan. In: ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 12-13, VRTEK, Michal. In: ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 10-11.

[324] VRTEK, Michal. In: ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 10.

[325] Na Novém Zálandu do Boot campů umisťují i osoby, které mají problémy s omamnými a psychotropními látkami.

posílení morálky a obecné vzdělanosti, terapeutické stimulační programy – zprostředkování náhledu na sebe sama, sebepoznání a seberealizace, zájmová činnost zaměřená na fyzickou stránku. Každému je program ušit na míru individuálně podle potřeby.[326] Kdo závažně poruší přísná pravidla tohoto zařízení, toho znovu čeká jednání před soudem a pravděpodobné přemístění do výkonu trestního opatření. Boot camp tedy není jen bezduchý dril, ale intenzivní a náročný trénink ve specifickém prostředí.

Boot camps jsou součástí trestního systému uvedených zemí někde mezi klasickým vězením a probací, přičemž o zařazení do takového typu výkonu trestu rozhoduje soud nebo vězeňská služba. Finální rozhodnutí je zpravidla na pachateli – pokud nesouhlasí, vykonává standardní výkon trestu. Důrazy v boot camps jsou různé, někde převládá fyzická stránka a tlak na behaviorální procesy, jinde je důraz kladen na terapii a na vzdělávání. Výzkumy zatím neprokázaly nižší míru recidivy oproti standardnímu výkonu trestu. Boot camps jsou vnímány spíše kontroverzně, kritici poukazují na to, že obecně přehnaný důraz na autoritu má za následek zvýšení frustrace, hněvu, agrese a vede k nižšímu sebevědomí a sebehodnocení účastníků.[327] Je poukazováno i na to, že boot camps nevedly v USA k poklesu recidivy trestné činnosti, byť je to odůvodněno tím, že programy v rámci boot camps se nedostatečně zaměřovaly na přípravu pachatelů k dalšímu vedení řádného života.[328] V rámci studie provedené v USA bylo zjištěno, že po zavedení boot camps došlo k malému poklesu vězeňské populace a mírnému poklesu finanční prostředků, které byly vynakládány.[329]

Lata hájí krátkodobé TOS tím, že poukazuje na skutečnost, že **odsouzený, který se poprvé dostane do věznice, musí vykonat mnohaměsíční tresty.** Tato skutečnost je způsobená tím, že pachateli jsou nejprve ukládány alternativní tresty (podmíněný trest odnětí svobody - PTOS, obecně prospěšné práce - OPP atd.), které jsou v případě další trestné činnosti a uložení NTOS přeměněny na NTOS. Pachatel tedy vykoná nejen uložený NTOS, ale i NTOS, na který byl přeměněn PTOS nebo nevykonaný trest OPP. U odsouzeného, který se dostane poprvé do VTOS, pak nelze hovořit o šokovém působení krátkodobého TOS, kdy se v souhrnu

[326] PETRAS, Michal In: ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 15-16.

[327] SCOOP POLITICS. Boot Camps no more than "Correctional Quackery". *Independent News*. [online]. Publikováno 17. 2. 2009 [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: http://www.scoop.co.nz/stories/PO0902/S00180.htm

[328] PARENT, Dale. Correctional Boot Camps: Lessons From a Decade of Research. *U.S. Department of Justice*. [online]. Publikováno červen 2003 [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/197018.pdf

[329] tamtéž

jedná spíše o trest střednědobý, kde již převáží negativa tohoto trestu.[330] Obávám se však, že pokud bychom koncipovali krátkodobé TOS tak, jak Lata navrhuje, osoby na počátku své kriminální kariéry by se do VTOS dostávaly dříve a negativa krátkodobých trestů by začala působit dříve, aniž by u takto krátkých trestů vůbec mohla nastat resocializace pachatele. Mám za to, že najít hranici mezi tím, kdy krátkodobý TOS povede k zamyšlení pachatele a změně jeho dosavadního jednání, a tím, kdy převládnou negativa této formy trestu, není nijak jednoduché. Obávám se, že i kdybychom připustili velmi krátké tresty například do 1–2 měsíců, negativa krátkodobých TOS převáží.

Dalším důvodem je potřeba zachovat krátkodobé tresty je spojena rovněž s tím, že plní **funkci náhradního sankčního prostředku,** pokud dojde k selhání výkonu alternativních trestů. Byť i zde zákonodárce začíná zasahovat v tom směru, že umožňuje nahradit jeden alternativní trest druhým (§ 65 odst. 2 TrZ, 69 odst. 2 TrZ)

Poměrně kriticky, ale dle mého názoru oprávněně, zhodnotilo praxi trestních soudů v oblasti ukládání a výkonu krátkodobých trestů odnětí svobody v letech 2010–2011 kolegium Nejvyššího soudu ČR, a to ve sjednocovacím materiálu nazvaném **„Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“,** který schválilo dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012. Nejvyšší soud zdůrazňuje, že u krátkodobých NTOS ve výměře do jednoho roku je třeba setrvat na praxi, kdy jsou tyto tresty **ukládány spíše výjimečně**, zejména recidivistům, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné. Ukládání alternativního trestu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody je třeba zvláště zvažovat v těch případech, ve kterých soud uvažuje o nepodmíněném trestu odnětí svobody ve výměře do 3 měsíců, resp. do 6 měsíců. Nejvyšší soud zjistil, že krátkodobé TOS jsou v poměrně velkém počtu případů (až okolo 20 % osob) ukládány prvotrestaným osobám. Tento závěr však neplatí pro všechny soudy, ale pouze u některých, kdy konkrétně zmiňoval Obvodní soud pro Prahu 1. Nejedná se tedy o průměr v ČR. Podle NS ČR je nutno tuto praxi soudů změnit a napříště ukládat tento trest jen výjimečně, a to

[330] LATA, Jan. Několik poznámek k ukládání trestů začínajícím delikventům. In: VANDUCHOVÁ, Marie; GŘIVNA, Tomáš. *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008, s. 158-159.

jen za splnění podmínek uvedených v § 55 odst. 2 TrZ. Prvotrestaným osobám by totiž měly být zásadně ukládány především alternativní tresty.[331]

V **odůvodnění výroku o trestu**, kterým byl uložen krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody, je potřebné, aby se **soudy vždy vypořádaly výslovně i s ustanovením § 55 odst. 2 TrZ**, které je nutno v odůvodnění (pokud nešlo o zjednodušený rozsudek ve smyslu § 129 odst. 2 TrŘ) rozebrat, konkrétně z hlediska splnění jeho podmínek. Tento postup vyžaduje i § 125 odst. 1 věta poslední TrŘ, ve kterém se uvádí, že ukládá-li soud nepodmíněný trest za trestný čin uvedený v § 55 odst. 2 TrZ, vyloží, jakými úvahami byl veden při tomto rozhodnutí, a proč nebylo možno uložit trest přímo nespojený s odnětím svobody.[332]

Nejvyšší soud ČR kromě soudů **apeloval taktéž na státní zástupce**, což má svou logiku za situace, kdy prvořadým cílem řady soudců je především „skončit věc co nejdříve". Tato úvaha někdy vede k tomu, že soud vyhoví návrhu státních zástupců. Dle NS ČR by se státní zástupci měli ve vhodných případech **zaměřit na využívání alternativních trestů a odklonů** tak, aby ukládání krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody bylo, pokud možno, výjimečné a aby bylo vždy odůvodněno splněním podmínky ve smyslu § 55 odst. 2 TrZ, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život.

3. Pachatelé, kterým je krátkodobý NTOS ukládán

Myslím si, že však zapomínáme na podstatu věci, a to je otázka komu v praxi krátkodobé NTOS ukládáme. Krátkodobé TOS se neukládají za zločiny či zvlášť závažné zločiny, ale jen za společensky nejméně škodlivé trestné činy tedy přečiny. Myslíte si, že NTOS, byť krátkodobý, je uložen prvotrestnáme pachateli za zločin? Z praxe mohu uvést, že nikoliv. O to pro mne bylo překvapivější tvrzení Nejvyššího soudu ČR, že krátkodobé NTOS jsou některých soudů ukládány přibližně v 20 % prvotrestným osobám.[333] Musím říci, že z praxe mám opačnou zkušenost. Pokud jde o pachatele přečinu, pak obecně na ně je působeno tresty, které nejsou spojeny s VTOS, nejprve je ukládán trest podmíněný, potom některý z alternativních trestů a až za situace, kdy se pachatel potřetí dopustí přečinu, a to ve zkušební době podmíněného

[331] Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 (R 9/2014) „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011".

[332] ŠÁMAL, Pavel. Nejvyšší soud zhodnotil praxi soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011. *Trestněprávní revue.* 2014, ročník 13, č. 9, s. 199.

[333] Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 (R 9/2014) „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011".

odsouzení a v době, kdy je uložen, ale doposud nevykonán alternativní trest např. OPP. Nejde tedy o to, že bychom tímto krátkodobým NTOS trestali jen za přečin, ale trestáme jim především proto, že pachatel se opakovaně dopouští přečinu (jde o recidivu) a předcházející sankce nespojené s odnětí svobody neměli na pachatele žádný pozitivní dopad. Můžeme za té situace krátkodobé NTOS nahradit? Já si myslím, že ne. Druhou velkou skupinou osob, kterým je ukládán krátkodobý NTOS jsou recidivisté, opakovaně odsuzování, kteří se krátce po propuštění z VTOS dopouštějí opětovně shodné trestné činnosti, pro kterou ve VTOS byli. Ani zde nemusí tato sankce přijít ihned, a pokud vydrží nepáchat trestnou činnost alespoň pár měsíců i oni dostávají další šanci nejprve alternativním trestem. I v tomto případě dopadá krátkodobý NTOS spíše na postih recidivy.

K předmětné problematice přispěl i starší výzkum Karabce z let 1998–2000. Jednou z otázek, na kterou státní zástupci a soudci v rámci dotazníkového šetření odpovídali, byla otázka **po příčinách, které jim nejčastěji brání uložit nebo navrhovat některý alternativní trest** namísto krátkodobého trestu odnětí svobody. Největší část respondentů za nejčastější překážku označila předchozí odsouzení. Tuto skutečnost uvedlo 37,9 % soudců a 41,7 % státních zástupců. Druhým nejfrekventovanějším důvodem byla osoba pachatele, což vnímalo jako překážku 34,5 % soudců a 38,2 % státních zástupců. Okolnosti, za nichž byl trestný čin spáchán, vnímalo jako překážku 5,2 % soudců a 1,7 % státních zástupců. Mezi další důvody patřily obava z recidivy (3,4 % soudců a 6,7 % státních zástupců), způsob provedení trestného činu (1,7 % soudců a 1,7 % státních zástupců), následek trestného činu (0 % soudců a 1,7 % státních zástupců).[334] Je nutno upozornit, že předmětný výzkum se uskutečnil v letech 1998–1999, výsledky byly publikovány v roce 2000, a jsou tedy z části poplatné době, kdy vznikly. V té době teprve docházelo k výraznějšímu rozmachu trestu OPP a trest DV nebyl součásti našeho TrZ.

4. Studie u Okresního soudu v Ostravě

S ohledem na skutečnost, že se mi nepodařilo dohledat žádný výzkum, který by se věnoval tomu, komu jsou v ČR ukládány krátkodobé tresty odnětí svobody, rozhodl jsem se provést vlastní zkoumání. Jako místopředseda Okresního soudu v Ostravě mám přístup k systému ISAS. V tomto systému jsem vyhledal prvních 5 rozsudků za rok 2017 u prvních 10 trestních senátů, kde došlo k uložení krátkodobého NTOS (zde míněn TOS kratší 1 roku).

[334] KARABEC, Zdenek. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000, s. 51-52.

U Okresního soudu v Ostravě ani v jednom případě **nedošlo k uložení krátkodobého NTOS netrestanému pachateli.** Zajímavý je i údaj dle kterého 15 osob bylo odsouzeno poprvé k NTOS (30%), zbylých 35 osob již v minulosti ve VTOS byli. NS ČR poukazuje, že NTOS by měly být ukládány „zejména recidivistům, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné“. Všech 15 odsouzených poprvé k NTOS z mého výzkumu do této kategorie spadá.

Trestný čin	Počet t.č.	Rozpětí trestů v měsících	Průměr trestů v měsících	Procentní podíl ve výzkumu
§ 205 odst. 1	4	8-10	9,23	8 %
§ 205 odst. 2	21	6-12	8,76	42 %
§ 205odst. 1+2	5	7-12	9,4	10 %
§ 196 odst. 1	3	6-8	6,33	6 %
§ 337 odst. 1 písm. a)	4	6-12	7,5	8 %
§ 337 odst. 1 písm. f)	9	3-11	5,7	18 %
§ 146 odst. 1	1	10	-	2 %
§ 201 odst. 3	1	10	-	2 %
§ 211 odst. 1	1	11	-	2 %
§ 228 odst. 1	1	7	-	2 %

Osoby, které doposud nebyly ve VTOS (15 osob) měli v průměru 4,73 zápisu v RT (nejméně 1, nejvíc 11). Většina (10 osob, 67 %) v době uložení krátkodobého NTOS měla již uložený jiný NTOS, nebo již byl přeměněn na NTOS jiný alternativní trest, který ještě nebyl nastoupen. Logicky, typické je to pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm. f) TrZ (nenastoupení do VTOS). Zde uložení jiného trestu, než NTOS již nepřichází v úvahu. V 27 % (4 osoby) byl krátkodobý NTOS uložen osobám, kterým již byl uložen podmíněný trest odnětí svobody a trest OPP. Pachatel se trestného činu dopouští ve zkušební době podmíněného odsouzení a v době, kdy má uložen, ale nevykonán trest OPP, povětšinou se jedná o recidivu shodné trestné činnosti (speciální recidivu). Je toto situace, kdy bychom neměli ještě krátkodobý NTOS ukládat? Já si myslím, že principiálně je nutné tuto myšlenku odmítnou, nicméně za specifických okolností s ohledem na osobu pachatele a charakter trestné činnosti je možné o tom uvažovat. V jednom případě (6 %) došlo k uložení krátkodobého NTOS v situaci, kdy byl uložen jen podmíněný trest odnětí svobody, pachatel se dopouští opětovně trestné činnosti ve zkušební době podmíněného odsouzení. Obecně se v těchto případech ještě přistupuje k uložení alternativního trestu OPP, zde by se vytvářel prostor pro snížení ukládání krátkodobých NTOS.

Pokud jde o osoby, které již byly ve VTOS (35 osob) pak u většiny z nich opět soudy dávají odsouzeným možnost zařadit se do společnosti, i pokud se po propuštění VTOS dopustí další trestné činnosti a uloží alternativní tresty odnětí svobody. Takto postupují, pokud jde o trestnou činnost méně závažného charakteru (přečiny), přičemž především zohledňuji, jak dlouho dokázal odsouzený po propuštění z VTOS žít řádným životem, zda se opětovně dopouští stejné trestné činnosti jako v minulosti (speciální recidiva) a zda se nedopouští trestné činnosti v době podmíněného propuštění z VTOS.

V předmětném výzkumu jsem zjistil, že tuto možnost dostalo 20 osob (57 %), 15 osob (43 %) tuto možnost nedostali. Z těchto 15 osob, se 10 dopustilo krátce po posledním VTOS další trestné činnosti, 5 osob se další trestné činnosti dopustilo krátce po poté, co byli z VTOS podmíněně propuštěni. Z osob, které byli propuštění z VTOS a nebyl jim při spáchání další trestné činnosti uložen alternativní trest, se jich 7 dopustilo dalšího trestného činu do několika dnů, maximálně do třech měsíců (v 71 % se jednalo o speciální recidivu). Další 3 osoby se dopustily dalšího trestného činu do 6 měsíců, u všech se jednalo o speciální recidivu. V těchto případech je uložení dalšího NTOS, byť krátkodobého na místě. Pachatelé jednoznačně prokazují neúctu k zákonu i ke společnosti a páchání trestné činnosti se stává jejich životním stylem. Žádné osobě, která by se dopustila další trestné činnosti po svém propuštění z VTOS v době delší než 6měsíců (dokázala žít řádným životem) nebyl ihned NTOS ukládán, ale byla jim dána další možnost.

Pokud jde o 5 osob, které se dopustili dalšího trestného činu ve zkušební době podmíněného propuštění z VTOS a kterým byl ihned uložen NTOS, pak 2 osoby se dopustili této další trestné činnosti v rámci několika dnů, maximálně 3 měsíců od svého podmíněného propuštění (vždy šlo o speciální recidivu), ve 2 případech se dopustili další trestné činnosti do 6 měsíců (vždy šlo o speciální recidivu). I v těchto případech si myslím, že uložení jiného než NTOS, byť krátkodobého není na místě. Musíme si uvědomit, že v těchto případech si je pachatel vědom, že je ve zkušební době podmíněného propuštění, a pokud ani tato pohrůžka nařízení výkonu zbytku trestu, ze kterého byl pachatel podmíněně propuštěn, nepostačí k jeho odrazení od páchání trestné činnosti, pak uložení jiného než NTOS není na místě. Pokud pachatel, byť podmíněně propuštěný nepáchal trestnou činnost (vedl řádný život) déle než 6 měsíců, a poté se dopouští přečinu, soudci většinou ukládají alternativní trest OPP. Tím odsouzenému dávají další možnost, aby nemusel do VTOS. Pokud odsouzený tento trest OPP vykoná, hledí se na něj jako by odsouzen nebyl, což znamená, že toto odsouzení nemůže zavdat

důvod nařízení výkonu zbytku trestu z podmíněného propuštění. Přesto jsem ve výzkumu našel jednu výjimku. Jednalo se o pachatele, který se dopustil přečinu krádeže podle § 205 odst. 1 písm. a), odst. 2 TrZ, jedním skutkem se škodou ve výši kolem 7.000,-. Za toto jednání mu byl uložen NTOS ve výměře 8 měsíců se zařazením pro výkon tohoto trestu do věznice s ostrahou. Pachatel byl podmíněně propuštěn z VTOS dva a půl roku před spácháním tohoto přečinu. Z VTOS byl propuštěn z odsouzení pro jinou trestnou činnost, nejednalo se tudíž o speciální recidivu, byť v minulosti se odsouzený majetkové trestné činnosti dopouštěl. Odsouzený měl v opise RT 7 záznamů a byl 2x ve VTOS. V tomto případě můžeme zvažovat, zda s ohledem na všechny okolnosti případu i osobu pachatele je na místě ihned ukládat NTOS a nedat pachateli šanci trestem OPP.

Pokud tedy shrnu výše uvedené poznatky z mého výzkumu, mohu konstatovat, že se nepotvrdily závěry NS ČR, kdy ani v jednom případě nedošlo k uložení krátkodobého NTOS netrestanému pachateli. 30 % pachatelů bylo odsouzeno poprvé k NTOS, 70 % již v minulosti ve VTOS bylo. Povětšinou soudy dávají pachatelům trestné činnosti opakované možnosti, jak se vyhnout NTOS ukládáním alternativních trestů. Průměrný zkoumaný odsouzený měl před rozhodnutím soudu v této věci 9,02 odsouzení (záznamu v opisu RT) a byl již 3x ve VTOS. Jen ve dvou případech se dá o vhodnosti uložení krátkodobého NTOS diskutovat. Nejde o rozhodnutí zjevně nesprávné, kdy spíše záleží na tom, jako soudce pro ukládání trestů je „nastaven“. Je tedy možné uzavřít, že v předmětném výzkumu nemusel být krátkodobý NTOS uložen 4 % osob, kterým uložen byl.

5. Rizika ukládání alternativních trestů

Při uplatňování alternativních sankcí bychom neměli pustit ze zřetele rizika, která s ukládáním alternativních trestů souvisí.

Podstatným rizikem souvisejícím s ukládáním alternativních trestů je **nahrazování jednoho alternativního trestu druhým a neuložení NTOS při porušení podmínek alternativního trestu**. Lze mít za to, že u části pachatelů takový postup může vyvolat pocit beztrestnosti. Například prodloužením výkonu trestu obecně prospěšných prací hrozí horší vykonavatelnost tohoto trestu. Odsouzení jsou nyní méně motivovaní a mají tendenci výkon trestu odkládat, navíc je za těchto okolností výrazně složitější vyjednat podmínky výkonu trestu s poskytovateli apod. Na druhou stranu tento postup snižuje riziko, že odsouzený nastoupí krátkodobý VTOS, čemuž se snažíme zabránit. O této otázce je však v akademických kruzích

vedená bouřlivá diskuze. Řada autorů zastává odlišné názory. Lata zastává názor, že *„problémem alternativních trestů je jejich účinnost, neboť pachatelé je nejenže nevykonávají, ale během jejich výkonu se dopouštějí recidivy. V takovém případě by však měl být v zásadě uložen nepodmíněný trest, neboť ukládání dalších a dalších alternativních trestů podlamuje v očích pachatelů i veřejnosti důvěryhodnost trestní justice a uvěznění recidivisty jen oddaluje, a nikoliv zamezuje.“*[335]

Sporná je i otázka, dokdy tedy ukládat alternativní tresty? Kde je hranice, na které ještě při zohlednění účelu trestu lze ukládat jiné tresty než NTOS, a to nejen u krátkodobých trestů? Tuto otázku si kladu jako soudce od počátku své kariéry a doposud jsem si na ni nedokázal jednoznačně odpovědět. Možná je to proto, že se mé názory, ale i potřeba společnosti a pojetí trestní politiky neustále vyvíjí. Běžnou praxí je, že osobě, která se dopustí přečinu poprvé, je nejprve uložen podmíněný trest odnětí svobody (často trestním příkazem). Když během zkušební doby spáchá další přečin, jsou ji dalším trestním příkazem uloženy obecně prospěšné práce, které dotyčný často vůbec neodpracuje. Mnohdy je i při další recidivě nalezen ještě nějaký alternativní trest. Na jednu stranu je zde snaha soudů neukládat krátkodobý NTOS, především s ohledem na negativa, která s krátkodobým NTOS souvisí. Je zde patrná snaha zabránit prizonizaci odsouzeného, který bude vytržen ze svého sociálního prostředí, přijde o práci atd. Na druhou stranu někteří autoři poukazují na skutečnost, že jestliže je až po několikanásobné recidivě uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, vykoná takový pachatel nejen naposledy uložený nepodmíněný trest, ale i přeměněné předchozí alternativní tresty.[336] Obdobně poté doplňuje i Ščerba, který uvádí, že „recidiva pachatele v situaci, kdy za jeho předchozí trestnou činnost byl již jednou nebo dvakrát uložen alternativní trest, je skutečně signálem toho, že daný pachatel nevnímá alternativní trest jako příležitost k tomu, aby začal vést řádný život, ale jako slabost systému, kterou je třeba využít.“[337] Kdy dále pokračuje s názorem, že „snaha ponechat pachatele na svobodě za každou cenu, tj. vytváření jakéhosi „kultu alternativních trestů“ (což je trend, který lze v posledních letech sledovat i v legislativní rovině v rámci novelizací trestněprávních předpisů) může být kontraproduktivní, může vést k oslabení autority alternativních trestů a ke snížení efektivity sankcionování.“[338] Samozřejmě nelze upřít

[335] LATA, Jan. Tresty alternativní a nepodmíněné – pohled státního zástupce. *Státní zastupitelství.* 2014, roč. 12, č. 1, s. 15-16.
[336] LATA Jan, In: ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 12.
[337] ŠČERBA, Filip. Tresty alternativní a nepodmíněné – doplnění diskuze. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 2, s. 65.
[338] tamtéž, s. 65.

jistou oprávněnost těchto námitek. Nedovolím si však zaujmout tak jednoznačný závěr jako výše zmínění autoři. V praxi se mi mnohokráte osvědčilo, že nelze všechny a všechno „házet do jednoho pytle“. Je nutné vždy zkoumat okolnosti jednotlivých případů, jejich závažnost, formu zavinění, motivaci pachatele. Stejně jako samotné jednání je nutné podrobně zkoumat i osobu pachatele. Teprve poté můžeme dospět k závěru, zda ukládání několika alternativních trestů po sobě může vést k oslabení autority alternativních trestů. V praxi nebývají okolnosti tak jednoznačné, jak je uváděno oběma autory. Proto si nedovolím jejich závěry jednoznačně podpořit, byť podstata jejich námitek je oprávněná. Současně jsem odpůrcem krátkodobých NTOS a zastáncem myšlenky snažit se, pokud možno, oddálit nástup odsouzeného do VTOS, kdy negativa této formy trestu převyšují pozitiva „šokového působení“. Dovolím si také rozporovat názor Laty, který poukazuje na skutečnost, že odsouzený, kterému bylo přeměněno několik alternativních trestů, zůstává ve VTOS nepřiměřeně dlouho, nejde tedy o „šokové působení“. I v případě, že odsouzenému jsou postupně přeměněny dva i více alternativních trestů, je zde stále možnost brzkého návratu na svobodu a tedy požadované „krátkodobé šokové působení NTOS“. Předně u osob, které jsou poprvé ve VTOS existuje možnost podmíněného propuštění již po výkonu 1/3 trestu [dle § 88 odst. 1 písm. b) TrZ], současně existuje i možnost podmíněného propuštění dle § 88 odst. 2 TrZ, která nevyžaduje ani výkon 1/3 uloženého trestu. Prostřednictvím těchto institutů můžeme dosáhnout „šokového krátkodobého působení NTOS“ i v případě, pokud odsouzený nevyužil opakovaně uložených alternativních trestů, které byly posléze přeměněny na NTOS.

Je na místě ukládat krátkodobé TOS za méně závažnou činnost páchanou recidivisty. Ale kolikátá recidiva to musí být? Je nutná recidiva druhová, konkrétní trestné činnosti či recidiva speciální? Vždy je nutné se vypořádat s ustanovením § 55 odst. 2 TrZ. Ostatně i dle Nejvyššího soudu ČR se má jednat o spíše výjimečný způsob ukládání trestů ***odsouzeným, kteří se dopustili nového trestného činu krátce po výkonu předchozího nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo u nichž byly předchozí alternativní tresty neúčinné či nevykonatelné***.[339] Zde jiná varianta není, NTOS plní funkci trestu poslední instance, NTOS nebo jeho pohrůžka je motivací pro řádný výkon alternativních trestů. Pokud NS ČR pojí uložení NTOS recidivistovi s tím, že se dopustí nového trestného činu krátce po předchozím VTOS, pak pokud jde o delší odstup spáchání trestného činu od předchozího VTOS, je alternativa na místě.

[339] Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 (R 9/2014) „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“.

Dovolím si ve svých názorech jít ještě dál a umožnit uložení alternativního trestu (povětšinou OPP) odsouzeným, kteří se krátce po VTOS dopustí další trestné činnosti, pokud půjde o méně závažnou trestnou činnost. Bude však nutné zkoumat, o jaký druh trestné činnosti jde, bude záležet na motivu pachatele, zda půjde o nedbalost nebo úmysl, zda se jedná o druhovou či speciální recidivu atd.

Prvotrestaným osobám by měly být zásadně ukládány především alternativní tresty. To však nelze, pokud je pachatel, byť prvotrestaný, odsuzován za zvlášť závažný zločin, kde spodní hranice zákonné trestní sazby začíná na 5 letech. Zde už zákon jinou formu trestu, než NTOS neumožňuje. Nejvyšší soud zjistil, že krátkodobé TOS jsou v poměrně velkém počtu případů (až okolo 20 % osob) ukládány prvotrestaným osobám.[340] Musím přiznat, že pro mne jako pro soudce byla tato informace poměrně překvapivá. Příliš si nedokážu představit situaci, kdy je krátkodobý trest odnětí svobody (do 1 roku), tedy pravděpodobně za méně závažnou trestnou činnost čili za přečin, uložen jako NTOS osobě prvotrestané. Snad jen v případě, že je pachatel ve vazbě, kterou si sám zavinil (byl naplněn některý z vazebních důvodů) a dojde k započtení výkonu vazby do NTOS.

Závěr

Bez krátkodobých NTOS se neobejdeme ani do budoucna. Především proto, že plní **funkci náhradního sankčního prostředku,** pokud dojde k selhání výkonu alternativních trestů. Navíc z mého malého výzkumu vyplynulo, že krátkodobými NTOS trestáme spíše recidivu než prvotrestanec pachatele přečinu. Současně je nutné najít hranici kde ještě lze nahrazovat jeden alternativní trest druhým tak aby nedošlo ke změření účelu trestu a aby odsouzení neměli pocit, že jde o slabost systému, kterou je nutné využít. Cesta k omezení krátkodobých NTOS povede spíše přes depenalizaci nebo dekriminalizaci.

Seznam literatury:

EPRAVO.CZ. *Krátkodobý trest odnětí svobody a jeho výkon.* [online], publikováno 11. 12. 2002 [cit. 29.12.2017]. Dostupné z: http://www.epravo.cz/top/clanky/kratkodoby-trest-odneti-svobody-a-jeho-vykon-20247.html

[340] Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 (R 9/2014) „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“.

KALVODOVÁ, Věra. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí.* Brno: Masarykova univerzita, 2002, 272 s. ISBN 9788021030259.

KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 200 s. ISBN 9788075521637.

KARABEC, Zdenek. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha: IKSP, 2000, 105 s. ISBN 9788086008762.

MEZNÍK, Jiří; KALVODOVÁ, Věra; KUCHTA, Josef. *Základy penologie.* Brno: Nakladatelství Masarykovy univerzity, 1995. 74 s. IBSN 9788021012486.

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Statistické ročenky kriminality 1988–2014*. [online]. [cit. 29. 11. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/statisticke-rocenky.html

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Přehledy statistických listů.* [online] publikováno 5. 4. 2016 [cit. 16. 12. 2017]. Dostupné z: http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html

PARENT, Dale. Correctional Boot Camps: Lessons From a Decade of Research. *U.S. Department of Justice.* [online]. Publikováno červen 2003 [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/197018.pdf

SCOOP POLITICS. Boot Camps no more than "Correctional Quackery". *Independent News.* [online]. Publikováno 17. 2. 2009 [cit. 16. 12. 2017] Dostupné z: http://www.scoop.co.nz/stories/PO0902/S00180.htm

SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Systém českého trestního práva.* Praha: Novatrix, s. r. o., 2009, III. Tresty a ochranná opatření, 283 s. IBSN 9788025440339.

Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12. 2. 2014 pod sp. zn. Ts 43/2012 (R 9/2014) „Zhodnocení praxe soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011“.

ŠÁMAL, Pavel. Nejvyšší soud zhodnotil praxi soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011. *Trestněprávní revue.* 2014, ročník 13, č. 9, s. 199–206. ISSN 1213-5313.

ŠČERBA, Filip a kol. Tresty alternativní a nepodmíněné. *Státní zastupitelství*. 2014, roč. 12, č. 1, s. 8–17. ISSN 1214-3758.

VANDUCHOVÁ, Marie; GŘIVNA, Tomáš. *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008, 491 s. ISBN 9788073573652.

JUDr. Roman Vicherek
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
roman.vicherek@upol.cz

V ANAMNÉZÁCH VĚZNĚNÝCH ŽEN SE STÁLE ČASTĚJI VYSKYTUJÍ DROGY

ALENA MAREŠOVÁ

Policejní akademie v Praze

Abstrakt

Počty trestně stíhaných i vězněných žen se stále zvyšují. Za posledních deset let se počty vězněných odsouzených žen zvýšily z 855 osob v roce 2007 na 1482 osob v roce 2016. Mění se skladba kriminality žen, a to jak u trestně stíhaných, tak i vězněných žen. Např. drogové delikty, které byly zastoupeny v roce 2006 u 8 % vězněných žen a zaujímaly tak v četnosti jejich trestných činů 6. místo, se s 13 % zastoupením v roce 2016 posunuly na 3. místo. Stále častěji se však vyskytují drogy v anamnézách všech, do výkonu trestu nastupujících odsouzených žen.

Klíčová slova

Trestně stíhané a vězněné ženy, drogy v anamnéze, drogové delikty

Abstract

Number of prosecuted and imprisoned women is increasing. During the last ten years the number of imprisoned women increased from 855 persons in 2007 to 1482 persons in 2016. The structure of women´s crime is changing, both at prosecuted and imprisoned women. For instance drug delicts were represented in 2006 by 8% of imprisoned women and occupied the 6th place in number of their crimes. Their drug crimes moved to the 3rd place in 2016 with 13%. Drugs more often occur in anamnesis of all convicted women who are registered in prison for the commencement of imprisonment.

Key words

Prosecuted and imprisoned women, drugs in anamnesis, drug delicts

Úvod

K 18. 12. 2017 bylo v ČR vězněno 1 629 žen, z toho cca 1 500 představovaly ženy odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Je to číslo překvapující, protože

z pohledu statistických údajů o kriminalitě v ČR lze doložit, že evidovaná kriminalita v posledních letech výrazně klesá, klesají i počty za tuto trestnou činnost stíhaných pachatelů.

Je však zajímavé, že celkový trend poklesu počtu stíhaných osob je způsoben jen poklesem počtu známých pachatelů – mužů, nikoliv žen. Pokud jde o vězněné osoby, tak tam trend poklesu počtu vězněných osob neplatí ani u žen, ale ani u mužů.

1. Trestně stíhané a vězněné ženy ve srovnání let 2007 a 2016

Počty vězněných žen trvale rostou. Také jejich podíl mezi všemi vězněnými odsouzenými. V desetiletém srovnání - v roce 2007 představoval cca 5 %, v roce 2016 již 7 %. Jsou přeplněny tradiční ženské věznice, otevírány dříve zakonzervované věznice, či zřizovány nové – předpokládané otevření Věznice Drahonice - nově určené pro výkon trestu odnětí svobody žen. Přitom počet vazebně vězněných žen zůstává po celé desetiletí zhruba stejný – tj. kolem 150 osob k 31. 12. každého roku.

Graf 1

Zdroj dat: www.grvs.cz
Pozn.: Čísla uvedená na začátku a na konci obou křivek jsou počty v tu dobu vězněných mužů a žen.

Stojí za povšimnutí: amnestie 2013 vylidnila z věznic především muže – jednak je jich podstatně více, což měřítko grafu zvýrazní, jednak bylo mezi nimi více osob, které naplnily kritéria požadovaná amnestií, než mezi ženami, u kterých častěji než u mužů je (teď se zdá, že byl) nepodmíněný trest odnětí svobody trest ultima ratio.

V roce 2007 bylo Policií ČR celkem stíháno, z celkového počtu známých pachatelů, 16 406 žen. A v roce 2016 to bylo 17 611 žen.

Graf 2

Graf 3

Zdroje dat: www.mvcr.cz

Ze srovnání dat za rok 2007 a 2016 získáme zajímavá zjištění: **1**) kriminalitu žen v roce 2007 (její výši) ovlivňoval nejvíce trestný čin **úvěrový podvod** (téměř 4 tis. stíhaných žen v roce 2007 – v roce 2016 již jen 1,5 tis.) Počet žen uvězněných za tento trestný čin byl však minimální**.** V roce 2016 se negativním jevem stává **2**) stále se zvyšující počet žen stíhaných za **zanedbání povinné výživy**, byť počet vězněných žen za tento skutek je též minimální; **3)** velmi nepříznivě vyznívá, ze srovnání trestně stíhaných žen v roce 2007 a 2016, **výrazný nárůst pachatelek krádeží, podvodů, dopravních nehod, maření výkonu úředního rozhodnutí a ohrožení výchovy mládeže**. Za tyto trestné činy jsou nepodmíněným trestem stíhány především recidivující zlodějky a podvodnice. Jejich uvěznění je ovlivněno faktem, že se často jedná o jednodruhovou recidivu; **4) k výraznému nárůstu dochází u žen stíhaných za opilství a drogovou kriminalitu; 5)** vysoký počet žen vězných za vraždu - graf 4 je ovlivněn délkou za tento čin ukládaných trestů (takže se ve věznicích hromadí).

Graf 4

Zdroj dat: www.grvs.cz

2. Informace z vězeňské statistiky

Mění se skladba kriminality žen, a to jak u trestně stíhaných, tak i vězněných žen. Např. drogové delikty, které byly zastoupeny v roce 2006 u 8 % vězněných žen a zaujímaly tak v četnosti jejich trestných činů 6. místo, se s 13 % zastoupením v roce 2016 posunuly na 3. místo za krádeže a podvody.

Další informace z resortních statistik již nelze „vydolovat“ – přesto z některých lze ještě získat informace vedoucí ke vzniku trochu spekulativních úvah.

Např. pohledem na tabulku 1 znázorňující věkové rozložení vězněných žen zjistíme, že mezi nimi výrazně převažují ženy v tzv. produktivním věku, tj. **od 25 do 55 let, které představují 86 %, ze všech žen vězněných koncem roku 2016.** Spolu se zjištěním, že mezi vězněnými ženami převažují, dle statistik vězeňské služby, prvovězněné ženy (tab. 3), lze důvodně předpokládat, též s ohledem na věk a skladbu trestné činnosti (graf 4), že se nejedná o prvopachatelky, ale o pachatelky recidivující v trestné činnosti, které sice již byly dříve trestně stíhány, avšak byly odsouzeny k alternativním či podmíněným trestům. Konkrétní statistická data, která by mohla tento názor potvrdit a zpřesnit, nejsou orgány činnými v trestním řízení sledována, ale dle informací od zaměstnanců ženských věznic naše úvaha odpovídá jejich zkušenostem a názorům. Současně to má určitou vypovídací hodnotu o neúčinnosti odsouzeným ženám uložených alternativních sankcí a podmíněných trestu odnětí svobody.

Tabulka 1

Věková kategorie	Počet odsouzených žen
18	2
19	1
20	5
21	18
22 - 24	93
25 - 29	*252*
30 – 34	*269*
35 – 39	*259*
40 - 44	*212*
45 – 49	*163*
50 – 54	*117*
55 – 59	47
60 – 64	26
65 – 69	15
70 – 74	1
75 - 79	2
Cekem	**1 482**

Zdroj dat: www.grvs.cz.

Obdobně lze využít i statistická data o délce trestů uložených odsouzeným ženám a počtu podmíněně propuštěných žen.

Tabulka 2

Členění odsouzených žen podle délky uloženého trestu (stav k 31.12.2013[341] a 31.12.2016)

Délka trestu	2013	procenta	2016	procenta
Do 3 měsíců	4	0,5	3	0,2
3 - 6	35	4	81	5,5
6 – 9	*57*	*7*	***218***	***15***
9 – 12	*69*	*8,5*	*140*	*9*
1 - 2 roky	*161*	*20*	***371***	***25***
2 – 3	*151*	*18,5*	*180*	*12*
3 – 5 let	*137*	*17*	***207***	***14***
5 – 7	*56*	*7*	*117*	*8*
7 – 10	65	8	55	4
10 – 15	58	7	66	4,5
Nad 15 let	14	2	41	2,8
doživotí	3	0,4	3	0,2
Celkem	**810**	**100**	**1482**	**100**

Zdroj dat: www.grvs.cz

Největší nárůst v uložených trestech v počtu i podílu vězněných žen byl v kategorii 6 – 9 měsíců a 1 – 2 let. Poklesl podíl – nikoliv počet, ten vzrostl - u trestů v rozmezí 2 - 3 let, 3 – 5 let a 7 – 10 let. Možné vysvětlení: největší nárůst u prvních dvou kategorií trestů je důsledkem přihlédnutí soudu, při ukládání trestu, k zjištěné **recidivě pachatelek trestných činů krádeže, majetkového[342] podvodu a též drogových deliktů** – tj. trestných činů, kde novým trestním zákoníkem byly zpřísněny udělované tresty recidivistům.

Tabulka 3

Členění odsouzených žen podle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody k 31. 12. 2016

Kolikrát ve výkonu trestu (vězněn v ČR)	Počty žen vězněných v roce 2016	Procenta
Nebyly vězněny	860	58
1 x	318	21,5
2 x	125	8,5
3 x	81	5,5
4 x	48	3
5 x a více	50	3,5
Celkem	**1 482**	**100**

Zdroj dat: www.grvs.cz

[341] Srovnatelná data z roku 2007 nebyla zpracována.

[342] Policie ve své takticko-statistické klasifikaci (TSK) odlišuje podvody, kde nejčastěji jsou poškozenými fyzické osoby a ty řadí do majetkové kriminality, od podvodů, které mají zpravidla sofistikovanější charakter a kde poškozenými jsou spíše právnické osoby a ty řadí do hospodářské kriminality. (Totéž platí u zpronevěr).

Tabulka 4

Celkový počet podmíněně propuštěných žen (bez dohledu)[343] z výkonu trestu odnětí svobody v letech 2007 a 2016

Rok	**Podmíněně propuštěné ženy**	**Procenta** z počtu žen vězněných k 31.12.
2007	255	31
2016	220	15

Zdroj dat: www.grvs.cz

3. Nové poznatky o vězněných ženách

V referátu stále zdůrazňované zvýšení mezi vězněnými ženami výskytu drogových deliktů, krádeží a podvodů, je motivováno přesvědčením, že i trestné činy krádeže a podvodu často blízce souvisí se zneužíváním drog, konkrétně jsou sekundární drogovou kriminalitou. Toto přesvědčení je podporováno převzatými zkušenostmi od pracovníků věznic, kde odsouzené ženy vykonávají trest odnětí svobody. Např. poslední informace z věznice Světlá nad Sázavou ukazují, že za čistě drogové delikty je tam vězněno „jen“ cca 100 žen, ale současně je z jejich osobních spisů prokázáno, že mnohem více z vězněných žen, s drogou v anamnéze, je odsouzeno v souvislosti s krádežemi a podvody za účelem získání finančních prostředků na nákup drog (tj. za opatřovací kriminalitu). Dle velmi střízlivých odhadů se jedná minimálně o polovinu ze všech tam umístěných žen – tj. cca o 400 – 500 žen. Údaji z ročenky Vězeňské služby to nelze potvrdit ani vyvrátit - je tam přístupná jen tabulka o ambulantní léčebně preventivní péči o obviněné a odsouzené. V té je uvedeno, bez rozlišení pohlaví, že mezi vězni v roce 2016 bylo zaregistrováno 11 381 drogově závislých, což představuje více než polovinu ze všech vězněných mužů a žen.

Potvrzením správnosti předpokladu stále častějšího výskytu drog v anamnéze vězněných žen, je též fakt, že výrazné zastoupení drog v anamnéze mají i dívky z diagnostických ústavů – takříkajíc dorost mezi kriminálními pachatelkami. Jak zjistila Mgr. Doubková ve svém šetření prováděném v pražském diagnostickém ústavu v roce 2017 (zaměřeném na dysfunkčnost rodin tam umístěných dívek), téměř 60 % z 50členého vzorku 15 -17letých bylo do ústavu umístěno z důvodu zneužívání návykových látek. Z toho některé měly s drogami několikaletou zkušenost. U těch, které již byly stíhány za provinění (cca třetina), se nejčastěji jednalo o výrobu a prodej návykové látky a dále krádeže, které souvisely se

[343] Podmíněně propuštěno s dohledem bylo v roce 2016 dalších 182 vězněných žen.

získáváním prostředků na nákup drog. Nutno podotknout, že konopné látky dívky nepovažovaly za drogu.

Závěr

Cílem předneseného referátu je upozornit, že při stoupajícím počtu vězněných žen se současně mění skladba a motivace trestné činnosti toho času vězněných žen. Motivací krádeží a některých podvodů dnes není jen majetkový prospěch sám osobě – tj. bezpracná zištnost, ale stále častěji je motivem získání finančních prostředků na nákup drog, které jsou již zakomponovány do životního stylu mnoha vězněných žen. Tuto skutečnost nutno zohlednit v opatřeních proti kriminalitě žen, ale i v prevenci kriminality obecně.

Životní styl určovaný drogami totiž často končí depravací osobnosti (odvolávám se na svůj druhý referát), kdy recidivní toxikoman drogy užívá i prodává. Drogy prodává komukoliv, prostředky na drogy pro svoji potřebu získává jakýmkoliv, zpravidla bezohledným způsobem (často kriminalitou), jelikož je mu osud druhých lidí lhostejný. Nakonec zlhostejní i sám k sobě, což je dovršením procesu depravace - přeměnou ve stav depravace, a s tím se toho, bohužel, už moc dělat nedá. Pokud je osobnost vězněných žen již v takovém stádiu, tak postpenitenciární péče nezohledňující drogovou závislost nemůže být úspěšná a námaha vynakládaná na zajištění zaměstnání a ubytování pro takové ženy (propuštěné po výkonu trestu odnětí svobody) zbytečná.

PhDr. Alena Marešová, Ph.D.
Policejní akademie Praha
Lhotecká 559/7
P. O. BOX 54
143 01 Praha 4
maresova@polac.cz

VÝSLEDKY VALIDIZACE NÁSTROJE SARPO

FRANTIŠEK DRAHÝ

Vězeňská služba České republiky

Abstrakt

V příspěvku budou prezentována data z validizační studie nástroje SARPO, která popisují současnou vězeňskou populaci prostřednictvím vybraných dynamických faktorů a sledují korelace kvantifikovaných dat se selháním.

SARPO (Souhrnná analýza rizika a potřeb odsouzených) je nástroj hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených. Vězeňská služba ČR tento nástroj využívá ke zpracování komplexní zprávy o odsouzeném od roku 2012. Na základě těchto výstupů se odsouzeným stanovuje druh a cíle programu zacházení.

Analyzovaný datový soubor obsahoval celkem 5 702 odsouzených. Kritériem selhání byla skutečnost, že se odsouzený opětovně ocitl ve výkonu trestu odnětí svobody po 18 měsících od propuštění.

Cílem příspěvku je seznámit odbornou veřejnost s výsledky validizace s ohledem na prediktivní potenciál nástroje jako celku včetně nastínění dalších možností kvalitativního využití získaných výstupů.

Klíčová slova

dynamické faktory; dynamické riziko; korelace; odsouzení; protektivní faktory; reliabilita; SARPO; Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených; statické riziko; validita.

Abstract

The paper presents the results from the validation study of the SARPO tool. The results describe current prison population via dynamic factors and correlation of selected data with reoffending. SARPO (the Comprehensive Analysis of Risk and Needs of Offenders) is a criminogenic risk and needs tool of prisoners. The tool is used by the Prison Service to produce a complex report of prisoners. The version and the goal of the treatment program are based on these outputs of the tool. The selected data collection contained 5 702 offenders. The point of failure was reoffending (new sentence) of an offender after 18 months from release.

This paper deals with the results of validization related to a predictive potential of the tool in general. It includes drafting other chance of qualitative use of the outputs.

Key words

Comprehensive analysis of the risks and needs of prisoners; correlation; dynamic factors; dynamic risk; prisoners; protective factors; reliability; static risk; SARPO; validity.

Úvod

Od 1. listopadu roku 2012 využívá Vězeňská služba ČR ke zpracování komplexní zprávy o odsouzeném hodnotící nástroj Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (dále jen „nástroj SARPO“). Od jeho zavedení je nástroj SARPO průběžně upravován na základě empirických poznatků a zkoumána jeho validita. I když hlavním účelem nástroje SARPO je zpracování Komplexní zprávy o odsouzeném, lze jeho prostřednictvím zároveň vyhodnocovat kriminogenní rizika, tj. rizika zvyšující pravděpodobnost recidivy. Recidiva v penologickém slova smyslu, která je definována jako opětovné odsouzení k trestu odnětí svobody nepodmíněně.

Kriminogenní rizikové faktory se dělí na statické a dynamické.

Statické rizikové faktory jsou konstantní a neměnné, případně se mění v jednom směru, např. věk či kriminální historie. Jsou potenciálně silnými prediktory, ale nejsou přístupné programům zacházení.

Dynamické rizikové faktory naopak představují vlastnosti pachatele (či jeho/její aktuální situaci), které jsou přístupné změně, přičemž tyto změny jsou spojeny s různou mírou pravděpodobnosti recidivy. Dynamické rizikové faktory (nazývané také *„kriminogenní potřeby“*) jsou jako takové slibnými cíli korektivního zacházení.[344]

V minulosti byla opakovaně zjišťována validita statických faktorů s výsledkem posílení výpočetního algoritmu těchto faktorů.

V rámci projektu Technické agentury České republiky Programu Omegy pod názvem Metodika hodnocení odsouzeného Vězeňskou službou České republiky pro účely rozhodování soudu o podmíněném propuštění byla zjišťována validita Dynamických faktorů. Řešitelem

[344] BLATNÍKOVÁ, Šárka; NETÍK, Karel. *Predikce vývoje pachatele.* Praha 2008. s. 86.

projektu byla Katedra sociologie Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s odborným týmem zaměstnanců Vězeňské služby ČR.

1. Nástroj SARPO

1.1 Základní charakteristiky nástroje SARPO

Nástroj SARPO:

- je jednotný, objektivní, strukturovaný nástroj,
- slouží k hodnocení odsouzených,
- identifikuje specifickou trestnou činnost,
- vyhodnocuje riziko újmy,
- hodnotí kriminogenní rizika,
- má validizovaný výpočet statického rizika a dynamických rizik a
- jeho výstupem je Komplexní zpráva o odsouzeném, která slouží jako podklad pro vytvoření Programu zacházení.

1.2 Obsah a struktura nástroje SARPO

Nástroj SARPO se skládá z těchto částí:

Statické faktory

Zaměřují se na vyhodnocování informací o uložených trestech a charakteru trestné činnosti v minulosti i současnosti se zaměřením na její specifické rysy.

Dotazník sebehodnocení

Je zacílen na získání zpětné vazby v podobě sebereflexe situace i okolností samotným odsouzeným.

Riziko újmy

Obsahuje rozbor dat týkající se okolností, faktorů, pohnutek, které vyplývají z celkového kontextu specifické trestné činnosti pachatele se zaměřením na potenciální objekt újmy.

Specifická trestná činnost je souborem taxativně vybraných trestných činů (dle trestního zákona i zákoníku), který byl definován se zřetelem ke způsobené újmě. Tato část postihuje nejzávažnější kriminální delikty. Z hlediska formy zavinění se za specifickou trestnou činnost považují pouze úmyslné trestné činy. Specifická trestná činnost se zaměřuje na detekci trestných činů s prvkem násilí, drogovým kontextem a se sexuálním kontextem.

Dynamické faktory

Představují soubor dynamických rizikových a protektivních faktorů, jejichž výstupem je jednotlivé vyhodnocení míry rizika.

Na rozdíl od statických faktorů jsou dynamické faktory charakterizovány vlastnostmi popř. situacemi, které jsou otevřené ke změnám a které jsou spojeny s pravděpodobností dalšího selhání (riziko recidivy).

Adaptace v Nástupním oddělení

Zachycuje projevy jednání a chování odsouzeného v nástupním oddělení ve vztahu ke spoluodsouzeným, personálu věznice a normám výkonu trestu.

Komplexní zpráva

Je výsledkem vstupního hodnocení odsouzeného po jeho nástupu do výkonu trestu a zpracovává se na základě zákona. Obsahuje závěrečný výstup zahrnující popis výsledků souhrnné analýzy rizik a potřeb odsouzeného.[345]

1.2.1. Dynamické faktory

V příspěvku se budeme věnovat výsledkům validizace dynamických faktorů (dále DF) nástroje SARPO, který jich obsahuje sedm.

DF Bydlení posuzuje charakter místa, kde se osoba převážně zdržuje – bydlí, přespává, má svou rodinu, má své osobní věci apod. Kvalitativní stránka bydlení zahrnuje i kvalitu mezilidských vztahů udržovaných v rámci okruhu místa určeného k bydlení.

DF Zaměstnání postihuje kvantitativní a kvalitativní stránku zaměstnání většinou v podobě pracovněprávních vztahů.

DF Finance posuzuje jednotlivé druhy zdrojů legálních příjmů a jejich dostatečnost pro pokrytí základních životních potřeb.

DF Rodina a sociální kontakty posuzuje existenci kontaktů se svým rodinným a sociálním prostředím včetně jejich vlivu.

DF Vzdělání a výchova popisuje úroveň a kvalitu dosaženého vzdělání a charakter výchovného prostředí, ve kterém odsouzený vyrůstal. Posuzují se rizika vyplývající z nízkého či nedokončeného vzdělání, z negativních dopadů výchovného prostředí na jedné straně a z odloučení od primární rodiny z důvodu institucionalizovaných pobytů na straně druhé, rizika vyplývající z poruch chování a souvislost tohoto faktoru s trestnou činností.

DF Závislosti popisuje a posuzuje vztah odsouzeného k alkoholu, drogám a hazardnímu hraní. Hodnotí rizika s nimi spojená a souvislost tohoto faktoru s jeho trestnou činností.

---

[345] PETRAS, Michal; HŮRKA, Jindřich; DRAHÝ, František. *Manuál SARPO*. VS ČR, leden 2017, s. 15.

DF Osobnost a chování popisuje významné osobnostní charakteristiky, některé projevy maladaptivního chování, zhodnocuje rizika vyplývající z osobnosti a chování a souvislost tohoto faktoru s trestnou činností.

Základní struktura všech dynamických faktorů je shodná. Každý z nich obsahuje tyto části:

- Popis stavu a situace před nástupem do výkonu trestu slouží pro zaznamenání údajů, které mají popisný charakter a zaznamenávají odpovídající stav[346];
- Rizika jsou hodnocena na čtyřstupňové škále a jejich součástí je vždy hodnocení souvislosti dynamického faktoru s trestnou činností;
- Protektivní faktory jsou od rizikových koncepčně odlišné v tom, že působí společně s rizikovými faktory v protikladném směru redukce jejich vlivu na kriminální chování[347];
- Motivace k řešení identifikovaných rizik, kterou zhodnocuje hodnotitel v těchto rovinách: uvědomění si rizika,
  náhled na souvislosti s trestnou činností,
  ochota ke změně,
  realizované kroky;
- Objektivní hodnocení, které vypočítává nastavený algoritmus a je vyjádřeno v číselných hodnotách na stupnici 0-10 s přesností na jedno desetinné místo;
- Subjektivní hodnocení umožňuje hodnotiteli ovlivnit objektivní hodnocení přidáním nebo odebráním jednoho nebo dvou bodů popř. ponechat objektivní hodnotu bez změny;
- Výstup, který obsahuje: Celkové riziko dynamického faktoru vyjádřené číselnou hodnotou a zaznamenané na stupnici rozdělené dočtyř stupňů rizikovosti: nízký – střední – vysoký – velmi vysoký;
  Rizika a závažné skutečnosti;
  Slovní hodnocení.

[346]PETRAS, Michal; HŮRKA, Jindřich; DRAHÝ, František. *Manuál SARPO*. VS ČR, leden 2017, s. 18.

[347]STATTIN, H.; MAGNUSSON, D. Antisocial Development: A Holistic Approach. Development and Psychopathology, 8, 1996. In BLATNÍKOVÁ, Šárka; NETÍK, Karel. *Predikce vývoje pachatele.* Praha 2008. s. 36.

2. Validizace dynamických faktorů

2.1 Základní charakteristiky souboru

Analyzovaný datový soubor obsahuje 5 702 odsouzených, kteří byli propuštěni z výkonu trestu a u nichž lze sledovat, jak si po určenou dobu vedou. Za rozhodující kritérium úspěchu je považováno dosažení hranice 18 měsíců od propuštění, aniž by došlo k selhání. To je indikováno nástupem zpět, a to buď v rámci předchozího trestu, anebo v důsledku dalšího potrestání pachatele.

Z celého souboru tvoří situace, kdy došlo ke zrušení trestu, pouhá 3 procenta (168 jedinců). Důvody ukončení pobytu ve vězení shrnuje tabulka. Je zřejmé, že hlavní část osob odešla po ukončení trestu, u necelé čtvrtiny šlo o podmínečné propuštění, u osminy pak o podmínečné.

Ne všichni propuštění jedinci samozřejmě strávili na svobodě stejnou dobu, průměrné údaje o délce pobytu (ke dni zpracování údajů) vykazují značný rozptyl. Reálnější údaj charakterizuje tu část souboru, která se ocitla zpátky ve výkonu trestu (= selhala): tvoří ji 1456 jedinců, tj. 25,5 %.

Z hlediska fungování institutu podmínečného propuštění je zajímavé, že podíl takto „selhávajících“ je mezi znovu uvězněnými relativně nízký, většinou (82 %) jde o recidivu ve smyslu dalšího výkonu trestu.

U jedinců, kteří již prošli rozhodným obdobím 18 měsíců (3 794 osob), činí podíl selhávajících 31,8 %. Do 18 měsíců tedy selhalo 1208 z 1456 celkově selhavších.[348]

2.2 Reliabilita

Spolehlivost jednotlivých DF byla změřena metodou Cronbachovo alfa, které zjišťuje vnitřní konzistenci jednotlivých DF jako průměrnou korelaci jejich položek. Výsledky jsou uvedeny v tabulce 1 a znázorněny grafem 1.

[348] BURIÁNEK, Jiří, PODANÁ; Zuzana, HOMOLOVÁ, Pavla. *Metodika hodnocení odsouzeného Vězeňskou službou ČR pro účely rozhodování soudu o podmíněném propuštění.* Praha: Prosinec, 2016, s. 7- 8.

Tabulka 1

Dynamický faktor	Cronbachovo alfa
Bydlení	0,73
Zaměstnání	0,70
Finance	0,81
Rodina a sociální kontakty	0,64
Vzdělání a výchova	0,79
Závislosti	0,92
Osobnost a chování	0,90

Graf 1 Cronbachovo alfa Dynamických faktorů

Z nich vyplývá, že všechny dynamické faktory kromě DF Rodina a sociální kontakty dosahují velmi dobré mezipoložkové reliability. Ve zmíněném dynamickém faktoru je nižší hodnota reliability způsobena především tím, že se DF Rodina a sociální kontakty skládá ze dvou relativně na sobě nezávislých částí, kterými jsou rodina a sociální kontakty mimo rodinu na jedné straně. Na druhé straně by reliabilita byla zvýšena sloučením tohoto dynamického faktoru s částí Výchova, která je součástí DF Vzdělání a výchova, neboť obsahuje řadu sociálních dynamických rizik vztahující se k tématu rodina.

2.3 Validita Dynamických faktorů

2.3.1 Korelace celkového rizika jednotlivých Dynamických faktorů se selháním

Tabulka č. 2 znázorňuje sílu vztahu celkového dynamického rizika a jednotlivých DF k selhání, které je uvedeno na základě Pearsonova r. Všechny uvedené koeficienty jsou signifikantní na hladině $\alpha < 0{,}05$.

Selhání definujeme jako opětovný návrat odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody.

Graf 2 Hodnoty korelací Dynamických faktorů a Celkového dynamického rizika se selháním

Nejsilnější vztah k selhání nacházíme u celkového dynamického rizika. Celkové dynamické riziko není jen prostým součtem hodnot jednotlivých dynamických faktorů. Je vypočítáváno speciálně nastaveným a validizovaným algoritmem.

Nejsilnější vztah k selhání má DF Vzdělání a výchova. Dalšími v pořadí, co se týče síly vztahu k selhání, jsou podle očekávání a zkušenosti z první validizace DF Závislosti, DF Osobnost a chování a DF Finance. Nejslabší vztah k selhání potom má DF Bydlení.

2.3.2 Korelace rizik Dynamických faktorů se selháním

V této kapitole budou graficky představena rizika jednotlivých DF včetně hodnot, kterých dosáhla při měření jejich souvislosti se selháním, které je uvedeno na základě Pearsonova r. Všechny uvedené koeficienty jsou signifikantní na hladině $\alpha < 0{,}05$. Síla vztahu mezi jednotlivými riziky a selháním je uvedena na základě Cramerova V a všechny uvedené koeficienty jsou také signifikantní na hladině $\alpha < 0{,}05$.

2.3.2.1 Dynamický faktor Bydlení

Graf 3 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Bydlení Celkového rizika Dynamického faktoru Bydlení se selháním

DF Bydlení i v něm obsažená rizika vykazují nejslabší vztah k selhání. Obecně lze tedy konstatovat, že bydlení a s ním spojená rizika mají nejmenší vliv na to, že bude odsouzený znovu páchat trestnou činnost, za kterou se dostane do výkonu trestu odnětí svobody.

2.3.2.2 Dynamický faktor Zaměstnání

Graf 4 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Zaměstnání Celkového rizika Dynamického faktoru Zaměstnání se selháním

DF Zaměstnání patří mezi středně silné prediktory selhání. Nejsilnější vztah k němu mají rizika zhodnocující minimální pracovní zkušenost a dlouhodobou nezaměstnanost. Minimální pracovní zkušenost přímo diskvalifikuje na trhu práce. Dlouhodobou nezaměstnanost můžeme

vnímat jako komplexnější důsledek snížené schopnosti uplatnit se na trhu práce. Příčiny přitom mohou být jak objektivního, tak subjektivního charakteru.

Nejslabší vztah se selháním vykazuje riziko Nezaměstnaný a současně neevidovaný Úřadem práce. Obecně jde o odsouzené, u kterých je jediným zdrojem příjmů jejich kriminalita. Pohybují se mimo systém sociální politiky a nečerpají žádnou sociální podporu. Na tomto okraji se ocitají dvě kategorie odsouzených. Jednak odsouzení, u kterých se kumuluje řada sociálních problémů jako výsledek jejich nižší sociální kompetence. A dále odsouzení, kteří se v této situaci ocitají ojediněle nebo v období hledání zaměstnání nechtějí z principu využívat podporu státu. Částečně také proto, že určitý zdroj jejich příjmů pochází z práce „na černo“ nebo kriminální činnosti.

2.3.2.3 Dynamický faktor Finance

Graf 5 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Finance Celkového rizika Dynamického faktoru Finance se selháním

DF Finance můžeme zařadit mezi faktory poměrně spolehlivě predikující selhání, a to především v podobě páchání majetkové trestné činnosti. Rizikovost vyplývá převážně z orientace na nelegální příjmy a z neschopnosti hospodařit s finančními prostředky. S nimi se pak pojí nedostatečné legální příjmy. Nízký a nedostatečný příjem je tak často nejvýrazněji se manifestující rizikový faktor osvětlující kriminální chování.

Nejslabší vztah se selháním nacházíme u rizika související s existencí dluhů a závazků. I když jsou dluhy a finanční závazky výrazně znevýhodňující, nepatří tak, jak se mnozí

domnívají, mezi primární příčiny selhání. Odsouzení obvykle nepáchají trestnou činnost proto, aby splatili dluhy.

2.3.2.4 Dynamický faktor Rodina a sociální kontakty

Graf 6 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Rodina a sociální kontakty Celkového rizika Dynamického faktoru Rodina a sociální kontakty se selháním

Rizika DF Rodina a sociální kontakty mají se selháním spíše slabší vztah. Nejsilněji z nich se selháním korelují kontakty s osobami s kriminální minulostí, se kterými vytváří charakteristické sociální subkultury. Téměř vůbec se selháním nekoreluje vliv osob blízkých na páchání trestné činnosti, i když bychom jistě našli sociální skupiny, pro které je takový sociální kontext páchání trestné činnosti typický.

2.3.2.5 Dynamický faktor Vzdělání a výchova

Graf 7 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Vzdělání a výchova Celkového rizika Dynamického faktoru Vzdělání a výchova se selháním

Rizika DF Vzdělání a výchova mají se selháním spíše středně silný vztah. Nejvyšší korelaci nacházíme u rizik hodnotících přítomnost poruch chování v dětství a absolvování institucionální výchovy. Tyto informace jen potvrzují v odborné veřejnosti již všeobecně známá fakta[349].

Nejslabší vztah se selháním naopak nacházíme u přítomnosti kriminální zátěže v rodinném prostředí, která se kriminálním chováním zřejmě manifestuje jen za určitých konstelací a dalších okolností.

[349] BLATNÍKOVÁ, Šárka; NETÍK, Karel. *Predikce vývoje pachatele.* Praha 2008. s. 16.

2.3.2.5 Dynamický faktor Závislosti

Graf 8 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Závislosti Celkového rizika Dynamického faktoru Závislosti se selháním

Rizika DF Závislosti patří obecně k nesilnějším prediktorům opakovaného selhání. Mezi nimi je nejsilnější riziko nepřiměřených výdajů, které potvrzuje kriminogenní potenciál ekonomické stránky zneužívání drog a hazardního hraní. Dalšími jsou potom sociální kontext zneužívání drog a hazardního hraní a závažné dopady zneužívání drog a hazardního hraní, které vnímáme v obecné rovině, a mohou zasahovat prakticky všechny oblasti života odsouzeného.

Nejnižší korelaci se selháním potom nacházíme u rizika dlouhodobé závislosti. Příčinou může být mj. i to, že kriminogenní potenciál tohoto rizika sytí jak závislost na alkoholu, tak na nealkoholových drogách.

2.3.2.5 Dynamický faktor Osobnost a chování

Graf 8 Hodnoty korelací rizik Dynamického faktoru Osobnost a chování Celkového rizika Dynamického faktoru Osobnost a chování se selháním

Rizika DF Osobnost a chování korelují se selháním spíše středně silně. Triáda se selháním nejsilněji korelujících rizik se vztahuje k životnímu stylu odsouzeného. Patří sem vyhledávání rizikových míst a situací, selhávání v běžných životních situacích a nezájem o řádnou práci. I když za nimi můžeme, stejně jako za jinými riziky DF Osobnost a chování, ale i riziky jiných dynamických faktorů, percipovat určité osobnostní charakteristiky. Je zřejmé, že teprve jejich specifickou kombinací se manifestují v kriminogenní podobě.

Nejslaběji se selháním korelují rizika vztahující se k agresivnímu chování. A to jak v brachiální podobě, tak v podobě ostatního agresivního chování. Agresivní chování lze vnímat jako projev jen určité trestné činnosti a nelze ji tedy chápat jako kriminogenní faktor v obecné rovině.

2.3.3 Rozložení vzorku jednotlivých dynamických faktorů

Jak již bylo výše uvedeno, výsledná celková hodnota každého dynamického faktoru je vyjádřena číselně na stupnici 0-10, přičemž hodnota nula znamená, že celkové dynamické riziko daného dynamického faktoru je nízká a hodnota 10, že celkové dynamické riziko daného

dynamického faktoru je velmi vysoká. Výsledná hodnota rizika je zařazena do jedné z níže uvedených kategorií, které hodnoty 0-10 rovnoměrně rozdělují do stupňů:

- Nízké riziko (0-2,5),
- Střední riziko (2,51 – 5,0),
- Vysoké riziko (5,01-7,5) a
- Velmi vysoké riziko (7,51-10).

Kromě vztahu DF se selháním je také zajímavé procentuální rozdělení jednotlivých stupňů rizika, které je uvedeno v Tabulce 2 a znázorněno v grafu 9.

Tabulka 2 Procentuální rozložení dosažených stupňů celkového rizika jednotlivých Dynamických faktorů

Dynamické faktory	Nízké + Střední riziko		Vysoké + Velmi vysoké riziko	
	Neselhali	**Selhali**	**Neselhali**	**Selhali**
Bydlení	79 %	71 %	21 %	29 %
Zaměstnání	48 %	33 %	51 %	67 %
Finance	34 %	19 %	66 %	81 %
Rodina asociální kontakty	70 %	60 %	30 %	40 %
Vzdělání a výchova	75 %	51 %	25 %	49 %
Závislosti	58 %	39 %	42 %	60 %
Osobnost a chování	24 %	13 %	76 %	87 %

Dynamické faktory lze na základě jejich procentuálního rozložení ve stupních rizikovosti rozdělit do tří kategorií.

Do první patří DF Bydlení, DF Vzdělání a výchova a DF Rodina a sociální kontakty, ve kterých většina odsouzených dosahuje hodnot nízkého a středního rizika.

Do druhé skupiny patří DF Zaměstnání a DF Závislosti. Jejich procentuální rozložení mezi kategoriemi nízké a střední riziko a vysoké a velmi vysoké riziko je rozděleno na dvě podobné poloviny.

A do třetí skupiny můžeme zařadit DF Finance a DF Osobnost a chování. V nich dosahuje většina odsouzených hodnot kategorie vysokého a velmi vysokého rizika.

Je zřejmé, že samotné procentuální rozdělení nesouvisí se selháním. Jde čistě o variabilitu, míry rizika v jednotlivých dynamických faktorech, která nám dává informaci o výskytu odsouzených v jednotlivých stupních rizik.

Graf 9 umožňuje ještě další zajímavé interpretace, které jsou již nad rámec tohoto textu, proto je necháváme na čtenáři.

Graf 9 Procentuální rozložení dosažené míry rizika v jednotlivých dynamických faktorech

2.3.4 Vztah Celkového dynamického a Celkového statického rizika a selhání

Grafy 10 a 11 ukazují rozložení neselhávajících a selhávajících odsouzených v jednotlivých stupních Celkového dynamického a Celkového statického rizika.

Jednoznačně ukazují na fakt, že se stoupajícím celkovým rizikem, ať už dynamickým nebo statickým, stoupá počet selhávajících odsouzených, kteří dané hodnoty dosáhli. Ukazuje tedy na schopnost těchto hodnot spolehlivě predikovat selhání v intencích pravděpodobnosti.

Graf 10 Vztah Celkového dynamického rizika a selhání

Graf 11 Vztah Celkového statického rizika a selhání

2.3.5 Položky popisu situace a stavu Dynamických faktorů nejvíce korelujících se selháním

V této kapitole jsou uvedeny popisné položky jednotlivých DF, které mají nejsilnější vztah se selháním. Pro přehlednost jsou uvedeny v tabulce včetně hodnot Cramerova V, kterých dosáhly.

Tabulka 3 Nejsilněji se selháním korelující popisné položky jednotlivých DF

Dynamický faktor	Cramerovo V
Bydlení	
Stabilita bydlení	0,134*
Zaměstnání	
Legální zaměstnání někdy v životě Zaměstnání před nástupem do výkonu trestu	0,186* 0,171*
Finance	
Pravidelná mzda před nástupem do výkonu trestu	0,173*
Rodina a sociální kontakty	
Rodinný stav (mezi selhávajícími je více svobodných a méně ženatých a rozvedených)	0,209
Vzdělání a výchova	
Dosažená úroveň vzdělání	0,181
Závislosti	
Užívání drog Užívání pervitinu Injekční aplikace drog	0,272 0,229 0,298
Osobnost a chování	
Sebepoškozování	0,142

pozn.:* souvislost je záporná

2.3.6 Logistická regrese – vliv Protektivních faktorů na selhání po 18 měsících a skutečná míra selhání

Tabulka 4 Logistická regrese vlivu Protektivních faktorů na selhání

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)	% selh.
Poprvé ve výkonu trestu ne dříve než v 26 letech	-0,82	0,12	0,00	0,44	16
Anamnéza bez pobytu v psychiatrické léčebně či diagnózy, užívání drog a hazardního hraní	-0,56	0,11	0,00	0,57	18
Před nástupem do VT měl po dobu 3 let stabilní zaměstnání	-0,33	0,16	0,04	0,72	14
Pravidelné legální zdroje příjmu	-0,33	0,13	0,01	0,72	18
Vychováván ve stabilním rodinném zázemí	-0,33	0,10	0,00	0,72	23
Nebyl členem žádné závadové skupiny	-0,28	0,09	0,00	0,76	25
Nemá žádné finanční závazky	-0,26	0,17	0,12	0,77	17
Úspěšně dokončil proces vzdělávání	-0,26	0,09	0,01	0,77	23
Krátký nepodmíněný trest (do 1 roku)	0,02	0,09	0,80	1,02	32
Má dlouhodobě stabilní a perspektivní bydlení	0,03	0,10	0,74	1,03	26
Funkční rodinné zázemí	-0,16	0,11	0,14	0,85	24
Existence sociálních vazeb a využitelné opory	-0,12	0,09	0,21	0,89	26
Dále rozvíjel svou odbornost studiem, rekvalifikací	0,09	0,14	0,50	1,10	24
Aktuální psychický stav odsouzeného odpovídá životní situaci	0,29	0,10	0,00	1,34	30
Postoj odsouzeného k jeho TČ je realistický, s přijetím viny	0,15	0,09	0,09	1,17	30

Jak lze vyčíst z tabulky 4, okolnostmi s nejvýraznějším protektivním efektem se ukázaly být přítomnost stabilního zaměstnání po dobu tří let před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody, nepřítomnost finančních závazků, pravidelný legální zdroj příjmu a anamnéza bez pobytu v PN, psychiatrické diagnózy a rizikového užívání drog nebo hraní.

Jestliže tato fakta dáme do souvislosti s informacemi uvedenými výše, můžeme poukázat na složitost situace např. zadluženost, která sama o sobě není silným rizikovým faktorem, ale nepřítomnost finančních závazků působí silně protektivně.

Na tomto příkladu můžeme poukázat na fakt, že ať už lidské vlastnosti, životní okolnosti, nebo situace se jeví být dichotomní, jejich vzájemné vztahy jsou rozhodně složitější.

Závěr

Na závěr uvádíme v bodech validizační studií zjištěná fakta.

- ✓ Většina rizik z oblasti Dynamických faktorů má **signifikantní vztah k selhání.**
- ✓ Zjištěné vztahy jsou **slabé až středně silné**.
- ✓ Relativně **nejvíce koreluje se selháním** celkové riziko v oblasti vzdělání a výchova (V= 0,347). Naopak **nejméně** koreluje selhání s rizikem v oblasti bydlení (V = 0,212).
- ✓ Zjištěné souvislosti poukazují na **význam finančních rizik** pro selhání, a to i nepřímo skrze rizika spojená s finančně náročnými závislostmi (alkohol se selháním nesouvisí, drogy ano).
- ✓ **Stabilita bydlení** je pro selhání relativně podstatnější než kvalita bydlení.
- ✓ **Chybějící pracovní zkušenost** pravděpodobně souvisí se selháním více než dlouhodobá nezaměstnanost.
- ✓ **Nedostatečné hospodaření s financemi** se zdá rizikovější pro selhání než dluhy.
- ✓ Zdá se, že **rodinný stav** je větším rizikem pro selhání než to, zda má HO děti nebo kolik jich má.
- ✓ V oblasti výchovy se potvrzuje vliv raných problémů v dětství na pozdější rizikové chování v rámci porušování zákona.
- ✓ Nesignifikantní se ukázal vliv problémového **užívání alkoholu** a téměř všech s alkoholem souvisejících proměnných.
- ✓ **Tradiční osobnostní faktory,** jako jsou lhaní, agresivita, manipulace, traumatizace, inteligence, se ukazují relativně méně významné než behaviorální faktory.[350]
- ✓

Seznam literatury:

BLATNÍKOVÁ, Šárka; NETÍK, Karel. *Predikce vývoje pachatele.* Praha 2008. s. 16 a 86.

BURIÁNEK, Jiří; PODANÁ, Zuzana; HOMOLOVÁ, Pavla. *Metodika hodnocení odsouzeného Vězeňskou službou ČR pro účely rozhodování soudu o podmíněném propuštění.* Praha: Prosinec, 2016, s. 7- 8, 36 a 124.

[350] BURIÁNEK, Jiří; PODANÁ, Zuzana; HOMOLOVÁ, Pavla. *Metodika hodnocení odsouzeného Vězeňskou službou ČR pro účely rozhodování soudu o podmíněném propuštění.* Praha: Prosinec, 2016, s. 124.

PETRAS, Michal; HŮRKA, Jindřich; DRAHÝ, František. *Manuál SARPO*. VS ČR, leden 2017, s. 15, 18.

Mgr. František Drahý
Vězeňská služba České republiky, Vazební věznice Olomouc
Švermova 2, Olomouc, 779 00

AKTUÁLNE HODNOTENIE RIZIKA SOCIÁLNEHO ZLYHANIA VÄZNENÝCH OSÔB V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY[351]

JOZEF GRIGER, MARTIN LULEI, JAKUB ĽORKO,

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Právnická fakulta Univerzity Komenského

Abstrakt

Predkladaný príspevok prezentuje jeden z výsledkov Referátu aplikovaného penologického výskumu Generálneho riaditeľstva Zboru väzenskej a justičnej stráže. Predmetný príspevok reflektuje časť aktivít realizovaných v prvej fáze výskumného projektu Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania (07/2017 – 12/2018). Predmetom príspevku je analýza a syntéza vedeckých argumentov o možnosti modifikácie súčasne používaného nástroja na hodnotenie rizika sociálneho zlyhania v procese podmienečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody. Cieľom príspevku je okrem iného podporiť a iniciovať diskusiu odborníkov z praxe a akademickej obce o úlohe, obsahu a efektívnosti prípadového manažmentu páchateľov v podmienkach Slovenskej republiky.

Klíčová slova

penológia, väzenská služba, trest odňatia slobody, nástroj na hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti a určenie potrieb páchateľa, prípadový manažment páchateľa, hodnotenie rizika sociálneho zlyhania

Abstract

Presented article is the one of the results of Department of penology research of General Directory of Corps of Prison and Justice Guard. It is the part of activities realised during the first phase of implementation of research project Risk Assessment of Social Failure (07/2017 – 12/2018). The article is oriented on analysis and synthesis of scientific arguments towards modification of contemporarily used risk assessment tool used in the process of conditionally release. The aim of the article is also to support and initiate a practice and also academic

[351] Pre komplexnejšie výsledky prvej fázy výskumného projektu Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania (07/2017 – 12/2018) pozri LULEI, M., ĽORKO, J. *Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania*. Bratislava : Referát penologického výskumu GR ZVJS , 2017, 27 s. [CD-ROM].

discussion about the role, content and efficiency of case management of offenders in Slovakian conditions.

Key words

penology, prison service,prison sentence, risk and needs assessment tool, case management of offenders, risk assessment of social failure

Úvod

Aj keď dôvody sú diskutabilné a vedecké názory sa líšia, aktuálne evidujeme trend znižovania registrovanej kriminality. Za rok 2015 bolo v Slovenskej republike (ďalej len „SR“) spolu 73 163 zistených trestných činov, čo je v porovnaní napr. s rokom 1993 pokles až o 50,01 %. Podľa dostupných dát za roky 2006 – 2014 oscilovali celkové škody spôsobené kriminalitou od najnižšej úrovne 454,2 mil. € v roku 2008 až po najvyššiu 734,9 mil. € v roku 2010.[352] Napriek polemike k metodike výpočtu - pri stanovení hodnoty podielu celkových škôd spôsobených kriminalitou k počtu obyvateľov napr. za rok 2010 je výslednou hodnotou suma 135,21 € (vyčíslenie celkovej škody spôsobenej kriminalitou na 1 obyvateľa za rok 2010). Aritmetický priemer ročných hodnôt podielu páchateľov trestných činov – recidivistov na celkovom počte páchateľov predstavoval v rokoch 2005 – 2015 14,25 % .

Podiel osôb opakovane sa dopúšťajúcich trestnej činnosti a celkové škody spôsobené kriminalitou sú jednými zo základných argumentov pre zvyšovanie efektivity procesu prípadového manažmentu páchateľa. Hlavným cieľom prípadového manažmentu páchateľa je integrovať rôzne formy intervencií vychádzajúcich z komponentov trestnej politiky (a od rôznych poskytovateľov), ktorými páchateľ prechádza, do jedného koherentného systému s cieľom zefektívniť prácu s páchateľom (v neposlednom rade i eliminovať duplicitu intervencií alebo ich diferencie).[353]

Nástroje na hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti a určenie potrieb páchateľa (angl. Risk and Needs Assessment Tools) sú nevyhnutnou súčasťou celkového procesu prípadového manažmentu páchateľa. Tak ako uvádzame, sú súčasťou celkového procesu a nie jeho úplným obsahom. Validita a reliabilita týchto nástrojov patria k prvým „merateľným ukazovateľom“, ktoré majú vysokú výpovednú hodnotu o kvalite a efektivite celkového procesu. Čím vyššia kvalita, resp. prediktívna (riziko) a identifikačná (potreby) sila nástroja,

[352]Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2017.

[353] K tomu bližšie pozri LULEI, M. 2011. *Sociálna práca v trestnej justícii a probácia – CriminalJusticeSocialWork and Probation.* Nitra : UKF, 2011. 136 s. ISBN 978-80-8094-945-7.

tým je potenciálne vyššia kvalita ďalších procesov. Na výsledky nástrojov totiž nadväzujú špecifické intervencie ako i následná evaluácia. Vyhodnoteniu rizík a potrieb páchateľov sa venuje napr. i Odporúčanie Rady Európy Rec(2003)23 Výboru ministrov členským štátom o práci väzenských služieb s väzňami s doživotnými a inými dlhodobými trestami, kde sa v bode 17 uvádza, že *hodnotenie rizík a potrieb by vždy malo byť spojené s manažmentom rizika a potrieb, hodnotiace nástroje by mali zabezpečiť informačný tok smerom k výberu vhodných intervencií alebo k modifikácii už realizovaných intervencií*. Prirodzene, žiadny z prvkov nástroja na hodnotenie rizika a určenie potrieb páchateľa – intervencia – evaluácia by nemal absentovať a každý z nich má svoj nespochybniteľný význam v profesionálnom výkone práce s trestanými osobami (nielen v prostredí väzenstva, ale napr. i v rámci probačných a mediačných úradov).

Význam nástrojov na hodnotenie rizika recidívy trestnej činnosti tak nespočíva „iba" v identifikácii stupňa rizika, ale najmä v následnom prepojení ich výsledku s najefektívnejším druhom, typom a formou intervencie (prislúchajúcej k identifikovanému stupňu rizika). Ak k spojeniu výsledku určenia rizika s intervenciou nedochádza, výsledný efekt je minimálny. Prezident expertného výboru hodnotenia rizika recidívy trestnej činnosti páchateľov vo Švajčiarsku túto kontinuitu vyjadril i metaforicky- *rozdiel v riziku nebezpečenstva leva v prvom prípade prítomného blízko človeka (keď je lev na slobode) a v druhom prípade blízko človeka (keď je lev v klietke) sa nemení. Ak sa totiž s levom nepracuje, ostáva nebezpečný aj v klietke*.[354]

1. Popis a výskyt nástroja v interných normách GR ZVJS a v legislatíve

Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania (ďalej len „HRSZ") je slovenský nástroj vytvorený metodickými pracovníkmi odboru výkonu väzby a výkonu trestu Generálneho riaditeľstva Zboru väzenskej a justičnej stráže (ďalej len „GR ZVJS", resp. ZVJS). Ideovým východiskom jeho obsahu bol kanadský nástroj Level Service Inventory – Revised (ďalej len „LSI – R"), o aplikácii ktorého boli príslušní pracovníci ZVJS oboznámení počas zahraničnej služobnej cesty realizovanej v roku 2004. LSI-R sa aktuálne využíva napr. v Kanade, Austrálii a pod. Nástroj LSI – R je zameraný na identifikáciu rizika recidívy trestnej činnosti ako i potrieb páchateľa (od veku 16 rokov), obsahuje 54 položiek diferencovaných do 10 oblastí, akými sú napr. kriminálna kariéra, zamestnanie, závislosti a pod..[355] Niektoré agentúry zamerané na

[354]LEHNER, D. 2017. *Best practice risk assessment – why we need to abolish labelling?* (PDF document, nepublikované).
[355] K tomu pozri WATKINS, I. 2011. *The Utility of Level of Service Inventory - Revised (LSI-R) AssessmentsWithin NSW CorrectionalEnvironments.* CorporateResearch, Evaluation&Statistics, CorrectiveServices NSW, 2011, 8 p.

tvorbu hodnotiacich nástrojov uvádzajú ako čas na administráciu nástroja LSI - R max. 45 minút.[356] Slovenský nástroj HRSZ obsahuje celkovo 13 nasledovných uzatvorených položiek s max. 4 možnosťami pre hodnotiteľa (rozpätie a – d):

1. počet zmien pobytu (trvalého aj prechodného) za posledný rok pred výkonom trestu odňatia slobody,
2. dĺžka zamestnania pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody,
3. identifikované závislosti, užívanie alkoholu alebo drog,
4. postoj odsúdeného k výkonu trestu odňatia slobody,
5. vek,
6. pohlavie,
7. odsúdenia (všetky - podmienečné aj nepodmienečné),
8. informácie o aktuálnom odsúdení (závažnosť trestnej činnosti),
9. kvalita výchovného prostredia v detstve do 15 rokov,
10. finančná situácia rok pred nástupom do výkonu trestu odňatia slobody,
11. emocionálna stabilita,
12. mentálna úroveň, poruchy osobnosti, nariadená psychiatrická a sexuologická liečba (vrátane ambulantnej),
13. dosiahnuté vzdelanie.

Odpovede pri jednotlivých položkách sú skórované hodnotiteľom na základe zaznamenaných odpovedí bodovými hodnotami 0 – 3, pričom súhrnné skóre stanovuje nízke, stredné alebo vysoké riziko sociálneho zlyhania. Na základe miery určeného rizika sociálneho zlyhania sa následne stanovuje úroveň resocializačnej prognózy do troch stupňov (priaznivá, menej priaznivá a nepriaznivá). Súčasťou HRSZ je stručná inštruktáž obsahujúca informácie s označením poznámky, frekvencia vypĺňania dotazníka a osoba vypĺňajúca dotazník. HRSZ sa využíva na národnej úrovni celoplošne vo všetkých väzenských zariadeniach.

Relevantnými dokumentmi, v ktorých sa vyskytujú/vyskytovali textácie o HRSZ sú napr. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, RGR č. 86/2009[357], Rozkaz ministra

[356]MHS. 2017. *The most widelyused and widelyresearched risk/needassessment in theworld.* [online]Dostupné na: https://www.mhs.com/MHS-Publicsafety?prodname=lsi-r /[cit. 25.01.2017].

[357]RGR č. 86 z roku 2009 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými, ktorého prílohou č. 7 bol nástroj (dotazník) HRZS. Uvedená norma bola platná od 1.1. 2010 do 15.8. 2012. Dotazník obsahoval 15 otázok, v porovnaní s aktuálne využívaným s 13 otázkami, navyše boli položky:

spravodlivosti SR č. 9/2016 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými v znení neskorších predpisov, RGR č. 66/2015 o sociálnej práci vo výkone väzby a výkone trestu odňatia slobody v znení RGR č. 22/2016 a i. Zároveň je nepriama zmienka o resocializačnej prognóze i v § 66 ods. 1 zákona č. 300/2006 Trestného zákona v znení neskorších predpisov, kde sa uvádza, že *okrem formálnych podmienok na podmienečné prepustenie musí odsúdený spĺňať aj dve materiálne, a to : výkon trestu (či sa plní účel) ako i očakávanie, že po prepustení z výkonu trestu bude viesť tzv. riadny život (resocializačná prognóza)*.[358]

2. Analýza aktuálneho stavu využívania nástroja (proces, stav a spôsob použitia)

Resocializačná prognóza je súčasťou hodnotenia na preukázanie plnenia podmienok na podmienečné prepustenie odsúdeného, ktoré spracúva ústav na výkon trestu odňatia slobody, a to od 1. januára 2006. Týmto dňom nadobudla účinnosť vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody. Podľa § 65 ods. 1 tejto vyhlášky na preukázanie plnenia podmienok na podmienečné prepustenie odsúdeného podľa osobitného predpisu vypracúva ústav hodnotenie. Hodnotenie vyžiadané súdom k návrhu na podmienečné prepustenie odsúdeného obsahuje okrem osobných údajov aj údaje uvedené v rozsudku súdu a údaje preukazujúce stav plnenia podmienok na podmienečné prepustenie, najmä:

a) *hodnotenie správania odsúdeného vo výkone väzby a výkone trestu*,

b) *aktivitu odsúdeného a plnenie programu zaobchádzania*,

c) *resocializačnú prognózu*.

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, doplnila vyššie uvedený stav o pomenovanie prognostického nástroja, ktorý sa mal pri hodnotení použiť. Od 1. januára 2009 sa tak v súlade s ustanovením

---

- priateľstvá a sociálna situácia pred výkonom trestu (ďalej len „výkonom trestu“) (0 – nemá problémy s priateľmi a vrstovníkmi, 1 – má problémy, keď je v styku s určitými ľuďmi, 2 – stretáva sa prevažne s rizikovou skupinou),

- oblasť zamestnanie bola v dvoch otázkach: percentuálne vyjadrenie dĺžky zamestnania za posledný rok pred VT (0 – viac ako 40 %; 1 – menej ako 40 %); zamestnanie pred VT (0 – pravidelné zamestnanie, 1 – občasné zamestnanie, brigády, 2 – dlhodobá nezamestnanosť).RGR bol následne upravený RGR č. 33 v roku 2012 a HRSZ bola prílohou č. 9, platná od 15.8. 2012 do 19.5. 2014. V tomto RGR bol dotazník HRSZ upravený, a to do takej podoby, v akej sa používa aktuálne. RGR o zaobchádzaní bol upravený v roku 2014 pod číslom 23, HRZS bolo prílohou č. 7 (bez zmien) a norma bola platná od 20.5. 2014 do 31.12. 2015. Od 1.1.2016 zaobchádzanie upravuje RMS č.16 z roku 2015 a nezmenené HRSZ je prílohou č. 9. Táto RMS bola menená a doplnená RMS č. 9/2016.

[358] K tomu pozri BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J., a kol. 2010. *Trestný zákon*. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, 1106 s.

§ 64 ods. 1 písmeno c) tejto vyhlášky resocializačná prognóza hodnotí podľa výsledkov hodnotenia rizika sociálneho zlyhania. Jednotná metodika hodnotenia rizika sociálneho zlyhania – určenie prognostického nástroja – bola v ZVJS zavedená RGR č. 86/2009 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými. Určený prognostický nástroj sa s menšími úpravami využíva dodnes.

Dotazník sa vypĺňa podľa § 64 ods. 1 písm. c) vyhlášky Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov v rámci spracovania hodnotenia odsúdeného k návrhu na podmienečné prepustenie a podľa § 65 ods. 1 uvádzanej vyhlášky pri spracovaní hodnotenia odsúdeného na účely rozhodovania v konaní o milosť, o upustenie od výkonu zvyšku trestu, zmene spôsobu výkonu trestu a ukončení výkonu trestu. Platnosť hodnotenia rizika sociálneho zlyhania je najviac 6 mesiacov od spracovania ostatného hodnotenia v prípade, ak počas uvedenej doby nedošlo k zmene v niektorej zo sledovaných oblastí.

Dotazník vypĺňa sociálny pracovník v spolupráci s pedagógom, pričom vybrané položky (napr. otázky č. 11 a 12) sa odporúča konzultovať so psychológom. Pri spracovaní dotazníka sa využívajú poznatky z rozsudku, z psychologického vyšetrenia, z rozhovoru a osobného poznania odsúdeného, ako aj záznamov v dokumentácii o odsúdenom.

3. Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania v procese podmienečného prepustenia

3.1. Podanie žiadosti o podmienečné prepustenie – odsúdený

Podanie žiadosti vo veci konania o podmienečné prepustenie (ďalej len „PP“) sa musí realizovať v súlade so znením § 415 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej iba „Trestný poriadok“), kde je uvedené:

„*O podmienečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody rozhoduje súd na návrh prokurátora, riaditeľa ústavu na výkon väzby alebo riaditeľa ústavu na výkon trestu odňatia slobody, v ktorom sa trest vykonáva, záujmového združenia občanov alebo na návrh odsúdeného na verejnom zasadnutí. Ak bol návrh odsúdeného o podmienečné prepustenie zamietnutý, môže ho odsúdený opakovať až po uplynutí jedného roka od zamietnutia okrem prípadu, že návrh bol zamietnutý len preto, že ho odsúdený podal predčasne*“.[359]

[359] K tomu viac pozri ČENTÉŠ, J. et al. 2016. *Trestné právo procesné*. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2016, s. 338-339.

V praxi dominuje najmä podávanie žiadosti na návrh odsúdeného, ktoré si odsúdený podáva na príslušnom okresnom súde písomnou formou prostredníctvom pošty. Okresný súd si následne vyžiada hodnotenie odsúdeného od ústavu, kde je odsúdený umiestnený. V praxi nastávajú situácie, kedy na verejnom zasadnutí pri rozhodovaní súdu o PP, sudca alebo prokurátor odsúdenému neformálne navrhne, aby vzal svoju žiadosť späť, resp. „stiahol“, nakoľko jeho súčasné hodnotenie na PP nie je priaznivé, odporúča sa mu, aby „si vylepšil“ hodnotenie, získal napr. disciplinárnu odmenu a žiadosť si podal opakovane o pár mesiacov.

Na druhej strane sťahovanie žiadosti možno považovať za špekulatívne zo strany odsúdených a administratívne náročné pre pedagógov alebo sociálnych pracovníkov, či psychológov ZVJS (odsúdený podáva žiadosť opakovane a s krátkym časovým odstupom, opäť je potrebné vypracovať nové hodnotenie na PP, v niektorých prípadoch i aktualizovať HRSZ. Odsúdení „sťahujú“ svoje žiadosti aj podľa toho, ktorý sudca/-kyňa má pojednávať, v praxi sú časté vyjadrenia typu „tento sudca púšťa domov, dám sa prejednať, tento nepúšťa, je prísnejší, tak žiadosť sťahujem“ a pod.).

3.2. Posúdenie žiadosti o podmienečnom prepustení

Podľa § 62 Zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej iba „zákon“): „*Ústav spracováva hodnotenie odsúdeného ku konaniu o podmienečnom prepustení, zmene spôsobu výkonu trestu, premene zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia, určeniu spoločného výkonu postupne uložených trestov, rozhodovaniu v konaní o milosť a o upustení od výkonu zvyšku trestu*“. Hodnotenie odsúdeného pre potreby konania o podmienečnom prepustení sa vypracúva v zmysle § 64 Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov.

V prípade, že návrh na podmienečné prepustenie podáva riaditeľ ústavu, v ktorom odsúdený vykonáva trest odňatia slobody alebo odsúdený prostredníctvom ústavu, podľa znenia § 64 ods. 3 predmetnej vyhlášky sa návrh odošle na príslušný okresný súd aj s hodnotením odsúdeného spracovaným podľa § 64 ods. 2 predmetnej vyhlášky.

3.3. Vypracovanie HRSZ

Súčasťou hodnotenia odsúdeného je aj vypracovanie hodnotenia rizika sociálneho zlyhania. Po doručení súdneho dožiadania na vypracovanie posudku o odsúdenom sociálny pracovník z príslušného ústavu spracuje hodnotenie rizika sociálneho zlyhania. Väčšina

sociálnych pracovníkov v ústavoch spracúva HRSZ už pri vstupnom pohovore zameranom na sociálnu diagnostiku odsúdeného počas jeho pobytu na nástupnom oddiele, aj keď im to taxatívne neukladá žiadna interná norma. Keďže pre potreby sociálnej diagnostiky si zisťujú a čiastočne overujú potrebné údaje o odsúdenom, určiť riziko sociálneho zlyhania je v tejto fáze jednoduchšie. Ak si odsúdený podá žiadosť o podmienečné prepustenie do 6 mesiacov, hodnotenie rizika sociálneho zlyhania je platné a nie je potrebné vypracovávať ho opakovane. V prípade, že sa hodnotenie rizika sociálneho zlyhania vypracováva po tomto termíne, jeho závery a bodové hodnotenie sa iba modifikujú, nakoľko väčšina údajov o odsúdenom ostáva nemenná.

Pri súčasnom stave nástroja na určovanie rizika sociálneho zlyhania sú položkami, ktoré sa môžu zmeniť počas výkonu trestu napr. postoj odsúdeného k výkonu trestu odňatia slobody (otázka č. 4) a vek (otázka č. 5). Možnosti zmeny vykazujú aj otázky č. 12 (mentálna úroveň, poruchy osobnosti, nariadená psychiatrická a sexuologická liečba) v prípade, že odsúdenému bola počas prebiehajúceho výkonu trestu odňatia slobody nariadená psychiatrická alebo sexuologická liečba ako i č. 13 (dosiahnuté vzdelanie), pokiaľ odsúdený počas výkonu trestu odňatia slobody ukončil akreditované stredoškolské vzdelanie. Dynamickým faktorom je i emocionálna stabilita (otázka č.11), ktorá je konkretizovaná napr. vážnymi emocionálnymi problémami počas výkonu trestu odňatia slobody, emocionálnou instabilitou, výbušnosťou, výskytom konfliktov (napr. automutilácia počas výkonu trestu, disciplinárne tresty a pod.)

Ak si sociálny pracovník pri spracovávaní hodnotenia nie je istý jeho procesom a výsledkom, môže sa obrátiť na príslušného pedagóga, v ktorého kolektíve je odsúdený (napr. v otázke č. 4 - postoj odsúdeného k výkonu trestu odňatia slobody) a na psychológa pri posúdení emocionálnej stability odsúdeného počas výkonu trestu odňatia slobody (otázka č. 11).

3.4. Odovzdanie HRSZ

Vypracované hodnotenie rizika sociálneho zlyhania podpisuje sociálny pracovník a v troch vyhotoveniach (v niektorých prípadoch môže byť požadovaných aj viac vyhotovení) ho prikladá k hodnoteniu odsúdeného pre konanie o podmienečnom prepustení. Formálna úprava HRSZ je po vložení potrebných údajov do tabuľky v aplikácii VVVT[360] automaticky prevedená do formátu pre tlač.

[360]Interná aplikácia ZVJS.

Lehota HRSZ je totožná s lehotou odovzdania celkového hodnotenia odsúdeného na príslušný okresný súd. Podľa §64 ods. 3 Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisovsa návrh odsúdeného na podmienečné prepustenie, ktorý podal prostredníctvom ústavu odošle príslušnému súdu aj s hodnotením do desať dní po jeho podaní. V prípade, že si odsúdený podá žiadosť o podmienečné prepustenie na príslušný súd sám, termín dodania hodnotenia si určuje súd.

3.5. Rozhodnutie o PP

Súdne konanie vo veci PP je ustanovené v §415 až § 417 Trestného poriadku. O podmienečnom prepustení odsúdeného rozhoduje na verejnom zasadnutí príslušný okresný súd, v obvode ktorého odsúdený vykonáva trest odňatia slobody. Súd pri svojom rozhodovaní prihliada aj na hodnotenie správania odsúdeného počas výkonu trestu odňatia slobody, ktoré vypracováva ústav a súčasťou ktorého je aj hodnotenie rizika sociálneho zlyhania. O návrhu rozhodne súd najneskôr do 60 dní od jeho doručenia.[361]

Proces žiadosti o PP, súčasťou ktorého je i HRSZ, je graficky zobrazený v obrázku 1.

[361]K tomu viac pozri napr. ČENTÉŠ, J. et al, 2016. *Trestné právo procesné*. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2016, s. 338-339.

Obrázok 1 - HRSZ v procese žiadosti o PP

4. Názory odborníkov z praxe na vybrané aspekty hodnotenia rizika sociálneho zlyhania v kontexte zboru väzenskej a justičnej stráže – prieskumná sonda

Názory odborníkov z praxe sú cennou výskumnou matériou, a to hlavne z dôvodu, že prezentujú priame prepojenie s praxou, resp. s osobami, ktoré vykonávajú hodnotenie a sú s týmto procesom takmer v každodennom kontakte v rámci svojej práce v ústavoch ZVJS. Nasledujúce subkapitoly obsahujú cieľ, metódy, typ výberu súboru a interpretáciu a analýzu parciálnych výskumných zistení.

4.1 Cieľ, metódy, typ výberu súboru

Hlavným cieľom prieskumnej sondy bolo zistiť názory odborníkov z praxe pôsobiacich v ústavoch ZVJS na vybrané aspekty aktuálne využívaného nástroja (dotazník HRSZ - Hodnotenia rizika sociálneho zlyhania-príloha č. 9 k RMS č. 16/2015). Medzi vybrané aspekty zaraďujeme, napr. zistenie priemernej ročnej početnosti vypracovaných hodnotení jedným

hodnotiteľom, hodnotenie kvality nástroja odborníkmi z praxe – zrozumiteľnosť a jednotná interpretácia textácií položiek nástroja, zistenie návrhov na doplnenie iných rizikových faktorov zo strany hodnotiteľov a pod. Riešiteľský kolektív výskumného projektu vytvoril v časovom období 04/2017 – 06/2017 dotazník, ktorého súčasťou bol i predvýskum realizovaný v termíne 20.06. – 29.06. 2017. Dotazník obsahoval sprievodný text, 14 položiek a bol administrovaný elektronicky (mailom) v 06/2017 do 18 ústavov ZVJS osobám, ktoré participujú na hodnotení rizika sociálneho zlyhania (spravidla sociálni pracovníci, pedagógovia). Typ výberu súboru bol zámerný s celkovým počtom 43respondentov a návratnosť dotazníka bola 65,12 % (N=28).

4.2 Vybrané zistenia, interpretácia a analýza

Prieskumný súbor (N=28) tvorili zamestnanci ZVJS, ktorí s HRZS aktívne pracujú vo svojej praxi. 67,86 % respondentov bolo v čase realizácie prieskumu na pracovnej pozícii sociálneho pracovníka/-čky a 32,14 % boli pedagógovia/-čky (Graf 1). Proporcionálne v najväčšom rozsahu (až 75,00 %) bola vo vzťahu k dĺžke praxe v ZVJS zastúpená skupina s praxou od 3 do 15 rokov (skupina s praxou 0 – 1 rok bola zastúpená iba 10,71 %) (Tabuľka 1). Zároveň možno konštatovať, že prieskumný súbor obsahuje dáta zo skupiny respondentov (67,86 %), ktorí realizovali HRSZ s počtom odsúdených v rozptyle od 301 a 1201 a viac (Tabuľka 2). Napriek tomu, že ide o prieskumnú sondu, vyššie uvedené „tvrdé“ dáta prezentujú vyjadrenia najmä odborníkov s praxou dlhšou ako 3 roky a s min. počtom uskutočnených HRSZ 301 a viac.

Graf 1 Pracovné pozície

Odborní pracovníci na uvedených pracovných pozíciách zabezpečujú výkon penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými, a zároveň i hodnotenie rizika sociálneho zlyhania. Hlavnou úlohou oboch profesií je pracovať s odsúdenými s cieľom naplnenia účelu trestu odňatia slobody, samozrejmým je rozdiel v odlišných metódach, formách a prostriedkoch, ktoré tieto profesie na naplnenie účelu využívajú.

Tabuľka 1 – Dĺžka praxe respondentov

dĺžka praxe v ZVJS	n	%
0 – 1 rok	3	10,71
viac ako 1 rok – 3 roky	0	0,00
viac ako 3 roky – 6 rokov	3	10,71
viac ako 6 rokov – 10 rokov	13	46,43
viac ako 10 rokov – 15 rokov	5	17,86
viac ako 15 rokov – 22 rokov	3	10,71
22 rokov a viac	1	3,58
SPOLU	28	100,00

Tabuľka 2 – Praktická skúsenosť respondentov s HRSZ

počet odsúdených, ktorým realizovali respondenti HRZS	n	%
0 - 300	9	32,14
301 - 600	6	21,43
601 - 900	1	3,58
901 - 1200	3	10,71
1201 a viac	9	32,14
SPOLU	28	100,00

Najväčšia skupina respondentov prieskumného súboru (32,14 %, n=9) realizovala za 12 mesiacov (bez ohľadu na kalendárny rok) HRSZ v priemere 0 - 100 krát. Rozptyl je však rozsiahly, pretože druhá najväčšia skupina (28,57 %, n=8) realizovala za 12 mesiacov HRSZ v priemere 401 a viackrát. Po priradení číselných znakov ku každej z položiek mali stredové hodnoty nasledovné vyjadrenie: medián 201 – 300 (číselný znak 3) a modus 0 – 100 (číselný znak 1). Dôvody rozptylu môžu byť rôzne, a to cez kapacitné „nastavenie“ výkonu v rámci HRSZ na daného pracovníka až po množstvo odsúdených osôb, ktorým sa HRSZ realizuje.

Tabuľka 3 – Početnosti realizovaných HRSZ za časové obdobie 12 mesiacov

priemerný odhadovaný počet odsúdených za 12 mesiacov	n	%
0 - 100	9	32,14
101 - 200	3	10,71
201 - 300	6	21,43
301 - 400	2	7,14
401 a viac	8	28,57
SPOLU	**28**	**100,00**

Na zistenie toho, koľko času potrebuje odborný pracovník pri vypracovávaní HRSZ 1 osoby, resp. 1 odsúdeného bola vytvorená položka č. 5 v dotazníku, ktorá obsahovala aj textáciu (vloženú do položky na základe výstupov z predvýskumu), že čas obsahuje rôzne druhy práce, a to od „spracovania diagnostického pohovoru na nástupnom oddiele, štúdie a zapracovávania

výsledkov psychologického vyšetrenia a pod.“. Zo zistení vyplýva, že najviac respondentov (92,86 %) trávi hodnotením HRSZ jedného odsúdeného 0 - 2 hodiny. Odpoveď 0 – 1 hodinu označilo 19 respondentov (67,86 %) a odpoveď viac ako 1 hodinu – 2 hodiny označilo 7 respondentov (25,00 %).

V položke č. 6 respondenti známkovali (rovnakými známkami ako vo vzdelávacom systéme) ako HRSZ odhaduje budúcu prognózu recidívy trestnej činnosti odsúdeného/nej. Známkou teda hodnotili nie obsah nástroja, či náročnosť jeho vypĺňania alebo administrácie, ale kvalitu „odhadu“ opakovaného páchania trestnej činnosti posudzovaného, resp. vyhodnocovaného odsúdeného/-ej. Najväčší počet respondentov (64,29 %, n=18) uviedol, resp. hodnotil odhad budúcej prognózy recidívy trestnej činnosti prostredníctvom HRSZ známkou 3.

Na výzvu k uvedeniu faktorov, ktoré majú podľa respondentov výrazný vplyv na recidívu trestnej činnosti a nie sú obsahom HRSZ, reagovalo vyplnením príslušnej položky 50,00 % (n=14) respondentov. Niektoré textácie jedného respondenta obsahovali viac ako 1 faktor. Odpovede boli diferencované do 7 základných (najfrekventovanejších) nasledovných kategórií:

- početnosť recidív trestnej činnosti a časové obdobie bez trestnej činnosti,
- účelové správanie odsúdeného pri tvorbe HRSZ (nepravdivé zavádzajúce vyjadrenia a ich overiteľnosť),
- rodinné a širšie sociálne prostredie odsúdeného,
- orientácia na faktory, týkajúce sa viac prítomnosti a budúcnosti ako minulosti,
- procesné postupy,
- závislosti,
- zamestnateľnosť.

So situáciou, že odsúdený mal na základe HRSZ vyhodnotenú resocializačnú prognózu ako priaznivú, resp. riziko sociálneho zlyhania nízke, bol následne podmienečne prepustený a do 1 roka po podmienečnom prepustení z výkonu trestu opäť nastúpil do výkonu trestu v zariadení sa stretlo vo svojej praxi až 50 % (n=14) respondentov.

Inštrukcia pri otázke č. 9 („Aktuálne HRSZ (príloha č. 9 k RMS č. 16/2015) obsahuje celkovo 13 položiek. V nižšie uvedenej tabuľke je poradové číslo položky a jej písmeno. Ku každému z uvedených poradových čísiel položiek a písmenu HRSZ označte X jednu z možností odpovedí zodpovedajúcu Vášmu názoru“) boli uvedené dve možnosti: možnosť 1 - výklad tohto textu je úplne jednoznačný (možnosť, že ho iný hodnotiteľ bude interpretovať iným spôsobom ako ja je minimálna), možnosť 2 - výklad tohto textu je sporný (je tu možnosť, že ho iný hodnotiteľ bude interpretovať iným spôsobom ako ja). Na základe zistení možno konštatovať,

že z uvedených položiek HRSZ bolo 7 takých, ktoré polovica alebo viac ako polovica respondentov prieskumného súboru označila za sporné (možnosť 2).

Súčasťou HRSZ sú poznámky obsahujúce inštruktáž. Položka č. 11 v dotazníku zisťovala, či poznámky k vypĺňaniu HRSZ, ktoré sú súčasťou nástroja sú pre používateľov zrozumiteľné. S uvedeným výrokom súhlasilo 19 respondentov (67,86 %). Za najväčší problém HRSZ považujú respondenti prieskumného súboru potenciálne uvádzanie nepravdivých informácií odsúdeným (n=20) a možnosť overenia informácií uvedených odsúdeným na účely HRSZ (n=20).

V rámci distribuovaného nástroja mali respondenti možnosť vyjadriť akékoľvek pripomienky, návrhy na zmeny a komentáre. Túto možnosť využilo s uvedením textácie 7 respondentov.

Záver

Predkladaný príspevok prezentuje parciálne výsledky výskumného projektu Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania, ktorého riešením je poverený Referát aplikovaného penologického výskumu GR ZVJS. Príspevok sumarizuje, analyzuje a uvádza časti výstupov vedúce k reálnym zmenám v praxi – k potenciálnej modifikácii aktuálne využívaného nástroja.

Vykonaním prieskumnej sondy boli zistené názory odborníkov z praxe pôsobiacich v ústavoch ZVJS, ktoré poukazujú na viaceré problematické aspekty nástroja HRSZ. Skutočnosť, že samotní odborníci z praxe aplikujúci predmetný nástroj HRSZ poukazujú na jeho nedostatky ďalej podmieňuje potrebu jeho modifikovania a zefektívnenia.

Autori vyjadrujú skromné presvedčenie, že už prvé výsledky práce Referátu aplikovaného penologického výskumu GR ZVJS a výskumného projektu oslovia odbornú verejnosť a podporia diskusie o význame, obsahu a efektivite prípadového manažmentu páchateľa v Slovenskej republike.

Zoznam literatúry:

BURDA, E., ČENTÉŠ, J., KOLESÁR, J., ZÁHORA, J., a kol. 2010. *Trestný zákon*. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, 1106 s., ISBN 978-80-7400-324-0.

ČENTÉŠ, J. et al. 2016. *Trestné právo procesné*. Osobitná časť. Šamorín : Heuréka, 2016, 496 s., ISBN 978-80-8173-021-4.

LEHNER, D. 2017. *Best practice risk assessment – why we need to abolish labelling?* (PDF document, nepublikované).

LULEI, M. 2011. *Sociálna práca v trestnej justícii a probácia – CriminalJusticeSocialWork and Probation.* Nitra : UKF, 2011. 136 s. ISBN 978-80-8094-945-7.

LULEI, M., ĽORKO, J. *Hodnotenie rizika sociálneho zlyhania*. Bratislava : Referát penologického výskumu GR ZVJS , 2017, 27 s. [CD-ROM]. ISBN 978-80-972856-0-9.

MHS. 2017. *The most widelyused and widelyresearched risk/needassessment in theworld.* Dostupné online: https://www.mhs.com/MHS-Publicsafety?prodname=lsi-r /[13-12-2017]

WATKINS, I. 2011. *The Utility of Level of Service Inventory - Revised (LSI-R) AssessmentsWithin NSW CorrectionalEnvironments.* CorporateResearch, Evaluation&Statistics, CorrectiveServices NSW, 2011, 8 p.

Príspevok je financovaný z prostriedkov projektu VEGA 1/0542/17 – „Hodnotenie implementácie a budúceho vývoja sankčného mechanizmu po 10 rokoch účinnosti trestných kódexov v SR“.

JUDr. Jozef Griger
Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže
Šagátova 1, 821 08 Bratislava
jozef.griger@zvjs.sk

PhDr. Martin Lulei, PhD.
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského,
Centrum výskumu sociálnej práce a liečebnej pedagogiky
Šoltésovej 4, 813 34 Bratislava
lulei@fedu.uniba.sk
martin.lulei@gmail.com
JUDr. Jakub Ľorko, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Šafárikovo nám. č. 6, 810 00 Bratislava
jakub.lorko@flaw.uniba.sk

VĚZEŇSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1965–1992

KRISTÝNA BUŠKOVÁ, MICHAL LOUČ, KLÁRA PINEROVÁ

Ústav pro studium totalitních režimů

Abstrakt

Československé vězeňství prošlo během druhé poloviny dvacátého století hlubokými proměnami. Předkládaný článek zhodnocuje dosavadní literaturu k historii vězeňského sytému v období tzv. normalizace a ukazuje, že daným tématem se zabývalo jen několik autorů, kteří se doposud věnovali jen dílčím tématům. Druhá část příspěvku představuje interdisciplinární projekt *Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992*, řešený na Ústavu pro studium totalitních režimů, a přibližuje jeho základní metodologická východiska včetně konceptů master narative a individuální narativ.

Klíčová slova

Vězeňství; české země; master narativ; individuální narativ

Abstract

The Czechoslovak prison system underwent serious changes to its functioning over the course of the 20th century. This article reviews literature on the history of the prison system in the period of so called "normalization" and shows that so far only a handful of authors focused on this topic. Those who did narrowed their research down to individual aspects of this vast topic and the rest remains unexplored. The literature review is followed by an introduction to the interdisciplinary project *Transformations of the Prison System in Czech Lands in the Years 1965–1992*. The project takes place at the Institute for the Study of Totalitarian Regimes and its aim is to at least partly fill in the remaining gap in the study of Czechoslovak prison system. In this article, the project's methodology is introduced. In particular two methodological concepts of master narrative and individual narrative are introduced and discussed.

Key words

Prison system; Czech lands, master narrative; individual narrative

Úvod

Československé vězeňství prošlo během druhé poloviny dvacátého století hlubokými proměnami. Na konci padesátých let nastal odklon od třídního pojetí trestu a postupně začaly být využívány poznatky z oblasti penologie. V období šedesátých let byl ve vězeňství kladen větší důraz na sebereflexi, profesionalizaci a humanizaci, avšak tento příznivý vývoj byl zvrácen v období tzv. normalizace, kdy byly v letech 1972–1973 a především po roce 1977 postupně zostřovány podmínky pro politické vězně. K dalším změnám došlo až po roce 1989, kdy byla přijata nová koncepce vězeňství, která znamenala fundamentální proměnu resortu na základě humanitních tradic.

1. Dosavadní výzkum

Přestože po pádu komunismu byla velká pozornost věnována výzkumu jeho zločinů a represivního aparátu, vězeňstvím v období tzv. normalizace se dosud zabývala jen hrstka badatelů. Jejich práce jsou navíc převážně dílčími příspěvky, které zdaleka nepostihují vývoj vězeňského systému v daném období v celé šíři. Je ale patrné, že zájem o toto téma v posledních letech narůstá. Upozornit můžeme především na produkci pracovníků Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR a časopis *Historická penologie*, ve kterém se již několik let objevují odborné statě popisující historii českého a československého vězeňství.

Doposud vydané studie se zaměřují převážně na čtyři hlavní témata. Nejvýznamnější část publikací se zabývá politickými vězni, jejich osudy a životem za mřížemi. Tomáš Bursík se ve své studii věnuje tématům trestního aparátu se stručnými poznatky o postavení politických vězňů.[362] Společně s Petrem Blažkem dále připravil edici dokumentů represivního aparátu a ukázky vězeňských svodek ve vztahu k politickým vězňům.[363] Prokop Tomek se naopak zaměřil na agenturní činnost ve vězeňských zařízeních.[364] Nelze opomenout, že normalizační vězeňství bylo částečně reflektováno již před rokem 1989, a to zejména v materiálech a

[362] BURSÍK, Tomáš. Političtí vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969–1989. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*. 2007, č. 5, s. 137–153.
[363] BLAŽEK, Petr, BURSÍK, Tomáš. *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010.
[364] TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000.

dokumentech Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných[365] a Charty 77[366]. Podmínky v československém vězeňství rovněž dlouhodobě sledovaly zahraniční lidskoprávní organizace, mezi nimi Amnesty International a Human Rights Watch.[367] Po roce 1989 byly publikovány další mnohé práce tematizující vězeňské zážitky (některé z nich již dříve šířené v samizdatových či exilových vydáních), ať už šlo o prozaické texty či edice korespondence politických vězňů.[368] Pojednání o normalizační vězeňské zkušenosti bývá rovněž součástí rozličných biografických a historických textů o aktérech tohoto historického období, zejména o Václavu Havlovi.[369] V této souvislosti je potřeba připomenout také výzkumné projekty vedené metodou oral history, v rámci nichž byly zaznamenány rozhovory s bývalými politickými vězni a vězeňkyněmi.[370]

Druhá část publikací se zabývá historií jednotlivých věznic a nejčastěji se na nich podílejí pracovníci Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR (Aleš Kýr, Alena Kafková). Tyto knihy většinou vznikaly z popudu zástupců jednotlivých vězeňských zařízení, které vedl záměr mapovat historii věznice, v níž působili. Bylo tak vydáno několik knih a studií věnovaných historii věznice Valdice,[371] v roce 2008 vyšla kniha s bohatou fotografickou

---

[365] BLAŽEK, Petr, PAŽOUT, Jaroslav. *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů.* Praha: Pulchra, 2008; PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu*. Praha: Libri prohibiti, 2007–2009; TÝŽ (ed.). *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů.* Praha: Academia, 2014.

[366] GRUNTORÁD, Jiří (ed.). *Informace o Chartě 77 1978–1990. Článková bibliografie.* Brno – Praha: Doplněk – Libri prohibiti, 1998; GRUNTORÁD, Jiří, UHL, Petr (eds.). *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. Praha: Orbis, 1990; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka. *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

[367] Kromě každoročních přehledových zpráv či urgencí přinášel tento monitoring i podrobnější tematické brožury: *Amnesty International Briefing: Czechoslovakia. March 1977* či SCHWARTZ, Herman, SCHWARTZ, Mary C. *Prison Conditions in Czechoslovakia*. Washington: Human Rights Watch, 1989.

[368] Např. BATTĚK, Rudolf. *Jako Červenej Karkulák. Dopisy z vězení*. Praha: Gallery, 2002; BENDA, Václav, BENDOVÁ, Kamila, *Dopisy přes mříže*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007; HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*. Brno: Atlantis, 1990; JIROUS, Ivan Martin. *Magorovy dopisy*. Praha: Torst, 2005; PLOGSTEDTOVÁ, Sibylle. *V síti dějin. Zatčena v Praze po roce 1968*. Brno: Doplněk, 2002; ŠAVRDA, Jaromír. *Vězeň č. 1260.* Praha: Pulchra, 2009; UHL, Petr, PAVELKA, Zdenko. *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha: Torst, 2013.

[369] HRON, Jan (ed.). *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968–1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2015; ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel*. Praha: Argo, 2014; PALEČEK, Lukáš. Havel na Borech. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 1–14.

[370] Například rozhovory z projektů *Lidé Charty 77* (JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003) a *Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview* (VANĚK, Miroslav, URBÁŠEK, Pavel (eds.). *Vítězové? Poražení? Životopisná interview. Díl 1. Disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2005; VANĚK, Miroslav (ed.). *Mocní? A bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2006), jež jsou archivovány ve sbírce rozhovorů Centra orální historie AV ČR. Dosud nezveřejněné rozhovory nahrávané pro projekt Pavly Frýdlové *Paměť žen* jsou uloženy v Knihovně a informačním centru Gender Studies. Nadto pamětnický portál *Paměť národa* aktuálně eviduje 58 příběhů v kategorii poličtí vězni po roce 1968 v ČSSR.

[371] KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena, KLIPCOVÁ, Barbora. *Kartouza ve Valdicích. Uzamčený svět. Část II. Historie věznice 1857–2007*. Jičín: Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2007; KÝR, Aleš. Věznice Valdice v období

přílohou mapující historii věznice Mírov od středověku do současnosti[372] a v roce 1999 útlá brožura k historii věznice Heřmanice[373]. Aleš Kýr a Alena Kafková vydali několik článků o věznici Praha-Pankrác.[374] Ondřej Hladík se zaměřil na plány využití budovy věznice v Uherském Hradišti v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy dlouhodobě chátrala.[375] Pozitivní zprávou je rozhodnutí, že budova bude rekonstruována a v části samotek bude vytvořen památník a muzeum.

V posledních letech se některé výzkumy zabývaly profesionalizací vězeňského personálu a zaváděním výzkumných hledisek do vězeňského systému, což se týkalo především šedesátých let. První studii o tomto období publikoval Lubomír Bajcura,[376] který uvedl několik základních faktů k historii a fungování Výzkumného ústavu penologického, jenž vznikl jako právoplatná složka Sboru nápravné výchovy v roce 1967. Po několik dalších let stálo toto téma spíše na okraji zájmu, až se ho v roce 2012 ujal Ondřej Hladík a o práci Výzkumného ústavu penologického publikoval článek.[377] Tématem odborné přípravy vězeňského personálu a jeho proměny během druhé poloviny dvacátého století se zabývali Aleš Kýr a Alena Kafková, kteří popsali nejen odklon od humanitních tradic z období první republiky, ale také opětovný příklon k pedagogice a psychologii, který započal v šedesátých letech a pokračoval i v desetiletích následujících. Zároveň zpracovali i exkurz do vzdělávání vězeňské stráže po roce 1989.[378] Ondřej Hladík na toto téma navázal studií o vzniku a působení Vysoké školy Sboru národní bezpečnosti se zaměřením na katedru penologie.[379] Profesionalizaci vězeňského personálu se

---

deformací a reforem českého vězeňství (1952–1992). *Historická penologie*. 2007, č. 3, s. 49–68; JOHN, Roman. Valdice a osudy politických vězňů 1948–1989. *Paměť a dějiny*. 2009, č. 4, s. 105–113; TÝŽ. Valdice v časech normalizace 1969–1989. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 26–37.

[372] KŘUPKA, Václav, TRUNDA, Zdenek, WILHELM, Marek. *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov: Věznice Mírov, 2008.

[373] DLOUHÁ, Radomíra, JORDÁN, Květoslav. *Věznice Heřmanice. 1959–1999*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1999.

[374] KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. Pankrácká věznice v období historických změn (1889–1993). *Historická penologie. 2009*, č. 3, s. 2–71; KÝR, Aleš. Pankrácká popraviště z let 1926–1989. *Historická penologie. 2006*, č. 1, s. 6–11.

[375] HLADÍK, Ondřej. Plány na využití bývalé věznice v Uherském Hradišti. *Historická penologie*. 2014, č. 1, s. 72–79.

[376] BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. *České vězeňství*. 1999, č. 2–3, s. 1–127.

[377] HLADÍK, Ondřej. Výzkumný ústav penologický – pokus o reformu českého vězeňství. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 47–53.

[378] KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. Proměny odborné přípravy vězeňského personálu. *Historická penologie*. 2010, č. 2, s. 3–67.

[379] HLADÍK, Ondřej. Vznik VŠ SNB a katedra penologie v 80. letech 20. století. *Historická penologie*. 2014, č. 1, s. 44–64.

ve své magisterské práci, později přepracované do obsáhlého článku, věnovala Alice Hladíková, která se zaměřila na působení pedagogů a psychologů ve vězení.[380]

Důležité pro výzkum vězeňství jsou rovněž studie, které se zabývají organizačními změnami ve Správě sboru nápravné výchovy a změnami v legislativě a různých směrnicích. Na toto téma se dlouhodobě zaměřuje Alena Kafková.[381] Její studie se věnují doposud neprozkoumaným otázkám, které jsou zcela zásadní k pochopení fungování a změn ve vězeňském systému v období tzv. normalizace. Neméně důležitý je i *Biografický slovník náčelníků nápravněvýchovných ústavů a věznic*, který připravil Ondřej Hladík a díky kterému lze sledovat, do jaké míry byly tlaky na profesionalizaci vězeňského personálu na nejvyšší úrovni úspěšné.[382]

2. Projekt Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992

S ohledem na dosavadní výzkum a publikace, které jsou založené spíše na neopozitivistickém historickém přístupu, jsme se rozhodli analyzovat instituci vězeňství v širším interdisciplinárním kontextu. Na projektu *Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace*, který započal v roce 2017 na Ústavu pro studium totalitních režimů, se proto kromě historičky Kláry Pinerové podílí psycholožka Kristýna Bušková a sociální antropolog a orální historik Michal Louč. K tomuto rozhodnutí nás vedlo vědomí, že díky interdisciplinárnímu přístupu lze zachytit komplexitu zkoumaného tématu v celé šíři, a to jak rovinu vztahu státu a instituce vězení či konkrétních faktorů a vlivů na konečnou podobu vězeňství, tak rovinu adaptačních mechanismů a strategií jednotlivých aktérů (vězeňského personálu a vězňů) i rovinu důsledků, kontinuit a diskontinuit ve vězeňství po roce 1989. Rozhodli jsme se pro zkoumání vězeňství v období ohraničeném zákonem č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který završoval postupné změny probíhající od konce padesátých let ve směru zavádění penologických pravidel a humanizace, a zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráži, který zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství. Časové ohraničení lety 1965 a 1992 bylo záměrně zvoleno tak, aby bylo možné zkoumat vězeňství v období tzv. normalizace na zlomech (roky

[380] HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v československých věznicích. *Historická penologie*. 2017, č. 1, s. 2–68.
[381] KAFKOVÁ, Alena. Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR. 1965–1969. *Historická penologie*. 2011, č. 1, s. 36–59; KAFKOVÁ, Alena. Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR. 1976–1980. *Historická penologie*. 2016, č. 1, s. 1–71.
[382] HLADÍK, Ondřej. Biografický slovník náčelníků nápravněvýchovných ústavů a věznic v letech 1970–1989. *Historická penologie*. 2017, č. 2.

1968/69 a 1989), které ji vymezují. Vycházíme z toho, že popsat charakteristické rysy vězenství tohoto období lze právě i díky znalosti výchozího a následného stavu. Tento přístup nám také dovoluje zkoumat vliv dvou výše zmíněných protichůdných tradic, které v tomto období působily víceméně současně (represe v protikladu k humanizaci) a projevovaly se jak v adaptaci jednotlivců, tak systému.

Vězení považujeme za instituci, která je unikátním sociálním a morálním prostředím, jehož praktiky reflektují širší sociální vzory. Na vývoji vězeňství je možné sledovat proměny politického, ekonomického a společenského kontextu, neboť úloha vězení je konstruována a utvářena dominantními diskurzy nejenom o povaze trestu a jeho účelu, což následně ovlivňuje i přístup vězeňského personálu k odsouzeným. Jinými slovy na vězení lze sledovat proměny společenských diskurzů, jak ostatně velmi dobře demonstroval Michel Foucault v knize *Dohlížet a trestat*[383] nebo John Pratt, který se zaměřil na proměnu trestů v souvislosti s proměnou diskurzu civilizovanosti.[384] V souvislosti s interdisciplinárním přístupem jsme se rozhodli postihnout jak systémovou úroveň, tak i úroveň individuálních vězeňských pracovníků a vězňů, a ptáme se, jak na sebe tyto dvě roviny navzájem působily. Tyto roviny považujeme za vzájemně propojené a neoddělitelné, a proto je záměrem této práce analyzovat obě zároveň a ukázat, jak společenský a politický kontext zasahoval nejen do plánů a činnosti vězeňského systému jako celku, ale také do fungování samotných institucí, a jak proměna náhledu na funkci trestu měnila přístup k odsouzeným. Ptáme se, jak se například dozorci bránili novým změnám nebo jak odsouzení různými hladovkami, útěky či jinými způsoby rezistence působili na systém.

3. Metodologická východiska práce

Společenský (master) a individuální narativ

Snaha postihnout systémovou a individuální rovinu v interdisciplinárním kontextu vyžadovala zvolení metodologického postupu, který by byl uznáván ve všech vědních disciplínách, jejichž jsme zástupci. Po dlouhých diskuzích jsme se nakonec rozhodli pro využití narativního přístupu, přičemž zde používáme především konceptů master narativu (v některých publikacích je označován též jako *grand narrative* nebo *meta narrative*[385]) a individuálního

[383] FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat.* Praha: Dauphin, 2000.
[384] PRATT, John. *Punishment and Civilisation. Penal Tolerance and Intolerance in Modern Society*. London: SAGE Publication, 2002.
[385] V českém prostředí pojem *master narrative* využívá především Pavel Kolář, viz: KOLÁŘ, Pavel. Metanarace národních dějin v českém dějepisectví druhé poloviny 20. století. Kontexty vzniku – kontinuita – proměny. In SCHULZE WESSEL, Martin et al. (eds.). *České soudobé dějiny v diskusi*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV

narativu. Pomocí tohoto metodologického přístupu chceme postihnout, jakým způsobem se master narativ projevoval v různých textech týkajících se československého vězeňství a jak vedle sebe individuální narativ a master narativ koexistovaly, případně mezi sebou soutěžily. Poukazujeme na to, že tato jejich koexistence/soutěžení souvisela do velké míry s proměnou nahlížení na úlohu této instituce ve společnosti a tím také s proměnou celého systému a jeho struktur. V druhé části se zaměříme na to, jak byly master narativy přijímány či odmítány jednotlivými aktéry a včleňovány do jejich individuálních narativů. Narativy nepovažujeme pouze za způsob vyjádření či popisu dané situace. Vycházíme ze skutečnosti, že člověk přemýšlí, vnímá, představuje si a dělá morální rozhodnutí podle narativních struktur.[386] Způsobem, jakým o něčem vyprávíme, dáváme současnosti, minulosti i budoucnosti určitý smysl, který v jiných narativních strukturách může být zcela odlišný.[387] Využívání daných master narativů v určité době umožňuje pochopit, proč v daném období docházelo k různým změnám.

Narativ je obvykle označován jako mluvený nebo psaný záznam spolu souvisejících událostí.[388] Je to interpretační nástroj, kterým lidé dávají jednotlivým událostem smysl a koherentnost.[389] Narativ lze ale také vidět v daleko komplikovanější podobě, a to zaprvé jako prezentaci skutečných událostí ve světě jako příběh, který jim dává koherentnost, nebo zadruhé jako vysvětlení nebo interpretaci jednotlivých událostí ve spojitosti s určitou teorií, ideologií

ČR, 2011, s. 89–123; TÝŽ. Rewriting National History in Post-War Central Europe: Marxist Syntheses of Austrian and Czechoslovak History as New National Master-Narratives. In BERGER, Stefan, LORENZ, Chris (eds.): *Nationalizing the Past: Historians as Nation Builders in Modern Europe*. *Writing the Nation, vol. IV*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010, s. 319–340; TÝŽ. Vertreibung zwischen nationaler Meistererzählung und Deutungspluralität. Der tschechische Vertreibungsdiskurs im Licht geschichtswissenschaftlicher Streitschriften. In DANYEL, Jürgen, THER, Philipp (eds.). *Nach der Vertreibung. Geschichte und Gegenwart einer kontroversen Erinnerung*. *Special issue, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 2005, č. 10, s. 925–940; SNIEGOŇ, Tomáš. Historie ve znovuzrozené volné soutěži. Česká a slovenská postkomunistická transformace a její dominantní historické příběhy. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2009, č. 2, s. 201–231. Ve slovenském kontextu např. HUDEK, Adam. The Attempt to Construct a Marxist Master Narrative in the Period 1948–1955. *Historický časopis*. 2008, č. 56, supplement, s. 111–132; TÝŽ. Najpolitickejšia veda. *Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*. 2010, roč. 4, č. 1 (*Medzi vedou a politikou – Večná dilema histórie?*). http://www.forumhistoriae.sk/ forum/vyzva_z_blois/hudek.pdf; TÝŽ. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2010.

[386] SARBIN, Theodore R. The Narrative as a Root Metaphor for Psychology. In SARBIN, Theodore R. (ed.) *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger, 1996, s. 8.

[387] Narativní způsob myšlení je pro lidi primární, pomocí něj dávají smysl světu, ve kterém žijí (jeho mezilidské, společenské, politické a kulturní realitě), a tím ho narativně konstruují. BRUNER, Jerome. *Acts of Meaning*. Cambridge, MA – London: Hardvard University Press, 1990.

[388] *Oxford English Dictionary*. Oxford University Press, New York 2010.

[389] SCHWEDER, Richard A., GOODMOW, Jacqueline J., HATANO, Giyoo, LeVINE, Robert A., MARCUS, Hazel R., MILLER, Peggy J.: The Cultural Psychology of Development. One Mind, Many Mentalities. In DAMON, William, LERNER, Richard M. (eds.). *Handbook of Child Psychology. Vol. 1: Theoretical Models of Human Development.* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc., 1998, s. 865–937.

nebo úhlem pohledu. Existují tak například různé narativy kapitalismu nebo marxismu.[390] Tato poslední definice je našemu pojetí nejbližší. Psychologové pomocí master narativu vysvětlují chování lidí, protože ho vnímají jako prostředek, který strukturuje vidění našeho světa, aby byl pro nás srozumitelný a smysluplný. V tomto pojetí master narativ člověku umožňuje naplnění základní lidské potřeby někam patřit a zažít pocit sounáležitosti. Phillip Hammack tuto potřebu nazývá potřebou „kolektivní solidarity", potřebou nejen vnímat sebe sama v čase více méně „stejně", ale také potřebou přemýšlet a vnímat věci podobně jako ostatní v jeho době a místě.[391] Master narativy jsou tedy nositelem smyslu; jejich odraz v produktech dané kultury a jejich přebírání jednotlivci do jejich individuálních narativů jim pak dává kontinuitu. Tímto způsobem také jednotlivé master narativy pronikají do „malých narativů" každodennosti.

Konkrétně pojem master narativ chápeme jako implicitně myšlený systém obecně vypravovaných pravidel a kompozičních principů, které se odrážejí v jednotlivých textech, i když většinou zůstávají nevyjádřené. Jsou ideologicky a kulturně nosné a dávají legitimitu institucím nebo společnostem.[392] Tato obecně vypracovaná pravidla jsou sdílena kolektivně skupinou lidí, kterých se narativ týká, jako například národ, komunita nebo rodina.[393] Zásadní pro tuto skupinu je, aby se její členové identifikovali s jejím centrálním příběhem (master narativem), který vnímají jako více méně povinný a důležitý pro svou vlastní existenci. Díky tomu mají potřebu identifikovat se s ním a integrovat ho do svého individuálního narativu. Každý z master narativů v sobě nese určitý hodnotový systém.[394] Obsahuje emoční náboj i přesvědčení založená na konkrétních myšlenkách a nese v sobě motivaci k určitému chování a postojům. Konkrétní myšlenky a přesvědčení obsažené v narativech vedou k určitým emocím, což následně směřuje k určité motivaci (např. myšlenka, že lidé v 50. letech byli z politických důvodů vězněni neprávem, může vést ke kolektivnímu hněvu lidí, kteří se s touto myšlenkou ztotožňují, a jejich potřebě toto vnímané bezpráví odčinit; naopak zvnitřnění master narativu, který popisoval politické vězně jako třídní nepřátele, ospravedlňovalo tvrdý přístup jednotlivých dozorců vůči nim). Tato motivace se často manifestuje jako konkrétní hodnotově zabarvené cíle implicitně obsažené v jednotlivých master narativech. Master narativy tedy

---

[390] *American Heritage Dictionary of the English Language*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2016.
[391] HAMMACK, Phillip L. Narrative as a Root Metaphor for Political Psychology. *Political Psychology*. 2012, roč. 33, č. 1, s. 84.
[392] KOLÁŘ, Pavel. Metanarace národních dějin v českém dějepisectví druhé poloviny 20. století. Kontexty vzniku – kontinuita – proměny. In SCHULZE WESSEL, Martin et al. (eds.). *České soudobé dějiny v diskusi*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 91; SNIEGOŇ, Tomáš. Historie ve znovuzrozené volné soutěži, s. 208.
[393] HAMMACK, Phillip L. *Narrative and the Politics of Identity. The Cultural Psychology of Israeli and Palestinian Youth*. New York: Oxford University Press, 2011.
[394] HAMMACK, Phillip L. Narrative and the Cultural Psychology of Identity. *Personality and Social Psychology Review*. 2008, č. 12, s. 231.

v sobě implicitně nesou i určitá morální ukotvení, která vycházejí nejen z myšlenek a přesvědčení v nich obsažených, ale také z jejich emočního zabarvení.[395]

V knize také pracujeme s termínem ohrožení, neboť obecně platí, že ve chvíli, kdy společnost pociťuje určitá ohrožení, mají lidé nebo celé společnosti tendenci pevně se identifikovat s jedním z master narativů a ty ostatní vidět jako ohrožující či z ideologického hlediska nepřátelské. Samy velké master narativy v sobě většinou nesou obraz nějakého nepřítele (např. český národní narativ měl dlouho za nepřítele osoby německé národnosti, marxisticko-leninský narativ měl za nepřítele buržoazii a později příživníka atd.). Často je to právě pocit ohrožení, který bychom našli za myšlenkami mnohých ideologií. Tím, že lidé tyto master narativy přijímají do svých individuálních narativů, je reprodukují. Pocit kolektivního ohrožení k jejich reprodukci v individuálních narativech výrazně přispívá, zatímco jeho absence dovoluje změnu a pak dochází k odmítnutí dosavadních master narativů a přijímání nových.[396] Sledováním tohoto dialogického procesu, ve kterém jednotlivci buď přebírají master narativy do svých individuálních narativů, nebo je naopak odmítají a místo nich se identifikují s novými nebo do té doby ne tak dominantními master narativy, můžeme zachytit proces reprodukce společenského řádu, nebo naopak jeho změnu.[397]

V našem výzkumu proměny vězeňského systému v jednotlivých obdobích se zaměříme právě na to, jaké master narativy dominovaly v jeho etapách (za normalizace, před ní a po ní) a jak tyto master narativy ovlivňovaly nastavení podmínek, hodnoty a fungování věznic. V jednotlivých master narativech budeme konkrétně sledovat hodnoty, morální přesvědčení a základní myšlenky v nich obsažené a z nich vycházející cíle a motivace a obraz nepřítele. Dále budeme sledovat, jak tyto master narativy byly buď přijímány zaměstnanci věznic, a jak se tudíž promítaly i do jejich přístupu, nebo naopak do jaké míry se zaměstnanci proti těmto master narativům vymezovali a případně jaký jiný master narativ si osvojili.

Dále se zaměříme na to, jakým způsobem se na tyto master narativy replikované skrze chování zaměstnanců instituce a jejího celkového nastavení adaptovali jednotliví vězni. To, jakou konkrétní podobu jejich adaptace měla, budeme zjišťovat studiem jejich individuálních narativů (do jaké míry je jednotlivé master narativy ovlivňovaly a jak sami vězni pracovali se svou pozicí v nich) a skrze obraz jejich chování, který lze poskládat z archivních materiálů. Na pochopení jednotlivých adaptačních mechanismů, ke kterým mohli vězni přistoupit, použijeme

[395] TAYLOR, Charles. *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
[396] HAMMACK, Phillip. Narrative and the Cultural Psychology of Identity, s. 224.
[397] Tamtéž.

diskurzivní analýzu rozhovorů s nimi vycházející z psychologické teorie attachmentu, která pracuje s tím, jakým způsobem lidé mluví o prožitcích a situacích, které pro ně byly nějakým způsobem ohrožující, a tudíž se na ně museli nějakým způsobem adaptovat, aby je zvládli.

Hlavní master narativy

Ve vězeňství ve sledovaném období nalézáme čtyři hlavní master narativy, které měly celospolečenskou platnost, přičemž bezpochyby dominantním po celou dobu byl *marxisticko-leninský master narativ* založený na výkladu marxismu, respektive marxismu-leninismu. Marxismus-leninismus se v zemích středovýchodní Evropy stal jedinou oficiální státní ideologií, která legitimizovala vládu tamějších komunistických či dělnických stran a o jejíž správný výklad pečovali vybraní vykladači děl klasiků marxismu-leninismu: Marxe, Engelse, Lenina a v padesátých letech i Stalina.[398] Učení marxismu je založené na teorii třídního boje, která se do vězeňské praxe transformovala specifickým způsobem. Především zde byl kladen důraz na přetvoření kriminálního vězně v nového socialistického člověka pomocí produktivní práce. Práce zaujímala ve výchově vězně prim a právě díky ní mu také měla být předána zkušenost důležitosti socialismu. Nucená práce byla vnímána jako konstitutivní prvek vězeňství, neboť skrze ni se doufalo ve zlepšení a převýchovu vězně.[399] Dalším důležitým prvkem socialistického vězeňství se stal důraz na kolektivismus. Teorie třídního boje se především v padesátých letech projevovala tvrdým přístupem k politickým vězňům, a to jak v trestaneckých pracovních táborech u uranových dolů, tak ve věznicích a trestnicích. V následujícím období i v souvislosti s tezí, že socialismus v Československu již byl vybudován, byl tento tvrdý přístup opouštěn, což je zřetelné především ve vězeňských řádech, kde třídní přístup mizí. Neztratil se ovšem zcela, spíše se stává na první pohled neviditelným, přestože v běžné praxi je stále využíván. Nadále lze číst mezi řádky, že politická trestná činnost představuje nebezpečí a je odlišná od běžné kriminální činnosti. Tato forma ohrožení se do jisté míry transformovala ve změně přístupu k osobám, které byly v tehdejším žargonu označovány jako „příživníci“ a „chuligáni“. Šlo o lidi, kteří narušovali klidný život „spořádaných občanů“. Je nutno připomenout, že za příživnictví bylo odsouzeno nemalé množství disidentů. Nicméně i na osoby, které nebyly zatčeny primárně z politických důvodů, bylo nahlíženo jako na

[398] BETTELSHEIM, Charles. Stalinist Ideological Formation: Absolute General Secretary and the Proletarian Fetish. In ZAREMBKA, Paul (ed.). *Marx's Capital and Capitalism; Markets in a Socialist Alternative (Research in Political Economy, Volume 19).* Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 2009, s. 233–289.
[399] Viz teorie Antona Makarenka a Naděždy Krupské.

nepřátele.[400] V poslední řadě se v přístupu k odsouzeným do určité míry projevoval pohled na běžného kriminálního vězně, který byl podle Friedricha Engelse a později také Lenina pouze důsledkem sociálního a politického řádu plynoucího z kapitalismu. Po přechodu na komunismus měl být tento nešvar ze společnosti vymýcen.[401]

Marxisticko-leninský narativ se po roce 1948 postupně prosadil pomocí výměny dozorců,[402] úprav jejich vzdělávání[403] či politických procesů s dozorci,[404] kteří s nastalými změnami nesouhlasili. Tento master narativ nahrazoval *národnostní master narativ,* který byl dominantní v předcházejícím období, především v letech 1945–1948, ve sledovaném období však již nehrál výraznější roli. Ale ačkoliv byl upozaděn, což bylo způsobeno především ztrátou aktuálnosti tohoto narativu ve společnosti, čas od času se vynořoval, především pokud se ve vězení nacházeli cizinci. Národnostní master narativ souvisí s konceptem nacionalismu, který se začal v Evropě rozšiřovat během devatenáctého století. Moderní nacionalismus má původ zejména v romantismu a Velké francouzské revoluci a v českém prostředí se vyvíjel v kontrastu vůči německé menšině. Vrcholu svého vlivu ve vězeňském prostředí dosáhl po roce 1945. Je nepochybné, že trestní a penitenciární politika v letech 1945–1948 byla z velké části poznamenána potrestáním válečných zločinců a kolaborantů a upřesňováním plánů na vysídlení většiny německého a maďarského obyvatelstva z obnovené republiky. Přístup k německému obyvatelstvu a především k retribučním vězňům měl zásadní vliv na vývoj poválečného vězeňského systému. To mělo za následek, že po válce se československé vězeňství nevrátilo okamžitě k politice humanizace započaté již během první republiky, ale postupně ho prostupovaly různé deformační prvky, především co se práce potrestaných retribučních vězňů týče.[405] Ve sledovaném období však již tento tvrdý postup vůči Němcům a Maďarům postrádal smysl, a proto se v různých instrukcích či směrnicích nikterak neprojevoval. Na druhou stranu se čas od času objevoval v individuálních narativech zúčastněných aktérů, a to jak vězňů, tak i dozorců.

---

[400] KOLÁŘ, Pavel, PULLMANN, Michal. Klid k práci, holé ruce a konec našeho komunismu. In KOLÁŘ, Pavel, PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, s. 64.

[401] ZIMMERMANN, Volker, PULLMANN, Michal. Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität im Staatssozialismus: Zur Einführung. In ZIMMERMANN, Volker, PULLMANN, Michal. *Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität im Staatssozialismus. Tschechoslowakei und DDR 1948/49–1989*. München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2014, s. 1–14.

[402] PINEROVÁ, Klára. *Komparace československého a německého vězeňského systému po druhé světové válce*. Dizertační práce. Praha: FF UK, 2012, s. 215–237; HLADÍK, Ondřej. Únor 1948 a jeho dopad na Sbor uniformované vězeňské stráže. *Historická penologie*. 2011, č. 1, s. 1–23.

[403] PINEROVÁ, Klára. *Komparace československého a německého vězeňského systému*, s. 237–246.

[404] Viz např. HLADÍK, Ondřej. Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště. *Historická penologie*. 2011, č. 2, s. 1–52.

[405] PINEROVÁ, Klára. *Komparace československého a německého vězeňského systému,* s. 71–74.

Zatímco marxisticko-leninský master narativ byl přítomen v zemích socialistického bloku a je možné jím částečně vysvětlit vývoj vězeňství v Československu jakožto socialistického projektu, ostatní dva master narativy můžeme vidět jako narativy, které tento dominantní master narativ doplňovaly nebo mu za určitých politických a společenských podmínek konkurovaly. Byly to do určité míry globální master narativy, jejichž využívání bylo patrné také ve vězeňství v západních zemích, především v západní Evropě (vězeňství v USA se vyvíjelo odlišně, ačkoliv i zde můžeme najít podobné vývojové tendence). Na jejich využívání v rámci vězeňského prostředí je možné demonstrovat, že československé vězeňství se nevyvíjelo v opozici vůči západním zemím, ale právě naopak byl vývoj obou vězeňských systémů (kapitalistického a socialistického) do značné míry ovlivňován podobnými tendencemi.

V šedesátých letech se do vězeňských materiálů vrací dříve potlačený *osvícensko-humanistický master narativ*, který je ale po roce 1968 postupně opět odmítnut. Znovu začne hrát výraznou roli až po roce 1989, alespoň co se oficiálních dokumentů týče.[406] Tento master narativ je založen na myšlenkách občanské svobody a rovnosti, demokracie, pokroku a v prostředí vězeňství především na teorii lidských práv. Jeho hlavní tezí je, že člověk má nezadatelné právo, aby s ním bylo zacházeno humánně a aby nebyla pošlapána jeho lidská důstojnost. Ve vězeňském prostředí se projevoval důrazem na psychologickou terapii vězňů. Zatímco v šedesátých letech tento narativ spíše jen doplňoval marxisticko-leninský narativ, v sedmdesátých a osmdesátých letech mu začal více konkurovat. Jeho vliv byl velmi patrný v disidentském prostředí, které částečně čerpalo z materiálů OSN a neziskových organizací jako Amnesty International nebo Helsinki Watch/Human Rights Watch. Tyto tři organizace však neovlivňovaly československé vězeňské prostředí jen skrze disidentské kruhy, jejichž vliv byl ostatně ve své době malý. Osvícensko-humanistický master narativ pronikal (konkuroval) do vězeňství hlavně skrze oficiální kruhy, jimž vedení těchto lidskoprávních organizací zasílala různé žádosti o dodržování práv vězňů, evidovala jejich nedodržování a tím tlačila na změnu přístupu především k politickým vězňům.

Posledním master narativem patrným ve vězeňském prostředí je *modernisticko-technokratický master narativ*, který lze v náznacích sledovat již v průběhu šedesátých let s důrazem na profesionalizaci vězeňského personálu a který je spojený s příchodem pedagogů, psychologů a dalších odborníků do věznic. V polovině šedesátých let vznikala první odborná pracoviště, která se zabývala penitenciárními tématy a do vězeňského prostředí tak přinášela

[406] DIRGA, Lukáš, HASMANOVÁ-MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Sociologický časopis*, 2014, č. 1, s. 83–105.

nové vědecké poznatky, např. Výzkumný ústav penologický. Základní premisou modernisticko-technokratického narativu je nadřazenost lidského rozumu a racionality. Klíčové je v něm postavení vědy jako objevitelky objektivní pravdy. Projevuje se v něm důraz na informaci, protože ta představuje moc. Rozum a věda by měly být uplatněny v každé situaci a jejich principy jsou stejné za všech podmínek. Z toho plyne ponaučení, že podmínky lidského života mohou být zlepšeny aplikováním vědeckých poznatků.[407] Tato racionalizace a profesionalizace se projevovala nejen příchodem odborníků, kteří měli přinést zázračnou metodu na vymýcení kriminality z československé společnosti, ale také důrazem na byrokracii a zaznamenávání všech informací týkajících se vězeňského života, od různých statistik (kriminality, produktivity vězeňské práce, informací týkajících se vězňů atd.) až po záznamy neadekvátních situací vzniklých ve vězení (sebevraždy, použití obušku či aerosolového plynu KASR k uklidnění vězně). Tyto informace byly sbírány nejen z důvodu praktického, tedy zabránit zneužívání moci nebo, řečeno tehdejšími slovy, porušování socialistické zákonnosti, ale měly sloužit jako jakýsi rezervoár znalostí k vyřešení palčivých otázek. Odborníci tyto materiály analyzovali a přicházeli s návrhy, jak změnit vězeňské prostředí, výchovné prostředky atd., aby zabránili dalšímu konání trestného činu.

Tyto master narativy, které jsou patrné v oficiálních dokumentech a na kterých lze sledovat postupnou proměnu v přístupu k jednotlivým typům odsouzených (danou především odlišnými předpisy a výběrem pracovníků a jejich odborným zaměřením), byly různými způsoby (stranická struktura, vězeňská administrativa, média, rodina atd.) přenášeny do individuálních narativů jak u vězeňských pracovníků, tak i u odsouzených. Záleželo na míře jejich internalizace, což se následně projevovalo v konkrétním přístupu k jednotlivým osobám, v pohledu na jejich roli ve vězeňské instituci či v chápání účelu trestu ve společnosti.

Závěr

Projekt, jehož metodologii jsme zde stručně nastínili, se v roce 2018 přehoupl do druhého roku své existence. Zatím jsme ve fázi nejenom archivního a heuristického výzkumu a jeho vyhodnocování, ale také sběru rozhovorů s pamětníky. Jako nejobtížnější se nyní jeví získávání pamětníků, kteří pracovali ve vězeňských zařízeních na různých pozicích: psychologů, pedagogů, vychovatelů, lékařů či dozorců až po reprezentanty „vrcholového managementu“ Sboru nápravné výchovy. První výsledky výzkumu budou publikovány

[407] HALL, Stuart, GIEBEN, Bram. *Formations of Modernity*. Cambridge – Oxford: Polity Press – Blackwell University, 1992.

ve druhé polovině roku 2018 v tematickém čísle časopisu *Securitas Imperii* zaměřeném na vězeňství ve střední Evropě v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Dále plánujeme otištění psychologické studie Kristýny Buškové v časopise *Political Psychology*. Na rok 2019 je plánovaný závěrečný výstup v podobě kolektivní monografie.

Seznam literatury:

American Heritage Dictionary of the English Language. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2016. 2084 s.

BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. *České vězeňství.* 1999, č. 2–3, s. 1–127.

BATTĚK, Rudolf. *Jako Červenej Karkulák. Dopisy z vězení*. Praha: Gallery, 2002. 293 s.

BENDA, Václav, BENDOVÁ, Kamila. *Dopisy přes mříže*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 294 s.

BETTELSHEIM, Charles. Stalinist Ideological Formation. Absolute General Secretary and the Proletarian Fetish. In ZAREMBKA, Paul (ed.) *Marx's Capital and Capitalism; Markets in a Socialist Alternative (Research in Political Economy, Volume 19).* Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 2009, s. 233–289.

BLAŽEK, Petr, BURSÍK, Tomáš. *Pražský proces 1979. Vyšetřování, soud a věznění členů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010. 425 s.

BLAŽEK, Petr, PAŽOUT, Jaroslav. *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů.* Praha: Pulchra, 2008. 143 s.

BRUNER, Jerome. *Acts of Meaning*. Cambridge, MA – London: Hardvard University Press, 1990.

BURSÍK, Tomáš. Političtí vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969–1989. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2007, č. 5, s. 137–153.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, PREČAN, Vilém. *Charta 77. Dokumenty 1977–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 3 sv. – sv. 1 595 s.; sv. 2 597 s.; sv. 3 523 s.

DIRGA, Lukáš, HASMANOVÁ-MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Sociologický časopis*, 2014, č. 1, s. 83–105.

DLOUHÁ, Radomíra, JORDÁN, Květoslav. *Věznice Heřmanice. 1959–1999*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 1999. 47 s.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat.* Praha: Dauphin, 2000. 427 s.

GRUNTORÁD, Jiří (ed.). *Informace o Chartě 77 1978–1990. Článková bibliografie.* Brno – Praha: Doplněk – Libri prohibiti, 1998. 634 s.

GRUNTORÁD, Jiří, UHL, Petr (eds.). *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. Praha: Orbis, 1990; CÍSAŘOVSKÁ, Blanka: *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech*. Brno: Doplněk, 1997. 197 s.

HAMMACK, Phillip L. Narrative and the Cultural Psychology of Identity. *Personality and Social Psychology Review*. 2008, č. 12, s. 222–247.

HAMMACK, Phillip L. *Narrative and the Politics of Identity. The Cultural Psychology of Israeli and Palestinian Youth*. New York: Oxford University Press, 2011. 406 s.

HAMMACK, Phillip L. Narrative as a Root Metaphor for Political Psychology. *Political Psychology*. 2012, roč. 33, č. 1, s. 75–103.

HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*. Brno: Atlantis, 1990. 294 s.

HLADÍK, Ondřej. Biografický slovník náčelníků nápravněvýchovných ústavů a věznic v letech 1970–1989. *Historická penologie*. 2017, č. 2. 2–96 s.

HLADÍK, Ondřej. Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště. *Historická penologie*. 2011, č. 2, s. 1–52.

HLADÍK, Ondřej. Plány na využití bývalé věznice v Uherském Hradišti. *Historická penologie*. 2014, č. 1, s. 72–79.

HLADÍK, Ondřej. Únor 1948 a jeho dopad na Sbor uniformované vězeňské stráže. *Historická penologie*. 2011, č. 1, s. 1–23.

HLADÍK, Ondřej. Výzkumný ústav penologický – pokus o reformu českého vězeňství. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 47–53.

HLADÍK, Ondřej. Vznik VŠ SNB a katedra penologie v 80. letech 20. století. *Historická penologie*. 2014, č. 1, s. 44–64.

HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v československých věznicích. *Historická penologie*. 2017, č. 1, s. 2–68.

HRON, Jan (ed.). *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968–1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2015. 312 s.

HUDEK, Adam. Najpolitickejšia veda. [online]. *Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*, 2010, roč. 4, č. 1 (*Medzi vedou a politikou –Večná dilema histórie?*). [cit. 21. 1. 2018]. Dostupné na http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/hudek.pdf.

HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010.

HUDEK, Adam. The Attempt to Construct a Marxist Master Narrative in the Period 1948–1955. *Historický časopis*. 2008, č. 56, supplement, s. 111–132.

JECHOVÁ, Květa. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2003.

JIROUS, Ivan Martin. *Magorovy dopisy*. Praha: Torst, 2005. 527 s.

JOHN, Roman. Valdice a osudy politických vězňů 1948–1989. *Paměť a dějiny*. 2009, č. 4, s. 105–113.

JOHN, Roman. Valdice v časech normalizace 1969–1989. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 26–37.

KAFKOVÁ, Alena. Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR. 1965–1969. *Historická penologie*. 2011, č. 1, s. 36–59.

KAFKOVÁ, Alena. Cesta ke vzniku Generálního ředitelství VS ČR. 1976–1980. *Historická penologie*, 2016, č. 1, s. 1–71.

KOLÁŘ, Pavel, PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. 222 s.

KOLÁŘ, Pavel. Metanarace národních dějin v českém dějepisectví druhé poloviny 20. století. Kontexty vzniku – kontinuita – proměny. In SCHULZE WESSEL, Martin et al. (eds.). *České soudobé dějiny v diskusi*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 89–123.

KOLÁŘ, Pavel. Rewriting National History in Post-War Central Europe: Marxist Syntheses of Austrian and Czechoslovak History as New National Master-Narratives. In BERGER, Stefan, LORENZ, Chris (eds.). *Nationalizing the Past: Historians as Nation Builders in Modern Europe*. *Writing the Nation, vol. IV*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010, s. 319–340.

KOLÁŘ, Pavel. Vertreibung zwischen nationaler Meistererzählung und Deutungspluralität. Der tschechische Vertreibungsdiskurs im Licht geschichtswissenschaftlicher Streitschriften. In DANYEL, Jürgen, THER, Philipp (eds.). *Nach der Vertreibung. Geschichte und Gegenwart einer kontroversen Erinnerung*. *Special issue, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 2005, č. 10, s. 925–940.

KŘUPKA, Václav, TRUNDA, Zdeněk, WILHELM, Marek. *Hrad Mírov od založení po současnost*. Mírov: Věznice Mírov, 2008. 167 s.

KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena, KLIPCOVÁ, Barbora. *Kartouza ve Valdicích. Uzamčený svět. Část II. Historie věznice 1857–2007*. Jičín: Regionální muzeum a galerie v Jičíně, 2007. 46 s.

KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. Pankrácká věznice v období historických změn (1889–1993). *Historická penologie*. 2009, č. 3, s. 2–71.

KÝR, Aleš, KAFKOVÁ, Alena. Proměny odborné přípravy vězeňského personálu. *Historická penologie*, 2010, č. 2, s. 3–67.

KÝR, Aleš. Pankrácká popraviště z let 1926–1989. *Historická penologie.* 2006, č. 1, s. 6–11.

KÝR, Aleš. Věznice Valdice v období deformací a reforem českého vězeňství (1952–1992). *Historická penologie*. 2007, č. 3, s. 49–68.

Oxford English Dictionary. New York: Oxford University Press, 2010.

PALEČEK, Lukáš. Havel na Borech. *Historická penologie*. 2012, č. 1, s. 1–14.

PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů.* Praha: Academia, 2014. 410 s.

PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu*. Praha: Libri prohibiti, 2007–2009. 3 svazky, č. 1. 142; č. 2. 173 s.; č. 3. 232 s.

PINEROVÁ, Klára. *Komparace československého a německého vězeňského systému po druhé světové válce*. Dizertační práce. Praha: FF UK, 2012. 372 s.

PLOGSTEDTOVÁ, Sibylle. *V síti dějin. Zatčena v Praze po roce 1968.* Brno: Doplněk, 2002. 140 s.

PRATT, John. *Punishment and Civilisation. Penal Tolerance and Intolerance in Modern Society*. London: SAGE Publication, 2002.

SARBIN, Theodore R. (ed.): *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct.* New York: Praeger, 1986. 303 s.

SCHWARTZ, Herman, SCHWARTZ, Mary C. *Prison Conditions in Czechoslovakia*. Washington: Human Rights Watch, 1989. 153 s.

SCHWEDER, Richard A., GOODMOW, Jacqueline J., HATANO, Giyoo, LeVINE, Robert A., MARCUS, Hazel R., MILLER, Peggy J. The Cultural Psychology of Development. One Mind, Many Mentalities. In DAMON, William, LERNER, Richard M. (eds.). *Handbook of Child Psychology. Vol. 1: Theoretical Models of Human Development.* Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc., 1998, s. 865–937.

SNIEGOŇ, Tomáš. Historie ve znovuzrozené volné soutěži. Česká a slovenská postkomunistická transformace a její dominantní historické příběhy. *Dějiny – Teorie – Kritika*. 2009, č. 2, s. 201–231.

ŠAVRDA, Jaromír. *Vězeň č. 1260.* Praha: Pulchra, 2009. 189 s.

TAYLOR, Charles. *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 601 s.

TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000. 86 s.

UHL, Petr, PAVELKA, Zdenko. *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*. Praha: Torst, 2013. 597 s.

VANĚK, Miroslav (ed.). *Mocní? A bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2006. 411 s.

VANĚK, Miroslav, URBÁŠEK, Pavel (eds.). *Vítězové? Poražení? Životopisná interview. Díl 1. Disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2005. 1121 s.

ZIMMERMANN, Volker, PULLMANN, Michal. Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität im Staatssozialismus: Zur Einführung. In ZIMMERMANN, Volker, PULLMANN, Michal. *Ordnung und Sicherheit, Devianz und Kriminalität im Staatssozialismus. Tschechoslowakei und DDR 1948/49–1989*. München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2014, s. 1–14.

ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel*. Praha: Argo, 2014. 564 s.

Kristýna Bušková, M.Sc., M.Phil; Michal Louč, Mgr.; Klára Pinerová, Mgr. Ph.D.
Ústav pro stadium totalitních režimů, Siwiecova 2428/2, Praha 3, 130 00
kristyna.buskova@ustrcr.cz
michal.louc@ustrcr.cz
klara.pinerova@ustrcr.cz

NEMAJETKOVÁ ÚJMA SEKUNDÁRNÍCH OBĚTÍ V KONTEXTU ADHÉZNÍHO ŘÍZENÍ

KATARÍNA RUSINKOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstrakt

S účinností nového civilního kodexu došlo k zásadním změnám v úpravě pravidel pro odškodnění nemajetkové újmy způsobené ublížením na zdraví či úmrtím. Oproti předchozímu zakotvení, kdy byla stanovena striktní pravidla bez možnosti další diferenciace v návaznosti na okolnosti konkrétního případu, je v současnosti usilováno o co možná největší adekvátnost kompenzace. Za tímto účelem byla judikaturou (nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2844/14 a rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tdo 1402/2015) vymezena kritéria pro určení výše náhrady přiznávané tzv. sekundárním obětem, kdy tato kritéria je nutné zvažovat jak na straně osoby, která byla usmrcena či jí bylo zvlášť závažně ublíženo na zdraví, a osob jí blízkých, tak na straně osoby, která za újmu odpovídá. Aktuálně dochází k vývoji judikatury vedenému snahou sjednotit soudní praxi a objasnit otázky, které se v souvislosti s legislativními změnami objevily. Příspěvek je věnován zamyšlení nad novou koncepcí náhrady nemajetkové újmy způsobené sekundárním obětem v případě usmrcení či zvlášť závažného ublížení na zdraví a poukázání na klíčové aspekty jejího uvedení do soudní praxe.

Klíčová slova

Nemajetková újma; sekundární oběť; poškozený; adhezní řízení; kritéria

Abstract

With the entry into force of the new Civil Code, there have been fundamental changes in the rules on compensation for non-material damage caused by personal injury or death. Compared with the previous anchor, where strict rules were established without the possibility of further differentiation in relation to the circumstances of each particular case, the greatest possible adequacy of compensation is currently sought. For this purpose, the criteria for determining the amount of compensation granted to the so-called secondary victims, defined by the case law (Constitutional Court judgment No. I. CC 2844/14 and the decision of the Supreme Court No. 4 Tdo 1402/2015), are to be considered on the part of the person who has

been killed or suffered a particularly serious personal injury, and his or her close relatives, as well as on the part of the person who is accountable for the damage. Currently, there is a development of case-law based on efforts to unify judicial practice and to clarify issues that have arisen in connection with legislative changes. This paper is devoted to reflecting on the new conception and pointing to the key aspects of its introduction into judicial practice.

Key words

Non-material damage; secondary victim; injured person; adhesive procedure; criteria

Úvod

Nový civilní kodex s účinností od 1. 1. 2014 přinesl řadu významných změn, přičemž ani trestní právo jako veřejnoprávní odvětví nezůstalo této revoluce ušetřeno. Na poli adhezního řízení, které je typickým příkladem prostupování soukromoprávní úpravy do trestněprávní oblasti, aktuálně dochází k vývoji judikatury vedenému snahou sjednotit soudní praxi a objasnit otázky, které se v souvislosti s legislativními změnami objevily. Významných změn doznala rovněž koncepce náhrady nemajetkové újmy jak ve vztahu k primárním, tak i k sekundárním obětem, kdy se od původní paušalizace přiklonila k individualizaci a reflektování specifik konkrétního případu.

Termín sekundární oběť je užíván poměrně nejednotným a volným způsobem, s přihlédnutím k § 3 odst. 1 zákona o obětech, který stanoví, že každou osobu, která se cítí být obětí spáchaného trestného činu, je nutné za oběť považovat, nevyjde-li najevo opak či nejde-li o zcela zjevné zneužití postavení oběti, však lze dovodit, že je za sekundární oběť možné považovat každého, kdo újmu způsobenou primární oběti důvodně pociťuje jako osobní neštěstí, které nelze jinak odčinit. Újma sekundární oběti se nazývá reflexní či odvozená.[408] Typicky se jedná o osoby blízké a další osoby s vazbou na primární oběť, může však jít i o osoby jiné (například svědka nehody či násilného činu). Postavení sekundární oběti se v momentě, kdy uplatní nárok na náhradu nemajetkové újmy, v kontextu adhezního řízení promítá jako procesní postavení poškozeného.

[408] BEZOUŠKA, Petr. *Náhrada majetkové a nemajetkové újmy*. In HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055 – 3014). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1740.

1. Adhezní řízení a související práva poškozeného

Adhezní řízení, jehož etymologický původ leží v latinském slově *adhaere* neboli lhout[409], je součástí trestního řízení, ve které dochází k projednání nároku poškozeného na náhradu škody či nemajetkové újmy, způsobené trestným činem. Uplatnění nároku na náhradu škody či nemajetkové újmy, příp. na vydání bezdůvodného obohacení, patří mezi základní a nejčastěji využívaná práva poškozených v trestním řízení, návrh dle § 43 odst. 3 trestního řádu je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování, eventuálně nejpozději při prvním jednání týkajícím se dohody o vině a trestu. V praxi však k připojení s nárokem často dochází už v přípravném řízení, kdy jsou poškození v souladu se zásadou ochrany jejich práv poučováni a uplatnění nároku je jim umožněno. Obligatorními obsahovými náležitostmi návrhu poškozeného jsou důvod a výše uplatňovaného nároku, přičemž návrhem poškozeného je soud vázán, nemůže tedy přiznat více, než je žádáno. K zajištění lepší možnosti dosáhnout přiznání náhrady svědčí poškozenému řada procesních práv, mezi něž patří mimo jiné právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisu, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání, před skončením řízení se k věci vyjádřit a zúčastnit se veřejného zasedání konaného o odvolání. Poškozený má rovněž právo zvolit si zmocněnce, který jej bude v řízení zastupovat, a následně navrhnout, aby soud zavázal odsouzeného povinností k úhradě nákladů na zastupování vynaložených. V případech, kdy to zákon stanoví, může mít poškozený nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. Smyslem adhezního řízení je umožnit poškozenému uplatnění jeho nároku a dosažení nápravy způsobené újmy snažší a rychlejší cestou, neboť podstatnou část důkazů majících význam z hlediska prokazování oprávněnosti nároku poškozeného obstarají samy orgány činné v trestním řízení, resp. mělo by tomu tak být. Povinností poškozeného však tak jako tak je, aby doložil důvod a výši škody, nemajetkové újmy či bezdůvodného obohacení, o čemž musí být poučen. Pokud nejsou podklady pro rozhodnutí o nároku uplatňovaném poškozeným dostatečné a zároveň tomu nebrání důležité důvody (zejména potřeba vyhlášení rozsudku či vydání trestního příkazu bez zbytečných průtahů, kdy tato je patrná zejména ve vazebních věcech), soud poškozenému sdělí, jakým způsobem může podklady doplnit, k čemuž mu určí lhůtu. Zároveň je na zvážení soudu, zda případně sám dokazování doplní.

[409] ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko - český, česko - latinský slovník*. 3. opr. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 11.

2. Stará versus nová civilněprávní úprava – od paušalizace k individualizaci

S nabytím účinnosti nového civilního kodexu došlo k zásadní změně v úpravě pravidel pro odškodnění nemajetkové újmy způsobené ublížením na zdraví či úmrtím.[410] Oproti předchozímu zakotvení, kdy byla „bodovou“ vyhláškou č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, stanovena striktní pravidla bez možnosti další diferenciace v návaznosti na okolnosti konkrétního případu a pozůstalým osobám dle § 444 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, přiznávána jednorázová náhrada v pevně dané výši[411], staví současná platná právní úprava na obecném principu vyjádřeném v ustanoveních § 2958 a § 2959 občanského zákoníku. Na náhradu nemajetkové újmy při usmrcení nebo zvlášť závažném ublížení na zdraví se vztahuje § 2959 občanského zákoníku, který stanoví, že v takovém případě odčiní škůdce duševní útrapy manželu, rodiči, dítěti nebo jiné osobě blízké peněžitou náhradou vyvažující plně jejich utrpení. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.[412]

Koncepce náhrady tedy ve vztahu k sekundárním obětem doznala hned několika významných změn – došlo k rozšíření oproti předchozí právní úpravě, která odškodňovala pouze pozůstalé v případě smrti blízké osoby, avšak pomíjela situaci vzniklou zvlášť závažným ublížením na zdraví, rozšířen byl rovněž okruh osob oprávněných žádat náhradu, kdy předchozí právní úprava stanovovala u blízkých osob taxativně nevyjmenovaných v příslušném ustanovení podmínku vedení společné domácnosti s usmrceným. Oproti tomu je stávající právní úprava benevolentnější a vychází z obecného výkladu pojmu „osoba blízká“ uvedeného v § 22 odst. 1 občanského zákoníku.[413] Nejzásadnější změnou je však již zmíněný příklon k obecnému principu, dle kterého má náhrada pokud možno vyvažovat utrpení a pokud toto nelze, pak mají být za účelem jejího stanovení subsidiárně užity zásady slušnosti. Tím je

[410] Samotný pojem „nemajetková újma“ se taktéž objevuje až v nové právní úpravě, předchozí úprava nazývala materiální i imateriální újmu souhrnně „škodou“.

[411] Dle příslušného ustanovení se jednalo o 240.000 Kč pro manžela/manželku, dítě, rodiče a každou další osobu žijící ve společné domácnosti s usmrceným v době vzniku události, která byla příčinou škody na zdraví s následkem jeho smrti; 175.000 Kč pro sourozence a 85.000 Kč pro každého rodiče při ztrátě dosud nenarozeného počatého dítěte.

[412] Slušnost lze v obecném významu chápat jako „spravedlnost konkrétního případu“, kdy toto chápání vychází z teze, že slušné je právo, ale nikoli norma, která je pojata všeobecně. Zohledňovat kompletně všechny okolnosti jednotlivého případu však není možné, neboť takový postup by vedl k neudržitelným výsledkům. Kritéria slušnosti je proto potřeba vnímat prostřednictvím charakteru škodní události a atributu významnosti. Blíže k tomu: JANOUŠEK, Michal. Odškodňování podle zásad slušnosti? *Právní rozhledy*, 19/2015, s. 669-672.

[413] *„Osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí.“*

směřováno k co možná největší adekvátnosti kompenzační funkce. Legislativní změny lze rozhodně označit za krok správným směrem – k předchozí právní úpravě se, v nálezu ze dne 4.5.2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/2004, vyjádřil i Ústavní soud, a to tak, že *„tato úprava neumožňuje svojí jednoznačností žádný prostor pro odlišný výklad. Je však natolik paušální, že ji nelze považovat za vyčerpávající řešení daného problému. Proto nevylučuje, pokud jednorázové odškodnění není dostatečnou satisfakcí za vzniklou újmu na osobnostních právech, aby se dotčené osoby domáhaly další satisfakce podle ustanovení na ochranu osobnosti.“*

3. Duševní útrapy a jak je posuzovat

Újma u takzvané sekundární oběti vzniká v důsledku zásahu do fyzické integrity oběti primární, pokud mezi těmito existuje vztah blízké spřízněnosti.[414] Kromě psychické bolesti sekundární oběti v některých případech popisují i ztrátu chuti žít, vtíravé myšlenky, nedůvěru k okolnímu světu či obavy z budoucnosti.[415] Pokud by se následkem prožitých duševních útrap objevily i závažné psychosomatické obtíže či by došlo ke vzniku psychického onemocnění, bylo by na místě posuzovat takto vzniklou újmu podle § 2958 občanského zákoníku ve spojení s Metodikou Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění). Dokazování je v každém případě nutné zaměřit mimo jiné na příčinnou souvislost mezi vznikem příslušného stavu u sekundární oběti a jednáním škůdce, aby se předešlo situaci, kdy bude škůdce zavázán k náhradě nemajetkové újmy založené například stavem, který u sekundární oběti vznikl již dříve v důsledku jiných životních událostí či stavem, který je vyústěním kumulace takových událostí.

Duševní útrapy jsou obtížně měřitelnou kategorií, neboť trestní zákoník ani trestní řád tento pojem nedefinují. Aby nedošlo k diametrálně odlišnému výkladu ze strany jednotlivých soudů, byla s ohledem na principy legitimního očekávání a právní jistoty judikaturou zakotvena kritéria, která by měla sloužit jako vodítko a zároveň zabránit případné svévoli soudu či nedostatečné odůvodněnosti rozhodování o adhezních nárocích. Již ve svém nálezu ze dne 30.3.2012, sp. zn. III. ÚS 2954/11 Ústavní soud judikoval, že trestní soud je povinen v adhezním řízení postupovat co do odůvodněnosti svého rozhodnutí se stejnou péčí jako civilní soud, který rozhoduje o náhradě škody ve věcech občanskoprávních. Adhezní výrok tak musí stejně jako kterékoli jiné meritorní rozhodnutí soudu snést test ústavnosti.

[414] Srov. § 2971 občanského zákoníku
[415] HÁNĚLOVÁ, Kristýna. (R)evoluce v odškodňování duševních útrap? *Trestněprávní revue*, 11-12/2015, s. 264.

4. Kritéria pro určení výše náhrady nemajetkové újmy

Judikaturou vymezená kritéria (nález Ústavního soudu ze dne 22. 12. 2015, sp. zn. I. ÚS 2844/14 a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12.4.2016, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015) pro určení výše náhrady nemajetkové újmy je nutné zvažovat jak na straně osoby, která byla usmrcena či jí bylo zvlášť závažně ublíženo na zdraví, a osob jí blízkých, tak na straně osoby, která za újmu odpovídá. V prvním případě sem patří intenzita vztahu mezi poškozeným a blízkými osobami, věk poškozeného a blízkých osob, existenční závislost[416] a případné poskytnutí jiné satisfakce ze strany odpovědné osoby. Kritérii zohledňovanými na straně odpovědné osoby - obžalovaného jsou postoj k události, dopad události do jeho duševní sféry, majetkové poměry a míra zavinění, eventuálně míra spoluzavinění primární oběti. Nejvyšší soud v medializovaném rozhodnutí sp. zn. 4 Tdo 1402/2015 uvedl také, že *„duševní útrapy spojené s prožíváním usmrcení blízké osoby je pro účely stanovení výše náhrady třeba posuzovat primárně z pohledu obvyklého (průměrného) člověka a její případné snížení či naopak zvýšení lze odvinout pouze od okolností, jež jsou v rámci trestního řízení řádně doloženy a prokázány poškozeným.“*[417] Jako základní rozpětí pro stanovení výše náhrady v typovém případě nejbližších osob Nejvyšší soud doporučil 240.000 Kč až 500.000 Kč, jsou-li popsána kritéria neutrální (tzn. standardní kvalita vzájemných vztahů, ničím nevybočující přístup pachatele apod.). Ústavní soud však ve svém nálezu ze dne 9.8.2016, sp. zn. I. ÚS 3456/15 podotýká, že jedině až pečlivé uvážení všech kritérií pro určení výše náhrady nemajetkové újmy umožní stanovit její adekvátní kompenzaci. V závěrečném shrnutí pak dodává, že trestní soud ani v případě, kdy skutkově nezpochybňuje značnou závažnost a neodčinitelnost následku, který byl trestným jednáním způsoben, nemůže rezignovat na náležité odůvodnění výroku o náhradě škody.

Neutralitu tedy nelze bez dalšího dovodit, pokud nejsou rozhodné okolnosti prokázány dostatečně, neboť takový postup by nevyhovoval kritériím spravedlivého procesu, jak vyplývají z čl. 36 odst. 1 Listiny základních lidských práv a svobod. Rovněž nelze opomenout fakt, že ze zásady bezprostřednosti zakotvené v § 2 odst. 12 trestního zákoníku vyplývá povinnost soudu přihlédnout při rozhodování jen k těm důkazům, které byly při jednání provedeny. Druhý

[416] U existenční závislosti je však nutné poukázat na to, že v tomto kontextu není vnímána primárně z hlediska ekonomického, ale spíše z hlediska ztráty péče, podpory a ochrany, která sekundární oběť postihuje. Blíže k tomu RYŠKA, Michal. Odškodnění sekundárních obětí dle § 2959 ObčZ. *Právní rozhledy*, 11/2016, s. 383.

[417] Jako příklad individualizace nemajetkové újmy s ohledem na relevantní kritéria může sloužit rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18.5.2016, sp. zn. 6 Tdo 1421/2015, které navazuje na rozhodnutí ze dne 12.4.2016, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015. Za usmrcení otce (dědečka) zde bylo manželce a dceři přiznáno každé po 500.000 Kč, vnukům po 300.000 Kč. Na základě provedeného dokazování byl zohledněn výrazný pozitivní vztah zetě ke tchánovi, zeť byl proto uznán oprávněným k náhradě nemajetkové újmy ve výši 200.000 Kč.

požadavek obsažený v této zásadě spočívá v tom, že soud má zjišťovat rozhodné skutečnosti z pramene jim co možná nejbližšího. Uplatnění zásady bezprostřednosti při provádění důkazů v trestním řízení je významnou zárukou zjištění materiální pravdy.[418] V případě, kdy například skutečnosti tvrzené poškozeným nasvědčují tomu, že intenzita či kvalita vzájemných vztahů s primární obětí trestného činu by mohla být vyšší než neutrální, avšak uvedené není dostatečně důkazně podloženo, tedy není na místě mechanicky poškozenému přiřknout „středovou hodnotu“ náhrady nemajetkové újmy, ale je nutné zaměřit dokazování na přesné zjištění rozhodných kritérií, aby poškozenému nebylo z titulu náhrady nemajetkové újmy přiznáno ani více ani méně, než mu jako adekvátní kompenzace náleží. Pro takové doplnění dokazování však často nebývá v trestním řízení, tím spíše pokud je vedeno vazebně, dostatečný prostor, což vyústí v odkázání poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních dle § 229 odst. 1 trestního řádu. Za předpokladu provedení důkazů svědčících alespoň pro naplnění neutrality kritérií, je poté optimální poškozenému alespoň část nárokované náhrady, odvíjející se od základního rozpětí stanoveného Nejvyšším soudem, přiznat v rámci adhezního řízení a do řízení občanskoprávního jej dle § 229 odst. 2 odkázat pouze se zbytkem nároku, který toto základní rozpětí přesahuje. Tímto postupem sice vznikne, co se týče možnosti domáhání se kompenzace, dvoukolejnost nikoli nepodobná té, která panovala v „době paušálních náhrad“, tato však již nebude zapříčiněna nedostatečnými možnostmi právní úpravy, ale konkrétní důkazní situací.

Shora popsaná kritéria aktuální pro určování výše náhrady nemajetkové újmy sekundárních obětí nejsou uměle nastavenými měřítky, vycházejí z rozboru již vydaných soudních rozhodnutí z doby, kdy kromě paušálních zákonných částek nebylo právními předpisy o výši další náhrady nic stanoveno. Představují proto relevantní zdroj poznání a právního uvažování a zároveň je zřejmé, že se v nich zračí jakési základní penzum lidských zkušeností s tím, v čem se duševní útrapy tohoto typu projevují a čím je jejich míra nejčastěji ovlivňována.[419] Uvedená kritéria však představují spíše vodítko než paušalizující klíč, který by soudu znemožňoval zvážit okolnosti jiné, pokud je bude považovat za významné a opodstatněné. Z přehledu těchto kritérií taktéž neplyne, že by se soud měl za každou cenu v rámci rozsudku vypořádat se všemi, jestliže některé z nich není pro konkrétní případ vůbec relevantní. Důvodem k formulování uvedených kritérií však nepochybně byla snaha zajistit konzistentnost judikatury, aby při přiznávání náhrad nemajetkové újmy sekundárním obětem

[418] FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Wolters Kluwer. 2015. s. 104.
[419] VOJTEK, Petr. Aktuální otázky nemajetkových nároků pozůstalých osob v soudní praxi. *Zpravodaj Jednoty českých právníků*, 3/2016, s. 12-13.

nedocházelo mezi jednotlivými soudy k výraznějším rozdílům. Za tímto účelem bude rovněž nutné sjednotit postupy v dokazování a především vyřešit otázku toho, jaké důkazy budou pro účely prokázání intenzity utrpěné újmy adekvátní. V této souvislosti by soudy měly zvažovat, nakolik podstatně by doplnění podkladů, ke kterému dle § 43 odst. 3 trestního řádu prakticky „mohou a nemusí“ vyzvat poškozeného, protáhlo trestní řízení a jak silně je dána potřeba rozhodnout bez zbytečných průtahů.

Závěr

Zásadní změny v koncepci náhrady nemajetkové újmy sekundárním obětem se v současné době hojně promítají (nejen) do trestněprávní judikatury. Není pochyb, že toto téma s sebou přináší mnoho otázek, které budou postupně zodpovídány až v průběhu vývoje praxe. O určité sjednocení postupu okresních, krajských i vrchních soudů se v této souvislosti snaží Nejvyšší soud, který provádí soustavný monitoring jejich rozhodovací činnosti.[420] Formulované doporučené rozmezí náhrad lze ve srovnání s úpravou stanovenou starým občanským zákoníkem považovat za obecně vstřícnější, neboť s předchozí koncepcí se „setkává“ jen v částce 240.000 Kč, která byla pro původní koncepci hranicí absolutního maxima, zatímco nyní představuje spíše spodní hranici doporučeného rozptylu. Povinnost soudu zabývat se v rámci odůvodnění rozhodnutí o adhezním nároku podrobně jednotlivými kritérii má potenciál přispět ke větší spokojenosti poškozených s výsledkem trestního řízení a k pocitu, že jejich duševní útrapy nejsou posuzovány mechanicky, ale s přihlédnutím ke specifikům konkrétního případu a že tedy soud důsledně reflektuje situaci každého jedince.

Kombinace zobecnění lidských zkušeností vyjádřeného formulováním základních kritérií a individualizace představované odstraněním paušálního řešení a poskytnutím prostoru pro soudcovské uvážení bezpochyby znamená po legislativní i judikaturní stránce krok správným směrem. Pro soudce pak představuje „hozenou rukavici“, neboť nalezení onoho správného poměru mezi obecným a individuálním přístupem leží na jejich bedrech.

Seznam literatury:

BEZOUŠKA, Petr. *Náhrada majetkové a nemajetkové újmy*. In HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055 – 3014). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. 2046 s.

[420] *Nejvyšší soud systematicky monitoruje činnost českých soudů na trestním úseku při rozhodování v adhezním řízení o nárocích na náhradu nemajetkové újmy, způsobené trestnou činností.* Nejvyšší soud [online]. publikováno 12.4.2016 [cit. 30. 1. 2018].

FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GŘIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní.* 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 928 s.

HÁNĚLOVÁ, Kristýna. (R)evoluce v odškodňování duševních útrap? *Trestněprávní revue*, 11-12/2015, s. 264-270.

JANOUŠEK, Michal. Odškodňování podle zásad slušnosti? *Právní rozhledy* 19/2015, s. 667-675.

RYŠKA, Michal. Odškodnění sekundárních obětí dle § 2959 ObčZ. *Právní rozhledy* 11/2016, s. 381-387.

ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko - český, česko - latinský slovník.* 3. opr. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 262 s.

VOJTEK, Petr. Aktuální otázky nemajetkových nároků pozůstalých osob v soudní praxi. *Zpravodaj Jednoty českých právníků,* 3/2016, s. 7-17.

ŽĎÁREK, Roman, TĚŠINOVÁ, Jolana ŠKÁROVÁ, Marta a kol. *Metodika odškodňování imateriálních újem na zdraví*. Praha: C. H. Beck, 2015,184 s.

Nejvyšší soud systematicky monitoruje činnost českých soudů na trestním úseku při rozhodování v adhezním řízení o nárocích na náhradu nemajetkové újmy, způsobené trestnou činností. Nejvyšší soud [online]. publikováno 12.4.2016 [cit. 30. 1. 2018]. Dostupné na: http://www.nsoud.cz/JudikaturaNS_new/ns_web.nsf/web/Proverejnostamedia~TiskovezpravyNejvyssihosoudu~Nejvyssi_soud_systematicky_monitoruje_cinnost_ceskych_soudu_na_trestnim_useku_pri_rozhodovani_v_adheznim_rizeni__o_narocich_na_nahradu_nemajetkove_ujmy__zpusobene_trestnou_cinnosti~?openDocument&lng=CZ

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 4. 5. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/2004.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30.3.2012, sp. zn. III. ÚS 2954/11.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 22.12.2015, sp. zn. I. ÚS 2844/14.

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 9.8.2016, sp. zn. I. ÚS 3456/15.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 12.4.2016, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.5.2016, sp. zn. 6 Tdo 1421/2015.

Mgr. Katarína Rusinková
Masarykova univerzita, Právnická fakulta
Veveří 158/70, 611 80 Brno
Katarina.Rusinkova@law.muni.cz

KONTRAINTUITIVNÍ PROJEVY OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ

LUDMILA ČÍRTKOVÁ

Policejní akademie ČR v Praze

Abstrakt

Kontraintuitivní projevy obětí bývají mylně využívány pro zpochybňování věrohodnosti oběti před soudem. K typickým kontraintuitivním fenoménům patří např. absence obrany ze strany oběti či absence pokusů o ni, opožděné oznámení trestného činu, setrvávání ve vztahu či obnovení kontaktů s pachatelem anebo absence viditelné psychické traumatizace v době po zločinu. Cílem příspěvku je charakterizovat základní vzorce kontraintuitivních projevů oběti a objasnit, proč je třeba nahlížet na zločin také očima oběti.

Klíčová slova:

viktimizační syndromy, kontraintuitivní chování, traumatické pouto, následky viktimizace, věrohodnost.

Abstract

Victims sometimes show contra-intuitive behaviour, which often makes the credibility of victims in the court dubious. Typical contra-intuitive phenomena are: the absence of self-defence activities, late reporting of crime to police, staying on in the close relationship with offender or the absence of psychotraumatic symptoms in post-victimization time. Author of the article follows the aim to characterise the basic patterns of contra-intuitive behaviour and to explain, why it is important to analyse the crime also from the point of victim.

Key words: victimization syndromes, contra-intuitive behaviour, traumatic bound, victimisation impact, victim's credibility.

Úvod

Zejména v důkazně komplikovaných, nejednoznačných případech trestných činů může být rozhodování ve věci ovlivněno stereotypy a mýty o obětech.[421] Intuitivnímu posouzení

[421]CARRABINE, Eamonn, COX, Pam, LEE, Maggy, PLUMMER, Ken & SOUTH, Nigel. Criminology: a sociological introduction. NY: Routledge, 2009; DAIGLE, Leah.. *Victimology: A Text/Reader*. London: SAGE

věrohodnosti oběti je pak přisuzována značná váha. Situaci obětí však komplikuje malá informovanost o průbězích viktimizace a dopadech trestného činu na oběť. Ilustrací může být případ ze soudní síně. Advokáti čtveřice pachatelů obviněných z týrání mladého spolupracovníka označili líčení poškozeného za natolik nepředstavitelné, že musí jít o lži či fantazie oběti. Tvrdili, že téměř desetileté mlčení údajně poškozeného zpochybňuje věrohodnost jeho výpovědi, neboť je nepochopitelné, že by tak dlouho strpěl závažné šikanování, respektive týrání. Nastíněná strategie obhájců se zakládá na mylném směšování věrohodnosti a dopadů týrání na oběť. Toto míchání jablek s hruškami může představovat úmyslnou taktiku obhajoby anebo může být produktem neznalosti viktimologie. V tomto příspěvku se zaměříme na fenomén tzv. kontraintuitivních projevů oběti. Cílem příspěvku je popsat a klasifikovat základní vzorce kontraintuitivních projevů oběti, poukázat na faktory, které podmiňují jejich vznik a ilustrovat jejich výskyt na základě kvalitativní sondy do viktimologických expertíz.

1. Současný stav poznání

Zvláštní způsoby reagování obětí v očích odborného i laického okolí plodí údiv a někdy i zpochybňování pozice anebo kompetence oběti. Snad kromě tzv. „stockholmského syndromu“, nemá širší veřejnost informace o zdánlivě paradoxních účincích viktimizace.[422] Přitom nelogické a někdy i zdánlivě podivné chování oběti může být z pohledu viktimologie normální reakcí na nenormální situaci. V odborné literatuře jsou takové projevy oběti označované jako tzv. kontraintuitivní chování.

Kontraintuitivní chování lze definovat celkem jednoduše. Jsou to veškeré projevy oběti, které neodpovídají běžnému očekávání většiny lidí.[423] Jinak řečeno podle selského rozumu anebo intuitivního úsudku by se v daný okamžik a čas měla oběť zachovat jinak, jestliže je pravda, že prožila trestný čin, tak jak sama tvrdí. K typickým kontraintuitivním fenoménům, které jsou vnímány jako zarážející a podivné, patří zejména:

- absence obrany ze strany oběti či absence pokusů o ni

Publications, 2012; KRAHÉ, Barbara. Soziale Reaktion auf primäre Viktimisierung: Zum Einfluss stereotyper Urteilsmuster. In BARTON, Stephan, KÖLBEL, Ralf (ed). *Ambivalenzen der Opferzuwendung des Strafrechts.* Baden- Baden: Nomos, 2012, s. 159 – 175.

[422] WIECZOREK, Arnold. Das so genannte Stockholm-Syndrom. *Kriminalistik*, 2003, č. 7, s. 429- 436; SCHOTT-MEHRING, Tilmann. Die Geiselnahme vom Norrmalmstorg in Stockholm. *Kriminalistik*, 2017, č.1, s 42 – 48.

[423] TURVEY, Brent, PETHERICK, Wayne. *Forensic Victimology*. London: Elsevier Inc., 2009; KARKOŠKOVÁ, Slávka. Sexuálne zneužívanie detí: vzorce kontraintuitivných reakcí obetí. *Zborník vedeckých študií z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konference na tému Mravnostná kriminalita jako společenský fenomén a možnosti jej kontroly.* Bratislava: APZ 2015, s. 191-206.

- opožděné oznámení trestného činu
- setrvávání ve vztahu či obnovení kontaktů s pachatelem
- absence negativních emocí vůči pachateli, eventuálně jeho obhajování cestou sebeobviňování
- absence viditelné psychické traumatizace v době po zločinu.

Kontraintuitivní chování je obvykle podmíněno dvěma faktory, a to specifickými okolnostmi či zvláštnostmi trestného činu a dále také osobnostními charakteristikami a předcházejícími životními zkušenostmi oběti.

Pokud jde o první faktor, tj. specifické okolnosti trestného činu, hraje roli např. stupeň a povaha použitého násilí. Psychické násilí, manipulace a výhrůžky poznamenávají oběť zpravidla více než jednorázová fyzická agrese. K tomu ilustrativní příklad.

Na policii přišla oznámit znásilnění a vydírání mladá žena. Dle pachatele s ním oběť udržovala „kamarádský vztah s výhodami“. Ty spočívaly v občasném sexu, ačkoliv vztah byl jinak volný, partneři se na sebe nijak nevázali. To fungovalo po dobu, dokud si oběť nenašla skutečného přítele. Dosud normální chování původního“ kamaráda“ se změnilo, dopouštěl se na oběti násilí i při sexu, vynucoval si perverzní praktiky. Pachatel postupoval systematicky, opakovaně nutil dívku k sexu. Když v důsledku pracovních povinností mu nemohla být po vůli, musela jako kompenzaci zasílat své intimní fotografie. Měla jít na toaletu, tam se vyfotit v dráždivých pozicích a okamžitě odesílat snímky. Pachatel šikanoval dívku i tím, že jí průběžně psal, kolik fotek musí ještě do 18. hodin zaslat, jinak intimní snímky obdrží její přítel. Dívka se výhrůžek natolik obávala, že slepě poslouchala instrukce pachatele.

Sexuální pronásledování a vydírání trvalo přibližně dva roky. K vyhledání policie oběť pohnul až vystupňovaný pocit bezmoci a absolutní ztráty kontroly nad dalším děním. Pachatel totiž přitvrdil a oznámil dívce, že její fotky prodá na veřejné weby. To byl bod zlomu (turning point), jak o něm hovoří odborná literatura. Dívka si až v tomto okamžiku připustila, že ani vynucená spolupráce s pachatelem jí již nezaručuje udržení tajemství. Svěřila se přítelkyni a ta jí doporučila vyhledat policii. Oběť zpočátku dobře spolupracovala, popisovala, jak ji kamarád vydíral a proč z něj má strach. S postupem doby se však postoj oběti měnil, což se projevilo klesající ochotou vypovídat proti pachateli. Nyní má oběť k pachateli ambivalentní vztah. Policie mezitím získala svědectví předcházející přítelkyně. I tu se pachatel pokoušel stejným způsobem vydírat, vynucoval si sexuální schůzky. Razantní odmítavá reakce bývalé přítelkyně však pachatele zastavila.

Popsaný případ ilustruje další okolnost, typickou pro vznik nelogického či neracionálního chování obětí, a to manipulativní praktiky a elokvence pachatele. Délka trvání trestného činu, tedy prolongace doby, kdy je oběť fakticky v situaci rukojmího pachatele představuje další neblahou okolnost podporující vznik kontraintuitivních projevů. To dokládá již zmiňovaný stockholmský syndrom.

Rovněž charakter vztahu mezi pachatelem a obětí je pro vznik nelogického chování oběti klíčový. Čím bližší anebo nosnější vztah mezi pachatelem a obětí předchází trestnému činu, tím pravděpodobnější je vznik kontraintuitivního chování u oběti. K tomu lze doložit mnoho ilustrativních příkladů zejména z oblasti domácího násilí, expartner stalkingu a také týrání či sexuálního zneužívání uvnitř rodiny.

Je všeobecně známo, že týrané dítě může vůči ubližujícím rodičům projevovat až zvířecí oddanost a o původu svých zranění lže. Týraná manželka namísto vyhledání pomoci v poradnách anebo oznámení na policii zvolí jinou cestu - pořídí si střelnou zbraň s iluzorní představou, že se bude schopná tyranovi lépe ubránit. Ve skutečnosti pořízení zbraně v domácnosti zasažené domácím násilím zvyšuje riziko ohrožení všech jejích členů. Jenže týraná žena neuvažuje v tomto ohledu racionálně, její mentální pochody jsou pro okolí sotva pochopitelné, jdou proti tomu, co bychom intuitivně (tedy předvědecky) očekávali.

V konkrétním případu bylo prokázáno dlouhodobé fyzické a psychické týrání manželky, např. 11 závažných násilných incidentů včetně excesivních projevů jako uhasínání cigarety o kůži na krku. Protože násilník ohrožoval svým chováním i společné děti, oznámila kamarádka poškozené věc nejdříve na OSPOD. Trestní oznámení pak podala mladší dcera manželské dvojice. Oběť se v počátcích vyšetřování projevovala v souladu s očekávanými následky tak závažné traumatizace. Ovšem čtyři měsíce po zahájení trestního řízení navštívila manžela ve vazbě. Toto setkání se stalo bodem zlomu. Její ochota spolupracovat na vyšetření případu vyhasla. Poškozená nyní uváděla, že manžela miluje. Manželovo chování omlouvala jeho temperamentem a autoritářskou povahou. Prý se s ním dokonce cítila jako princezna. Muž byl přesto v důsledku dobré důkazní situace odsouzen k úhrnnému trestu odnětím svobody na 3 roky. Po hlavním líčení poškozená čekala u vozidla vězeňské služby, která obviněného k soudu eskortovala, na vozidlo se doslova věšela a dávala zcela zřetelně najevo, že lituje své role v trestním řízení. Odvolací soud nakonec změnil trest na podmíněný se zkušební dobou pěti let. Soud se totiž domníval, že za obnoveného soužití manželů je přínosnější, aby oba navštěvovali odborné psychologické poradenství.

Z osobnostních faktorů, které se výrazněji podepisují na kontraintuitivním chování oběti je třeba zmínit především psychologicky podmíněnou vulnerabilitu oběti. Například slušnost,

smířlivost či snášenlivost oběti představují osobnostní dispozice, které zvyšují tendence ke kontraintuitivním projevům, tak jak bylo pospáno výše (absence pokusů o obranu, opožděné oznamování, sebeobviňování, kolísavá ochota ke spolupráci s orgány činnými v trestním řízení). Rovněž negativní či traumatizující zážitky v dětství a dospívání oběti podporují kontraintuitivní chování. Násilný partnerský vztah v dospělosti je pak paradoxně stabilní. Dle Lampe[424] vzrůstá riziko deprese u těchto dlouhodobě týraných žen právě v okamžiku, kdy hrozí ukončení násilného vztahu. Mnoho obětí se proto vrací zpět k násilnému partnerovi. Okolí pak marně hledá odpověď na otázky: Proč oběť nevyužila příležitost k novému životu bez násilí? Proč oběť nečerpá odbornou pomoc? Proč znovu vystavuje sebe a děti nebezpečí? Proč akceptuje návrat agresora poté, co byl trestně stíhán pro její týrání? V navazující části představím vybrané vzorce kontraintuitivních projevů.

2. Absence pokusů o obranu či útěk z moci pachatele

Začnu ilustrací dobře známého případu Nataši Kampusch.

Wolfgang Priklopil unesl desetiletou Natašu 2. března 1998. Věznil jí nejdříve ve sklepních prostorách, později jí dovolil pobývat nahoře v domě. Dokonce jí vyvezl i na krátký výlet do hor. Právě tato okolnost vyvolala později spekulace. Proč nevyužila dívka tuto příležitost k útěku? Obraz Nataši jako perfektní oběti se drolil, někteří novináři zpochybňovali její důvěryhodnost. Ignorovali strach oběti z pachatele i její obavy, že se útěk nezdaří. Mezi tím, jak vnímá šanci na útěk oběť a jak ji hodnotí pozdější posuzovatelé, může však být propastný rozdíl.

Ze zvráceného světa samotářského počítačového technika se Nataše podařilo utéct až 23. srpna 2006. Vězněná dívka popsala policii, proč se nepokusila o útěk již dříve takto: „Nemohla jsem si žádné neúspěšné pokusy o útěk dovolit. Měla jsem strach, že mě zavře ve sklepě navždy a že se mnou bude zacházet ještě hůře.“ Priklopil se v průběhu dlouhých let věznění snažil všemožně ochromit vůli své vězeňkyně a zastrašoval ji. Například jí říkal, že na dveřích i oknech domu jsou nástražná zařízení, která vybuchnou při jakémkoli pokusu o útěk. Vyhrožoval, že zavraždí její rodiče a vůbec každého, kdo by jí po útěku pomohl. V noci ji k sobě přivazoval kabely, aby se o nic nepokoušela. Aby Priklopil snížil dívce příležitost k útěku, musela se pohybovat na zahradě či v domě často spoře oblečená či nahá.[425]

---

[424] LAMPE, Astrid. Zum Verständnis der Täter-Opfer-Bindung bei misshandelten Frauen. *Spectrum Psychiatrie*, 2013, č. 4, s. 36 – 38.
[425] volně dle BENECKE, Mark, BENECKE Lydia. *Aus der Dunkelkammer des Bösen.* Köln: Lübbe, 2011, s. 251.

Dodejme, že Nataša Kampusch vzbuzovala pozornost i dalšími pro okolí nepochopitelnými projevy: získala do svého vlastnictví Priklopilův dům a ponechala si jej s odůvodněním, že v něm nechá dožít matku svého trýznitele. S rozpaky a nepochopením byla přijímána i její ochota prezentovat se v médiích. Oběť, která ochotně vystupuje před kamerami, působí na laiky jako málo traumatizovaná. Dokonce je jí podsouváno, že chce ze svého osudu profitovat, což staví její „charakter "do špatného světla.

Zdánlivá pasivita oběti vůči pachateli se vyskytuje relativně často. Z viktimologické perspektivy ji lze vysvětlit mnoha poznatky či koncepcemi. Na prvním místě je vhodné připomenout tzv. viktimizační syndromy, které odkazují na specifické okolnosti daných trestných činů. Příkladem lze uvést tzv. trauma znásilnění (rape trauma). Znásilnění „očima oběti" představuje „akt převálcování", tj. zahrnuje vždy moment překvapení a oběť se málo kdy zmůže na účinná protiopatření. Navíc znásilnění zahrnuje hluboké ponížení a degradaci oběti, takže ochromuje i její psychiku. To platí dvojnásob, když se pachatel a oběť více či méně znají. Z toho plyne, že škrabání, kousání anebo podobné pokusy o souboj s pachatelem nejsou dostupné v okamžiku, kdy je oběť zaskočena, ochromena strachem o život anebo také představou, že aktivním odporem si zhorší vyhlídky na přežití, neboť pachatele vyprovokuje k další agresi. Zmatení oběti pokračuje, když pachatel, poté co dostal oběť do své moci, se po činu chová zdánlivě smířlivě. Výsledkem je tzv. kontraintuitivní chování oběti (například vykouří s pachatelem cigaretu), které bývá mylně interpretováno jako projev její nevěrohodnosti.

Také syndrom týrané osoby odkazuje na psychologické mechanismy, které vysvětlují nesrozumitelné, nelogické chování oběti domácího násilí. Syndrom zdůrazňuje například koncepci naučené bezmoci. Naučená bezmoc je typickým následkem opakujících se zraňujících situací. Nutnou podmínkou pro vznik naučené bezmoci je opakovaná viktimizace (reviktimizace), nikoli intenzita použitého násilí. I relativně běžná míra násilí, která nevede k těžké újmě na zdraví, je-li opakovaná, stačí k tomu, aby se u oběti rozvinula naučená bezmoc. Oběť je obrazně přirovnávána k „uvařené žábě" (též tzv. slippery slope effect). Nevěří, že je schopná situaci vyřešit anebo dokonce, že její trápení je vůbec řešitelné. [426]

3. „Pozitivní" vztah k pachateli a příbuzné projevy

Přetrvávající pouto mezi obětí a pachatelem budí snad největší pochybnosti nejen u laiků, ale i v odborné veřejnosti. K tomu následující příklad. Pedofil, který měl mnoho deliktů s

[426] ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Viktimologie pro forenzní praxi.* Praha: Portál, 2014.

dívenkami, opakovaně podstoupil ochrannou léčbu, pak pobýval v detenci a posléze po operativním zákroku se opět ocitl v léčebně, se neustále kontaktoval s bývalými obětmi. Nikdy neměl náhled, že obětem uškodil a stále namítá, že ženy za ním chodí samy a tedy ze své svobodné vůle. To dle něj dokládá, že nic zlého neudělal a je nespravedlivě perzekuován. Jeho argumentace je blízká i některým odborníkům, kteří rovněž zpochybňují nebezpečnost (a tím i nutnost ochranné léčby) pachatele a přenášejí vinu na údajné oběti. Argumentují právě tím, že oběti pachatele stále vyhledávají, navštěvují ho dokonce i v léčebně.

Pro objasnění zmíněného nelogického počínání je třeba v první řadě detailně projasnit dynamiku interakce mezi pachatelem a jeho oběťmi a také posoudit zranitelnost obětí. Nejjednodušším vysvětlením bývá kombinace skvělých manipulativních schopností na straně pachatele, které se skloubí s vyšší vulnerabilitou obětí. To konec konců dokazuje i případ sexuálního zneužívání studentek školy Poetrie, za kterým stojí tzv. guru Jára. V případu se mimo jiné řešilo, proč ženy, které byly vzdělané, inteligentní a sociálně silné, dobrovolně podstoupily a snášely praktiky pachatele a proč se účastnily takzvaného odháčkování, při němž byly de facto znásilněny. I v této kauze byly oběti sice profesně zdatné, vysoce inteligentní ale po psychické stránce zranitelné a křehké. Na seminářích „školy“ byly vystavovány neustálému psychickému nátlaku a manipulaci. Bylo jim odepíráno jídlo, voda i spánek, což vedlo u poškozených žen k výraznému snížení schopností racionálního, reálného uvažování.

Z pohledu viktimologie lze kontraintuitivní kontakt oběti s pachatelem vnímat jako aspekt problematiky tzv. odpoutání od zločinu. Odpoutávání představuje mentální proces, kterým prochází každá oběť. Zločin poznamená oběť emocionálně, narušuje její sebevědomí, může se hluboce dotknout i pocitů osobnostní identity: kdo jsem, čemu a komu věřím, jaké hodnoty jsou ještě důležité atp. Pro obnovení duševní stability je zapotřebí zpracovat traumatizující zážitek a ujasnit si svůj vnitřní svět. Udržování vztahu či kontaktu s pachatelem svědčí o tom, že oběť *nezvládla fázi odpoutání se od zločinu*, mentálně je pořád v osidlech pachatele, tj. pachatel a jeho čin má nad ní stále moc. V této souvislosti se někdy obrazně mluví o „tajemství“. Podle této hypotézy zločin vytváří svým způsobem „neblahé tajemství“, které spojuje pachatele a jeho oběť. Dokud oběť mlčí, udržuje toto tajemství a tím i moc (kontrolu) pachatele nad svým životem. Prolomení mlčení představuje tudíž obecnou copingovou strategii směřující k odpoutání se od zločinu.

Důvody pro neschopnost odpoutat se od zločinu mohou být různé a hlavně mívají hlubší psychologické příčiny, zejména jde o přejímání viny, identifikaci s pachatelem, traumatické pouto, introjekci, navázání na pachatele podmíněné nouzovou stresovou reakcí atp. Na některé z uvedených fenoménů blíže upozorním.

Vysoká stabilita násilných vztahů je v současnosti vysvětlována koncepcí traumatického pouta. Traumatické pouto vzniká jako následek opakovaných traumatizujících zážitků, ke kterým dochází ve všedním dni oběti. Incidenty násilí vyvolávají ve zranitelné oběti *strach z opuštění.* Strach z opuštění je tak silným pocitem oběti, že aktivuje její touhu po blízkosti a připoutání se na osobu, která nabízí byť zdánlivou blízkost a jistotu. Silné afektivní rozrušení při opakovaném prožívání intenzivního strachu z opuštění současně snižuje schopnosti racionálního uvažování. Výsledkem je situace, kdy oběť hledá přilnutí a blízkost u dané osoby, přestože jde o násilníka či zneuživatele. Násilné projevy jsou tak obětí tolerovány, často s pomocí obranných mechanismů, které jsou bezděčně, mimovolně aktivovány. V jedné osobě pachatele se z pohledu oběti spojují neslučitelné aspekty ohrožovatele i ochrance, což oběť řeší „zapomínáním“ v podobě popření či disociace. Disociace probíhá jako paměťové zablokování či odštěpení zlých stránek trýznitele. K tomu ilustrativní příklad.

V poradně si oběť domácího násilí stěžuje na bolesti hlavy, na krku má stopy po škrcení. Uvádí, že ji navštívil bývalý muž. Z návštěvy si však klientka nic nepamatuje. Exmanžel jí ujistil, že vše proběhlo v pořádku a sama klientka si nedovede představit, že by lhal. Jen poznamenává, že na kuchyňské lince našla vytrhané chomáče vlasů, které patří nepochybně jí. Teprve o několik měsíců později zafunguje podobný incident jako „trigger“ (spouštěč). Klientka si s odstupem času vzpomíná, že při tehdejší noční návštěvě ji bývalý manžel škrtil a narážel jí hlavu na kuchyňskou linku.

Traumatické pouto tedy popisuje úzký vztah dvou osob s různými pozicemi moci, ve kterém jedna osoba druhou opakovaně šikanuje, napadá, ohrožuje a zneužívá, přičemž tento vztah vykazuje značnou stabilitu. Důležitým znakem takového vztahu je intermitující charakter násilí. To znamená, že incidenty násilí se střídají s fázemi relativního klidu až pohody. Traumatické pouto vzniká právě v těchto fázích klidu a také díky nim. [427] Mix určité péče a třeba i sexuální blízkosti na straně jedné a násilné incidenty na straně druhé vedou u oběti k funkčním distorzím (poruchám) kognitivních procesů. Oběť pak subjektivně může situaci vnímat tak, že ji pachatel vlastně ochraňuje. Pochody mentalizace u vztahových traumata dokládá následující výpověď.

V poradně vysvětluje oběť domácího násilí, proč po vykázání nevyužila možnost podat trestní oznámení a naopak přijala partnera zpět takto. Partner byl na ní jinak hodný. Občas pro ni nakupoval jídlo a také s ní jezdil na výlety. V noci se s ním cítila v bezpečí.

[427] LAMPE, Astrid. Zum Verständnis der Täter-Opfer-Bindung bei misshandelten Frauen. *Spectrum Psychiatrie*, 2013, č. 4, s. 36 – 38.

U traumatického pouta doplňkově hraje roli i fakt, že mnohé oběti zažily v dětství zradu referenční osoby, v důsledku čehož nejsou v dospělosti schopné rozlišovat mezi důvěryhodnými a nedůvěryhodnými partnery, mezi spolehlivými a nespolehlivým přáteli či kolegy. [428]

Pachatelé také často přesouvají vinu na oběť, která je údajně ke zlému zacházení vyprovokovala (např. malou vděčností, když dostala dárek, jak se při večeři dívala atp.). Z pohledu pachatelů se jedná o neutralizační techniky, které slouží k zachování sebeúcty. Kdyby měl totiž pachatel pocity viny, musel by své chování korigovat. Místo toho pachatel vinu externalizuje a připisuje ji oběti. Proč oběť akceptuje podsouvání viny anebo se dokonce uchyluje k sebeobviňování? Na tuto otázku odpovídá viktimologie odkazem na atribuční pochody. Sebeobviňování představuje kognitivní mechanismus umožňující oběti najít zástupné vysvětlení příčin události, při kterém si uchovává iluzi, že změnou svého chování může příště riskantní situaci předejít. Nejde tedy o přiznání sklonu ke konfliktnosti ani o projev narušenosti oběti, jak občas tvrdí sympatizanti pachatele. Přijímání viny odkazuje spíše na hloubku traumatizace oběti. Pomáhá oběti udržet alespoň částečnou iluzi kontroly, podporuje její víru, že není zcela bezmocná vůči pachateli.[429]

Ke vzniku traumatického pouta přispívá také sociální izolace oběti a to ve faktickém slova smyslu (oběť žije jinak osamoceně) anebo v psychologickém slova smyslu (oběť má sice sociální kontakty, ale jen povrchní, formální). Navíc viktimizace spouští u obětí pocity studu a obavy ze stigmatizace, což vede některé oběti k tomu, že se uzavírají do sebe. Jenže stres, strach i pocit ohrožení vyvolávají u lidí také potřebu přichýlit se, být v kontaktu. Traumatické pouto může být dle Lampe z tohoto úhlu chápáno také jako nouzová stresová reakce podporována i výše naznačenými pochody disociace a kognitivní distorze. Konec konců i trauma rukojmích (stockholmský syndrom) je dnes vysvětlováno jako reakce na nadlimitní stres. [430]

4. Absence viditelných psychických následků viktimizace

Mýtus o správné oběti mimo jiné předpokládá, že *hrubost* zločinu koresponduje s *hloubkou viditelné traumatizace* oběti. Správná oběť podle tohoto mylného stereotypu je na první pohled rozpoznatelná, neboť se projevuje silnou expresivní emocionalitou, je viditelně

[428] WÖLLER, Wolfgang. *Trauma und Persönlichkeitsstörungen*. Stuttgart: Schattauer, 2006.
[429] WÖLLER, Wolfgang. Traumawiederholung und Reviktimisierung nach körperlicher und sexueller Gewalt. *Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie*. 2005, č.73, s. 83 -90.
[430] WIECZOREK, Arnold. Das so genannte Stockholm-Syndrom. *Kriminalistik*, 2003, č.7, s. 429- 436; SCHOTT-MEHRING, Tilmann. Die Geiselnahme vom Norrmalmstorg in Stockholm. *Kriminalistik*, 2017, č. 1, s 42 – 48.

zlomená, rozrušená a i vizuálně budí dojem politováníhodného jedince, který kolabuje ve všech oblastech života. K tomu se přidružuje předpoklad, že ještě dlouho po zločinu musí oběť vykazovat patřičné viditelné následky. Jejich absence zpochybňuje totiž závažnost újmy a někdy i viktimizaci samotnou. Například oběť znásilnění, která se zjevně zajímá o svůj zevnějšek a dbá na módní oblečení, působí na okolí poněkud nedůvěryhodně. V soudních síních se pak setkáváme s prekérními situacemi. V daném případě domácího násilí předložil pachatel fotografie vzniklé již v době jeho pobytu ve vyšetřovací vazbě. Šlo o portrétní, takřka umělecké fotografie týrané manželky, ze kterých hleděla stylistou nalíčená, usměvavá žena. Obžalovaný tvrdil, že takto týraná žena „nevypadá“ a jeho manželka si tudíž veškerá obvinění vymyslela. V dalším případě znásilnění předkládala obhajoba fotografie poškozené stažené ze sociálních sítí. Opět šlo o fotografie pořízené s odstupem několika měsíců od spáchání trestného činu, na kterých byla usměvavá poškozená ve společnosti několika dalších osob. Bylo zřejmé, že snímek zachycuje oslavu či přátelské setkání malé společnosti. Obhajoba tvrdila, že u poškozené nemohla vzniknout posttraumatická stresová porucha, ani jí nemohla zasáhnout jiná emocionální újma, což údajně dokazují předložené foto-důkazy.

Naznačené intuitivní hodnocení obětí podle viditelných příznaků traumatizace je zcela v rozporu s odbornými, ověřenými (experience based) poznatky viktimologie. Laicky vnímaná hrubost zločinu nepředstavuje jediný, ani ten nejdůležitější faktor. Dopady zločinu na oběť jsou totiž individuální a závisí hned na několika faktorech, například na previktimní osobnosti a na sociální podpoře v době poté.[431] Vrátím se k posledně zmíněnému případu s facebookovými snímky. Fakt, že se oběť několik měsíců po činu zúčastní společenské oslavy, můžeme interpretovat jako (copingovou) strategii oběti znásilnění používanou k překonání následků traumatizace včetně například překonání strachu z mužů či společnosti lidí obecně (viz traumaterapie a technika konfrontace).

Obecně lze konstatovat, že následky viktimizace zaujímají široké spektrum potíží, problémů a změn v prožívání a chování obětí. Oběť může mít také odložené následky, kdy se například traumatizace z dětství a dospívání projeví až v dospělém věku. Není výjimkou, že i silně traumatizované oběti mohou v konkrétní situaci vystupovat jako asymptomatické.

Neviditelnost či zdánlivou absenci příznaků posttraumatu lze srozumitelně vysvětlit pomocí aktuální koncepce strukturální disociace osobnosti**.** Autoři této teorie [432] spojili aktuální poznatky z různých oblastí věd o traumatu a tvrdí, že v důsledku traumatizující situace dochází

[431] Viz např. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Viktimologie pro forenzní praxi.* Praha: Portál, 2014.
[432] VAN DER HART, Onno, NIJENHUIS, Ellert, STEELE, Kathy. *The haunted self: Structural dissociation and treatment of chronic traumatization.* New York: Norton, 2006.

u oběti k tzv. strukturální disociaci osobnosti. Ta se projevuje fragmentalizací, tj. rozdělením osobnosti na dvě části a to na zdánlivě normální část osobnosti a na tzv. emocionální část osobnosti. Zdánlivě normální část osobnosti slouží pro zvládání nároků běžného dne. Oběť dobře funguje v běžných denních povinnostech i v práci, může být z pohledu okolí výkonná, až nápadně pořádkumilovná, obětavá a vnímavá k druhým, ale chladná k sobě samotné. Emocionální část osobnosti pak představuje vlastní „skrýš“ traumatických následků a vystupuje na povrch v určitých situacích např. jako reakce na triggery. Z pohledu oběti jsou projevy emocionální části osobnosti nekontrolovatelné. K typickým aspektům emocionální části patří například neschopnost navázat vztah, pocity prázdnoty, podrážděné reakce k blízkým, somatizace, změny životních postojů atp.

Strukturální disociaci osobnosti lze ilustrovat na příkladu zdravotní sestry, která se stala obětí znásilnění. V nové práci byla oblíbená pro svůj pečlivý, svědomitý přístup, ochotu pomáhat druhým a akceptovat přesčasy a pro až přehnanou pořádkumilovnost. V terapeutických sezeních však popisovala například flasbacky a ztuhnutí poté, co ji zavolala právní zmocněnkyně, aby jí oznámila termín hlavního líčení. Předcházející známost ukončila útěkem ze vztahu a utnutím jakýchkoliv kontaktů. Své pocity vyjadřovala zkratkou „nepřibližujte se ke mně tak blízko“. Oběť funguje v práci, ale jinak bojuje s prázdnotou a bezmocí, napadají ji myšlenky na sebevraždu.

Oběti, u kterých je dobře rozvinutá zdánlivě normální část osobnosti, mohou na okolí působit zcela asymptomaticky a tudíž kontraintuivně, protože jsou schopny vést sociálně konformní způsob života, vychovávat děti a dobře fungovat i v práci.[433] Je však třeba doplnit, že ani v jejich případě nejde o spokojený, smysluplný život. Zdánlivě normální část osobnosti totiž nepředstavuje zdravou, stabilní osobnost. Jedná se spíše o specifický vzorec pro přežívání s omezenými možnostmi svobodné volby, s chybějící spontaneitou a bez radosti ze života.

5. Dílčí sonda do viktimologických expertíz

Výzkumy k problematice kontraintuitivních projevů jsou zatím ojedinělé, což souvisí s obtížnou dostupností empirických údajů. Převládají studie opřené o kvalitativní metodologii, nejčastěji s využitím kasuistického přístupu.[434] Obdobný přístup jsme zvolili i v předkládané

[433] NIJENHUIS, Ellert. *The Trinity of Trauma: Ignorance, Fragility, and Control*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.

[434] TURVEY, Brent, PETHERICK, Wayne. *Forensic Victimology*. London: Elsevier Inc., 2009; RUPPERT, Franz. *Trauma, Angst und Liebe*. München: Kösel Verlag, 2012; KRAHÉ, Barbara. Soziale Reaktion auf primäre Viktimisierung: Zum Einfluss stereotyper Urteilsmuster. In BARTON, Stephan, KÖLBEL, Ralf (ed). *Ambivalenzen der Opferzuwendung des Strafrechts.* Baden- Baden: Nomos, 2012, s. 159 – 175.

sondě, která je založena na rozboru případů posuzovaných v rámci znalecké činnosti v období 2016 a 2017. Za toto období se podařilo shromáždit celkem 12 viktimologických expertíz zpracovávaných pro orgány činné v trestním řízení. Cílem sondy bylo zjistit:

1. jak často se kontraintuitivní projevy vyskytly v souboru 12 případů
2. jaké projevy obětí vnímali zadavatelé posudků jako kontraintuitivní
3. u jakých typů viktimizace se kontraintuitivní projevy objevily.

Pro získání odpovědí na položené otázky byl v rámci sondy analyzován a vyhodnocován spisový materiál k případu, otázky zadavatele znaleckých posudků a dále samotný znalecký posudek. Indikátorem pro určení kontraintuitivních projevů byly zejména otázky OČTŘ na chování oběti, které se jim jevilo jako rozporuplné, těžko srozumitelné a nekonvenující obecným představám. Příkladem lze uvést následující otázky, které odkazují na kontraintuitivní chování:

„Jak lze vysvětlit, že poškozená, která podala trestní oznámení pro týrání, odcestovala s obviněným v době trestního řízení na zahraniční dovolenou?“

„V případě že docházelo k výše popsané činnosti (manipulaci), jak lze si vysvětlit, že této manipulaci a podřízenosti podlehly vzdělané dívky a ženy s akademickými tituly?“

K otázce č. 1: S využitím popsaných indikátorů byla provedena obsahová analýza dostupných materiálů ke 12 případům. Přítomnost kontraintuitivních projevů byla zjištěna u 6 případů (tj. 50%).

K otázce č. 2: Jako kontraintuitivní chování obětí vnímaly orgány činné v trestním řízení následující projevy:

- písemné odvolání výpovědi rok po hlavním líčení a to v době, kdy pachatel vykonával trest odnětím svobody
- tendenci vystavovat se riskantním situacím (neschopnost vnímat ohrožení)
- opakované podléhání evidentním manipulacím pachatele
- přetrvávající emocionální vazbu na pachatele (jeho obhajování)
- absenci viditelných příznaků traumatizace dokumentovanou facebookovou komunikací a fotografiemi, které předkládali obhájci obžalovaného
- ochotu ke kontaktu s médii.

K otázce č. 3: Kontraintuitivní projevy se ve zkoumaném souboru vyskytly u obětí vztahového anebo sexuálního násilí.

Zjištění z dílčí sondy nejsou z pohledu současné viktimologie překvapivá. Za zajímavý lze ovšem považovat nález, že mezi kontraintuitivním chováním figuruje i ochota oběti komunikovat s médii. Vystupování obětí v médiích, které obsahuje líčení okolností viktimizace na veřejnosti a to v době, kdy je případ živý, obvykle snižuje kredibilitu oběti. Zřejmě to souvisí i s mýtem o tzv. ideální oběti, na který poukázala viktimologie již v minulém století. Ze selského rozumu předpokládáme, že oběť má být v době po zločinu natolik zdrcená, že vyhledává bezpečí v soukromí anebo odbornou psychologickou pomoc. Toto vysvětlení podporuje konec konců i koncepce tzv. negativní exkluzivity jako typického následku závažné viktimizace. Dlužno podotknout, že problematika obětí v dobrovolném kontaktu s médii nepatří zatím k dobře rozpracovaným. Viktimologie se tomuto tématu zatím intenzivně nevěnovala. Možná, že kampaně typu „Me too“ a vůbec jevy spojené se sociálními sítěmi nastartují větší zájem o evidence based poznatky i v této konkrétní oblasti.

V rámci diskuze výsledků je třeba především zdůraznit limity prezentované sondy. Výzkumný design i počet analyzovaných případů umožňují pouze konstatovat, že výsledky korespondují se současným stavem poznání. Potvrdily tézi, že kontraintuitivní projevy nejsou rozhodně ojedinělé či výjimečné. Potvrdily také předpoklad, že kontraintuitivní projevy jsou spojeny s *určitými konkrétními obrazy* viktimizace, a to především s tzv. vztahovými traumaty, jak je definuje např. Ruppert.[435] S přihlédnutím k současným teoriím vazby (attachmentu) lze pak formulovat hypotézu, že kontraintuitivní projevy mohou být příznakem (indikátorem) hloubky traumatizace. Zdánlivě nesrozumitelné chování obětí může totiž souviset s narušenými pochody mentalizace, zjednodušeně řečeno schopnostmi správně přiřazovat duševní stavy (myšlenky, pocity, přesvědčení, touhy, přání, cíle a podobně) sobě a ostatním. Verifikace této hypotézy by znamenala cenný poznatek využitelný při expertním posuzování poškozených v trestním řízení.

Závěr

Zatímco při vysvětlování chování pachatele se opíráme o „evidence based“ koncepce a poznatky, při interpretaci chování obětí spoléháme na intuici anebo selský rozum. Právě tento úhel pohledu otevřel téma kontraintuitivních projevů obětí. Jejich výskyt v živých případech bývá zdrojem zpochybňování oběti, tedy sekundární viktimizace. Studie naznačují, že kontraintuitivní projevy naopak poukazují na hloubku traumatizace a odkazují s velkou pravděpodobností na zvláště zranitelné oběti. Téma kontraintuitivního chování poškozených

[435] RUPPERT, Franz. *Trauma, Angst und Liebe*. München: Kösel Verlag, 2012.

má svůj původ v mýtech o obětech a konec konců dokládá, jak důležité je zkoumat zločin také „očima oběti“.

Seznam literatury:

BENECKE, Mark, BENECKE, Lydia. *Aus der Dunkelkammer des Bösen.* Köln: Lübbe, 2011. 431 s.

CARRABINE, Eamonn, COX, Pam, LEE, Maggy, PLUMMER, Ken & SOUTH, Nigel. *Criminology: a sociological introduction*. NY: Routledge, 2009. 530 s.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Viktimologie pro forenzní praxi.* Praha: Portál, 2014. 158 s.

DAIGLE, Leah, E. *Victimology: A Text/Reader*. London: SAGE Publications, 2012. 639 s.

KARKOŠKOVÁ, Slávka. Sexuálne zneužívanie detí: vzorce kontraintuitivných reakcí obetí. *Zborník vedeckých študií z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konference na tému Mravnostná kriminalita jako společenský fenomén a možnosti jej kontoly*. Bratislava: APZ, 2015, s. 191-206.

KRAHÉ, Barbara. Soziale Reaktion auf primäre Viktimisierung: Zum Einfluss stereotyper Urteilsmuster. In BARTON, Stephan, KÖLBEL, Ralf (ed). *Ambivalenzen der Opferzuwendung des Strafrechts.* Baden- Baden: Nomos 2012, s. 159 – 175.

LAMPE, Astrid. Zum Verständnis der Täter-Opfer-Bindung bei misshandelten Frauen. *Spectrum Psychiatrie, 2013, č. 4, s. 36 – 38.*

NIJENHUIS, Ellert. *The Trinity of Trauma: Ignorance, Fragility, and Control.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2015. 635 s.

RUPPERT, Franz. *Trauma, Angst und Liebe*. München: Kösel Verlag 2012. 352 s.

SCHOTT-MEHRING, Tilmann. Die Geiselnahme vom Norrmalmstorg in Stockholm. *Kriminalistik, 2017, č. 1, s 42 – 48.*

TURVEY, Brent, PETHERICK, Wayne. *Forensic Victimology.* London: Elsevier Inc., 2009. 656 s.

VAN DER HART, Onno, NIJENHUI, Ellert, STEELE, Kathy. *The haunted self: Structural dissociation and treatment of chronic traumatization*. New York: Norton 2006. 440 s.

WIECZOREK, Arnold. Das so genannte Stockholm-Syndrom. *Kriminalistik*, 2003, č. 7, s. 429- 436.

WÖLLER, Wolfgang. *Trauma und Persönlichkeitsstörungen*. Stuttgart: Schattauer 2006. 570 s.

WÖLLER, Wolfgang. Traumawiederholung und Reviktimisierung nach körperlicher und sexueller Gewalt. *Fortschritte der Neurologie-Psychiatrie.* 2005, č. 73, s. 83 -90.

Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc.,
Policejní akademie ČR v Praze
Praha 4, Lhotka, P. O. BOX 54
Cirtkova@polac.cz

CO POTŘEBUJE RESTORATIVNÍ JUSTICE Z TRESTNĚPRÁVNÍ PERSPEKTIVY? ANEB HLEDÁNÍ IDEÁLNÍHO PRÁVNÍHO RÁMCE

PETRA MASOPUST ŠACHOVÁ

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Abstrakt

Počty mediací v trestním řízení v současné době klesají. Tento trend je dáván mimo jiné do souvislosti s užíváním těch institutů trestního řízení, které favorizují rychlost řízení nad jinými hodnotovými aspekty, jež konkrétní trestní řízení v dané věci utvářejí. Je namítáno, že mají-li být restorativní programy efektivní součástí trestněprávního systému, vyžaduje takový přístup na obecné úrovni posun v hodnotovém nazírání trestního řízení ve svém celku. Vedle toho je třeba, aby i právní úprava byla efektivním pomocníkem restorativní perspektivy. Má-li být mediace či jiné restorativní programy a techniky integrální součástí trestního řízení, leží odpovědnost i na vhodné právní úpravě, přičemž tento příspěvek nastiňuje úvahy a směry, kterými by bylo možno uvedeného cíle dosáhnout.

Klíčová slova

restorativní justice, restorativní programy, mediace, trestní právo, trestní řízení

Abstract

The number of mediations provided within the Czech criminal proceedings is nowadays decresing. This tendency is, among other things, related to the use of those institutes of criminal proceedings that favor the speed of the proceedings over other values and principals that form the individual criminal proceedings. It is claimed, that if the restorative justice programmes shall be efective part of the criminal justice system, a shift in value-based settings of criminal proceedings in whole is required. Besides that, the legal basis shall serve as a good servant for this purpose as well. If mediation or other restorative programmes and techniques are to be an integral part of criminal proceedings, responsibility lies also with the appropriate legal regulation. This paper outlines the considerations and directions how the above-mentioned goals could be achieved.

Key words

restorative justice, restorative programmes, mediation, criminal law and proceedings

Úvod

Faktorů, které ovlivňují roli a počty zprostředkování restorativních programů v trestním řízení, je celá řada. Vliv na situaci má dostupnost a kvalita služeb, informovanost odborné i laické veřejnosti, připravenost orgánů činných v trestním řízení informovat a podporovat užití restorativních programů v trestním řízení, míra punitivnosti nálad ve společnosti, politická situace apod. Důležitým hráčem na tomto poli je i právní úprava, která zapojení restorativních programů do trestněprávní praxe dává legislativní rámec. Právě na právní aspekty začlenění restorativní justice, resp. restorativních programů do systému české trestněprávní úpravy, se tento článek zaměří. Půjde zejména o otázky v oblasti procesní, tj. úpravu stávající podoby trestního řádu[436].[437]

Úvodem jsou namítány zejména dvě základní skutečnosti, které budou níže podrobněji vysvětleny. Předně jde o fakt, že užití mediace jako nejrozšířenějšího restorativního programu v České republice, v současné době klesá[438]. Druhá námitka je vedena právě ve vztahu k procesní úpravě trestního práva. Procesní nástroje a instituty, které jsou běžně dávány do souvislosti s konceptem restorativní justice, sice umožňují zapojení restorativních programů do trestního procesu, ale toto zapojení nijak explicitně nepodporují. Na jedné straně tedy sledujeme trend poklesu celkového počtu mediace. Současně máme právní úpravu nastavenu tak, že zapojení restorativním programů, resp. mediace se u některých procesních institutů mlčky předpokládá a jinde mlčky připouští či umožňuje. V žádném ohledu však nejde o právní úpravu, která by ve svém celku výslovně podporovala základní restorativní principy a východiska. Příspěvek se proto zaměří zejména na vybrané úvahy de lege ferenda, jež by zrestorativnění stávající podoby českého procesu mohly být nápomocny, přičemž bude v tomto ohledu hlavní pozornost soustředěna na institut podmíněného zastavení trestního stíhání dle §§ 307 – 308 TŘ[439] a jeho možných modifikací, které by potenciální restorativnost jeho nastavení navýšily.

[436] Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako "trestní řád" nebo "TŘ")

[437] Zpracování dané problematiky v oblasti trestního práva hmotného blíže: Petra Masopust Šachová: Vztah restorativní justice k alternativním trestům aneb hledání podstaty restorativního konceptu. In: STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. Zborník z mezinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges. 2017, str. 485 - 508

[438] http://www.ceska-justice.cz/2017/10/pocet-mediaci-pachateli-obetmi-trestnych-cinu-klesa/, [cit. 31. 1. 2018]

[439] dále též jako "PZTS"

Tento procesní institut byl vybrán zejména z toho důvodu, že je v praxi nejčastěji užívaným nástrojem trestního řízení, který bývá s konceptem restorativní justice spojován.[440]

1. Mediace na ústupu

Probační a mediační služba České republiky[441] přišla na podzim roku 2017 se zprávou, že počty jí zprostředkovaných mediací poměrně výrazně v daném roce klesají. Dle navazujícího vyjádření je jedním z důvodů upřednostňování rychlého vyřízení věci ze strany státních zástupců či soudů. Například zkrácené přípravné řízení dle PMS neposkytuje v podstatě pro svou zákonnou časovou limitaci dostatečný prostor k tomu, aby mediace mohla být vůbec zprostředkována. [442] Současně je v tomto kontextu zmiňována též omezená kapacita, kterou má PMS k dispozici. Nárůst agendy spojené aktuálně s výkonem trestu domácího vězení a zavedením elektronických náramků je dle slov ředitelky PMS též nechtěným důvodem, který vede k racionálnímu rozhodnutí PMS omezit počty mediací v přípravném řízení.[443] Faktorů ovlivňujících stávající trend poklesu mediace zprostředkovávané PMS je tedy vícero. Tento článek neaspiruje na to, jednotlivé faktory detailněji zkoumat. Jeho smyslem je prozkoumat, jakým způsobem může trestněprávní úprava přispět k tomu, aby byla restorativní justice a restorativní programy považovány za integrální součást trestního řízení.

Tabulka č. 1

Rok	Mediace celkem	Dospělí	Mladiství
2014	**1 276**	**1 071**	**205**
2015	**1 124**	**937**	**187**
2016	**980**	**836**	**144**
2017	**611**	**543**	**71**

Zdroj: Probační a mediační služba ČR[444]

[440] Blíže k aktuální situaci užití restorativních odklonů např. HULMÁKOVÁ Jana. *Aktuální trendy při aplikaci odklonů a sankcí s restorativními prvky v České republice.* In: STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a systém alternatívných trestov. Zborník z mezinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges. 2017, str. 162 – 171
[441] Dále jen jako „Probační a mediační služba“ nebo „PMS“.
[442] http://www.ceska-justice.cz/2017/10/pocet-mediaci-pachateli-obetmi-trestnych-cinu-klesa/
[443] MATOUŠKOVÁ Andrea. *PMS a restorativní justice – přání a skutečnost aneb jak se restorativní justici tedy v české praxi daří?.* Česká kriminologická společnost: Kriminologické dny 2018. Olomouc, 18 - 19. 1. 2018
[444] Data poskytnuta na vyžádání tiskovým oddělením Probační a mediační služby ČR dne 22. 1. 2018.

2. Vztah restorativního programu a restorativního odklonu

Než bude přistoupeno k dalšímu, je třeba vyjasnit vztah mezi pojmem „restorativní program“ a „mediace“. Prvý pojem je do českého právního řádu zaveden zákonem o obětech trestných činů[445], ten druhý pak zákonem o Probační a mediační službě[446]. Restorativní program, který není zákonem o obětech TČ nijak blíže definován, v sobě jako pojem obecný zahrnuje zejména tři základní formy programů, a to mediaci, konferenci a kruhy.[447] Mediace, která je podrobněji definována zákonem o PMS, tedy představuje pouze jednu z jeho hlavních podob. Vztah mezi restorativním programem a mediací již dále legislativní úroveň neřeší. Nejsou tedy stanoveny žádné podrobnosti a základní požadavky na podobu restorativního programu, na odbornost facilitátorů, na procesní práva zúčastněných osob[448] a na provázanost obou s procesní úpravou obsaženou v trestním řádu. Ve výše uvedených směrech je situace zcela odlišná, porovnáme-li stav se situací v oblasti práva civilního, kde je mediace poměrně zevrubně řešena samostatným zákonem[449].

Podívejme se nyní na vztah restorativního programu a úpravy trestního řádu. Jde o vyjasnění podstaty a vztahu mezi těmito programy a konkrétními instituty trestního řádu, které umožňují, byť ne explicitně, výsledné dohody v trestním řízení určitým způsobem zužitkovat. Běžně za takové procesní nástroje bývají označovány instituty podmíněného podání návrhu na potrestání (§§ 179g – 179h TŘ)[450], podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání (§§ 309 – 314 TŘ), které souhrnně můžeme označit též jako tzv. odklony od trestního řízení. Někdy též bývá v tomto kontextu k uvedeným institutům řazena též dohoda o vině a trestu (§§ 175a – 175b TŘ)[451]. Například Šámalův komentář k trestnímu řádu uvádí, že zavedení institutu DOVT sleduje též účely restorativní[452]. Naproti tomu F. Ščerba je toho názoru, že s institutem

---

[445] § 39 odst. 1 písm. b) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „zákon o obětech TČ“)

[446] § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „zákon o PMS“)

[447] Blíže např.: 1) MCCOLD Paul. *The recent history of restorative justice – Mediation, circles, and conferencing*. In: SULLIVAN Denis, TIFFT Larry(eds.). *Handbook of Restoratice Justice: A Global Perspective*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006, str. 23 – 51

2) MCCOLD Paul: *Primary Restorative Justice Practices*. In: MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle (eds.). *Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation & Circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003, str. 41 – 58

[448] Jediné zákonné ukotvení procesních práv obviněného představuje § 314 TŘ a 175a odst. 7 TŘ, jejichž podstata spočívá v tom, že k prohlášení obviněného o spáchání skutku/vině, soud v případě neschválení dohody o narovnání/vině a trestu nepřihlíží.

[449] zákon. č. 202/2012 Sb., o mediaci, ve znění pozdějších předpisů

[450] dále jen jako “POPNP”

[451] dále jen jako „DOVT“

[452] ŠÁMAL Pavel a kol. *Trestní řád II. § 157 - 314s. Komentář* [online]. 7. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 2257 – 2291 [cit. 31. 1. 2018], dostupné na: www.beck-online.cz

restorativních odklonů se pojí důsledek zastavení trestního stíhání, přičemž dohoda o vině a trestu je schvalována odsuzujícím rozsudkem, pročež ji nelze mezi prvně jmenovaný okruh odklonů řadit.[453] Podstatné je v tomto ohledu říci, že ať už jsou restorativní (mediační) dohody zapojeny do trestního řízení v jakékoliv fázi a v rámci kteréhokoliv z odklonů či jiného procesního nástroje, žádné ustanovení trestního řádu s využitím restorativního programu výslovně nepočítá.

O tom, že se výše zmíněné odklony či další instituty vztahují k restorativnímu konceptu či počítají alespoň jako s možností se zprostředkováním nějakého restorativního programu v jejich rámci, se dočteme pouze z důvodových zpráv k jednotlivým novelám trestního řádu, které jednotlivé restorativní prvky či nástroje do trestního řádu zaváděly a z navazujících komentářů k trestnímu řádu. Nicméně i důvodové zprávy k jednotlivým novelám přímý odkaz k samotnému konceptu restorativní justice obsahují velmi ojediněle. V podstatě jedinou výjimkou, která se na zmíněný koncept odvolává přímo, je až důvodová zpráva k ustanovení, které rozšiřuje nárok poškozeného i o nárok na kompenzaci nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení. Tato důvodová zpráva konstatuje významnost možnosti soudu rozhodovat o nároku poškozeného v rámci trestního řízení, což taktéž považuje za důležitý prvek restorativní justice. Ostatní důvodové zprávy se odkazují spíše na ekonomii řízení, zbytečný formalismus řízení, který nesvědčí méně závažným věcem, snížený aspekt veřejného zájmu ve prospěch silnější osobní linie daného případu, ochranu oběti před sekundární viktimizací apod.[454]

Situace v rámci komentářového znění trestního řádu je ve vztahu k explicitnímu odkazu na restorativní justici bohatší. Největší prostor je tomuto přístupu v Šámalově komentáři věnován v souvislosti s institutem narovnání, kdy je uvedena i poměrně detailní charakteristika základních restorativních východisek a charakteristik.[455] Pozornost je však restorativnímu konceptu věnována i na řadě jiných míst, včetně zmíněné dohody o vině a trestu.[456] Z výše uvedeného plyne, že restorativní koncept je výslovně zmíněn jen v rámci doprovodného komentáře k trestnímu řádu. Restorativní principy a nástroje nejsou explicitně považovány za

---

[453] ŠČERBA Filip a kol. *Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012. str. 19

[454] Důvodové zprávy k novelám TŘ: č. 292/1993 Sb., č. 152/1995 Sb., č. 283/2004 Sb., č. 181/2011 Sb., 193/2012 Sb.

[455] ŠÁMAL Pavel a kol. *Trestní řád II. § 157 - 314s. Komentář* [online]. 7. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 3510 – 3512, [cit. 31. 1. 2018], dostupné na: www.beck-online.cz

[456] 1) ŠÁMAL Pavel a kol. *Trestní řád II. § 157 - 314s. Komentář* [online]. 7. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 1902, 2262, 2279, 2284, 3478, [cit. 31. 1. 2018], dostupné na: www.beck-online.cz
2) ŠÁMAL Pavel a kol. *Trestní řád III. § 315 – 47. Komentář.* 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013, str. 3850, [cit. 31. 1. 2018], dostupné na: www.beck-online.cz

součást právní úpravy trestního řízení a ani důvodové zprávy, až na ojedinělé výjimky, je v uvedeném duchu nezmiňují. Jde o určitý paradox, kdy na jedné straně jsou vybrané instituty trestního procesu na teoretické úrovni považovány za restorativní, nicméně legislativa žádné restorativní nástroje výslovně nezmiňuje a ani v rámci důvodových zpráv se na restorativní koncept neodvolává. Jeví se proto na tomto místě jako důležité připomenout, o co restorativní justici vlastně jde a jaké jsou její primární cíle:

„Restorativní justice je takový způsob řešení následků trestné činnosti, který se primárně orientuje na náhradu způsobené újmy, obnovu narušených vztahů, oslovení příčin trestné činnosti a na integraci oběti a pachatele zpět do společnosti. Řešení dané věci se nejlépe dosahuje společně za pomoci vzájemného dialogu a aktivní účasti přímých účastníků, osob na jejich podporu a dotčených komunit, případně osob dalších.“

Z uvedené definice plyne, že primárním cílem restorativního přístupu k řešení následků trestné činnosti, je orientace na následující:

- náhradu způsobené újmy
- obnovu narušených vztahů, oslovení potřeb všech přímých účastníků
- inkluzivní prostor pro vedení dialogu
- přijetí společného rozhodnutí

Je namítáno, že pouze tehdy, pokud procesní úprava na úrovni účelu zákona, základních zásad a jejich promítnutí do navazující právní úpravy, vytvoří jasný legislativní rámec výše uvedenému, může aspirovat na to, aby sama sebe označovala za restorativní. Pouze tehdy, bude-li trestní řízení vytvářet dostatečný prostor a právní rámec, jenž bude mimo jiné účinně chránit procesní práva účastníků restorativních programů, mohou tyto efektivně fungovat a představovat solidní základ k tomu, aby tyto restorativní nástroje mohly být považovány za integrální součást trestního procesu a staly se v praxi ne výjimečným, ale běžným způsobem řešení trestních věcí. Jak ukazuje níže uvedená tabulka, v současné chvíli, sečteme-li počty vyřízení trestních věcí pomocí narovnání a PZTS jak přípravném řízení, tak řízení před soudem, dosahuje užití mediace v rámci těchto odklonů okolo jedné třetiny. Tudíž, byť je restorativní justice běžně s těmito odklony spojována, není primárním způsobem řešení trestné činnosti, jež je těmito odklony řešena.

Tabulka č. 2

Rok	Narovnání	PZTS + POPNP	mediace[457]
2014	**171**	**7 327**	**1 276 (16,9%)**
2015	**165**	**7 256**	**1 124 (15,1 %)**
2016	**119**	**7 161**	**980 (13,5 %)**
2017	**?**	**?**	**611 (?)**

Zdroj: Nejvyšší státní zastupitelství[458] a infoData[459]

3. Restorativnost institutu podmíněného zastavení trestního stíhání

Podívejme se nyní, jaké výhrady lze, nahlíženo prizmatem výše uvedené definice restorativní justice, učinit ve vztahu k zákonnému ukotvení PZTS:

- *zákon vyžaduje pro vyřízení věci v rámci PZTS pouze souhlas obviněného, souhlas oběti se nevyžaduje.* Toto zásadním způsobem odporuje restorativním principům. Pokud zákon u PZTS narozdíl od narovnání nevyžaduje, aby oběť s přijatým řešením souhlasila, odporuje takový přístup základním stavebním kamenům, na kterých byl restorativní koncept vystavěn, tj. na dialogu a hledání společného řešení těmi, kteří byly trestným činem zasaženi.
- *doznání obviněného lze následně využít jako důkaz proti pachateli*[460]. Uvažujeme-li v intencích toho, že bude v rámci institutu PZTS využito restorativního programu, je zcela proti základním pravidlům, které doprovází využití restorativního programu v trestním řízení, aby takové prohlášení obviněného bylo v trestním řízení následně využito proti němu. Jde o výraznou odlišnost daného institutu v porovnání s institutem narovnání, v rámci jehož úpravy dle § 314 TŘ je zcela jasně konstatováno, že prohlášení obviněného o tom, že spáchal skutek nelze následně využít v trestním řízení jako důkaz. Je zcela na místě, aby právní úprava dostatečně chránila obviněného při jeho účasti na

[457] Jde o celkové počty všech mediací zprostředkovaných PMS ve věcech dospělých a mladistvých pachatelů. Tyto mediace nebyly vždy následně „zužitkovány“ v rámci některého z jmenovaných odklonů. Procenta v závorce tak mají čistě ilustrační charakter, který má dokumentovat skutečnost, že mezi „restorativními odklony“ a „restorativními programy“ nelze v žádném případě činit rovnítko.

[458] NEJVYŠŠÍ STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ. Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2016. [online]. Dostupné na: http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/Zpravy_o_cinnosti/2016/Zprava_o_cinnosti_SZ_za_rok_2016.pdf, str. 14, [cit. 31. 1. 2018]

[459] Přehledy statistických listů pro jednotlivé roky 2014 – 2016, Statistický list trestní pro fyzické osoby. Přehled o pravomocně vyřízených fyzických osobách podle soudů (odsouzených + vyřízených jinak). Dostupné na: http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html, [cit. 31. 1. 2018]

[460] Viz též usnesení Ústavního soudu vedeného ke sp. zn.: IV.ÚS 1644/15. Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 27. 10. 2015, sp. zn.: 1644/15, dostupné z: http://nalus.usoud.cz, [cit. 31. 1. 2018]

restorativním programu i tehdy, bude-li následně věc vyřízena pomocí institut PZTS. Opačný postoj by byl v rozporu i s požadavky mezinárodních dokumentů. Jak Doporučení Rady Evropy č. R (99) 19, o využití mediace v trestních věcech, ve svém čl. II. odst. 2 a IV. odst. 14, tak ECOSOC Res. č. 2002/12, o základních principech OSN o užití programů restorativní justice v trestních věcech, v části Annex: čl. II. odst. 8[461], zcela jasně vyžadují, aby byl obviněný v uvedeném smyslu chráněn. Účast obviněného na restorativním programu včetně všech prohlášení, které během programu pachatel či kdokoliv jiný učiní, nelze následně v trestním řízení považovat za důkaz či přiznání viny. Nedůslednost právní úpravy v daném ohledu významným způsobem oslabuje procesní postavení a práva obviněného a nedodržuje základní parametry, které trestní právo pro začlenění restorativních programů do procesu musí zajistit.

- *institut je omezen pouze na méně závažnou trestnou činnost.* Využití restorativních programů se však na méně závažnou trestnou činnost neomezuje [462] a jak ukazují výzkumy, právě u závažné trestné činnosti se restorativní programy ukazují jako vhodný nástroj nejen pro uspokojení potřeb oběti, ale i ve vztahu k obviněnému a jeho možnostem zdržení se opakování trestné činnosti do budoucna[463]. Na druhou stranu je třeba připustit, že odklony jsou konstruovány jako způsoby řešení méně závažné trestné činnosti (přečinů). Je však namítáno, že důvody původní teoretické konstrukce by neměly převážit nad případnými benefity, které by dané ustanovení za jasných legislativních podmínek (např. vyloučení kategorie zvlášť závažných zločinů/trestných činů s následkem smrti) připouštěly i pro případy trestných činů vyšší závažnosti.
- *uzavření dohody není podmínkou.* Odtud plyne, že „restorativní odklon“ a restorativní program (mediaci), který je v případě úspěšného ukončení završen vzájemnou dohodou, není možno ztotožňovat. Restorativní program je pouze možným a zároveň nejmenovaným předpokladem pro užití PZTS a dohoda mezi obviněným a poškozeným (obětí) se v rámci PZTS nevyžaduje. Společně se zákonnou absencí souhlasu poškozeného s vyřízením věci v rámci PZTS představuje chybějící předpoklad společně

[461] ECOSOC Res. č. 2002/12, o základních principech OSN o užití programů restorativní justice v trestních věcech. [online]. Dostupné z: http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf, [cit. 31. 1. 2018]
[462] MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti*. In: Státní zastupitelství 6/2014. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014,

str. 31 - 37
[463] SHERMAN Lawrence, STRANG Heather. *Restorative Justice: The Evidence*. London: Smith Institute. 2007, str. 8

uzavřené dohody mezi obviněným a poškozeným významnou výhradu a nedostatek nazíráme-li věc z restorativní perspektivy.

- *náhrada (materiální) škody.* Na rozdíl od narovnání a od obecného nároku poškozeného dle § 43 odst. 1 a 3 TŘ žádat, aby soud pachateli uložil povinnost k náhradě škody i nemajetkové újmy, není výslovnou zákonnou podmínkou PZTS, aby poškozenému (oběti) byla nahrazena i nemajetková újma. Bylo by vhodné pro odstranění nejistot výslovně doplnit, že jde jak o škodu majetkovou, tak nemateriální újmu. Ustanovení o narovnání navíc dle § 309 odst. 1 písm. b) TŘ předpokládá, že taková újma může být nahrazena i jinak než jen v penězích, tj. v intencích § 228 odst. 1 TŘ, když hovoří o „jiném odčinění újmy“, což je výraz jehož ekvivalent v ustanoveních o PZTS taktéž nenajdeme.
- *závazek zdržení se určité činnosti dle § 307 odst. 2 písm a) TŘ má příliš omezený rozsah.* Toto ustanovení bylo přijato zejména s vidinou využití daného institutu pro přečiny spáchané v silničním provozu. Je namítáno, že závazek zdržet se určité činnosti, které musí být v přímé souvislosti se způsobeným trestným činem, příliš limituje dopad, jaké by dané ustanovení mohlo potencionálně mít. Z restorativního úhlu pohledu si lze totiž představit i širší nastavení zdržení se nějaké činnosti, tj. bez omezení přímé souvislosti s trestnou činností, a to zejména tehdy, pokud by dojednání obsahu takového závazku bylo součástí dohody jako výsledku restorativního programu sjednaného s obětí.
- *finanční náhrada dle § 307 odst. 2 písm. b) TŘ jako forma reparace vůči společnosti je limitující pojetí.* Prvně je třeba učinit výhradu ve prospěch spojky „nebo“, která váže písmeno a) a b) dotčeného odstavce § 307 TŘ. Každá z uvedených povinností má jiný význam a směřuje k jinému cíli, tudíž vylučovací podmíněnost aplikace daných ustanovení se jeví jako neopodstatněná. Závazek obviněného něčeho se zdržet funguje jako záruka, že se obviněný v rozhodné době nedopustí jednání, které souviselo se spácháním trestného činu. Jde tudíž o ujištění poškozeného (oběti) a ostatních, že se jednání nebude opakovat. To samé by platilo i v případě, pokud by dané ustanovení bylo rozšířeno o závazky nejen se něčeho zdržet, ale i něco vykonat. I tehdy by bylo účelem daného ustanovení posílení důvěry ostatních, že se znovu nedopustí trestné činnosti. Podstata finanční náhrady na peněžitou pomoc obětem má však význam jiný. Jejím smyslem je zejména reparace narušených jistot a zájmů společnosti jako celku, byť samozřejmě její součástí je i výchovné působení na osobnost obviněného. Je proto namítáno, že k zesílení potenciálu dané povinnosti by mohlo posloužit rozšíření povinnost finanční náhrady nejen ve prospěch obětí trestného činu, ale též jiným veřejně

prospěšným zájmům, pokud by souvisely s trestným činem a jeho dopady. Taktéž je zdůrazňováno, že forma finanční náhrady je příliš svazující pojetí a mohla by být alternována závazkem veřejně prospěšné činnosti (obdobě trestu obecně prospěšné činnosti dle § 62 a násl. TZ), která by měla návaznost na trestný čin. Poslední poznámka v uvedeném směru patří spíše praxi a výkladu stávající podoby dotčeného ustanovení. Přestože zákon nestanoví, a toto jednoznačně kvitováno, žádnou spodní hranici, kterou musí peněžní částka dosáhnout, jeví v praxi nemajetnost obviněného ve vztahu k danému ustanovení jako překážka. Takový postup však zákonné dikci nevyhovuje a nastavuje přísnější kritéria, než které zákon žádá.

4. Úvahy de lege ferenda

Výše bylo nastíněno, že v současném právním nastavení chybí již na úrovni účelu zákona ona restorativní perspektiva, která by proměňovala naše vnímání toho, k čemu nám trestní řízení ve své podstatě slouží. Současná právní úprava ve smyslu § 1 odst. 1 TŘ vychází z orientace na potrestání pachatele jaké primárního účelu zákona. Jedna z prvních publikací, která formulovala základy restorativní justice, a to „Changing lenses“ H. Zehra, nás v rámci restorativní perspektivy vybízí v duchu výše nastíněné definice restorativní justice k něčemu jinému, a to nápravě trestným činem narušených vztahů a náhradě újmy v jejím širokém pojetí. Účelem trestního řízení z restorativní perspektivy tedy není trestání, ale náprava a hledání řešení do budoucna. Právě ona proměna našeho základního postoje k trestnímu řízení umožňuje učinit z restorativních programů funkční součást celého systému. Níže navržené změny z takto nastíněné perspektivy vycházejí, přičemž za její hlavní body lze považovat následující:

1) doplnit účel zákona a základní zásady trestního řízení tak, aby to vyhovovalo restorativním principům,
2) vytvořit podmínky pro nabytí vykonatelnosti restorativních dohod a zavedení nového zvláštního způsobu řízení: řízení o schválení restorativní dohody,
3) zrestorativnět institut (podmíněného) zastavení trestního stíhání, zrušit institut narovnání a omezit užití trestního příkazu, a
4) vytvořit speciální zákon, který bude upravovat restorativní programy a dohody obecně.

Zcela zásadní předpoklad je, že restorativním programům se na úrovni legislativy dostane výrazně významnějšího postavení. V tuto chvíli nejsou restorativní programy nijak definovány

a ustanovení § 39 odst. 1 písm. b) zákona o obětech TČ, ani vyhláška č. 19/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů, v tomto směru nejsou nijak návodné. Je nutné vytvořit zákon, který obdobně jako zákon o mediaci v civilních věcech stanoví základní kritéria daného řízení, průběh restorativního programu, výkon činnosti facilitátora a v neposlední řadě též dohled nad jeho činností. Navazující úprava trestního řádu pak jen rozvine potenciál, který tyto programy a dohody pro řešení následků trestné činnosti skýtají. Konkrétně by procesní mechanismus mohl fungovat následovně:

1) Pokud se účastníci restorativního programu dohodnou, předloží společně soudu restorativní dohodu ke schválení. Šlo by vždy o dobrovolné a společné rozhodnutí stran dohody. Účastníci restorativního programu si mohou z řady důvodů přát, aby dohoda zůstala v této fázi důvěrná a její obsah nebyl zveřejňován. V takovém případě zůstane dohoda „obyčejnou“ dohodou. Bylo-li by její součástí ustanovení o náhradě újmy nebo o jiných závazcích obviněného, příp. dalších osob, bude třeba v případě prodlení s realizací závazku podat příslušnou žalobu v civilním řízení. Primárním cílem předložení dohody soudu v rámci trestního řízení je zajistit její vykonatelnost tak, jak to u mediačních dohod v civilním řízení dovoluje zákon o mediaci a navazující ustanovení OSŘ a notářského řádu. Účastníci restorativního programu, a zejména pak poškozený (oběť), by měli mít možnost v rámci trestního řízení dostat maximální podporu od státu v tom, že realizace jimi nabytých práv je v co nejširší míře usnadněna a do budoucna zajištěna.

2) Schválení dohody by bylo upraveno jako zvláštní řízení podle hlavy dvacáté trestního řádu. Soud by schvaloval dohodu podle třech kritérií, přičemž jsou navrhována tato:

- hledisko přiměřenosti následkům a závažnosti spáchaného činu,
- hledisko souladu s dobrými mravy, a
- hledisko realizovatelnosti jednotlivých závazků a povinností.

Mimo soulad s dobrými mravy jde o hlediska, která soud v civilním řízení neposuzuje. Měla-li by mít však dohoda následný význam pro trestní řízení, bylo by schválení dohody soudem vždy formálním předpokladem procesní návaznosti dohody na její využití v dalším řízení. Z tohoto důvodu se jeví jako obhajitelné, aby soud zaujal stanovisko k dohodě z navrhovaných hledisek. Tento krok by bylo možno učinit v jakékoliv fázi trestního řízení. Význam, který by po procesní stránce schválení dohody mělo, by bylo odvislé od toho, v jaké fázi by byla dohoda schválena. V přípravném řízení by po schválení dohody mohlo následovat buď podmíněné zastavení trestního stíhání (podmíněné odložení podání návrhu na potrestání)

nebo přímo k zastavení trestního stíhání. Obdobný postup by byl možný, pokud by ve věci rozhodoval soud. Pokud by nebylo využito těchto procesních možností, posunul by se význam dohody do sféry trestního práva hmotného, přičemž soud by vždy musel vzít výsledky restorativní dohody při rozhodování o věci v potaz, a to i tehdy, rozhodoval-li by o vině a trestu v hlavním líčení.

3) Navrhuje se zrušit institut narovnání. V praxi zůstává nevyužíván a v případě vytvoření procesního postupu „schválení restorativní dohody“ pozbývá institut narovnání na významu. Místo toho by se pro případy přečinu, kdy nebude nutné pachatele po určitou dobu sledovat, umožnilo v návaznosti na schválení restorativní dohody trestní řízení zastavit zcela, ať už státním zástupcem nebo soudem ve smyslu § 172, který by mohl být doplněn např. následovně:

*“**§ 172 odst. 2 písm. d)** jde-li o přečin, poškozený a obviněný se zastavením trestního stíhání souhlasí, ve věci byla soudem schválena restorativní dohoda, a jeví-li se závazky obviněného k náhradě škody a nemajetkové újmy a další povinnosti obviněnému v ní uložené jako dostatečné s ohledem k míře, jakou byl přečinem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům.“*

4) Taktéž se navrhuje významně, s ohledem na zájmy poškozeného, omezit užití trestního příkazu dle §§ 314e a násl. TŘ, resp. učinit tento institut více odvislým od jeho potřeb a souhlasu. Trestní příkaz je institut, který výrazným způsobem zvýhodňuje ekonomii řízení oproti zájmům poškozeného, což je zcela v rozporu s principy restorativní justice. Zákon pro příliš opatrné ustanovení § 179c odst. 4 TŘ požaduje vyrozumět poškozeného, jen je-li znám. Takové ustanovení je příliš benevolentní k tomu, jaký důraz má příslušný orgán činný v trestním řízení na zjištění poškozeného klást. V praxi pak dochází k tomu, že se poškozený o vyřízení věci trestním příkazem vůbec nedozví, případně se to dozví až s takovým zpožděním, které mu neposkytuje adekvátní čas podat návrh na náhradu škody či nemajetkové újmy ve smyslu § 43 odst. 3 TŘ. Pokud poškozený nestihne včas uplatnit svůj nárok, není mu ani ve smyslu § 314f odst. 2 TŘ trestní příkaz doručen. Takový postup značným způsobem znesnadňuje zapojit do trestního řízení restorativní programy a umožnit tak v duchu restorativních přístupů vést obviněnému a oběti (poškozenému) dialog o tom, jak má být způsobená újma nahrazena a jaké další povinnosti obviněného mají vést pachatele k tomu, aby se do budoucna trestné činnosti zdržel.

5. Konkrétní podoba navýšení restorativního potenciálu institutu podmíněného zastavení trestního stíhání

Ve světle výše uvedeného následuje možná de lege ferenda nástin podoby institutu podmíněného zastavení trestního stíhání, který by reflektoval základní restorativní principy a cíle: snahu o nápravu vztahů, náhradu způsobené újmy, otevření dialogické formy hledání společného řešení, možnost poškozeného (oběti) konfrontovat obviněného s následky trestného činu a současně získat od ostatních ujištění, že trestný čin nebyl správný. Níže navržená podoba PZTS v sobě obsahuje dvě možné formy. V jedné variantě v podstatě zachovává stávající model a ve variantě druhé staví na restorativních dohodách.

De lege ferenda navrhované znění § 307 TŘ[464]

(1) Se souhlasem obviněného a je-li soudem schválena restorativní dohoda, též se souhlasem poškozeného, může soud a v přípravném řízení státní zástupce podmíněně zastavit trestní stíhání, jestliže

a) obviněný prohlásí, že spáchal skutek, a

b) soud schválil restorativní dohodu, nebo

c) obviněný uhradil poškozenému škodu a nemajetkovou újmu způsobenou činem nebo učinil potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčinil činem způsobenou újmu, nebo o náhradě škody a odčinění újmy uzavřel s poškozeným dohodu,

d) vydal bezdůvodné obohacení činem získané nebo s poškozeným o jeho vydání uzavře dohodu, anebo učiní jiná vhodná opatření k jeho vydání

a vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

(2) .....

a) zaváže se, že během zkušební doby vykoná určitou činnost nebo se zdrží činnosti, a to zejména té, v souvislosti s níž se dopustit trestného činu, a

[464] Navržené znění obsahuje pouze návrh měněné úpravy. Části dotčeného ustanovení výslovně neuvedené, ponechávají stávající úpravu beze změny. Uvedený návrh je třeba číst ve světle výše nastíněných úprav v části 4. toho článku. Např. v návrhu zmíněná schválená restorativní dohoda předpokládá, že na jiném místě trestního řádu bude navazovat úprava, která schválení restorativní dohody podrobně zakotvuje, a to včetně ochrany procesních práv obviněného, které může vypadat následovně: *„Do doby schválení dohody soudem, je obsah dohody důvěrný a nelze jej zpřístupnit třetím osobám, neposkytne-li k tomu poškozený a obviněný souhlas. Není-li restorativní dohoda soudem schválena, nelze následně prohlášení obviněného o tom, že spáchal skutek, pro který je stíhán, obsah restorativní dohody ani účast obviněného na restorativním programu a informace a prohlášení jednotlivých účastníků sdělené během restorativního programu použít jako důkaz v dalším řízení.“*

b) složí na účet soudu, a v přípravném řízení na účet státního zastupitelství částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti podle zvláštního právního předpisu, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti činu, nebo

c) vykoná veřejně prospěšnou činnost; ustanovení o trestu obecně prospěšných prací se užije přiměřeně,.....

(8) Trestní stíhání nelze podmíněně zastavit v řízení o zvlášť závažném zločinu.

Návrh vychází z představy, že by institut podmíněného zastavení trestního stíhání bylo možno využít jak v případech, kdy byla sjednána a soudem schválena restorativní dohoda, tak tehdy, pokud k takové dohodě z jakéhokoliv důvodu nedošlo. Pro tento případ se nevyžaduje souhlas poškozeného. Stávající úprava by byla navíc upravena tak, aby v sobě zrcadlila výhody, které obsahuje ustanovení o narovnání, jež se navrhuje zcela zrušit. V tomto směru jde zejména o povinnost nahradit i újmu nemajetkovou, jako významnou součást celkové újmy, která byla oběti způsobena. Již výše bylo namítáno, že se jeví jako neobhajitelné, aby tato složka byla v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání opominuta. Zásadnější změny návrh doznává též v tom, aby využití této procesní možnosti nebylo omezeno jen na přečiny. Restorativní přístup se snaží upřednostnit dobrovolné závazky, před jednostranně určenými povinnosti a současně využít trestu odnětí svobody (v restorativní formě) opravdu jako prostředku ultima ratio, kdy je přítomnost obviněného (pachatele) pro společnost ohrožující. Snahou tedy výše nastíněné úpravy PZTS je i rozšířit možnosti, v rámci kterých na sebe obviněný může přijmout dobrovolné závazky, které budou jak zabraňovat trestné činnosti, tak přispívat ke změně života obviněného v dlouhodobém horizontu. Vzhledem k tomu, že orgány činné v trestním řízení mají v rámci tohoto institutu možnost pachatele sledovat, je navrhováno otevřít možnost PZTS i pro případy, které budou splňovat všechny zákonem stanovené požadavky a jevit se jako dostatečné řešení i tam, kde skutek svou závažností vykračuje z kategorie přečinu, ale nedosahuje intenzity zločinu zvlášť závažného.

Závěr

"Crime is an opportunity to prevent greater evils, to confront crime with a grace that transforms human lives to paths of love and giving." John Braithwaite[465]

[465] BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts* [online]. www.anu.edu.au [31. 1. 2018]. Dostupné na: https://www.anu.edu.au/fellows/jbraithwaite/_documents/Articles/Restorative_Justice_1999.pdf, str. 3

Snahou tohoto příspěvku je upozornit na fakt, že česká trestněprávní úprava je poměrně skoupá ve vztahu k podpoře integrace restorativních programu do českého trestního procesu. Právní úprava sice umožňuje tyto programy do trestního řízení na řadě míst zapojit, ale činí tak v podstatě mlčky, bez zřejmé provázanosti mezi jednotlivými instituty a uzavřenými restorativními dohodami, což mimo jiné ohrožuje i procesní práva a postavení na restorativním programu zúčastněných osob. Též bylo upozorňováno v tomto kontextu na skutečnost, že čísla zprostředkovaných mediací v posledním roce klesají. Je namítáno, že klesající trend mediací lze číst i v jisté provázanosti s tím, jakou podporu trestní právo restorativní perspektivě věnuje. V duchu výše uvedeného citátu australského kriminologa J. Braithwaita, řešení trestněprávních věcí představuje na obecné rovině výzvu pro celou společnost. Jde nám jen o potrestání pachatele nebo má perspektiva trestního řízení širší záběr? Chceme, aby byly napraveny škody, které trestný čin způsobil? Chápeme, že náprava způsobené újmy je důležitým aspektem nejen pro budoucí život oběti, ale též pachatele? Chceme trestním řízením přispět k tomu, aby pachatel mohl být přímo konfrontován s trestným činem způsobenými následky? Jsme připraveni předat část zodpovědnosti za hledání řešení do rukou těch, jejichž životy byly trestným činem přímo zasaženy? Jsme vedeni snahou přispět k tomu, aby trestní řízení vedlo k obnovení důvěry v trestným činem zasažené komunitě? Všemi těmito otázkami a hledáním jejich řešení se restorativní koncept usilovně zabývá a nabízí nástroje. Má-li však česká trestněprávní procesní úprava vytvořit prostor, kde by uvedené otázky mohly být kladně zodpovězeny, je třeba, aby přestala být mlčícím přihlížejícím a sama k hledání odpovědí na nastíněné otázky aktivně přispěla.

Seznam literatury

BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts* [online]. www.anu.edu.au [31. 1. 2018]. Dostupné na: https://www.anu.edu.au/fellows/jbraithwaite/_documents/Articles/Restorative_Justice_1999.pdf

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti*. In: Státní zastupitelství 6/2014. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014

MORRIS, Allison, MAXWELL, Gabrielle (eds.). *Restorative Justice for Juveniles – Conferencing, Mediation & Circles*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003. 290 s.

SHERMAN Lawrence, STRANG Heather. *Restorative Justice: The Evidence.* London: Smith Institute. 2007. 95 s.

STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a systém alternatívných trestov. Zborník z mezinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges. 2017. 512 s.

SULLIVAN Denis, TIFFT Larry(eds.). *Handbook of Restoratice Justice: A Global Perspective*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006. 547 s.

ŠÁMAL Pavel a kol.: *Trestní řád.* Komentář. 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013. 4720 s.

ŠČERBA Filip a kol. *Dohoda o vině a trestu a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012. 128 s.

Usnesení Ústavního soudu vedeného ke sp. zn.: IV.ÚS 1644/15

Webové zdroje (dostupné k 31. 1. 2018):

http://www.ceska-justice.cz/2017/10/pocet-mediaci-pachateli-obetmi-trestnych-cinu-klesa/

http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/Zpravy_o_cinnosti/2016/Zprava_o_cinnosti_SZ_za_rok_2016.pdf

http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html

http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2002/resolution%202002-12.pdf

JUDr. Petra Masopust Šachová, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

tř. 17. listopadu 8, Olomouc

petra.masopustsachova@upol.cz

KONCEPT ZMOCNĚNÍ V KONTEXTU RESTORATIVNÍ JUSTICE

LENKA HOLÁ

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta

Abstrakt

Ústředním pojmem příspěvku je „moc“. Ta je charakterizována ve svých třech možných podobách jako bezmoc, pomoc a zmocnění. Vývoj od bezmoci ke zmocnění je do jisté míry vývojem konceptů také trestního soudnictví. Od bezmoci jako východiska a důsledku retributivní justice, přes pomoc jako poslání restituční (kompenzační) teorie trestání ke zmocnění jako východisku restorativní justice. Koncept zmocnění (empowerment) je nový přístup v pomáhajících profesích, který staví na participaci a jehož cílem je posilování jedinců, skupin a komunit ve schopnosti zvládat či konstruktivně tvořit svou životní situaci. Cílem příspěvku bude analyzovat možnosti uplatnění konceptu zmocnění v kontextu restorativní justice a nalézat v něm teoretickou oporu pro účinné a společensky prospěšné řešení trestních věcí.

Klíčová slova

Moc; bezmoc; pomoc; zmocnění; retributivní justice; restituční teorie; restorativní justice.

Abstract

The key concept of the paper is “power“. It is defined in connection with its three possible forms, i.e. powerlessness, power to help, and empowerment. The development from powerlessness to empowerment is, to a certain extent, similar to the development of concepts within criminal justice. From powerlessness being the point of departure and consequence of retributive justice, through power to help as the mission of the restitution (compensation) theory of punishment towards empowerment as the ground for restorative justice. The concept of empowerment is a new approach applied in professions based on aid which builds upon participation and its objective is to strengthen the ability of individuals, groups and communities to cope with and constructively create their living conditions. The paper aims at providing an analysis of the possible applications of the concept of empowerment in the context of restorative justice and using it as the theoretical ground for an effective and socially beneficial solution of criminal law conflicts.

Key words

Power; powerlessness; power to help; empowerment; retributive justice; restitution theory; restorative justice.

Úvod

Retributivní a restorativní justice náleží ke směrům, jimiž se ubírá současné trestní právo. Obě teorie pracují se základní koncepcí, že spáchání trestného činu narušuje *stav rovnováhy*. Z tohoto předpokladu pro oba přístupy vyplývá, že poškozenému se má něco dostat a pachatel má něco dát, resp. je něco dlužen. Oba přístupy se rovněž shodují v tom, že je zapotřebí zachovat úměrný vztah mezi spáchaným jednáním a odpovědí na něj. Liší se však ve způsobu, jak k tomu dospět.[466] Není snadné rozhodnout, jaké postupy jako reakci na trestný čin zvolit. Základní rozhodování je mezi represí a kompenzací, jejich kombinací a mírou zastoupení. K tomu vyslovuje svůj názor Arneson, který říká, že „slušná“ společnost se nemůže zcela zříci morálně přijatelného použití hanby, společenské stigmatizace a etického odmítnutí pachatele trestných činů jako nástroje sociální kontroly.[467] Kritizuje názor Nussbaumové, že společnost, která hlásá respekt k důstojnosti každého člověka, nemůže represivní prostředky používat.[468] Arneson uvádí, že znakem morální vyspělosti dané společnosti je naopak jejich použití.

Dávné chápání trestní spravedlnosti tak, jak o něm máme ověřitelné historické doklady, spočívalo v odplatě a vyrovnání. Známý princip „oko za oko, zub za zub“ vyjadřuje nejen záměr způsobit pachateli stejnou újmu, jakou způsobil oběti, ale obsahuje i snahu „vyrovnat“ jejich situaci. Tohoto vyrovnání však bylo možno v určitých případech dosáhnout i nepřímo, tedy kompenzací (poskytnutím adekvátního odškodnění). Smyslem nebyla snaha po nápravě vzniklých škod, ale „vykoupení se z trestu“. Tedy možnost vyhnout se odplatě zaplacením náhrady (odškodného) oběti. Modality tohoto pojetí trestní spravedlnosti se projevovaly spíše v procedurách, např. v různých kulturních a náboženských zvyklostech.[469] Kompetence k projednávání deliktů prošly postupem času radikálními změnami. Od ponechání nejužšímu okruhu rodiny jako základ dosud v některých kulturách přežívající krevní msty, stařešinovi rodu, či sboru představitelů kmene, přes nabytí „veřejnoprávního charakteru“ s mocí

[466] ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 39.
[467] ARNESON, R. Shame, Stigma, and Disgust in the Decent Society. *Journal of Ethics*. 2007, Vol. 11 Issue 1, s. 33.
[468] NUSSBAUM, Martha. *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy.* New York: University of Chicago, 2001, s. 128 – 130.
[469] VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu.* Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 44.

k projednání v rukou panovníka, později i jiných subjektů, na které panovník delegoval svou pravomoc, po vytvoření státního trestního monopolu a realizaci trestní politiky mocenskými prostředky, kdy v Evropě tento vývoj vyvrcholil zhruba v 19. století.[470]

Ve 2. polovině 20. století, zejména v souvislosti s všestranným posilováním významu lidských práv a jejich ochrany, se rozvíjí též hledání nové podoby trestní spravedlnosti. Dochází k postupnému omezování pravomocí státu při řešení trestních věcí a posilování role přímých účastníků, tedy pachatelů a obětí. Avšak nejen v České republice, ale i v řadě jiných zemí světa lze vnímat deziluzi z toho, že rehabilitační přístupy nepřinesly očekávané výsledky v oblasti redukce kriminality, resp. se jejich účinnost ukázala jako velmi obtížně měřitelná.[471] Navíc neustále se zvyšující počet vězeňské populace vede k oprávněným pochybnostem o účinnosti sankční politiky. Potlačení individuality odsouzených osob u nich vede ke ztrátě pocitu *odpovědnosti* za vlastní rozhodování a jednání (ostatně v etiologii kriminálního chování se nedostatek odpovědnosti objevuje velice často). Věznění tak paradoxně tuto ztrátu osobní zodpovědnosti může ještě posilovat, vést ke ztrátě sociální a psychické způsobilosti k životu a zvýšit riziko kriminálního chování v budoucnosti. Vlivem všech těchto a dalších faktorů se ve 2. polovině 20. století začínají formulovat představy o restorativní justici.

1. Moc

„*Kdekoli jsem našel živé, našel jsem i vůli k moci*.“ F. NIETZSCHE

Moc můžeme definovat jako „*schopnost jedinců nebo skupin prosadit své vlastní zájmy nebo záměry i přes odpor druhých*“.[472] Moc se uplatňuje ve všech společenských vztazích, může náležet jednotlivci, skupině i státu. Uplatňování moci však není vlastní jen lidem. Sledujeme ji i mezi zvířaty hierarchickým utvářením tlup či vítězstvím silnějších predátorů nad slabšími.

Teorie moci zajímala řadu filosofů a sociologů, např. Nietzscheho, Machiavelliho, Hobbese či Webera.[473] Nietzsche hovoří o všudypřítomné „*vůli k moci*“.[474] Přední německý sociolog a ekonom Max Weber rozlišil mezi elementární mocí, s níž se prosazuje každý živočich a která tedy patří k životu vůbec (opakem takové moci je bezmoc) a panstvím, čili

[470] KARABEC, Zdeněk. Koncept restorativní justice. In.: KARABEC, Zdeněk. (ed.). *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 10.
[471] HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 92 – 93.
[472] GIDDENS, Anthony, SUTTON, Philip W. (ed.). *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 333 – 335.
[473] TROJAN, Jakub S. *Moc v dějinách*. Praha: ISE Oikúmené, 1994, 198 s.
[474] ABEL, Günter: *Nietzsche: Die Dynamik der Willen zur Macht und die Ewige Wiederkehr*. Berlin: de Gruyter, 1998.

akumulovanou a více méně institucionalizovanou mocí jednotlivce nebo skupiny nad určitou společností.[475]

Základním znakem moci je ambivalence. Moc je jak emancipační (ve smyslu rozšiřování vlastních svobod tím, že mohu něco učinit), tak donucující a omezující (kdy mocí ve svých rukou omezuji svobody druhých).[476] Moc je také chápána jako schopnost přesvědčit nebo přemluvit, změnit vůli lidí tak, aby sami chtěli spolupracovat.[477] Současně je podmínkou moci svoboda a spolupráce. Podle Foucaulta, francouzského filozofa, sociologa a psychologa lze moc uplatňovat jen nad svobodnými subjekty. Je založena na jejich spolupráci a loajalitě. Má ji vždy za vztahový fenomén. Je způsobem jednání, jímž jedni působí na druhé.[478] Tím se přes základní charakteristiky moci dostáváme k pojmům „svoboda“, „spolupráce“, „loajalita“, tedy osobním a vztahovým charakteristikám moci, které jsou pro náš příspěvek klíčovými.

Také pro trestní justici je pojem „moc“ jedním z klíčových. Vývoj od bezmoci ke zmocnění je dle našeho mínění vývojem konceptů trestního soudnictví. Od bezmoci jednotlivců jako východiska a důsledku retributivní justice, přes pomoc jako poslání restituční (kompenzační) teorie trestání ke zmocnění jako východisku restorativní justice.

2. Bezmoc

Termín „powerlessness“ lze přeložit jako bezmoc či bezmocnost. Solomonová popisuje bezmoc jako neschopnost zvládnout pocity či emoce, schopnosti, dovednosti, znalosti či materiální zdroje tak, aby efektivní provedení v rámci oceňovaných sociálních rolí vedlo k osobnímu uspokojení.[479] Myšlenky Solomonové jsou dále podporovány Seligmanem, který po svých experimentech se zvířaty i lidmi poukazuje na tzv. „*teorii bezmoci*“.[480] Ta říká, že lidé, kteří nevidí žádný efekt své činnosti, naučí se časem tento stav přijímat jako fakt. Důsledkem je postupné slábnutí jejich kapacity naučit se užitečné chování i v ostatních situacích. Ztrácí motivaci, stávají se nervózními a úzkostlivými.

Pokud chceme identifikovat faktory bezmoci (ve smyslu nikoliv právním, ale psychosociálním) v některém z konceptů trestní justice, vidíme je nejsilněji zastoupené v konceptu **retributivní justice.** Ta představuje tradiční koncept trestního soudnictví, který za

---

[475] JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009, s. 124 – 128.
[476] KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 137 - 143.
[477] HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2000, s. 91.
[478] FOUCAULT, Michel. *Rád diskurzu*. Bratislava: Agora, 2007. 70 s.
[479] SOLOMON, Barbara. *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities.* New York: Columbia University Press, 1976, s. 228.
[480] SELIGMAN, Martin. *Naučený optimismus: jak změnit své myšlení a život.* Praha: Dobrovský, 2013. 508 s.

primární oběť trestného činu považuje stát. Všechny síly a prostředky jsou soustřeďovány na ochranu státu a společnosti před pachateli, kteří ohrožují veřejný zájem. Hlavním prostředkem je potrestání (retribuce) pachatele, než obnovení předchozích poměrů. Trestný čin je považován za akt svobodné vůle pachatele, trest je proto jeho přirozeným důsledkem. Trest má význam „sám o sobě“, jeho uložení je morálním imperativem.[481] Konkrétní oběti je přisuzováno spíše pasivní postavení. Na výkonu trestní justice se zúčastňuje jen v malém rozsahu, zpravidla pouze v souvislosti s uplatněním nároku na náhradu škody.[482] Poškození se zde nemohou náležitě zapojit do posuzování otázek viny, ani se relevantně vyjádřit k rozhodování o trestu. Dostávají jen velice omezené informace o tom, v jakém stadiu je trestní řízení, odškodnění se často ani nedomohou.[483]

Interpersonálnímu charakteru trestné činnosti není věnována dostatečná pozornost, což platí i o specifických potřebách, zájmech a problémech osob, které jsou trestným činem přímo dotčeny. Z pohledu zapojování přímých aktérů trestní události (tedy pachatelů a poškozených) do řešení jejích následků v retributivní justici budeme parafrázovat definici bezmoci jako nemožnost (a tím postupem času i neschopnost) zvládnout emoce, schopnosti, dovednosti, znalosti či materiální zdroje tak, aby efektivní řešení následků trestního konfliktu vedlo také k osobnímu uspokojení jeho aktérů. V tomto smyslu považujeme v konceptu retributivní justice za „bezmocného“ poškozeného, do jisté míry ale také i pachatele.

Tradiční pojetí trestní justice je také neoddělitelně spojeno s trestem odnětí svobody. Především výkon trestu odnětí svobody přináší řadu nežádoucích efektů. Negativní vliv vězeňského prostředí na osobnost odsouzeného, přerušení pozitivních sociálních vazeb, pracovních aktivit a vztahů, ztížení uplatnění v životě po propuštění z výkonu trestu a následná stigmatizace.[484] Tím může dojít k potlačení individuality odsouzených osob, které ztrácejí pocit odpovědnosti za vlastní rozhodování a po propuštění z trestu nenacházejí sociální a psychickou způsobilost k životu na svobodě. Tedy i v dalším životě vzniká větší riziko prohlubování bezmoci.

---

[481] ZEMAN, Petr a kol. *Veřejnost a trestní politika.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 11.
[482] SOTOLÁŘ, Alexander, ŠÁMAL, Pavel. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H.Beck, 2000, s. 8.
[483] MARTINKOVÁ, Milada. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty: výsledky viktimologického výzkumu.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007, s. 63-64.
[484] MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody - kriminologická analýza.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016, s. 85.

3. Pomoc

Pomoc je aktivní spoluúčast při dosahování nějakého cíle nebo odvracení nebo odstraňování nežádoucích následků, s nimiž si jedinec neví rady. Abychom nějaké jednání mohli za pomoc považovat, je důležitý zájem objektu na jejich poskytnutí, příp. ochota poskytovanou pomoc přijmout. Pomoc se poskytuje formou rady, podpory, daru, nebo formou provádění určitých činností s přímým účinkem.[485]

Z našeho pohledu je podstatné, že pomoc poskytuje pracovník nadaný znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi. Základní formou přístupu je paternalismus, kdy pracovník přistupuje ke klientovi z nadřazené, ale současně otcovské a chránící pozice. Pracovník je přesvědčen, že on sám ví, co je pro klienta nejlepší. Vztah mezi aktéry je subjekt-objektový (nerovnovážný), kdy pracovník je vůči svým klientům v dominantním postavení a z této pozice k nim také přistupuje.[486] Tento formát pomoci byl inspirován medicínským modelem vztahu lékař – pacient, který se dostal do středu zájmu vědeckých teorií přibližně v 50. letech 20. století. Prvním sociologem, který se na tento vztah hlouběji zaměřil, byl Talcott Parsons. *Konsensuální model* vnímá vztah lékaře a pacienta jako konsenzuální a harmonický, avšak nerovný. Konsenzus spočívá v tom, že oba aktéři jsou vedeni svými rolemi a svým vzájemným očekáváním.[487] Harmonie je dosaženo tím, že autoritu a nadřazenost pomáhajícího klient akceptuje s očekáváním, že povedou k řešení jeho obtížné životní situace. Klient se tedy stává aktivnějším účastníkem životních změn, avšak pouze ve smyslu účasti a přijímání nabídek ze strany pomáhajícího. Sám se zodpovědnosti za vlastní život aktivně neujímá.

V kontextu trestní justice můžeme pomoc s nápravou následků spáchaného činu a obnovením rovnováhy v sociálních vztazích vidět v **kompenzační (restituční) teorii**. Ta se zaměřuje zejména na potřeby oběti trestného činu, na to, aby jí byla nahrazena (kompenzována) veškerá škoda, a to nejen materiální, ale i psychická a morální.[488]

Například Lotz a kol. se ve svém výzkumu zabývali preferencemi společnosti pro represivní a kompenzační opatření při řešení trestních věcí. Jejich výsledky ukázaly, že lidé upřednostňují náhradu škody obětem před potrestáním pachatelů, ale současně požadují, aby

[485] KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2009, s. 106.
[486] PTÁČEK, Radek a kol. *Lékař a pacient v moderní medicíně: etické, právní, psychologické a klinické aspekty.* Praha: Grada Publishing, 2015, s. 25.
[487] MORGAN, M., CALNAN, M., MANNING, N. *Sociological Approaches to Health and Medicine*. London and New York: Routledge, 1995.
[488] KUCHTA, Josef, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 192.

řešení věci obsahovalo obě dimenze.[489] Ustupuje tedy primární zájem na potrestání pachatele a přednost má ochrana zájmů poškozených osob. Trest, který je pachateli uložen, a způsob jeho výkonu má umožnit, aby mezi pachatelem a jeho obětí došlo k obnově sociálních vztahů.[490]

Na obdobnou problematiku zaměřily svůj výzkum Ristovská a Wertheimová. Zkoumaly vliv způsobu odškodnění obětí na spokojenost s výsledkem řešení trestního konfliktu a odpuštění. Možnost odškodnění sledovaly nejen ze strany pachatelů, ale také státu. Zkoumaly vztah mezi empatií a odpuštěním v různých kontextech odškodnění. Sedmi skupinám po pěti respondentech četly příběh popisující nenásilnou majetkovou trestnou činnost. V každé skupině však nastala jiná reakce ve smyslu odškodnění – žádná náhrada škody, odškodnění státem, vynucené odškodnění pachatelem, dobrovolné odškodnění pachatelem. Respondenti, kteří by obdrželi kompenzaci, byli více spokojeni s výsledkem, než ti, kteří by náhradu škody neobdrželi. Respondenti, kteří by obdrželi dobrovolné odškodnění pachatelem, byli výrazně tolerantnější a shovívavější než ostatní účastníci.[491]

Pomoc obětem v kontextu kompenzační teorie je přechodem k restorativní justici. Kdy restorativní justice je spojená s kompenzační funkcí trestu. Dá se hovořit o navrácení trestní spravedlnosti do rukou těch, kteří jsou zločinem nejvíce dotčeni – obětí a jejich sociálního prostředí.[492]

4. Zmocnění

Přibližně od 60. let 20. století dochází také v pomáhajících profesích ke změně paradigmatu ze subjekt-objektového na subjekt-subjektový. Vychází z toho, že klient přestává být objektem působení pomáhajících pracovníků a stává se aktivní součástí řešení svých problémů. Má právo sám definovat svůj problém a za pomoci odborníků jej řešit. Současný vývoj posunul tuto koncepci ještě dále, kdy klient má nejen právo, ale i povinnost svůj problém definovat a řešit. Paradigmatický obrat v pomáhajících profesích (tedy i v sociální práci v trestní justici) znamená opuštění medicínského a diagnostického konceptu. Pachatel a poškozený přestávají být objektem trestní politiky a stávají se odpovědným a respektovaným subjektem. To má však také svá rizika zříkání se zodpovědnosti ze strany společnosti a její

[489] LOTZ, Sebastian et. al. Punitive versus compensatory reactions to injustice: Emotional antecedents to third-party interventions. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2011, Vol. 47 Issue 2, p477-480.
[490] KARABEC, Zdeněk. Účel trestání. *Kriminalistika*. 2000, roč. 33, č. 2, s. 112.
[491] RISTOVSKI, Adela, WERTHEIM, Eleanor H. Investigation of compensation source, trait empathy, satisfaction with outcome and forgiveness in the criminal context. *Australian Psychologist*. 2005, Vol. 40 Issue 1, p63-69.
[492] VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? *Trestní právo*. 2000, č. 1, s. 6.

přenášení převážně na klienty, což by v nepřiměřené míře mohlo vést k jejich sekundární bezmocnosti.[493]

Pro analýzu využití konceptu zmocnění v kontextu restorativní justice vyjdeme ze dvou stanovených předpokladů, a to:

1. Je-li trestní konflikt v kontextu restorativní justice pojímán jako lidská újma způsobená oběti a komunitě a narušení mezilidských vztahů, pak se ani jeho řešení bez určité míry interakce (participace) aktérů (pachatele, oběti a komunity) neobejde.
2. Je-li principem restorativní justice participace, pak participace je také podstatou konceptu zmocnění.

Pozornost tedy zaměříme na *participaci a zmocnění.* Proč si myslíme, že naplňování cílů restorativní justice právě tento koncept vyhovuje?

Zmocnění, někdy též zplnomocnění či posílení (ang. empowerment) je označením přístupu, který je zaměřen na posilování pravomocí, zvyšování duchovní, politické, společenské, ekonomické nebo rozhodovací síly lidí či institucí.[494] Je však mnohem širším pojmem, než pouhé delegování pravomocí, protože je zaměřen na *využití celkového potenciálu člověka*. Jeho schopností, dovedností, znalostí, zájmu, energie, osobnostních předpokladů a dalších. Empowerment vyžaduje prostředí důvěry, společně sdílených cílů, určitou volnost v rozhodování, ale také vysokou míru odpovědnosti subjektů.

Koncept zmocnění je těsně propojován s *konceptem participace*. Oba se v pomáhajících profesích v angloamerickém prostředí začínají uplatňovat asi od 90. let 20. století. To má své kulturní, společenské a historické kořeny. Sílící zájem o téma souvisí s bojem za lidská práva, neformálním vzdělávání dospělých, činností organizací zabývajících se právy pacientů, dětí a rodičů, rozvojem svépomoci a vzájemné pomoci, dobrovolnictví či hnutím na ochranu uživatelů zdravotnických služeb. Hovoří se dokonce o vývoji *participativního diskursu* v pomáhajících profesích.[495] Podle autorů se nyní již nevede debata o tom, zda klienty (pachatele a poškozené) do rozhodování zapojovat, ale *hledají se cesty*, jak zapojení uplatňovat v různých podmínkách a situacích, aby bylo účinné a autentické.

---

[493] CHYTIL, Oldřich. *Proměny sociálních služeb a sociální práce.* [online]. ACCENDO. Centrum pro vědu a výzkum, o.p.s. [cit. 3. 1. 2018]. Dostupné na http://jinepravo.blogspot.cz/2015/03/kdyz-ustavni-soud-vari.html

[494] SMUTEK, Martin. *Model řešení problémů v sociální práci – systémový pohled*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 15-16.

[495] Mc-NEISH, J. et al. *What works for children?: effective services for children and families.* Philadelphia: Open University Press, 2002.

Participace (z lat. partem capere, mít podíl) znamená sdílení něčeho, účast nebo podílení se na něčem. Participaci dle tohoto vymezení můžeme chápat jako spoluúčast. Uplatňování *participativní filozofie* je viděno jako zásadní změna postavení člověka. Ten přestává být objektem veřejné politiky a stává se jejím plnoprávným, odpovědným a respektovaným subjektem[496]. Je to další souvislost, kterou nalézáme v zapojování pachatelů a poškozených do rozhodování a řešení věcí, které se jich v souvislosti s trestním řízením bezprostředně týkají.

Modely participace dle identifikovaných zájmů, které jsou jí uspokojovány, přináší např. Whitová[497]. Hovoří o typech participace dle *identifikovaných zájmů a cílů*. Podle ní je smyslem participace získání *větší důvěry v sebe sama*. Současně připouští, že participace je proces, kdy mezi jednotlivými zájmy lidí mohou vznikat tenze, konflikty a snahy o sebeprosazení. Je-li smyslem restorativní justice také *posílení vlastního potenciálu* pachatelů a poškozených k řešení trestního konfliktu *spoluprací,* pak je vztah ke konceptům participace a zmocnění zřetelný. Whitová jako jedna z prvních spojuje pojmy participace a zmocnění. Podle ní může být zmocnění člověka dosaženo jen na základě aktivit „ze zdola“, tedy vlastní motivací, snahou a zapojením. Současně dodává, že sami klienti zpočátku zmocnění jako cíl neidentifikují a obvykle se soustředí na více bezprostřední, konkrétní, hmatatelné zájmy a cíle a možnost jejich naplnění. Zmocnění tak zpočátku může být pouze společenským cílem a až v průběhu spolupráce s pachatelem a poškozeným začne být pociťováno jako žádoucí změna či potřeba jimi samotnými. I když je participace často vnímána jako prostředek ke zmocnění, sama o sobě zmocnění negarantuje.[498] Pokud je však vzájemný vztah mezi pachatelem a poškozeným narušený, panuje v něm nedůvěra, strach a zklamání, tam může být pozitivním výsledkem spolupráce alespoň na minimální úrovni.

Od vzájemné provázanosti spolupráce a zmocnění se dostáváme k samotnému konceptu zmocnění. V anglosaském prostředí začíná být užíván asi od 90. let 20. stol., v českém a slovenském zhruba o 15 let později. Pro různost oblastí využití (např. ve veřejné správě, komunitním plánováním, občanské angažovanosti, personálním managementu, interkulturním soužití, sociální práci) neexistuje jedna zastřešující definice zmocnění. To, co však všechny spojuje, je při zmocňování snaha *vyvážit moc.*[499]

---

[496] KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Vyd. 6. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 36.
[497] WHITE, Sarah. Depoliticising development: the uses and abuses of participation. *Development in practice*. 1996, Vol. 6, Issue 1, p. 6 – 15.
[498] ARNSTEIN, Sherry R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*. 1969, Vol. 35, No. 4, pp. 216-224.
[499] ADAMS, Robert. *Empowerment, Participation and Social Work*. Fourth edition. New York: Macmillan Press, 1996. s. 4.

Koncept zmocnění lze uplatnit na dvou úrovních – individuální a společenské (strukturální). Většina autorů zastává názor, že obě úrovně se vzájemně podmiňují a že osobní zmocnění je prvním krokem ke zmocnění společenskému.[500] Na individuální úrovni se tak dostáváme k pojetí zmocnění jako rozpoznávání hodnot jedinců, identifikace a posilování jejich zdrojů ke změně, posilování individuální zodpovědnosti a rozvoje svobodného, informovaného rozhodování v jejich životní situaci. Ve vztahu mezi pachatelem a poškozeným nás zajímá zejména psychologická teorie zmocnění, která popisuje propojení mezi *situačním zmocněním* (zmocněním člověka pro zvládnutí konkrétní situace) a jeho důsledky pro povzbuzení pocitu účinného *zvládání činnosti do budoucna*. Ten je následován sebedůvěrou ve vlastní schopnosti a dovednosti.[501] V oblasti trestní justice mohou být inspirativní dva modely zmocnění:

1. *Posilující model* – kdy pozornost je soustředěna na silné stránky klientů, ne na jejich slabosti a nedostatky. Silné stránky jedinců jsou posilovány a rozvíjeny.
2. *Model partnerství* – který je založena na požadavku vzájemného dialogu, objasňování, aktivní spolupráce a spolurozhodování.[502]

Cílem a současně prostředkem zmocnění v kontextu **restorativní justice** je posilování schopnosti pachatelů a poškozených zvládnout konfliktní situaci prostřednictvím jejich (vzájemné) participace. Tím získávají větší možnost kontrolovat svůj život či jeho chod a dosahovat tak vlastních cílů. K tomu je často potřeba uvědomění si sebe sama, prostředí, ve kterém se nachází a jejich vzájemné interakci. V neposlední řadě jde pak též o získání potřebných zdrojů či znalostí. Na konci procesu posílení je jedinec (či skupina) viděn jako ten, jenž má kontrolu nad vlastním životem, je aktivním řešitelem svých problémů a má tak moc utvářet svou budoucnost.[503] Jsou toto ideály, ke kterým restorativní justice směřuje?

Pro řešení trestních konfliktů je z pohledu restorativní justice významné, že sociální fungování se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly nebo problémy života. Jde o multiúrovňovou perspektivu, pomocí které se zaměřuje na „osobu v situaci“. Koncept restorativní justice navazuje na některé myšlenky, které odmítají státní monopol na řešení konfliktů trestní povahy. Její paradigma je však spatřováno ve velmi dávném

---

[500] Např. DOMINELLI, L. Empowerment: Help of Hindrance in Professional Relationship. In: STEPNEY, P., FORD, D. *Social Work Models, Methods and Tehories*. Dorset: Russel House Publishing, 2000.; ROCHA, E. M. A Ladder of Empowerment. *Journal of Planning Education and Research*, 1997, Vol. 17, No. 1, p.31-44.

[501] CONGER, J. A., KANUNGO, R. N. The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *The Academy of Management Review*, 1988, 13(3), 471–482.

[502] Např. COULSHED, V., ORME, J. *Social work practice: an introduction*. 3rd edition. London: Palgrave Macmillan, 1998; SCHURINGA, L. *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Radovan Goj, 2007.

[503] THEMATIC FOCUS GROUP. Empowerment – A new way of looping at inclusion and strategies for employment by The Joint Working. *Document of the European Commission and the Member States*, 1999, s. 7.

pojímání spravedlnosti.[504] Zločin není považován za porušení společenského pořádku, ale je chápán především jako lidská újma způsobená oběti a komunitě a narušení mezilidských vztahů. Proto i při řešení jeho následků je třeba vzít úvahu potřeby a zájmy pachatele, oběti i společnosti.[505] Reakce na zločin má přispět ke snížení, v ideálním případě odstranění této škody a hrozby. Hlavním účelem společenské reakce na trestný čin není potrestání, převýchova nebo odrazení pachatele, ale vytvoření podmínek k odstranění následků trestné činnosti. Tím je pachatel veden k aktivnímu podílu na náhradě způsobené škody.

Podle restorativní justice vytváří trestný čin závazky a povinnosti. Jedná se především o povinnost pachatelů udělat vše pro to, aby navrátili věci do původního stavu. Současně je brán zřetel také na jejich potřeby, kdy často oni sami byli oběťmi. Pachatelé jsou podporováni v tom, aby porozuměli negativnímu dopadu svého chování a sami navrhli řešení. Závazky však vznikají i celé komunitě. Ve vtahu k oběti, kterou je třeba podporovat, ve vztahu k sobě samé, aby vytvářela bezpečné prostředí i ve vztahu k pachateli, aby vytvářela podmínky pro jeho resocializaci.

Velká pozornost je věnována potřebám oběti dostat informace, omluvu, vysvětlení, odškodnění, uznání, cítit se bezpečně. Oběti se mohou aktivně procesu účastnit a definovat vzniklou újmu. I přes tuto snahu však nemohou být k jednání, zejména s pachatelem, nuceny.[506] Restorativní justice staví na ideálu důstojného zacházení s každým člověkem ve smyslu jeho tolerování a přijetí.

Tolerance a přijetí mezi pachatelem a poškozeným jsou také důležité pro jejich usmíření a odpuštění. Otázky usmíření a odpuštění byly až do nedávné doby považovány výhradně za teologické téma. V poslední době však došlo k identifikaci terapeutické hodnoty odpuštění. První terapeuticky orientovanou knihou o odpuštění byla publikace Smedese.[507] Autor uvádí, že odpuštění pachateli znamená obnovení pocitu vlastní důstojnosti oběti tím, že v sobě objeví a uplatní sílu k odpuštění. Oběť se přestává cítit jako objekt útoku pachatele a začíná se cítit jako plnohodnotný, silný člověk. Dojde k jejímu zmocnění. Ransley a Spy zdůrazňují význam kontextu, ve kterém dojde k odpuštění. Jde podle nich o klíčový faktor. Zde hraje roli zejména otázka motivace, kterou je poškozený veden k odpouštění. Odpuštění u něj vyvolává velmi osobní otázky (např. zda má zdroje k odpuštění, jaké reakce pachatele odpuštění poškozeného

---

[504] KARABEC, Zdeněk. Koncept restorativní justice. In.: Karabec, Zdeněk. (ed.). *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 5.
[505] VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander. Restorativní justice - trestní politika pro 21. století? *Trestní právo*, 2000, roč. 5, č. 1, s. 5.
[506] Závěry z 1. Mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé. Belgie, Leuven, květen 1997.
[507] SMEDES, Lewis. *The Art of Forgiving: When You Need to Forgive and Don 't Know How.* Nashville: Moorings, 1996.

vyvolá, jaké zisky mu odpuštění může přinést).[508] Odpuštění je proces ovlivněný individuálními, společenskými, kulturními či politickými faktory. Michančová uvádí, že každá oběť kráčí po této cestě svým vlastním tempem, podle svých individuálních možností.[509] Odpuštění je podstatnou složkou na cestě k sebeuvědomění a sebeléčení poškozeného. „*Odpuštění neznamená ignorovat špatné věci, které dělají lidé nebo přehlížení těchto lidí, je to vidění lidskosti v sobě a ostatních, je to dávání sobě a ostatním příležitost ke změně.*“[510] Restorativní spravedlnost usiluje o smír. Cílem je nastolit ozdravný proces, který v ideálním případě může ke smíru vést. Ideálem, ke kterému tak směřujeme, je „spravedlivější spravedlnost“.

Závěr

Retributivní a restorativní justice náleží ke směrům, jimiž se ubírá současné trestní právo. Obě teorie pracují se základní koncepcí, že spáchání trestného činu narušuje stav rovnováhy. Z tohoto předpokladu pro oba přístupy vyplývá, že pachatel je něco dlužen a poškozenému se má něčeho dostat. Oba přístupy se rovněž shodují v tom, že je zapotřebí zachovat úměrný vztah mezi spáchaným jednáním a odpovědí na něj. Liší se však ve způsobu, jak k tomu dospět. Není pak snadné rozhodnout, jaké postupy jako reakci na trestný čin zvolit. Základní rozhodování je mezi represí a kompenzací, jejich kombinací a mírou zastoupení.

Restorativní justice staví na ideálu důstojného zacházení s každým člověkem. Nepolemizuje s potřebou odmítavé reakce společnosti na kriminální jednání pachatele. Přináší ale nové přístupy ke sjednávání nápravy na společenské i individuální úrovni. Tyto nové přístupy staví na posilování zdrojů osob ke změně, posilování individuální zodpovědnosti a konstruktivním, pro-společenském tvoření své životní situace. Jde o základní principy také konceptu zmocnění. Příspěvek analyzuje možnosti uplatnění tohoto moderního přístupu v pomáhajících profesích v kontextu restorativní justice a nalézá v něm teoretickou oporu pro účinné a společensky prospěšné postupy při řešení trestních věcí. Na základě výše uvedených informací vyslovujeme v závěru myšlenku, že restorativní justice je zmocňující justicí.

---

[508] RANSLEY, C., SPY, T. (eds). *Forgiveness and the Healing Process: A Central Therapeutic Concern*. Hove: Brunner–Routledge, 2004.
[509] MICHANČOVÁ, S. Probačná a mediačná sféra sociálnej práce a jej propojenie s konceptom pokania a odpustenia. In. MICHANČOVÁ, S. (ed.). *Súčasnosť a perspektivy probácie a mediáce.* Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010. s. 180.
[510] RANSLEY, C., SPY, T. (eds), 2004, s. 48.

Seznam literatury:

ABEL, Günter: *Nietzsche: Die Dynamik der Willen zur Macht und die Ewige Wiederkehr*. Berlin: de Gruyter, 1998.

ADAMS, Robert. *Empowerment, Participation and Social Work*. Fourth edition. New York: Macmillan Press, 1996.

ARNESON, R. Shame, Stigma, and Disgust in the Decent Society. *Journal of Ethics*. 2007, Vol. 11 Issue 1, p.31-63.

ARNSTEIN, Sherry R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*. 1969, Vol. 35, No. 4, pp. 216-224.

CONGER, J. A., KANUNGO, R. N. The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *The Academy of Management Review*, 1988, 13(3), 471–482.

COULSHED, V., ORME, J. *Social work practice: an introduction*. 3rd edition. London: Palgrave Macmillan, 1998.

DOMINELLI, L. Empowerment: Help of Hindrance in Professional Relationship. In: STEPNEY, P., FORD, D. *Social Work Models, Methods and Tehories*. Dorset: Russel House Publishing, 2000.

FOUCAULT, Michel. *Rád diskurzu*. Bratislava: Agora, 2007. 70 s.

GIDDENS, Anthony, SUTTON, Philip W. (ed.). *Sociologie.* Praha: Argo, 2013. 1049 s.

HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2000. 418 s.

HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013. 235 s.

CHYTIL, Oldřich. *Proměny sociálních služeb a sociální práce.* [online]. ACCENDO. Centrum pro vědu a výzkum, o.p.s. [cit. 3. 1. 2018]. Dostupné na http://jinepravo.blogspot.cz/2015/03/kdyz-ustavni-soud-vari.html.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2009. 231 s.

KARABEC, Zdeněk. Účel trestání. *Kriminalistika*. 2000, roč. 33, č. 2, s. 108 – 117.

KARABEC, Zdeněk. Koncept restorativní justice. In.: Karabec, Zdeněk. (ed.). *Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 5 – 21.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 181 s.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Vyd. 6. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 568 s.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2009. 279 s.

KUCHTA, Josef, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005. 544 s.

LOTZ, Sebastian et. al. Punitive versus compensatory reactions to injustice: Emotional antecedents to third-party interventions. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2011, Vol. 47 Issue 2, p477-480.

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody - kriminologická analýza.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. 173 s.

MARTINKOVÁ, Milada. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty: výsledky viktimologického výzkumu.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2007. 87 s.

Mc-NEISH, J. et al. *What works for children?: effective services for children and families.* Philadelphia: Open University Press, 2002.

MICHANČOVÁ, S. Probačná a mediačná sféra sociálnej práce a jej propojenie s konceptom pokania a odpustenia. In. MICHANČOVÁ, S. (ed.). *Súčasnosť a perspektivy probácie a mediáce.* Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010. s. 169 – 185.

MORGAN, M., CALNAN, M., MANNING, N. *Sociological Approaches to Health and Medicine*. London and New York: Routledge, 1995.

NUSSBAUM, Martha. *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. New York: University of Chicago, 2001.

PTÁČEK, Radek a kol. *Lékař a pacient v moderní medicíně: etické, právní, psychologické a klinické aspekty.* Praha: Grada Publishing, 2015. 191 s.

RANSLEY, C., SPY, T. (eds). *Forgiveness and the Healing Process: A Central Therapeutic Concern*. Hove: Brunner–Routledge, 2004.

RISTOVSKI, Adela, WERTHEIM, Eleanor H. Investigation of compensation source, trait empathy, satisfaction with outcome and forgiveness in the criminal context. *Australian Psychologist*. 2005, Vol. 40 Issue 1, p63-69.

ROCHA, E. M. A Ladder of Empowerment. *Journal of Planning Education and Research*, 1997, Vol. 17, No. 1, p. 31-44.

SELIGMAN, Martin. *Naučený optimismus: jak změnit své myšlení a život.* Praha: Dobrovský, 2013. 508 s.

SCHURINGA, L. *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Radovan Goj, 2007. 180 s.

SMEDES, Lewis. *The Art of Forgiving: When You Need to Forgive and Don 't Know How*. Nashville: Moorings, 1996.

SMUTEK, Martin. *Model řešení problémů v sociální práci – systémový pohled*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 91 s.

SOLOMON, Barbara. Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities. New York: Columbia University Press, 1976. 228 s.

SOTOLÁŘ, Alexander, ŠÁMAL, Pavel. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000. 468 s.

THEMATIC FOCUS GROUP. Empowerment – A new way of looping at inclusion and strategies for employment by The Joint Working. *Document of the European Commission and the Member States,* 1999.

TROJAN, Jakub S. *Moc v dějinách*. Praha: ISE Oikúmené, 1994, 198 s.

VÁLKOVÁ, Helena, SOTOLÁŘ, Alexander. Restorativní justice - trestní politika pro 21. století? *Trestní právo*, 2000, roč. 5, č. 1, s. 4-11.

VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 66 s.

WHITE, Sarah. Depoliticising development: the uses and abuses of participation. *Development in practice*. 1996, Vol. 6, Issue 1, p. 6 – 15.

Závěry z 1. Mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé. Belgie, Leuven, květen 1997.

ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. 48 s.

ZEMAN, Petr a kol. *Veřejnost a trestní politika.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 153 s.

Doc. PhDr. Lenka Holá, Ph.D.
Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta
Olomouc, tř. 17. listopadu 8
lenka.hola@upol.cz

GOOD LIVES MODEL (MODEL DOBRÉHO ŽIVOT) A JEHO VYUŽITÍ V PROBAČNÍM DOHLEDU

VERONIKA A. POLIŠENSKÁ

Vysoká škola finanční a správní

Článek vznikl při řešení studentského projektu 7427/2017/07 s využitím účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum Vysoké školy finanční a správní.

Abstrakt

Model dobrého života (Good Lives Model, GLM) je model terapie pachatelů, který se začíná používat v rámci jejich resocializace a reintegrace do společnosti zejména v anglicky mluvících zemích. Základem tohoto modelu je premisa, že se lidé pokoušejí o naplnění základních potřeb ve svém životě, což se v případě pachatelů děje formou trestné činnosti. Model dobrého života je tedy rehabilitační rámec, který je založen na pachatelových potřebách, schopnostech a cílech s tím, že poradci (či probační úředníci) pomáhají klientovi tyto potřeby a cíle dosáhnout sociálně přijatelným způsobem. Cílem tohoto článku je představit Model dobrého života a jeho možnosti při práci s propuštěnými pachateli v probačním dohledu.

Klíčová slova

Model dobrého života; Plán dobrého života, Good Lives Model; probace

Abstrakt

Good Lives Model is a therapy framework of resocialization and reintegration of offenders into society used especially in English-speaking countries. The basis of the model is a premise that people are striving to fulfill in their lives their primary goods (needs) and gain rewards, which in case of offenders happens through criminal activity. Good Lives Model is, therefore, a rehabilitation framework, which is based on offenders‘ needs, abilities and aims, and the probational workers are helping the client to reach those goals by socially acceptable means. The aim of this article is to introduce the Good Lives Model and its use within the framework of work with released offenders on probation.

Key words

Good Lives Model; Good lives plan, probation

Úvod

Cílem tohoto článku je podrobněji představit Model dobrého života (neboli Good Lives Model) české kriminologické komunitě. Model dobrého života je model terapie pachatelů, který je široce popisován v zahraniční literatuře, avšak v češtině se zatím objevil jen v několika publikacích[511].

Nejprve byl tento model vytvořen pro léčbu a práci s pachateli sexuální trestné činnosti[512]. Následně s postupujícím vývojem byl dále aplikován i na práci s jinými skupinami pachatelů[513], jako jsou například mladiství pachatelé[514], mladiství sexuální pachatelé[515], pachatelé (muži) domácího násilí[516] a pachatelé s mentálním postižením[517].

Je tedy patrné, že Model dobrého života lze použít v různých populacích[518]. Mým cílem však je se zaměřit na to, zda lze tento model aplikovat i v rámci práce s propuštěnými pachateli v probačním dohledu. Nejprve tedy shrnu principy restorativní justice, na kterých je probační

---

[511] JIŘIČKA, Václav. Nový terapeutický směr pro pachatele trestných činů: The Good Lives Model. *České vězeňství*. 2014, roč. 4, s. 32–33. KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015. KAMENÍKOVÁ, Zuzana. Psychologické modely resocializace odsouzených, jejich účinnost a využití v praxi. 2016. Diplomová práce. FF MU. ŠÍPOVÁ, Emílie. Psychologické souvislosti motivace ke změně odsouzených mužů v rámci resocializačního programu „Získej zaměstnání“. 2016. Disertační práce. FF UK.

[512] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014, s. 405-426. WILLIS, Gwenda M; PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9. GANNON, Theresa, KING, Tracy a kol. Good Lives sexual offender treatment for mentally disordered offenders. *The British Journal of Forensic Practice*. 2011, roč. 13, č. 3, 153-168. LINDSAY, William, WARD, Tony a kol. Self-regulation of sex offending, future pathways and the Good Lives Model: Applications and problems. *Journal of Sexual Aggression*. 2007, roč. 13, č. 1, s. 37-50. WHITEHEAD, Paul, WARD, Tony a kol. Time for a Change. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2007, roč. 51, č. 5, s. 578-598.

[513] WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528.

[514] FORTUNE, Clare-Ann. The Good Lives Model: A strength-based approach for youth offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2018, roč. 38, s. 21-30.

[515] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[516] LANGLANDS, Robyn, WARD, Tony a kol. Applying the Good Lives Model to Male Perpetrators of Domestic Violence. *Behaviour Change*. 2009, roč. 26, č. 2, s. 113-129.

[517] BARNAO, Mary, WARD, Tony a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2015, roč. 23, č. 2, s. 288-301.

[518] WARD, Tony, ROSE, Chelsea a kol. Offender rehabilitation: Good Lives, Desistance and Risk Reduction. In DAVIES, Graham a Anthony R. BEECH. *Forensic psychology: crime, justice, law, interventions*. 2nd ed. Hoboken, N. J.: John Wiley, 2012, s. 407-424.

dohled založen, dále se budu šířeji zabývat právě Modelem dobrého života a na závěr se zamyslím nad možnostmi využití Modelu dobrého života právě u pachatelů v probačním dohledu. V textu označuji pachatele také jako klienty či propuštěné a terapii či léčbu pomocí Modelu dobrého života nazývám v kontextu probačního dohledu intervencí.

1. Restorativní justice

Probační dohled je založen na principu restorativní justice, která se "zaměřuje na újmy vzniklé trestnou činností a usiluje o zohlednění potřeb oběti, podporuje odpovědnost pachatele za řešení vzniklé situace a zapojuje poškozeného, pachatele a komunitu do procesu řešení"[519]. V Zehrově[520] pojetí je restorativní justice založena na třech pilířích: První pilíř se týká oběti tresné činnosti např. jaká ji vznikla újma. Druhý pilíř se věnuje závazkům a povinnostem, jež vyplývají ze způsobené újmy a třetím pilířem je osobní angažovanost účastníků, která je předpokladem pro úspěšný restorativní proces[521].

Lze tedy shrnout, že "restorativní justice je proces, při kterém všechny strany, mající účast na určitém trestném činu, se setkávají společně za účelem kolektivního posouzení, jak vyřešit nepříznivé následky trestného činu a jeho budoucí důsledky"[522]. Více o restorativní justici se lze dočíst ve zde zmiňovaných publikacích.

1.1. Probační dohled

Probačním dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona[523]. Probační dohled oproti uvěznění pachatele má několik výhod, které shrnul již J. Nezkusil[524] v roce 1969. Tyto výhody obsahují omezení vlivu škodlivých důsledků

---

[519] KRACÍK, Martin. Restorativní justice a její programy. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a kol. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 30.

[520] ZEHR, Howard. *The little book of restorative justice*. Revised and updated. New York: Good books, 2015.

[521] KRACÍK, Martin. Restorativní justice a její programy. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a kol. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 29-36. ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007.

[522] KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 9.

[523] TESAŘ, Petr. Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a DOUBRAVOVÁ, Dagmar (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 71-88.

[524] *NEZKUSIL*, Jiří. K *některým* otázkám *institutu probace*. In LEVIT, Pavel (ed). *Sborník prací* z *trestního práva* (Solnařova pocta). *Praha*: *Univerzita Karlova, 1969*.

výkonu trestu odnětí svobody, protože propuštěný je součástí společnosti, rodiny a širšího společenského prostředí a může vést normální život, který mu nabízí možnost se dále učit přebírat na sebe odpovědnost. Důležitým aspektem probačního dohledu je tudíž účinná pomoc probačního úředníka[525].

Účelem probačního dohledu je sledování a kontrola chování pachatele, odborné vedení a pomoc s cílem zajistit, aby v budoucnu daný člověk vedl řádný život[526]. Probační úředník tedy navazuje osobní kontakt s klientem, kontroluje jeho chování, mapuje rizika a potřeby a zprostředkovává spolupráci s okolím. Dále také vytváří ve spolupráci s propuštěným probační plán dohledu, který vyhodnocuje a aktualizuje dle momentální situace. Probační úředník rovněž kontroluje dodržování podmínek uložených soudem a zpracovává zprávy o průběhu dohledu[527].

Ze široké problematiky probačního dohledu, která je detailněji popisována ve zde zmiňovaných publikacích, chci vytyčit ty aspekty, které mají návaznost na níže popisovaný Model dobrého života. Zaprvé probační úředník disponuje jediným pasivním nástrojem, kterým je profesionální rozhovor. Jak píše Tesař: „Úředník pracuje na rozhovoru, nikoli na klientovi. Nemění klienta, ale rozhovor. Úředník formuje, tvoří, mění rozhovor tak, aby klient měl možnost se sám měnit, přijímat a rozvíjet své názory, postoje, způsoby chování, rozhodování“[528].

Profesionální rozhovor je založen na teorii sociální komunikace. Jedná o hledání způsobů a možností řešení náročných životních situací. Je zde důležitá efektivní spolupráce mezi lidmi, tedy taková, která neobsahuje žádný konflikt, ale která je vyvážená pro obě strany. Efektivně řízený proces probace (a mediace) postupně odstraňuje konflikt v rámci komunikace a vede ke spokojenosti zúčastněných stran (více o komunikaci v rámci probace a mediace naleznete v publikaci od Vetešky[529]).

Dalším důležitým aspektem práce úředníka s propuštěným je vytvoření probačního plánu dohledu. Zde je důležité si uvědomit, že plán dohledu vychází ze soudního rozhodnutí, které

---

[525] NEUBERTOVÁ, Kateřina. *Probace a její prvky v českém trestním systému*. Katedra trestního práva. Právnická fakulta. Univerzita Karlova v Praze. Rigorózní práce. 2012.
[526] TESAŘ, Petr. Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a DOUBRAVOVÁ, Dagmar. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 71-88.
[527] TESAŘ, Petr. Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a DOUBRAVOVÁ, Dagmar. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 71-88. TOMÁŠEK, Jan, DIBLÍKOVÁ, Simona a kol. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016.
[528] TESAŘ, Petr. Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a DOUBRAVOVÁ, Dagmar. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 76.
[529] VETEŠKA, Jaroslav. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015.

musí být respektováno. Plán dohledu tedy může obsahovat povinnosti jako je náhrada škody poškozeným či hrazení výživného, omezení návštěv nevhodného prostředí, jakým je například stadion, zákaz konzumace alkoholu, léčba závislostí, resocializační a psychologické poradenství, hrazení nákladů trestního řízení, obhajoby, výkonu vazby a trestu odnětí svobody. Dále plán dohledu řeší otázku zadluženosti, frekvence konzultací a popřípadě způsob omluvy[530].

Tomášek[531] a jeho kolegové nám ve své studii více přiblížili témata, která řeší probační úředníci na schůzkách s klienty. Nejčastěji se v rámci probačního plánu řeší práce a zaměstnání, dluhy související s trestnou činností, bydlení, postoje k vlastní trestné činnosti, osobní dluhy a exekuce, nealkoholové drogy a trestně právní důsledky trestné činnosti. Až na posledním místě se v daném šetření objevuje vzdělání a možnosti jeho doplnění.

2. Model dobrého života

Jak již bylo řečeno, Model dobrého života je model terapie pachatelů, který je založený na silných stránkách či vlastnostech klienta a na podpoře klientových osobních cílů. Zároveň se také snaží snížit rizika podporující další páchání trestné činnosti[532].

Znamená to tedy, že poradce (probační úředník, terapeut) bere vážně pachatelovy osobní preference, hodnoty a cíle, a také, že reflektuje rizika a problémy, se kterými se pachatel potýká[533]. Na základě pochopení těchto dvou aspektů klientova života, poradce motivuje pachatele k lepšímu životu, a také mu dodává schopnosti a zdroje potřebné k získání primárních potřeb sociálně přijatelným způsobem[534].

---

[530] TESAŘ, Petr. Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka a DOUBRAVOVÁ, Dagmar. (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 71-88.

[531] TOMÁŠEK, Jan, DIBLÍKOVÁ, Simona a kol. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016.

[532] WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528. WARD, Tony, MANN, Ruth E. a kol. The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior*. 2007, roč. 12, č. 1, s. 87-107, WARD, Tony, MARUNA, Shadd. *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*. New York: Routledge, 2007. WARD, Tony, STEWART, Claire A. The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2003, roč. 34, č. 4, s. 353-360, BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a WARD, Tony. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[533] VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

[534] BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a WARD, Tony. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

2. 1 Primární a sekundární potřeby

Hlavním předpokladem Modelu dobrého života tudíž je, že všichni lidé mají podobné základní potřeby a cíle, které se snaží splnit či jich nějakým způsobem docílit[535].

Tyto primární potřeby jsou výsledky, stavy a zkušenosti, které lidé vyhledávají pro své osobní potřeby, a které ústí v pocit pohody. Trestná činnost vychází z problémů souvisejících s tím, jak jedinec vyhledává získání primárních lidských potřeb, které v zásadě odrážejí jeho stav mysli, předchozí výsledky a zkušenosti z jeho aktivit[536]. Identifikace primárních potřeb, jež jsou pro klienta důležité, a také těch, které způsobily páchání trestné činnosti, jsou základní součástí celého hodnocení, protože intervence se zaměřuje na získání primárních potřeb způsobem, který má význam pro klienta, obsahuje určitou odměnu, zároveň neubližuje, a také reaguje na možné riziko recidivy[537].

Seznam primárních potřeb byl vytvořen díky extensivní rešerši psychologické, sociální, biologické a antropologické literatury a výzkumů hlavních proponentů této metody[538]. Jedenáct primárních zdrojů dle Modelu dobrého života jsou tedy: (1) život (včetně zdravého životního stylu); (2) vědění; (3) kompetence v práci; (4) kompetence ve volném čase; (5) kompetence ve svobodném rozhodování; (6) vnitřní klid (svoboda od emočních rozpoložení a stresu); (7) sounáležitost (včeně intimních a rodinných vztahů); (8) společenství; (9) spiritualita (v širším významu slova nacházení smyslu a cíle života); (10) radost; a (11) kreativita[539].

---

[535] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a PRINT, Bobbie. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[536] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[537] WARD, Tony, YATES, Pamela a kol. *The Self- Regulation Model of the Offence and Relapse Process, Volume II: Treatment.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2006. YATES, Pamela, PRESCOTT, David a kol. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians*. Brandon, VT: Safer Society Press. 2010. YATES, Pamela, WARD, Tony. Good lives, self-regulation, and risk management: an integrated model of sexual offender assessment and treatment. *Sexual abuse in Australia and New Zealand*. 2008, roč. 1, č. 1, s. 2-19. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[538] WARD, Tony, STEWART, Claire A. The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2003, 34(4), 353-360. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David, YATES, Pamela M. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[539] Překlad dle JIŘIČKA, Václav. Nový terapeutický směr pro pachatele trestných činů: The Good Lives Model. *České vězeňství*. 2014, roč. 4, s. 32–33. Dále PURVIS, Mayumi. *Seeking a good life: Human goodsand sexual offending.* Germany: Lambert Academic Press. 2010. WARD, Tony, GANNON, Theresa. Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2006, roč. 11, č. 1, s. 77-94. FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a PRINT, Bobbie. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014. BARNAO, Mary, ROBERTSON,

Lidé tedy získávají primární potřeby tím, že používají různé strategie, které lze nazvat „sekundárními či instrumentálními potřebami[540]“. Tyto sekundární potřeby mohou být prosociální či antisociální a poukazují na to, které primární potřeby jsou pro daného člověka důležité a jak daný jedinec tyto své potřeby naplňuje[541]. Obecně lze říci, že sekundární potřeby jsou aktivity, díky kterým lidé dosahují primárních potřeb[542].

Intervence dle Modelu dobrého života je zacílena na pomoc klientům vybudovat jejich životní cíle prosociálním a nekriminálním způsobem a zároveň se zaměřit na snížení rizik ohrožujících odklonění od trestné činnosti.[543] Intervence by tedy měla nabídnout alternativní způsoby získání primárních potřeb, které odpovídají klientovým schopnostem, prostředí a zdrojům[544].

Tabulka 1[545] shrnuje primární potřeby, životní cíle a jejich definice. Dále také představuje možné sekundární potřeby, což jsou konkrétní činnosti, díky kterým lze dosáhnout a uspokojit primární potřeby. Tyto sekundární potřeby mohou být jak sociálně uspokojivé, tak antisociální, protože se jedná o možné způsoby dosažení primárních potřeb. Životní cíle představují to, jakým způsobem popisujeme primární lidské zdroje na základě zkušenosti a zpětné vazby od klientů a kliniků.[546]

Peter a WARD, Tony. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[540] BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[541] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[542] BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[543] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[544] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[545] YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Applying the Good Lives Model to clinical practice: Redefining primary human goods.* Newsletter of the National Organisation for the Treatment of Abusers (NOTA). 2011a. YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Building a better life: a good lives and self-regulation workbook*. Brandon, Vt. : Safer Society Press, 2011b. YATES, Pamela, PRESCOTT, David a kol. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians.* Brandon, VT: Safer Society Press. 2010. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[546] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

Tabulka 1: Primární potřeby, životní cíle a jejich definice

Primární potřeby	Životní cíle	Definice	Možné sekundární potřeby
Život (zdravý životní styl)	Život: žít a přežít	Starat se o své fyzické zdraví, být v bezpečí	Snažit se jíst zdravě, cvičit, zvládat zdravotní problémy, vydělávat (krást) peníze na nájem, získat základní potřeby pro bezpečí a přežití
Vědění	Učit se a získávat potřebné znalosti	Hledat znalosti o sobě a ostatních, o prostředí a o určitých tématech	Chodit do školy či na kurzy, samostudium (četba), účastnit se léčby či rehabilitačního programu
Kompetence v práci	Být dobrý v zaměstnání	Snažit se být úspěšný v zaměstnání	Mít zaměstnání, zlepšovat svoji kariréru
Kompetence ve volném čase	Být dobrý ve svých koníčcích	Snažit se být úspěšný ve svých koníčcích	Účastnit se sportu, hrát na nějaký nástroj apod.
Kompetence ve svobodném rozhodování	Osobní rozhodnutí, nezávislost	Hledání nezávislosti a autonomie, postavit se na vlastní nohy	Vyvíjet a následovat své životní plány, být asertivní, mít kontrolu, manipulovat ostatní
Vnitřní klid	Stav mysli	Zažít emoční vyrovnanost, svoboda od emočního zmatku a stresu	Cvičit, meditovat, pít alkohol, užívat drogy, sex jako způsob zvládání emocí a snižování stresu
Sounáležitost	Intimní vztahy, přátelství	Mít blízké osobní vztahy s ostatními lidmi	Trávit čas s rodinou a přáteli, mít intimní vztah
Společenství	Být součástí skupiny	Patřit do skupiny lidí, se kterou mám společné zájmy a hodnoty	Patřit do nějaké skupiny, klubu, sportovního týmu, gangu
Spiritualita	Mít smysl života	Mít smysl života, být součástí nějakého celku	Účastnit se náboženských aktivit, být součástí skupiny, se kterou mám společný cíl
Radost	Pocit radosti	Touha zažít radost	Být s přáteli, dívat se na filmy, sex, adrenalinové sporty, pít alkohol, brát drogy
Kreativita	Kreativita	Touha něco vytvořit, dělat něco jinak, zkusit nové věci	Kreslit, fotit, něco tvořit

2. 2 Plán dobrého života

Model dobrého života předpokládá, že si všechny lidské bytosti utváří svůj život na základě věcí a hodnot, které jsou pro ně důležité, a tedy že sledují jakýsi implicitní plán dobrého života[547]. Model dobrého života obsahuje detailní plány týkající se získání hodnotných životních cílů, které jsou osobně důležité pro každého klienta a nejsou kompatibilní s budoucí tresnou činností[548].

Model dobrého života je založen na pěti fázích, kterými klient prochází. Cílem modelu je vytvoření detailního intervenčního plánu neboli Plánu dobrého života (Good Life Plan). První fáze se týká zjištění sociálních, psychologických a materiálních důvodů pro páchání trestné činnosti a analýza rizik, které byly příčinou páchání trestné činnosti. Druhá fáze je zaměřena na to, co chtěl pachatel dosáhnout trestnou činností. Intervence se tedy zaměřuje na identifikaci primárních potřeb, které se vztahují k trestné činnosti. Třetí fáze se zabývá výběrem praktických primárních potřeb a zaměřuje se na ně. V této fázi se začíná již formovat Plán dobrého života. Čtvrtá fáze se věnuje doplnění Plánu dobrého života a výběru sekundárních potřeb, které upřesní, jak přenést primární potřeby do reálného života. Pátá fáze se věnuje vytvoření detailního intervenčního plánu, tedy Plánu dobrého života na základě předchozích informací[549].

Plán dobrého života je orientován zejména na budoucnost a na každodenní cíle[550]. Dále se také zaměřuje na motivaci klientů účastnit se intervence a udržet si změny ve svém chování i po ukončení intervence, a to právě díky vytvoření dobře zpracovaného Plánu dobrého života[551]. Plán rovněž poskytuje strategie, jak omezit rizikové faktory a návrat k trestné činnosti[552].

---

[547] WARD, Tony, GANNON, Theresa. Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2006, roč. 11, č. 1, 77-94. WARD, Tony, MARUNA Shadd. *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*. New York: Routledge, 2007. BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[548] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[549] WARD, Tony. The Good Lives Model of offender rehabilitation: basic assumptions, aetiological commitments, and practice implications. In MCNEILL, Fergus, RAYNOR, Peter a kol. *Offender supervision: new directions in theory, research and practice*. New York: Willan, 2010, s. 41-64.

[550] WILLIS, Gwenda, YATES, Pamela a kol. . How to Integrate the Good Lives Model Into Treatment Programs for Sexual Offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2012, roč. 25, č. 2, s. 123-142.

[551] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[552] YATES, Pamela, KINGSTON, Drew a kol. *The Self-Regulation Model of the offence and re-offence process, Volume 3: A guide to assessment and treatmentplanning using the integrated Good Lives / Self-Regulation Model of sexual offending*. Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2009. VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann, VANDEVELDE, Stijn a VANDERPLASSCHEN,

Tabulka 2[553] popisuje strategie Plánu dobrého života, které se orientují na budoucnost. Zobrazuje také integraci každodenních cílů, rizikových faktorů a strategie, jak tyto rizika zvládat.

Tabulka 2: Strategie Plánu dobrého života

	Možnosti, jak dosáhnout cíle	Jak poznám, že jsem dosáhl cíle	Problémy, které se mohou vyskytnout	Rizikové faktory, které ohrožují naplnění cíle	Strategie, jak zvládat tyto rizikové faktory
Život					
Vědení					
Kompetence ve volném čase					
Kompetence v práci					
Kompetence ve svobodném rozhodování					
Vnitřní klid					
Sounáležitost					
Společenství					
Spiritualita					
Radost					
Kreativita					

Plán dobrého života rozeznává čtyři hlavní potíže, které ovlivňují schopnost pachatelů stanovit si osobní cíle, a které reflektují jejich životní styl[554]. Za prvé je to nedostatek rozsahu

Wouter. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

[553] Překlad dle JIŘIČKA, Václav. Nový terapeutický směr pro pachatele trestných činů: The Good Lives Model. *České vězeňství*. 2014, roč. 4, s. 32–33. YATES, Pamela, PRESCOTT, David a kol. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians*. Brandon, VT: Safer Society Press. 2010. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[554] PURVIS, Mayumi. *Seeking a good life: Human goods and sexual offending*. Germany: Lambert Academic Press. 2010. WARD, Tony, MARUNA Shadd. *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*. New York: Routledge, 2007. FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

(rozsah se často definuje jako potřeby, kterým se klient nevěnoval), což vyústilo v nerovnováhu v jeho životě, ve kterém některé potřeby chybí či nejsou řádně vyvinuty[555]. Za druhé jde o konflikt, který často vzniká mezi potřebami, které jedinec chce naplnit, a zároveň které mu způsobují stres a pocity neštěstí.[556] Za třetí mladý člověk může selhat v získávání potřeb, po kterých touží prosociálním způsobem v rámci svého prostředí, a to z důvodu nedostatečných interních či externích kapacit[557]. Čtvrtou obtíží je užívání nevhodných sekundárních potřeb pro získání primárních potřeb. Tento problém je také definován jako horizontální a vertikální konflikt mezi primárními zdroji.[558]

Horizontální konflikt se týká nedostatku souvislých vztahů mezi různými primárními potřebami (například touha po stabilním vztahu s partnerem, ale zároveň touha po sexuální svobodě). Vertikální konflikt je nedostatek souvislého hodnocení různých primárních potřeb (například klást důraz na svobodomyslnost, ale zároveň být nucen poslouchat učitele)[559].

2. 3 Model dobrého života a trestná činnost

Ač se Model dobrého života zaměřuje na budoucnost a konstruktivní změnu životního stylu, nejprve se musí zabývat minulostí propuštěného, jeho způsobem života v době, kdy se věnoval trestné činnosti a vůbec jeho cestou ke kriminální kariéře[560]. Dle Modelu dobrého

---

WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528. VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189. BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[555] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[556] WARD, Tony, STEWART, Claire A. The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2003, roč. 34, č. 4, s. 353-360. WARD, Tony, MANN, Ruth E. a kol. The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior*. 2007, roč. 12, č. 1, s. 87-107.

[557] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014. BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301. WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528.

[558] VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

[559] PURVIS, Mayumi, Tony WARD akol. The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. 2011, roč. 3, č. 2, s. 4-28. WARD, Tony, MANN, Ruth a kol. The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior*. 2007, roč. 12, č. 1, s. 87-107. VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

[560] PURVIS, Mayumi, Tony WARD akol. The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. 2011, roč. 3, č. 2, s. 4-28. VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

života trestná činnost souvisí právě se slabým naplněním primárních potřeb. Cesta k páchání trestné činnosti je buď přímá či nepřímá[561]. Přímá cesta k trestné činnosti představuje vědomé rozhodnutí páchat trestnou činnost z důvodu touhy naplnění primárních potřeb. Nepřímá cesta je důsledkem nahromadění negativních účinků v životě, které vyústí v trestnou činnost[562].

Reflexe kriminální minulosti klienta dále vede ke zhodnocení kriminogenních potřeb, jež lze definovat jako překážky, které blokují prosociální získání primárních lidských potřeb, a které mohou vyústit v získání těchto potřeb nevhodnými způsoby. Porozumění kriminogenním potřebám je důležité proto, aby poradce pochopil, jak jsou tyto kriminogenní potřeby začleněny, porozuměny a řešeny v rámci intervence, a jaký je na ně důraz v rámci klientova Plánu dobrého života[563].

Existují dva způsoby, jak redukovat riziko páchání trestné činnost v rámci intervence pomocí Modelu dobrého života. První způsob je založen na interních a externích kapacitách, které jsou potřeba pro získání primárních potřeb (a implementaci Plánu dobrého života) sociálně přijatelným a osobně naplňujícím způsobem. Druhý způsob klade důraz na zmírnění rizik nepřímým způsobem, tedy na silnou motivaci na sobě pracovat v rámci léčby (či jiné intervence)[564].

Kriminogenní potřeby, které jsou řešeny v rámci intervence, tvoří stěžejní krok pomoci klientům, jak získat primární potřeby, jež jsou zásadně důležité v jejich životech. Tím, že je intervence zacílena přímo na pomoc a řešení problémů klienta, a míří k tomu, aby žil naplňující život a mírnil rizika recidivy[565], nabývá důležitý význam i pro jeho samotného. Pokud se ptáme

---

[561] PURVIS, Mayumi, Tony WARD akol. The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. 2011, roč. 3, č. 2, s. 4-28. WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528.

[562] VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann a kol. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189.

[563] WILLIS, Gwenda, YATES, Pamela a kol. How to Integrate the Good Lives Model Into Treatment Programs for Sexual Offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2012, roč. 25, č. 2, s. 123-142. YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Building a better life: a good lives and self-regulation workbook*. Brandon, Vt. : Safer Society Press, 2011b. YATES, Pamela, PRESCOTT, David a kol. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians*. Brandon, VT: Safer Society Press. 2010. YATES, Pamela, WARD, Tony. Good lives, self-regulation, and risk management: an integrated model of sexual offender assessment and treatment. *Sexual abuse in Australia and New Zealand*. 2008, roč. 1, č. 1, s. 2-19. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David S. a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9. BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter a kol. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301.

[564] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[565] WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

klientů, jakých životních cílů a aktivit si cení, většinou odpovídají na úrovni sekundárních potřeb, z nichž se skryté primární potřeby či cíle obecného života musí odhadnout pomocí dalších technik (semi-strukturovaný rozhovor)[566].

2. 4 Model dobrého života a jeho aplikace

Často se stává, že programy, které se pokoušejí implementovat jednotlivé aspekty Modelu dobrého života do již stávajících programů, použily strategie, které neodpovídaly jeho základním předpokladům. Pouhé přidání modulu či komponentu Modelu dobrého života na konec tradičního programu orientovaného na rizika není například dostačující[567]. Z důvodu vyhnutí se těmto chybám, a rovněž pro lepší šíření tohoto modelu mezi praktiky, jsou též publikovány hodnotící protokoly[568], pokyny pro poradce[569], pracovní sešity pro klienty[570] a shrnutí jak integrovat Model dobrého života do již strukturovaných programů[571]. Je zajímavé, že organizace pracující s klienty na základě Modelu dobrého života dále vytvářejí svoje metody na základě svých zkušeností. Například organizace G-MAP ve Velké Británii takto vytvořila hodnotící metodu pro potřeby mladých pachatelů[572]. Dotazník týkající se přístupu k dobrému životu vyplňuje nejen mladistvý, ale i rodič, čímž je umožněno získat více informací týkajících se primárních potřeb klienta[573].

---

[566] YATES, Pamela, KINGSTON, Drew a kol. *The Self-Regulation Model of the offence and re-offence process, Volume 3: A guide to assessment and treatmentplanning using the integrated Good Lives / Self-Regulation Model of sexual offending.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2009. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David S. a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9.

[567] WILLIS, Gwenda, WARD, Tony a kol. The Good Lives Model (GLM). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2013, roč. 26, č. 1, s. 58-81.

[568] YATES, Pamela, KINGSTON, Drew a kol. *The Self-Regulation Model of the offence and re-offence process, Volume 3: A guide to assessment and treatmentplanning using the integrated Good Lives / Self-Regulation Model of sexual offending.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2009.

[569] YATES, Pamela, KINGSTON, Drew a kol. *The Self-Regulation Model of the offence and re-offence process, Volume 3: A guide to assessment and treatmentplanning using the integrated Good Lives / Self-Regulation Model of sexual offending.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2009.

[570] YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Building a better life: a good lives and self-regulation workbook*. Brandon, Vt. : Safer Society Press, 2011b.

[571] WILLIS, Gwenda, YATES, Pamela a kol. How to Integrate the Good Lives Model Into Treatment Programs for Sexual Offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2012, roč. 25, č. 2, s. 123-142.

[572] G-MAP. *Good lives assessment tool (GLAT)*. Cheshire: G-MAP Services Ltd. 2012.

[573] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

Také původní terminologie spojená s primárními potřebami byla výrazně přepracována[574], a to z důvodu větší srozumitelnosti pro klinické pracovníky a klienty, a aby reflektovala spíše přirozené životní cíle a zdůraznila tak důležitost těchto potřeb[575]. Následně se tedy z primárních potřeb staly „mé potřeby“ a ze sekundárních potřeb se stala kategorie „jak dosáhnout svých potřeb“, interní kapacity byly definovány jako „silné stránky a dovednosti, které mám, a které mi pomohou dosáhnout mých potřeb“. Externí kapacity je téma „jak mi ostatní lidé mohou pomoci splnit mé potřeby“. Vnitřní překážky jsou definovány jako „věci o mne, které mi mohou překazit splnění mých potřeb“. Externí překážky jsou „věci okolo mne, které mi zabraňují ve splnění mých potřeb“. Konflikt byl určen jako „které z mých potřeb jsou v opozici mezi sebou“. Poslední kategorií je rozsah, a ten byl předefinován na otázku „které potřeby opomíjím“[576].

Závěr

Podle autorů Warda a Langlands[577] se Model dobrého života a restorativní justice doplňují, ale zároveň mají specifické teoretické rámce, které se v určitých věcech překrývají. Model dobrého života i restorativní justice podporují reintegraci pachatelů do společnosti, avšak každý model na základě jiného přístupu. Model dobrého života podporuje interní a externí kompetence pro vznik osobního Plánu dobrého života, zatímco princip restorativní justice se zaměřuje na trestný čin reparativním a inkluzivním způsobem. Model dobrého života se tedy zaměřuje na budoucnost, konstruktivní změnu životního stylu, získávání znalostí,

---

[574] YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Applying the Good Lives Model to clinical practice: Redefining primary human goods*. Newsletter of the National Organisation for the Treatment of Abusers (NOTA). 2011a.

[575] WARD, Tony, GANNON, Theresa. Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2006, roč. 11, č. 1, s. 77-94. YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Applying the Good Lives Model to clinical practice: Redefining primary human goods*. Newsletter of the National Organisation for the Treatment of Abusers (NOTA). 2011a. YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Building a better life: a good lives and self-regulation workbook*. Brandon, Vt. : Safer Society Press, 2011b. YATES, Pamela, PRESCOTT, David a kol. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians*. Brandon, VT: Safer Society Press. 2010. WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David S. a kol. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9. JONES, Robin. Research and practice with adolescent offenders: Dilemmas and directions. In WARD, Tony, LAWS, D. Richard a HUDSON, Stephen. *Sexual Deviance: Issues and Controversies*. Thousand Oaks: Sage, 2003, s. 190-206. THAKKER, Jo, WARD, Tony a kol. A reevaluation of relapse prevention with adolescents who sexually offend: A Good-Lives Model. In BARBAREE, Howard, MARSHALL, William (ed). *The juvenile sex offender*. New York: Guilford Press, 2006, s. 313-335.

[576] FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony a kol. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014.

[577] WARD, Tony, LANGLANDS, Robyn. Repairing the rupture: Restorative justice and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, roč. 14, č. 3, s. 205-214.

vědomostí a znovu vstoupení do společnosti. Restorativní justice se zaměřuje na pachatelovu reparaci a znovu odsouhlasení norem společnosti.

Restorativní justice se tedy zabývá opravou vztahů mezi obětí, pachatelem a komunitou způsobem na základě konceptu spravedlnosti. Oproti tomu Model dobrého života se zabývá i snížením možnosti návratu k trestné činnosti a schopností pachatelů žít dobrý život. Lze tedy říci, že spravedlnost v rámci komunity je cílem restorativní justice, zatímco znovuobnovení pachatelova psychologického a speciálního fungování je cílem Modelu dobrého života[578].

Zajímavé je, že Ward a Langlands[579] naprosto nesouhlasí s tím, aby koncepty Modelu dobrého života byly včleněny do základu restorativní justice a argumentují tím, že se věnují odlišným cílům. Oproti tomu Gavrielides a Worth[580] vnímají oba koncepty jako komplementární, kdy Model dobrého života může řešit problém onálepkování propuštěného jako "kriminálníka", kdy je pachatel v probačním dohledu, ale zároveň shledává nedostatek sociální podpory. Z mého pohledu české koncepty probačního plánu a použití profesionálního rozhovoru v rámci probačního dohledu pachatele mají mnohé společné s vytvářením Plánu dobrého života v rámci Modelu dobrého života. Probační dohled má společné s Modelem dobrého života pomoc poradce (probačního úředníka), odborné vedení a pohled na budoucnost. Jak probační dohled, tak Model dobrého života nepoužívají žádné další psychologické či psychiatrické metody a oba tedy pracují s profesionálním rozhovorem, během kterého se hledají způsoby a řešení náročných životních situací tak, jak popisuje Model dobrého života, tedy primární a sekundární potřeby, životní cíle a rizikové faktory. Probační plán dohledu tedy stejně jako Model dobrého života reflektuje minulost pachatele a orientuje se na budoucnost. Probační plán dohledu se nejčastěji věnuje otázkám práce a zaměstnání, a dále otázkám dluhů souvisejících s trestnou činností, bydlení, postojů k vlastní trestné činnosti, osobních dluhů a exekucí, nealkoholových drog a trestně právních důsledků trestné činnosti. Všechny tyto oblasti lze řešit také v rámci primárních potřeb Modelu dobrého života. Lze tedy shrnout, že Model dobrého života má mnohé společné s probačním dohledem a nejedny jeho aspekty již jsou v probaci aplikovány a využívány v určité podobě.

---

[578] WARD, Tony, LANGLANDS, Robyn. Repairing the rupture: Restorative justice and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, roč. 14, č. 3, s. 205-214.
[579] WARD, Tony, LANGLANDS, Robyn. Repairing the rupture: Restorative justice and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, roč. 14, č. 3, s. 205-214.
[580] GAVRIELIDES, Theo, WORTH, Piers. In PEARSON, Michael Harry. Another push for restorative justice: Positive psychology and offender rehabilitation. *Crime: international perspectives, socioeconomic factors and psychological implications*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers, 2014, s. 161-182.

Seznam literatury:

BARNAO, Mary, ROBERTSON, Peter, WARD, Tony. The Good Lives Model: A New Paradigm for Forensic Mental Health". *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016, roč. 23, č. 2, s. 288–301. https://doi.org/10.1080/13218719.2015.1054923.

FORTUNE, Clare-Ann, WARD, Tony, PRINT, Bobbie. Integrating the Good Lives Model with Relapse Prevention. *Toolkit for Working with Juvenile Sex Offenders*. Elsevier, 2014, 426 s. DOI: 10.1016/B978-0-12-405948-1.00016-5. ISBN 9780124059481.

FORTUNE, Clare-Ann. The Good Lives Model: A strength-based approach for youth offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2018, roč. 38, s. 21-30. DOI: 10.1016/j.avb.2017.11.003. ISSN 13591789.

GANNON, Theresa, KING, Tracy, MILES, Helen, LOCKERBIE, Lona, WILLIS, Gwenda M. Good Lives sexual offender treatment for mentally disordered offenders. *The British Journal of Forensic Practice*. 2011, roč. 13, č. 3, s.153-168. DOI: 10.1108/14636641111157805. ISSN 1463-6646.

GAVRIELIDES, Theo, WORTH, Piers. In PEARSON, Michael Harry. Another push for restorative justice: Positive psychology and offender rehabilitation. *Crime: international perspectives, socioeconomic factors and psychological implications*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers, 2014, s. 161-182. ISBN 9781629486574.

G-MAP. *Good lives assessment tool (GLAT)*. Cheshire: G-MAP Services Ltd. 2012.

JIŘIČKA, Václav. Nový terapeutický směr pro pachatele trestných činů: The Good Lives Model. *České vězeňství*. 2014, roč. 4, s. 32–33.

JONES, Robin. Research and practice with adolescent offenders: Dilemmas and directions. In WARD, Tony, LAWS, D. Richard, HUDSON, Stephen. *Sexual Deviance: Issues and Controversies*. Thousand Oaks: Sage, 2003, s. 190-206. ISBN 9780761924098.

KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4331-8. 696 s.

KAMENÍKOVÁ, Zuzana. Psychologické modely resocializace odsouzených, jejich účinnost a využití v praxi. 2016. Diplomová práce. FF MU

KRACÍK, Martin. Restorativní justice a její programy. ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, DOUBRAVOVÁ, Dagmar (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 29-36. ISBN 978-80-7367-757-2.

LANGLANDS, Robyn, WARD, Tony, GILCHRIST, Elizabeth. Applying the Good Lives Model to Male Perpetrators of Domestic Violence. *Behaviour Change*. 2009, roč. 26, č. 2, s. 113-129. DOI: 10.1375/bech.26.2.113. ISSN 0813-4839.

LINDSAY, William, WARD, Tony, MORGAN, Tom, WILSON, Iris. Self-regulation of sex offending, future pathways and the Good Lives Model: Applications and problems. *Journal of Sexual Aggression*. 2007, roč. 13, č. 1, s. 37-50. DOI: 10.1080/13552600701365613. ISSN 1355-2600.

NEUBERTOVÁ, Kateřina. *Probace a její prvky v českém trestním systému*. Katedra trestního práva. Právnická fakulta. Univerzita Karlova v Praze. Rigorózní práce.

NEZKUSIL, Jiří. K některým otázkám institutu probace. In LEVIT, Pavel (ed). *Sborník prací* z *trestního práva* (Solnařova pocta). Praha:Univerzita Karlova, 1969, s. 45.

PURVIS, Mayumi. *Seeking a good life: Human goodsand sexual offending*. Germany: Lambert Academic Press. 2010, 368 s.

PURVIS, Mayumi, WARD, Tony, WILLIS, Gwenda. The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*. 2011, roč. 3, č. 2, s. 4-28. DOI: 10.1177/206622031100300202.

ROZUM, Jan. Činnost Probační a mediační služby z pohledu restorativní justice. In KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 41-54. ISBN 80-7338-021-8.

ŠÍPOVÁ, Emílie. Psychologické souvislosti motivace ke změně odsouzených mužů v rámci resocializačního programu „Získej zaměstnání“. 2016. Disertační práce. FF UK.

TESAŘ, Petr (2010). Probační dohled. In ŠTERN, Pavel, OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka, DOUBRAVOVÁ, Dagmar (ed). *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 71-88. ISBN 978-80-7367-757-2.

THAKKER, Jo, WARD, Tony, TIDMARSH, Patrick. A reevaluation of relapse prevention with adolescents who sexually offend: A Good-Lives Model. In BARBAREE, Howard, MARSHALL, William (ed.). *The juvenile sex offender*. New York: Guilford Press, 2006, s. 313-335. ISBN 1-59385-198-7.

TOMÁŠEK, Jan, DIBLÍKOVÁ, Simona, SCHEINOST, Miroslav. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2016. 181 s.

VAN DAMME, Lore, FORTUNE, Clare-Ann, VANDEVELDE, Stijn, VANDERPLASSCHEN, Wouter. The Good Lives Model among detained female adolescents. *Aggression and Violent Behavior*. 2017, roč. 37, s. 179-189. DOI: 10.1016/j.avb.2017.10.002. ISSN 13591789

VETEŠKA, Jaroslav. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 251 s. ISBN 978-80-7478-898-7.

WARD, Tony, LANGLANDS, Robyn. Repairing the rupture: Restorative justice and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, roč. 14, č. 3, s. 205-214. DOI: 10.1016/j.avb.2009.03.001.

WARD, Tony, GANNON, Theresa. Rehabilitation, etiology, and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2006, roč. 11, č. 1, s. 77-94. DOI: 10.1016/j.avb.2005.06.001.

WARD, Tony, MARUNA Shadd. *Rehabilitation: beyond the risk paradigm*. New York: Routledge, 2007. 203 s. ISBN 9780415386425.

WARD, Tony, STEWART, Claire A. The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2003, roč. 34, č. 4, s. 353-360. DOI: 10.1037/0735-7028.34.4.353.

WARD, Tony, MANN, Ruth, GANNON, Theresa A. The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior*. 2007, roč. 12, č. 1, s. 87-107. DOI: 10.1016/j.avb.2006.03.004.

WARD, Tony, ROSE, Chelsea, WILLIS, Gwenda M. Offender rehabilitation: Good Lives, desistance and risk reduction. In DAVIES, Graham, Anthony R. BEECH. *Forensic psychology: crime, justice, law, interventions*. 2nd ed. Hoboken, N. J.: John Wiley, 2012, s. 407-424. ISBN 978-1-119-99195-3.

WARD, Tony, YATES, Pamela, LONG, Carmen. *The Self- Regulation Model of the Offence and Relapse Process, Volume II: Treatment.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2006. 246 s.

WARD, Tony. The Good Lives Model of offender rehabilitation: basic assumptions, aetiological commitments, and practice implications. In MCNEILL, Fergus, RAYNOR, Peter, TROTTER, Chris. *Offender supervision: new directions in theory, research and practice*. New York: Willan, 2010, s. 41- 64. ISBN 978-1-84392-935-2.

WARD, Tony, LANGLANDS, Robyn. Repairing the rupture: Restorative justice and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, roč. 14, č. 3, s. 205-214. DOI: 10.1016/j.avb.2009.03.001.

WARD, Tony. Good lives and the rehabilitation of offenders. *Aggression and Violent Behavior*. 2002, roč. 7, č. 5, s. 513-528. DOI: 10.1016/S1359-1789(01)00076-3.

WHITEHEAD, Paul, WARD, Tony, COLLIE, Rachael M. Time for a Change. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2007, roč. 51, č. 5, s. 578-598. DOI: 10.1177/0306624X06296236.

WILLIS, Gwenda, PRESCOTT, David, YATES, Pamela. The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*. 2013, roč. 5, č. 1, s. 3-9. ISSN: 1833-8488.

WILLIS, Gwenda, WARD, Tony, LEVENSON, Jill. The Good Lives Model (GLM). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2013, roč. 26, č. 1, s. 58-81. DOI: 10.1177/1079063213478202.

WILLIS, Gwenda, YATES, Pamela, GANNON, Theresa, WARD, Tony. How to Integrate the Good Lives Model Into Treatment Programs for Sexual Offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. 2012, roč. 25, č. 2, s. 123-142. DOI: 10.1177/1079063212452618.

YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Applying the Good Lives Model to clinical practice: Redefining primary human goods.* Newsletter of the National Organisation for the Treatment of Abusers (NOTA). 2011a. 68 s.

YATES, Pamela, PRESCOTT, David. *Building a better life: a good lives and self-regulation workbook*. Brandon, Vt.: Safer Society Press, 2011b. ISBN 978-1884444913.

YATES, Pamela, WARD, Tony. Good lives, self-regulation, and risk management: an integrated model of sexual offender assessment and treatment. *Sexual abuse in Australia and New Zealand*. 2008, roč. 1, č. 1, s. 2-19.

YATES, Pamela, KINGSTON, Drew, WARD, Tony. *The Self-Regulation Model of the offence and re-offence process, Volume 3: A guide to assessment and treatment planning using the integrated Good Lives / Self-Regulation Model of sexual offending.* Victoria, BC: Pacific Psychological Assessment Corporation. 2009. 150 s. ISBN 978-1935810209.

YATES, Pamela, PRESCOTT, David, WARD, Tony. *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to sex offender treatment: a practical guide for clinicians.* Brandon, VT: Safer Society Press. 2010.

ZEHR, Howard. *The little book of restorative justice*. Revised and updated. New York: Good books, 2015. 89 s. ISBN 978-1-56148-823-0.

ŽATECKÁ, Eva. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Ostrava: Key Publishing, 2007. 136 s. ISBN 978-80-87071-55-7.

PhDr. Veronika A. Polišenská, Ph.D., MSc.
Vysoká škola finanční a správní, a.s.
Estonská 500
101 00 Praha 10
32463@mail.vsfs.cz

ÚROVEŇ IMPLEMENTACE ETICKÝCH NÁSTROJŮ STÁTNÍHO ZASTUPITELSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

JIŘÍ NESIBA, MARTIN KOVANIČ

Mendelova Univerzita v Brně, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Abstrakt

Příspěvek zkoumá z hlediska metodologie managementu institucionální etiky míru implementace a efektivity interních a externích etických nástrojů ve struktuře státního zastupitelství ČR (tedy Nejvyšší státní zastupitelství, Vrchní zastupitelství, Krajská zastupitelství a Okresní zastupitelství). Autoři se ve svém výzkumu soustředí na kvalitativní analýzu implementace etických standardů, etických kodexů, ale také možnosti zapojení školení a psychologických testů u státních zastupitelů. Vyhodnocením vlastního výzkumu potom uvádějí vlastní doporučení pro vyšší míru efektivity etiky, v souladu se současným trendem CSR veřejných institucí a Národními akčními plány vlády ČR.

Klíčová slova

Etický management; profesionální etika; CSR; státní zastupitelství, Česká republika

Abstract

The paper analyzes the methodology of institutional ethics management methodology of the implementation and effectiveness of internal and external ethical tools in the structure of the Czech Public Prosecutor's Office (Supreme Prosecutor's Office, High Prosecutor's Office, Regional Prosecutor's Office and District Prosecutor's Office). The authors focus on a qualitative analysis of the implementation of ethical tools such as ethical codes, ethics training, ethical audits and ethical standards, as well as the degree of involvement in psychological testing of the level of moral integrity of the prosecutor's personality. Evaluating their own research then they make their own recommendations for higher ethics effectiveness, in line with the current trend of CSR public institutions and the National Action Plans of the Government of the Czech Republic.

Key words

Ethical management; Professional ethics; CSR; Public Prosecutor; Czech Republic

Úvod

Institucionální etika je součástí širšího pojetí problematiky řízení organizace, která se dobrovolně zavazuje k dodržování autonomně nastavených etických norem tzv. etického managementu. Jedná se současný přístup k řízení organizace, který bere v potaz nejen parciální ekonomické zájmy organizace, ale vnímá význam instituce v sociálně-kulturním kontextu.[581] Etika v organizaci sleduje zájem instituce o celou společnost, v sociálních, ekonomických či ekologických souvislostech. Tento přístup dnes prezentují např. teorie participujících skupin (angl. *stakeholders*), teorie integrity managementu či manažerské teorie souhrnně označované jako 3P (People, Planet, Profit), tedy základní prvky managementu, který bere v potaz tři základní prvky pro své rozhodování (angl. tzv. *tripple bottom line*). Jedná se o snahu po dobrovolném přijetí reálně splnitelného etického závazku, který je vnímaný jako základní pilíř důvěryhodnosti pro veřejnost, občany či klienty.

Problematika institucionální etiky v managementu je uváděna v odborné literatuře souhrnně jako Corporate Social Responsibility, tedy CSR.[582] Přístup CSR se pro organizaci stává rozšířeným nástrojem komunikace s veřejností, proto nositeli mohou být soukromé i veřejné instituce. U soukromých se převážně jedná o marketingovou strategii směrem ke klientům (angl. *business ethics*), u veřejných institucí se jedná převážně o otázku budování důvěryhodnosti a prevence před rizikem zneužívání svého postavení. Profesní etické kodexy formulují základní cíle a hodnoty vyznávané danou organizací[583] a prezentují je navenek.

Tento článek zkoumá problematiku CSR ve vybraném segmentu veřejných institucí ČR, a to konkrétně ve Státním zastupitelství ČR (dále jen SZ ČR). O významu státního zastupitelství se diskutuje v poslední době často s připravovaným novým zákonem o SZ ČR. Výzkum etického managementu je měřítkem, do jaké míry SZ ČR principy etiky implementuje. Míru etického managementu lze posuzovat podle počtu a míry implementace několika etických nástrojů. Etické jednání tak vychází z celkového vnitřního nastavení firemní kultury a managementu instituce.

---

[581] ARMSTRONG, Michale, TAYLOR, Stehen. *Řízení lidských zdrojů: Moderní pojetí a postupy*. Praha: Grada, 2015.

[582] KAŠPAROVÁ, Klára, KUNZ Vilém. *Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování*. Praha: Grada, 2013.

[583] STEVENS, Betsy. An analysis of corporate ethical code studies: "Where do we go from here?" *Journal of Business Ethics*. 1994, roč. 13, č. 1, s. 64.

Samotný výzkum je postavený na analýze veřejné dostupných informací (vládních dokumentech, etických kodexech a protikorupčních programů jednotlivých SZ, atd.), jak i komunikaci se zkoumanými institucemi.

1. Význam Etický management ve veřejných institucích v ČR

Nejvýraznější podněty v etickém managementu přicházejí ze dvou směrů – soukromého a neziskového sektoru. Neziskový sektor se soustředí na kontrolu veřejných organizací, na druhé straně podnikatelská etika zakotvila většinou v korporátním prostředí jako prostředek zvýšení důvěryhodnosti před potenciálními klienty či investory. Tento trend lze sledovat i v ČR. Jednak neziskový sektor sleduje nyní převážně současné politické prostředí. Naopak firmy podnikající v ČR jsou v této oblasti dle vzorů z rozvinutých ekonomik aktivní díky etickému jednání jako silnému marketingovému nástroji.[584]

Tento článek sleduje etický management z pohledu veřejných institucí. Navazuje na výzkumy autorů z roku 2017 v oblasti obecní samosprávy[585] nebo výzkum zaměřený na politické strany.[586] Dle dat získaných z předešlých výzkumů se ukázalo se, že pro hlubší implementaci etického managementu ve veřejných institucích je v ČR klíčové postavení nadřízeného orgánu a jeho doporučení. V případě veřejných institucí se tedy jedná v nejvyšší úrovni např. o různá nařízení Vlády ČR jako je Národní akční plán pro CSR, či nařízení Vlády ČR o etickém kodexu úředníků.

Všechny tzv. etické nástroje jsou dobrovolně přijaté interní, nejlépe písemně podložené dokumenty, které slouží managementu k posuzování etického a neetického jednání. Jsou to směrnice, předpisy, vnitřní nastavení firemní kultury nad rámec zákona a ukazují na etické prostředí organizace. Smysl takových rozhodnutí je v tom, že o nich veřejnost ví, je informovaná o snaze eticky nastavit pracovní prostředí. Dobrovolné závazky slouží veřejnosti k posouzení důvěryhodnosti instituce. Pokud instituce tvrdí, že etické nástroje využívá, ale nejsou zveřejněné a neexistuje možná kontrola veřejnosti, tak se může jednat o tzv. předstíranou etiku, která se označuje někdy jako *white-washing* či *blue-washing*.[587] Příspěvek tak zahrnuje

[584] KULDOVÁ, Lucie. *Společenská odpovědnost firem. Etické podnikání a sociální odpovědnost v praxi*. Praha : OPS, 2010.
[585] NESIBA Jiří, KOVANIČ, Martin. Etické kodexy samosprávy v Brně. In KLÍMOVÁ, Viktorie, ŽÍTEK, Vladimír (eds). *XX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2017.
[586] NESIBA Jiří, KOVANIČ, Martin. Etické kódexy parlamentných politických strán v Českej republike a Slovenskej republike. In ŠTEFANČÍK, Radoslav (ed). *Jazyk a Politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Ekonóm: Bratislava, 2017.
[587] PALMER, Daniel E. (ed.). *Handbook of Research on Business Ethics and Corporate Responsibilities*. Kent State University, 2015.

výzkum implementování těchto nástrojů - etický kodex, výzkum etických nástrojů při náboru zaměstnanců (řízení lidských zdrojů), etický audit a školení zaměstnanců.

2. Etický kodex

Prvním zkoumaným nástrojem etického managementu byl výzkum míry a rozšířenosti využívání etického kodexu (dále EK). EK je dokument, který upravuje obecná i konkrétní pravidla práce v jednotlivých organizacích a profesích. Kodexy jsou buď závazné (zaměstnanec může dostat při smlouvě EK k podepsání a na základě jeho porušení mu hrozí výpověď) nebo nezávazné (jejichž dodržování je dobrovolné). EK je někdy nazývaný dalšími termíny jako např. profesionální kodex chování (anglická nejrozšířenější terminologie není jednotná, objevuje se ve stejném významu jako *Code of Conduct, Code of Ethics, Code of Practice*).

Etické kodexy v mezinárodním prostředí

V Evropě v mezinárodním prostředí lze vnímat trend směrem k implementaci etických nástrojů a EK. Mezinárodní asociace prokurátorů (*International Association of Prosecutors*) dne 23. dubna 1999 v Amsterodamu přijala Pravidla stavovské zodpovědnosti státních zástupců.[588] Tento dokument byl vzorem pro etické kodexy v rámci národních států EU. Na základě tohoto dokumentu přijala EK i Unie státních zástupců v ČR, který v dubnu 1999 schválila tzv. Mravní kodex státního zástupce.

Další z organizací sdružující státní zástupce EU je tzv. Poradní výbor evropských prokurátorů (angl. *Consultative Council of European Prosecutors - CCPE*) ustavená v roce 2005 v rámci Evropské Rady doporučuje ve svých usneseních schválit etické kodexy a dodržovat tak i díky tomu etický rámec práce státního zástupce, např. v rámci odporučení o úloze státních zástupců mimo systému trestního soudnictví.[589]

Pokud bychom vyzdvihli ještě další iniciativy vědoucí k širšímu využívání etických kodexů v rámci SZ, tak nelze nezmínit sdružení států zapojených do antikorupční sítě tzv. GRECO, kde se v listopadu 2017 zavázala Česká republika tzv. Dodatkovým protokolem, že akceptuje doporučení na "úpravy výběru a kariérního postupu státních zástupců, procesu

[588] IAP STANDARDS. [online]. International Association of Prosecutors, [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.iap-association.org/Resources-Documentation/IAP-Standards>

[589] Odporučení Výboru ministrů Rady Evropy o úloze státních zástupců mimo systému trestního soudnictví [Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the role of public prosecutors outside the criminal justice system], sp. zn. CM/Rec(2012)11.

jmenování a odvolání nejvyššího státního zástupce nebo profesního etického kodexu.“[590] Na druhé straně novo vzniklá tzv. Síť generálních prokurátorů států EU (angl. *The Network of the General Prosecutors of the States of European Union*) kodexy a ani jiné nástroje etiky na své oficiální stránce nezmiňuje a nezveřejňuje.

Pokud odhlédneme od celkového fungování mezinárodních organizací sdružující státní zastupitelství v rámci EU a podíváme se na situaci v jednotlivých státech EU, tak i zde můžeme konstatovat, že jsou etické normy do systému rozhodování práce prokurátorů implementovány a EK je jedním z nástrojů. [591] Jak jsme představili v předchozích odstavcích, trend v rámci EU jde směrem k hlubšímu implementování etických zásad. Etické kodexy se proto nabízí jako jeden z nejefektivnějších indikátorů posuzování etického jednání. To i v situaci, kdy za sedm let je statisticky dokázáno, že v ČR bylo na státní zástupce podáno 51 kárných žalob a 30 bylo uznáno jako přestupek.[592]

Etické kodexy v ČR

Státní zastupitelství CŘ využívá několik nástrojů etického managementu. Mantinely etického jednání určuje především zákonná norma. Státní zástupci jsou vázaní zákonem o státním zastupitelství č. 283/1993 Sb. Tento zákon upravuje podmínky ustanovení státních zástupců. Zákon se v paragrafu 17 konkrétně dotýká i požadavku na morální integrity, kdy stanovuje, že:

> “*státním zástupcem může být jmenován státní občan České republiky, který je způsobilý k právním úkonům, bezúhonný, ke dni jmenování dosáhl věku nejméně 25 let, získal vysokoškolské vzdělání studiem magisterského studijního programu v oblasti práva na vysoké škole v České republice, úspěšně složil závěrečnou zkoušku, jeho morální vlastnosti dávají záruku, že bude funkci řádně zastávat, a souhlasí se svým jmenováním do funkce státního zástupce a s přidělením k určitému státnímu zastupitelství.*“

---

[590] MALÝ, Petr. *Společný boj s korupcí: Česko se připojilo ke státům GRECO podpisem protokolu. Tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti a NSZ.* [online]. Nejvyšší státní zastupitelství [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.nsz.cz/index.php/cs/tiskove-zpravy/1982-spoleny-boj-s-korupci-esko-se-pipojilo-kenstatm-greco-podpisem-protokolu>

[591] KOUDELKA, Zdeněk. *Státní zastupitelství II. - Prokuratury v Evropě a USA*. [online]. Právní prostor [cit. 29. 1. 2018] . Dostupné na

https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/statni-zastupitelstvi-ii

[592] FRIEDEL, Tomáš. Jak státní zástupci (ne)smějí jednat? Praxe kárného soudu ve věcech kárných řízení se státními zástupci v letech 2008-2014. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 4.

Podrobnější regulace etického jednání státních zástupců ve funkci je právě zabezpečená pomocí EK. První EK byl přijatý na půdě SZ ČR na úrovni Nejvyššího státního zastupitelství v roku 2004 ve formě Kodexu profesní etiky státního zástupce. Tento EK byl určený pro všechny státní zástupce výzvou k jeho dobrovolnému dodržování a byl i součástí resortního vzdělávání.[593]

Rozhodnutí o plošném přijímaní EK ve všech SZ bylo stanovené v rámci Rámcového rezortního interního protikorupční ho programu (RRIPP), který byl přijatý v roku 2013 na základě plnění úloh vyčleněných v Strategii vlády v boji s korupcí na období let 2013 a 2014. RRIPP uložil ministerstvům a dalším ústředním správním úřadům povinnost vytvoření, respektive aktualizaci a účinnou implementaci interních protikorupčních programů. Jednou z dimenzí těchto programů bylo právě i vytvoření EK, jako nástroje "vytváření a posilování protikorupčního klimatu."[594]

EK státních zástupců, a zároveň i EK zaměstnanců Státního zastupitelství byly přijímané v roce 2014 jako součást Interních protikorupčních programů na úrovni krajských státních zastupitelství, a Městského státního zastupitelství v Praze. Okresní statní zastupitelství a obvodní statni zastupitelství v Praze přijímali EK přijaté na úrovni krajů (případně MSZ Praha). Nejvyšší státní zastupitelství, Vrchní statní zastupitelství v Praze a Olomouci přijímali samostatně Interní protikorupční programy, kterých součástí byly i EK. Řada z těchto EK byla aktualizovaná v roce 2016.

Analýza EK státních zástupců (EK byly zpřístupněné na portálu Justice.cz, případně přes elektronickou úřední desku resortu justice Infodeska) ukázala, že všechny kopírují předlohu Etický kodex státního zástupce Nejvyššího státního zastupitelství, obsahují ustanovení dotýkající se nezávislosti, nestrannosti, objektivity, odbornosti, důstojného vystupovaní a důvěryhodnosti zástupců. Uplatnitelnost a vymahatelnost ustanovení EK je formulovaná v článku 9:

„Etický kodex státního zástupce navazuje na základní práva a povinnosti zaměstnanců uvedené v zákoníku práce a pracovním řádu. Zásadní porušování bude posuzováno jako porušení zákoníku práce, resp. pracovního řádu se všemi z toho vyplývajícími důsledky."[595]

[593] Nejvyšší státní zastupitelství. E-mailová komunikace autorů, 4.12.2017.
[594] Rámcový rezortní interní protikorupční program. Úřad vlády ČR. Praha, 2013, s. 2.
[595] Etický kodex státního zástupce Nejvyššího státního zastupitelství. [online]. Nejvyšší státní zastupitelství [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/protikorupcni_program/05-2014_-_priloha_1.pdf>

Výjimkou je EK Vrchního SZ v Olomouci, který taktéž kopíruje stejný formát, ale jeho ustanovení jsou velmi stručné a neobsahují žádné kontrolní mechanismy.[596]

Jak již bylo uvedeno v předcházející podkapitole, EK by měly ze své povahy být veřejně přístupné. Veřejnou přístupnost EK jsme zkoumali na základě toho, či jsou zveřejněné na oficiálních webových stránkách jednotlivých SZ ČR na portálu Justice.cz. Z celkového počtu 97 státních zastupitelství (na všech čtyřech úrovních hierarchie) měli EK zpřístupněno 50 zastupitelství. Do této kategorie spadají ty zastupitelstva, které měly EK zveřejněný jako samostatný dokument (častokrát byl zveřejněný jako příloha Interního protikorupčního programu). Dvě státní zastupitelství měly EK zveřejněný v jiném dokumentu – kdy nebylo jasné, že dany dokument obsahuje i EK. Zbývajících 45 zastupitelství EK zveřejněný nemělo. Názorný přehled je v grafu 1:

Graf 1: SZ ČR s etickým kodexem přístupným veřejnosti

Etické jednání státních zástupců je regulované i na úrovni dobrovolného stavovského spolku, kterým je Unie státních zástupců České republiky. Členství v této unii je dobrovolné. EK se nazývá Mravní kodex státního zástupce, byl přijatý v roce 1999.

[596] Kodex profesionální etiky státního zástupce Vrchního státního zastupitelství v Olomouci. [online]. Justice.cz [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.justice.cz/Justice2/soud/soud.aspx?o=204&j=214&k=2042&d=349274>

3. Řízení lidských zdrojů

Mezi další významné nástroje etického managementu patří vhodně nastavené psychologické kritéria při posuzování etických a morálních kompetencí při náboru nových zaměstnanců (státních zástupců) **v oblasti lidských zdrojů.** V této oblasti jako vzor slouží přístup např. Police ČR má psychologické testy již dlouhodobě implementovány, mimo výkonových testů COGIT (IQ testy, atd.) se pozornost soustřeďuje i na nejrůznější testy osobnosti, kde se ukazuje sklon k hysterii, agresivitě či obecně tendence k neetickému jednání. [597]

Podobně i v rámci soudního systému ČR procházejí soudní uchazeči specifickými testy, které odkazují na jejich etickou stránku osobnosti. Od roku 2016 ve veřejné soutěži vyhrálo společnost Kariérní a personální servis testování budoucích soudců, ale i státních zástupců. Testy se soustředí na posouzení charakteristik osobnosti a výskytu psychopatologie, a zhodnocení osobnostní zralosti a integrity uchazeče. V oblasti rozhodování soudců či prokurátorů se projevuje řada faktorů, které ovlivňují rozhodování, a testování by mělo ukázat, k jakému typu jednání a rozhodování uchazeč inklinuje. Z řady vědeckých studií na toto téma nelze nezmínit výzkum amerických psychologů zkoumajících faktory, které ovlivňují rozhodování soudců vzhledem k pracovní době.[598]

Historie diagnostického posuzování osobnostních kvalit uchazeče do justice (tedy do systému soudů a SZ) ČR začala od 90. let a byla postupně do praxe výběru z čekatelů na státního zástupce komplexně implementována.[599] Na základě výzkumu na vzorku více než tisíce uchazečů byla provedena určitá kritéria, která se stala doporučující pro další rozvoj tohoto nástroje etického managementu. Podle platné Vyhlášky č. 303/2002 Sb. Ministerstva spravedlnosti ČR o výběru, přijímání a odborné přípravě justičních a právních čekatelů a odborné závěrečné zkoušce právních čekatelů je součástí výběrového řízení „psychologicko-diagnostické vyšetření."

Podle Ministerstva spravedlnosti by se posuzování etických rozměrů práce soudce i státního zástupce měla věnovat vyšší pozornost, proto vydalo na jaře 2017 metodiku upravující posuzování osobnostní způsobilosti k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce, tj. psychologicko-diagnostické vyšetření uchazečů. Vzorem slouží tzv. profesiogram soudce a

---

[597] Srov. Psychologické testy k Policii ČR [online] [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.policejni-psychotesty.psychoweb.cz/>

[598] DANZIGER, Shai, LEVAV, Jonathan, AVNAIM-PESSO, Liora. Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2011, roč. 108, č. 17.

[599] DAN, Jiří. Psychologická vyšetření uchazečů o přijetí na pozice právních čekatelů a státních zástupců v letech 1998-2010. *Státní zastupitelství*. 2011, roč. 2011, č. 10.

státního zástupce z roku 2002. Ten je určený k tomu, aby se vyloučily psychopatologické sklony osobnosti. Zaměření psychologicko-diagnostického vyšetření zkoumá posouzení intelektové kapacity, odolnosti uchazeče vůči zátěži, posouzení charakteristik osobnosti a výskytu psychopatologie, ale i posouzení osobnostní zralosti a integrity uchazeče. Dle zdrojů jsou vylučujícími kritérii v oblasti etického jednání pro osobnost s patologickou orientací vývoje v některé složce osobnosti a pro osobnost s výrazným sklonem podvádět, lhát a porušovat pravidla.[600]

Výsledky psychologicko-diagnostického vyšetření jsou rozděleny do tří kategorií:

1. Způsobilý je ten, u koho nebylo zjištěno žádné vylučující kritérium. V tomto případě se jedná o výsledek: Doporučuje se.

2. Způsobilý s výhradou je ten, u koho byla při posuzování osobnosti zjištěna mírná rizika v některé z posuzovaných oblastí, a to ve vztahu k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce dle uvážení psychologa. Upozornění na tato zjištění má sloužit zadavateli psychologické diagnostiky jako podklad při rozhodování o výběru uchazeče na konkrétní obsazovanou pracovní pozici. V tomto případě se jedná o výsledek: Doporučuje se s výhradou.

3. Nezpůsobilý je ten, u koho bylo zjištěno jedno nebo více vylučujících kritérií. V tomto případě je jedná o výsledek: Nedoporučuje se.

Soudce Pavel Vrcha na svém blogu poskytl informace, že pro Ministerstvo spravedlnosti aktuálně uvedená vyšetření provádí společnost Kariérový a personální servis s. r. o., která ke dni 17. 3. 2017 vyšetřila celkem 164 uchazečů, přičemž 99 z nich bylo doporučeno (tj. 60 %), 28 doporučeno s výhradou (tj. 17 %) a 37 nedoporučeno (tj. 23 %). Náklady za vyšetření jednoho uchazeče (dle zveřejněných celkových výdajů) dosahují částky cca 5.445,- Kč.[601]

Lze tedy konstatovat, že i v oblasti řízení lidských zdrojů, převážně v oblasti náboru nových zaměstnanců se projevuje zvýšená tendence k implementování etických nástrojů v podobě psychologického testování a ověřování etické integrity osobnosti. V této oblasti by nicméně měla pokračovat diskuze o vhodnosti a efektivitě těchto nástrojů.

---

[600] Metodika k posuzování osobnostní způsobilosti k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce [online]. *Justice.cz*, 1. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=5938&d=353389>

[601] VRCHA, Pavel. Psychologicko - diagnostická vyšetření soudcovských kandidátů [online]. *Pavel Vrcha, soudce NS ČR*, 28. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <https://vrcha.webnode.cz/news/psychologicko-diagnosticka-vysetreni-soudcovskych-kandidatu/>

4. Etický audit

Vzhledem k výsledkům provedeného výzkumu lze pro firemní kulturu SZ ČR charakterizovat i další nástroj, který se nazývám **etický audit**. Ten je orientovaný především na systematické hodnocení etického programu ve firmě a prověřováním etických standardů.[602] Etický audit umožňuje zjišťovat jednotnost řízení, jednoznačný nebo nejednoznačný výklad pravidel. Institucionální normy jsou základem etického řízení a jejich naplňování je základem etické reflexe ve firmě.[603] Etický audit souvisí s celkovou firemní kulturou a je úzkou součástí interních postupů a plánování.[604]

Do určité míry lze za etický audit považovat Interní protikorupční program, který schválilo Nejvyšší státní zastupitelství v roce 2016. Mimo řadu prvků etického auditu v samotných opatřeních, lze upozornit na zveřejnění u některých SZ Vyhodnocení plnění Interního protikorupčního programu (např. KSZ Ostrava za rok 2015, KSZ České Budějovice za rok 2017). Vzorový přístup lze dohledat u KSZ Praha, které zveřejnilo Opatření poř. č. 3/2017 krajského státního zástupce v Praze ze dne 30. 3. 2017, kterým se vydává Interní protikorupční program Krajského státního zastupitelství v Praze a okresních státních zastupitelství v obvodu jeho působnosti.[605] Zde je hodnocení auditu prezentováno i s výsledky podrobně a detailně, i se závazkem, že se výsledky budou zveřejňovat každoročně s posledním březnovým dnem. V článku 7 s názvem Řízení protikorupčních rizik a monitoring kontrol je v oddílu 7.1 závazek na vytvoření katalogu korupčních rizik.

Avšak tento katalog není veřejnosti k dispozici a nelze jej tedy analyzovat (např. otázka vztahu státního zástupce a novináře je často diskutovaným tématem, patří či nepatří do katalogu rizik). Audit se soustředí na kvantifikující přístup při tvorbě vzorce výpočtu významnosti korupčního rizika, kde na dvou škálách korelují body od 1 do 5 v kategoriích "Pravděpodobnost výskytu jevu" a "Míra dopadu jevu na chod KSZ a OSZ". Dle auditu významnost korupčního rizika vznikne vynásobením bodového hodnocení obou kategorií, tedy rozptyl 1 - 25 bodů.[606]

Interní protikorupční programy jsou přijaty po všechny krajské státní zastupitelství, a ty mají následně platnost v okresních SZ v jejich působnosti. Tyto programy představují základní rámec fungováni SZ s ohledem na oblasti korupce, transparentnosti, zveřejňováni informací a

---

[602] KREIKEBAUM, Hartmut. Business Ethics and Management. In KOSOLOWSKI, Peter (ed). *Contemporary Economics and Business Ethics*. Berlin: Springer-Verlag, 2000.
[603] PUTNOVÁ, Anna, SEKNIČKA, Pavel. *Etika v podnikání a hodnoty trhu*. Praha: Grada, 2016, s. 154.
[604] URBAN, Jan. *Firemní kultura a identita*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2014.
[605] Interní protikorupční program Krajského státního zastupitelství v Praze a okresních státních zastupitelství v obvodu jeho působnosti [online]. *Justice.cz*, 30. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://portal.justice.cz/justice2/soud/soud.aspx?o=14&j=24&k=297&d=338326>
[606] Ibid.

dalších. Zároveň ustanovují mechanismus monitoringu kontrolních mechanismů odhalujících korupci. Praktické fungováni těchto mechanismů zůstávají podnětem pro další výzkum.

5. Školení a vzdělávání zaměstnanců

Mezi další nástroje etického managementu patří např. **školení a vzdělávání zaměstnanců**. Školení a vzdělávání státních zástupců v oblasti boje proti korupci je jedním z pilířů interních protikorupčních programů. Protikorupční problematika je jednak zařazena do vstupního vzdělávání nových zaměstnanců a zároveň do dalších vzdělávacích aktivit zastupitelů ve funkci.[607]

Školení probíhají dle zájmu jednotlivých státních zástupců či jednotlivých pracovišť. V této oblasti mají nezastupitelnou úlohu pedagogická kazuistika a předávání zkušeností napříč institucemi sledující porušování zákonů v ČR (tedy Policie, soudů, vězeňství, atd.). Etické jednání je zároveň předmětem některých školení, kterých se účastní statni zástupci. Příkladem jsou školení Korupce, etika a whistleblowing (OSZ Praha 3) nebo konference Etika v právu.

Nejvýraznějším faktem školení, jsou např. speciální kurzy na Právnických fakultách v ČR, kde státní zástupci přímo o etice přednáší studentům, např. kurz na Právnické fakultě Karlovy univerzity v semestru s názvem Profesní etika v právní teorii a praxi. Paralelně s těmito aktivitami poskytuje možnosti etického školení Unie státních zástupců ČR, která např. pořádá či zve své členy každoročně na několik konferencí, kde se diskutují i témata etiky a postavení státního zástupce vzhledem k rizikovým faktorům této profese.

Závěr

V rámci systému státních zastupitelství ČR je vytvořeno více mechanismů na kontrolu etického jednání jednotlivých státních zástupců. V rámci výzkumu bylo zjištěno, že nejvýrazněji jsou z možných nástrojů implementovány etické kodexy (EK). Tento nástroj přijímají vyšší úrovně systému SZ. Je evidentní trend dále tento nástroj implementovat a rozvíjet. Je třeba o koordinaci mezi profesními sdruženími (unie státních zástupců) a samotnými státními zastupitelstvími, které mají rozdílné EK odpovídající jinému zaměření. Zároveň v EK není jasně formulovaná návaznost vztahu porušení etického kodexu k možnému kárnému řízení, či k etické komisi, která by jednání za hranou EK posuzovala.

Dalším nástrojem etického managementu je implementace psychotestů pro nové uchazeče na post státního zástupce. Jedná se o soubor psychotestů, které zkoumají morální

[607] Ibid, s. 6.

kompetence a integritu osobnosti. Dle výzkumu se tento nástroj využívá od 90. let a současná politika Ministerstva spravedlnosti ČR tento trend podporuje a prohlubuje.

Z dalších nástrojů výzkum zjistil, že se používá v rámci SZ ČR etického auditu, primárně zaměřeného na protikorupční opatření. V této oblasti si lze všimnout, že není dostatek otevřenosti ke zveřejnění, jak s těmito nástroji SZ ČR pracuje a vyhodnocuje na všech svých úrovních. Za příklad je třeba nezveřejněný tzv. katalog korupčních rizik či nejasná metodika (kdo vyhodnocuje) vzorce výpočtu míry významnosti korupčních rizik. Další nástroj vzdělávání a školení odpovídá míře rozšířenosti implementace této problematiky, ale dle zjištění výzkumu díky možnostem seminářů, konferencí a zaměření jednotlivých právnických fakult se i tato oblast začíná implementovat důsledněji. Co zatím chybí v rámci obecně veřejných institucí je snaha po certifikaci instituce v rámci nějaké normy certifikátu kvality managementu (ISO, AA, SA, ČSN), a to včetně SZ ČR.

Obecně lze potvrdit, že existuje několik úrovní etického managementu, které se v rámci SZ ČR implementovali, a lze sledovat, že tento trend se dále prohlubuje a zkvalitňuje. Autoři v rámci svého příspěvku doporučují prohloubit větší otevřenost na webových stránkách SZ ČR, každoroční doplňování informací o etickém managementu a implementaci jednotlivých etických nástrojů. Případně jako signál veřejnosti lze informovat o každoročním hodnocení korupčních rizik uvnitř SZ ČR (a to včetně katalogu rizikového chování státních zástupců, který není zveřejněn).

Seznam literatury:

ARMSTRONG, Michale, TAYLOR, Stehen. *Řízení lidských zdrojů: Moderní pojetí a postupy*. Praha: Grada, 2015. 928 s.

DAN, Jiří. Psychologická vyšetření uchazečů o přijetí na pozice právních čekatelů a státních zástupců v letech 1998-2010. *Státní zastupitelství.* 2011, roč. 2011, č. 10, s. 11-18.

DANZIGER, Shai, LEVAV, Jonathan, AVNAIM-PESSO, Liora. Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2011, roč. 108, č. 17, s. 6889-6892.

Etický kodex státního zástupce Nejvyššího státního zastupitelství. [online]. Nejvyšší státní zastupitelství [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/protikorupcni_program/05-2014_-_priloha_1.pdf>

FRIEDEL, Tomáš. Jak státní zástupci (ne)smějí jednat? Praxe kárného soudu ve věcech kárných řízení se státními zástupci v letech 2008-2014. *Státní zastupitelství*. 2015, roč. 13, č. 4, s. 9-15.

IAP STANDARDS. [online]. International Association of Prosecutors, [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.iap-association.org/Resources-Documentation/IAP-Standards>

Interní protikorupční program Krajského státního zastupitelství v Praze a okresních státních zastupitelství v obvodu jeho působnosti [online]. *Justice.cz*, 30. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://portal.justice.cz/justice2/soud/soud.aspx?o=14&j=24&k=297&d=338326>

KAŠPAROVÁ, Klára, KUNZ Vilém. *Moderní přístupy ke společenské odpovědnosti firem a CSR reportování*. Praha: Grada, 2013. 160 s.

Kodex profesionální etiky státního zástupce Vrchního státního zastupitelství v Olomouci. [online]. Justice.cz [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.justice.cz/Justice2/soud/soud.aspx?o=204&j=214&k=2042&d=349274>

KREIKEBAUM, Hartmut. Business Ethics and Management. In KOSOLOWSKI, Peter (ed). *Contemporary Economics and Business Ethics*. Berlin: Springer-Verlag, 2000, s. 210-228.

MALÝ, Petr. Společný boj s korupcí: Česko se připojilo ke státům GRECO podpisem protokolu. Tisková zpráva Ministerstva spravedlnosti a NSZ. [online]. Nejvyšší státní zastupitelství [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.nsz.cz/index.php/cs/tiskove-zpravy/1982-spoleny-boj-s-korupci-esko-se-pipojilo-kenstatm-greco-podpisem-protokolu>

Metodika k posuzování osobnostní způsobilosti k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce [online]. *Justice.cz*, 1. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <http://www.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=5938&d=353389>

NESIBA Jiří, KOVANIČ, Martin. Etické kodexy samosprávy v Brně. In KLÍMOVÁ, Viktorie, ŽÍTEK, Vladimír (eds). *XX. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 898-903.

NESIBA Jiří, KOVANIČ, Martin. Etické kódexy parlamentných politických strán v Českej republike a Slovenskej republike. In ŠTEFANČÍK, Radoslav (ed). *Jazyk a Politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Ekonóm: Bratislava, 2017, s. 567-577.

Odporučení Výboru ministrů Rady Evropy o úloze státních zástupců mimo systému trestního soudnictví [Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the role of public prosecutors outside the criminal justice system], sp. zn. CM/Rec(2012)11.

PUTNOVÁ, Anna, SEKNIČKA, Pavel. *Etika v podnikání a hodnoty trhu.* Praha: Grada, 2016. 200 s.

Rámcový rezortní interní protikorupční program. Úřad vlády ČR. Praha, 2013. 9 s.

STEVENS, Betsy. An analysis of corporate ethical code studies: “Where do we go from here?” *Journal of Business Ethics.* 1994, roč. 13, č. 1, s. 63 – 69.

URBAN, Jan. *Firemní kultura a identita.* Praha: Ústav práva a právní vědy, 2014. 110 s.

VRCHA, Pavel. Psychologicko - diagnostická vyšetření soudcovských kandidátů [online]. *Pavel Vrcha, soudce NS ČR*, 28. 3. 2017 [cit. 29. 1. 2018]. Dostupné na <https://vrcha.webnode.cz/news/psychologicko-diagnosticka-vysetreni-soudcovskych-kandidatu/>

PhDr. Jiří Nesiba, Ph.D.

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Mendelova Univerzita v Brně

Zemědělská 1

613 00 Brno

E-mail: jiri.nesiba@mendelu.cz

Martin Kovanič, Ph.D., M.A.

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií

Mendelova Univerzita v Brně

Zemědělská 1

613 00 Brno

E-mail: martin.kovanic@mendelu.cz

ORGANIZÁCIA TRESTNÉHO SÚDNICTVA NA SLOVENSKU

DANIEL PETRIČKO

Paneurópska vysoká škola, fakulta práva, ústav verejného práva

Abstrakt

Cieľom príspevku je priblížiť systém trestnej justície v podmienkach Slovenskej republiky. Trestné súdnictvo je pomerne často pretaktovaná téma, a preto je potrebné špecifikovať jeho postavenie v právnom poriadku Slovenskej republiky. Trestný poriadok platný na území Slovenskej republiky od roku 2006 priniesol zmeny v postavení, právomoci a príslušnosti súdov vo veciach trestných. Zároveň je potrebné poukázať na nový inštitút Slovenského trestného súdnictva, ktorý je v našom právnom poriadku od roku 2004, resp. od roku 2009 a síce Špecializovaný trestný súd.

Kľúčové slová

Súd. Sudca. Súdnictvo. Predseda senátu. Samosudca. Trestné konanie.

Abstract

The aim of the paper is to draw the attention to the criminal justice in the conditions of the Slovak Republic. Criminal judiciary is a relatively frequently overlooked topic and therefore the status thereof in the legislation of the Slovak Republic needs to be specified. The Code of Criminal Procedure in force in the territory of Slovak Republic has brought about changes in the status, jurisdiction and competence of courts in criminal matters since 2006. Simultaneously, it is necessary to point out to the new institute of Slovak criminal judiciary, the Specialized Criminal Court, which has been in our legislation since 2004 or 2009.

Key words

Court. Judge. Judiciary. Chairman of the Panel. Single judge Criminal proceedings

Úvod

Máloktorá ľudská činnosť má také mytologizujúce korene ako výkon súdnictva. V demokratických i menej demokratických štátnych režimoch je osoba sudcu pri výkone súdnictva obdarená nevídanou právomocou. Sudca má právo a spravidla aj posledné slovo pri

určovaní osudu človeka, a to aj v tých najzákladnejších rozmeroch. V najextrémnejšom prípade právo sudcu odsúdiť človeka na trest smrti konkuruje Božej spravodlivosti na zemi. Najmä v očiach stredovekého človeka sa tak sudca stal neraz stelesnením Boha na zemi a takéto videnie neobchádzalo ani odbornú verejnosť.[608]

Pri výkone súdnictva súdy v Slovenskej republike prejednávajú a rozhodujú trestné veci podľa predpisov o trestnom konaní.[609] Sudca je predstaviteľ súdnej moci. Právomoc súdu sudca vykonáva na nezávislom a nestrannom súde oddelene od iných štátnych orgánov.[610] Rozhodovanie súdov je nezávislé a nestranné. Ide tak o inštitucionálnu nezávislosť súdov na všetkých stupňoch od akýchkoľvek iných orgánov, dokonca aj od nadriadených súdov, ako aj o nezaujatosť k stranám trestného konania. Do nezávislosti súdov nemožno zasahovať ani petíciou.[611]

Nezávislosť súdov na iných zložkách štátnej moci predstavuje určujúcu črtu súdnej moci, ktorou sa podmieňuje riadny výkon jej funkcií. Predpokladá existenciu ústavných a iných záruk, ktoré chránia súdy a sudcov pred tlakmi a ovplyvňovaním zo strany iných zložiek štátnej moci, ale aj pred ovplyvňovaním zvnútra samotnej súdnej sústavy. Ústavné zásady nezávislosti súdov a sudcov nie je však možné oddeľovať, pretože nezávislosť súdnej moci je predpokladom nezávislosti sudcov.[612]

Rozhodovacia činnosť súdov v Slovenskej republike je upravená v Ústave Slovenskej republiky v siedmej hlave, druhý oddiel. Konkrétne v článku 142, kde je uvedené, že súdy rozhodujú v občianskoprávnych a trestnoprávnych veciach; súdy preskúmavajú aj zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy a zákonnosť rozhodnutí, opatrení alebo iných zásahov orgánov verejnej moci, ak tak ustanoví zákon.[613] Sústavu súdov tvoria Najvyšší súd Slovenskej republiky a ostatné súdy.[614] Podrobnejšiu úprava poslania a úloh súdov obsahuje zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch, zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich, zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch, zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky a zákon č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde.[615]

Účelom nezávislosti súdov je zabezpečiť im postavenie zodpovedajúce ich úlohe v právnom štáte, a to ako vo vzťahu k ďalším orgánom štátu, tak aj vo vzťahu k subjektom

---

[608] SVÁK, J.: *Súdna moc a moc sudcov na Slovensku*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011, str. 6.
[609] Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch, § 2 ods. 1 písm. b).
[610] Zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich, § 2 ods. 1.
[611] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 136.
[612] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 88.
[613] Zákon č. 460/1992 Zb. - Ústava Slovenskej republiky, článok 142 ods. 1.
[614] Zákon č. 460/1992 Zb. - Ústava Slovenskej republiky, článok 143 ods. 1.
[615] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 136.

podliehajúcim ich jurisdikcii (vertikálna úroveň). Všeobecne možno pojem nezávislosť súdov charakterizovať tak, že proces rozhodovania, ako aj samotné rozhodnutia súdov prebiehajú bez právnych a faktických vplyvov na výkon ich právomoci; nezávislosť sudcov značí, že pri výkone svojich funkcií nepodliehajú nikomu inému. Nezávislosť súdnictva a nezávislosť sudcov sú preto späté s plnením tých úloh, ktoré im v právnom štáte zveruje Ústava SR. Právne garancie sudcovskej a súdnej nezávislosti zvyčajne netvoria ucelený systém, ale v jednotlivých štátoch sú súčasťou právnych predpisov rôzneho druhu (Ústava SR, zákon). V zásade ich možno rozdeliť na garancie zabezpečujúce inštitucionálnu nezávislosť súdnictva ako celku, jednotlivých súdov a aj sudcov (v tom smere, že nemajú byť podriadené žiadnej inej zložke štátnej moci), ďalej tzv. procesné záruky nezávislosti sudcov vyplývajúce priamo z procesných predpisov, akými sú zásady verejnosti súdneho konania, ústnosti, priamosti voľného hodnotenia dôkazov, a napokon tzv. osobné záruky sudcovskej nezávislosti (nezosaditeľnosť, nepreložiteľnosť počas funkčného obdobia), spôsob ich ustanovovania do funkcií, nezlučiteľnosť funkcie sudcu s inými funkciami, odmeňovanie a sociálne zabezpečenie sudcov zodpovedajúce povahe a významu ich činnosti a pod.[616]

Princíp nezávislosti súdnej moci je jedným z podstatných znakov demokratického a právneho štátu (čl. 1 ods. 1 Ústavy SR), ktorý vyplýva z neutrality sudcov ako záruky spravodlivého, nestranného a objektívneho súdneho konania. Tento princíp obsahuje celý rad aspektov, ktoré majú spolu vytvoriť predpoklady na to, aby súdy mohli plniť svoje úlohy a povinnosti najmä pri ochrane základných práv a slobôd občanov.[617]

Nestrannosť môže byť subjektívna alebo objektívna. Subjektívna nestrannosť je psychickou kategóriou, vyjadrujúcou vnútorný psychický vzťah sudcu k prejednávanej veci v širšom zmysle, t.j. vzťah k predmetu konania, stranám konania, ich právnym zástupcom a pod., ktorú je schopný posúdiť samotný sudca. Subjektívna nestrannosť sa prezumuje, až kým nie je preukázaný opak, pričom spravidla sa posudzuje podľa správania sa sudcu. Objektívna nestrannosť sa neposudzuje podľa subjektívneho stanoviska sudcu, ale podľa objektívnych kritérií. Sudca môže subjektívne rozhodovať absolútne nestranne, ale napriek tomu jeho nestrannosť môže byť vystavená oprávneným pochybnostiam so zreteľom na jeho štatút či funkcie, ktoré vo veci vykonával. Práve tu sa uplatňuje teória zdania, podľa ktorej nestačí, že sudca je subjektívne nestranný, ale musí sa ako taký aj objektívne javiť v očiach strán, pričom

[616] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 88 - 89.
[617] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 89.

význam môže mať čo i len zdania. Možno zvýrazniť, že spravodlivosť nielenže musí byť poskytovaná, ale musí sa tiež javiť, že je poskytovaná.[618]

V konaní pred súdom rozhoduje predseda senátu alebo súd vždy nielen o všetkých zaisťovacích úkonoch a o vykonaní dôkazov, ale aj o tom, či bude požadovať údaje, ktoré sú predmetom obchodného tajomstva, bankového tajomstva, daňového tajomstva alebo údaje z evidencie zaknihovaných cenných papierov. V predsúdnom konaní o zaisťovacích úkonoch a vykonaní dôkazov okrem rozhodovania, ktoré spadajú do právomoci prokurátora.[619]

Sústavu súdov v trestných veciach tvoria:

a) okresné súdy (je ich 54),

b) krajské súdy (je ich 8),

c) Špecializovaný trestný súd,

d) Najvyšší súd. [620]

Rozhodovacia činnosť súdov Slovenskej republiky sa nerozdeľuje len podľa rozdelenie sústavy súdov, ale aj podľa jednotlivých procesných štádií. Teda v hierarchii súdov sa rovnako rozdeľuje aj právomoc rozhodovať vo vybraných procesných úkonov.

V konaní pre súdom rozhoduje senát, samosudca alebo sudca pre prípravné konanie. V senáte na prvom stupni na okresnom súde sa popri sudcoch zúčastňujú aj prísediaci z radov občanov. Predsedom senátu, samosudcom alebo sudcom pre prípravné konanie môže byť len sudca.[621] Za sudcu môže byť vymenovaný občan Slovenskej republiky, ktorý je voliteľný do Národnej rady Slovenskej republiky, dosiahol vek 30 rokov, má vysokoškolské právnické vzdelanie a spĺňa predpoklady sudcovskej spôsobilosti, ktoré dávajú záruku, že funkciu sudcu bude vykonávať riadne. Ďalšie predpoklady na vymenovanie za sudcu a jeho funkčný postup, ako aj rozsah imunity sudcov ustanoví zákon.[622]

2. Výklad pojmov

V konaní pred súdom rozhoduje v trestnom konaní predseda senátu alebo samosudca. Samosudca koná o akomkoľvek prečine alebo o zločine, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica trestnej sadzby neprevyšuje osem rokov, pokiaľ Trestný poriadok neustanovuje inak („inak! Trestný poriadok ustanovuje napr. v § 349 ods. 2, podľa ktorého o veci nebude konať samosudca, ale senát, ak má byť uložený súhrnný trest alebo

[618] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 89.
[619] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 110.
[620] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 91.
[621] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ, 2012, str. 37.
[622] Zákon č. 460/1992 Zb. - Ústava Slovenskej republiky, článok 145 ods. 2.

spoločný trest v zmysle § 42 alebo § 41 ods. 3 TZ a skorší trest bol uložený v konaní pred senátom).[623] Inštitút samosudcu je iba na okresnom súde, okresnom súde v sídle krajského súdu a na Špecializovanom trestnom súde.

V prípadoch závažnejších trestných činov, kde horná hranica trestnej sadzby prevyšuje osem rokov patrí rozhodovacia právomoc v prvom stupni senátu. Senát okresného súdu a okresného súdu v sídle krajského súdu sa skladá z predsedu senátu a z dvoch prísediacich, pričom predseda senátu riadi a organizuje činnosť senátu.[624]

Samosudca koná a rozhoduje v súdnom konaní – po podaní obžaloby alebo návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu (ďalej len „dohoda o vine a treste") pre prečin a zločin s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou osem rokov. Samosudca má rovnaké práva a povinnosti ako senát a jeho predseda. Neverejné zasadnutie však samosudca nevykonáva.[625] Samosudca nevykonáva neverejné zasadnutie a obžalobu nikdy neprejednáva. Obžalobu len preskúmava, či poskytuje spoľahlivý podklad pre ďalšie konanie a či prípravné konanie vo veci bolo vykonané v súlade so zákonom. Ak rozhoduje o väzbe, postupuje podľa § 72 ods. 2 Tr. por. Aj vtedy, keď nerozhoduje na hlavnom pojednávaní alebo verejnom zasadnutí.[626]

Predseda senátu riadi a organizuje činnosť senátu. Predseda senátu koná v niektorých prípadoch samostatne, napr. rozhoduje o väzbe zatknutého obvineného v prípade postupu podľa § 73 TP. Predsedom senátu sa na účely Trestného poriadku rozumie aj samosudca, ak z jednotlivých ustanovení tohto zákona nevyplýva niečo iné.[627]

Senát okresného súdu koná a rozhoduje najmä v súdnom konaní – po podaní obžaloby alebo návrhu na schválenie dohody o vine a treste pre zločin s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou osem rokov. Senát sa skladá z predsedu a dvoch prísediacich. Predsedom senátu môže byť len sudca. Senát môže konať aj v predsúdnom konaní napr. § 190 ods. 3 TP.[628]

Prísediaci je občan, ktorý dosiahol vek najmenej 30 rokov, je spôsobilý na právne úkony a zdravotne spôsobilý na výkon funkcie, je bezúhonný a jeho morálne vlastnosti dávajú záruku, že funkciu prísediaceho bude riadne vykonávať, má trvalý pobyt na území Slovenskej republiky a súhlasí so svojou voľbou k určitému súdu (§ 139 ZSP). Prísediacich volia obecné zastupiteľstva v obvode príslušného súdu z kandidátov radov občanov, ktorí majú trvalý pobyt

[623] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 600.
[624] Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch, § 14.
[625] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 95.
[626] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 792.
[627] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 95.
[628] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 95.

alebo pracujú v obvode súdu. Prísediacich navrhujú starostovia obcí a primátori miest. Ku kandidátom navrhovaným na voľbu si obecné zastupiteľstvo vyžiada vyjadrenie predsedu príslušného súdu (§ 140 ods. 1 ZSP). Prísediaci sú volení na obdobie štyroch rokov. Funkcia prísediaceho trvá aj po uplynutí tohto obdobia do právoplatnosti rozhodnutia vo veci, ak je to potrebné na dokončenie veci, v ktorej je prísediacim (§ 141 ods. 1 ZSP).[629]

3. Okresný súd

Sídla a obvody súdom upravuje zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky. Územné obvody okresných súdov, ktorých je 54, nekorešponduje v každom jednotlivom prípade s územnými obvodmi okresov ako administratívnych jednotiek, ktorých je 76. Preto územný obvod tridsaťšesť okresných súdov tvorí územný obvod jedného okresu ako administratívnej jednotky, územný obvod dvanástich okresných súdov tvorí územný obvod dvoch okresov ako administratívnych jednotiek a územný obvod šiestich okresných súdov tvorí dokonca územný obvod troch územných obvodov okresov ako administratívnych jednotiek. Ak je územný obvod okresného súdu totožný s územným obvodom administratívneho okresu, tak je aj sídlom súdu sídlo okresu. V prípade, ak územný obvod okresného súdu tvoria viaceré územné obvody administratívnych okresov, tak je sídlom súdu sídlo jedného z týchto okresov. Zákon o sídlach a obvodoch súdov určuje taktiež sídla a obvody krajských súdov, ktorých sídla sú totožné so sídlami krajov ako administratívnych jednotiek. Územné obvody ôsmych krajských súdov sú vymedzené obvodmi okrasných súdov, ktoré patria do ich pôsobnosti.[630] Okresný súd sa skladá z predsedu súdu, podpredsedu alebo podpredsedov súdu a ďalších sudcov. V trestnoprávnych veciach okresné súdy konajú a rozhodujú v zásade ako súdy prvého stupňa, ak predpisy o konaní pred súdmi neustanovujú inak.[631]

Okresný súd najmä:

a) vykonáva trestné konanie v prvom stupni zásadne o všetkých trestných činoch,

b) v konaní opravných prostriedkoch robí opatrenia pred predložením veci na rozhodnutie odvolaciemu súdu,

c) rozhoduje o návrhu na povolenie obnovy konania vo veciach, kde rozhodoval alebo bude rozhodovať v prvom stupni,

d) v prípade autoremedúry o sťažnostiach proti vlastným uzneseniam,

[629] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 96.
[630] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 140.
[631] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 91.

e) o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora v prípade § 191 Tr. por.,
f) v prípravnom konaní rozhoduje o úkonoch podľa § 24 Tr. por.,
g) robí úkony vo vykonávacom konaní.[632]

Na okresnom súde rozhoduje samosudca alebo senát.
Okresné súdy rozhodujú v prípravnom konaní a aj v konaní súdnom. V prípravnom konaní rozhodujú prostredníctvom sudcu pre prípravné konanie.
Úlohou sudcu pre prípravné konanie v predsúdnom konaní je rozhodovanie

a) o zásahoch do základných práv a slobôd,
b) o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje Trestný poriadok,
c) v iných prípadoch ustanovených Trestným poriadkom.[633]

Ad a): Sudca pre prípravné konanie rozhoduje o zásahoch do základných práv a slobôd v predsúdnom konaní najmä pri rozhodovaní o väzbe (§ 72 ods. 1 Tr. por.), o vydaní príkazu na zatknutie (§ 73 Tr. por.), na domovú prehliadku(§ 100 Tr. por.), o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie peňažných prostriedkov (§ 95 ods. 2 Tr. por.), o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie zaknihovaných cenných papierov (§ 96 ods. 2 Tr. por.), o zadržaní zásielok (§ 108 ods. 2 a 3 Tr. por.), o vydaní príkazu na sledovanie osôb a vecí (§ 113 ods. 4 Tr. por.), na vyhotovenie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov (§ 114 ods. 2 Tr. por.), o vydaní príkazu na odpočúvanie a záznamu telekomunikačnej prevádzky (§ 115 ods. 2 Tr. por.), na zaistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke (§ 116 ods. 2 Tr. por.) a o vydaní príkazu na použitie agenta (§ 117 ods. 5 Tr. por.).[634]

Zásadné otázky, ktoré majú veľmi dôležitý charakter aj vo vzťahu k trestnému procesu je potrebné zveriť do rúk práve súdom. Teda v našom trestno-procesnom systéme dať súdom možnosť rozhodovať o zásadných otázkach aj v prípravnom konaní. Za zásadné otázky by sme mohli považovať otázky, ktoré sa týkajú osobných slobôd osôb, resp. otázky týkajúce sa zásahov do osobných slobôd týchto osôb. Súd teda, ako nestranný subjekt trestného konania môže adekvátne posúdiť opodstatnenosť zásahu do týchto zákonom chránených práv. Za tieto otázky možno považovať rozhodovanie súdu o vzatí obvineného do väzby, o domovej prehliadke, o vydaní príkazu na odpočúvanie a záznamu telekomunikačnej prevádzky, atď.

[632] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ, 2012, str. 35.
[633] PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016, str. 217.
[634] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, str. 576-577.

Teda zákonný zásah do práv osoby (ktoré im garantuje okrem iného základný zákon štátu – Ústava Slovenskej republiky a zároveň Listina základných ľudských práv a slobôd).[635]

Ad b): Sudca pre prípravné konanie rozhoduje o sťažnosti proti rozhodnutiu, ktorým prokurátor

- zaistil majetok obvineného na zaistenie nároku poškodeného podľa § 50 ods. 1,
- zamietol návrh poškodeného na zaistenie návrhu podľa § 50 ods. 5,
- zrušil alebo obmedzil zaistenie nároku poškodeného podľa § 51 ods. 1 alebo 2, alebo vyňal zaistením postihnuté veci patriace inej osobe ako obvinenému alebo právnickej osobe podľa § 50 ods. 1 alebo
- zaistil majetok obvineného podľa § 425 ods. 1.[636]

V týchto taxatívne vymedzených procesných postupoch dáva zákonodarca možnosť aj prokurátorovi rozhodnúť o závažnejších veciach prípravného konania, avšak svojou povahou nepatria k najsilnejším. Teda možno skonštatovať, že rozhodnutia o menej závažných zásahoch do práv jednotlivcov sú ponechané orgánom činným v trestnom konaní (prokurátorovi), avšak dáva reálnu možnosť dotknutým subjektom domáhať sa v opravnom konaní preskúmania tohto procesného postupu. Zákonodarca sudcu pre prípravné konanie postavil do pozície tzv. odvolacieho orgánu, ktorý v prípade opravného prostriedku rozhoduje v druhom stupni.[637]

Ad c): V iných prípadoch ustanovených Trestným poriadkom sudca pre prípravné konanie rozhoduje o ustanovení opatrovníka(§ 35 ods. 2), o ustanovení obhajcu (§ 40 ods. 1), o ustanovení spoločného zástupcu poškodeným (§ 47 ods. 2), o postupe podľa § 204 a pod.[638]

Osobitným postupom, kde rozhoduje sudca pre prípravné konanie je postup podľa § 204 tr. por. Ide o tzv. osobitné skrátené vyšetrovanie (zrýchlené vyšetrovanie, superrýchle konanie). Účelom zrýchleného skráteného vyšetrovania je v odvodnených prípadoch v časovo obmedzenej lehote odovzdať obvineného súdu (sudcovi pre prípravné konanie), a tým dosiahnuť spravodlivé rozhodnutie. Na aplikáciu ustanovenia § 204 Tr. por. musia byť kumulatívne splnené viaceré podmienky:

a) konanie o prečine, za ktorý Trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov,

b) zadržanie osoby pri spáchaní prečinu uvedeného v písm. a) alebo bezprostredne po ňom,

---

[635] PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016, str. 217.

[636] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, str. 576-577.

[637] PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016, str. 217.

[638] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, str. 576-577.

c) odovzdanie tejto osoby (obvineného) súdu do 48 hodín spolu s ďalšími podkladmi, t. j. spolu s obžalobou, vyšetrovacími spismi.[639] Inštitút sudcu pre prípravné konanie je iba na okresnom súde, okresnom súde v sídle krajského súdu a na Špecializovanom trestnom súde.

4. Okresný súd v sídle krajského súdu

Okresný súd v sídle krajského súdu vykonáva v prvom stupni konanie o obzvlášť závažných zločinoch, za ktoré zákon ustanovuje trest odňatia slobody s dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej dvanásť rokov, alebo ak bol skutok spáchaný organizovanou skupinou, zločineckou skupinou alebo teroristickou skupinou.[640] Okresné súdu v sídle Krajského súdu majú totožné oprávnenie ako okresný súd všeobecne, avšak vecnú príslušnosť má rozšírenú podľa ustanovenia § 16 tr. por. o vykonávanie konania v prvom stupni.[641] V prípade rozlíšenia medzi okresnými súdmi a okresnými súdmi v sídle krajského súdu nemožno celkom hovoriť o vecnej príslušnosti v zmysle rozdelenie trestných vecí medzi súdy rôzneho stupňa v rámci jedného druhu. Ide totiž o súdy toho istého stupňa . Na propeutické účely však budeme používať kritérium vecnej príslušnosti v záujme rozlíšenia okruhu pôsobnosti medzi okresným súdom a okresným súdom v sídle krajského súdu, aj keď nie sú celkom splnené podmienky na aplikáciu tohto kritéria príslušnosti. Ide o tzv. rozšírenú vecnú príslušnosť, keďže okresný súd v sídle krajského súdu má okrem príslušnosti okresného súdu v sídle krajského súdu aj príslušnosť okresného súdu. V skutočnosti ide o disproporčnú úpravu príslušnosti okresných súdov, keďže niektoré okresné súdy (v sídle krajského súdu) majú prejednávať zákonom rozšírený okruh trestných vecí a niektoré okresné súdy (mimo sídla krajského súdu) majú prejednávať zákonom zúžený okruh trestných vecí. Vecná príslušnosť okresných súdov v sídle krajského súdu je podľa dôvodovej správy k trestnému poriadku daná tam, „kde sú reálnejšie podmienky na ich pružné vybavovanie na väčších súdoch“. Obvodom okresného súdu v sídle krajského súdu pre konanie o trestných činoch v rozšírenej časti okruhu pôsobnosti (§ 16 ods. 1 Tr. Por.) je obvod krajského súdu, v sídle ktorého je tento okresný súd (§ 17 ods. 2), avšak v zúženej časti okruhu pôsobnosti (§ 15 tr. Por.) je jeho územným obvodom skutočne jeho územný obvod ako okresného súdu. Väčší okresný súd však nie je súdom iného stupňa, pretože stále ide o okresný súd.[642]

[639] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 568.
[640] Zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok, § 16 ods. 1.
[641] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ, 2012, str. 35.
[642] IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 116.

Ak by sme mali byť konkrétny, tak konkrétne poňatie toho, o ktoré súdy ide je v zákone č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky. V § 7 ods. 2 je presne vymedzená príslušnosť týchto okresných súdov v sídle kraja. Právna úprava tohto zákona platná do 31.12.2016 poznala 8 okresných súdov v sídle kraja. Bol to každý okresný súd sídliaci v krajskom meste a (keďže tam bol iba jeden súd) a v Bratislave to bol Okresný súd Bratislava I a v Košiciach to bol súd Košice I. Novelou č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky účinnou od 1.1.2017 došlo k rozšíreniu týchto okresných súdov v sídle krajských súdov na všetky súdy sídliace v krajskom meste. Uvedená novela sa dotkla len okresných súdov Bratislava I – V a Košice I a II. Pre územný obvod Bratislava I až V platí príslušnosť podľa obvodov (teda Okresný súd Bratislava I pre obvod Bratislava I, Okresný súd Bratislava II pre obvod Bratislava II atď. s vymedzením okresov Malacky, Pezinok a Senec pre Okresný súd Bratislava I.). V prípade Košických súdov sa rozšírila táto špecifická príslušnosť aj pre Okresný súd Košice II. Teda Košický kraj si rozdelili tieto dva okresné súdy v sídle kraja takto:

Okresný súd Košice I pre územný obvod okresov Gelnica, Košice I, Košice III, Košice – okolie, Levoča, Rožňava a Spišská Nová Ves. Okresný súd Košice II pre územný obvod okresov Košice II, Košice IV, Michalovce, Sobrance a Trebišov.[643] Teda v súčasnosti je na území Slovenska spolu 13 okresných súdov v sídle kraja.

5. Okresný súd uvedený v osobitnom predpise

Okresný súd uvedený v osobitnom zákone (§ 7 ods. 2 písm. i, j, a k zákona č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky) v prvom stupni vykoná konanie o trestných činoch:

a) vojakov, teda osôb, ktoré vykonávajú vojenskú službu, príslušníkov cudzích štátov pre trestné činy spáchané na území Slovenskej republiky v rozsahu uvedenom v príslušnej medzinárodnej zmluvy o vojnových zajatcov (§ 128 ods. 3 písm. a, b, a d Trestného zákona) – neplatí to však pre trestné činy patriace do pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu (§ 14 Tr. por.)
b) vojnovej zrady, služby v cudzom vojsku a nenastúpenia služby v ozbrojených silách.

Tieto súdy vykonávajú konanie aj o spolupáchateľovi a účastníkovi takýchto trestných činov. Konkrétne ide o tri súdy, a to Okresný súd Bratislava I, Okresný súd Banská Bystrica a Okresný súd Prešov, ktorým sa vecná príslušnosť v prvom stupni rozšírila o trestné činy

[643] Zákon č. 371/2004 Z. z. o o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky, § 7 ods. 1.

uvedené v § 16 ods. 2 Tr. por. od 1. apríla 2009. Obvod okresného súdu podľa osobitného zákona vo veciach podľa § 16 ods. 2 Tr. por. je viac obvodov krajských súdov (pre Okresný súd Bratislava I sú to obvody krajských súdov Bratislava, Trnava, Nitra a Trenčín, pre Okresný súd Banská Bystrica sú to obvody krajských súdov Banská Bystrica a Žilina a pre Okresný súd Prešov sú to obvody krajských súdov Prešov a Košice: O delegácii z okresného súdu podľa osobitného zákona vo veciach podľa § 16 ods. 2 Tr. por. platí to isté, čo je uvedené pri okresnom súde v sídle krajského súdu.[644]

6. Špecializovaný trestný súd

Od 1. septembra 2004 bol zákonom č. 458/2003 Z.z. zriadený Špeciálny súd. Účelom právnej úpravy bolo vytvoriť špecializované orgány na odhaľovanie, vyšetrovanie a trestné stíhanie korupcie, organizovaného zločinu a trestných činov ústavných činiteľov. Špeciálny súd mal miestnu pôsobnosť pre celé územie Slovenskej republiky. Cieľom bola lepšia špecializácia sudcov a zároveň ochrana a v prípade korupčných trestných činov prelomenie miestnych väzieb, ktoré mohli ovplyvniť odhaľovanie, vyšetrovanie a prípadne aj samotné súdne konanie v týchto prípadoch. Do právomoci Špeciálneho súdu patrili trestné činy organizovaného zločinu, korupcie a najzávažnejšie trestné činy finančnej a majetkovej kriminality. Dňom 17. júla 2009 bol Špeciálny súd zrušený z dôvodu nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 17/08 z 20. mája 2009. V tento deň bol publikovaný nález protiústavnosti Špeciálneho súdu v zbierke zákonov. Zároveň v tento deň vznikol Špecializovaný trestný súd, ktorý prebral jeho nedoriešenú agendu, zamestnancov aj sudcov. Špecializovaný trestný súd bol zriadený zákonom č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Postavenie Špecializovaného trestného súdu je však iné ako bývalého Špeciálneho súdu SR. Sídlo špecializovaného trestného súdu je Pezinok (+ pracovisko v Banskej Bystrici).[645]

Pôsobnosť Špecializovaného trestného súdu sa vzťahuje na

a) trestný čin úkladnej vraždy,

b)trestný čin machinácií pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe podľa § 266 ods. 3 Trestného zákona,

c)trestný čin falšovania, pozmeňovania a neoprávnenej výroby peňazí a cenných papierov podľa § 270 ods. 4 Trestného zákona,

[644] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 146.
[645] https://www.specializovanytrestnysud.sk/# a wikipedia

d)trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 ods. 3 a 4 Trestného zákona v súbehu s trestnými činmi podľa písmen b), c), e), f), g), h), i), l) alebo m),

e)trestné činy prijímania úplatku podľa § 328 až 330 Trestného zákona,

f)trestné činy podplácania podľa § 332 až 334 Trestného zákona,

g)trestný čin nepriamej korupcie podľa § 336 Trestného zákona,

h)trestný čin volebnej korupcie podľa § 336a Trestného zákona,

i)trestný čin športovej korupcie podľa § 336b Trestného zákona,

j)trestný čin založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny a obzvlášť závažné zločiny spáchané zločineckou skupinou,

k)trestné činy terorizmu,

l)trestné činy proti majetku podľa štvrtej hlavy osobitnej časti Trestného zákona alebo trestné činy hospodárske podľa piatej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, ak takým trestným činom bola spôsobená škoda alebo získaný prospech dosahujúci najmenej dvadsaťpäťtisícnásobok malej škody podľa Trestného zákona, alebo ak taký čin bol spáchaný v rozsahu dosahujúcom výšku najmenej dvadsaťpäťtisícnásobku malej škody podľa Trestného zákona,

m)trestný čin poškodzovania finančných záujmov Európskej únie,

n)trestné činy súvisiace s trestnými činmi uvedenými v písmenách a) až l) alebo m), ak sú splnené podmienky na spoločné konanie.

o)trestné činy extrémizmu podľa § 140a Trestného zákona.[646]

7. Krajský súd

Krajský súd je vecne príslušný rozhodovať o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam okresných súdov (o odvolaniach proti rozsudkom podľa § 315 a o sťažnostiach proti uzneseniam). Zákon však krajským súdom zveril aj rozhodovanie o trestných veciach v prvom stupni, napríklad o vydaní alebo odmietnutí európskeho zatýkacieho rozkazu (§ 5, § 22 a § 23 zákona č. 154/2010 Z. z. o európskom zatýkacom rozkaze), o prípustnosti vydania vyžiadanej osoby do cudziny vrátane rozhodovanie o predbežnej väzbe, vydávacej väzbe, o spočívaní väzby (§ 505, § 506, § 507 A § 509 Tr. por.), o uznaní a výkone cudzieho rozhodnutia (§ 518 A § 521 Tr. por.). Krajský súd v Trenčíne rozhoduje o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam okresných súdov podľa osobitného zákona vo veciach podľa

[646] Zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok, § 14.

§ 16 ods. 2 Tr. por.[647] (trestné činy vojakov[648]). V súčasnosti máme na území Slovenska spolu 8 krajských súdov, ktorých sídla a obvody sú totožné s územným rozdelením Slovenska.

Kompetencie Krajského súdu sú nie len v konaní súdnom, ale aj v prípravnom na účely trestného konania vedeného na území Slovenska. Úkony sudcu krajského súdu v prípravnom konaní rovnako počíta s tzv. služobnou pohotovosťou, kde vykonáva také procesné úkony, ktoré nie sú v kompetencii okresných súdov.[649]

Do jeho kompetencii patrí:

a) príkazu na odposluch telekomunikačnej prevádzky pred vznesením obvinenia, podľa zákona č. 166/2003 Z.z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o ochrane pred odpočúvaním) v znení neskorších predpisov,
b) konanie vo veci žiadosti cudzích orgánov o vydanie osoby zo Slovenskej republiky do cudziny na trestné stíhanie alebo výkon trestu,
c) návrh prokurátora na vzatie osoby do predbežnej väzby, vydávacej väzby a rozhodnutie
d) o prípustnosti vydania do cudziny,
e) návrh na uznanie a výkon cudzieho rozhodnutia, ak je daná príslušnosť krajského súdu,
f) návrh na rozhodnutie o výkone európskeho zatýkacieho rozkazu,
g) žiadosť justičného orgánu štátu pôvodu o zadržanie odsúdeného alebo o prijatie iného opatrenia na zabezpečenie toho, aby odsúdený zostal do prijatia rozhodnutia o uznaní a výkone na území Slovenskej republiky podľa zákona č. 549/2011 Z.z. o uznávaní a výkone rozhodnutí, ktorými sa ukladá trestná sankcia spojená s odňatím slobody v Európskej únii a o zmene a doplnení zákona č. 221/2006 Z.z. o výkone väzby v znení neskorších predpisov v znení zákon č. 344/2012 Z.z.,
h) žiadosť príslušného orgánu členského štátu o udelenie súhlasu s prevzatím rozhodnutia na jeho uznanie a výkon do Slovenskej republiky podľa zákona č. 549/2011 Z.z. v znení zákona č. 344/2012 Z.z.,
i) žiadosť príslušného justičného orgánu štátu pôvodu o vzatie do väzby osoby, ktorej sa rozhodnutie týka a ktorá sa nachádza na území Slovenskej republiky, a to aj pred doručením
j) osvedčenia a rozhodnutia podľa § 14 ods. 2 zákona č. 549/2011 Z.z.,

[647] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 146.
[648] Poznámka autora
[649] PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016, str. 216.

k) návrh na podmienečné prepustenie odsúdeného z výkonu trestu odňatia slobody podľa zákona č. 549/2011 Z.z. v znení zákona č. 344/2012 Z.z..
l) o sťažnostiach proti uzneseniam o vzatí či nevzatí do väzby a o vylúčení sudcu.[650]

8. Najvyšší súd Slovenskej republiky

Najvyšší súd je najvyšším článkom súdnej sústavy v Slovenskej republike, pokiaľ ide o rozhodovanie v trestných veciach.[651] Sídlom Najvyššieho súdu Slovenskej republiky je mesto Bratislava. Jeho obvodom je celé územie Slovenskej republiky.[652] Najvyšší súd sa skladá z predsedu súdu, podpredsedu súdu a ďalších sudcov.[653] Najvyšší súd rozhoduje v senáte, ktorý sa skladá z predsedu senátu a dvoch sudcov. Ak rozhoduje o mimoriadnych opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam senátov Najvyššieho súdu, skladá sa senát Najvyššieho súdu z predsedu a zo štyroch sudcov. Na Najvyššom súde nepôsobia prísediaci. Predseda senátu riadi a organizuj činnosť senátu.[654] Najvyšší súd rozhoduje o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam Špecializovaného trestného súdu (o odvolaniach proti rozsudkom podľa § 315 Tr. por. a o sťažnostiach proti uzneseniam). Rozhoduje tiež v súlade s príslušnými ustanoveniami Trestného poriadku o tých rozhodnutiach krajských súdov, ktoré vydávajú v prvom stupni a proti ktorý zákon umožňuje podať opravný prostriedok. Najvyšší súd SR rozhoduje aj o dovolaní (§ 377 Tr. por), zaujíma stanoviská k zjednocovaniu výkladu zákonov a preskúmava zákonnosť príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky a príkazu na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke (§ 362f Tr. por.).[655] Dôležitým oprávnením Najvyššieho súdu je zaujímanie a uverejňovanie stanovísk na zabezpečenie jednotného výkladu zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov.[656]

Záver

Organizácia trestného súdnictva prešla na Slovensku podstatnými zmenami. Nové trestné kódexy účinné do 1. januára 2006 so sebou priniesli okrem iného aj zmeny v organizácii trestného súdnictva. Dnes možno bádať striktnú špecializáciu trestnej justície, nakoľko kvalita

[650] PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016, str. 216.
[651] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 96.
[652] Zákon č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky, § 4.
[653] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 92.
[654] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 96.
[655] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, str. 146.
[656] ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016 str. 92.

trestnej činnosti je dnes pomerne špecifická a sofistikovaná. Za zmienku do budúcna možno stojí úvaha o nutnosti existencie malých súdov. Na takýchto malých súdov s počtom sudcov okolo 8 – 9 nemožno objektívne zabezpečiť striktnú špecializáciu len na jeden druh agendy. To je v konečnom dôsledku na škodu veci. Rovnako bude potrebné zvážiť potrebu či nepotrebu prísediacich na trestných konaniach a ich zákonný rámec pri účasti na dokazovaní.[657] Určite bude potrebné zrovnať činnosť okresných súdov s sídle krajských so Špecializovaným trestným súdom, nakoľko ich agenda je pomerne často obdobná, ale zákonné postavenie odlišné.

Zoznam literatúry:

ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné. Všeobecná časť.* Šamorín: Heuréka, 2016.

IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006.

IVOR, J. a kolektív.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010.

IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017.

OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné.* Košice: UPJŠ, 2012.

PETRIČKO, D. 2016. *Sudca v prípravnom konaní.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2016.

SVÁK, J.: *Súdna moc a moc sudcov na Slovensku*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011.

Zákon č. 757/2004 Z. z. o Súdoch.

Zákon č. 385/2000 Z. z. o Sudcoch a prísediacich.

Zákon č. 301/2005 Z. z. – Trestný poriadok.

Zákon č. 371/2004 Z. z. o Sídlach a obvodoch súdov Slovenskej republiky.

Zákon č. 460/1992 Zb. - Ústava Slovenskej republiky, článok 142 ods. 1.

https://www.specializovanytrestnysud.sk/#

JUDr. Daniel Petričko

Paneurópska vysoká škola, fakulta práva, ústav verejného práva - externý doktorand. Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, petricko.daniel@gmail.com

Justičný čakateľ Krajského súdu v Košiciach, daniel.petricko@justice.sk

[657] Dnes totiž platná právna úprava hovorí, že ak dôjde k zmene senátu (čo i len prísediaceho z ľudu), je potrebné upovedomiť o tom obžalovaného a umožniť mu zopakovať všetky úkony dokazovania na hlavnom pojednávaní, čo je v končenom dôsledku len zdĺhavý proces.

ORGANISATION OF CRIMINAL JUDICIARY IN SLOVAKIA

DANIEL PETRIČKO

Pan-European University, Faculty of Law, Department of Public Law

Abstract

The aim of the paper is to draw the attention to the criminal justice in the conditions of the Slovak Republic. Criminal judiciary is a relatively frequently overlooked topic and therefore the status thereof in the legislation of the Slovak Republic needs to be specified. The Code of Criminal Procedure in force in the territory of Slovak Republic has brought about changes in the status, jurisdiction and competence of courts in criminal matters since 2006. Simultaneously, it is necessary to point out to the new institute of Slovak criminal judiciary, the Specialized Criminal Court, which has been in our legislation since 2004 or 2009.

Key words

Court. Judge. Judiciary. Chairman of the Panel. Single judge Criminal proceedings

Abstrakt

Cieľom príspevku je priblížiť systém trestnej justície v podmienkach Slovenskej republiky. Trestné súdnictvo je pomerne často pretaktovaná téma, a preto je potrebné špecifikovať jeho postavenie v právnom poriadku Slovenskej republiky. Trestný poriadok platný na území Slovenskej republiky od roku 2006 priniesol zmeny v postavení, právomoci a príslušnosti súdov vo veciach trestných. Zároveň je potrebné poukázať na nový inštitút Slovenského trestného súdnictva, ktorý je v našom právnom poriadku od roku 2004, resp. od roku 2009 a síce Špecializovaný trestný súd.

Kľúčové slová

Súd. Sudca. Súdnictvo. Predseda senátu. Samosudca. Trestné konanie.

Introduction

Hardly any human activity has such mythological roots as the exercise of judiciary. The person of a judge in the exercise of judiciary is given the unprecedented authority in democratic

as well as in less democratic state regimes. The judge has the right and generally also the last word in determining the destiny of man, even in the most fundamental dimensions. In the most extreme case, the judge's right to sentence the man to the death penalty competes with the God's righteousness on the Earth. Especially in the eyes of a medieval man, the judge had often become the embodiment of the God on Earth, and such a view was not evading the professional public.[658]

In the execution of the judiciary the courts in the Slovak Republic hear and decide criminal matters pursuant to regulations on criminal proceedings.[659] Judge is a representative of the judiciary. Jurisdiction of the court is executed by a judge in an independent and impartial court separately from other state bodies.[660] Court decision-making is independent and impartial. This is the institutional independence of the courts at all instances from any other bodies, even from superior courts, as well as to the impartiality to the parties to the criminal proceedings. No petition may interfere with in the independence of the courts.[661]

The independence of courts on other branches of state power is a determining feature of the judiciary, which determines the proper performance of its functions. It presupposes the existence of constitutional and other guarantees that protect courts and judges from duress and influence from other branches of state power, but also from the influence of the judicial system itself. However, the constitutional principles of the independence of courts and judges cannot be separated because the independence of the judiciary is a prerequisite for the independence of judges.[662]

The decision-making activity of the courts in the Slovak Republic is governed by the Constitution of the Slovak Republic in the Chapter 7, Section 2. Specifically, in the Article 142, which states that the courts shall decide in civil and criminal matters; the courts shall also examine the legality of decisions of the public authorities and the legality of decisions, measures or other interventions by public authorities, if so provided by law.[663] The system of courts comprises of the Supreme Court of the Slovak Republic and other courts.[664] More detailed regulation of the role and tasks of courts is included in the Act No. 757/2004 Coll. on courts, Act No. 385/2000 Coll. on judges and lay judges, Act No. 549/2003 Coll. on court officers, Act

[658] SVÁK, J.: *Judiciary and power of judges in Slovakia*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011, pg. 6.
[659] Act. No. 757/2004 Coll. on courts, Sec. 2 par. 1 letter. b).
[660] Act. No. 385/2000 Coll. on judges and lay judges, Sec. 2 par. 2 letter. b).
[661] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 136.
[662] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 88.
[663] Act No. 460/1992 Coll. - Constitution of the Slovak Republic, Article 142 par.1
[664] Act No. 460/1992 Coll. - Constitution of the Slovak Republic, Article 143 par.1

No. 371/2004 Coll. on seats and districts of courts of the Slovak Republic and Act No. 291/2009 Coll. on Specialized Criminal Court.[665]

The purpose of the independence of the courts is to ensure that they are in a position corresponding to their role in the rule of law, both in relation to other state bodies and in relation to entities subject to their jurisdiction (vertical level). In general, the notion of the independence of the courts may be characterized by the fact that the decision-making process as well as the decisions of courts themselves take place without any legal or factual influence on the exercise of their competence; the independence of judges means that they are not subject to anybody else in the performance of their functions. The independence of the judiciary and the independence of judges are therefore connected with the fulfilment of those tasks conferred on them by the Constitution of the Slovak Republic in the rule of law. Legal guarantees of judicial and judiciary independence usually do not form a coherent system but they are a part of legislation of a different kind in each country (Constitution of the SR, law). In principle, they may be divided into guarantees securing the institutional independence of the judiciary as a whole, individual courts and judges (in the sense that they do not have to be subordinated to any other component of state authority) , furthermore so-called procedural guarantees for the independence of judges arising directly from procedural regulations, such as the principles of the publicity of court hearing, the verbalisation, directness of the free assessment of evidence, and finally the so-called personal guarantees of judicial independence (functional stability, non-transferability during the term of office), manner of their appointment to office, incompatibility of the function of judge with other functions, remuneration and social security of judges corresponding to the nature and importance of their activities,[666]

The principle of the independence of the judiciary is one of the essential features of the democratic state and the rule of law (Article 1 par. 1 of the Constitution of the SR) resulting from the neutrality of judges as a guarantee of fair, impartial and objective judicial proceedings. This principle contains a number of aspects to create prerequisites for courts to be able to fulfil their roles and responsibilities, in particular, to protect the fundamental rights and freedoms of citizens.[667]

Impartiality may be subjective or objective. Subjective impartiality is a mental category expressing the inner mental relationship of the judge to the present case in a broader sense, the relationship with the subject matter, parties to proceedings, their legal representatives, etc.,

[665] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 136.
[666] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 88 - 89.
[667] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 89.

which the judge himself is able to consider. Subjective impartiality is presumed until the opposite is proven, generally assessed by the judge's behaviour. Objective impartiality is not assessed by the judge's subjective opinion but in accordance with the objective criteria. The judge may make a subjective decision with absolute impartiality, but his impartiality may be subject to legitimate doubts with regard to his status or functions he performed in the case. The theory of delusion is applied right here, pursuant to which it is not enough that the judge is subjectively impartial, but shall also appear objectively as such in the eyes of the parties, while the meaning itself might be delusive. It may be emphasized that justice shall not only be provided, but shall also appear to be provided.[668]

In proceedings before a court the Chairman of a Panel or court shall decide not only about all apprehending operations and on executing evidence but also whether they shall request information that is subject to trade secret, bank secret, tax secret or data from the records of booked securities, and in pre-trial proceedings on apprehending actions and on executing the evidence except decisions falling within the jurisdiction of a prosecutor.

The system of courts in criminal cases consists of::

a) district courts (there are 54),

b) regional courts (there are 8),

c) Specialized Criminal Court,

d) Supreme Court. [669]

The decision-making process of the courts of the Slovak Republic is not divided only pursuant to the district of the court system, but also pursuant to the individual procedural stages. Thus, in the hierarchy of courts, the power to decide in selected procedural acts is being divided as well.

In court proceedings, a Panel, single judge or judge decide on the pre-trial.

Lay judges from the public participate alongside with judges in the Panel at the first instance in the District Court. The Chairman of the Panel, single judge or judge for the pre-trial may only be a judge[670] The citizen of the Slovak Republic who may be elected to the National Council of the Slovak Republic, has reached the age of 30, has a university degree in law and fulfils the prerequisites of the judge's competence, which guarantee that they will perform the function of the judge properly, may be appointed a judge. Further prerequisites for an

[668] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 89.
[669] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 91.
[670] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ 2012, pg. 37.

appointment of a judge and their functional advancement as well as the extent of the immunity of judges shall be stipulated by law.[671]

1. Interpretation of terms

The Chairman of the Panel or the single judge decides in the criminal proceedings before the court. The single judge tries any summary or indictable offence for which the law prescribes a sentence of imprisonment with the upper limit of no more than eight years if the Code of Criminal Procedure does not stipulate otherwise ("otherwise! The Code of Criminal Procedure stipulates, for example, in Sec. 349 par. 2, pursuant to which the case shall not be tried by a single judge but the Panel if a total punishment or a joint punishment is to be imposed within the meaning of Sec. 42 or Section 41 par.3 of the Criminal Code and the earlier sentence was imposed in the proceedings before the Panel)[672] The institute of asingle judge is only a District Court, a District Court in the seat of a Regional Court and a Specialized Criminal Court.

In cases of more serious criminal offences, where the upper limit of the sentence exceeds eight years, the decision-making power in the first instance shall be vested on the Panel. The Panel of the District Court and District Court in the seat of the Regional Court consists of the Chairman of the Panel and the two lay judges, with the Chairman of the Panel governing and organizing the activity of the Panel.[673]

The single judge acts and decides in court proceedings - after filing an indictment or proposing to approve a plea bargain (hereinafter referred to as the "plea bargain") for summary offence and indictable offence with an upper limit of imprisonment not exceeding eight years. The single judge has the same rights and responsibilities as the Panel and its Chairman. However, the single judge does not hear in private.[674] The single judge does not hear in private and never tries the indictment. The single judge only examines the indictment or provides and solid grounds for further proceedings or whether the pre-trial proceedings were performed in accordance with the law. If they decide on custody, they proceed pursuant to Sec. 72 par. 2 of the Criminal Code, even if they do not decide at the main trial or public hearing.[675]

The Chairman of the Panel manages and organizes the activities of the Panel. The Chairman of the Panel acts in some cases separately, e.g. decides on the detention of the arrested accused in the case of proceedings pursuant to Sec. 73 of the Criminal Code. For the purposes

[671] Act No. 460/1992 Coll. - Constitution of the Slovak Republic, Article 145 par.2
[672] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, pg. 600.
[673] Act No. 757/2004 Coll. on courts, Sec. 14.
[674] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 95.
[675] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, pg. 792.

of the Code of Criminal Procedure, the Chairman of the Panel shall also be understood as a single judge if no other provision of this Act state otherwise.[676]

The Panel of the District Court acts and decides, in particular, in court proceedings - after filing an indictment or proposing to approve the plea negotiation for an indictable offence with an upper limit of imprisonment of more than eight years. The Panel consists of a Chairman and two law judges. The Chairman of the Panel may only be a judge. The Panel may also act in pre-trial proceedings, Sec. 190 par. 3 of the Criminal Code.[677]

A lay judge is a citizen who has attained the age of at least 30 years, has a legal capacity and is competent in the performance of their duties, is of no integrity and their moral qualities guarantee that they will perform the function properly, have a permanent residence in the Slovak Republic and agree with their choosing to a particular court (Sec. 139 of the Act on judges and lay judges). The lay judges are elected by the general councils in the district of the competent court from the candidates of citizens who reside or work in the district of the court. Lay judges are proposed by mayors of municipalities and mayors of cities. To candidates nominated for election, Municipal Board shall request the statement of the Chairman of the competent court (Section 140 par. 1 of the Act on judges and lay judges). Lay judges are elected for a four-year term. The function of a lay judge shall continue to be valid after the expiry of such period until the lawful decision in the case if it is necessary to complete the case in which the lay judge acts (Sec. 141 par.1 of the Act on judges and lay judges).[678]

2. District court

Seats and districts are regulated by Act No. 371/2004 Coll. on seats and districts of courts of the Slovak Republic. The territorial districts of district courts, which are 54, do not, in each case, correspond to the territorial districts of districts as administrative units, which are 76. Therefore, the territorial district of thirty-six district courts forms the territorial district of one district as an administrative unit; the territorial district of twelve district courts is the territorial district of two districts as administrative units, and the territorial district of six district courts forms even a territorial district of three territorial districts of districts as administrative units. If the territorial district of the District Court is identical to the territorial district of the administrative district, the seat of the district is also the seat of the court. In the case where the territorial district of the District Court comprises of several territorial districts of administrative

[676] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 95.
[677] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 95.
[678] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 96.

districts, the seat of one of these districts is the seat of the court. The Act on seats and court districts also determines the seats and districts of regional courts, which seats are identical with the seats of the regions as administrative units. The territorial districts of the eight regional courts are defined by the districts of the ornamental courts that fall within their competence.[679] The District Court shall consist of the President of the Court, the Vice-President or Vice-Presidents of the Court and other judges. District courts act and decide in principle as first instance courts in criminal cases, unless the court rules provide otherwise[680]

District court primarily:

h) executes criminal proceedings at first instance essentially on all criminal offences,
i) in the proceedings on remedies take measures before the case is referred for a decision to the court of appeals,
j) decides on a motion for permission to resume proceedings in cases where they decided or will decide at first instance,
k) in the case of auto-remedy on complaints against own resolutions
l) on complaints against the prosecutor's decisions in the case of Sec. 191 of the Code of Criminal Procedure.
m) in the pre-trial decides on the acts pursuant to Sec. 24 of the Code of Criminal Procedure.
n) performs acts in the execution proceeding[681]

The judge or the Panel decide at the District Court.

District courts decide on both the pre-trial and trial. In pre-trial, they decide through a judge for the pre-trial.

The role of the judge for pre-trial in pre-trial proceedings is a decision-making

d) on the interference with fundamental rights and freedoms,
e) on complaints against the prosecutor's decisions, if the Criminal Procedure Code stipulates so,
f) in other cases provided for by the Code of Criminal Procedure.[682]

Ad a): The judge for the pre-trial decides on interventions in the fundamental rights and freedoms in the pre-trial proceedings, especially in the decision on custody (Sec. 72, par. 1), the issuance of the arrest warrant (Sec. 73), the home search (Sec. 100), the confirmation of the prosecutor's order for seizure of monetary funds (Sec. 95 par.2), on the confirmation of the

[679] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 140.
[680] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 91.
[681] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ 2012, pg. 35.
[682] PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.217

prosecutor's order for seizure of booked securities (Sec. 96 par.2), on the obstruction of mail (Sec.108, par. 2 and 3), on the issuance of an order for the monitoring of persons and things (Sec. 113 par. 4), for the production of images, audio or video recordings (Sec. 114 par.2), the issuance of a command for the interception and recording of the telecommunication operation (Sec. 115 par. 2), the seizure and notification on data of the telecommunication operation (Sec. 116 par.2) and issuance of an order for the use of an agent (Sec.117 par.2).[683]

Principal issues, which are highly essential in relation to the criminal process, should be handed over to courts. Therefore, in our criminal-law system, the courts shall be given the opportunity to decide on fundamental issues even in the pre-trial proceeding. We could consider the issues that are relevant to the personal freedoms of individuals or issues relating to interference with the personal freedoms of such persons as principal issues. Thus, the court, as an impartial subject of criminal proceedings, may adequately assess the merits of the interference with such legally protected rights. These issues may be deemed to include the decision of the court on the detention of the accused, the home search, the issuance of a command for the interception and recording of a telecommunication operation, thus, the lawful interference with the rights of the person (guaranteed, inter alia, by the basic law of the state - the Constitution of the Slovak Republic and the Charter of Fundamental Human Rights and Freedoms).[684]

Ad b) The judge for the pre-trial proceedings decides on a complaint against a decision, by which the prosecutor

- seized the property of the accused for securing the claim of the aggrieved person pursuant to Sec.50, par. 1,
- dismissed the petition of the aggrieved party to secure the petition pursuant to Sec 50 par. 5,
- annul or limit the securing of the claim of the aggrieved party pursuant to Sec. 51 par.1 or 2, or removed things affected by seizure and belonging to another person as an accused or a legal person pursuant to Sec.50 par.1 or
- seized the property of the accused pursuant to Sec. 425 par. 1.[685]

In these exhaustively defined procedural procedures, the legislator gives the prosecutor the opportunity to decide on more important matters of the pre-trial proceedings, however they

[683] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, pg. 576 -577.

[684] PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.217

[685] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, pg. 576 -577.

do not belong to the strongest by their nature. It may be therefore said that decisions on less serious interference with individuals' rights are left to prosecuting authorities (prosecutor) but give real opportunity to the parties concerned to seek review of this procedure in the remedial proceeding. The legislator has put the judge for the pre-trial proceeding to the position of the so-called appellate body, which in the case of a remedy decides at second instance.[686]

Ad c) In other cases provided for by the Code of Criminal Procedure, the judge for the pre-trial proceedings shall decide on the appointment of a guardian (Sect. 35 par. 2), the appointment of a counsel (Sec. 40 par. 1), the appointment of a joint representative to the aggrieved party (Sec. 47, par 2.) an on procedure pursuant to Sec. 204 and the like.[687]

A special procedure where the judge decides on the pre-trial proceedings is the procedure pursuant to Sec. 204 of the Criminal Code. This is the so- special reduced investigation (accelerated investigation, super-fast proceeding). The purpose of accelerated and reduced investigation is to bring the accused before the court (the judge for the pre-trial proceedings) in justified cases within a given time period, and thus to reach a fair decision. For the application of Sec. 204 of the Criminal Code, several conditions shall be cumulatively met: (a) the proceedings on an offence for which the Criminal Code prescribes the sentence of imprisonment with the maximum limit of no more than five years; b) the detention of a person in the commission of the offence referred to in letter a) or immediately after, c) handing that person (the accused) to court within 48 hours, along with other documents, i.e. along with the indictment and investigative briefs.[688] The judge's institute for pre-trial proceedings is only in the District Court, District Court in the seat of the Regional Court and the Specialized Criminal Court.

3. District Court in the seat of Regional Court

The District Court in the seat of the Regional Court performs at first instance the proceedings on particularly serious felonies for which the law prescribes a sentence of imprisonment with a lower limit of at least twelve years, or if the act was committed by an organised group, criminal group or terrorist group. [689] The District Court in the seat of the Regional Court has the same authority as the District Court in general, but the substantive

[686] PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.217
[687] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006, pg. 576 -577.

[688] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, pg. 568.
[689] Act No. 301/2005 Coll. – Criminal Code, Sec. 16 par. 1.

jurisdiction has been extended pursuant to the provisions of Sec. 16 of the Code of Criminal Procedure on the conduct of the proceedings at first instance.[690] In the case of a distinction between District Courts and District Courts in the seat of the Regional Court, there can be no question of substantive jurisdiction in the sense of the district of criminal offences between courts of different degrees within one type. They are courts of the same instance. However, for the propeutic purposes, we will use the criterion of substantive jurisdiction in order to distinguish the scope of jurisdiction between the District Court and the District Court in the seat of the Regional Court, even if the conditions for applying this jurisdiction criterion are not fully met. This is the so-called extended substantive jurisdiction, since the District Court in the seat of the Regional Court has the jurisdiction of the District Court in addition to the jurisdiction of the District Court in the seat of the Regional Court. In fact, it is a disproportionate adjustment of the jurisdiction of District Courts, since some District Courts (in the seat of the Regional Court) have to try a legally extended range of criminal offences, and some District Courts (out of the seat of Regional Court) have to try a narrower range of criminal cases. The jurisdiction of District Courts in the seat of the Regional Court, pursuant to the Explanatory Report to the Code of Criminal Procedure, is given "where there are the more realistic conditions for their flexible handling in superior courts". The district of the District Court in the seat of the Regional Court for criminal offences in the extended part of the scope (Sec. 16 par.1 of the Code of Criminal Proceedings) is the district of the District Court, in the seat of which that District Court is located (Sec. 17 par. 2), but in the narrower part of the scope (Sec. 15 of the Code of Criminal Procedure) is its territorial area actually its territorial district as of a District Court. However, the larger District Court is not a court of another instance because it is still a District Court.[691]

To be more specific, a specific concept of which courts are affected can be found in the Act No. 371/2004 Coll. on seats and districts of courts of the Slovak Republic. In Sec. 7 par. 2, the jurisdiction of these District Courts in the seat of the region is precisely defined. The legal regulation of this Act valid until December 31, 2016 recognized 8 District Courts in the seat of the region. It was each District Court with the seat in the capital of the region (since there was only one court), and in Bratislava it was the District Court Bratislava I and in Košice it was the court Košice I. Amendment No. 371/2004 Coll. on the seats and districts of courts of the Slovak Republic in force since 1 January 2017, extended these District Courts in the seat of the Regional Courts to all courts located in the region. This amendment affected only the Bratislava I - V and Košice I and II District Courts. For territorial district of Bratislava I to V, the

[690] OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: *Trestné právo procesné*. Košice: UPJŠ 2012, pg. 35.
[691] IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010, pg. 116.

jurisdiction pertains to districts (i.e. Bratislava I District Court for Bratislava I District, Bratislava II District Court for Bratislava II District etc. with the designation of the districts of Malacky, Pezinok and Senec for the Bratislava I District Court). In the case of Kosice´s courts, this specific jurisdiction also extended to the Košice II District Court. Thus the Košice Region has divided these two District Courts in the seat of the region as follows:

District Court Košice I for the district of Gelnica, Košice I, Košice III, Košice - surroundings, Levoča, Rožňava and Spišská Nová Ves District Court Košice II for the district of Košice II, Košice IV, Michalovce, Sobrance and Trebišov.[692] Nowadays, there are 13 District Courts in the territory of the Slovak Republic in the seat of the region.

4. District court stated in a special regulation

The District Court referred to in a special Act (Sec. 7 par.2 letter i), and to Act No. 371/2004 Coll., on seats and districts of courts of the Slovak Republic) shall, at first instance, perform proceedings on criminal offences:

c) of soldiers, i.e. persons, who conduct the military service, aliens for criminal offences committed in the territory of the Slovak republic to the extent stipulated in the relevant Treaty on prisoners of war (Sec.128 par. 3 letter a), b) and d) of the Criminal Code) - does not apply to offences falling within the competence of the Specialized Criminal Court (Sec. 14 of the Code of Criminal Procedure)

d) war treachery, service in foreign military and non-service in the armed forces.

These courts also conduct proceedings on the accomplice and the participant in such criminal offences. In particular, there are three courts, namely the District Court Bratislava I, the District Court in Banská Bystrica and the Prešov District Court, which extended the substantive jurisdiction in the first instance to the offences listed in Sec. 16 par. 2 of the Code of Criminal Procedure from 1 April 2009. Circuit of the District Court pursuant to a special act in matters pursuant to Section 16 par. 2 of the Code of Criminal Procedure, there are more districts of regional courts (for the District Court Bratislava I they are the districts of the Regional Courts of Bratislava, Trnava, Nitra and Trenčín; for the District Court of Banská Bystrica they are the districts of the Regional Courts of Banská Bystrica and Žilina and for the Prešov District Court are the districts of the Regional Courts Prešov and Košice: The delegation from the District Court pursuant to a special act on matters pursuant to Sec. 16 par. 2 of the

[692] Act No. 371/2004 Coll. On seats an districts of courts of the Slovak republic, Sec. 7 par.1.

Code of Criminal Procedure applies the same as to the District Court in the seat of the Regional Court.[693]

5. Specialized Criminal Court

Since 1 September 2004, 458/2003 Coll. established the Special Court. The purpose of the legislation was to create specialized bodies for the detection, investigation and prosecution of bribery, organized crime and criminal offences of constitutional officials. The Special Court has a jurisdiction for the entire territory of the Slovak Republic. The aim was to improve the specialization of judges and, at the same time, to protect and, in the case of bribery offences, to break the local ties that could affect the detection, investigation and eventual legal proceedings in such cases. The jurisdiction of the Special Court included offences of organized crime, bribery and the most serious crimes of financial and property criminality. On July 17, 2009, the Special Court was abolished on grounds of a finding of the Constitutional Court of the Slovak Republic file No. PL. CC 17/08 of 20 May 2009. On this day, a finding of the unconstitutionality of the Special Court was published in the Collection of Laws. At the same time, a Specialized Criminal Court was established on this day, which took over its unfinished agenda, employees and judges. A Specialized Criminal Court was established by Act No. 291/2009 Coll. on a specialized criminal court and on the amendment and supplement to certain acts. However, the status of the Specialized Criminal Court is different from the former Special Court of the Slovak Republic. The seat of a Specialized Criminal Court is Pezinok (+ workplace in Banská Bystrica)[694]

The jurisdiction of the Specialized Criminal Court applies to:

(a) the offense of an intentional murder

b) the offence of machinations in public procurement and public auction pursuant to the Sec. 266 par. 3 of the Criminal Code,

(c) the offence of forgery and illegal alternation and unauthorized manufacturing of money and securities Sec. 270 par. 4 of the Criminal Code,

(d) a criminal offence of misuse of the authority of a public official pursuant Sec. 326 par. 3 and 4 of the Criminal Code in concurrence with criminal offences pursuant to letters b), c), e), f), g), h), i), l) or m),

e) criminal offences of a bribery pursuant to sec 328 to 330 of the Criminal Code,

[693] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 146.
[694] https://www.specializovanytrestnysud.sk/# and Wikipedia

f) criminal offences of bribery pursuant to sec 332 to 334 of the Criminal Code,

g) criminal offences of an indirect bribery pursuant to Sec. 336 of the Criminal Code,

h) criminal offences of an electoral bribery pursuant to Sec. 336a of the Criminal Code,

i) criminal offences of a sport bribery pursuant to Sec. 336b of the Criminal Code,

(j) the offence of founding, devising and supporting the criminal group, and serious felonies committed by the criminal group,

k) criminal offences of terrorism

(l) offences against property pursuant to the fourth chapter of the special section of the Criminal Code or economic offences pursuant to the fifth Chapter of a specific section of the Criminal Code, if such an offence was caused by damage or gaining a profit of at least twenty-five fold of the amount of minor damage of the Criminal Code, or if such an Act has been committed in the extent of at least twenty-five fold the amount of minor damage of the Criminal Code,

m) a criminal offence of impairing the financial interests of the European Union,

(n) offences related to the criminal offences referred to in letters a) to l) or m) if the conditions for joint action are met.

o) crimes of extremism pursuant to Sec. 140a of the Criminal Code.[695]

6. Regional Court

The Regional Court is competent to decide on appeals against decisions of District Courts (on appeals against judgements pursuant to Sec. 315 and on appeals against resolutions). However, the law has also entrusted the Regional Courts with deciding on criminal matters at first instance, such as the issuing or refusal of a European Arrest Warrant (Sec. 5, Sec. 22 and Sec. 23 of Act. No 154/2010 on European Arrest Warrant), on the admissibility of extradition of the requested person abroad, including the decision on the pre-trial detention, the extradition detention, the restoration of the detention (§ 505, Sec. 506, Sec. 507A Sec. 509 of the Code of Criminal Procedure) on the recognition and enforcement of a foreign decision (Sec. 518 A Sec.521 of the Code of Criminal Procedure). The Regional Court in Trencin decides on appeals against decisions of District Courts pursuant to a special act in matters pursuant to Section 16 par. 2 of the Code of Criminal Procedure.[696] (criminal offences of soldiers[697]). Nowadays, there

[695] Act No. 301/2005 Coll. - Criminal Code, Sec. 14
[696] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 146.
[697] Author´s note

are 8 Regional Courts in the territory of Slovakia, the seats and districts of which are identical to the territorial division of Slovakia.

Competences of the Regional Court are not only in court proceedings, but also in pre-trial proceedings for the purpose of criminal proceedings conducted in the territory of Slovakia. The acts of the judge of the Regional Court in the pre-trial proceedings also count on with so-called service emergency, in which they perform such procedural acts, which are not within the jurisdiction of District Courts.[698]

Their competences include the following:

m) the order for the interception of telecommunication operation prior to the charges, pursuant to Act No. 166/2003 coll. on the protection of privacy against unauthorized use of information and technical means and on the amendment and supplement of certain acts (Act on protection against interception), as amended,
n) proceedings concerning the request of foreign authorities to extradite a person from the Slovak Republic to another country for criminal prosecution or execution of a sentence,
o) prosecutor's application to take the person to preliminary custody, extraditing custody and decision
p) on the admissibility of extradition,
q) an application for recognition and enforcement of a foreign decision, if the jurisdiction of Regional Court is set,
r) an application for a decision on the execution of a European Arrest Warrant,
s) a request of the judicial authority of the State of origin to detain a convicted person or to take another measure to ensure that the sentenced person remains on the territory of the Slovak Republic until the decision on enforcement is accepted pursuant to Act No. 549/2011 Coll. on the recognition and enforcement of decisions imposing a criminal penalty involving imprisonment in the European Union and amending Act No. 221/2006 Coll. on the exercise of custody as amended by the Act No. 344/2012 Coll.,
t) a request by the competent authority of a Member State to grant consent to take a decision on its recognition and enforcement in the Slovak Republic pursuant to Act No. 549/2011 Coll. in the wording of Act No. 344/2012 Coll.,
u) the request of the competent judicial authority of the country of origin on custody of the person to whom the decision relates and is located in the territory of the Slovak Republic even before the service of

[698] PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.21ž

v) certificates and decisions pursuant to Section 14 par. 2 of Act No. 549/2011 Coll.,
w) an application for the conditional release of a convicted person from serving a sentence of imprisonment pursuant to Act No. 549/2011 Coll. in the wording of Act No. 344/2012 Coll.
x) on complaints against resolutions or detentions, and the exclusion of a judge.[699]

7. The Supreme Court of the Slovak Republic

The Supreme Court is the highest unit of the judiciary in the Slovak Republic with regard to decision-making in criminal matters.[700] The seat of the Supreme Court of the Slovak Republic is Bratislava. Its district is the entire territory of the Slovak Republic.[701] The Supreme Court consists of a President of the Court, a Vice-President, and other judges.[702] The Supreme Court decides in the Panel, which consists of the Chairman of the Panel and two judges. When deciding on extraordinary remedies against decisions of the Panels of the Supreme Court, the Supreme Court Panel shall consist of the Chairman and four judges. Lay judges do not operate at Supreme Court. The Chairman of the Panel manages and organizes the activities of the Panel.[703] The Supreme Court decides on appeals against the decisions of the Specialized Criminal Court (on appeals against judgements pursuant to Sec. 315 of the Code of Criminal Procedure and on complaints against resolutions). It also decides, in accordance with the relevant provisions of the Code of Criminal Procedure, on the decisions of Regional Courts, which they issue at first instance and against which the law allows for a remedy. The Supreme Court of the Slovak Republic also decides on cessation (Sec. 377 of the Code of Criminal Procedure), takes opinions on unification the interpretation of laws and examines the legality of the order for the interception and recording of the telecommunication operation and the order for detection and communication of the data on the telecommunication operation (Sec. 362f of the Code of Criminal Procedure).[704] An important entitlement of the Supreme Court is the taking and publishing of opinions to ensure uniform interpretation of laws and other generally binding legal regulations.[705]

[699] PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.21ž
[700] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 96.
[701] Act No. 371/2004 Coll. On seats an districts of courts of the Slovak republic, Sec. 4.
[702] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 92.
[703] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 96.
[704] IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I*. Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, pg. 146.
[705] ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016 pg. 92.

Conclusion

The organization of criminal justice has undergone substantial changes in Slovakia. The new criminal codes effective until 1. january 2006 have brought, inter alia, changes in the organization of the criminal justice system. Today it is possible to investigate the strict specialization of criminal justice, since the quality of crime is relatively specific and sophisticated today. It may be worth considering for the future the need for small courts. At such small courts with a number of judges around 8 to 9, it is not possible to objectively ensure strict specialization on just one type of agenda. This is ultimately the cause of the damage. It will also be necessary to consider the need or need for the prosecution of the criminal proceedings and their legal framework when taking part in evidence.[706] Certainly, it will be necessary to mitigate the action District Courts in the seat of Regional Court with the Specialized Criminal Court because their agenda is quite often similar, but the legal status is different.

Literature used:

ČENTÉŠ, J. et al.: *Trestné právo procesné. General part.* Šamorín: Heuréka, 2016.

IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2006.

IVOR, J. et al.: *Trestné právo procesné.* Bratislava: Iura Edition, 2010.

IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J.: *Trestné právo procesné I.* Bratislava, Wolters Kluwer, 2017.

OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALA, M.: - *Trestné právo procesné.* Košice: UPJŠ, 2012.

PETRIČKO, D. 2016. *Judge in a pre-trial proceedings.* IN Prípravné konanie – možnosti a perspektívy 2016. Bratislava: Pan_European University, 2016, pg.217

SVÁK, J.: *Judiciary and power of judges in Slovakia.* Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2011.

Act. No. 757/2004 Coll. on courts.

Act. No. 385/2000 Coll. on judges and lay judges.

Act No. 301/2005 Coll. - Criminal Code.

Act No. 371/2004 Coll. on seats and districts of courts of the Slovak Republic.

Act No. 460/1992 Coll. - Constitution of the Slovak Republic, Article 142 par.1.

https://www.specializovanytrestnysud.sk/#

[706] Today, the law in force says that if the Senate changes (as well as from the people), it is necessary to inform the accused and allow him to repeat all the evidence in the main hearing, which in the end is only a lengthy process.

JUDr. Daniel Petričko
Pan-European University, Faculty of Law, Department of Public Law - external PhD. student
Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, petricko.daniel@gmail.com
Judicial trainee of the District Court in Košice, daniel.petricko@justice.sk

PROBAČNÁ A MEDIAČNÁ SLUŽBA V INTENCIÁCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PATRÍCIA KRÁSNÁ

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie

Abstrakt

Spracovaný článok ponúka čitateľovi exkurz problematikou probačnej a mediačnej služby v intenciách Slovenskej republiky. Probačná a mediačná služba vychádza a má pôvod v restoratívnej justícii. Probačná a mediačná služba sú inštitútmi, ktoré v sebe nesú prvok restorácie a tiež sa snažia tento prvok podsúvať a vlievať do trestného systému našej krajiny. Prostredníctvom spracovaného článku načrtávame skutočnosť, že za pomoci probačnej a mediačnej služby je možné postrehnúť v trestnom systéme viacero pozitívnych zmien, ktoré napomáhajú ako páchateľovi, tak i samotnej obeti trestného činu a tiež v neposlednom rade napomáhajú k implementácii alternatívnych prístupov k riešeniu trestných vecí.

Kľúčové slová

Restoratívna justícia; probačná a mediačná služba; probačný a mediačný úradník.

Abstract

The processed article offers the reader an excursion with the issue of probation and mediation service in the intentions of the Slovak republic. Probation and mediation service originates and originates in a restorative justice. The Probation and Mediation Service are institutions that carry the element of restoration, and they also try to encourage and instigate this element in the criminal system of our country. Through the processed article, we can outline the fact that, with the assistance of the probation and mediation service, a number of positive changes can be made in the criminal system to assist both the perpetrator and the crime victim himself, and last but not least, they are helping to implement alternative approaches to dealing with criminal matters.

Key words

Restorative Justice；Probation and Mediation Service； Probationary and Mediation Officer.

Úvod

V roku 2000, kedy vláda Slovenskej republiky schválila legislatívny rámec rekodifikácie Trestného zákona a Trestného poriadku mal tento legislatívny rámec prameň a základ v restoratívnej justícii. Restoratívna justícia, probácia, mediácia i probační a mediační úradníci spolu vytvárajú systém pre nové ponímanie trestnej justície na území našej krajiny a prinášajú nové vnímanie trestného súdnictva a preto v následnom texte sa budeme zaoberať problematikou bezprostredne spätou s charakteristikou vzniku a existencie inštitútov - probácie a mediácie.

Je skutočnosť, že pokiaľ spácha osoba trestný čin, potrestanie má smerovať až v poslednom rade k trestu odňatia slobody. Trest odňatia slobody má zastávať krajné riešenie situácie, kedy je potrebné páchateľa trestného činu potrestať. Preto je pre uvedené dôležité hľadať možnosť, hľadať východisko ako zabrániť udeleniu trestu odňatia slobody, ale zároveň pôsobiť na páchateľa preventívne a represívne. Samozrejme na vynaloženie úsilia o nájdenie adekvátneho riešenia takejto situácie, situácie kedy je možné nahradiť trest odňatia slobody iným spôsobom a hlavne spôsobom efektívnym je veľmi zložitá. Na výkon možných alternatívnych riešení, ktoré v porovnaní so zaužívanými prostriedkami budú účinnejšie, či na eliminácii preťaženosti súdov existuje na Slovensku probačná a mediačná služba.[707] V prípade, ak sa podrobnejšie pozrieme na modifikáciu probačnej a mediačnej služby v podmienkach našej krajiny zistíme, že v okruhu podmienečného odsúdenia a ochranného dohľadu, ktorý sa následne zmenil na probáciu v našom, slovenskom trestnom práve je relevantné prihliadnuť na existenciu podmienečného odsúdenia podľa § 58 zákona č. 140/1961 Zb. Trestného zákona v znení neskorších predpisov, kde súd mohol uložiť podmienečné odloženie výkonu trestu odňatia slobody. Myslíme si, že je taktiež možné v tomto prípade spomenúť aj existenciu faktu spolupráce so záujmovými združeniami občanov, kde túto spoluprácu umožňovala existencia § 4 zákona č. 141/1961 Zb. Trestného poriadku v znení neskorších predpisov. V tej dobe podľa uvedeného mohol za správanie a konanie páchateľa prebrať kolektív zodpovednosť a ten tiež mohol smerovať správanie páchateľa k lepšiemu. Kolektív v záujmovom združení bol takisto zodpovedný za páchateľa a za jeho činnosť.

[707] DOLANSKÁ, Renáta. *Legislatívne aspekty mediácie v Slovenskej republike*. In MICHANČOVÁ, Slávka. Súčasnosť a perspektívy mediácie a probácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010, s. 48.

1. Vznik probačnej a mediačnej služby na Slovensku

Probačná a mediačná služba je založená Ministerstvom spravodlivosti a jej úlohou je upevnenie práv obetí trestných činov, tak aj resocializácia páchateľa, aktívna pomoc pri uľahčení resocializácie páchateľa a následné ľahšie zaradenie sa do spoločnosti po vykonaní trestu. Úlohou probačnej a mediačnej služby je pôsobenie nie len na obeť a páchateľa trestného činu, ale práve aj na celú spoločnosť. V tomto okamihu je možné opätovne poukázať na skutočnosť prepojenia probačnej a mediačnej služby a restoratívnej justície. Mediácia je ponímaná ako mimosúdne uspokojujúce vysvetlenie konfliktu medzi páchateľom trestného činu a poškodeným za aktívnej kooperácie probačného a mediačného úradníka, kde výsledkom mediácie je okrem iného i úspora finančných prostriedkov. Ale v prvom rade urovnanie vzťahov do takej miery, aby bolo možné pokračovať v spoločných aktivitách.[708] Mediácia je súčasťou právneho systému Slovenskej republiky od októbra 2003, tak ako i špecializovaný dohľad nad odsúdenými – probácia. Na zavedení inštitútu probácie a mediácie pracovalo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky 3 roky.[709] Uvedenými skutočnosťami sa snažíme o čo najadekvátnejšie priblíženie - historický exkurz, ktorý predchádzal existencii probačnej a mediačnej službe. Následne prejdeme k „nedávnej“ histórii, ktorá bola základným kameňom pre probáciu a mediáciu v 21. storočí.

V roku 2001 bola na Slovensku vytvorená pracovná skupina, ktorú tvorili aj sudcovia, prokurátori a bola zriadená v sekcii trestného práva. Táto pracovná skupina, ktorá mala uvedomenou činnosťou dosiahnuť konkrétny výsledok bola založená za účelom pilotného projektu probačnej a mediačnej služby na území Slovenskej republiky. Následne po vytvorení tejto pracovnej skupiny a po podrobnej analýze skutočného stavu v roku 2002 začalo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky projekt probačnej a mediačnej služby. Pilotný projekt probácie a mediácie na Slovensku začal v apríli na Okresných súdoch Bratislava IV – mestská časť Karlova Ves, Spišská Nová Ves a Nové Zámky. Vybrané okresy určila po rozhodovaní daná pracovná skupina.[710] Počas tohto pilotného projektu bolo probačným a mediačným úradníkom pridelených celkom 55 spisov.

V tomto okamihu, kedy začal reálne fungovať projekt probácie a mediácie bolo potrebné a tiež veľmi účelné aj vymedzenie a jasná konkretizácia úloh, ktoré majú plniť probační a mediační úradníci.

---

[708] LUKY, Ján. *Možnosti využívania mediácie*. In Vychovávateľ, roč. 63, č. 7-8, 2015, s. 53.

[709] UHRIN, Samuel. *Úvod do mediácie a probácie*. 2008. [online]. [cit. 2017. 01.16.] Dostupné na internete: <krma.wbl.sk/skripta.doc.

[710] Poznámka autora: kritériom bolo, aby išlo o súdy s konsolidovaným trestným úsekom a s primeraným nápadom trestných vecí.

2. Projekt probačnej a mediačnej služby

Projekt probačnej a mediačnej služby mal existovať bez predchádzajúcej novelizácie Trestného zákona a Trestného poriadku. Z dôvodu uvedeného bolo preto počas tohto času realizovateľné uskutočňovať probačnú činnosť, kedy sudca mal v tom čase v intenciách Trestného zákona možnosť odsúdenému uložiť určité obmedzenia a povinnosti a to pod probačným dohľadom, ktorý vykonával probačný a mediačný úradník. Probačný a mediačný úradník mal za úlohu nielen kontrolovať, či odsúdený dodržiava nariadené obmedzenia a povinnosti, ale taktiež aj komunikovať s rodinou a v spolupráci s ňou, s páchateľom a s komunitou, v rámci ktorej odsúdený žije. Samozrejme údelom probačného a mediačného úradníka bolo aj zabezpečenie jeho resocializácie.[711] Do doby, kedy neexistovali probační a mediační úradníci, osobám, ktorým bol uložený podmienečný trest podliehali kontrole súdnych tajomníčok. Avšak kontrola súdnou tajomníčkou bola veľmi formálna a spočívala iba vo vyžiadaní si stanoviska z miesta bydliska páchateľa a z výpisu z registra trestov a či sa odsúdený počas skúšobnej doby nedopustil nového trestného činu.[712]

V období po roku 2000 boli považované za nóvum, tresty kedy bol potrebný dohľad. Ochranný dohľad bol zavedený do slovenského trestného práva zákonom č. 448/2002 Z. z. o ochrannom dohľade a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Avšak pokiaľ sa pozrieme do minulosti a porovnáme skutočnosti, vyplynie nám z nášho poznania, že inštitút ochranného dohľadu existoval už v právnom poriadku Československa, ale v roku 1989 bol zákon, ktorý pojednával o ochrannom dohľade zrušený.[713]

Za najdôležitejšiu úlohu, ktorú si kládlo Ministerstvo spravodlivosti čo sa týka probácie a mediácie v trestných veciach, bola považovaná skutočnosť prípravy Zákona č. 553/2003 Z. z., Zákon o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ďalej len ZoPMÚ. ZoPMÚ, vyplýva to už aj zo samotného názvu mal za úlohu pojednávať aj o postavení probačných a mediačných úradníkov.

Myslíme si, že bolo účelné a bezpochyby potrebné, že po prerokovaní Legislatívnou radou vlády a vládou Slovenskej republiky bol 28. 10. 2003 na rokovaní Národnej Rady Slovenskej republiky zákon o ZoPMÚ schválený.

---

[711] FENYK, Jaroslav., SOTOLÁŘ, Alexander., SOVÁK, Zdeněk. *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. In Trestní právo, č. 7 – 8, 1997, s. 22.

[712] Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. [online]. [cit. 2017.01.12.]. Dostupné na internete: http://wwwold.justice.sk/wfn.aspx?pg=l429&htm=l6/l614.htm.

[713] Zákon č. 44/1973 Sb. o ochrannom dohľade.

ZoPMÚ ustanovuje činnosť probačného a mediačného úradníka, súčinnosť probačného a mediačného úradníka so štátnymi orgánmi a s ďalšími inštitúciami, práva a povinnosti probačného a mediačného úradníka, a tiež v § 7 ustanovuje mlčanlivosť a iné. Pôsobeniu a činnosti probačného a mediačného úradníka sa budeme venovať ešte v nasledujúcom texte.

Súčasne so ZoPMÚ prijala Národná rada Slovenskej republiky zákon č. 549/2003 Z. z. Zákon o súdnych úradníkoch o súdnych úradníkoch, podľa ktorého sa súčasťou odborného aparátu na súdoch stal aj probačný a mediačný úradník (spolu s vyšším súdnym úradníkom a súdnym tajomníkom). Návrh zákona bol pripravený sekciou trestného práva a predložený do legislatívneho procesu v apríli 2003.

3. Realizácia mediácie v aplikačnej praxi - v podmienkach Slovenskej republiky

Inštitút mediácie[714] na území Slovenskej republiky nie je nóvum. Mediácia, ako inštitút zmierenia, ktorá má za úlohu vyriešiť spor a viesť obe strany konfliktu k jeho vyriešeniu zaujala širokú verejnosť. Avšak i napriek uvedenému v súčasnej dobe je termín mediácie a probačného a mediačného úradníka často považovaný za novinku a za určitú možnosť, ktorú môže v trestnom konaní využiť len málokto.

Mediácia na Slovensku prechádza vývinom a v čoraz vyššej miere sa mediáciou zaoberajú odborníci z rôznych spoločenských oblastí.[715] Veľkým pokrokom je skutočnosť, že inštitút mediácie sa implementuje postupne do právnych predpisov napr. aj za pomoci inštitútu odklonu v trestnom konaní. Ustanovenie § 216, § 217 Trestného poriadku v inštitúte mediácie znamená, že mediácia môže byť súčasťou odklonu v trestnom konaní a plní úlohy pri podmienečnom zastavení trestného stíhania. Následne v krátkosti opíšeme jednotlivé konkrétne náležitosti tohto inštitútu spojeného s inštitútom mediácie.

Z dôvodu, že pojmy mediácia a odklon je potrebné diferencovať, uvádzame, že mediácia je spôsob riešenia sporu a jej výsledky sa môžu, ale nemusia prejaviť v rozhodnutí vo veci samej. Rozhodnutie tak ostáva výlučne na súde alebo na prokurátorovi.[716]

---

[714] Poznámka autora: pojem mediácie je mnohokrát zamieňaný s pojmom facilitácia. V tomto prípade facilitátor dopomáha, ako nestranná osoba dvom diskutujúcim smerovať ich dialóg. Zároveň by mal tento dialóg smerovať k dialógu, v ktorom sa obe strany dohodnú. Zjednodušene povedané facilitátor zjednodušuje vzájomnú komunikáciu medzi dvomi stranami.

[715] LABÁTH, Vladimír. *Aktuálne výzvy a perspektívy mediácie*. In KOVÁČ, Ernest. Aktuálne výzvy a perspektívy v mediácii. Bratislava: Asociácia mediátorov Slovenska, 2014, s. 143.

[716] BRTKO, Miroslav. *Probačný a mediačný úradník v procese mediácie.* In Právne vedomie verejnosti v demokratickom štáte. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra verejnej správy a verejných financií, 2011, s. 63.

Formou mediácie je možné uskutočniť odklon v trestnom konaní za podmienok uvedených v § 220 až § 227 Trestného poriadku. Pri takomto spôsobe uskutočnenia mediácie zákon reguluje skutočnosti, ktoré je potrebné, aby boli splnené zo strany obvineného. Inštitút dohody medzi obeťou a obvineným prostredníctvom mediácie je ukončený v trestnom konaní formou zmieru medzi jednotlivými spomínanými subjektmi. Na Slovensku sa inštitút mediácie začal uplatňovať pomerne nie tak dávno a bolo to následkom presadzovania restoratívnej justície. Nové trendy, nové možnosti efektívneho vyriešenia neustálych konfliktov v spoločnosti prinášajú myslíme si efektívne riešenia a napomáhajú fungovaniu celej spoločnosti. Už koncom 90-tych rokov sa začalo hovoriť o potrebe rekodifikácie trestného práva a práve aj to bolo dôvodom, že ku samotnej rekodifikácii došlo a jej súčasťou bol aj inštitút mediácie. Prostriedky mediácie majú za úlohu vyriešiť možné porušenia práv občanov bez súdov a tým smerovať k rýchlemu a bezprieťahovému procesu.

Súhrn názorov odborníkov smeroval k dosiahnutiu takého stavu, kedy je potrebné na kolízie v spoločnosti, protiprávne konania reagovať inými prostriedkami a len v krajných prípadoch prostriedkami trestného práva. Účelom trestného procesu nemá byť zaoberanie sa iba trestom, ktorý bude uložený páchateľovi, ale má sa zaoberať reintegráciou páchateľa a tiež sa má prioritne venovať zabezpečeniu odškodnenia obete, ktorá následkom spáchania trestného činu utrpela ujmu. Obeti musí byť zabezpečená kompenzácia za vzniknuté škody a aj za utrpenú ujmu.

Návrhy boli prezentované a smerované aj k zmenám v systéme uplatňovania sankcií. Podľa navrhovaného mal byť trest odňatia slobody poňatý ako ultima ratio a mali by sa nachádzať také riešenia, ktoré budú samotnému trestu odňatia slobody predchádzať a zamedzia tak jeho ukladanie. Možnosť aplikácie odklonov a možných alternatív trestov má za následok aj vyššiu mieru iniciatívy samotného páchateľa a môže v niektorých prípadoch viesť k ľahšiemu vyvodeniu zodpovednosti za spáchaný trestný čin. Navrhované zmeny boli aj v systému trestnoprávneho postihovania kriminality mládeže.

V týchto intenciách sa odborníci zaoberali možnosťou vzniku systému trestného súdnictva nad mládežou na špecializovaných senátoch všeobecných súdov, prioritne uplatňovaním alternatívnych spôsobov potrestania.[717]

Mediácia ako inštitút sa do slovenského právneho poriadku neimplementovala rekodifikáciou s účinnosťou od 01.01. 2006, ale ešte pred touto rekodifikáciou a to za pomoci

[717] LUBELCOVÁ, Gabriela. *Uplatňovanie mediácie v slovenských podmienkach*. In STRÉMY, Tomáš. (ed.). Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015, s. 322.

samostatnej právnej úpravy, už spomínaným ZoPMÚ, kedy sa od januára 2004 začal zákon používať a nadobudol svoje uplatnenie v praxi. Uvedené nastalo i napriek tomu, že mediácia ako inštitút mala byť presadzovaná práve v novom, rekodifikovanom právnom systéme. Je možné, že táto skutočnosť mala za následok fakt, že mediácia sa akoby nejakým spôsobom eliminovala z celého rámca rekodifikácie a preto nastali aj problémy pri jej uplatňovaní v praxi, v podmienkach Slovenskej republiky. V presadzovaní a aplikácii mediácie je veľmi dôležité, ako tento inštitút chápe široká verejnosť pretože môže nastať okamih, kedy spoločnosť nebude dôverovať práve takýmto alternatívnym spôsobom vyriešenia vzniknutých situácií a následne jeho uplatňovanie v aplikačnej praxi nemá žiadnu výpovednú hodnotu.

Pre porovnanie uvádzame, že právne normy, ktoré sa uplatňujú v bezprostrednom čase v oblasti inštitútu mediácie sú v štátoch Európskej únie odlišné. Uvedená existencia rozdielov je príznačná i napriek tomu, že reálne existujú odporúčania Európskej únie, ktoré poukazujú na znaky rovnakého uplatnenia mediácie kdekoľvek na svete. Pre porovnanie uvádzame „odporúčanie R (99) 19“, ktoré slúži na to, aby smernice, ktoré sú skonštruované pre proces aplikácie mediácie v praxi platili pre akýkoľvek proces, kde sa páchateľ trestného činu a obeť trestného činu slobodne rozhodnú aktívne sa podieľať na riešení sporu prostredníctvom nezaujatej osoby – probačného a mediačného úradníka.

Uvedené je možné implementovať bez rozdielu ukazovateľov, ktorými je každý proces špecifický a jedinečný i napriek existencii relevantných a jednoznačných rozdielov.

4. Probačná služba ako inštitút trestného práva a jej aspekty

Probačná[718] služba je špecifikovaná ako inštitucionalizovaný dohľad, ktorý je vykonávaný nad správaním páchateľa trestného činu. Tento inštitucionalizovaný dohľad je vykonávaný a súvisí aj s danými prvkami pomoci uľahčujúcimi resocializáciu páchateľa.

Zjednodušene povedané ide o možnú efektívnu prevýchovu páchateľa s domnienkou uplatnenia pozitívnych a efektívnych účinkov na správanie sa páchateľa.

Inštitút probácie, ktorý figuruje ako dohľad nad odsúdeným v čase keď odsúdený realizuje svoj trest na slobode. Podľa Ústavu pre výskum integrovanej kriminality a spravodlivosti OSN je probácia konanie súdu, kde páchateľ je odsúdený, na obdobie kontroly

[718] Poznámka autora: latinské slovo „probare“ – skúšanie, overovanie.

a dozoru v spoločnosti.[719] Môžeme povedať, že probácia vznikla v systéme „common law“[720] premenou a vzájomným doplnením prvkov, ktorými boli podmienečný odklad trestu odňatia slobody a kontrola páchateľa za poskytnutia pomoci pri resocializácii páchateľa.[721] Hlavnou úlohou probácie je prevýchova páchateľa, ale taktiež pokiaľ sa pozrieme na probačnú službu ako na inštitút, ktorý zabezpečuje a zhrňuje skutočnosti o osobe obvineného, môžeme povedať, že probácia slúži aj na presné poznanie, dá sa povedať identifikáciu obvineného probačným a mediačným úradníkom, či už zo strany rodinnej, sociálnej alebo pracovnej.

Organizácia spojených národov vymedzuje probáciu ako formu správania sa ku skupine viacerých jednotlivcov, ktorí sú páchateľmi trestných činov v rámci podmienečne odloženého trestu, ak je daný dohľad. V tomto konkrétnom prípade môžeme hovoriť o parole[722], o pravidelnom kontakte probačného a mediačného úradníka s páchateľom. Organizácia spojených národov tvrdí, že je potrebné, aby bola jednotlivcovi poskytovaná individuálna podpora a tiež individuálne poradenstvo. Podľa nášho názoru pri výkone probácie je veľmi dôležitá a neopomenuteľná váha práve v individuálnom správaní probačného a mediačného úradníka počas výkonu každej probácie.

Každý autor má však iný popis, ktorým špecifikuje probáciu, ale vo svojej podstate obsahuje každá definícia, každá charakteristika to isté a v tých hrubých rysoch opisu sa každá klasifikácia probácie zhoduje. Probácia je taktiež podľa niektorých autorov považovaná za druh trestu, ktorý je vykonávaný na slobode.[723] Záväzok určiť výkon probačného dohľadu nad obvineným je v kompetencii súdu a ten aj určuje výkon probačného dohľadu.

Probačný a mediačný úradník v inštitúte probačného dohľadu sleduje správanie sa odsúdeného počas trestu odňatia slobody s podmienečným odkladom s uloženým probačným dohľadom.[724] Tu sa javí aj zjavný rozdiel medzi probáciou a mediáciou. Kde probácia je povinná a mediácia je založená na princípe dobrovoľnosti.

Pri inštitúte probačného dohľadu je potrebné, aby probační a mediační úradníci dozerali a kontrolovali súdom dané povinnosti a tiež smerovali obvineného na správnu formu života. Výkon probačnej služby zabezpečuje aj riadny, kvalifikovaný výkon alternatívnych trestov.

---

[719] Ústav pre výskum integrovanej kriminality a spravodlivosti OSN (United Nations Crime & Justice Research Institute (UNICRI), Príručka pre probačné služby, Smernice pre probačných praktikov a manažérov, Rím –Londýn, 1998, s. 12.

[720] Poznámka autora: z anglického prekladu „common law“ – systém práva.

[721] IVOR, Jaroslav., POLÁK, Peter., ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2017, s. 315.

[722] Poznámka autora: z anglického prekladu „parole“ - podmienečné prepustenie so sľubom.

[723] DOUBRAVOVÁ, Dagmar. et al. *Príručka pro probaci a mediaci*. Praha, 2001, s. 25.

[724] IVOR, Jaroslav. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 193.

Výkonom probácie je poverený už spomínaný probačný a mediačný úradník, ktorý pôsobí na súde, v ktorého obvode má pobyt obvinený alebo odsúdený, ktorému bol uložený probačný dohľad.

Časťou probácie je aj probačný program. Za pomoci probačného programu je možné dosiahnuť fakt, že obvinený vykonáva alternatívu trestu. V tomto momente je dôležité, aby si obvinený uvedomil, že alternatíva trestu je pre neho, ale i pre obeť a pre spoločnosť účelnejšia. Páchateľ si tiež musí uvedomiť, že možnosť alternatívneho trestu mu pomôže a nebude mať taký negatívny dopad na jeho život a na život napr. aj jeho blízkych. Je zrejmé, že alternatívny trest nebude tak obvineného traumatizovať. Existujú však aj prípady, kedy si to páchateľ vôbec neuvedomuje a ešte sa aj bráni výkonu alternatívneho trestu z dôvodu ľahostajnosti alebo odôvodnením nezodpovedného prístupu.

Podstatou probačnej služby je aj fakt, že poslaním probačnej služby je motivovať obvineného na to, aby odstránil spôsobenú škodu, aby on sám mal záujem na odstránení vzniknutých následkov. Obvinený sa má aktívne podieľať na zlepšení svojho budúceho života bez známok vplyvu spáchaného trestného činu v predchádzajúcej dobe. Samozrejme uvedené je potrebné realizovať za pomoci a podpory probačného a mediačného úradníka, ktorý má podstatnú úlohu v probačnom systéme.

Veľmi ľahko je pre každého z nás vyvodiť si klady, pozitíva uloženia alternatívneho trestu. Pokiaľ je odsúdenému uložený alternatívny trest je oveľa jednoduchšie, ba priam v niektorých prípadoch ani nepotrebné začlenenie sa do spoločnosti. Je to z dôvodu, že obvinený ani „neodíde“ zo spoločnosti, ale stále je jej súčasťou, stále udržuje sociálne kontakty. Nestráca rodinné puto, nestráca priateľstvá. Tiež nedôjde ani v prípade potreby vzdelania k jeho prerušeniu, obvinený môže pokračovať vo svojej každodennej činnosti, ale samozrejme s vymedzenými obmedzeniami.

Kdežto v prípade pokiaľ odsúdený je vo výkone trestu odňatia slobody stráca kontakt so spoločnosťou a už nastáva moment, kedy po prepustení z výkonu trestu je potrebné ho reintegrovať a nasmerovať k správnemu životu.

Tento neľahký údel reintegrácie je veľmi zložitý a myslíme si, že preto je oveľa lepšie predchádzať stavu, kedy bude potrebné reintegrovať odsúdeného do spoločnosti.[725] Pri výkone alternatívnych trestov obvinení ani neprichádzajú do kontaktu s inými obvinenými a to je podľa

[725] „Zistili sme, že skutočnosti, ktoré sa podpísali pod neschopnosť zamestnania sa odsúdených, boli ich nízka kvalifikácia, ale najmä skutočnosť, že boli odsúdení.“ Informácia získaná z riešenia projektu KEGA 025UMB-4/2014 „Probácia a mediácia ako súčasť vysokoškolskej prípravy študentov pomáhajúcich profesií“.

nášho názoru ďalším kladným ukazovateľom. Neprichádzajú do styku s neželaným prostredím, ktoré vo väzniciach je a tým sa vyhýbajú aj možnej následnej recidíve. Spáchanie trestného činu je častokrát ľudský omyl, ktorý nastane v okamihu a preto je možné prostredníctvom probačného dohľadu takéto situácie zmierniť a páchateľovi tak umožniť nápravu spáchaného a následne zabezpečiť vyvarovanie sa v budúcnosti takémuto skutku.

Probačný dohľad pôsobí oproti výkonu trestu odňatia slobody aktívne, akýmsi spôsobom núti páchateľa k jeho vlastnej aktivite, ale samozrejme efektívny probačný program sa nezaobíde bez aktivity probačného a mediačného úradníka. Je jednoznačné, že probačný a mediačný úradník musí pôsobiť na odsúdeného motivačne, nasmerovávať ho správnym smerom. Myslíme si, že probační a mediační úradníci spĺňajú aj úlohu psychológa, vychovávateľa, či pedagóga. Podľa nášho názoru, ktorý vyplynul zo zistených skutočností je, že probačný a mediačný úradník často figuruje ako osoba, ktorej odsúdení najviac dôverujú a vidia v ňom podporu pri každom probléme a v prípade, ak je odsúdeným maloletý často sa stáva, že probačný a mediačný úradník má na jeho osobu reedukačný a resocializačný vplyv.

Záver

Probačná a mediačná služba je podľa nášho názoru elementom, ktorý rezonuje vo vyššej poukázateľnej miere medzi odbornou, vedeckou verejnosťou. Laická verejnosť je s inštitútom probačnej a mediačnej služby veľmi nestotožnená a neustále je potrebné preto túto problematiku prezentovať medzi širokou verejnosťou. Za účelným efektom spomínaného vidíme neoceniteľné skutočnosti faktu, že probačná a mediačná služba sa bude využívať v podmienkach našej krajiny čoraz častejšie a čo je najdôležitejšie čoraz efektívnejšie a účelovejšie pre jednotlivých účastníkov trestného konania. Je potrebné, aby bol inštitút probácie a mediácie posilňovaný vo svojej podstate a vo svojom kontexte v zmysle budovania systému restoratívnej justície na území Slovenskej republiky.

Probačná a mediačná služba prostredníctvom probačných a mediačných úradníkov prináša prvky zachovania spravodlivosti a prvky zadosťučinenia pre tak ako obeť, tak i pre páchateľa trestného činu. Probačná a mediačná služba prechádza vývinom, kde v niektorých krajinách sveta je samozrejmosťou už niekoľko desaťročí, v podmienkach našej krajiny sa považuje medzi verejnosťou ako nóvum. Myslíme si, že uvedený fakt vzniká aj zo skutočnosti, že samotný účastníci trestného konania nemajú o danom inštitúte znalosť až do času, kedy sa stanú oni sami obeťou alebo páchateľom trestného činu. Myslíme si však, že dané je možné

zmeniť a preto je potrebné, aby sa o problematike probačnej a mediačnej služby hovorilo, hovorilo odborne a prínosne pre širokú odbornú, ale i laickú verejnosť.

Zoznam literatúry:

DOLANSKÁ, Renáta. *Legislatívne aspekty mediácie v Slovenskej republike*. In MICHANČOVÁ, Slávka. Súčasnosť a perspektívy mediácie a probácie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010, s. 112-123. ISBN 978-80-555-0162-8.

LUKY, Ján. *Možnosti využívania mediácie*. In Vychovávateľ, roč. 63, č. 7-8, 2015, s. 51-53. ISSN 0139-6919.

UHRIN, Samuel. *Úvod do mediácie a probácie*. 2008. [online]. [cit. 2017. 01.16.] Dostupné na internete: <krma.wbl.sk/skripta.doc.

FENYK, Jaroslav., SOTOLÁŘ, Alexander., SOVÁK, Zdeněk. *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. In Trestní právo, č. 7 – 8, 1997, s. 20-22. ISSN 1211-2860.

Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. [online]. [cit. 2017.01.12.]. Dostupné na internete: http://wwwold.justice.sk/wfn.aspx?pg=l429&htm=l6/l614.htm.

LABÁTH, Vladimír. *Aktuálne výzvy a perspektívy mediácie*. In KOVÁČ, Ernest. Aktuálne výzvy a perspektívy v mediácii. Bratislava: Asociácia mediátorov Slovenska, 2014, s. 142-146. ISBN 978-80-971616-0-6.

BRTKO, Miroslav. *Probačný a mediačný úradník v procese mediácie.* In Právne vedomie verejnosti v demokratickom štáte. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra verejnej správy a verejných financií, 2011, s. 62-67. ISBN 978-80-8054-518-5.

LUBELCOVÁ, Gabriela. *Uplatňovanie mediácie v slovenských podmienkach*. In STRÉMY, Tomáš. (ed.). Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015, s.72-88. ISBN 978-80-7502-104-5.

IVOR, Jaroslav., POLÁK, Peter., ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2017, 488 s. ISBN 978-80-8168-509-5.

DOUBRAVOVÁ, Dagmar. et al. *Príručka pro probaci a mediaci*. Praha, 2001, 180 s. ISBN 80-902998-0-6.

IVOR, Jaroslav. a kol. *Trestné právo procesné*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, 961 s. ISBN 80-8078-101-X.

Zákon č. 550/2003 Z. z. Zákon o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 44/1973 Sb. o ochrannom dohľade.

JUDr. Patrícia Krásná
Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
patricia.krasna@minv.sk

PRÁCE S RODINOU ODSOUZENÉHO PACHATELE TRESTNÉ ČINNOSTI

JANA FIRSTOVÁ

Vysoká škola podnikání a práva

Abstrakt:

Příspěvek pojednává o důležitosti kontinuální sociální práce nejen s pachateli trestné činnosti ve všech fázích trestního řízení, ale též s jeho rodinným prostředím v zájmu úspěšné resocializace odsouzeného, ale též eliminace negativních dopadů samotného odsouzení pachatele na jeho nejbližší sociální okolí.

Klíčová slova:

dítě, odsouzený, pachatel, rodina, sociální práce

Abstract:

The paper discusses the importance of continuous social work not only with perpetrators of crime at all stages of criminal proceedings but also with their family environment in the interest of successful resocialization of the convicted but also the elimination of the negative consequences of the conviction of the perpetrator himself in his immediate social environment.

Keywords:

child, convicted, offender, family, social work

Úvod

Výkon trestu odnětí svobody jako sankce uplatňovaná ultima ratio znamená vždy výrazný zásah do práv a svobod odsouzeného pachatele trestné činnosti. Je třeba si uvědomit, že výkon této nejpřísnější sankce má však negativní dopad nejen na uvězněnou osobu, ale též na rodinné příslušníky, kteří se s nově nastalou životní situací v řadě případů jen těžko vyrovnávají. Uvězněné osoby jsou často na velmi dlouhou dobu odloučeni od svých blízkých, není jim umožněno participovat na každodenním životě jejich rodin, plnění rodičovské odpovědnosti, zastávání rodičovských rolí především pak ve vztahu k nezletilým dětem.

Za účelem udržování pozitivních sociálních vazeb, do kterých lze jistě ve většině případů rodinné vazby zahrnout, může odsouzený využívat práva na zasílání a přijímání korespondence

či navazování telefonického kontaktu s blízkými osobami. Jako nejvýznamnější v tomto ohledu lze považovat realizaci osobních návštěv blízkých osob včetně nezletilých dětí a to v rozsahu 3 hodiny za kalendářní měsíc, případně povolení opuštění věznice v souvislosti s návštěvou. Mimo tato důležitá práva odsouzených je třeba na tomto místě zmínit též možnost využívání služeb odborného personálu, jež v oblasti sociální spadají především do kompetence sociálních pracovníků věznic, které můžeme označit za určité garanty kontinuální sociální práce s odsouzenými.

Vezmeme-li v potaz výše uvedené, jedná se v souhrnu veškerých aktivit směřujících k naplnění účelu trestu odnětí svobody ve smyslu efektivní resocializace pachatele trestné činnosti jen o dílčí část kontinuální sociální péče o pachatele trestné činnosti, která však sehrává významnou roli též ve směru k osobám blízkým pachateli trestné činnosti, které se neprovinily vůči trestnímu zákoníku, ale jichž se výkon trestní sankce zprostředkovaně též dotýká.

1. Důsledky výkonu trestu odnětí svobody

Důsledky výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) pro uvězněného, který si odpykává trest odnětí svobody (nebo si ho již odpykal) jsou v odborné literatuře penologické pojednány. Jsou diskutovány, analyzovány v souvislosti s faktory, které ovlivňují sociální reintegraci propouštěného z trestu odnětí svobody nebo v tématu, kdy se posuzují nežádoucí (stigmatizující) důsledky VTOS na odsouzeného v porovnání s důsledky alternativních trestů.[726] Tyto negativní důsledky VTOS jsou vztahovány a uváděny převážně k osobě pachatele vykonávajícího trest odnětí svobody a jen střípkovitě (v neporovnatelně menší míře) k dalším rodinným příslušníkům - manželce, partnerce, dětem, rodičům, sourozencům. Díky tomu pak ale nemáme dostatečně ucelený obraz o obtížích u propouštěného pachatele, s jakými se bude muset potýkat a které mohou být stejně složité, náročné a tíživé jako samotný výkon trestu odnětí svobody. Odborný zájem udržet rodinné zázemí vězněného vystupuje ze skutečnosti, že rodinné zázemí je jeden z nejvýznamnějších faktorů úspěšné sociální reintegrace spolu s faktorem najít si zaměstnání.

[726] ČERNÍKOVÁ V.,FIRSTOVÁ, J. a J. SOCHŮREK. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň : Aleš Čeněk. 2008. s. 183 – 184. ISBN 978-80-7380-138-0.

2. Nejčastěji uváděné důsledky VTOS pro pachatele, vykonávající trest odnětí svobody:

- specifické prostředí VTOS, kde jsou soustředěny ve velké sociální blízkosti lidé osobnostně problematičtí, s poruchami chování a není dostatek přirozených pozitivních podnětů k prosociální změně;
- zpřetrhání sociálních vazeb i žádoucích, díky tomu, že jsou zúžené možnosti sociální vztahy udržovat, rozvíjet, ale také díky určité „odtažitosti“ sociálního okolí od člověka - kriminálníka (rozpad vztahu, rozvod, citové odcizení dětí, ..);
- stigma kriminálníka, které komplikuje navázání nových sociálních vztahů, nelezení práce, bydlení;
- adaptace odsouzeného na vězeňskou subkulturu, přijetí vězeňské subkultury, což představuje „přiučení se kriminalitě označována jako prizonizace;
- racionalizační mechanismy v subkultuře odsouzených zabraňují přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin a jeho důsledky (racionalizace pocity nespravedlnosti tvrdostí trestu, zatrpklostí, bezprávím, oprávněností agrese, nespoluprácí);
- nedostatek příležitostí pro přijímání zodpovědnosti za volbu alternativ chování v důsledku převažujícího vnějšího řízení odsouzeného, vznik heterogenní morálky;
- narušení volních vlastností (nejčastěji se to projevuje při vzdálenějších cílech, náhlých potížích, překážkách a potřebě je překonat);
- pobyt ve vězení působí na snižování hodnoty sama sebe, zmenšuje se rozsah sociálního fungování odsouzeného - rezignace na cíle, záměry, které měl, pocit „zpackaného“ života;
- prostředí VTOS co do nárokovosti plnění úkolů týkající se zabezpečení rodiny, zabezpečení sebe vyjádřeno v šíři občanských povinností, je prostředí výrazně sociálně zjednodušené. Díky tomu je určitá část vězněných, která není schopna, ale hlavně ochotna vytvářet si lepší životní standard než jim poskytuje věznice (u jedinců s penitenciární recidivou).

3. Nejčastější důsledky uvěznění člena rodiny pro partnerské soužití – rodinu:

- zhoršení sociální situace rodiny, obzvláště, kdy matka nepracuje, nemůže pracovat, neboť pečuje o malé děti, situaci ovlivňuje malý vzdělanostní kapitál, region s vyšší nezaměstnaností, (platí to i pro otce v situaci uvěznění matky);

- existenční starosti, mnohdy pokles rodiny na hranici chudoby;
- chudne podnětový obsah funkcí rodiny – mění se nepříznivě kvalita rodinného života – což podmiňuje kvalitu výchovy dětí;
- je prožíváno zklamání životních perspektiv, které ovlivňuje smysl života a perspektivu budoucnosti obzvláště u dospívajících dětí;
- chybí role otce (případně matky), děti nemají obraz komplementarity a spolupráce otce a matky při řešení úkolů při zabezpečování chodu rodiny, chybí specifikum působení rodičovských rolí;
- navýšení výchovné odpovědnosti za jednoho člena rodiny, dochází k přetížení úkoly, vyčerpání, ale také k nezvládnutí výchovné role rodiče;
- připisování určité míry zavinění častěji partnerce, (sociální odtažitost okolí od rodiny kriminálníka – v podobě sociální izolovanosti, odmítání kamarádit s dětmi, …;) i když o tom nevěděla.

Uvěznění se často nechtějí zabývat důsledky svého činu pro ně samotné a ještě složitěji se dopracovávají k uvědomění si a převzetí odpovědnosti za důsledky svého trestného činu také pro ty, které k sobě připoutali – děti, manželky, partnery, …

Obviněný či odsouzený pachatel má ve věznicích k dispozici odborný personál, který je mu na požádání nápomocen pro řešení vzniklých problémů, ale rodina a její příslušníci aspoň na samém začátku vyšetřování trestné činnosti člena rodiny – jsou nemile překvapeni, vyděšeni, a v dané situaci péče o ně není prioritní, v popředí stojí zájem státu odhalit pachatele, zajistit stopy trestné činnosti a pachatele spravedlivě potrestat.[727] Až po vyjasnění konkrétního postavení pachatele v trestním řízení, lze řešit sociální dopad dané situace. Lze využít právní, sociální, finanční poradenství, pedagogicko-psychologické poradenství, ale je otázkou jejich dosažitelnost z hlediska času, vzdálenosti, ale též samotný poznatek, že takové služby jsou poskytovány, má svůj význam a hodnotu.

Uvedené důsledky trestu odnětí svobody dopadající na pachatele a také na jeho rodinu se uplatňují, prosazují specificky, individualizovaně, ale svoji významnou roli také sehrávají proměny rodiny v širším sociálním kontextu současné doby.[728]

---

[727] KURY, H a J. ZAPLETAL. K otázce stigmatizace rodinných příslušníků vězňů. *Kriminalistika*, roč. XXXVIII, č. 2, 2005. s. 198. ISSN 1210-9150.

[728] ČERNÍKOVÁ V., FIRSTOVÁ, J. *Důsledky výkonu trestu odnětí svobody nejen pro vězněného pachatele.* In. Výkon
väzby a výkon trestu odňatia slobody žien, matiek s dětmi. Zborník príspevkov. Omšenie, 2015, s. 41-56. ISBN

Doposud realizované výzkumné studie se soustředily na otázku: **Jak sama veřejnost vnímá negativní (stigmatizující) důsledky výkonu trestu odnětí svobody pro rodiny odsouzených.**

Daleko důležitější otázkou je však to, **jak samotný pachatel vykonávající trest odnětí svobody vnímá důsledky tohoto trestu prioritně pro děti, manželku, manžela, partnerku, partnera, pro rodiče či další osoby blízké.** Tato otázka se též stala ústřední v rámci realizovaného výzkumného šetření[729] zabývajícího se problematikou práce s rodinou pachatelů odsouzených za spáchanou trestnou činnost. Dílčí výsledky tohoto výzkumného šetření budou v příspěvku následně prezentovány.

4. Empirické šetření

V souvislosti se zpracováváním tohoto příspěvku zabývajícího se výkonem trestu odnětí svobody a rodinou jsme se rozhodli proniknout částečně do problému vnímání důsledků pobytu ve vězeňském zařízení v souvislosti s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody, který je následkem nezodpovědného, protiprávního jednání jedince ze strany samotných vězněných osob. Za tímto účelem jsme provedli empirické šetření (výzkumnou sondu) u odsouzených pobývajících v některém z vězeňských zařízení na území České republiky.

S ohledem na charakter předmětu vymezeného problému se stala ústřední technikou empirického zkoumání technika dotazování. Rozhodující role této výzkumné techniky byla dána praktickou nemožností sledované otázky jiným způsobem dostatečně zjistit.[730]

Tato technika sběru dat zabezpečila nutnou anonymitu a tím i vyšší výpovědní hodnotu dat. Jako další pomocné výzkumné techniky byly využity především studium a analýza dostupných teoretických poznatků z odborné literatury domácí i zahraniční provenience a volné rozhovory s pracovníky vězeňských zařízení zejména se sociálními kurátory, speciálními pedagogy a vychovateli jednotlivých věznic. Rozhovory a analýzy dostupných literárních zdrojů sloužily k objektivizaci a rozšíření poznatků získaných námi realizovaným dotazníkovým šetřením.

Ke zpracování dat byly využity adekvátní matematicko-statistické procedury. V rámci analýzy dat byla hlavní pozornost zaměřena na hledání vztahů mezi relevantními proměnnými.

978-80-972031-1-5.

[729] Spoluřešiteli výzkumného šetření jsou doc. PhDr. Vratislava Černíková, CSc., PhDr. Jan Sochůrek, Ph.D., Prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

[730] SKALKOVÁ, Jarmila a kol. Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu. Praha: SPN, 1983, s. 91.

S ohledem na charakter analyzovaných proměnných, která jsou kategoriální povahy (nominální a ordinární), byla použita procedura rozhodovacích stromů a z nich klasifikačních stromů. Jejich jádrem je v podstatě analýza neboli využití testu nezávislosti chí- kvadrát. V rámci klasifikačních stromů byl využit algoritmus CHAID. Pro analýzu vztahů byl vytyčen základní metodologický předpoklad analýzy vztahů spočívající ve vymezení věcně významného rozdílu mezi analyzovanými proměnnými. Za minimální rozdíl porovnávaných řádkových četností adekvátních uzlů klasifikačních stromů byl stanoven rozdíl na úrovni 10% rozdílu mezi relevantními proměnnými. Statistická významnost u použitého algoritmu CHAID (základ je test nezávislosti) sloužila pouze ke zjištění dostatečnosti rozsahu výběrového souboru, nikoli k zobecňování závěrů na základní soubor. Pro analýzu byla využita statistická sestava SPSS, konkrétně jeho modul - rozhodovací stromy. S matematicko- statistickým zpracováním dat nám výrazně pomohl pan dr. Zdeněk Kovařík, CSc., za což mu patří náš velký dík.

Technika dotazování byla zvolena s ohledem na předmět našeho výzkumného šetření – vnímání ze strany odsouzeného dopadů výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody na rodinu respondenta. Jedná se o poznatky, které ze spisové dokumentace vedené příslušnými subjekty nelze v podstatě zjistit. Proto se v tomto ohledu forma písemného dotazníku jevila jako výhodnější. Respondenti měli dostatek času na přečtení dotazníku, pochopení otázky a promyšlení si volené odpovědi. V dotazníku bylo postupováno od obecných charakteristik ke konkrétnějším. Bylo zformulováno 13 otázek, kdy některé byly dále členěny do podotázek sledujících podrobněji příslušný problém. Jednalo se jak o otázky uzavřené, tak otevřené a polootevřené. Při realizaci dotazníkového šetření byli respondenti spolupracujícími, proškolenými kolegy, konkrétně odbornými zaměstnanci jednotlivých vězeňských zařízení, kteří se na sběru dat podíleli, seznámeni s podstatou výzkumného šetření, dobrovolností účasti, technikou vyplňování dotazníku, případně jim mohly být přímo na místě proškoleným pracovníkem zodpovězeny dotazy. Tímto se eliminovala na maximálně možnou míru nesprávnost pochopení a vyplnění formuláře, jež by mělo za následek vyřazení respondenta z výzkumného šetření.

5. Předmět dotazníkové šetření a výběr vzorku respondentů

Předmětem dotazníkového šetření bylo vnímání odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody negativních důsledků tohoto trestu ve vztahu k jejich rodinám (nejbližšímu sociálnímu okolí). Respondenty byli odsouzení – rodiče. Tito byli vybráni za pomoci sociálních pracovníků jednotlivých věznic, kteří mají nejvíce informací o osobní (sociální) anamnéze odsouzených. Výběrový soubor respondentů byl získán na základě dostupnosti a celkem se dotazníkového šetření zúčastnilo 166 odsouzených. Dotazníkové šetření bylo realizováno ve třech vězeňských zařízeních na území České republiky a to konkrétně ve Vazební věznici Praha – Ruzyně, ve Věznici Rýnovice a dále ve Věznici Světlá nad Sázavou.

6. Organizační a personální zajištění

V rámci první fáze výzkumného šetření se podařilo získat zpět celkem 166 vyplněných dotazníků, z čehož bylo 165 způsobilých k následnému vyhodnocení, pouze jeden dotazník byl pro neúplnost vyřazen.

Úvodní část dotazníku byla zaměřena na zjišťování základních charakteristik souboru respondentů (viz tabulky, grafy níže). Tyto byly následně využity k třídění druhého stupně. Následovaly otázky dotýkající se oblasti trestné činnosti respondentů, prožívání pocitu viny a vnímání důsledků výkonu trestu odnětí svobody pro nejbližší sociální okolí odsouzeného.

U otázek, které umožňovaly volné vyjádření, úvahy respondenta, byly tyto převzaty do předkládaného textu bez zásadnějších korektur jazykových či odborných, což dodává poznatkům získaným z dotazníkového šetření větší míru autentičnosti.

Na tomto místě je třeba uvést, že se v rámci realizovaného výzkumného šetření jednalo o vzorek respondentů získaný na základě dostupnosti, nikoli tedy o vzorek reprezentativní a k tomu též bylo přistupováno v rámci vyhodnocení a především pak interpretaci získaných dat. Jakékoli výsledky dotazníkového šetření **nelze dále zobecňovat**.

7. Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný soubor dotazníkového šetření tvořilo 166 respondentů (165 dotazníků bylo vyhodnoceno), odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, v době sběru dat pobývajících v některém z námi oslovených vězeňských zařízeních. Realizace výzkumného šetření v této podobě se podařila díky vstřícnosti kolegů pracovníků Vězeňské služby České republiky, kteří umožnili distribuci dotazníků ve vybraných věznicích. Otázky v dotazníku byly formulovány způsobem srozumitelným oslovené skupině respondentů, kteří s jeho vyplněním

neměli výraznější problémy a proto i návratnost byla vysoká. Z distribuovaných 166 dotazníků byl pouze 1 dotazník vyřazen pro zjištění většího počtu nezodpovězených otázek. Výzkumný soubor respondentů lze charakterizovat následovně. Dotazníkového šetření se zúčastnilo nepatrně více mužů. Konkrétně se jednalo o 90 respondentů mužského pohlaví a 75 respondentů ženského pohlaví. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 21 až 63 let. Největší procentuelní zastoupení měly osoby ve věku 30 až 40 let. Blíže k věkové struktuře respondentů viz graf č. 1.

Graf č. 1 Kategorizovaný fyzický věk respondentů

Sledovali jsme též kritérium penologické recidivy. Poprvé ve výkonu trestu odnětí svobody (dle výpovědi respondentů) bylo 64 dotázaných (38,8%), u zbývajících 61,2% respondentů byla uvedena recidiva ve smyslu opakovaného pobytu v některém z vězeňských zařízení, blíže viz graf č. 2.

Graf č. 2 Penologická recidiva respondentů

8. Dílčí výsledky empirického šetření

Základním kritériem pro zařazení respondenta do našeho výběrového souboru byla skutečnost, že respondent má alespoň jedno dítě. Ačkoli 100% respondentů našeho výběrového souboru mělo minimálně jedno dítě (nejčastěji respondenti uváděli jedno - 33,9%, nebo dvě děti - 38,2%), trvající manželský svazek uvedlo pouze 31 respondentů (18,8%). Na dotaz, zda má respondent partnera (partnerku) uvedlo 101 respondentů (61,2%), že ano a 62 respondentů (37,6%), že nikoliv. Dva respondenti z výběrového souboru na tuto otázku neodpověděli. Častěji se vyskytující partnerské soužití mimo manželský svazek u respondentů našeho výzkumného šetření potvrzuje trend současné společnosti. V posledních desetiletích prochází rodina výraznými změnami. Dochází k poklesu sňatečnosti, porodnosti, narůstá podíl dětí narozených mimo manželské svazky, rozvodovost rapidně stoupá. Společnost je prioritně orientována na ekonomickou prosperitu. Ceněno je to co přináší zisky. Jedinec je silně orientován na úspěch, moc. Rodina se v tomto ohledu často stává „brzdou“, jež stojí v cestě individuálnímu úspěchu, sebeprosazení se. Dětí rodících se mimo manželské svazky přibývá, případně jde o děti vyrůstající pouze s jedním rodičem. Právě děti s absencí jednoho z rodičů, častěji otce, řadíme do skupiny dětí ohrožených různými sociálními deviacemi, kriminalitu nevyjímaje. Na tomto místě jsou kladeny vysoké nároky na osobnost rodiče, v jehož výchově dítě zůstává, jde především o vysokou míru osobní zralosti a jeho vnitřní stability.[731] Tázali jsme se též respondentů, zda před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody žili ve společné domácnosti se svými dětmi. Naprostá většina respondentů 119 (72,1%) uvedla, že ano. Pokud respondenti uváděli, že se svými dětmi nežili, nejčastěji se jednalo o případy, kdy jako místo pobytu svých dětí uváděli (mužští respondenti) bydlení společně s matkou. U respondentek – žen se varianta, že by děti s matkou před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody nežily, objevovala ojediněle.

Výkon trestu odnětí svobody znamená vždy odloučení odsouzeného od nejbližšího sociálního okolí, od rodiny, od těch nejbližších, kteří v našem životě sehrávají tu nejdůležitější roli. Co se děje s dětmi, jejichž rodiče jsou k této nejpřísnější sankci odsuzovány? Respondenti našeho výzkumného šetření odpovídali na otázku, kde žijí jejich děti v době, kdy odsouzení pobývají v důsledku spáchání trestného činu a jako reakcí na něj uloženého nepodmíněného trestu odnětí svobody v některém z vězeňských zařízení. U mužských respondentů nejčastěji

[731] FIRSTOVÁ, J. *Kriminalita mládeže v sociálních souvislostech*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, ISBN 978-80-7380-521-0.

zazněla odpověď, že dítě pobývá u své matky. U respondentek z řad ženské populace byla nejčastěji uváděna varianta odpovědi „u mých rodičů“. Otec dítěte byl uváděn až jako druhá nejčastější varianta. Pro nás pozitivním zjištěním, bylo, že minimální počet dětí byl, v době výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody našich respondentů, umístěn v zařízení institucionální péče a jednoznačně převládaly pobyty dětí v rámci rodinného prostředí.[732] Dotazovali jsme se respondentů též na to, zda jsou s tímto stavem spokojeni. Naprostá většina 134 respondentů (81,2%) uvedla, že ano. Pokud se objevila varianta jiná, jednalo se o případy, kdy respondent uvedl, že by chtěl, aby dítě bylo s ním. Často se objevovaly v dotazníku komentáře ze strany respondentů typu: „Tam kde je, je mu nejlíp.“ „U mé matky se má nejlíp.“, „Má matka se o něj postará nejlíp“, apod. Na tomto místě vyvstává otázka, zda se nejedná o určitou racionalizaci situace ze strany odsouzených. U osob, dopouštějících se úmyslné trestné činnosti, můžeme přemýšlet o přítomnosti určité zodpovědnosti nejen za své chování, jednání, ale též za výchovu vlastních dětí. U určité části respondentů našeho výzkumného šetření lze počítat i s tím, že jim stav, kdy se „někdo“, zpravidla prarodič dítěte, postará o jejich dítě, naprosto vyhovuje. Tím se zbavují své zodpovědnosti a obdobnými výroky, které uvádíme výše, tuto skutečnost racionalizují a to nejen ve vztahu k sobě samému, ale též ve směru k okolí.

Trest odnětí svobody přináší řadu omezení kontaktů tzv. za brány věznice. V zájmu úspěšného resocializačního působení u odsouzeného bychom měli posilovat pozitivní sociální vazby a naopak ty negativní v co největší možné míře omezovat. Udržování pozitivních rodinných vztahů by však mělo stát v rámci zacházení s vězněnou osobou na předních příčkách zacházení. Otázky našeho dotazníkové šetření směřovaly dále právě do oblasti udržování kontaktů v průběhu výkonu trestu s okolím. Tázali jsme se respondentů, s kým jsou v průběhu trestu odnětí svobody v kontaktu ať již písemném, telefonickém či osobním při návštěvách. Zvlášť jsme se ptali na děti, manžela (manželku), partnera (partnerku), rodiče, sourozence či kamarády. Kontakty s dětmi byly uváděny ze strany respondentů v naprosté většině 135 respondentů (81,8%). Co se týče kontaktů s manželem (manželkou) či partnerem (partnerkou), tak udržování kontaktů s nimi potvrdilo 106 respondentů (64,3%). Taktéž poměrně vysoké procento jsme zaznamenali u respondenty uváděných kontaktů s rodiči (72,7%), kontakty se sourozenci uvedlo 98 respondentů (59,4%) a s kamarády 88 respondentů (53,3%). To, že by respondent nebyl v průběhu výkonu trestu odnětí svobody v kontaktu s nikým z jeho rodinného

[732] Na druhou stranu je třeba se též zamýšlet nad tím, jaké je rodinné prostředí, v němž dítě během pobytu odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody, pobývá. Kvalita rodinného zázemí, jeho funkčnost však nebyla předmětem našeho empirického šetření, ale jistě se jedná o zajímavý podnět pro další vědecká bádání.

či nejbližšího sociálního okolí vně věznice uvedli pouze 4 respondenti. Taktéž v některých případech respondenti uváděli další kontakty odkazující na širší rodinu, jako jsou prarodiče, bratranci, švagrová apod., případně na osoby advokátů. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že někteří odsouzení přisuzují též kontaktům k širšímu sociálnímu okolí poměrně velký význam. Často bývá advokát jedinou osobou „z venku“, se kterou se odsouzený setkává a může s ní tak sdílet své pocity, prožitky z výkonu trestu.

Udržování kontaktů s „vnějším prostředím“ souvisí též úzce postoj samotných osob blízkých k odsouzenému, které se často v důsledku jeho negativní protispolečenské činnosti ocitají v nelehké životní situaci. Otázky našeho dotazníkového šetření směřovaly též do této oblasti. Tázali jsme se respondentů, které osoby nechtějí být v důsledku trestu odnětí svobody respondenta s ním v kontaktu. V odpovědích respondentů se objevovali ve velmi malé míře například sourozenci a to u 22 respondentů (13,3%), dále děti respondentů byly uváděny v 17 případech (10,3%). Manžel (manželka) či partner (partnerka) byli uváděni celkem v 29 případech (17,6%), rodiče pak v této souvislosti uvedlo 13 respondentů (7,9%). U dětí odsouzených osob je velice důležitý též moment vědomí o protispolečenské činnosti jejich rodiče. Je to velice nelehký úkol pro rodiče samotného, v mnoha případech pro partnera rodiče, který se dostává do nepodmíněného trestu odnětí svobody. Často právě matky dětí, případně jejich otcové, ale ve velké míře též pak prarodiče dětí musí dítěti odpovědět na jejich otázku: „Proč tady a teď není s námi tatínek, či maminka?“ V tomto ohledu je nutné volit velice citlivý a přísně individuální přístup k samotnému dítěti s ohledem na jeho specifické osobnostní rysy, vlastnosti, charakter a samozřejmě též věk. Tento moment- vědomost dětí o události trestného činu rodiče – byl též předmětem našeho empirického šetření. Naprostá většina respondentů 106 (64,2%) o události, dle sdělení respondentů, ví. Zajímalo nás též, jaký postoj dítě, které o události trestného činu rodiče ví, k rodiči zaujalo. Větší část respondentů (56,4%) uvedla, že se nic nezměnilo. To, že by děti byly vůči respondentovi odtažití, uvedlo 6,7% a že by jej přímo odmítaly, uvedlo 2,4% respondentů. Což z hlediska zachování rodinných vazeb respondenta, především ve vztahu k vlastním dětem, můžeme vnímat jako pozitivní zjištění.

Vnímají však respondenti samotní svůj prohřešek a s ním spojený trest v podobě odnětí svobody jako určitou „újmu“ či jiný negativní efekt ve vztahu k vlastním dětem, partnerům (partnerkám), rodičům či dalším osobám spadajícím do užšího sociálního okolí odsouzeného? Tázali jsme se odsouzených: „ Uložený trest má citelné důsledky pro Vás osobně, pro Vaší manželku (manžela), partnerku (partnera), pro Vaše děti, pro Vaše rodiče, sourozence, pro Vaší

obec, pro Vašeho zaměstnavatele?“ Nejcitelněji vnímají důsledky nepodmíněného trestu odnětí svobody odsouzení respondenti ve vztahu k vlastním dětem. Kladně (volilo alternativu spíše ano, ano či rozhodně ano) se v tomto ohledu vyjádřilo 90,2 % respondentů, blíže viz tabulka č. 1. Citelně též respondenti vnímají důsledky svého jednání ve směru k rodičům 77,7% respondentů a partnerům, manželům (partnerkám, manželkám) 69,8 % respondentů. Rodiče a své životní partnery též respondenti uváděli nejčastěji v souvislosti s dotazem týkajícím se toho, kam se budou po výkonu trestu vracet a na koho nejvíce spoléhají, že jim po návratu z vězení pomůže, viz klasifikační strom č. 1. Jako nejméně citelné vnímají respondenti důsledky svého činu ve směru ke svému zaměstnavateli 33,9% respondentů a ve směru ke své obci 18,8% respondentů.

		Četnost	Procenta	Procenta z platných	Kumulativní procenta
Platná	Vůbec ne	11	6,7	6,7	6,7
	Ne	2	1,2	1,2	8,0
	Spíše ne	1	,6	,6	8,6
	Spíše ano	7	4,2	4,3	12,9
	Ano	3	1,8	1,8	14,7
	Rozhodně ano	139	84,2	85,3	100,0
	Celkem	163	98,8	100,0	
Vynechaná	System	2	1,2		
Celkem		165	100,0		

Tabulka č. 1 Uložený trest má citelné důsledky pro moje děti[733]

[733] Statistické zpracování Dr. Zdeněk Kovařík, CSc.

Na koho nejvíce spoléháte, že Vám pomůže, při návratu po výkonu trestu odnětí svobody:

Klasifikační strom č. 1 Na koho nejvíce spoléháte, že vám po VTOS pomůže

Zaměstnání a postoj okolí, lidí, kteří respondenta znali ještě před výkonem trestu odnětí svobody z místa bydliště, zaměstnání apod. byly problémy, se kterými nejčastěji respondenti našeho empirického zkoumání, dle jejich výpovědí, po návratu na svobodu počítají. Pokud si však alespoň možnost nějakých problémů připouštějí. Téměř třetina dotázaných (28,5%) totiž uvedla, že je žádné problémy nečekají, že vše proběhne takříkajíc hladce. Vedle zaměstnání, případně ve spojení s problémem jeho získání respondenti často uváděli obavy z finanční situace, placení dluhů, získání prostředků na dle jejich označení „přežití“. Výklad slova „přežití“ však může být u každého poněkud odlišný a za tímto účelem by se jako vhodnější technika jevil rozhovor s respondenty, ke kterému jsme v prezentované fázi empirického šetření nepřistoupili. Jistě je to však další téma vhodné pro podrobnější rozpracování v rámci penologického výzkumu.

Rozhovory, konkrétně tedy rozhovory expertní se staly ústřední technikou další části našeho výzkumného šetření, kdy se zabýváme pohledem profesionálů – odborného personálu (sociálních pracovníků, vychovatelů, speciálních pedagogů, psychologů) na oblast udržování pozitivních sociálních vazeb odsouzených. Zajímá nás především to, co „dělá“ vězeňská služba v oblasti udržování, posilování případně též vůbec utváření pozitivních rodinných vztahů, jež jsou, jak již bylo uvedeno výše jedním z nejvýznamnějších aspektů úspěšné resocializace pachatelů trestné činnosti. S odborníky vedeme též diskuse na téma postojů odsouzených, jejich motivace, účelového chování či návrhů systémových změn v dané oblasti.

Na tomto místě můžeme konstatovat, že se nám dostává řada dalších zajímavých podnětů pro naše stále probíhající výzkumné šetření, které budeme při dalších odborných setkáváních určitě prezentovat. S ohledem na rozsah tohoto příspěvku byly prezentovány pouze výsledky první části šetření, které přinesly bezesporu zajímavá zjištění, jež lze jistě využít v zájmu efektivního zacházení s odsouzenými v průběhu výkonu té nejpřísnější sankce v zájmu udržení či rozvoje pozitivních sociálních rodinných vazeb.

Závěr

Prezentované výzkumné šetření směřovalo k získání informací o vnímání negativních důsledků trestu odnětí svobody na rodinu odsouzeného ze strany samotných vězněných osob. Na základě získaných dat se ukazuje, že respondenti odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vnímají jeho důsledky citelně především ve vztahu k jejich dětem a rodičům. Taktéž partnery (partnerky) respondenti označili jako osoby, pro které může být jejich výkon trestu odnětí svobody zátěžovou situací, která jim může přinést mnohé problémy. Ukázalo se též, že většina dětí odsouzených respondentů pobývá v průběhu výkonu trestu odnětí svobody jejich rodiče u rodiče druhého, případně u širší rodiny, což respondenti hodnotí převážně pozitivně a tento stav jim do jisté míry též vyhovuje. K interpretaci dat výzkumného šetření přistupujeme však s jistou mírou opatrnosti při vědomí a reflexi aspektů ovlivňujících vypovídající hodnotu výpovědí této skupiny respondentů – vězněných osob. V zájmu objektivizace získaných dat je v současné době realizována další část výzkumného šetření formou expertního šetření.

Seznam literatury:

AZENBACHR, A. *Úvod do filosofie.* [z německého originálu přeložil Karel Šprunk]. Vyd. 3. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-727-5.

BIDDULPH, S. *Kniha o mužství.* [z anglického originálu přeložila Marie Polasková]. Praha: Portál, s.r.o. 2011. ISBN 978-80-262-0012-3.

CORNEAU, G. *Chybějící otec, chybující syn: jak absence otce ovlivňuje utváření mužské identity*. [z francouzského originálu přeložila Kateřina Bodnárova]. Praha: Portál, s.r.o. 2012.

ČERNÍKOVÁ V., FIRSTOVÁ, J. *Důsledky výkonu trestu odnětí svobody nejen pro vězněného pachatele.* In. Výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody žien, matiek s dětmi. Zborník príspevkov. Omšenie, 2015, s. 41-56. ISBN 978-80-972031-1-5.

ČERNÍKOVÁ V., FIRSTOVÁ, J. a J. SOCHŮREK. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk. 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.

FIRSTOVÁ, Jana, *Kriminalita mládeže v sociálních souvislostech*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-521-0.

GILLERNOVÁ, I., V. KEBZA a M. RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti. Člověk na přelomu tisíciletí.* Praha: Grada Publishing, a.s. 2011. ISBN 978-80 247-2798-1.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy.* Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.

KALÁBOVÁ, H., T. MATULAYOVÁ, M. MEIER a I. PEŠATOVÁ (eds.). *ÉTOS – Rodina ve výchově a sociálních vědách.* Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013. ISBN 978-80 7372-944-8.

KURY, H. (Institut Maxe Plancka pro zahraniční a mezinárodní trestní právo, Freiburg i. Br.); ZAPLETAL, Josef (Policejní akademie ČR, Praha), K otázce stigmatizace rodinných příslušníků vězňů. *Kriminalistika*, roč. XXXVIII., č. 2, 2005, s. 197 – 208. ISSN 1210-9150.

PROCHÁZKA, M. Sociální pedagogika. Praha: Grada Publishing, a.s. 2012. ISBN 978-80 247-3470-5.

SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny.* [z francouzského originálu přeložili: Stanislav Štech a Ludmila Šašková]. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.

SKALKOVÁ, Jarmila a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karlova univerzita v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1820-3.

PhDr. JUDr. Jana Firstová, Ph.D., LL.M.
jana.firstova@vspp.cz
Vysoká škola podnikání a práva, a.s.
Institut bezpečnostních a kriminologických studií
Vltavská 585/14
150 00 Praha 5

MOŽNOSTI VYUŽITIA VÝSLEDKOV PRIESTOROVÉHO SKÚMANIA KRIMINALITY V RÁMCI PRÍPRAVY ODBORNÍKOV V ODBORE BEZPEČNOSTNÉ SLUŽBY SO ZAMERANÍM NA PREVENCIU KRIMINALITY

MAGDALÉNA ONDICOVÁ , MONIKA BLIŠŤANOVÁ

Katedra kriminológie, Akadémia Policajného zboru v Bratislave,
Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach

Abstrakt

Obsah príspevku prezentuje informácie, ktoré poukazujú na potrebu prípravy odborníkov v odbore bezpečnostné služby predovšetkým v rámci technickej stránky so zámerom zvyšovania gramotnosti v geografických informačných systémoch. Ďalej poukazuje na potrebu prípravy odborníkov bezpečnostných služieb na zvýšenie zručnosti pri práci s informáciami získanými z máp kriminality a obsah tretej časti príspevku poukazuje na kriminálnu geografiu a jej uplatnenie v preventívnej praxi.

Kľúčové slová

Bezpečnostné služby, kriminálna geografia, prevencia kriminality, analýza kriminality.

Abstract

The content of the paper presents information that points to the need to prepare specialists in the field of security services, especially within the technical side with the aim of increasing literacy in geographic information systems. It also points to the need to prepare security professionals to increase their skills in dealing with information extracted from crime maps and the content of the third part of the contribution points to criminal geography and its use in preventive practice.

Key words

Security services, criminal geography, crime prevention, crime analysis.

Úvod

Tak ako sa rozvíja spoločnosť, utváral sa mnohoraký systém vzťahov, rozvíjala sa veda a technika, rástol okruh a veľkosť bezpečnostných problémov. Charakteru bezpečnostných problémov by mali zodpovedať bezpečnostné štruktúry, bezpečnostné opatrenia a aj technické prostriedky zaistenia bezpečnosti. [734]

Strach z kriminality ako aj samotný zločin predstavujú významné sprievodné javy každodenného života a ako také boli podrobne študované odborníkmi z radov kriminológov a radov geografov, ktorí skúmali interakciu medzi kriminalitou, priestorom a spoločnosťou. Výskyt zločinu vykazuje veľké priestorové odchýlky, a možno je prekvapením, že diela odborníkov zaoberajúcich sa kriminálnou geografiou sa zameriavali mapovaním trestnej činnosti páchanej vo vybraných častiach miest a vysvetľovaním vzorov v správaní.[735]

Kriminalita býva často analyzovaná z hľadiska územnej štruktúry. V tejto súvislosti hovoríme niekedy o kriminálnej geografii. Rozdielna (nerovnomerná) frekvencia kriminality v jednotlivých územných celkoch (regiónoch) signalizuje mieru výskytu kriminogénnych faktorov a je dôležitým podkladom úvah o prevencii kriminality.

Z dôvodu zefektívnenia predovšetkým situačnej prevencie na miestnej úrovni je dôležité poznať skutočný stav výskytu negatívnych spoločenských javov, v rámci toho ktorého mesta, tej ktorej lokality. Nemenej dôležité je potrebné poznať a identifikovať aj faktory, ktoré ich výskyt môžu výrazne ovplyvniť, t. j. poznať ich „atraktory“ a z dôvodu optickej prehľadnosti ich zaznamenať do priestorového grafu, či tzv. máp kriminality a iných negatívnych spoločenských javov.[736]

Rozvojom informačných technológií a najmä geografických informačných systémov sa výrazne posúvajú možnosti priestorových analýz ako aj vizualizačné možnosti výsledkov. V roku 2013 bol na Vysokej škole bezpečnostného manažérstva v Košiciach realizovaný projekt Mapa kriminality mesta Košice, ktorý bol podporený Radou vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality.[737] Výsledky potvrdili, že geografické informačné systémy (GIS) sú využiteľné aj na vstupných údajoch zbieraných Mestskou políciou a na ich základe je možné

---

[734] KELEMEN, Miroslav, KRÍŽOVSKÝ, Stanislav, BLIŠŤANOVA, Monika a kol. *Vplyv kamerového systému na priestupkovosť v meste Košice*. Košice : VŠBM v Košiciach, 2015, s 5.

[735] ONDICOVÁ, Magdaléna. *Kriminálna geografia a jej uplatnenie v prevencii kriminality In*: Košická bezpečnostná revue [elektronický zdroj] : polročník VŠBM v Košiciach, 2016, roč. 6, č. 2, s. 285-291.

[736] ONDICOVÁ, Magdaléna. BLIŠŤANOVÁ, Monika a kol. Projekt vedeckovýskumnej úlohy *„Využitie výsledkov analýz kriminality v bezpečnostnom vzdelávaní“* dostupný v Knižnici Akadémie PZ v Bratislave evidovaný pod číslom VÝSK. 237. 2017, s. 7.

[737] KELEMEN, Miroslav, KRÍŽOVSKÝ, Stanislav, BLIŠŤANOVA, Monika a kol. *Vplyv kamerového systému na priestupkovosť v meste Košice*. Košice : VŠBM v Košiciach, 2015, s. 5.

analyzovať údaje aj priestorovo. Vzhľadom na už získané zaujímavé výsledky je vhodné spracovať metodiku ich ďalšieho využitia a to tak v praxi ako aj v pedagogickom procese.

1. Línie prípravy odborníkov v odbore bezpečnostné služby

Na základe uvedeného sa získané informácie snažíme využiť v oblasti skvalitnenia prípravy odborníkov pôsobiacich v bezpečnostných službách a to konkrétne v rámci vysokoškolského vzdelania odborníkov pripravujúcich sa na Akadémií Policajného zboru v Bratislave predovšetkým v odbore 8.3.1 ochrana osôb a majetku, predovšetkým v rámci štúdia predmetov, výučbu ktorých zabezpečuje Katedra kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Konkrétne implementáciou získaných informácií do obsahu predmetov so zameraním sa na prevenciu kriminality ako aj prevenciu ďalších negatívnych spoločenských javov. Výrazné uplatnenie získaných informácií vidíme aj v ich implementácii do obsahu predmetov, výučbu ktorých zabezpečuje Katedra policajných vied Akadémie Policajného zboru v Bratislave a určite aj v rámci zdokonaľovania sa v práci s modernými komunikačnými technológiami a prácou s „počítačom“ študentov akadémie v rámci Katedry manažmentu a informatiky Akadémie Policajného zboru v Bratislave. [738]

Vzdelávanie odborníkov je potrebné vo viacerých líniách, prvou je vzdelávanie v zmysle zvyšovania technickej gramotnosti, t. j. prácou so softwarom geografických informačných systémov. Druhá línia odbornej prípravy je zameraná na prácu s výstupmi získanými v rámci prvej línie a ich využitie v praxi pri nastavení adresnejšej, predovšetkým situačnej prevencie kriminality.

1.1 Príprava odborníkov v odbore bezpečnostné služby zameraná na zvýšenie technickej gramotnosti – práce so softwarom

Prvá líniou v rámci prípravy odborníkov v odbore bezpečnostné služby je zameraná na prípravu v rámci technickej stránky. Teda prácu so softwarom so zámerom zvyšovania gramotnosti v geografických informačných systémov.

V súčasnosti technológia GIS systémov je širokospektrálne využívaná v rozličných oblastiach ľudskej činnosti. Používa sa na vedecké výskumy, vojenské účely, ale uplatňuje sa

[738] Projekt vedeckovýskumnej úlohy *„Využitie výsledkov analýz kriminality v bezpečnostnom vzdelávaní“* dostupný v Knižnici Akadémie PZ v Bratislave evidovaný pod číslom VÝSK. 237. 2017, s. 8.

aj pri ochrane životného prostredia, pri návrhu výstavby ciest, elektrických alebo telekomunikačných vedení alebo pri ochrane proti prírodným katastrofám.[739]

Mapové servery predstavujú ďalší stupeň v prirodzenom vývoji geopriestorových technológií a spôsobe zdieľania a zobrazovania geografickej informácie. Základnou zmenou oproti minulosti je, že geografická informácia sa neposkytuje v papierovej, statickej, teda časovo zastaranej podobe, ale je k dispozícii vďaka internetu a sieťovej infraštruktúre kdekoľvek a na rôznych platformách. Významnou zmenou v spôsobe tvorby online máp je aj interaktivita komunikácie, t. j. používateľ môže aktívne upravovať rozsah a spôsob prezentovanej geografickej informácie a dokonca aj dopĺňať vlastné dáta. Prostredníctvom tabletov a mobilných telefónov je možné realizovať zber a aktualizáciu dát priamo v teréne.[740]

Predpokladá sa, že mobilné aplikácie nájdu veľmi rýchlo uplatnenie najmä medzi pracovníkmi inštitúcií pracujúcich priamo v teréne, a to hlavne v oblasti lokalizácie polohy a identifikácie objektov pri miestnych obhliadkach a zisťovaní, sledovania polohy vozidiel mestskej polície, alebo údržby, práce so špecializovanými mapami a ďalšie. [741]

V súčasnej dobe je na trhu k dispozícii celý rad softvérových nástrojov distribuovaných v kategórii GIS. Niektoré z nich sú jednoduché softvérové aplikácie, iné špecifické softvérové nástroje určené pre konkrétne využitie v rôznych oblastiach. [742]

Mapy trestnej činnosti sa už dávnejšie začali objavovať ako významný nástroj v oblasti vyšetrovania trestnej činnosti a nastolenia spravodlivosti. Dovtedy len pár príslušníkov činných v trestnom konaní malo nejaké schopnosti pre vytváranie máp trestnej činnosti, a niekoľko vyšetrovateľov malo prostriedky alebo trpezlivosť skúmať priestorového rozloženia kriminality. V súčasnosti mapovanie kriminality zažíva to, čo by sa dalo nazvať explóziou záujmu, ako medzi vedcami, tak aj praktikmi v rôznych oblastiach a políciu nevynímajúc. [743]

---

[739] RAPANT, Petr. *Geoinformatika a geoinformační technologie*. Ostrava : VŠB-TU Ostrava, 2006, 513 s. podľa BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 24.*

[740] HOFIERKA, Jaroslav. *Geopriestorové internetové technológie na komunikáciu geografickej informácie.* In: Kartografické listy / Cartographic letters, 2012, 20 (1), 18-27. podľa BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 26.*

[741] MIČANÍK, Rastislav, ČURA Ján, HOFIERKA, Jaroslav. *Nástroje na spracovanie geografických informácií v obecných samosprávach na Slovensku.* In: GIS Ostrava 2012 - Současné výzvy geoinformatiky, 23. – 25. 1. 2012, Ostrava, VŠB - Technická univerzita Ostrava, 2012. podľa BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 26.*

[742] BLIŠŤANOVÁ, Monika, BLIŠŤAN, Peter. *Geografické informačné systémy v bezpečnostnej analýze.* Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2015, vydanie prvé, Košice, s. 81.

[743] WEISBURD, David a Tom Mc EWEN "*Computer Mapping-A New. Technique in Crime Analysis*. [online]. [cit. 01.10.2016] Dostupné na http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_08/

Webové riešenia sú zamerané na publikovanie a prezentáciu geopriestorových informácií prostredníctvom webových aplikácií s obmedzenými možnosťami editácie obsahu. Sú určené pre používateľov, od ktorých sa neočakávajú odborné znalosti technologického pozadia a metód spracovania údajov. Ich funkcionalita je vo veľmi jednoduchej a intuitívnej forme. Ich hlavnou výhodou je informovanie obyvateľov, čo sa deje v ich okolí. Na kvalitných portáloch sú údaje aktualizované priebežne.[744]

Pokladáme za dôležité venovať pozornosť príprave budúcich odborníkov v oblasti bezpečnosti, aby sa jednak vedeli zorientovať v priestorovom rozložení negatívnych spoločenských javov, ale aby v neposlednom rade dokázali pripravovať podklady a zapracovať ich do máp a analyzovať mapy kriminality alebo aj rôznych druhov rizík a to najmä s ohľadom na veľký rozmach a rozvoj informačných technológií a geowebov. [745]

1.2 Príprava odborníkov v odbore bezpečnostné služby zameraná na zvýšenie zručnosti pri práci s informáciami z máp kriminality v rámci prevencie kriminality

Druhá línia vzdelávania je nastavená na vzdelávanie v oblasti analýzy informácií získaných z máp kriminality a ich využitie pri nastavení adresnejšej situačnej prevencie kriminality. Kriminologické výskumy majú smerovať predovšetkým k poznaniu kriminogénnych faktorov spojených s páchaním trestnej činnosti s cieľom vyvodiť závery pre kontrolu kriminality. A práve podrobné analýzy priestorového skúmania kriminality môžu byť výrazne nápomocné k zefektívneniu práce polície predovšetkým v rámci zefektívnenia spomínaného druhu prevencie.

Jednotlivý trestný čin sa môže javiť ako náhodný, ale pri štatistickom spracovaní určitého súboru sa zisťuje, že rôzne druhy kriminality majú tendenciu vyskytovať sa na určitých miestach, v určitom čase, dopúšťa sa ich určitý okruh ľudí, ktorí používajú určité spôsoby páchania atď. Tieto tendencie možno zistiť z databázy o kriminalite. Cieľom je prostredníctvom takejto kriminologickej analýzy odhaliť príčiny a podmienky kriminality, ktoré by sa mali následne stať objektom preventívneho pôsobenia. To všetko by sa malo diať prostredníctvom využívania prostriedkov predovšetkým situačnej prevencie, ktorá je zameraná na odstraňovanie

[744] BLIŠTANOVÁ, Monika. *Stav výskumu mapovania kriminality vo svete a na Slovensku*, In: Integrovaná bezpečnosť prostredia, zborník príspevkov z vedeckej konferencie so zahraničnou účasťou. Žilina: STRIX n. f. Žilina v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre životné prostredie, 2016, s. 35-42,

[745] Projekt vedeckovýskumnej úlohy *„Využitie výsledkov analýz kriminality v bezpečnostnom vzdelávaní“* dostupný v Knižnici Akadémie PZ v Bratislave evidovaný pod číslom VÝSK. 237. 2017, s. 8.

kriminogénnych situácií, na obmedzovaní príležitostí k páchaniu TČ a na zvyšovanie rizika dolapenia páchateľa.[746]

V oblastiach s vysokou mierou koncentrácie negatívnych spoločenských javov a kriminalitu nevynímajúc, známych aj ako horúce (alebo aj čierne) škvrny zločin, sa môžu vyskytovať aj vo zvýšenej miere situačné faktory, ktoré pomáhajú vysvetliť, prečo je konkrétne miesto tak problematické. Mohlo by to byť spôsobené aj tým, že miesto je zle strážené (či už kamerovým systémom alebo aj hliadkovou činnosťou), má zlé osvetlenie alebo zvýšený výskyt negatívnych spoločenských javov môže byť spôsobený koncentráciou osôb s kriminálnou minulosťou, či napríklad aj ďalších „akcelerátorov kriminality", v zmysle definície rizikovej lokality[747].

Sústredenie polície na určité miesta, alebo skupiny obyvateľov, môže skresliť štatistické údaje hlavne v prípadoch niektorých druhov kriminality (napr. násilnej, majetkovej, skupín obyvateľov (minority, mládež a pod.) ale môže skresliť aj geografické rozloženie kriminality. Hovoríme o tzv. „policajnej činnosti", ktorá spočíva v tom, že polícia upriamuje svoju pozornosť na miesta, či skupiny osôb, na ktorých očakáva vysokú pravdepodobnosť spáchania trestného činu, respektíve výskyt vysokého počtu páchateľov. Prejavuje sa to napríklad v sústredení pozornosti na centrá miest a miesta /lokality/, kde žijú sociálne slabší obyvatelia, prípadne minority, čo zvyšuje pravdepodobnosť odhalenia trestného činu a zatknutia páchateľa v týchto oblastiach, a tým aj môže dôjsť (dochádza) k skresleniu údajov o objasnenej trestnej činnosti.[748]

Našim záujmom v odbornej príprave je využitie výsledkov získaných v rámci riešenia projektu na Vysokej škole bezpečnostného manažérstva v Košiciach a to jednak v pedagogickom procese a neskôr aj v policajnej praxi. V rámci prípravy odborníkov máme snahu využiť už existujúce výsledky výskumu, ktoré sú svojim charakterom jedinečné na území SR. Výsledok tohto inštitucionálneho projektu môže byť výrazným príspevkom Akadémie Policajného zboru v Bratislave v prvom rade do rozvoja vzdelávania novej generácie riadiacich pracovníkov Policajného zboru a v neposlednom rade aj príspevkom do rozvoja využitia mapovania kriminality na Slovensku.

---

[746] Projekt vedeckovýskumnej úlohy *„Využitie výsledkov analýz kriminality v bezpečnostnom vzdelávaní"* dostupný v Knižnici Akadémie PZ v Bratislave evidovaný pod číslom VÝSK. 237. 2017, s. 6.

[747] Poznámka: Riziková lokalita bola definovaná vedecko-pedagogickými pracovníkmi Katedry kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave a korigovaná členmi Expertnej skupiny pre vedu a výskum v oblasti prevencie kriminality pri Rade vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality už v roku 2012.

[748] KUCHTA, Josef, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Základy kriminológie a trestní politiky,* Praha : C. H. Beck,. 2012, s. 146.

2. Kriminálna geografia a jej uplatnenie v praxi v rámci situačnej prevencie kriminality

V kriminálnej geografii vidíme veľký potenciál pre riešenie prevencie kriminality, ako už bolo spomenuté, okrem iných druhov, predovšetkým v situačnej prevencii, ktorá je zameraná ma odstraňovanie kriminogénnych situácií, na obmedzovanie príležitostí k spáchaniu TČ a na zvyšovanie rizika dopadnutia páchateľa. Niektoré druhy kriminality sú závislé, ako už bolo skôr uvedené, na určitom čase a priestore. Napríklad vyľudnené sídlisko počas pracovnej doby alebo cez víkendy je ideálnym miestom vhodným na spáchanie majetkových trestných činov – krádeží vlámaním do bytov, obchodné centrá a centrá miest sú rajom pre vreckových zlodejov a pod.. Situačná prevencia má svoje prednosti v porovnaní so sociálnou prevenciou, konkrétne je rýchlejšia, jednoduchšia a lacnejšia. Je aj obľúbenejšia, pretože má bezprostredné a zreteľné výsledky. Jej účinnosť je ľahšie overiteľná, no jej trvanie je efektívne krátkodobo, pretože často vedie k presunu kriminality. Rozlišujeme päť foriem presunu:

Teritoriálny presun - do susedného mesta, okresu, lokality;

Časový presun - z večerných hodín do ranných;

Presun v taktike - namiesto hľadania nezamknutých dverí páchateľ rozbije okno;

Presun na iný objekt – páchateľ namiesto prepadnutia obchodu prepadne osobu pod vplyvom alkoholu a pod;

Funkčný presun - miesto krádeží sa mení na miesto napr. lúpeží a pod. [749]

Kriminalita býva často analyzovaná z hľadiska územnej štruktúry. V tejto súvislosti hovoríme niekedy o kriminálnej geografii. „*Kriminálna geografia a kriminálna ekológia (ktorej vznik sa datuje v USA cca do obdobia roku 1970) umožnili špecifikovať charakteristické znaky viktimogénnych lokalít. Podľa autorov Čírtkovej a Červinka* ide o *nasledujúce znaky:*

- *ležia v blízkosti veľkých lokalít s lacnými nájomnými bytmi, v ktorých býva veľké množstvo slobodných nezamestnaných mužov;*
- *sú spojené hustou sieťou verejných dopravných prostriedkov alebo sú týmito dopravnými prostriedkami ľahko dostupné;*
- *nie sú previazané susedskými vzťahmi alebo väzbami;*
- *sú sociálne neprehľadné, nie je ľahké rozpoznať domácich „obyvateľov“ od votrelcov a cudzincov;*

[749] REPETTO, T. A. *Crime prevenction and the displacement phenomen*. Crime and deliquency 22/1976 s. 166-177 podľa BUBELÍNI, Ján. *Prevencia kriminality* . Bratislava . Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2002, s. 59-60.

- *byty sú v pravidelnom rytme opúšťané svojimi užívateľmi.“* [750]

Výskyt zločinu ukazuje silné priestorové odchýlky. Dielo geografov sa spočiatku zaoberalo mapovaním a vysvetľovať vzorov trestnej činnosti predovšetkým v mestských centrách a smerom k ich okrajovým lokalitám. Distribúcia trestného činu bola vysvetlená s odkazom na teórie ľudskej ekológie, prostredie stavieb, bytových domov a formy mestskej správy, a tiež na políciu. Mapovanie trestnej činnosti je dôležité, najmä s rastúcou sofistikovanosťou geografických informačných systémov (GIS) problém zobrazovania rizikovosti lokalít ohrozených trestnou činnosťou rástol tak, aby zahŕňal širšie spektrum teoretických a empirických problémov. Výskum geografii zločinu je stále rozmanitejší a vibrujúci naprieč mnohými oblasťami spoločenského a kultúrneho života, z ktorých kriminálna geografia rovnako čerpá a prispieva k debatám v kriminológii a ďalších súvisiacich odborov.[751]

Mapy sú dôležitým analytickým nástrojom, ktorý poskytuje množstvo informácii. Výhodou je prehľadnosť a možnosť analýzy aj priestorovej zložky a s nimi súvisiacich priestorových súvislostí. Vývojom GIS systémov je mapovanie bežnou súčasťou rôznych odvetví. Pod mapovaním kriminality rozumieme zaznamenávanie incidentov do priestoru za účelom ich analýzy, trendov ich výskytov, lokalizácie miest ich koncentrácie a hľadanie príčin zistených javov.

V súčasnosti sú (predovšetkým v zahraničí) analytické mapovanie a geografické databázy stále viac uznávané policajnými oddeleniami ako dôležitý nástroj pri analýze kriminality, prevencii kriminality a hodnotení preventívnych programov. Technické zlepšenie, cenová dostupnosť počítačov a softwary podporujúce geografické informačné systémy a dostupnosť geografických dátových zdrojov sprístupnilo orgánom presadzovania práva použiť mapovanie pre dôkladnejšiu analýzu kriminality. Policajné oddelenie pomocou automatizovaných mapovacích systémov do značnej miery vychádzajú z údajov atribútov spojených s miestami kriminality vo forme bodov a produkujú tzv. pin mapy na základe druhu alebo kombinácie vlastností trestného činu. GIS môžu byť použité ako nástroj na identifikáciu faktorov, ktoré prispievajú k trestnej činnosti, a tým umožnia polícii, aby aktívne reagovala na situácie, skôr než sa stanú problematickými. Vzhľadom na to, že v rámci policajných útvarov sú používané rôzne iné technológie, bude zrejmé, že schopnosť produkovať automatizované pin mapy je len

[750] ČÍRTKOVÁ, Ludmila. ČERVINKA, František. *Forenzní psychológie*, Plzeň : Aleš Čeněk, 2004. 169-170 podľa DIANIŠKA, Gustáv et al. *Kriminológia.* 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. s. 121

[751] Feministická geografia napríklad skúmala zločiny proti ženám a spôsoby, ktorými prispievali k ich vylúčeniu zo spoločnosti, upozornila na často skryté zločiny spáchané v súkromných i domácich priestoroch. (Valentine 1989).

jednou z mnohých možných aplikácií. Nakoniec, GIS by mal byť vnímaný ako nástroj pre policajných analytikov, ktorí môžu získať lepšie pochopenie trestnej činnosti z geografického hľadiska. [752]

Hlavnou myšlienkou evidencie trestnej činnosti a priestorového vyobrazenie jej výskytu je využitie týchto informácii v zefektívnení situačnej prevencii pri nastavení presnejších adresnejších preventívnych riešeniach. Mapy sa potom často využívajú pri geografickom profilovaní, ktoré sa spravidla používa pri sériových trestných činoch, pri ktorých sa predpokladá rovnaký páchateľ, akými sú vraždy, znásilnenia a podpaľačstvo. Úspešne sa ale využíva aj pri odhaľovaní páchateľov prepadnutí a lúpeží. [753]

Ich využitie je evidentné pri prognózovaní vývoja kriminality alebo jej jednotlivých druhov, či páchateľov a pod. Pre spracovanie prognóz na Slovensku je charakteristické, že sú spracované pre celé územie štátu. Pre menšie územné jednotky sa prognózy u nás nespracovávajú. Vo vyspelých krajinách ako USA, Austrália a Kanada sa za posledných 10 rokov rozmohlo mapovanie kriminality najmä z dôvodu operatívneho nasadenia prostriedkov, ako aj efektívneho plánovania preventívnych činností. Súčasťou procesu mapovania je aj spracovanie prognóz, ale na úrovni menších administratívnych celkov, ako sú mestá a mestské časti. Mapovanie sa realizuje prostredníctvom špecializovaného softvéru, ktorý má polícia k dispozícii a ktorého súčasťou môžu byť aj nástroje na krátkodobé prognózovanie, založené na výsledkoch mapovania kriminality. [754]

Mapy kriminality v rámci jednotlivých krajín majú rôznu formu ako aj funkcionalitu. V nasledujúcej časti uvádzame Mapu kriminality v Slovenskej republike.

---

[752]CANTER R. Philip. *Geographic Information Systems and Crime Analysis in Baltimore County and Maryland* . [online]. [cit. 01.10.2016] Dostupné na http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_08/

[753] BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 58.*

[754] BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 60.*

Obr. 1 Mapa celkovej evidovanej kriminality v Slovenskej republike v roku 2017

(Zdroj: www.minv.sk https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/statistiky_2017/mapy_kriminality/4q/okresy_celkova_kriminalita_2017.pdf

Pre porovnanie uvádzame aj mapy spracované práve Vysokou školou bezpečnostného manažérstva v Košiciach, ktoré sú interaktívne a sú situované do menšej lokality akou je mesto, no aj jeho menšie územné časti.

Obr. 2. Mapa celkovej kriminality v Košiciach v roku 2016[755]

[755] Zdroj: BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 88.*

Obr. 3. Hot spot analýza priestupkov v Košiciach v roku 2015[756]

Takto spracované mapy sú podľa nášho názoru v praxi aplikovateľnejšie a to predovšetkým z dôvodu, že prevencia na miestnej úrovni má v porovnaní s inými úrovňami niektoré špecifiká, ktoré ju z hľadiska jej významu posúvajú do popredia, ale na druhej strane sa jej efektívnosť viaže na splnenie určitých podmienok. O prevencii kriminality platí všeobecne, na miestnej úrovni však osobitne, že na rozdiel napr. právnych noriem, ktoré by mali byť interpretované a uplatňované v určitom spoločenstve na ktoromkoľvek mieste a vo vzťahu ku každému rovnako, jej špecifickou črtou je adresnosť, „šitie na mieru“, ktoré patrí k dôležitým predpokladom jej prínosu a efektívnosti.

K ďalším znakom preventívnych aktivít na miestnej úrovni patrí, že prinášajú nielen zníženie evidovanej kriminality v príslušnom územnom rámci, ale aj zmenu postojov občanov k svojej bezpečnosti, zníženie úrovne ich strachu zo zločinu, prehĺbenie ich spolupráce s orgánmi štátnej správy, samosprávy a políciou, zintenzívnenie vzájomných neformálnych vzťahov medzi susediacimi rodinami i jednotlivými občanmi, formovanie pocitu ich vzájomnej zodpovednosti a spolupatričnosti a pod. Tieto sociálno-psychologické efekty majú trvanie nielen počas realizácie príslušných programov, ale sú prínosom pre budúcnosť.

Pocit bezpečia je ovplyvnený aj urbánnou bezpečnosťou, ktorá predstavuje spojenie pojmu urbánny, teda mestský alebo súvisiaci s mestom. Urbánnu bezpečnosť je možné vymedziť ako akýkoľvek druh bezpečnosti občana v rámci intravilánu mesta (zastavaného územia), kde má obyvateľstvo prevažne voľný vstup (myslené v rámci verejných priestorov s dôrazom na exteriér), resp. akýkoľvek druh bezpečnosti človeka, ktorý súvisí s jeho

[756] Zdroj: BLIŠTANOVÁ, Monika. *Priestorová analýza kriminality v meste Košice. Košice :* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva *v Košiciach. 2017, s. 105.*

aktivitami a javmi v týchto verejných priestoroch. [757] Je evidentné, že poznatky z menších území budú aplikovateľnejšie do adresnejšej prevencie a pravdepodobne ovplyvnia aj pocit bezpečia obyvateľov týchto území.

Vychádzajúc z vyššie uvedeného je evidentné, že kriminálna geografia zohráva významnú rolu v situačnej prevencie kriminality. Dlhšiu dobu rezonuje v kruhu odborníkov v oblasti prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti potreba spracovania prehľadnej územnej evidencie výskytu kriminality ako aj jej „magnetov" vo forme prehľadných interaktívnych máp „kriminality" predovšetkým z dôvodu adresnejšieho nastavenia situačnej prevencie. A preto sa aj mi pokúšame prispieť svojou troškou do „mlyna" predovšetkým prostredníctvom snahy zvýšiť odbornú odborníkov v odbore bezpečnostné služby a tým aj do určitej miery meniť ich pohľad na vytváranie týchto máp.

Záver

Skúsenosti zo zahraničia poukazujú na potrebu spracovania takýchto interaktívnych máp kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike a samozrejme poukazuje na nutnosť prípravy odborníkov, ktorí by vedeli primárne aj sekundárne informácie do týchto máp zapracovať ale aj nevyhnutnosť pripraviť odborníkov, ktorí by tieto informácie vedeli efektívne využiť pri návrhoch kvalitnejších a efektívnejších a predovšetkým adresnejších opatrení situačnej prevencie.

Podobne aj týmto príspevkom sme chceli poukázať nielen na možnosti využitia informácii z tzv. „máp kriminality" pri aplikácii aktivít zameraných na elimináciu kriminality, no chceli sme poukázať nutnosť skvalitnenia odbornej prípravy odborníkov pôsobiacich v oblasti prevencie kriminality a odborníkov pôsobiacich v bezpečnostných službách.

Prehľadné mapy kriminality a s nimi spojené efektívnejšie a adresnejšie pôsobenie situačnej prevencie kriminality by mohlo výrazne ovplyvniť „pocit" bezpečia obyvateľov nielen vybraných miest, no celej Slovenskej republiky.

Zoznam literatúry:

BLIŠTANOVÁ, Monika. *Stav výskumu mapovania kriminality vo svete a na* Slovensku, In: Integrovaná bezpečnost prostredia, zborník príspevkov z vedeckej konferencie so zahraničnou

[757] ONDREJIČKA, Vladimír. *Hodnotenie a objektivizácia urbánnej bezpečnosti* [online]. Bratislava: Ústav manažmentu STU, Centrum urbánnej bezpečnosti, 2013. [cit.10.10.2016] Dostupné na internete:<http://www.zuups.sk/sites/default/files/zbornik/6-prispevky/>

účasťou. Žilina: STRIX n. f. Žilina v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre životné prostredie, 2016, 625 s.

BLIŠŤANOVÁ, Monika, BLIŠŤAN, Peter, KRIŽOVSKÝ, Stanislav. *Mapovanie kriminality v meste Košice.* Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, vydanie prvé, Košice, 2013, 88 s.

BUBELÍNI, Ján. *Prevencia kriminality*. Bratislava . Akadémia Policajného zboru v Bratislave. 2002, 252 s.

ČIRTKOVÁ, Ludmila, ČERVINKA, František. 1994. *Forenzní psychológie.* Praha : Support, 1994, 206 s.

DIANIŠKA, Gustáv et al. *Kriminológia.* 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. 351 s.

CANTER R. Philip. *Geographic Information Systems and Crime Analysis in Baltimore County and Maryland* . [online]. [cit. 01.10.2016] Dostupné na http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_08/

KELEMEN Miroslav, KRÍŽOVSKÝ, Stanislav, BLIŠŤANOVA, Monika a kol. *Vplyv kamerového systému na priestupkovosť v meste Košice.* Košice : VŠBM v Košiciach, 2015, 111 s.

KRIŽOVSKÝ, Stanislav, KELEMEN, Miroslav, BLIŠŤANOVÁ, Monika. *Analýza prostredia ako základný predpoklad účinnej prevencie.* In Recenzovaný zborník pôvodných vedeckých prác z III. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie Advances in Fire and Safety Engeniering 2014 a sprievodných medzinárodných vedeckých konferencií, 30.-31.10.2014 Trnava, 2014, 195 s.

KUCHTA, Josef, VÁLKOVÁ, Helena, a kol. 2012. *Základy kriminológie a trestnej politiky*, Praha : C. H. Beck, 2012, 664 s.

ONDICOVÁ, Magdaléna. Kriminálna geografia a jej uplatnenie v prevencii kriminality = Criminal Geography and Their Application in Crime Prevention In: Košická bezpečnostná revue [elektronický zdroj] : polročník VŠBM v Košiciach. ISSN 1338-6956. Roč. 6, č. 2 (2016), online, 488 s.

ONDICOVÁ, Magdaléna, BLIŠŤANOVÁ, Monika, ŠIŠULÁK Stanislav a kol. *Využitie výsledkov analýz kriminality v bezpečnostnom vzdelávaní* : Projekt vedeckovýskumnej úlohy**.** 1. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2017; Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, 2017. dostupný v Knižnici Akadémie PZ v Bratislave evidovaný pod číslom VÝSK. 237. 2017,19 s.

ONDICOVÁ, Magdaléna, UHRIN, Samuel. 2012. *Prevencia kriminality*. Plzeň : Aleš Čeněk s.r.o.,. 2012, 145 s.

WEISBURD David a Tom Mc EWEN "*Computer Mapping-A New. Technique in Crime Analysis*. [online]. [cit. 01.10.2016] Dostupné na http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_08/

doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1, Bratislava
magdalena.ondicova@akademiapz.sk

Ing. Monika Blišťanová, PhD. MBA
Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach
Košťová 1, Košice
monika.blistanova@vsbm.sk

SPOLEČENSKY ODPOVĚDNÉ ZADÁVÁNÍ VEŘEJNÝCH ZAKÁZEK – NOVÝ NÁSTROJ TRESTNÍ POLITIKY

KAMIL NEDVĚDICKÝ, JANA NEDVĚDICKÁ

Ministerstvo spravedlnosti ČR
Odbor vězeňství, trestní politiky, probace a mediace

Abstrakt

Předkládaný příspěvek se zabývá vysoce aktuálním tématem společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek, které se podařilo v roce 2017 zakotvit vládou schváleným usnesením i do oblasti zaměstnávání odsouzených ve výkonu trestu, osob propuštěných z výkonu trestu a osob se záznamem v Rejstříku trestů. Tímto se otevírají nové cesty, kterými může stát podpořit zaměstnávání rizikových skupin, u nichž je výkon pracovní činnosti jedním z významných faktorů jejich reintegrace do společnosti a působí rovněž jako významný nástroj boje proti recidivě kriminálního chování.

Klíčová slova

trestná činnost; vězeňství; zaměstnávání odsouzených a osob se záznamem v rejstříku trestů; veřejné zakázky; zadavatel; odpovědné zadávání; zvláštní podmínka plnění veřejné zakázky; kritérium kvality

Abstract

The presented article deals with the highly topical theme of socially responsible public procurement, which has been successfully enshrined (by the Resolution approved by the Government in 2017) also in the field of employment of sentenced prisoners, persons released from imprisonment and persons with a record in the Criminal Register. This opens new ways to encourage the employment of risk groups where work performance is one of the major factors of their reintegration into society and also acts as an important tool to fight the recurrence of criminal behavior.

Key words

criminal activity; penitentiary; employment of convicted persons and persons with criminal record; public contracts; contracting authority; responsible procurement; a special condition for the performance of a public contract; quality criterion

Úvod

Páchání trestné činnosti je pro společnost velmi negativním jevem. Stát proto musí věnovat zvýšenou pozornost cestám, jak snižovat recidivu kriminálního chování, silně podporovat prevenci a zlepšovat postavení obětí trestných činů. Pokud se zaměříme na pachatele, je zřejmé, že nezabývat se jejich reintegrací do společnosti vede jen k jedinému výsledku – opakovanému porušování právních předpisů, vzniku nových škod nejenom v oblasti hospodářské, ale bohužel i ve výrazném ovlivnění životů obětí a také rodinných příslušníků pachatelů. Pohled na resocializaci však nesmí být resortně zúžený, neboť za efektivní je možno považovat jen takové aktivity, které jsou kontinuální, propojené a zaměřené individuálně na jedince, který je účastníkem resocializačního procesu.

Zaměstnávání jako jeden z výrazných prostředků začlenění pachatelů do společnosti[758] tedy vnímáme za důležité podporovat nikoliv pouze u odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody (dále též „VTOS“), ale taktéž u osob propuštěných z VTOS, u nichž je riziko opětovného spáchání trestného činu největší a zapomenout bychom neměli ani na rozsáhlou skupinu lidí se záznamem v Rejstříku trestů (dále též „RT“), neboť tento záznam působí v řadě případů jako překážka zaměstnávání s rizikem odklonění takové osoby do šedé ekonomiky či dokonce může neúspěch při hledání pracovního uplatnění vést k pokračování v kriminální kariéře.

1. Zaměstnávání odsouzených, osob propuštěných z VTOS a osob se záznamem v RT

Získání pracovních návyků, smysluplné využití času a legální vydělávání prostředků na živobytí je jedním z faktorů, které významně přispívají k prevenci páchání trestné činnosti a u pachatelů patří k jednomu ze zásadních důvodů ukončení kriminální kariéry. Ve VTOS se pak nejedná jen o vhodný nástroj nápravy pachatelů, ale i o naplnění zákonem stanovené povinnosti.

[758] Blíže viz např. Tomášek, Jan a kol.: *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: IKSP, 2017, ISBN 978-80-7338-166-0 či Marešová, Alena a kol.: *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza.* Praha: IKSP, 2016, ISBN 978-80-7338-157-8, s. 53. K zaměstnání osob se záznamem v RT srov. Mráz, Miroslav – Hubálek, Michal – Zamboj, Ladislav: *Trestní bezúhonnost v přístupu k zaměstnání.* Praha: Poradna pro občanství/občanská a lidská práva, 2016, ISBN: 978-80-905682-3-5.

Ustanovení § 28 odst. 1 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody stanoví, že odsouzený je ve výkonu trestu mimo jiné povinen: *„…pracovat, pokud je mu přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným nebo není po dobu výkonu trestu uznán zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce…“.* Znění § 30 odst. 4 cit. zákona pak umožňuje odsouzenému účinně odmítnout pracovní zařazení u externích subjektů, s výjimkou věznice a vymezeného okruhu státních či samosprávných subjektů, u nichž není možno práci bez dalšího odmítnout. **Zaměstnávání odsouzených ve VTOS je jednou ze základních cest jejich reintegrace, což konstatuje i vládou schválený „jízdní řád“ českého vězeňství, tj. Koncepce vězeňství do roku 2025 („NKV“).**[759] NKV nastolila jako závazný a preferovaný postup nejenom zaměstnání odsouzených ve VTOS, ale zajištění návaznosti na dobu po výkonu trestu a opomenuta nebyla ani otázka osob s trestní minulostí a multidisciplinární a meziresortní přístup k problematice.

Ideálním stavem je samozřejmě co největší zaměstnanost odsouzených ve VTOS[760], zlepšení kvalifikace těchto osob a nabytí nových, pokud možno certifikovaných, znalostí, uplatnitelných na pracovním trhu a pokračování ve výkonu zaměstnání po propuštění z VTOS, případně zajištění pracovního místa již v době výkonu trestu. Podporováni jsou zaměstnavatelé, kteří toto žádoucí propojení zajistí.[761] Vyčerpání potenciálu vězněných osob, zaměstnatelných mimo areály věznic, vede k úsilí o přenesení výrobních činností externích subjektů do samotných vězeňských zařízení. V souladu s NKV se tedy řeší výstavba nových výrobních hal, a to i za využití inovativních postupů typu práva stavby.[762]

Další cestou, kterou NKV nastoluje jako dosud nevyužívanou, ale velmi perspektivní, je využití tzv. společenské odpovědnosti při zadávání veřejných zakázek. Tato možnost je jednou z těch, kdy stát jde sám příkladem a zohledňuje společensky přínosnou aktivitu při zadávání veřejných zakázek. Kromě řady míst samotné NKV, kde je společenská odpovědnost zdůrazněna jako vhodný nástroj směřující k zaměstnávání tří vymezených skupin osob – odsouzených ve VTOS, propuštěných z VTOS a osob se záznamem v RT, se úkol zakotvit společensky odpovědné zadávání veřejných zakázek dostal i do samotného usnesení vlády, kterým byla NKV schválena.[763]

---

[759] Koncepce vězeňství do roku 2025. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Kamila Nedvědického. Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha 2016. Schváleno vládou ČR usnesením č. 79/2016, dne 3. 2. 2016, dostupné na www.justice.cz.

[760] K výraznému meziročnímu navýšení reálné zaměstnanosti osob ve VTOS srov. statistiky dostupné na www.vscr.cz.

[761] Z příkladů dobré praxe je možno uvést projekt A-GIGA ve Vinařicích či kavárnu Dismas v hlavní budově MSp, atd.

[762] Srov. § 1240 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění.

[763] Usnesení vlády ČR č. 79/2016, ze dne 3. 2. 2016, dostupné na www.justice.cz.

Vláda uložila ministru spravedlnosti předložit vládě do 31. prosince 2016 návrh usnesení vlády doporučující využívání institutu společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek ve vztahu k zaměstnávání odsouzených a osob se záznamem v RT. Uvedený úkol se díky meziresortní spolupráci a úsilí Ministerstva spravedlnosti a dalších resortů ve speciálně ustavené pracovní skupině podařil a **dne 25. 1. 2017 schválila vláda ČR usnesení č. 75 k využívání institutu společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek ve vztahu k zaměstnávání odsouzených a osob se záznamem v Rejstříku trestů**. Vláda doporučila členům vlády a vedoucím ostatních ústředních orgánů státní správy při zadávání veřejných zakázek v jimi řízených orgánech, jakož i v těmto orgánům podřízených orgánech a organizacích, včetně všech organizací spadajících do jejich resortů bez ohledu na jejich povahu a způsob vzniku využívat u k tomu vhodných veřejných zakázek možnost stanovit zaměstnání určitého počtu odsouzených nebo osob se záznamem v RT jako zvláštní podmínku plnění veřejné zakázky v souladu s § 37 odst. 1 písm. d) zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, nebo jako kritérium kvality v souladu s ustanovením § 116 odst. 2 písm. d) tohoto zákona a uložila ministru spravedlnosti ve spolupráci s ministryní práce a sociálních věcí a ministryní pro místní rozvoj zpracovat do 30. června 2017 pro účely tohoto usnesení metodický pokyn. Za účelem vytvoření metodiky byla svolána podskupina pracovního týmu, která již spolupracovala pří tvorbě výše uvedeného usnesení. Jejími členy byli kromě Ministerstva spravedlnosti (MSp) zástupci Ministerstva pro místní rozvoj (MMR), Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, Vězeňské služby ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu a Probační a mediační služby.

MSp v souladu s usnesením vlády představilo v červenci 2017 **metodiku pro prevenci trestní recidivy formou podpory zaměstnávání a profesního rozvoje osob se záznamem v evidenci RT a osob ve VTOS prostřednictvím veřejných zakázek**. Metodika obsahuje praktické rady pro zadavatele veřejných zakázek včetně popisu konkrétních kroků, které musí provést při svém rozhodování o vhodnosti zahrnutí zvláštních podmínek nebo kritéria kvality do zadávací dokumentace veřejné zakázky. Součástí metodiky jsou i vzorová ustanovení zadávací dokumentace.

I tento metodický pokyn vznikl tedy ve spolupráci zmíněných a dalších subjektů a je příkladem úspěšné meziresortní spolupráce za společným cílem – snížení recidivy kriminálního chování prostřednictvím zaměstnávání osob ohrožených kriminální nákazou. **Podrobnou metodiku, včetně příkladů zadávacích podmínek, mohou zadavatelé i dodavatelé využít pro uplatnění společensky odpovědného zadávání veřejných zakázek ve**

vztahu k zaměstnávání osob ve VTOS, po propuštění z VTOS, případně osob se záznamem v RT.[764]

2. Společensky odpovědné zadávání veřejných zakázek

Společensky odpovědné zadávání veřejných zakázek (dále jen „SOZVZ“), někdy též nazývané jako sociálně odpovědné veřejné zadávání znamená postup zadávání veřejných zakázek, při kterém **zadavatel zohledňuje sociální hlediska a tím přispívá k naplňování „celospolečenských“ sociálních cílů**, kterými jsou např. vytváření pracovních příležitostí pro osoby znevýhodněné na trhu práce, sociální začleňování těchto osob, vzdělávání, praxe a rekvalifikace pracovníků, důstojné pracovní podmínky, podpora malých a středních podniků a další. Do konceptu SOZVZ je někdy zahrnována rovněž podpora „ekologického“ zadávání veřejných zakázek, která je na evropské úrovni terminologicky vydělována do tzv. „zeleného“ neboli ekologického zadávání veřejných zakázek. SOZVZ společně s ekologickým zadáváním veřejných zakázek je pak souhrnně nazýváno jako **odpovědné nebo udržitelné zadávání veřejných zakázek nebo též jako odpovědné veřejné zadávání**. Vzhledem k tomu, že SOZVZ je na tomto místě představováno v souvislosti s jeho využitím v oblasti trestní politiky, tak bude v tomto pojednání používáno ve významu pojmu „sociálně odpovědné zadávání“.

SOZVZ zahrnuje celou škálu sociálních hledisek, která zadavatelé mohou vzít v úvahu ve vhodné fázi zadávání veřejné zakázky a je umožněno evropskými zadávacími směrnicemi[765] a současně i zákonem o zadávání veřejných zakázek[766] (dále jen „ZZVZ“). Zadavatel tak má možnost vybírat z řady zákonných možností, jakým konkrétním způsobem zohlední sociální hlediska při zadávání veřejných zakázek.

Sám **zadavatel se rozhoduje, které sociální aspekty zvolí ve vztahu ke svým strategickým cílům a svým preferencím** a současně ve vztahu k předmětu veřejné zakázky. Existuje řada metodik a příruček, které zadavateli v tomto rozhodování mohou pomoci. Tyto příručky obsahují kromě cenných informací a rad rovněž řadu tzv. „příkladů dobré praxe“. Metodiky k SOZVZ lze nalézt např. na stránkách MMR, které je gestorem ZZVZ.[767]

---

[764] Metodika je dostupná na www.vscr.cz.

[765] Směrnice EP a Rady 2014/24/EU ze dne 26. února o zadávání veřejných zakázek a o zrušení směrnice 2004/18/ES, Směrnice EP a Rady 2014/25/EU o zadávání veřejných zakázek subjekty působícími v odvětví vodního hospodářství, energetiky, dopravy a poštovních služeb a o zrušení Směrnice 2004/17/ES, Směrnice EP a Rady 2014/23/EU o udělování koncesí.

[766] Zákon č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, ve znění pozdějších předpisů.

[767] http://www.portal-vz.cz/cs/Jak-na-zadavani-verejnych-zakazek/Metodiky-stanoviska/Metodiky-k-zakonu-c-134-2016-Sb-,-o-zadavani-verejnych-zakazek/Metodiky-specialni-k-zadavacim-rizenim/Metodiky-socialni

Vzhledem k tomu, že SOZVZ spadá ve vztahu k cílům, které sleduje (zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce, sociální začleňování těchto osob, důstojné pracovní podmínky apod.), do oblasti působnosti MPSV, tak je potřeba zmínit především bohaté aktivity MPSV v této oblasti.

MPSV se k tématu odpovědného veřejného zadávání hlásí od roku 2014. Jako orgán veřejné správy považuje za důležité, aby prostředky, které v rámci veřejného nakupování vynakládá, byly investovány také v souladu s prioritami MPSV v oblasti sociálních věcí a životního prostředí. Velkou inspirací se pro MPSV stala zejména zahraniční praxe, kde přístup označovaný „value for money" (tj. dosažení maximální hodnoty za vynaložené peníze) je běžnou součástí veřejného nakupování. Komplexní příklady ze západní a severní Evropy jednoznačně prokázaly přínosy využívání tohoto konceptu a ukázaly, jak jeho vhodné využití může podpořit strategické cíle zadavatele.[768]

Dalším resortem, který má vzhledem ke své působnosti k odpovědnému veřejnému zadávání blízko je Ministerstvo životního prostředí (dále jen „MŽP"). MŽP bylo spolu s MPSV spolupředkladatelem usnesení vlády, které zavádí odpovědné veřejné zadávání ve veřejném sektoru. **Vláda svým usnesením č. 531, ze dne 24. 7. 2017 schválila nová pravidla pro uplatňování odpovědného přístupu při zadávání veřejných zakázek a nákupech státní správy a samosprávy a doporučila vrcholným představitelům státní správy a samosprávy, aby v jimi řízených organizacích tato pravidla uplatňovali a využívali metodiky pro environmentálně a sociálně odpovědný přístup při zadávání veřejných zakázek.**

V dokumentu se státní správa a samospráva zavazuje, že se bude řídit **třemi pravidly**:

- bude zohledňovat environmentální aspekty, tj. omezí spotřebu energií, vody, surovin, znečišťovacích látek uvolňovaných do ovzduší, vody a půdy, omezí produkci odpadů a uhlíkovou stopu, tedy se bude snažit *„ pořídit výrobky, služby a práce s nižšími dopady na životní prostředí během jejich životního cyklu v porovnání s výrobky, službami a pracemi se stejnou hlavní funkcí, které by byly pořízeny jinak*".
- **bude zohledňovat sociální hlediska, to znamená, že bude podporovat zaměstnanost osob znevýhodněných na trhu práce,** podporu vzdělávání, praxe a rekvalifikací, podporu důstojných pracovních podmínek a bezpečnosti práce, přístup sociálních podniků a malých a středních podniků, usilovat o férové dodavatelské vztahy, respektovat principy etického nakupování,

[768] Blíže viz webové stránky MPSV k sociálně odpovědnému zadávání: http://sovz.cz/.

- **svým přístupem půjde příkladem dalším veřejným i soukromým institucím a subjektům.** Nezbytnou součástí příkladného chování je zapojení vlastních zaměstnanců do celého procesu, zabezpečení odpovídající informovanosti a školení v problematice odpovědného chování a motivace k aktivnímu přístupu k dalšímu rozvíjení a posilování odpovědného přístupu veřejné správy.

Již ve fázi přípravy je možné, aby zadavatel komunikoval s potenciálními dodavateli formou předběžných oznámení, předběžných tržních konzultací, případně jiným vhodným způsobem uveřejňoval jím plánované investice a sledované sociální cíle v rámci zadávání veřejných zakázek. Tím dá potenciálním zájemcům včas na vědomí, jaké investiční akce hodlá realizovat, či jaké podmínky hodlá uplatňovat, a poskytne jim dostatečný čas na přípravu.

V oblasti trestní politiky, kam se v loňském roce podařilo přenést společenskou odpovědnost při zadávání veřejných zakázek, jako nový nástroj řešení otázky zaměstnanosti, se dá postupovat následujícím způsobem.

Požadavek na zaměstnávání osob se záznamem v RT nebo odsouzených ve VTOS lze formulovat zejména jako:

1) **podmínku zaměstnávání určitého počtu (či podílu) osob se záznamem v evidenci RT nebo odsouzených ve VTOS na plnění veřejné zakázky** jako obchodní nebo jinou smluvní podmínku (§ 37 odst. 1 písm. c) ZZVZ) nebo jako zvláštní podmínku (§ 37 odst. 1 písm. d) ZZVZ) při současném zahrnutí požadavku jako smluvní podmínky do zadávací dokumentace a požadavek součinnosti dodavatele při uzavírání smlouvy. Podmínka zaměstnávání cílových osob v tomto smyslu nefiguruje jako předmět hodnocení, ale je okolností, která podmiňuje samu účast dodavatele v zadávacím řízení, resp. možnost uzavření smlouvy. Pokud účastník řízení nedoloží splnění předmětné podmínky, bude ze zadávacího řízení vyloučen (ve finále s ním tedy není uzavřena příslušná smlouva).
2) **kritérium kvality dle § 116 odst. 2 písm. d) ZZVZ**. Nesplnění podmínky zaměstnávání v takovém případě vede pouze k nedosažení bodů v příslušné části hodnocení nabídky, což se může projevit na výsledném hodnocení a na pořadí nabídek. Účastník řízení, který by z jakéhokoli důvodu požadavek zadavatele nesplnil, by mohl bodovou ztrátu eliminovat například nižší nabídkovou cenou. Účasti v zadávacím řízení se nesplnění požadavku přímo nedotýká a účast v zadávacím řízení ani uzavření smlouvy samo o sobě nevylučuje.

Obecně lze doporučit, aby zadavatel, který zamýšlí uplatnit hledisko zaměstnávání osob ve VTOS při plnění veřejné zakázky, uvedl tuto skutečnost hned v úvodu zadávací dokumentace a výslovně tak na zvláštní požadavek upozornil potenciální dodavatele.

Příklad obecného úvodního prohlášení:

„Zakázka je zadávána v souladu se zásadami odpovědného veřejného zadávání. Zadavatel tak naplňuje svůj cíl stát se odpovědným hospodářem, který vedle důrazu na výběr ekonomicky nejvýhodnějších řešení sleduje i dopad svého provozu na oblast zaměstnanosti, sociálních věcí a životní prostředí. Zadavatel má zájem na tom, aby zadání zakázky jmenovitě podpořilo zaměstnávání osob ve VTOS, a to ve formě zvláštní podmínky/kritéria hodnocení.“ [769]

Závěr

Společensky odpovědné zadávání veřejných zakázek je fenomén, který celosvětově přispívá k podpoře cílů, které nesledují toliko finanční efekt, ale zabývají se sociálně či environmentálně důležitými oblastmi. Ve sféře zaměstnávání osob ve VTOS, lidí propuštěných z VTOS a osob se záznamem v RT jde o nástroj, který má potenciál prostřednictvím pracovních aktivit vést ke snížení recidivy kriminálního chování a tím přispět k ochraně společnosti. Zvláště v době, kdy ekonomický cyklus nabere klesající směr, se státu nabízí využít této možnosti a zajistit, že uchazeči o veřejné zakázky budou vyhledávat uvedené sociální skupiny a zaměstnávat je, což je naplněním cílů společnosti ve směru reintegrace, kde zaměstnávání hraje jednu z klíčových rolí.[770]

JUDr. Kamil Nedvědický
Zástupce ředitele Odboru vězeňství, trestní politiky, probace a mediace
Ministerstvo spravedlnosti ČR, Vyšehradská 16 Praha 2
Knedvedicky@msp.justice.cz

JUDr. Jana Nedvědická
Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
Odbor práva veřejných zakázek, Na Příkopě 3 Praha 1
Jana.Nedvedicka@mmr.cz

769 Metodika pro prevenci trestní recidivy formou podpory zaměstnávání a profesního rozvoje osob se záznamem v evidenci RT a osob ve výkonu trestu odnětí svobody v rámci veřejných zakázek.

[770] Koncepce vězeňství do roku 2025, c.d., s. 9.

MOBING Z POHĽADU PRÁVA

DARINA HAVRLENTOVÁ, KAREL SEVERA

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci, Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci

Abstrakt

Předmětem článku je mobbing v právu České republiky, v právu Slovenské republiky a v právu Evropské unie. Článek se konkrétně zabývá úpravou mobbingu v Listině základních práv a svobod, zákoníku práce, v antidiskriminačním zákoně, v občanském soudním řádu, v trestním zákoníku a dalších právních předpisech.

Klíčová slova

Mobbing, zákonné normy, právní úprava mobbingu v České republice, v Slovenské republice a v Evropské unii.

Abstract

The subject of the article is mobbing in the law of the Czech Republic, in the law of the Slovak Republic and in European Union law. The article deals specifically with the modification of mobbing in the Charter of Fundamental Rights and Freedoms, the Labor Code, the Anti-Discrimination Act, the Civil Procedure Code, the Criminal Code and other legal regulations.

Key words

Mobbing, legal standards, legislation of mobbing in the Czech Republic, in the Slovak Republic and in European Union.

Úvod

Mobing považujeme za psychické týranie na pracovisku. Ide o systematické, cieľavedomé utláčanie v podobe obťažovania, šikanovania, psychického terorizovania jednotlivca, skupiny iným jednotlivcom, skupinou dlhšiu dobu (minimálne polroka)

najmenej raz za týždeň s cieľom spôsobiť ujmu. Obeť vníma správanie voči nej ako zraňujúce a osobne ohrozujúce.

Ide o definíciu vygenerovanú z množstva preštudovaných odborných zdrojov zaoberajúcich sa problematikou mobingu od čias Leymanna (90-te roky min. st.), nemeckého psychológa pôsobiaceho vo Švédsku, považovaného za otca mobingu až po súčasnosť. Pôvodnú myšlienku, ako aj samotný pojem Leymann prevzal od Lorenza, rakúskeho etológa, ktorý sa venoval agresívnemu správaniu v ríši zvierat a vztiahol ho na ľudské. Veda sa teda postupne začala venovať formám, príčinám, štádiám, spôsobom mobingu a jeho aktérom a obetiam.[771]

V hľadáčiku vedy samozrejme nechýbajú ani následky mobingu, ktoré v krajných prípadoch naberajú obrovské až fatálne rozmery, ako napr. zánik firmy, stámiliónové škody pre celú spoločnosť, až po smrť obete. V konečnom dôsledku sa teda stalo nevyhnutným ošetriť problematiku mobingu aj legislatívne, ukotviť riešenie násilia v pracovnom prostredí aj v právnych normách, aby sa i zo strany spoločnosti dostalo ochrany obetiam mobingu a zmiernili sa tak následky mobingu v celej spoločnosti.

V našom spoločnom príspevku psychologičky a právnika sa teda budeme zaoberať mobingom z pohľadu práva, kde spočívajú styčné body a rozdiely v právnych úpravách v Českej republike, Slovenskej republike a Európskej únie a čo navrhujeme do budúcna, aby právo prispievalo väčším podielom na riešení mobingu v spoločnosti.

Mobbing (psychické týrání v zaměstnání) není jako takový v právu České republiky, Slovenské republiky i Evropské unie upraven, ale může naplňovat znaky jednání, které právními předpisy upraveno již je. Může tak spadat pod antidiskriminační zákon, což je projev inkorporace antidiskriminačních směrnic EU, rovné zacházení v zákoníku práce, povinnost zaměstnavatele projednat stížnost zaměstnance, ochranu osobnosti v občanském zákoníku, jako je čest a důstojnost, přestupky proti občanskému soužití, trestné činy, jako je trestný čin pomluvy atd. Podle toho, pod který právní předpis lze mobbing podřadit, se potom odvíjejí i jednotlivé právní prostředky obrany proti němu.

1. Použitelná právní úprava v případě mobbingu

Zásada rovného zacházení a zákazu diskriminace má ústavněprávní zakotvení. Obecně je zásada rovnosti deklarována v čl. 1 a 3 odst. 1 **usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České**

[771] HAVRLENTOVÁ, Darina. *Úloha sociálneho pracovníka v prevencii mobingu.* Habilitačná práca, Katolícka univerzita Ružomberok, 2013.

národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „Listina“ nebo „LZPS“). Podle těchto ustanovení *„lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech“* a *„základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, …“* Obecná zásada rovnosti je potom konkretizována v dalších ustanoveních Listiny. Tak podle čl. 24 LZPS *„příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.“* Mezi základní lidská práva každého člověka potom mimo jiné patří právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno (čl. 10 odst. 1 LZPS), **právo na práci,** tedy právo získávat prostředky pro své životní potřeby vlastní prací (čl. 26 odst. 4 LZPS). Při uplatňování práva na zaměstnání je podle **zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „zákon o zaměstnanosti“ nebo „ZamZ“), zakázána jakákoliv diskriminace, přičemž *„právo na zaměstnání nelze občanovi odepřít z důvodu pohlaví, sexuální orientace, rasového nebo etnického původu, národnosti, …*“ Zákon o zaměstnanosti zakazuje činit nabídky zaměstnání, které mají diskriminační charakter, nejsou v souladu s pracovněprávními nebo služebními předpisy, nebo odporují dobrým mravům. Zaměstnavatel nesmí při výběru zaměstnanců vyžadovat informace týkající se *„národnosti, rasového nebo etnického původu, …“*

Zaměstnanci mají podle čl. 28 LZPS **právo na spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky.** Jak se určí spravedlivá odměna, je potom rozvedeno v zákoníku práce, když podle § 109 odst. 4 zákoníku práce *„mzda a plat se poskytují podle složitosti, odpovědnosti a namáhavosti práce, podle obtížnosti pracovních podmínek, podle pracovní výkonnosti a dosahovaných pracovních výsledků.“*

Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky (čl. 29 odst. 1 LZPS). Mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě k povolání (čl. 29 odst. 2 LZPS). Tato ustanovení nejsou prolomením zásady rovnosti či tzv. pozitivní diskriminací, ale naopak zajišťují rovnost mezi fakticky nerovnými subjekty a napomáhají tak nastolení skutečné rovnosti mezi nimi (např. nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02, nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. Pl.ÚS 42/04)

Katalog základní lidských práv a svobod je na rozdíl od české právní úpravy přímo součástí slovenské ústavy vyhlášené pod č. 460/1992 Zb., **Ústava Slovenskej republiky,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „Ústava SR“). Podle čl. 12 odst. 1 *„ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach.“* Podle čl. 12 odst. 2 *„základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, …“*

Podle čl. 33 *„príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.“* Podle čl. 19 odst. 1 *„každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena.“*

Podle čl. 35 odst. 3 Ústavy SR ***„občania majú právo na prácu.“*** Podle **zákona č. 5/2004 Z. z., o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov,** ve znění pozdějších předpisů, má občan má právo na přístup k zaměstnaní bez jakýkoliv omezení v souladu se zásadou rovného zacházení v pracovněprávních vtazích a obdobných právních vztazích ustanovenou slovenským antidiskriminačním zákonem. Zaměstnavatel nesmí *„zverejňovať ponuky zamestnania, ktoré obsahujú akékoľvek obmedzenia a diskrimináciu podľa rasy, farby pleti, pohlavia, veku, …“* Zaměstnavatel nesmí při výběru zaměstnance vyžadovat informace, které se týkají *„národnosti, rasového pôvodu alebo etnického pôvodu, …“*

Podle čl. 36 Ústavy SR *„zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky.“* Zákon zaměstnancům zabezpečuje zejména *„právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň, ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní,…“*

Podle § 119a slovenského zákoníku práce **mají ženy a muži právo na stejnou mzdu za stejnou práci anebo za práci stejné hodnoty.** Za stejnou práci anebo práci stejné hodnoty se považuje *„práca rovnakej alebo porovnateľnej zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti, ktorá je vykonávaná v rovnakých alebo porovnateľných pracovných podmienkach a pri dosahovaní rovnakej alebo porovnateľnej výkonnosti a výsledkov práce v pracovnom pomere u toho istého zamestnávateľa.“*

Podle čl. 38 Ústavy SR *„ženy, mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a osobitné pracovné podmienky. Mladiství a osoby zdravotne postihnuté majú právo na osobitnú ochranu v pracovných vzťahoch a na pomoc pri príprave na povolanie.“*

Zákaz diskriminace je zakotven také v mnohých mezinárodních dokumentech. Příkladem lze uvést **Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950** (v tomto textu také „EÚLP“). Podle čl. 14 EÚLP užívání práv a svobod přiznaných touto úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti atd. Fyzické osoby, nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců považujících se za oběti v důsledku porušení práv přiznaných EÚLP a v jejích Protokolech mohou podat na smluvní stát stížnost k **Evropskému soudu pro lidská práva** se sídlem ve Štrasburku (v tomto textu také „ESLP“). Oba nástupnické státy bývalého Československa jsou smluvními stranami EÚLP.

Stěžovatel musí ale nejdříve vyčerpat všechny vnitrostátní opravné prostředky podle všeobecně uznávaných pravidel mezinárodního práva. Takovým posledním opravným prostředkem na národní úrovni bude zpravidla ústavní stížnost na porušení ústavně zaručených základních práv a svobod podávaná k ústavnímu soudu. Stížnost k ESLP lze podat ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné rozhodnutí, což zpravidla bude nález ústavního soudu.

Zákaz diskriminace je zakotven v legislativě Evropské unie již v jejích základních právních dokumentech. Mezi ně patří také **Smlouva o fungování Evropské unie** (Konsolidované znění). Podle čl. 10 *„při vymezování a provádění svých politik a činností se EU zaměřuje na boj proti jakékoliv diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace."* Podle čl. 13 může *„Rada zvláštním legislativním postupem a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu jednomyslně přijmout vhodná opatření k boji proti diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace."* Evropský parlament a Rada mohou řádným legislativním postupem přijmout základní zásady pro podpůrná opatření EU, s vyloučením harmonizace právních předpisů členských států, jako základ pro činnosti, které přijímají členské státy, aby přispěly k naplnění uvedených cílů. Dalším základním právním dokumentem EU je **Listina základních práv Evropské unie.** Podle čl. 21 se *„zakazuje jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku,…"* Podle čl. 23 *„musí být zajištěna rovnost žen a mužů ve všech oblastech včetně zaměstnání, práce a odměny za práci."* Je ovšem připuštěna výjimka týkající se opatření poskytujících zvláštní výhody ve prospěch nedostatečně zastoupeného pohlaví.

V rámci Evropské unie (dříve Evropských společenství) byla přijata řada **antidiskriminačních směrnic.** Směrnice zavazují členské státy EU upravit své právo do stanovené lhůty dle příslušné směrnice. Směrnice stanoví cíle a zásady právní úpravy, formu (např. zákon) a metody volí členský stát.[772] Směrnice jsou nástrojem harmonizace vnitrostátního práva členských států EU. Na rozdíl od nařízení nepůsobí směrnice v členských státech v zásadě přímo (za stanovených podmínek může mít i směrnice přímý účinek). Transpozicí směrnice rozumíme úpravu vnitrostátních norem dle směrnice, „přepsání" textu směrnice do vnitrostátního pramene práva, znovelizovaní stávajících právních přepisů nebo přijetí zcela nového právního předpisu. Implementace směrnice v sobě zahrnuje vedle

[772] TÝČ, Vladimír. *Základy práva evropské unie pro ekonomy.* Praha: Leges, 2010, s. 108.

transpozice i řádnou aplikaci právních předpisů, které do sebe převzaly pravidla transponované směrnice. Není-li směrnice řádně implementována členským státem, hrozí mu nejdříve řízení před Evropskou komisí, případně na základě žaloby zejména Evropské komise řízení před Soudním dvorem EU pro porušení Smluv (tj. Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie).[773]

Mezi antidiskriminační směrnice patří směrnice Rady ze dne 19. prosince 1978 o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení (79/7/EHS), směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání, směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování, směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/54/ES ze dne 5. července 2006 o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání (přepracované znění). Do posledně uvedené směrnice 2006/54/ES byly sloučeny starší antidiskriminační směrnice do jednoho dokumentu a současně do textu této souborné směrnice byla zapracována judikatura Soudního dvora EU. Podle článku 34 této směrnice se směrnice 75/117/EHS, 76/207/EHS, 86/378/EHS a 97/80/ES zrušují s účinkem od 15. srpna 2009, aniž jsou dotčeny povinnosti členských států týkající se lhůt pro provedení směrnic do vnitrostátního práva a jejich použitelnosti. Odkazy na zrušené směrnice se považují za odkazy na tuto směrnici 2006/54/ES.

Pojem mobbing se objevuje v **Etickém rámci Evropské centrální banky** (ECB), Úř. věst. C 204, 20. 6. 2015, s. 3-16. Zaměstnanci ECB jsou povinni respektovat důstojnost svých kolegů a zdržet se nevhodného chování, které by ponižovalo ostatní. Mají projevovat citlivost a úctu k ostatním. Důstojností v práci se pro účely Etického rámce ECB rozumí *„absence nevhodného chování.“* Nevhodným chováním se potom rozumí *„jakákoli forma přímé či nepřímé diskriminace, fyzického násilí,* ***psychického obtěžování (které se nazývá rovněž šikana („bullying“ nebo „mobbing“))*** *a sexuálního obtěžování.“* Psychickým obtěžováním je *„každé nepřístojné chování, které trvá po delší dobu, je opakované nebo systematické a zahrnuje fyzické chování, mluvené nebo psané projevy, gesta nebo jiná úmyslná jednání, jež mohou poškodit osobnost, důstojnost nebo fyzickou či psychickou integritu člověka.“*

[773] TOMÁŠEK Michal, TÝČ, Vladimír a kol. *Právo Evropské unie.* Praha: Leges, 2013, s. 109-110.

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k zodpovědnému používání sociálních sítí a předcházení souvisejícím problémům (stanovisko z vlastní iniciativy), Úř. věst. C 351, 15. 11. 2012, s. 31-35, označuje mobbing jako ***„opakované psychické obtěžování, k němuž dochází v organizačním rámci ze strany nadřízených, kolegů nebo podřízených.“***

Rovné zacházení se zaměstnanci a zákaz jejich diskriminace jsou jedny ze základních zásad pracovněprávních vztahů (§ 1a odst. 1 ZP). Tyto zásady vyjadřují hodnoty, které chrání veřejný pořádek (§ 1a odst. 2 ZP). Zásady rovného zacházení a zákazu diskriminace jsou potom blíže rozvedeny ve čtvrté hlavě první části zákoníku práce. Zákoník práce ukládá uplatňovat zásadu rovného zacházení ohledně zaměstnanců jejich zaměstnavateli. Přitom vyjmenovává konkrétní pracovněprávní vztahy, kde má být tato zásada uplatňována. Dále zákoník práce zakazuje v pracovněprávních vztazích jakoukoliv diskriminaci, přičemž příkladem zmiňuje typické pohnutky diskriminace, jako je pohlaví, věk, rasový či etnický původ atd. (§ 16 odst. 2 ZP). Právní úprava zákazu diskriminace v zákoníku práce není komplexní. Zákoník práce v jednotlivých případech odkazuje na právní předpis, který upravuje zákaz diskriminace obecně, ne jenom v pracovněprávních vztazích. Jedná se o **zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon),** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „antidiskriminační zákon“ nebo „ADZ“). Konkrétně § 16 odst. 3 ZP odkazuje na antidiskriminační zákon ohledně definic pojmů jako jsou přímá diskriminace, nepřímá diskriminace, obtěžování, sexuální obtěžování atd. Dále § 17 ZP ohledně právních prostředků ochrany před diskriminací v pracovněprávních vztazích odkazuje také na antidiskriminační zákon.

Podle § 13 **zákona č. 311/2001 Z. z., Zákonník práce,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „slovenský zákonník práce“ nebo „ZP-SR“) je zaměstnavatel také ve Slovenské republice povinen v pracovněprávních vztazích zacházet se zaměstnanci v souladu se zásadou „rovnakého zaobchádzania“ s odkazem na **zákon č. 365/2004 Z. z., o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon),** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „slovenský antidiskriminační zákon“ nebo „ADZ-SR“). Současně v pracovněprávních vztazích se zakazuje *„diskriminácia zamestnancov z dôvodu pohlavia, manželského stavu a rodinného stavu, sexuálnej orientácie, rasy, farby pleti,…“* Ve výčtu motivů zakázané diskriminace v pracovněprávních vztazích sice chybí v českém zákoníku práce výslovně barva pleti, ale výčet důvodů zakázané diskriminace v pracovněprávních

vztazích je pouze demonstrativní, takže i v České republice je diskriminace v pracovněprávních vztazích z důvodu barvy pleti zakázaná.

Zaměstnanec je obecně oprávněn obrátit se na zaměstnavatele se **stížností na výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů** (§ 276 odst. 9 ZP). Zaměstnanec si tak konkrétně může stěžovat také na porušení zásady rovného zacházení a zákazu diskriminace v zaměstnání. Tuto stížnost je povinen zaměstnavatel se zaměstnancem projednat, případně na žádost zaměstnance stížnost musí projednat s odborovou organizací nebo radou zaměstnanců anebo zástupcem pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.

Slovenský zákoník práce upravuje **stížnost v souvislosti s porušením „zásady rovnakého zaobchádzania“** speciálně v § 13 odst. 5 ZP-SR. Oproti českému zákoníku práce, který nařizuje zaměstnavateli stížnost se zaměstnancem projednat, slovenský zákoník práce nařizuje zaměstnavateli na stížnost pouze odpovědět. Na druhou stranu slovenský zákoník práce explicitně nařizuje zaměstnavateli porušení „zásady rovnakého zaobchádzania“ bez zbytečného odkladu napravit.

Zaměstnanec se může také obrátit na Státní úřad inspekce práce (v tomto textu také jako „SÚIP“), resp. na Oblastní inspektorát práce (v tomto textu také jako „OIP“), zřízený **zákonem č. 251/2005 Sb., o inspekci práce,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „zákon o inspekci práce“ nebo „ZIP“). OIP poskytují zaměstnancům bezúplatně základní informace a poradenství týkající se ochrany pracovních vztahů a pracovních podmínek. V případě podezření na porušování pracovněprávních předpisů může zaměstnanec podat podnět k provedení kontroly u zaměstnavatele. Za přestupky na úseku rovného zacházení lze uložit pokutu podle toho, o jakou skutkovou podstatu se jedná, až 1 milion Kč.

Inspekce práce je na Slovensku upravena **zákonem č. 125/2006 Z. z., o inšpekcii práce a o zmene a doplnení zákona č. 82/2005 Z. z. o nelegálnej práci a nelegálnom zamestnávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov,** ve znění pozdějších předpisů. „Inšpektoráty práce“ poskytují zaměstnancům bezplatně poradenství v rozsahu základních odborných informací a rad ohledně pracovněprávních předpisů. Zaměstnanec může podat Inspektorátu práce podnět ke kontrole dodržování pracovněprávních předpisů u zaměstnavatele.

Českým vnitrostátním předpisem, který také zpracovává antidiskriminační směrnice, je antidiskriminační zákon (ale i zákoník práce). **Právní prostředky ochrany před diskriminací v rámci antidiskriminačního zákona** jsou upraveny v jeho § 10. Zákon přisuzuje oběti diskriminace právo domáhat se žalobou soudní ochrany. Toto ustanovení obsahuje demonstrativní výčet práv, kterých se takto může oběť diskriminace domáhat. Jedná se o

upuštění od diskriminace, odstranění následků diskriminačního zásahu a poskytnutí přiměřeného zadostiučinění (omluva, náhrada nemajetkové újmy v penězích).

Náležitosti žaloby upravuje § 42 odst. 4 a § 79 odst. 1 **zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,** ve znění pozdějších právních předpisů (v tomto textu také jako „občanský soudní řád“ nebo „OSŘ“). Věcně příslušným soudem, tedy soudem prvého stupně, bude podle § 9 OSŘ okresní soud. Místně příslušným soudem je obecný soud žalovaného zaměstnavatele (§ 84 OSŘ). Tedy pokud je zaměstnavatel právnickou osobou, je místně příslušným soudem okresní soud, v jehož obvodu má sídlo (§ 85 OSŘ).

Civilní sporné řízení je na Slovensku upraveno **zákonem č. 160/2015 Z. z., civilný sporový poriadok,** ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti „1. júla 2016.“ Podle tohoto zákona (§ 19 písm. e) je v antidiskriminačním sporu místě příslušným soudem vedle obecného soudu žalovaného také soud, v jehož obvodu má adresu trvalého pobytu, adresu sídla, anebo pokud jde o zahraniční právnickou osobu organizační složku žalobce. § 307 a násl. obsahují speciální úpravu antidiskriminačních sporů. I na řízení o těchto sporech se použijí obecná ustanovení o řízení, pokud není stanoveno jinak. Odlišností od obecné úpravy sporného řízení například je, že *„súd môže vykonať aj tie dôkazy, ktoré žalobca nenavrhol, ak je to nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci. Súd aj bez návrhu obstará alebo zabezpečí taký dôkaz.“* Současně platí, že se ustanovení slovenského civilního sporného řádu použijí, pokud *„predpisy o rovnakom zaobchádzaní a o ochrane pred diskrimináciou neustanovujú inak.“* Speciální úprava platí také pro individuální pracovněprávní spory (§ 316 a násl.). Za individuální pracovněprávní spor se považuje také spor, který vyplývá *„zo zásady rovnakého zaobchádzania, ak súvisí s individuálnym pracovnoprávnym sporom.“* Soud může provést také ty důkazy, *„ktoré zamestnanec nenavrhol, ak je to nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci. Súd aj bez návrhu obstará alebo zabezpečí taký dôkaz; na tento účel je zamestnávateľ povinný poskytnúť súčinnosť, ak to možno od neho spravodlivo žiadať.“*

Alternativním způsobem řešení sporu je mediace. Tu upravuje stejnojmenný **zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci a o změně některých zákonů (zákon o mediaci),** ve znění pozdějších předpisů. Na Slovensku se jedná o **zákon č. 420/2004 Z. z., o mediácii a o doplnení niektorých zákonov,** ve znění pozdějších předpisů.

Výše soudní poplatku je stanovena **zákonem č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „SOP“). Podle položky 40 sazebníku poplatků v příloze tohoto zákona **za návrh na zahájení soudního řízení ve věcech ochrany před diskriminací činí soudní poplatek 1000,- Kč.** Jedná se o novou položku zavedenou zákonem č. 296/2017 Sb., speciálně určenou právě pouze pro antidiskriminační žaloby. Podle

důvodové zprávy k tomuto zákonu sice má soudní poplatek také funkci regulační, kdy je určitou překážkou k podávání zcela bezdůvodných žalob, které by soudy zbytečně zatěžovaly, ale výše soudního poplatku musí být stanovena v přiměřené výši, nesmí bránit k přístupu k soudu. Nově tak soudní poplatek za podání antidiskriminační žaloby, v rámci které se žalobce současně domáhal náhrady nemajetkové újmy v penězích, bude také 1000,- Kč, nikoliv 2000,- Kč z částky do 200000,- Kč a z částky vyšší než 200000 Kč 1 % z této částky (položka 3 sazebníku).

Na Slovensku jsou soudní poplatky upraveny **zákonem č. 71/1992 Zb., o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov,** ve znění pozdějších předpisů. Podle položky 7d sazebníku soudních poplatků soudní poplatek ze žaloby ve věcech souvisejících s porušením „zásady rovnakého zaobchádzania" podle slovenského antidiskriminačního zákona, bez návrhu na náhradu nemajetkové újmy v penězích, činí 66 eur. S náhradou nemajetkové újmy činí soudní poplatek 66 eur a 3 % z výšky uplatněné nemajetkové újmy, nejvíc 16 596, 50 eura. Soudní poplatky jsou za antidiskriminační žaloby na Slovensku tedy vyšší, markantní je rozdíl v případě, že se žalobce současně domáhá náhrady nemajetkové újmy v penězích.

V rámci soudního řízení o antidiskriminační žalobě se použije ohledně dokazování diskriminačního jednání speciální pravidlo obsažené v § 133 OSŘ. Uplatňuje se tzv. **dělené důkazní břemeno.** Účastníci civilního sporného řízení mají povinnost tvrzení a povinnost důkazní. Musí tedy před soudem tvrdit rozhodné skutečnosti nutné k posouzení případu soudem. Dále platí, že pokud ve sporném civilním řízení účastník něco tvrdí, musí na podporu svého tvrzení označit adekvátní důkaz (§ 120 OSŘ). Pokud takový důkaz neoznačí, soud ho v zásadě neprovede. Nebo sice důkaz označí, ale ten nevede k prokázání jeho tvrzení. Neprokáže-li účastník svá tvrzení u soudu, neunese důkazní břemeno a soudní spor prohraje. Důkazní břemeno nese ten z účastníků, v jehož prospěch svědčí prokázání určité skutečnosti. Potom důkazní břemeno ohledně prokázání diskriminace by zcela leželo na její oběti, přičemž by prokázání diskriminace bylo pro ni složité, často i nemožné. **V případě prokazování diskriminace je ale důkazní břemeno rozděleno mezi žalobce a žalovaného.** Pokud žalobce uvede před soudem skutečnosti, ze kterých lze dovodit, že ze strany žalovaného došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci na základě pohlaví, rasového nebo etnického původu atd. v oblasti pracovní nebo jiné závislé činnosti včetně přístupu k nim, je žalovaný povinen dokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení. Ovšem žalobci nestačí pouze tvrdit, že byl nebo stále je diskriminován a celé důkazní břemeno leží na žalovaném. Podle soudní judikatury (např. **nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 37/04, nález Ústavního soudu**

ze dne 8. 10. 2015, sp. zn. III. ÚS 880/15) důkazní břemeno leží na žalovaném i žalobci. Žalobci nestačí pouze tvrdit, že byl diskriminován. Nejdříve totiž sám žalobce, tedy oběť diskriminace, musí prokázat, že byl oproti jiné osobě ve srovnatelné situaci z diskriminačního důvodu znevýhodněn. Dále musí tvrdit motivaci diskriminace, na základě pohlaví, rasového nebo etnického původu atd. Tuto motivaci (pohnutku) diskriminace však již nemusí prokazovat. Ohledně pohnutky diskriminace nese důkazní břemeno žalovaný. Ten musí prokázat, že diskriminace nebyla ze zakázané pohnutky, např. na základě rasového nebo etnického původu. Soudy ovšem v případě diskriminovaného zaměstnance musí zohlednit, že tento nemusí být schopen přímý důkaz diskriminace předložit.

Na Slovensku je **problematika důkazního břemene upravena ve slovenském antidiskriminačním zákoně,** konkrétně v jeho § 11 odst. 2, kdy *„žalovaný je povinný preukázať, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania, ak žalobca oznámi súdu skutočnosti, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo."*

Ve věcech práva na rovné zacházení a ochrany před diskriminací podle § 1 odst. 5 **zákona č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „zákon o veřejném ochránci práv" nebo „ZVOP") vykonává působnost také Veřejný ochránce práv. Podle § 21b ZVOP Veřejný ochránce práv přispívá k prosazování práva na rovné zacházení se všemi osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ, národnost, pohlaví atd. Za tím účelem poskytuje metodickou pomoc obětem diskriminace při podávání návrhů na zahájení řízení z důvodů diskriminace, provádí výzkum, zveřejňuje zprávy a vydává doporučení k otázkám souvisejícím s diskriminací. Každý má právo obrátit se s písemným podnětem na Veřejného ochránce práv ve věci, která patří do jeho působnosti podle § 1 odst. 1 a 2 ZVOP.

Na rozdíl od Česka je na Slovensku **„Verejný ochranca práv"** zakotven přímo v Ústavě SR (čl. 151a). Když tomu připočteme to, že na Slovensku mají také základní lidská práva a svobody zakotveny přímo v ústavě, tak se zdá, že si na demokraty v Česku někdy jenom hrajeme. Tento orgán je potom blíže upraven v **zákoně č. 564/2001 Z. z., o Verejnom ochrancovi práv,** ve znění pozdějších předpisů. Na slovenského veřejného ochránce práv se může obrátit každý, *„kto sa domnieva, že pri konaní, rozhodovaní alebo nečinnosti orgánu verejnej správy boli porušené základné práva a slobody v rozpore s právnym poriadkom alebo princípmi demokratického a právneho štátu."* Stejně jako český, tak i slovenský veřejný ochránce práv nejsou oprávněni měnit nebo rušit rozhodnutí orgánů veřejné správy. Napadenému orgánu veřejné správy sdělí výsledky šetření a navrhnou nápravná opatření. Pokud náprava není dostatečná, mohou to oznámit nadřízenému orgánu, pokud takový orgán

není, mohou se obrátit na vládu. Případně ten slovenský se může obrátit ještě na Národní radu SR.

Mobbingem může dojít k neoprávněnému zásahu do práva na **ochranu osobnosti. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník**, ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „občanský zákoník“ nebo „NOZ“) chrání osobnost člověka (včetně jeho přirozených práv). Zejména jeho život a důstojnost, jeho zdraví a právo žít v příznivém životním prostředí, jeho vážnost, čest, soukromí a jeho projevy osobní povahy. Ostatní ctí svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého. Člověk se může domáhat upuštění od neoprávněného zásahu nebo odstranění jeho následku. Po jeho smrti kterákoli z osob jemu blízkých. Nemajetková újma se odčiní přiměřeným zadostiučiněním. Poskytuje se v penězích, nezajistí-li jeho jiný způsob skutečné a dostatečně účinné odčinění způsobené újmy (např. omluva). Byla-li neoprávněným zásahem do osobnosti člověka způsobena i majetková újma, může poškozený uplatnit také právo na náhradu škody. Ve věcech ochrany osobnosti jsou od 1. 1. 2014 věcně příslušné okresní soudy.

Ochrana osobnosti je na Slovensku upravena v **zákoně č. 40/1964 Zb., občiansky zákonník**, ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „slovenský občanský zákoník“ „OZ-SR“). Podle § 11 OZ-SR *„fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.“* Fyzická osoba má právo se zejména domáhat upuštění od neoprávněných zásahů do práva na ochranu osobnosti, odstranění následků takovýchto zásahů a přiměřeného zadostiučinění. *„Pokiaľ by sa nezdalo postačujúce zadosťučinenie najmä preto, že bola v značnej miere znížená dôstojnosť fyzickej osoby alebo jeho vážnosť v spoločnosti, má fyzická osoba tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch.“* Po smrti fyzické osoby patří uplatňovat právo na ochranu jeho osobnosti manželovi a dětem, a pokud nejsou, jeho rodičům. Ten, kdo neoprávněním zásahem do práva na ochranu osobnosti způsobí škodu, zodpovídá za ni podle ustanovení slovenského občanského zákoníku *„o zodpovednosti za škodu.“*

Přestupkové právo mobbing jako přestupek nezná. Ale mobbing může naplňovat skutkovou podstatu některého z uzákoněných přestupků. Typicky se může jednat o přestupek proti občanskému soužití. Ten je nově upraven spolu s některými dalšími přestupky v **zákoně č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „zákon o některých přestupcích“ nebo „ZNPř“), účinný od 1. 7. 2017. Fyzická či právnická osoba se **přestupku proti občanském soužití** dopustí například tím, že *„jinému ublíží na cti tím, že ho zesměšní nebo ho jiným způsobem hrubě urazí“* (pokuta až 10 tis. Kč, případně až 15 tis. Kč při opakovaném spáchání přestupku), nebo úmyslně naruší občanské soužití tak, že se vůči jinému dopustí schválnosti, nebo způsobí jinému újmu pro jeho příslušnost k národnostní

menšině nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci atd. Tady jako motiv, na rozdíl od zákoníku práce, barva pleti uvedena je.

Obecným právním předpisem upravujícím přestupky na Slovensku je **zákon č. 372/1990 Zb., o priestupkoch,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „slovenský zákon o přestupcích“ nebo „ZPř-SR“). Ten ve svém § 49 obsahuje **„priestupky proti občianskemu spolunažívaniu“**. Tohoto přestupku se například dopustí ten, *„kto inému ublíži na cti tým, že ho urazí alebo vydá na posmech“*, za což lze uložit pokutu až 33 eur. Budeme-li počítat 25,- Kč za 1,- EUR, pak na Slovensku dostane pachatel tohoto přestupku v přepočtu maximálně 825,- Kč, kdežto v Česku až 10, resp. až 15 tis. Kč, potom se vyplatí si dojet z Česka zanadávat na souseda na Slovensko.

Mobbing jako samostatná skutková podstata trestného činu v **zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „trestní zákoník“ nebo „TZ“) neexistuje. Protože platí zásada žádný trestný čin bez zákona, tedy že nelze nikoho trestat za jednání, které zákon neoznačuje za trestný čin, nelze také mobbing jako takový trestat podle trestního zákoníku. Mobbing ale může spočívat v takovém jednání, které naplňuje svými znaky některou skutkovou podstatu uzákoněného trestného činu. Příkladem může být trestný čin **pomluvy** (§ 184 TZ). Tohoto trestného činu se dopustí ten, kdo *„o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu.“* Například může dojít na základě pomluvy až k propuštění ze zaměstnání. Způsob může být ústní, písemný, přes internet atd. Pomluvou ale není rozšiřování pravdivých informací.[774] Trestní oznámení může podat kdokoliv, nejen poškozený, a to na kterékoliv oddělení Policie ČR či státní zastupitelství.[775]

Skutkové podstaty trestných činů na Slovensku jsou upraveny **zákonem č. 300/2005 Z. z., trestný zákon,** ve znění pozdějších předpisů (v tomto textu také jako „slovenský trestní zákon“ nebo „TZ-SR“). Podle § 373 TZ-SR se trestného činu **„ohováranie“** dopustí ten, kdo *„ o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu.“* V základní skutkové podstatě tohoto trestného činu hrozí pachateli trest odnětí svobody až na dva roky. V případě základní skutkové podstaty trestného

[774] ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1644.
[775] POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Postup při podání trestního oznámení* [online]. Policie České republiky [cit. 2018-01-5]. Dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/postup-pri-podani-trestniho-oznameni.aspx>.

činu pomluvy podle českého trestního zákoníku hrozí pachateli trest odnětí svobody až na jeden rok. Diametrální rozdíl ovšem nastává v případě kvalifikovaných skutkových podstat trestného činu „ohováranie“ nebo pomluvy. Pachateli pomluvy může být uložen trest odnětí svobody maximálně na 2 roky, například pomluva zveřejněná v internetové diskusi nebo na sociálních sítích. V případě trestného činu „ohováranie“ hrozí pachateli trest odnětí svobody až na 8 let, pokud tímto trestným činem například způsobí jinému ztrátu zaměstnání nebo rozvod manželství. Potom snad jen už vyříznutí jazyka.

Závěr

Otázkou tedy je, zda mobbig upravit speciálně v samostatném zákoně, nebo dokonce v evropské směrnici, dát mu zákonnou definici, nebo ho nedefinovat, využívat stávajících nástrojů obrany vůči mobbingu roztříštěných v jednotlivých právních předpisech. Leasingová a franchisingová smlouva také nejsou jako nominátní smlouvy (jako např. typizované smlouvy kupní, darovací, o dílo, nájemní) výslovně upraveny v českém občanském zákoníku a běžně se jako nepojmenované uzavírají. Nebo možná lepším příkladem jsou neurčité pojmy dobré mravy nebo veřejný pořádek. Také neexistuje jejich zákonná definice, tu podává teorie a praxe. Tak podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 10. 4. 2001, sp. zn. 29 Cdo 1583/2000 jsou dobré mravy „*měřítkem etického hodnocení konkrétních situací a jejich souladu s obecně uznávanými pravidly slušnosti a poctivého jednání.“* Jinak co se týče obrany proti mobbingu, například v rámci antidiskriminačních norem, výhodou české právní úpravy je fatálně nižší soudní poplatek za antidiskriminační žalobu s vymáháním i náhrady nemajetkové újmy v penězích. Osvěžením, jak z jiné galaxie, byla možnost čerpat slovenskou legislativu z právního a informačního portálu SLOV-LEX. Nádhera! V Česku se na modernizovaném portálu veřejné správy pracuje postupně, zatím nefunguje plně a přestal fungovat ten předchozí! Ale na Slovensku těch až 8 let trestu odnětí svobody za pomluvu?! Tak to je také jak z jiné galaxie!

Nastáva teda dilema. Je postačujúca aktuálna právna úprava mobingu v zmysle rozdrobených zákonných noriem alebo je lepšie zaviesť mobing ako samostatnú právnu kategóriu zaradenú do jednotlivých právnych noriem od zákonníka práce až po trestný zákon? Náš názor je, že áno. V práci trávime minimálne 8 hodín denne, čo predstavuje tretinu života. Ak odhliadneme od spánku, je to polovica nášho bdelého stavu, kedy napĺňame naše fyzické a psychické kompetencie v prospech štátu, v prospech celej spoločnosti (a v konečnom důsledku v prospech nás samých). Väčšine z nás záleží, aby sme vykonávali prácu v čistom fyzikálnom, psychickom a sociálnom prostredí, kde dokážeme zo seba vydať maximum so simultánnym

pocitom dobre vykonanej práce. Zdravá pracovná atmosféra je teda alfou omegou kvalitného pracovného výkonu a základom pracovnej spokojnosti. Ak sa však do pracovného procesu zavedú škodlivé a ničivé prvky rôznych podôb mobingu, nastupuje rad komplikácií, od fyzického, no najmä psychického strádania obete, cez znižovanie pracovného výkonu, až po plazivú likvidáciu firmy, vzniku mnohomiliónových škôd až po koróziu celej spoločnosti. V súčasnosti je práca vzácnou komoditou a tak sa mobing, stáva nebezpečným nástrojom na zastrašovanie ľudí. Ide o fenomén, ktorý má vysokú mieru latencie výskytu. Je preto povinnosťou štátu právne ukotviť a limitovať násilie na pracovisku. Dá sa povedať, že aktuálna právna úprava je postačujúca, ak sa využíva a uplatňuje v plnej miere. Áno, dalo by sa s uvedeným tvrdením súhlasiť. Musíme si však uvedomiť, že dokazovanie je veľmi ťažké a náročné, ak nie v niektorých prípadoch nemožné. To je aj hlavný dôvod vysokej latentnosti. Oznamovateľ, ak už sa rozhodne prípad riešiť právnou cestou, učiní tak až po vyčerpaní iných možných spôsobov riešenia problému. Je totiž už tak zúfalý, že mu nič iné nezostáva a aj to za predpokladu, že má ešte dosť životných síl a energie pracovné problémy zverejniť a riešiť ich oficiálne. I preto sa prihovárame za samostatnú legislatívnu úpravu mobingu v práve (napr. trestný čin mobingu, podobne, ako je stalking v českom práve či chorobné prenasledovanie v slovenskom práve). Má to veľkú psychologickú silu pre potenciálnych agresorov ako silný odrádzajúci prvok na úrovni primárnej prevencie.

Zoznam literatúry:

ANDRAŠČÍKOVÁ, Mária a kol. *Zákoník práce, prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem k 1. 1. 2016.* Olomouc: Anag, 2016. 1272 s.

BĚLINA, Miroslav a kol. *Pracovní právo.* Praha: C. H. Beck, 2010. 612 s.

DAVID, Roman. *Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod.* Olomouc: FIN, 1996. 254 s.

DVOŘÁK, Jan, ŠVESTKA, Jiří, ZUKLÍNOVÁ, Michaela a kol. *Občanské právo hmotné 1. Obecná část.* Praha: Wolters Kluwer, 2013. 429 s.

HAVRLENTOVÁ, Darina. *Úloha sociálneho pracovníka v prevencii mobingu.* Habilitačná práca, Katolícka univerzita Ružomberok, 2013.

JAKUBKA, Jaroslav a kol. *Zákoník práce, prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem k 1. 1. 2009.* Olomouc: Anag, 2009. 1095 s.

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV. *Šikana na pracovišti: mobbing, bossing a diskriminace* [online]. Veřejný ochránce práv, duben 2012 [cit. 2018-01-5]. Dostupné na

<https://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace-problemy-a-jejich-reseni/sikana-na-pracovisti-mobbing-bossing-a-diskriminace/>.

MOTEJL, Otakar. *Stanovisko veřejného ochránce práv k některým procesním aspektům antidiskriminačního zákona, zejm. věcné příslušnosti soudů* [online]. Veřejný ochránce práv, 5. ledna 2010 [cit. 2018-01-5]. Dostupné na <https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Stanoviska/Stanovisko_verejneho_ochrance_prav_k_nekterym_procesnim_aspektum_antidiskriminacniho_zakona.pdf>.

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Postup při podání trestního oznámení* [online]. Policie České republiky [cit. 2018-01-5]. Dostupné na <http://www.policie.cz/clanek/postup-pri-podani-trestniho-oznameni.aspx>.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2009. 3285 s.

ŠKÁROVÁ, Marta a kol. *Občanský soudní řád.* Praha: Linde Praha, 2009. 1263 s.

TOMÁŠEK, Michal, TÝČ, Vladimír a kol. *Právo Evropské unie.* Praha: Leges, 2013. 496 s.

TÝČ, Vladimír. *Základy práva evropské unie pro ekonomy.* Praha: Leges, 2010. 304 s.

VLÁDA ČR. *Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony* [online]. Poslanecká sněmovna PČR [cit. 2018-01-5]. Dostupné na <http://www.psp.cz/doc/00/12/01/00120127.pdf>.

VLÁDA ČR. *Vládní návrh na vydání zákona, o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)* [online]. Poslanecká sněmovna PČR [cit. 2018-01-5]. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=5&ct=253&ct1=0>.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 4. 2001, sp. zn. 29 Cdo 1583/2000

Nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02

Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2006, sp. zn. Pl. ÚS 37/04

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2006, sp. zn. Pl.ÚS 42/04

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 10. 2015, sp. zn. III. ÚS 880/15

Doc. PhDr. Darina Havrlentová, PhD.

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické univerzity v Liberci

Studentská 2, CZ - 461 17 Liberec

email: darina.havrlentova@tul.cz

Mgr. Karel Severa
Ekonomická fakulta Technické univerzity v Liberci
Studentská 2, CZ - 461 17 Liberec
email: karel.severa@tul.cz

JE ČLOVĚK ODPOVĚDNÝ ZA SVOJE ROZHODNUTÍ?

MARTINA URBANOVÁ

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

Abstrakt

Příspěvek rozebírá divadelní představení Ferdinanda von Schiracha Teror na základě sociologických kategoriích jako je deviace, sociální kontrola, socializace, stádia morálního vývoje, osobní odpovědnost a střet morálky a práva. Osobní odpovědnost se jeví jako snaha vykročit z pohodlné komfortní zóny, překonat difuzi odpovědnosti čekáním na to, co udělají druzí, a může být v současné době vnímána jako pozitivní deviace. V závěru textu je připomenuto, jak obtížné je rozhodování o dobru a zlu v současné postmoderní společnosti.

Klíčová slova

Teror, deviace, kontrola, socializace, stádia morálního vývoje, osobní odpovědnost, autoritářský typ osobnosti, právo, morálka.

Abstract

The paper analyses a theatre performance ‘Terror’ by Ferdinand von Schirach applying sociological categories, such as deviation, social control, socialization, stages of moral development, personal responsibility and a clash of ethics and law. Personal responsibility is perceived as an effort to step out of the comfort zone, overcoming diffusion of responsibility by waiting for the acts of the others, and can be currently understood as positive deviation. It is reminded in the final part of the text how difficult it is to decide about the good and evil in postmodern society.

Key words

Terror, deviation, control, socialization, stages of moral development, personal responsibility, authoritative type of personality, law, morality.

Úvod

Divadelním hitem poslední sezóny je dílo Teror, morální drama ze soudní síně od Ferdinanda von Schiracha. Hra pojednává o soudním procesu s vojenským pilotem Larsem Kochem, který je souzen za trestný čin hromadné vraždy 164 lidí na palubě civilního hromadného dopravního letadla Lufthansy. Toto letadlo je uneseno teroristou, hlásícím se k frakci Islámského státu, se záměrem zaútočit na vyprodaný fotbalový stadion v Mnichově, kde se v té době nachází více než 70 tisíc lidí. Letadlo je po řadě výzev a upozornění nakonec zničeno pilotem Larsem Kochem, který sestřelil letadlo, aniž by k tomu dostal rozkaz a jednal tak bez souhlasu nadřízených. Divadelní hra je ukázkou nejen možnosti prezentace děl z právní problematikou na jevišti divadla - vztahu práva a umění, ale je ukázkou především střetu morálky a práva, dodnes velmi diskutovaného tématu a stále platné otázky o obtížnosti dodržování právních norem, pokud jsou v rozporu s naším svědomím.

Specifikem představení je, že se do rozhodnutí o vině a nevině pilota zapojují diváci ve stylu: Hlasuj, rozhodni, suď! Jejich rozhodnutí můžeme sledovat i na základě internetových stránek, které ke hře vznikly. Ukazuje se, že kromě Číny a Japonska se diváci kloní k variantě nevinen, tj. osvobození Larse Kocha, i když nikde to není zcela jednomyslné.

V následujícím textu se na téma podíváme z pohledu sociální deviace a dalších sociologických pojmů a pokusíme se odpovědět na otázku, zda vybočení z davu a jednání na základě osobní odpovědnosti je dnes spíše pozitivní deviací než běžným typem jednání. Vzhledem k probíhajícím VI. Kriminologickým dnům je vhodné připomenout, že téma deviace souvisí s kriminalitou zejména v její sociologické definici, která je právě založena na teorie odchylného či deviantního chování.

1. Sociální deviace

Sociální deviace je odchylka od očekávaného standardizovaného a institucionalizovaného chování, které předepisuje sociální norma, platná v určitém sociálním útvaru. Deviaci lze nejobecněji vymezit jako odchylku od kulturně očekávaných pravidel chování.

Toto vymezení podporuje i následující definice: „*Deviaci můžeme definovat jako jednání, které není konformní vůči některé normě či soustavě norem, které velké množství osob v dané komunitě nebo společnosti akceptuje*“. [776]

[776] GIDDENS, Anthony. *Sociologie.* Praha: Argo, 1999, s. 185.

V sociologii je pojem deviace široký (neuvádí konkrétní normu, od které se chování odchyluje), neutrální (nevypovídá o tom, zda směr odchylky je pozitivní nebo negativní) a emocionálně indiferentní (nehovoří o tom, zda chování je dobré nebo špatné).

Pojem sociální deviace se začal všeobecně používat v americké a britské sociologii ve čtyřicátých letech 20. století jako upozornění na tu skutečnost, že otázka deviací je otázkou vymezení, na které mají vliv mnohdy faktory politické a ideologické.

K deviacím se přistupuje na základě relativního přístupu, podle něhož lze chováním, ideám a kulturním symbolům a dalším sociálním produktům porozumět pouze v kontextu té kultury a společnosti, jejíž jsou organickou součástí. Nejdůležitějšími faktory jsou čas, prostředí, situace a sociální status aktéra. [777] Sociální deviace v řadě případů nahrazuje pojem sociální patologie a sociálně patologické jevy zůstávají pouze označením pro jevy vysoce společensky nebezpečné.[778] Pojem sociální deviace tak z velké části nahradil mnohdy obsahově nejednoznačný, axiologicky negativní a nevyjasněný pojem sociální patologie.[779] Nejasnost vymezení rozdílu mezi sociální deviací, která na rozdíl od sociální patologie může být i pozitivní, a sociální patologií je zřejmé v současné době, označované jako doba postmoderní, kdy roste počet pravidel a tím se zvyšuje i orientační nejistotu. V této společnosti již neplatí řada pravidel, jež byla až dosud brána za daná, zaručená a pro všechny závazná. Postmoderna je představována jako pohyblivá, těkavá, nestálá, epizodická, proměnlivá, dočasná, prchavá, na první pohled chaotická, s vývojem jen těžko předpověditelným.[780] Postmoderní společnost lze podle Wolfganga Welsche chápat jako pluralitu myšlení, způsobů jednání, hodnotových systémů, orientací a racionalit, kdy jádro postmoderních koncepcí spočívá v tom, že jsme konfrontováni s rostoucím množstvím různých životních forem, koncepcí vědění a způsobů orientace, že si uvědomujeme legitimní charakter a nepopiratelnost této plurality a že tuto mnohost stále častěji uznáváme a oceňujeme.[781]

Pohledem současné společnosti se díváme i na čin Larse Kocha, kdy posuzujeme, co se stalo, v souvislosti s obavami s terorismu, s vědomím, jak i zaznělo v divadelní hře, že pokud rozhodneme o vině Larse Kocha tak tímto rozhodnutím de facto poskytujeme teroristům v uneseném letadle nedotknutelnost a skládáme tím veškeré zbraně a možnosti při zásahu proti nim. Přesto je velmi obtížné udělat osobní rozhodnutí, které Lars Koch udělal, a kterým

---

[777] KOMENDA. Antonín, KELLER, Jan. *Úvod do sociologie pro právníky*: (sociální kontrola a deviace). Vyd. 1. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993, s.116 an.
[778] HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s 14-17.
[779] ONDREJKOVIČ, Peter a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2009. s. 18 an.
[780] KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1 vyd. 2004. s. 530.
[781] *WELSCH, Wolfgang*. Postmoderna :pluralita *jako* etická *a* politická hodnota. Vyd. 1. *Praha*: *KLP*-Koniasch Latin Press, *1993*, s. 8-21.

vystoupil z pohodlné komfortní zóny, proti pravidlům skupiny a nepodlehl tzv. difuzi odpovědnosti[782], která je pojmenována jako efekt přihlížejícího (bystander effect). Rozptýlení odpovědnosti způsobuje, že čím více lidí je svědky situace, kdy někdo potřebuje pomoc, tím menší je pravděpodobnost, že kdokoliv z nich zasáhne.

Při difúzi odpovědnosti se ani jediná osoba necítí zodpovědná za vyřešení krizové situace. Jelikož jsou kolem i další lidé, předpokládáme, že někdo jiný pomůže nebo už pomohl. Necítíme se zodpovědní za svoje jednání (či nejednání). Když jsme sami, víme, že nikdo jiný oběti pomoci nemůže, a proto je pro nás mnohem obtížnější najít výmluvu či zbavit se zodpovědnosti za pomoc druhému.[783] Odpovědnost je spojena s procesem socializace a se stádii morálního vývoje.

2. Proces socializace

Proces socializace, sociálního učení a výchovy je osvojováním návyků, vědomostí, dovedností a pravidel, která jsou nezbytná pro život každého člověka ve společnosti, k zastávání nejrůznějších sociálních funkcí a rolí. Socializace směřuje v prvé řadě k tomu, aby každý přijal za své hodnoty, v dané společnosti uznávané, a jim odpovídající systém sociálních norem, pravidel a vzorců chování. [784]

Internalizace základních norem, hodnot a vzorců chování je podmíněna vnější a vnitřní kontrolou, ať již záměrnou či bezděčnou, ze strany především společenského prostředí, těch sociálních mikrostruktur, které se nejvíce podílejí na socializačním procesu.

Neformální kontrola je vykonávána ze strany rodiny, okruhu přátel, spolupracovníků, sousedů, vrstevníků, spolužáků atd. Formální kontrola bývá založena na nějakém oficiálním institucionalizovaném základě a vykonává ji kupř. policie, škola, různé úřady apod. Jak formální tak neformální kontrola disponuje určitými formálními nebo neformálními sankcemi, ať již pozitivními nebo negativními.

Výsledkem socializace je vytvoření plnohodnotné osobnosti, tj. osobnosti, která přijala za své (interiorizovala si) specifické hodnoty a vytvořila si morální odpovědnost. Přičemž morální vazba odpovědnosti je složitější než právní. Platí nejen, že člověk je svobodný a tedy i odpovědný ale i obráceně, že je morálně odpovědný a tudíž svobodný. Filozofické a sociologické pojetí problému se vztahuje k systému: *člověk – svět – normativní řád –*

[782] rozptýlení odpovědnosti (podobně pluralita odpovědnosti)
[783] HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 1998, s. 51-52.
[784] URBANOVÁ, Martina. *Systémy sociální kontroly a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 54 an.

odpovědnost. Odpovědnost je chápaná jako dialog s lidmi. [785] Odpovědnost se může chápat jako problém osobní odpovědnosti.

Odpovědnost je pojem používaný v běžné mezilidské komunikaci i jako odborný termín v oblasti práva, setkáme se s ním v psychologii, sociologii, filosofii, etice. Zodpovědnost ukazuje na plnění odpovědnosti - odpovědnosti za sebe, ostatní, věci atd. V řadě jazyků vychází termín odpovědnost z latinského respondeo, což je odpovídání se někomu, skládání účtů nebo také dávání odpovědí na otázku. Právní odpovědností se rozumí uplatňování nepříznivých právních následků, stanovených právní normou, vůči tomu, kdo porušil právní povinnost. Právní odpovědnost tak v sobě zahrnuje prvek nepříznivých právních následků (zatížení rušitele právem stanovenými následky v materiální nebo osobní sféře) a prvek státního donucení, znamenající realizaci sankce. Právní odpovědnost je jasně vymezena právní systémem.

Osobní odpovědnosti získáváme v rámci našeho morálního vývoje, jak popisuje Lawrence Kohlberg, který zdůraznil úzkou provázanost kognitivního, morálního a právního vývoje jedince.[786]

Kohlbergova stádia morálního a právního vývoje se stala součástí vědeckého diskursu řady vědních oborů: psychologie, pedagogiky, sociologie.[787] Kohlberg rozpracoval vývoj morálního a právního vývoje do tří úrovní, přičemž v každé úrovni ještě rozlišil dvě stadia.

První tzv. předkonvenční úroveň je spojena s egoismem a je typická pro malé děti. Společenská pravidla jsou přebírána a interpretována podle dualismu dobře/špatně a správně/špatně, přičemž toto hodnocení je spojeno s následky vlastního jednání. Hlavním cílem je získat odměnu a vyhnout se trestu, bez ohledu na pocity jiných lidí. Vývojová stadia pro tuto úroveň jsou v prvním stádiu orientovaná na trest a poslušnost, v druhém na odměnu.

V druhé úrovni, tzv. konvenčn, již jedinec zvažuje své činy podle reálného či představovaného očekávání své rodiny, skupiny nebo národa. Toto zaměření neznamená pouze konformitu, nýbrž též loajalitu vůči sociálnímu řádu a očekávání jednotlivých osob. V této fázi se rozlišuje třetí stádium, kdy se jedinec orientuje na to být hodným a v čtvrtém stádiu již nastává orientace na autoritu, morálku, právo, s cílem vyhnout se odsouzení ze strany autorit a vzniku vlastních pocitů viny, že "nedělá svoji povinnost".

V třetí úrovni tzv. postkonvenční si již jedinec internalizuje autonomní, prosociální morálkou, je schopen si definovat morální hodnoty a principy, které jsou nezávislé na autoritě

[785] KOLEKTIV. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum 1996, s. 711.
[786] KOHLBERG, Lawrence. The Development of Childern´s Orientations Toward a Moral Order. *Human Development*. 2008. roč. 51, č. 1, pp.8-20.
[787] COTTERRELL, Roger. *The Sociology of Law. An Introduction.* 2nd. ed.Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 414.

i na skupině. O morálce již přemýšlí a je schopen oponovat názorům svých blízkým i oficiálním zákonům, pokud je považuje za nemorální. V pátém stupni tohoto stádia se orientuje na společenskou smlouvu, jedná podle principů obecně uznávaných jako podstatných z hlediska lidskosti. Tyto principy podporuje proto, aby si mohl vážit sám sebe. V šestém stádiu se již orientuje na univerzální etické principy. Člověk jedná podle vysoce morálních etických principů - spravedlnosti, rovnost apod., tyto principy podporuje, aby zabránil odsouzení sebe sama.

Ne všichni lidé dosáhnou nejvyšší úrovně, někteří zůstanou celý život např. v prvním stadiu první úrovně. Je zřejmé, že Lars Koch se dostal do třetí úrovně a vzhledem k jeho sofistikované výpovědi v rámci soudního jednání se blíží šestému stadiu. Je schopen se samostatně rozhodnout, že lepší je zvolit menší zlo, zabít 164 lidí na palubě letadla, aby zachránil 70 tisíc shromážděných na stadionu, a to i bez ohledu na zásady dané společností a právním řádem.

Z právního hlediska totiž situace byla jasná, neboť Německý ústavní soud vydal v lednu 2005 usnesení, že není možno obětovat nevinné cestující na palubě, protože je to proti elementární lidské důstojnosti a jednalo by se tak s lidmi proti jejich vůli jako s objekty a nikoli subjekty právních vztahů. Pilot tak jednal proti rozhodnutí ústavního soudu, které se ve společnosti bere jako rozhodnutí celé společnosti na danou ať složitou otázku.

Obhajoba tvrdí, že ač je toto stanovisko ústavního soudu závazné, v realitě se jeví jako nesmyslné a v dané situaci bylo nejlepší zvolit si cestu menšího zla a obětovat životy lidí na palubě pro záchranu většího počtu lidí na mnichovském stadionu. Dá se zde mluvit o jakémsi nadzákonném morálním rozhodnutím, které, ač v rozporu se zákonem, přináší pro celkovou společnost ten nejlepší možný výsledek. Lars Koch byl schopen provést toto rozhodnutí a v rámci soudního jednání ho vysvětlit, ospravedlnit. Právě ospravedlnění (justifications) připouští, že určitá osoba nese odpovědnost a udává důvod, který vysvětluje, proč její chování bylo vlastně v pořádku [788] a nejde tedy o vymlouvání (excuses). Mezi důvodem a výmluvou je diametrální rozdíl. [789]

Z hlediska odpovědnosti je možné se na čin hlavního hrdiny divadelního představení podívat i konceptem typů osobností ve vztahu k sociální kontrole.

---

[788] SCOTT, Marvin. B., LYMAN, Stanford, M. *ACCOUNTS* In. American Sociological Review. 1968, roč. 33, č. 1, pp. 46-62.

[789] Například: „Vylezl jsem na plot, protože jsem chtěl sundat kočku ze stromu.“ Výmluvy jsou naopak taková vysvětlení, která popírají skutečnou zodpovědnost. („Ten plot byl tak shnilý, že by stejně spadl sám.“)

3. Typy osobnosti ve vztahu k sociální kontrole

Můžeme vytvořit typy osobnosti na základě jejich touhy kontrolovat jiné a míře v jaké chtějí být sami kontrolováni a také na základě odpovědnosti, jakou chtějí nést. Dominantní osobnost nese velký podíl odpovědnosti, chce kontrolovat, aniž sama kontrole podléhá a nese následky svých rozhodnutí. Submisivní osobnost je opakem osobnosti dominantní, nechce kontrolovat, vládnout, rozhodovat, naopak chce, aby odpovědnost převzali jiní. Je-li nucena rozhodnout sama, je nejistá, neklidná atd. V extrémní podobě jde o ustrašence všeho druhu, v normální formě pak o lidi málo rozhodné, nesamostatné. Anarchistická osobnost nechce být kontrolována a nechce kontrolovat, v extrémní podobě jde o příliš „nespoutané duchy“, kteří nejsou schopni se přizpůsobit žádné společenské formě, minulé, současné ani budoucí, běžněji jde o typ, který chce žít podle klasické zásady „laissez-faire, laissez-passer“. [790]

Autoritářská osobnost, které je věnována velká pozornost, je osobností, která chce být kontrolována, sama chce kontrolovat, ale zříká se osobní odpovědnosti.

3.1 Autoritářská osobnost

Autoritářství vidí Erich Fromm jako první mechanismus úniku před svobodou. Další jsou destruktivita, jako únik z neprožívaného života. Lidé a společenské podmínky vytvářejí destruktivní vášně, z kterých vycházejí nepřátelské tendence – proti jiným lidem nebo proti sobě samému. Větší pozornost než destruktivitě pak Fromm věnuje automatu konformity, který představuje situaci, kdy jedinec přestává být sám sebou, vnitřně si osvojí model osobnosti, který mu nabízejí kulturní vzory. Mizí tak sice rozpor mezi JÁ a světem, ale člověk se stává automatem, totožným s milionem jiných automatů. Lidská bytost sice ztratí vědomý strach z osamocenosti a bezmoci, ale za cenu ztráty vlastního JÁ. [791] Autoritářství znamená vzdát se nezávislosti vlastního JÁ, sloučit je s někým nebo s něčím mimo sebe a tak získat sílu, která vlastnímu JÁ chybí. Výraznější formy tohoto mechanismu lze najít v masochistických a sadistických snahách.[792] Autoritářský charakter má zalíbení v takových podmínkách, které omezují lidskou svobodu, miluje stav podřízenosti osudu. Osud člověka přitom bývá racionalizován jako přírodní zákon nebo jako určení člověka, nábožensky jako vůle Páně, eticky jako povinnost. Pro autoritářský charakter je to vždy vyšší moc nad jedincem, které se musí člověk podřídit.

---

[790] URBANOVÁ, Martina. Deviace a normalita v postmoderní době. In *Sociální pedagogika ve střední Evropě. Inovace a nové trendy*. Recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní konference, IMS Brno, 2010. s. 316-322.
[791] FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko. 1993, s. 100-101.
[792] Tamtéž s. 93

Vzhledem k výše uvedenému můžeme uvažovat o poslušnosti vůči autoritě a zbavení se vlastní odpovědnosti. Poslušnost vůči autoritě je nezbytnou podmínkou pospolitého života. Dělba práce ve společnosti vyžaduje, aby jedinci byli schopni podřídit a sladit svoje nezávislé činnosti s účely větší společenské organizace. Tak jako věřili „učitelé“ v Milgramově experimentu ve vědecký výzkum a význam jejich činnosti (a zejména v to, že experimentátor – zodpovědná osoba – ví, co dělá), tak rodiče, systém vzdělání a práce v zaměstnání vedou jedince k tomu, že plní bez rozmyšlení a vědomí vlastní zodpovědnosti pokyny druhých lidí, kteří mají širší rozhled a větší společenský význam.

Hranice mezi „excesy“ a normou může být rozmazaná. Většina z nás může být schopna spáchat zlo za určitých podmínek a i z té nejobyčejnější slušné osoby se může stát za určitých okolností zločinec. Stanley Milgram tvrdí, že nelidskost je otázkou společenských vztahů. Existuje nepřímá úměra mezi ochotou být krutý a blízkosti oběti. Je mnohem snadnější způsobit bolest osobě, již vidíme jen z dálky. [793] Samotný Milgram vysvětloval výsledky experimentu dvěma stavy (mody) vědomí: V prvním autonomním stavu se lidé chovají podle vlastního svědomí, hodnot, ideálů. V druhém zástupném stavu si lidé myslí, že jednají jako zástupci někoho jiného a jejich vlastní kvality jsou potlačeny. V důsledku tohoto posunu se změní jejich vlastní jednání, lidé přestanou cítit odpovědnost za své činy. K tomu však u Larse Kocha nedošlo.[794]

Milgramův experiment byl později opakován v několika variacích i v jiných zemích, výzkumníci dosáhli obdobných výsledků – asi dvě třetiny účastníků pokusu pokračovaly až do konce. Lidé nesmyslné příkazy autority však neuposlechnou pokaždé, proto se Milgram zabýval také procesem, který je spojen s neuposlechnutím. Ti, kteří neuposlechli, cítili narůstající tenzi, když se chystali neuposlechnout, která však ihned po neuposlechnutí vymizela. Milgram toto zjištění vysvětlil přechodem za zástupného stavu vědomí zpět do autonomního stavu, tj. osoby se rozhodly jednat v souladu se svým svědomím navzdory potížím, které je zřejmě čekají.

Pochybnosti o Milgramově výzkumu se rozplývají, podíváme-li se na výsledky jiného experimentu, který provedl Philip Zimbardo.[795] Přesto, že se výzkumu zúčastnily vysokoškolsky vzdělané a sociálně adaptované osobnosti, v přidělený rolích, začaly

---

[793] MILGRAM, Stanley. *Obedience to Autority. An Experimental View*. London: Tavistock. 1974. s. 121.

[794] Kritika, která směřovala k teorii dvou modů vědomí, se zaměřila na fakt, že pokud bychom uznali takové zákonité fungování lidské psychiky, tak by nebylo možné potrestat zločiny vykonané na pokyn autority (např. válečné zločiny).

[795] CRAIG, Haney., BANKS, Curtis, ZIMBARDO, PHILIP. Interpersonal Dynamics in Simulated Prison. In International *Journal of Criminology an Penology*, roč. 1, 1973, s. 69 – 97.

produkovat profesionálně neetické vzorce chování. Jak ale uvádí Zimbardo, existuje i druhý protipól deviací, ty pozitivní, a tím je hrdinství.[796] I z této perspektivy je možné se podívat na Larse Kocha.

Závěr

Jádro celého soudního procesu prezentovaného v rámci divadelního představení tkví v tom, je-li správné stavět zásadu lidské důstojnosti, na které staví obžaloba s připomenutím Immanuela Kanta, který viděl lidskou důstojnost jako základní hodnotu i cíl všech lidských práv, nad záchranu lidských životů. V této otázce se střetávají dva oddělené názory a je proto těžké říci jasné a nezaujaté stanovisko. Je samozřejmé, že rozhodnutí obětovat 164 lidí je děsivé a velice složité. Více diváků se přiklání k variantě, že takováto oběť lidí, kteří jsou sami již v jasném ohrožení života, je přijatelnější, než možnost ztráty početně většího množství dalších nevinných lidí.

V době, kdy hrozba teroristických útoků je skutečností a tyto události se stávají čím dále tím více reálnými, bude nutné řešit i takové konflikty, aby se v daných krizových situacích dalo jednat efektivně, samozřejmě s vědomím staré antické moudrosti „kdo hlídá hlídače“, aby nemohlo dojít ke zneužití takových opatření.

Poslouchat zákon nemusí totiž vždy znamenat dodržovat pouze slepě jeho příkazy a zbavovat se tak odpovědnosti za vlastní jednání. Chápání spravedlnosti jako zákona by tak bylo velmi zjednodušující, neboť zákon zůstává často jen chabou možností naučit lidi žít ve slušnosti a vzájemné ohleduplnosti. Antická moudrost říká: „Běda městu, v němž všichni plní své povinnosti“, (rozuměj jen své povinnosti). Samo dodržování zákona nestačí.

Jan Jandourek mluví o moci morální, „*která je dána tím, že nějaká osoba působí na druhé svým ´dobrem´, tzn. buď vysoce morálními činy, nebo schopností je předstírat*.“ [797] Tím se stává pozitivní sociální deviací vedoucí buď k nějakým společenským změnám nebo alespoň působí jako vhodný vzor pro ostatní.

Interpretativní paradigma, často používané v současné době v sociologii, přesunuje zájem společnosti od velkých sociálních skupin i od velkých ideologií ke každodennímu životu lidí, klade důraz na zodpovědnost člověka za svůj svět. Každý člověk aktivně vytváří své vztahy k druhým a musí sám vyložit, co pro něho svět znamená.

---

[796] ZENO, Franco, ZIMBARDO, Philip. *The Banality of Heroism* [online]. Great Good Magazine, September 1, 2006 [cit. 30.1.2018]. Dostupné na < https://greatergood.berkeley.edu/article/item/the_banality_of_heroism>
[797] JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 138.

I v dnešní stále se měnící společnosti zůstává odpovědná volba lidí za jejich vlastní činy, jejich svědomí a mravní odpovědnost, jak uvedl Zygmunt Bauman.

„Lidé jsou vrženi do postmoderní společnosti a nemají kam utéci: musí se podívat do tváře vlastní mravní nezávislosti a tedy vlastní mravní odpovědnosti, kterou jim nelze vzít, ale jíž se ani nemohou zříci. Tato nová nutnost je často příčinou mravního bloudění a zoufalství. Dává však také morálnímu subjektu šanci, jakou dosud nikdy neměl.“ [798]

Seznam literatury

BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 165 s.

COTTERRELL, Roger. *The Sociology of Law. An Introduction. 2nd. ed*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 414 s.

CRAIG, Haney, BANKS, Curtis, ZIMBARDO, Philip. Interpersonal Dynamics in Simulated Prison. In *International Journal of Criminology an Penology*, *roč. 1*, 1973. s. 69 – 97.

FROMM, Erich. *Strach ze svobody*. Praha: Naše vojsko, 1993. 158 s.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie.* Praha: Argo, 1999. 595 s.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie. 2. vyd*. Praha: Portál, 1998. 165 s.

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 304 s.

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada Publishing, 2008. 208 s.

KOHLBERG, Lawrence. The Development of Childern´s Orientations Toward a Moral Order. *Human Development*. 2008, Vol. 51, no 1, p.8-20.

KOLEKTIV. *Velký sociologický slovník*. 1. svazek. Praha: Karolinum 1996. 747 s.

KOMENDA, Antonín, KELLER, Jan. *Úvod do sociologie pro právníky*: *(sociální kontrola a deviace). Vyd. 1*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. 171 s.

MILGRAM, Stanley. *Obedience to Autority. An Experimental View*. London: Tavistock.Milgram, 1974. 219 s.

ONDREJKOVIČ, Peter a kol. *Sociálna patológia.* 3. přepracované a doplněné vydání. Bratislava: Veda, 2009. 580 s.

SCOTT, Marvin, B., LYMAN. Stanford, M. ACCOUNTS *In.* [online]. *American Sociological Review*. 1968, Vol. 33, No. 1, pp. 46-62, [cit. 28. 9. 2011].Published by http://www.jstor.org/stable/2092239

[798] BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1. vyd.1995. s. 16.

URBANOVÁ, Martina. Deviace a normalita v postmoderní době. In *Sociální pedagogika ve střední Evropě 2010. Inovace a nové trendy*. Recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní konference, IMS Brno, 2010. s. 316-322.

URBANOVÁ, Martina. *Systémy sociální kontroly a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006,191 s.

WELSCH, Wolfgang. Postmoderna*:* pluralita *jako* etická *a* politická hodnota. Vyd. 1. *Praha*: *KLP*-Koniasch Latin Press, 1993. 57 s.

ZENO, Franco, ZIMBARDO, Philip. *The Banality of Heroism* [online]. Great Good Magazine, September 1, 2006 [cit. 30. 1. 2018]. Dostupné na: < https://greatergood.berkeley.edu/article/item/the_banality_of_heroism>

Doc. PhDr. Martina Urbanová, Ph.D.

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

Tř. Generála Píky 7, 613 00 Brno

Email : martina.urbanova@mendelu.cz